

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

19 травня 2017 року

У двох томах

Том 2

**До 20-річчя Національного університету
«Одеська юридична академія»
та 170-річчя Одеської школи права**

Одеса
2017

УДК 34(063)
ББК 67я43
Т 65

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Протокол № 7 від 21.04.2017 р.)

Відповідальний редактор **Г.О. Ульянова.**

Матеріали видано в авторській редакції.

Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє :
Т 65 матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса,
19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. — Одеса :
Видавничий дім «Гельветика», 2017. — 848 с.

ISBN 978-966-916-272-4

У другому томі збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (до 20-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 170-річчя Одеської школи права) відображені актуальні питання адміністративного права та процесу, фінансового права, результати правових досліджень у сфері судової та правоохоронної діяльності, актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, кримінально-процесуального права, криміналістики, судової експертизи, судової психології та медицини. Розглядаються сучасні проблеми цивільного права та цивільного процесу, права інтелектуальної власності та корпоративного права, господарського права та процесу. Висвітлюються проблеми фізичної підготовки майбутніх юристів, правової лінгвістики, перекладу та журналістики.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, а також юристів-практиків, які цікавляться проблемами сучасної юриспруденції, галузевими напрямами розвитку права та державного будівництва на шляху до євроінтеграції.

УДК 34(063)
ББК 67я43

ISBN 978-966-916-270-0 (у 2 т.)
ISBN 978-966-916-272-4 (т. 2)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2017
© Південний регіональний центр
Національної академії правових наук, 2017

ПЕРЕДМОВА ДО ТОМУ 2
ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
С. В. КІВАЛОВА

Вельмишановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє»!

Для мене велика честь привітати вас на відкритті цього значущого для наукової спільноти та практикуючої юридичної еліти заходу!

Особливо приємно зазначити, що цьогорічну конференцію приурочено не лише до Дня науки, а й до стасімдесятиріччя Одеської школи права та двадцятиріччя Національного університету «Одеська юридична академія» – *alma mater* для значної кількості видатних науковців, суддів, адвокатів, прокурорів, нотаріусів, державних службовців, політологів, соціологів, економістів і журналістів.

Другий том матеріалів Конференції містить результати наукових досліджень теоретиків та практиків найбільш значущих проблем адміністративної, фінансової, кримінальної, цивілістичної та господарської юриспруденції, судоустрою, організації діяльності правоохоронних й правозахисних органів, соціальних комунікацій, лінгвістики права та ЗМІ, а також фізичної підготовки майбутніх юристів.

Здійснюване в Україні конституційне й адміністративне реформування надає особливої значущості науковим рефлексіям, присвяченим оптимізації системи органів публічної влади. За останній рік було ухвалено важливі законодавчі акти, що здійснили вагомий вплив на українську адміністративістику, серед яких слід відзначити новий Закон України «Про державну службу», який набрав чинності 1 травня 2016 року, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямованих на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України» тощо.

Як слушно зазначається у матеріалах Конференції, по-перше, принцип диспозитивності усе глибше укорінюється в публічних галузях права; по-друге, органи публічної влади трансформуються у сервісні установи, у той час як приватні особи стають споживачами послуг; по-третє, під час подачі електронної декларації виникає цілий ряд питань, які або не урегульовані чинним законодавством, або урегульовані частково, або виникають колізії при вирішенні конкретної ситуації; по-четверте, Кодекс України про адміністративні правопорушення є останнім рудиментом радянської епохи і безнадійно застарів як з морального, так і з практичного погляду; по-п'яте,

евроінтеграційні процеси вимагають посилення вимог до професіоналізму публічних службовців. Вищезазначеним й обґрунтовується особлива актуальність цієї тематики та зацікавленість нею вчених-адміністративістів.

Податкове та бюджетне реформування є перманентним станом української правової системи. Істотна ревізія податкового та бюджетного законодавства наприкінці календарного року вже стала традиційною для вітчизняного законодавця. 21 грудня 2016 року ухвалено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу щодо покращення інвестиційного клімату в Україні», що не відповідає передбаченому у чинному Податковому кодексі України принципу стабільності податкового законодавства. Крім того, останні десятиріччя еволюції модерного світу не оминули й еволюцію грошей. На вирішення цієї та багатьох інших проблем спрямована низка доповідей фінансистів-науковців і практиків.

Президент України наприкінці березня 2017 року вніс проект Закону України № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Враховуючи зміни до Конституції України, ухвалені у червні 2016 року, та конкурс до Верховного Суду України, який досі триває, реформа судової системи перебуває на етапі вдосконалення процесуальної форми відповідно до сучасних стандартів здійснення правосуддя з тенденцією до зближення господарського, цивільного й адміністративного судових процесів, уніфікації судових процедур та впровадження ідей щодо забезпечення їх ефективності. Водночас, відзначається, що кожен із судових процесів зберігає автономність, хоча структура запропонованих процесуальних кодексів, як і багато із їхніх положень, є тотожними.

Реформування законодавства про надання правової допомоги передбачає виключне представництво адвокатами іншої особи в суді, крім встановлених законом випадків. Дискусійний характер конституційних змін, що набрали чинності 30 вересня 2016 року, а також проектів змін до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, зобов'язує науковців звернутися до доктринальних засад організації та діяльності судових, правоохоронних і правозахисних органів України та зарубіжжя.

Проблематика кримінальної юриспруденції також стає актуальною, привертаючи увагу все більшої кількості дослідників. Криміногенна ситуація, підтверджувана невтішною динамікою злочинності, не може не відбитися на інтенсифікації наукових досліджень з цієї тематики. У 2016 р. — початку 2017 р. ухвалено чотирнадцять законів України, якими вносились зміни до Кримінального кодексу України, останній із яких набрав чинності 26 квітня 2017 року. Своєчасними є дослідження, які стосуються новітніх методів у дослідженнях науки

кримінального права, його інформаційної сингулярності, стабільності та динамізму кримінального законодавства, відповідальності «автоматизмів» тощо.

Споріднені з кримінальним правом науки також спрямовані на посилення ефективності кримінально-правового впливу на неправомірну поведінку. Серед таких досліджень варто виокремити протидію деінституціоналізації органів державної влади та управління, корупційну злочинність, запровадження служби пробачії в Україні, амбівалентність економічної девіантності, регламентацію кримінально-процесуальної компетенції, забезпечення подання стороною обвинувачення виправдувальних доказів, діяльність захисника під час екстрадиції, судової експертизи у світлі судової реформи в Україні, рівні організованої злочинної діяльності, тактику використання невербальної інформації тощо.

В умовах інтеграції, активної взаємодії та взаємовпливів правових систем особливої актуальності набуває гармонізація розуміння сутності та характеристики основних правових категорій, до яких у цивілістиці належать цивільно-правовий статус приватної особи, право власності, зобов'язання тощо. Своєчасним видається звернення науковців до проблем правової адаптації у контексті євроінтеграційних прагнень України, умов визнання права власності за набувальною давністю у судовому порядку, часових меж суб'єктивного права, співвідношення категорій «інформація» та «об'єкт авторських прав», систематизації темпоральних величин у праві інтелектуальної власності, суб'єктів правовідносин в інтернеті та використання творів у цій мережі, пропорційності як нової засади цивільного судочинства, системних вад проекту Господарського процесуального кодексу України, рейдерських атак, медіації у контексті змін до процесуального законодавства.

Щиро вітаю усіх науковців із професійним святом — Днем науки! Дякую за Вашу сумлінну роботу, бажаю Вам нових наукових і практичних звершень й успіхів!

Сергій КИВАЛОВ,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

Розділ ІХХ

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Підрозділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

КІВАЛОВ С. В.

Президент Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

ВАРІАТИВНІСТЬ РІШЕНЬ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ КОМПРОМІСНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СПОРУ

Для компромісного врегулювання спору важливе значення має волевиявлення сторін, точніше, свобода при виборі своїх можливих дій. По суті, це вибір між проведенням суворо формалізованого судового розгляду з його багаторазовими відкладеннями та перервами і використанням процедур врегулювання спору. Для приватної особи медіативні процедури економлять час і кошти, а для суб'єкта владних повноважень є іміджевим рішенням, яке з одного боку є свідченням відкритості влади та її готовністю до діалогу, а з іншого — можливість уникнути рішення суду, яке «оголить» проблеми виконавчої влади. Можливість такого вибору впливає із принципу диспозитивності, який все глибше укоріняється в публічних галузях права, певним чином розширює його дії.

Світова практика знає кілька десятків різних примирних процедур, до яких належать переговори, посередництво, арбітраж, примирне провадження, міні-суд, незалежна експертиза для встановлення фактичних обставин справи, омбудсмен, приватна судова система тощо [1, с. 30; 2, с. 6], тобто у законодавця і сторін є великий вибір процедур, які

дають змогу досягти примирення. Тому немає необхідності «зациклюватися» тільки на мирових угодах, міжнародна спільнота свідчить про велику кількість шляхів вирішення цих проблем. Бажання сторін звернутися до альтернативних судочинству процедур є головною передумовою. Незважаючи на те, що сьогодні досудове врегулювання публічно-правових спорів «активно популяризують», судді часто висловлюють пропозиції особам, які беруть участь у справі в адміністративному судочинстві, скористатися цим нововведенням, але тільки для усвідомлення учасниками процесу перспективності такого вибору, його корисності для обох сторін. Укладення мирових угод всіляко заохочується законодавцем. На суд покладається обов'язок схилити сторони до миру. Це заохочення мирових угод пояснюється бажанням законодавця припиняти спори і сприяти соціальному миру [3, с. 143].

Отже, воля сторін – основна рушійна сила примирювального процесу. Тому в процесуальному законодавстві необхідно вказати на можливість проведення врегулювання спору і примирення сторін. Наукова спільнота і практикуюча юридична еліта вже визнали ефективність компромісних процедур у публічно-правовій сфері, що опосередковано підтверджується пропозицією передбачення окремою статтею основних положень досудового врегулювання спорів у оновленому КАС України положення, яка передбачає, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом [4].

Найважливішим і найпроблемнішим питанням є визначення суб'єкта владних повноважень стороною компромісного врегулювання спору, адже традиційно суб'єкт влади сприймається як інструмент вираження волі держави (територіальної громади). Водночас, в сучасному світі органи держави (місцевого самоврядування) трансформуються у сервісні установи, в той час, як приватні особи – стають споживачами послуг. Для такого типу відносин гнучкість у прийнятті рішення – є основоположною засадою задоволення інтересів споживача послуги. Відтак, за умови ефективної системи запобігання корупції, сфера дискреції суб'єкта владних повноважень має шанси на суттєве розширення.

Також сфера застосування примирювальних процедур охоплює питання, які залишилися нерегульованими. Не є таємницею, що чинне законодавство, особливо в період його повного оновлення, не позбавлене прогалин і саме в таких випадках доцільно скористатися перевагами примирювальних процедур, які дозволять найбільш сприятливим способом врегулювати конфлікт.

На сьогоднішній день найбільш поширеними сферами застосування примирювальних процедур є митна, податкова і земельна. Як уявляється у перспективі примирення може стати ефективним у сферах публічної служби (у питаннях щодо просування по службі та переведення по посадах), адміністративних договорів, компетенції суб'єктів владних повноважень, примусового майна. Єдиним обмеженням, яке має

братися до уваги при застосуванні примирювальних процедур, є пряме суперечення нормам чинного законодавства.

Важливим питанням для розвитку примирювальних процедур є визначення пріоритету: баланс публічних і приватних інтересів чи забезпечення максимально повного забезпечення прав і свобод приватної особи. Як уявляється, останнє положення достатньою мірою реалізовується засобами адміністративного судочинства, відтак, немає потреби у їх дублювання.

Список використаної літератури:

1. Решетникова И. Медиация и арбитражный процесс / И. Решетникова, Ю. Колясникова // Арбитражный и гражданский процесс. — 2007. — № 5. — С. 29—30.
2. Паладій М. Не хочете вирішувати конфлікт у суді — зверніться до медіатора / М. Паладій, Т. Шевельова // Інтелектуальна власність : наук.-практ. журн. — 2006. — № 12. — С. 4—7.
3. Захарьянцева И.Ю. К вопросу правового регулирования института мирового соглашения в арбитражном судопроизводстве / И.Ю. Захарьянцева // Актуальные проблемы процессуальной цивилистической науки : материалы науч.-практ. конф., посвящ. 80-летию проф. М.А. Вукот. — Саратов : Изд-во Саратов. гос. акад. права, 2003. — С. 143—144.
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232.

БІЛА-ПІУНОВА Л. Р.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор

ХАМХОДЕРА О. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОВАЖНІ ПРИЧИНИ» ДЛЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДЕКЛАРУВАННЯ

Під час подачі електронної декларації виникає цілий ряд питань, які або не урегульовані чинним законодавством, або урегульовані частково, або виникають колізії при вирішенні конкретної ситуації. Одним

із важливих питань щодо електронного декларування є визначення поняття «поважна причина», з яким безпосередньо пов'язано своєчасне виконання свого обов'язку щодо декларування.

Насамперед слід зазначити, що поняття «поважні причини» — це оціночне поняття, зміст якого не деталізується у ст. 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) та законодавстві про запобігання корупції. Більше того, аналіз нормативних актів, у тексті яких використовується розглядуваний термін, дозволяє виявити загальне правило правотворчої техніки: поважні причини або не конкретизуються взагалі, або конкретизуються у межах відкритого переліку окремих життєвих обставин (ч. 2 ст. 33 Конвенції ООН про статус біженців, ч. 4 ст. 277 і ч. 3 ст. 323 КУпАП, ч. 3 ст. 17 Закону України (далі — Закон) «Про звернення громадян», ч. 3 ст. 40 і ч. 4 ст. 9 Закону «Про Вищу раду правосуддя», ст. 138 Кримінального процесуального кодексу України, тощо). Як справедливо зазначив Європейський суд з прав людини у п. 48 Рішення за справою «Устименко проти України»: «сама концепція «поважних причин» ... не є чіткою». Проте, ця нечіткість є цілком природною, адже законодавець, з огляду на різноманітність та динамічність суспільного життя, не в змозі передбачити повний перелік значимих для правозастосування дій і подій (ні в конкретний момент часу, ні, тим більше — у перспективі). Абсолютна визначеність хоча й виключає загрози, властиві надмірній дискреції, водночас позбавляє можливості належно індивідуалізувати відповідальність, обумовлюючи невідповідність владних повноважень завданням юрисдикційного провадження. Отже, оціночне поняття «поважні причини» необхідно вважати таким, що віддане законодавцем на розсуд правозастосовного органу (суду) і має трактуватися останнім, виходячи із обставин розглядуваної справи.

У цьому разі правомірною видається така теоретична позиція: використовуючи у законі оціночні поняття і не уповноважуючи при його прийнятті будь-який орган виконавчої влади розкрити його зміст, законодавець побічно визнає виняткове повноваження судів на тлумачення оціночного поняття. Доречним видається і судження М.А. Маркуш: «Надання судді права встановлювати поважність чи неповажність причин ... повністю узгоджується із конституційною нормою про незалежність суддів, з якої вбачається, що будь-яке рішення у справі має прийматися суддею самостійно, без стороннього впливу чи втручання» (абз. 5 п. 3 Окремої думки до Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2009 р. № 16-рп/2009). Саме тому уявляється, що розглядувані обставини можуть бути визнані поважними причинами у процесі притягнення до відповідальності, але не є такими безумовно.

Уявляється, що стосовно кожної потенційно поважної причини має бути встановлено:

а) її реальне існування. Роз'яснюючи процесуальне значення поважних причин Пленум Вищого господарського суду України зазначив:

«питання щодо поважності цих причин, тобто наявності обставин, які з об'єктивних, незалежних від позивача підстав унеможливлювали або істотно утруднювали своєчасне подання позову, вирішується господарським судом у кожному конкретному випадку з урахуванням наявних фактичних даних про такі обставини» (пп. 4 п. 2.2. Постанови Пленуму Вишого господарського суду України від 29 травня 2017 р. № 10). Відмічена обов'язковість доведення обставини матеріалами справи є неодмінною і для адміністративно-деліктного правозастосування. При цьому, щодо багатьох ймовірно значимих фактів (відрадження, хвороба, виїзд за межі країни тощо) існують процедурні вимоги їх виникнення і оформлення (наприклад, надання відпустки по вагітності та пологах відбувається шляхом видання наказу за місцем праці, а тому для підтвердження відповідної поважної причини недостатньо довідки із лікарні, що підтверджує стан вагітності). Виходячи із позиції Європейського суду з прав людини (п. 44 і 46 Рішення по справі «Трофимчук проти України»), порушення процедурних вимог до юридичної інституціоналізації поважної причин може призвести до її невизнання, хоча певне фактичне підґрунтя для неї й існувало;

б) її реальний вплив на можливість конкретної людини у конкретний період часу подати декларацію. У листі Генеральної прокуратури України зазначається, що нечіткість законодавчої регламентації «поважності причин» призводить до різної оцінки судами ідентичних обставин справ та породжує неоднакове застосування норм законодавства. Дійсно, практика містить випадки, коли аналогічна обставина в одній справі визнається поважною причиною пропуску строку подання декларації, а в іншій — ні. Однак, подібна розрізненість правозастосування сама по собі не свідчить про дефектність реалізації правового припису, якщо під час розгляду справ було чітко встановлено, що ідентична обставина в одній ситуації унеможливлювала виконання обов'язку, а в іншій — ні (відповідно до другого із приведених рішень, порушник сам зізнався, що проігнорував зобов'язання). Підтвердження вказаної думки знаходимо в правовій позиції Європейського суду з прав людини (п. 60 Рішення по справі «Єлоєв проти України»), відповідно до якої правозастосовна значимість (достатність, поважність) конкретної причини навіть в межах однієї справи може змінюватися із плином часу.

Умовами для визнання поважними причин порушення строку подачі декларації, як уявляється, можуть бути визнані: затримання або інше обмеження свободи пересування особи в наслідок дії закону або судового рішення; епідемії, стихійні лиха та інші обставини непереборної сили; відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрадження, подорожі тощо; смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю та інші обставини, що унеможливили вчасне подання декларації (істотно перешкодили цьому), виходячи із специфіки конкретної справи.

МУЗА О. В.

Інститут законодавства Верховної Ради України,
завідувач сектору наукового супроводу моніторингової діяльності,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСЛУГИ ЯК ПРОВІДНИЙ ІНСТИТУТ АДМІНІСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У 2012 році Верховною Радою України був прийнятий базовий законодавчий акт, який визначив сутність та порядок надання адміністративних послуг. Поява цього закону відіграло важливу роль в уніфікації адміністративно-правових підходів щодо взаємовідносин між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, державними підприємствами, установами, організаціями та фізичними і юридичними особами з питань задоволення прав, свобод та законних інтересів останніх у сфері управлінської діяльності.

В адміністративному праві України від радянської системи державного управління у «спадок» залишилась категорія «адміністративні провадження». Саме існування цієї категорії зумовило свого часу загальне доктринальне розуміння у визначенні предмету адміністративного права, як матеріального, так і процесуального. Однак прийняття у 2005 році Кодексу адміністративного судочинства України та запровадження адміністративних судів призвело до функціональної непридатності усталеної системи адміністративних проваджень. Саме виокремлення самостійного провадження — адміністративно-судового процесу — сприяло чіткому розмежуванню адміністративного матеріального та адміністративного процесуального права. У зв'язку з цим, класичний предмет адміністративного права визначався з позиції правового регулювання процедурних та процесуальних адміністративних відносин. І якщо з питань адміністративно-судового процесу не виникає проблем наукової детермінації і у цьому у першу чергу заслуга загальної теорії юридичного процесу, що сприяла обґрунтуванню адміністративно-процесуальної діяльності здійснення правосуддя в адміністративних справах, то матеріальне адміністративне право в частині визначення адміністративної процедури як основного виду владно-управлінської діяльності потребувало перегляду наукових підходів з приводу означення тих адміністративних проваджень, що не увійшли до адміністративно-судового процесу, та не пов'язані із застосуванням заходів адміністративного примусу — нормотворчі, реєстраційні, дозвільні, ліцензійні, заохочувальні провадження та ін.

З огляду на це, якщо розглядати сучасну парадигму взаємовідносин суб'єктів адміністративного права залежно від того, хто є носієм владних управлінських функцій, то виникла гостра потреба в обранні

системоутворюючої категорії для визначення правил та порядку таких взаємовідносин. Тому, на нашу думку, саме інститут адміністративних послуг, що охопив собою більшість адміністративно-процедурних проваджень, здатний призвести до оновлення предмету адміністративного права та «ревізії» класифікації адміністративних правовідносин.

Нагадаємо, що питання адміністративних послуг (управлінських послуг) вперше було оголошено в рамках Концепції адміністративної реформи в Україні 1998 року. На поч. 2000-х років у науковій адміністративно-правовій літературі активно впроваджується та аналізується сервісний характер адміністративного права, як такого, що оснований на принципі людиноцентризму та має забезпечити ефективну взаємодію між владними та не владними суб'єктами адміністративного права. Це впливало як із норм Основного Закону України, так і рекомендацій міжнародних організацій. Результатом цього стало засування на законодавчому рівні інституту адміністративних послуг.

Розбудова за останні роки системи надання адміністративних послуг засвідчило про правильність обрання нової парадигми взаємовідносин держави і особи. Створення центрів надання адміністративних послуг, зближення «front office»&»back office», децентралізація базових адміністративних послуг у 2016 році, уніфікація правового регулювання надання адміністративних послуг, забезпечення стійкого правового зв'язку між органами місцевого самоврядування та територіальною громадою через оцінку якості одержання жителями територіальної громади адміністративних послуг, розвиток громадського контролю за виконанням уповноваженими суб'єктами владних повноважень обов'язків перед приватними особами у сфері публічного управління — все це є свідченням про набрання нових обертів у розвитку адміністративних правовідносин в Україні. Саме завдяки оцінці громадянами якості, доступності та своєчасності надання адміністративних послуг стало можливим вироблення пропозицій щодо подальшого функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Інститут адміністративних послуг дедалі більше розвинув та закріпив на практиці розмежування внутрішньоорганізаційної діяльності суб'єктів владних повноважень та зовнішнього вираження їхньої діяльності у сфері виконання завдань і функцій держави. Крім цього, існування такого інструменту управлінської діяльності, не зважаючи на нормативну регламентацію, дає підстави говорити про імперативно-диспозитивний характер адміністративного права, що забезпечує його загальний прогрес в умовах існуючої консервативності та детермінованої «стабільності» його правових інститутів. Важливо зазначити і про право приватних осіб оскаржувати до суду рішення, дії та бездіяльність суб'єктів надання адміністративних послуг, що розширює можливості, а саме головне реалізацію прав та свобод громадян у системі публічного управління.

Звісно ж, як і розвиток будь-якого іншого правового інституту, система надання адміністративних послуг потребує подальшого законодавчого удосконалення. Це доволі актуально в умовах створення акредитованих суб'єктів та комунальних підприємств, які також надають адміністративні послуги, стягуючи при цьому додаткові кошти з громадян понад встановлений адміністративний збір. Однак, не підтримуючи схвально такої тенденції, необхідно підкреслити, що саме таке «делегування» владних функцій свідчить про докорінні зміни, що відбуваються у вітчизняній системі адміністративного права. Дедалі більше долаються стереотипи імперативності та безкомпромісності владно-управлінської діяльності у взаємовідносинах з приватними особами. Це веде до «розширеного» включення приватноправових елементів у систему публічного управління, що є об'єктивним в умовах тотального зменшення державного сектору економіки та управління, запровадження приватноправових форм взаємодії суспільства за мінімальною участю держави, розвиток приватно-правового партнерства. У зв'язку з цим, на нашу думку, інститут адміністративних послуг стає провідним у регулюванні адміністративних матеріальних правовідносин, оскільки його роль та призначення у визначенні ступеня взаємодії держави та особи з акцентом на задоволення прав, свобод та законних інтересів останньої, є очевидною.

ТОДОЩАК О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан судово-адміністративного факультету, доцент кафедри адміністративного
і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Кодекс України про адміністративні правопорушення є останнім рудиментом радянської епохи і безнадійно застарів як з моральної, так і з практичної точки зору. З того часу в нього внесено величезну кількість змін, які не мають системного характеру, відзначаються надмірною деталізацією. Поряд із Кодексом в правовій системі України є ще велика кількість інших нормативно-правових актів, які встановлюють відповідальність фізичних та юридичних осіб за вчинення адміністративних проступків, що негативно відбивається на додержанні прав людини, оскільки у різних актах за однаково шкідливі проступки встановлюються відмінні заходи відповідальності.

Реформування інституту адміністративної відповідальності становить комплекс заходів, які торкаються не лише оновлення законодавства, але й розбудову нової доктрини адміністративної відповідальності. Таким чином, наукове обґрунтування теоретичних засад інституту адміністративної відповідальності, який відповідає вимогам сучасного рівня розвитку суспільства, і оновлення законодавства, є взаємообумовлюючими напрямками реформування.

Реформування інституту адміністративної відповідальності на доктринальному рівні можна вважати визначальним, оскільки саме на цій основі має проходити подальша реформа адміністративно-деліктного законодавства. Формування нових теоретичних засад інституту адміністративної відповідальності включає в себе такі основні питання: 1) розмежування адміністративних проступків і кримінальних проступків; 2) оновлення концепції складу адміністративного проступку, зокрема, щодо визнання суб'єктом адміністративного проступку юридичної особи та визначення змісту суб'єктивної сторони проступку; 3) встановлення нової системи адміністративних стягнень; 4) перегляд підходів щодо процедурного забезпечення притягнення до адміністративної відповідальності; 5) перегляд окремих підінститутів адміністративної відповідальності, які є спадком кримінальної теорії, зокрема, малозначності проступку, підстави, що виключають адміністративну відповідальність або виключають накладання адміністративних стягнень.

Дослідження питання щодо підстави розмежування адміністративних і кримінальних проступків розпочато фахівцями у галузі кримінального права [1], але ефективність таких досліджень суттєво знижується в умовах ігнорування необхідності залучення адміністративістів. Тільки консолідована позиція може сформувати нову концепцію кримінального проступку. Серед багатьох існуючих підходів, найбільш перспективним видається здійснення розмежування виходячи із двох критеріїв: а) змістовний критерій – об'єктом посягання адміністративного проступку має бути виключно відносини у сфері публічного управління; б) формальний критерій – справи про притягнення до адміністративної відповідності розглядаються у позасудовому порядку. Виходячи із цих двох критеріїв може бути сформована принципово інша система адміністративних проступків, яка буде значно вужчою і одно ріднішою, ніж нинішня.

Склад адміністративного проступку ґрунтується на загальнотеоретичних засадах вчення про склад правопорушення і включає у себе чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Суб'єкт адміністративного проступку сьогодні – це не тільки фізичні особи, але й юридичні особи, водночас, адміністративна відповідальність юридичних осіб не досліджено як комплексне питання. Зокрема, слід врахувати, що в адміністративному праві поділ суб'єктів правопорушення здійснюється по-іншому, ніж це робиться у цивільному праві, а саме виокремлюються індивідуальні і колективні суб'єкти, які

не дорівнюють категорії «юридична особа». Відтак, слід визначити, чи можуть бути колективні суб'єкти суб'єктами адміністративної відповідальності, чи наявність статусу юридичної особи є обов'язковою умовою визнання суб'єктом адміністративного проступку. Крім того, можливо, настав час переглянути вік набуття адміністративної деліктоздатності, враховуючи пришвидшення темпів акселерації, а також інші обставини, наприклад отримання паспорту в 14 років [2].

Так само складним є питання визначення суб'єктивної сторони адміністративного проступку, оскільки сучасні тенденції свідчать про те, що все частіше для притягнення до відповідальності не питання вини не встановлюється, а застосовується концепція так званого «об'єктивного зобов'язання», коли для накладення стягнення достатньо встановлення події правопорушення. Також питання суб'єктивної сторони має бути вирішено і щодо юридичних осіб.

Система адміністративних стягнень зазнала в останній час суттєвих змін і доповнень. Якщо відносно стягнень, що застосовуються до фізичних осіб ця система є відносно усталеною і потребує перегляду на предмет їх ефективності, то відносно стягнень, що застосовуються до юридичних осіб можна говорити про повну відсутність будь-якої системи. Відтак, ці стягнення потребують впорядкування і уніфікації.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення є однією із найбільш опрацьованих адміністративних юрисдикційних процедур. Водночас, її основна особливість — можливість судового і позасудового порядку притягнення до адміністративної відповідальності може бути докорінно переглянута. Сама правова природа судового провадження у справах про адміністративні правопорушення і досі залишається дискусійною. Оскільки не вписується у класичне розуміння юридичного процесу, і багатьма вченими розглядається як квазі-правосуддя [3]. Відтак, збереження лише позасудової процедури зніме гострі питання щодо питань розмежування юридичних процедур і юридичного процесу як на загальнотеоретичному рівні, так і на рівні галузевому. Додатковим аргументом на користь такого підходу можна вважати наявність в Україні повноцінної адміністративної юстиції, яка наділена усіма необхідними інструментами захисту порушених прав, свобод та інтересів приватних осіб у відносинах з органами влади. Сьогодні юрисдикція адміністративних судів поширюється в тому числі і на справи щодо оскарження рішень про притягнення до адміністративної відповідальності, прийняті у позасудовому порядку (органом публічного управління).

Реформування законодавства, яким регулюється адміністративна відповідальність, пов'язано із прийняттям нового Кодексу про адміністративні правопорушення. Його оновлення має відбуватися з урахуванням обговорених і визнаних доктринальних підходів до оновлення змісту інституту адміністративної відповідальності. Незважаючи на наявність двох законопроектів щодо цього Кодексу, питання визначення

його структури залишається дискусійним. Але на мій погляд, він може зберегти поділ на загальну, особливу (склади адміністративних правопорушень) та спеціальну (процедурну) частини.

Список використаної літератури:

1. Дмитрук М.М. Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Дмитрук Михайло Михайлович. – Одеса, 2012. – 228 с.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямованих на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 14.07.2016 № 1474-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1474-19>
3. Фазікош О.В. Роль суду у справах про адміністративні правопорушення: до постановки питання / О.В. Фазікош // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. – 2015. – № 16. – Т. 1. – С. 65-69.

НЕУГОДНІКОВ А. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету міжнародно-правових відносин,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНКУРС НА ЗАЙНЯТТЯ ВАКАНТНОЇ ПОСАДИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ: ПРОЦЕДУРНИЙ АСПЕКТ

Реалізація права на державну службу з загальнотеоретичних позицій складається із ряду правомочностей, серед яких першим є право на вступ до державної служби. Відсутність такого права унеможливорює реалізацію права на державну службу в цілому. Питання забезпечення права на вступ до державної служби пов'язане із двома важливими аспектами: з одного боку, право на доступ до державної служб є суб'єктивним правом особи, яке гарантується Конституцією України. Воно становить приватний інтерес кожної особи, яка прагне професійно реалізуватися у сфері державного управління. З іншого боку, держава зацікавлена у залученні до державної служби висококваліфікованих кадрів і високими морально-етичними стандартами, які спроможні практично втілити стандарти демократичної правової соціальної держави у складних умовах докорінного реформування державної влади. Єдине можливе вдале поєднання зазначеного приватного і публічного інтересу при забезпеченні права особи на вступ до державної

служби є конкурс на заміщення вакантних посад, який відповідає принципам прозорості та відкритості, рівноправності претендентів, рівного доступу на державну службу об'єктивності та неупередженості оцінки результатів, змагальності, підконтрольності й оперативності.

На сьогоднішній день конкурсний відбір є єдиним способом зайняття посади державної служби. Його характерними особливостями є: 1) конкурсній процедурі дає початок самовисування особи, тобто особа самостійно заявляє про свій намір реалізувати право на доступ до державної служби; 2) детальна регламентація проведення конкурсної процедури створює рівні можливості для всіх громадян при реалізації ними права на доступ до державної служби; 3) конкурс є найбільш демократичною процедурою, яка дозволяє забезпечити об'єктивність, прозорість та виключити протекціонізм і суб'єктивізм під час реалізації громадянами права на доступ до державної служби; 4) конкурс дозволяє сформувати професійний, політично нейтральний корпус державних службовців, здатний чітко й ефективно вирішувати в інтересах особистості і суспільства завдання держави; 5) конкурсна процедура стимулює претендентів до удосконалення своїх навичок, оволодіння більшим обсягом знань.

Конкурс на зайняття посади державної служби – це особлива адміністративна внутрішньоорганізаційна, формалізована процедура відбору єдиного кандидата на вакантну посаду в системі державної служби. Як і будь-яка інша адміністративна процедура, конкурсна процедура становить собою сукупність відносно відокремлених стадій, які послідовно змінюють одна одну. Положення про Порядок проведення конкурсу на зайняття посад державної служби 2016 р. [1] виокремлює елементи конкурсної процедури, встановлюючи, що конкурс проводиться поетапно. Перша стадія – оголошення конкурсу на зайняття вакантної посади, яка включає в себе етапи прийняття рішення про оголошення конкурсу; оприлюднення рішення про оголошення конкурсу. Друга стадія – підготовка до проведення конкурсу, охоплює такі етапи, як прийняття і реєстрація документів від осіб, які бажають взяти участь у конкурсі; попередній розгляд поданих документів на відповідність встановленим законом вимогам. Третя стадія – конкурсне випробування кандидатів, включає в себе проведення співбесіди та визначення її результатів; розв'язання ситуаційних завдань та визначення їх результатів; проведення тестування та визначення його результатів. Остання, четверта стадія – встановлення результатів конкурсу, до якої можна віднести формування рейтингу та визначення переможця конкурсу; оприлюднення результатів конкурсу.

Передконкурсні обмеження – це умови реалізації права на участь у конкурсі на зайняття вакантної посади державної служби. Це встановлені законодавством обставини, наявність яких унеможливорює реалізацію права на вступ на державну службу. До таких обставин слід віднести: 1) досягли 65-річного віку; 2) в установленому законом порядку визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена; 3) має судимість за вчинення умисного злочину, якщо така судимість не погашена або

не знята в установленому законом порядку; 4) відповідно до рішення суду позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади; 5) піддавалася адміністративному стягненню за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення – протягом трьох років з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили; має громадянство іншої держави; 6) не пройшла спеціальну перевірку або не надала згоду на її проведення; 7) підпадає під заборону, встановлену Законом України «Про очищення влади». Додатковими обмеженнями можна вважати також: 1) недопущення прямого підпорядкування близькій особі; Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; 3) обмеження політичної активності та заборона бути депутатом місцевої ради для державних службовців категорії «А».

Встановлення вимог щодо відповідності необхідним для зайняття посади компетентностям не можна вважати обмеженнями, оскільки вони становлять предмет з'ясування при проведенні конкурсного відбору.

Оголошення конкурсу здійснюється виключно через офіційні веб-сайти органів влади, на посади у яких оголошено конкурс і дублюється на офіційному сайті Національного агентства з питань державної служби. Додаткових способів оприлюднення такої інформації не передбачається.

Конкурсний відбір передбачає проходження двох видів випробувань, які відрізняються для вакантних посад державної служби категорій «А» та «Б», «В». Спільним випробуванням для обох категорій є співбесіда, яка проводиться з метою оцінки відповідності досвіду, досягнень, компетенції, особистих якостей вимогам до професійної компетентності кандидата та до відповідних посадових обов'язків. Для кандидатів на зайняття посад державної служби категорії «А» передбачено вирішення ситуативного завдання, а для кандидатів на зайняття посад державної служби категорії «А», «В» – письмове тестування. При цьому, письмове тестування передбачає персоналізовані тести для кожного із кандидатів, а ситуативне завдання – для всіх однакове.

Проголиною чинного законодавства, яким врегульовано процедуру конкурсу на зайняття вакантної посади державної служби є відсутність закріплення можливості повторного проведення конкурсу у випадку, якщо усі кандидата набрали 0 балів. Також не врегульованим є питання процедури проведення конкурсу, на який зареєструвався лише один кандидат.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 р. № 246. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF>

КАРПУНЦОВ В. В.

Верховна Рада України,
народний депутат України, кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА У СУДОВОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Функція судово-прокурорського представництва притаманна прокуратурі і передбачена міжнародними нормативно-правовими актами (зокрема – Рекомендацією Res (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, ухваленою Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року тощо), а ефективність її реалізації протягом тривалого терміну формування та функціонування прокуратури як державного органу доведена практикою прокурорської діяльності. За таких обставин зазначена функція була збережена при проведенні конституційної модернізації правового статусу прокуратури, що полягає, насамперед, у включенні статті 131-1 до складу Розділу VIII «Правосуддя» Конституції України [1] і означає поступове входження прокуратури до судової влади.

Якщо звернутись до історії судово-прокурорського представництва, слід виділити думку вчених, обґрунтовану в кінці 1990-х років про величезний правозахисний потенціал функції судово-прокурорського представництва (М.Руденко, Л.М. Давиденко та інших). Наявність функції судово-прокурорського представництва дозволяє визначити конституційно-правовий статус прокуратури не тільки як суб'єкта правоохоронної діяльності (у вузькому значенні цього терміну), а і як суб'єкта, уповноваженого здійснювати правовий захист. Зокрема, частиною першою статті 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII прямо передбачено мету судово-прокурорського представництва – захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом, шляхом здійснення процесуальних та інших дій. Генезис функцій прокуратури, починаючи з 1991 року – року набуття чинності Законом України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р. № 1789-XII, і подальше закріплення цих функцій та їх зміна у Конституції України свідчить про незмінність наявності функції судово-прокурорського представництва, проте трансформацію процесуальної компетенції прокурора у кримінальному, господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, передбачену для реалізації цієї функції.

Конституційна новелізація статусу прокуратури визначає пріоритет функцій прокуратури, безпосередньо пов'язаних із судочинством. Саме тому функція представництва інтересів держави в суді, яка здійснюється прокурором у виключних випадках, закріплена статтею 131-1 Конституції України, що надає їй особливого значення і ролі у правозахисній діяльності уповноважених державних органів.

Закріплення в Основному Законі трансформованого правового статусу прокуратури обумовлює генезис місця і ролі прокурора у судовому адміністративному процесі не тільки як представника, але і як суб'єкта нагляду, що прямо передбачено п.1 Розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII [2]. Зазначеною нормою нагляд прокуратури за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами названий функцією, а представництво — формою її здійснення. Проте представництво інтересів держави в суді віднесено до функцій прокуратури, яка закріплена п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України. У Законі України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII норма ст. 131-1 Конституції України щодо визначення законом підстав і порядку здійснення прокурором представництва інтересів держави в судах продубльована і додано, що законом визначаються підстави та порядок здійснення прокурором представництва інтересів громадянина. Якщо звернутись до законодавства, то можна виділити таку особливість встановлення підстав судово-прокурорського представництва як визначення їх у різних законах.

Враховуючи зазначене, доречно вказати про необхідність додаткового аналізу проблеми співвідношення категорій «форма» і «зміст» з метою з'ясування сутності формули, передбаченої у Законі України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII, щодо нагляду і представництва, які, будучи, по суті, окремими функціями діяльності прокуратури, визначені як єдине ціле. З іншого боку, закріплюючи таке значення представництва, що здійснюється прокуратурою, законодавець виходив із того, що відповідна функція у судовому процесі (в тому числі — в судовому адміністративному) спрямована на захист прав, свобод, законних інтересів найбільш вразливих верств населення, а також інтересів держави, що кореспондується із метою здійснення нагляду. Тож розуміння представництва як форми нагляду прокуратури передбачає вирішення проблеми про внесення змін до встановленої Кодексом адміністративного судочинства України [3] відповідної процесуальної компетенції прокурора, а також до профільного закону про прокуратуру та в інші закони наслідків її реалізації.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Офіційний вісник України. — 2010. — № 72/1 (01.10.2010). — Ст. 2598.
2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 2-3 (16.01.2015). — Ст. 12.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Офіційний вісник України. — 2005. — № 32 (26.08.2005). — Ст. 1918.

ДЕНИСОВА А. В.

Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ НАГЛЯДУ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Необхідність дослідження проблеми сутності адміністративної процедури адміністративного нагляду визначена соціально-правовими обставинами, коли тенденції суспільного розвитку обумовлюють новелізацію теорії і чинного законодавства, враховуючи соціальну сутність юридичної науки і регулюючу роль права. Вказане безпосередньо позначається на тенденціях розвитку адміністративного нагляду як правового явища, що за умови «звуження» сфери державного втручання в господарську діяльність, інші сфери життєдіяльності населення, поширення децентралізації та запровадження нових інститутів самоврядного управління потребує суттєвого оновлення із врахуванням його превентивної ролі у попередженні порушень чинного законодавства, активного реформування системи органів державної виконавчої влади та приведення у відповідність призначення їх функціонування правовій природі їх діяльності.

Враховуючи зазначене, перспективним вдається науковий підхід, за яким поняття «адміністративна процедура нагляду органів виконавчої влади» розглядається з позицій онтології і гносеології.

Стадійність розглядається як засада адміністративної процедури. Такий висновок випливає із теоретичних положень про ознаки адміністративної процедури, сформульовані О.І. Миколенком у монографії «Теорія адміністративного процедурного права» (2010 р.) [1]. Підхід вченого може бути використаний для характеристики правових процедур здійснення кожного виду адміністративного нагляду. Слід врахувати динамізм, ієрархію та структурування правовідносин щодо здійснення адміністративного нагляду, притаманний для усіх видів адміністративного нагляду характер та правоохоронне й правозахисне

призначення. Зважаючи на вказане, доречно виділити єдині засади адміністративної процедури нагляду і особливості її здійснення по окремих видах адміністративного нагляду.

У теорії адміністративного права і процесу поширена думка про те, що під неюрисдикційним адміністративним процесом мається на увазі адміністративно-процедурний або правонаділяючий процес. Адміністративно-процедурний процес (провадження) в цілому розуміється як діяльність органів публічного управління щодо вчинення поточних управлінських дій позитивного характеру, тобто не пов'язаних із застосуванням заходів примусу і спрямованих на забезпечення прав фізичних та юридичних осіб (Ю.М. Козлов, Ю.О. Дмитрієв, І.А. Полянський, Є.В. Трофімов, П.І. Кононов, Н.Ю. Хаманєва). Критично ставлячись до коректності визначення «адміністративно-процедурний процес» П.І. Кононов пропонує авторський термін «адміністративно-регулятивний процес». Такий процес запропонована визначати як урегульована нормами адміністративного права діяльність компетентних адміністративно-публічних органів щодо розгляду і вирішенню підвідомчих їм адміністративних справ, спрямованих на забезпечення реалізації суб'єктивних прав і обов'язків, які виникають у учасників цих справ на основі відповідних матеріальних норм різних галузей права [2, с. 269].

Наведений підхід може бути застосований із певними застереженнями щодо характеристики адміністративної процедури нагляду органів державної виконавчої влади. Наявність застережень обумовлена належністю до видів адміністративного нагляду спеціального нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, який обґрунтовано віднесений окремими дослідниками до адміністративного примусу [3], а також окремих видів адміністративного нагляду, що мають правоохоронний характер. Доведення доцільності підходу щодо системоутворюючого значення адміністративної процедури та похідного від неї характеру таких категорій як «процес», «провадження» не надає підстав виокремлювати адміністративно-процедурний процес. Натомість плідним є підхід Я.Л. Іваненко [4], яка обґрунтовувала концепцію виділення адміністративних неюрисдикційних проваджень. Вказане означає, що підхід, за яким здійснено спробу уніфікувати визначення процедур, які мають правонаділяюче значення, не може бути застосований до характеристики адміністративних процедур нагляду органів державної виконавчої влади.

Адміністративною процедурою нагляду органів виконавчої влади доцільно назвати сукупність послідовно здійснюваних уповноваженими суб'єктами (органами державної виконавчої влади, їх посадовими особами) дій у встановленому законодавством порядку. Вона є динамічною, спрямованою на реалізацію функцій вказаних суб'єктів у процедурній формі, наявні юридичні наслідки результату, який досягається при застосуванні адміністративної процедури. Серед загальних ознак

адміністративної процедури нагляду можна виділити: правову визначеність; послідовність; участь уповноважених суб'єктів; мета стосується реалізації компетенції. Остання ознака має бути врахована при виділенні адміністративних процедур здійснення окремих видів адміністративного нагляду за умови формування загальних засад адміністративної процедури. Разом з тим, перспективною для подальшого наукового пошуку є проблема виділення проваджень щодо здійснення адміністративного нагляду за умови встановлення відповідності ознакам провадження.

Список використаної літератури:

1. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права. Монографія. — Харків: Бурун Книга, 2010. — 336 с.
2. Кононов П.И. Основные категории административного права и процесса: монография. — М.: Юрлитинформ, 2013. — 416 с.
3. Петренко О.А. Суть адміністративного нагляду міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі, в системі адміністративного примусу / О.А. Петренко // Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2012. — № 1. — С. 323-332.
4. Іваненко Я.Л. Адміністративні неюрисдикційні провадження / автореф. дис. к.ю.н. 12.00.07 / Іваненко Яна Леонідівна // Академія праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. — Київ, 2011. — 20 с.

БОЛОКАН І. В.

Запорізький національний університет,
докторант кафедри адміністративного та господарського права,
кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ «РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ»

Взаємозв'язку всіх форм реалізації норм права постійно приділялась і продовжує приділятися увага вчених-юристів загалом, та вчених-адміністративістів зокрема. Натомість наявні наукові розробки питань реалізації адміністративно-правових норм досить рідко висвітлюють ці питання з позицій системних взаємозв'язків. Зважаючи на загальновизнане розуміння поняття «система», яке є досить ґрунтовно розробленим не лише у правовій доктрині, а починається ще з філософських уявлень про цю категорію, знаходить свій розвиток у філософії науки, соціології, психології та інших сферах наукових знань та людської діяльності, а також, враховуючи виокремлені щодо будь-якої системи

ознаки (зокрема, такі, як: цілісність, єдність та узгодженість всіх елементів, упорядкованість розташування, ієрархічність, багаторівневність та структурність, взаємодія із зовнішнім середовищем, інтеграційність тощо [1, с. 185]), можна дійти висновку про системність як одну з ознак (характеристик) правової категорії «реалізація норм права». Також слід зазначити, що у доктрині права поширеним є системний підхід у дослідженні правових явищ, який включає чимало аспектів, зокрема, системно-компонентний, системно-структурний, системно-функціональний, системно-інтегративний, системно-комунікаційний, системно-історичний тощо [2, с. 15]. Отже, однією зі складових системного підходу є системно-комунікаційна складова, яка передбачає врахування оточуючого систему середовища, аналіз тих чи інших факторів цього середовища, які впливають на систему [2, с. 15]. Розуміючи під системою «реалізація адміністративно-правових норм» певний порядок взаємодії упорядкованих елементів, прояв якої дозволяє нормі набутти конкретного значення у реальності суб'єктів адміністративного права, та обґрунтовуючи її склад як сукупність таких елементів, як: «норма адміністративного права», «суб'єкт», «поведінка суб'єктів адміністративного права щодо виконання, використання, додержання, застосування норми», «результат втілення норми у життя», окреслимо у загальних рисах системно-комунікаційний аспект системного підходу.

Щодо реалізації адміністративно-правових норм факторами середовища, які впливають на цю систему та підлягають врахуванню при її характеристиці, на наш погляд, насамперед, є специфіка структури значної частини норм адміністративного права, адже часто частина норми, а саме санкція, є начебто продовженням норми іншої галузі права. Яскравим прикладом є закріплення у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) санкцій за правопорушення у сфері суспільних відносин, які не є предметом галузі адміністративного права (наприклад, сфера охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини, правопорушення і адміністративно-правову відповідальність за які закріплюють ст.ст. 52-92¹ КУпАП). Отже, реалізація санкції адміністративно-правової норми (у значенні закріплення її в нормативному акті адміністративно-правового спрямування) у формі застосування є начебто продовженням тих дій, врегулювання яких здійснюється нормами інших галузей права. Але це стосується забороняючих норм, реалізація яких має відбуватись у формі додержання, тобто утримання від тих дій, про які йдеться у нормі. Відтак, щодо норм інших галузей права характерним якраз є те, що їх реалізація *не відбувається* (утримання від заборонених дій, яке передбачає відповідна галузева норма, ігнорується), і, відтак, стає необхідною реалізація адміністративно-правових санкцій. Це є однією з особливостей реалізації адміністративно-правових норм, адже, наприклад, у цивільному процесуальному праві, як зазначає О.В. Підлубна, його норми обов'язково складаються з трьох елементів

(гіпотези, диспозиції, санкції), які можуть бути текстуально закріплені в одній або декількох статтях але в межах процесуального законодавства [3, с. 9].

Ще одним прикладом необхідності врахування «оточуючого» систему «реалізація адміністративно-правових норм» середовища, є «чутливість» адміністративного права до змін, які відбуваються в інших галузях права та у державному житті загалом. Особливо це помітно щодо тих реформаційних процесів, які наразі відбуваються в країні: переформатування окремих органів та служб (міліція-поліція, Вища рада юстиції-Вища рада правосуддя, інші), поява нових суб'єктів адміністративного права, як наділених владними повноваженнями (наприклад, НАБУ, НАЗК, держсекретарі міністерств), так і не наділених такими повноваженнями (громади, старости, інші) тощо. Євроінтеграційні прагнення та кроки у цьому напрямі, які здійснюються Україною, також активно впливають на процес реалізації норм адміністративного права, адже «розширюється» коло нормативних джерел, норми яких реалізовуватимуться.

Отже, врахування всіх аспектів системного підходу у дослідженні того чи іншого правового явища дозволяє найповніше розкрити його зміст, виявити та охарактеризувати особливості. Оскільки саме у процесі реалізації норм права виявляється, чи виправдовує норма ті надії, які покладав на неї нормотворець, чи є вона ефективною або неефективною, питанням взаємозв'язків системи слід приділяти належну увагу, а перспективними напрямками наукових розробок може стати дослідження всіх зазначених на початку цієї публікації аспектів системного підходу щодо категорії «реалізація адміністративно-правових норм».

Список використаної літератури:

1. Пирожкова Ю. В. Функції адміністративного права: генеза, теоретичний, нормативний та праксеологічний аспекти : монографія / Ю. В. Пирожкова. — Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2016. — 548 с.
2. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення : монографія / І. В. Суходубова ; [наук. ред. О. В. Петришин]. — Х. : Право, 2016. — 228 с.
3. Підлубна О. В. Норма цивільного процесуального права: поняття, межі дії та реалізація в цивільному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. В. Підлубна ; Академія правових наук України. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. — К., 2007. — 29 с.

ПУЗАНОВА Г. Й.

Одесский национальный морской университет,
доцент кафедры гражданского и трудового права,
кандидат юридических наук, доцент

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ИНОСТРАННОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ: ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Президент Украины Петр Порошенко в ходе выступления на конференции «Ялтинская Европейская стратегия» 2016 года заявил, что Украина благодарна ключевым кредиторам, которые сегодня поддерживают нашу страну и экономику, однако прямые иностранные инвестиции — это главный залог экономического и социального развития [1]. Во время заседания Национального совета реформ секретарь Национального инвестиционного совета Борис Ложкин отметил, что сегодня вряд ли можно радоваться успехам Украины, которая по сравнению с Грузией, Польшей, Малайзией и Колумбией занимает последнее место по объемам инвестиций на душу населения [2].

Указанное подчеркивает актуальность исследования различных аспектов государственной политики иностранного инвестирования в Украине. В условиях глубокого политического и социально-экономического кризиса в Украине для развития экономических процессов, считаем полезным изучение опыта привлечения иностранных инвестиций в зарубежных странах, например, Республики Польша. Сапрунов Ю. указывает, что одним из первых законов поляки приняли закон об иностранных инвестициях, который снял ограничения на долю акционерного капитала для иностранцев и установил налоговые преференции для иностранных инвесторов. Результатами такой политики стало то, что к 1997 году в страну поступило 20,6 млрд. дол. иностранных инвестиций, а уже к 2011 году эта сумма составила 160 млрд. дол., то есть в четыре раза больше чем в Украине [3].

В Польше нет специального закона об иностранных инвестициях. Правовые основы хозяйственной деятельности в Польше установлены Гражданским кодексом (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny), Кодексом коммерческих обществ (Ustawa z 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych) и Законом о свободе хозяйственной деятельности от 2 июля 2004 года (Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej) [4].

Польский Закон от 20 марта 2002 г. «О финансовой поддержке инвестиций», вместе с законом об условиях допустимости и надзора публичной помощи для предпринимателей и законом о реструктуризации некоторых общественно правовых обязательств предпринимателей, составляет блок правовых норм, которые призваны помочь

в осуществлении инвестиционной деятельности. Условия финансовой поддержки инвестиций в форме долгосрочной программы конкретизируются в утвержденной Правительством 23 сентября 2008 г. «Системе поддержки инвестиций, имеющих важное значение для польской экономики». В рамках этой программы инвесторы получают дотации на основании двустороннего соглашения с Министром экономики, утвержденного решением Совета Министров. Максимальный размер дотации для проектов, реализуемых на территории особых экономических зон, не может превысить 15% стоимости инвестиций, а для проектов, реализуемых вне этих зон – 30%.

Дотации могут получить предприниматели для реализации проектов в следующих отраслях: автомобилестроение, электронное машиностроение, авиационная промышленность, биотехнологии, информационные технологии, аутсорсинг бизнес-процессов, телекоммуникации, технико-внедренческая деятельность. Минимальный размер инвестиции – 160 млн. злотых, минимальное число новых рабочих мест – 50. Если инвестиционный проект не связан ни с одной из вышеперечисленных отраслей, то минимальная его стоимость должна составлять 1 млрд. злотых, а минимальное число новых рабочих мест – 500. В настоящее время в Польше реализуется более 40 долгосрочных программ финансовой поддержки инвестиций [5].

Таким образом, законодательство Республики Польша определяет приоритетные отрасли и предоставляет финансовую поддержку в осуществлении инвестиционной деятельности в данных отраслях. При этом ставит в зависимость размер государственной финансовой поддержки для предпринимателя от размера вкладываемого капитала в новый инвестиционный проект, количества сохраняемых или создаваемых рабочих мест и от территории реализации проекта (на территории особых экономических зон или вне этих зон).

В 2012 году Верховной Радой Украины был принят Закон «О стимулировании инвестиционной деятельности в приоритетных отраслях экономики с целью создания новых рабочих мест». Статья 3 Закона определяет, что приоритетными отраслями экономики являются отрасли, направленные на обеспечение потребностей общества в высокотехнологичной конкурентноспособной экологически чистой продукции, высококачественных услугах, которые реализуют государственную политику по развитию производственного и экспортного потенциала, создания новых рабочих мест. Однако в данном Законе не конкретизированы ряд основных положений, прежде всего, виды приоритетных отраслей экономики, размер финансовой поддержки данных отраслей и т.п. Таким образом, сегодня необходимо разработка и принятие реальной, научно обоснованной и эффективной государственной политики иностранного инвестирования, направленной на совершенствование инвестиционного законодательства с учетом опыта иностранного инвестирования в зарубежных странах.

Список использованной литературы:

1. Прямые иностранные инвестиции станут залогом развития украинской экономики — президент <http://www.unian.net/eurobusiness/1524899-pryamyie-inostrannyye-investitsii-stanut-zalogom-razvitiya-ukrainskoy-ekonomiki-poroshenko.html>
2. Украина занимает последнее место по объему инвестиций на душу среди стран со схожей моделью экономики // http://www.ukrrudprom.com/news/Ukraine_zanimaet_poslednee_mesto_po_obemu_investitsiy_na_dushu_s.html
3. Сапронов Ю. Опыт Польши в привлечении иностранных инвестиций показателен для Украины // <http://kharkivoda.gov.ua/ru/news/55048>
4. <http://isap.sejm.gov.pl>
5. Польша. Законодательство об иностранных инвестициях // http://www.ved.gov.ru/exportcountries/pl/about_pl/laws_ved_pl/invest_law_pl/

ЛЕГЕЗА Ю. О.

ДВНЗ «Національний гірничий університет»,
доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Загальні проблеми юридичної відповідальності неодноразово перебували в центрі уваги науковців-правників, проте, незважаючи на ґрунтовні дослідження, не втратили своєї актуальності. При цьому наявність різночитань та полісемантичність трактувань поняття адміністративної відповідальності посилюються відсутністю його законодавчого визначення, а також дефініцій суміжних понять — «адміністративна правосуб'єктність», «адміністративне правопорушення», — якими оперують судова практика та юридична наука.

Адміністративна відповідальність залишається одним з дискусійним питанням, дискусійним залишаються питання відповідності санкцій за вчинене діяння в цілому, і зокрема — розглядається як один із важливих методів публічного управління у сфері використання природних ресурсів.

Відсутність законодавчого визначення поняття адміністративної відповідальності не сприяє єдності підходів до його розуміння, залишаючись предметом постійних наукових досліджень.

Фундаментальний підхід до визначення поняття адміністративної відповідальності запропонований В.К. Колпаковим та О.В. Кузьменко, що полягає примусовому, з додержанням встановленої процедури,

застосування правомочним суб'єктом, передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку, заходів впливу, які виконувалися правопорушником [1, с. 252]. Подібний підхід запропонований професором В.Б. Авер'яновим, відповідно до якої адміністративна відповідальність — це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами чи їх посадовими особами до осіб, які вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій — адміністративних стягнень [2, с. 430-431].

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у сфері використання природних ресурсів настає за вчинення екологічних правопорушень. Д. В. Лазоренко визначає адміністративну відповідальність за вчинення екологічних правопорушень є видом юридичної відповідальності, яка передбачає заходи адміністративного впливу за протиправні й винні діяння, що порушують встановлений законодавчо порядок використання природних ресурсів [3, с. 125].

Професор О. Я. Лазор підкреслює, що адміністративна відповідальність є специфічним реагуванням на правопорушення, зміст якого полягає у застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченою законом стягнення до суб'єкта правопорушення. Такий вид реагування на правопорушення — оперативний засіб впливу на порушників оскільки застосовується в адміністративному чи судовому порядку і для його використання не обов'язково мають бути завдані збитки [4, с. 160].

Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері використання природних ресурсів виступає засобом забезпечення та охорони встановленого державою правопорядку; є нормативно визначеною і полягає в застосуванні (реалізації) санкцій правових норм; є наслідком винного антигромадського, протиправного діяння; супроводжується державним та громадським осудом правопорушника і вчиненого ним діяння; пов'язана із примусом, з негативними для правопорушника наслідками (матеріального, морального, організаційного характеру), який він зобов'язаний зазнати і фактично зазнає; реалізується у відповідних процесуальних формах [1].

Таким чином, адміністративна відповідальність у сфері використання природних ресурсів визначається як засіб публічного управління, який полягає у застосуванні до особи, винної у порушенні вимог природоресурсного законодавства, адміністративних санкцій (до фізичних осіб та посадових осіб), який реалізується в межах спеціально визначеної процедури відповідними органами державної влади, з метою забезпечення виконання завдання збереження та відновлення природоресурсної бази держави. При цьому при вирішенні питання застосування до посадових осіб суб'єктів господарювання, винних у порушенні вимог режиму використання природних ресурсів під час здійснення

господарської діяльності, заходів адміністративної відповідальності повинно бути водночас вирішено питання застосування адміністративно-господарських санкцій (вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; припинення експортно-імпортних операцій; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; ліквідація суб'єкта господарювання).

Список використаної літератури:

1. Колпаков В.К. Адміністративне право України: навч. посіб. / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 544 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х томах: Том. 1. Загальна частина / ред. колегія : В. Б. Авер'янов (голова). — К. : «Юридична думка», 2004. — 584 с.
3. Лазоренко Д. В. Адміністративно-правове регулювання використання природних ресурсів : дис. к.ю.н. 12.00.07. — К., 2014. — 233 с.
4. Лазор О. Я. Адміністративно-правові засади державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : дис. д. наук з держ. упр. 25.00.02. — К., 2004. — 479 с.

ФЕДЧИШИН С. А.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри адміністративного права, заступник декана
господарсько-правового факультету, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАОХОЧЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ (ДОСВІД США)

У процесі реформування дипломатичної служби України, у тому числі на шляху пошуку ефективних способів зміцнення і забезпечення службової дисципліни її працівниками, безумовного значення має досвід іноземних держав. Зокрема, заслуговує на увагу досвід у сфері заохочення дипломатичних службовців США, держави, дипломатична служба якої вважається однією з найбільш ефективних у світі.

Заходи заохочення займають особливе місце в системі способів забезпечення службової дисципліни у Закордонній службі США поряд із заходами дисциплінарної відповідальності, забезпеченням матеріально-фінансових, безпекових та інших необхідних умов для ефективного виконання завдань та функцій дипломатичними службовцями, постійною турботою про членів їх сімей, умови проживання у державі перебування за кордоном, навчання дітей та ін.

Головним чином заходи заохочення службовців Закордонної служби США, їх види, суб'єкти застосування та процедурні питання регулюються Законом «Про закордонну службу» від 1980 р. зі змінами та доповненнями (Foreign Service Act), нормативними актами Президента США, Державного департаменту США та ін. Вагомим практичного значення має «Керівництво із закордонних справ» (Foreign Affairs Manual, далі – FAM), яке оприлюднюється Держдепартаментом США та розкриває особливості реалізації заохочень щодо службовців Закордонної служби США (3 FAM – Personnel, section 3 FAM 4800 Department Awards Program) [1].

З-поміж особливостей насамперед слід відзначити наявність значної кількості заохочень службовців Закордонної служби США та їх істотну диференційованість, деталізацію підстав їх застосування в розрізі окремих заохочень, детальне врегулювання порядку застосування (заохочувального провадження) та ін. Перелік заходів заохочення, що можуть застосовуватись до дипломатичних службовців США, нараховує більше 40 видів. Зокрема, такі заходи можуть бути класифіковані:

а) *за їх природою* (моральні, фінансово-матеріальні та ін.). Привертає увагу, що значна частина заохочень дипломатичних службовців пов'язані саме із грошовими преміями, розмір яких сягає від 200 до 10 000 доларів США і більше;

б) *за суб'єктами, що їх застосовують* (президентські відзнаки, відомчі заохочення Держдепартаменту США, спільні відзнаки Держдепартаменту та інших відомств США (відзнака за видатні досягнення у сфері трудової дипломатії – Award for Excellence in Labor Diplomacy та ін.), відзнаки неурядових організацій тощо). Зокрема, у системі Закордонної служби США встановлено низку відомчих почесних відзнак: (1) відзнака Державного секретаря (The Secretary's Award); (2) відзнака Державного секретаря за відмінну службу (The Secretary's Distinguished Service Award); (3) свідоцтво доблесті (Certificate of Valor); (4) відзнака за героїзм (Award for Heroism); (5) Зірка Закордонної служби імені Томаса Джефферсона (Thomas Jefferson Star for Foreign Service); (6) відмінна почесна відзнака (Distinguished Honor Award); (7) вища почесна нагорода (Superior Honor Award); (8) похвальна почесна нагорода (Meritorious Honor Award); (9) почесні відзнаки для осіб, які звільняються зі служби (Honor Awards for Retiring Employees) та ін.;

в) *за періодичністю застосування* (щорічні відзнаки та ті, що застосовуються з нагоди досягнення особливих, видатних заслуг тощо). З-поміж щорічних можна навести такі заохочення – Herbert Salzman Award for Excellence in International Economic Performance, Luther I. Replogle Award for Management Improvement та ін.

г) *загальні та іменні* – названі в честь відомих дипломатів (державних діячів) США (Зірка Закордонної служби імені Томаса Джефферсона (Thomas Jefferson Star for Foreign Service), відзнака імені Бенджаміна Франкліна (Franklin Award) та ін.);

д) *за напрямком (складовою, сферою) дипломатичної діяльності, за заслуги у якій може бути застосоване заохочення* (наприклад, за заслуги у сфері екологічної дипломатії – відзнака Франка Е. Лоя за дипломатію у сфері екології (Frank E. Loy Award for Environmental Diplomacy), досягнення у розвитку співробітництва між США та ЄС – відзнака Роквелл Ентоні Шнабель за розвиток відносин між США та ЄС (Rockwell Anthony Schnabel Award for Advancing U.S.-EU Relations) та ін.

Значна варіативність заохочень службовців Закордонної служби США сприяє ефективному досягненню цілей інституту заохочення, адже дозволяє досить точно обрати відзнаку відповідно до конкретних обставин, особливостей наявної заслуги службовця, його психологічних особливостей, інтересів, цінностей тощо.

Заслужений вчинок як підстава для заохочення службовців Закордонної служби США може пов'язуватись із одноразовим успішним виконанням важливого службового завдання чи доручення, багаторічною бездоганною дипломатичною службою, проходженням служби у важких та небезпечних умовах за кордоном (при триваючому воєнному конфлікті, за підвищеної терористичної загрози та ін.), проявленими високими професійними якостями (лідерство, творчий підхід, мужність та ін.), спричиненням тілесних ушкоджень або навіть загибеллю при виконанні (або пов'язаними із виконанням) службових обов'язків за посадою та ін.

Особливістю регламентації підстав для заохочення службовців Закордонної служби США є їх закріплення не лише у загальному вигляді, а й детальний опис їх змісту (складових, критеріїв, вимог) окремо відносно кожного заходу заохочення. Наприклад, відзнакою Державного секретаря за відмінну службу (The Secretary's Distinguished Service) нагороджуються в знак визнання винятково видатного лідерства, професіоналізму і значних досягнень у сфері закордонних справ, продемонстрованих під час тривалої служби. При цьому, такі досягнення повинні мати значну національну або міжнародну важливість та внесли значний вклад у просування національних інтересів США. Відзнака за героїзм (Award for Heroism) вручається за мужність та видатні заслуги, проявлені у важких та небезпечних умовах, незалежно від того чи пов'язані вони із виконанням покладених службових обов'язків. Підставами для такого заохочення може бути: (а) тривала зразкова діяльність під загрозою фізичного нападу чи переслідування; (б) здійснення мужнього або виняткового вчинку із ризиком для особистої безпеки та ін.

Список використаної літератури:

1. Foreign Affairs Manual, 3 FAM, 4800 Department Awards Program (CT: PER-742; 07-24-2014) / US Department of State / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fam.state.gov/Fam/FAM.aspx?ID=03FAM>

ХОМИШИН І. Ю.

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права,
кандидат юридичних наук

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Проблема якості освітніх послуг є однією з ключових для системи освіти будь-якої країни. Україна не є винятком. Європейська практика оцінки якості освіти йде шляхом створення спеціалізованих агентств, уповноважених контролювати якість освіти у країні та надавати вишам акредитації та ліцензії.

Кабінет Міністрів України на засіданні 15 квітня 2015 року прийняв рішення про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Прийнято Постанову про утворення Агентства, яка містить його Статут. Постанова набрала чинності з 1 вересня 2015 року [1].

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – один з органів управління у сфері вищої освіти, створення якого передбачено Законом України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, що набрав чинності 6 вересня 2014 року [2].

Агентство є постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти.

У своїй діяльності Агентство повинно керуватись такими принципами:

Принцип прозорості. Агентство повинно забезпечити прозорість прийнятих рішень. Кожне рішення експертів повинно бути обґрунтованим і базуватись на оприлюднених і доступних для загалу даних. Даний принцип знаходить своє відображення в нормативних актах. А саме в абзаці 2-ому пункту 20-го статті 20 Закону України «Про вищу освіту» зазначено, що члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти діють на засадах відкритості та прозорості. Інформація про діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (рішення, протоколи засідань тощо) оприлюднюються на офіційному веб-сайті. Також одним з повноважень Агентства, яке закріплено в цьому ж Законі є щорічна підготовка та оприлюднення доповіді про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства, звіт про власну діяльність [2]. Ці положення закону знаходять своє відображення і в Статуті Агентства, де зазначається, що Національне агентство забезпечує оприлюднення інформації про свою діяльність, здійснює заходи що

налагодження діалогу з громадськістю та створення умов для участі громадян у процесі реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти; висвітлює на своєму офіційному веб-сайті питання розвитку та функціонування системи забезпечення якості вищої освіти [1].

Принцип незалежності. Рішення Агентства щодо оцінки ВНЗ мають бути незалежними і неупередженими.

Свою незалежність воно має демонструвати за допомогою таких засобів:

- незалежність його діяльності від ВНЗ та урядових організацій гарантована офіційними документами

- опис процедур і методів та їхня реалізація, відбір та призначення незалежних експертів, а також визначення результатів її процесів із забезпечення якості відбувається автономно і незалежно від уряду, ВНЗ та органів політичного впливу.

- кінцеві висновки процесу перевірки залишаються на відповідальності Агентства

Принцип субсидиарності. Отже відповідно з даним принципом оцінка якості відбувається на внутрішньому рівні. Законом України «Про вищу освіту» визначений перелік процедур і заходів, що становлять систему забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти(систему внутрішнього забезпечення якості) [2]

Наагентство повинно бути зацікавленим і у роботі незалежних агенцій, яким зможе делегувати багато функцій. Зокрема, незалежні агенції, створені за галузевим принципом, можуть успішно замінити галузеві комісії Наагентства, маючи суттєву перевагу у тому, що вони (агенції) будуть проводити оцінку не спорадично, в момент акредитації, а системно, щорічно аналізуючи просування університетів до покращення якості.

Принцип взаємодії. Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти не повинно розглядатися поза розглядом питання щодо незалежних агенцій з забезпечення якості вищої освіти та формування феномену освітнього консалтингу в Україні. Робота Національного агентства значною мірою має бути направлена на забезпечення діяльності незалежних агенцій.

Національне агентство як колегіальний орган в своїх рішеннях має спиратися виключно на висновки незалежних агенцій та незалежних експертів

Національне агентство можуть суттєво посприяти у прямій, неопосередкованій взаємодії з закладами вищої освіти в питаннях покращення якості освіти. Шляхом аутсорсингу вони можуть забезпечувати системну зовнішню оцінку якості, у тому числі еволюцію освітніх програм і процесів, оцінку менеджменту навчальних закладів, аудит. Незалежні установи оцінювання якості, якщо їх долучати до процесу

акредитації ВНЗ, можуть дебіюкратизувати і децентралізувати цей процес, Взаємодія передбачає тісну співпрацю з незалежними агенціями, яким зможе делегувати багато функцій. Зокрема, незалежні агенції, створені за галузевим принципом, можуть успішно замінити галузеві комісії. Сприяння різноманітним групам — професійним асоціаціям, експертним спільнотам, роботодавцям — у створенні незалежних агенцій оцінювання якості освіти, на мій погляд, має стати одним із стратегічних напрямків діяльності Нацагентства і МОН найближчим часом.

Принцип професіоналізму. Члени Національного агентства сприяють його авторитету і формують довіру до нього в суспільстві, спираючись на власний професіоналізм, академічну репутацію та системне підвищення кваліфікації у сфері забезпечення якості вищої освіти.

Принцип відповідальності. Діяльність Національного агентства базується на усвідомленні його членами спільної відповідальності за долю вищої освіти, науки та інновацій в Україні.

Принцип об'єктивності. Рішення Національного агентства приймають колегіально, з урахуванням різних позицій і униканням конфлікту інтересів [3].

Реалізація задекларованих положень та принципів діяльності Агентства вимагає ще часу та конкретизації у правових актах, але перші кроки в інституалізації забезпечення якості вищої освіти вже зроблені. Важливі реформи у вищій освіті, спрямовані на підвищення її якості, забезпечення конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів, реальне наближення якості вищої освіти до рівня провідних європейських вузів і повноцінне входження до Європейського простору вищої освіти, уже стоять першими на порядку денному в освітньому просторі України.

Список використаної літератури:

1. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [Електронний ресурс]: постанова Кабінету міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 Київ. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Про вищу освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Верховна Рада України : [сайт]. — Текст. дані. — Київ, 2014. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Проект Стратегічних напрямків діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти на 2017- 2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://naqa.gov.ua/golovne-zavdannja-sudovoi-vladi-zahi-3/>

СПІВВІДНОШЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВИХ РАД

Досліджуючи виконавчі органи місцевих рад як суб'єктів адміністративного права, необхідно враховувати, що актуальною науковою проблемою у цьому зв'язку є співвідношення адміністративної правосуб'єктності та компетенції органів публічної влади.

Незважаючи на те, що категорія «компетенція» є однією із основних в адміністративному праві, єдиного розуміння даного поняття наразі не вироблено. В.Б. Авер'янов визначав компетенцію органу як сукупність його прав і обов'язків (повноважень) та підвідомчості (питання відання, тобто питання, які вирішує орган, коло діяльності) [1, с. 90]. Слід уточнити запропоноване визначення, зауваживши, що компетенція включає предмет відання, повноваження, території їх здійснення. Таке визначення не є авторським, відповідні пропозиції вже були висловлені як у вітчизняній, так і російській літературі [2]. Як стверджує В.І. Борденюк, компетенція визначає предмети (сфери) відання, повноваження (права та обов'язки), територіальні масштаби діяльності органів держави й органів місцевого самоврядування [3, с. 121-122]. Схожу точку зору має А.А. Карлов, який відходить від традиційних підходів, включаючи в структуру компетенції три елементи — предмети ведення, сукупність прав і обов'язків та територіальну сферу діяльності органу. Приблизно такої ж точки зору дотримується С.А. Авак'ян, вважаючи, що в поняття компетенції повинні бути включені просторові і часові межі діяльності органу [4, с. 48].

Визначивши, як розуміється «компетенція», слід констатувати, що дослідження співвідношення даної категорії та поняття «адміністративна правосуб'єктність» є актуальним, оскільки дане питання розглядається в численних наукових статтях та на дисертаційному рівні.

Адміністративна правосуб'єктність є атрибутом суб'єкта права та визначає його здатність вступати в ті чи інші управлінські відносини. Висновок про наявність адміністративної правосуб'єктності виконавчих органів місцевих рад дозволяють зробити загальні положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», які надають відповідним органам досить широкий спектр делегованих державою повноважень, визнаючи їх суб'єктами державного управління (при здійсненні делегованих повноважень). Виділяють три елементи правосуб'єктності: правоздатність, дієздатність і деліктоздатність, проте, одні

автори вважають, що деліктоздатність є складовою частиною дієздатності [5, с. 37], інші ж відводять деліктоздатності самостійне місце у структурі правосуб'єктності [6, с. 187].

Розглядаючи поняття компетенції та адміністративної правосуб'єктності, необхідно звернутись до вироблених критеріїв віднесення суб'єктів права до суб'єктів саме адміністративного права:

1) суб'єктом адміністративного права є носій прав і обов'язків у сфері саме державного управління;

2) відповідні права та обов'язки, компетенція мають бути передбачені нормами саме адміністративного права;

3) відповідні права суб'єкт має бути здатен реалізовувати, обов'язки виконувати, та виступати самостійним суб'єктом відповідальності (мати необхідний обсяг правосуб'єктності)».

Таким чином, як наявність компетенції, тобто передбачених законодавством повноважень у сфері державного управління, так і наявність необхідного обсягу адміністративної правосуб'єктності є критеріями виокремлення суб'єкта адміністративного права.

Отже, компетенція та правосуб'єктність є відмінними поняттями, як за правовою природою, так і за змістом. Однак, дані поняття мають цікаві зв'язки та нерозривний взаємозв'язок. З одного боку, правосуб'єктність нібито має первинний характер та визначає здатність особи відповідну компетенцію реалізовувати. З іншого боку, саме наділення особи компетенцією (повноваженнями у сфері державного управління) дозволяє підстави виокремлювати суб'єкта адміністративного права, тобто, виокремлювати таку галузеву правосуб'єктність як адміністративна правосуб'єктність.

Виконавчі органи місцевих рад можуть наділятися таким обсягом компетенції, що відповідає обсягу наявної у виконавчому органу місцевої ради правоздатності. Як правило, наданий органам влади, у тому числі, виконавчим органам місцевих рад, обсяг компетенції, є значно меншим, та «не заповнює» весь обсяг адміністративної правоздатності виконавчих органів. Аналізуючи компетенцію виконавчих органів місцевих рад як суб'єктів саме державного управління, необхідно вказати на проблеми у цій сфері, які не дозволяють виконавчим органам місцевих рад ефективно реалізовувати свою правосуб'єктність як суб'єктам державного управління. Мова йде про те, що законодавством у достатній мірі регламентовано правоздатність виконавчих органів та їх дієздатність, головною проблемою — є саме удосконалення компетенційних питань, тобто, сфери реалізації своєї дієздатності.

Список використаної літератури:

1. Аверьянов В. Б. Функции и организационная структура органа государственного управления / В.Б. Авер'янов. — К. Наук. думка, 1979. — 150 с.

2. Кокоть А.Н., Саломаткін А.С. Муніципальне право Росії : підручник А.Н. Кокоть, А.С. Самоматкін. — М., МАУП, 2005. — 452 с. [Електронний варіант] — Режим доступу: <http://uport.inf.ua/municipalnoe-pravo-rossii.html>
3. Борденюк В.І. Деякі проблеми законодавчого визначення повноважень місцевого самоврядування в Україні / В.І. Борденюк // Ідеологія державотворення в Україні: історія та сучасність : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 листопада 1996 р.). — К., 1997. — № 1. — С. 118–129.
4. Державне управління : навч. посіб. / за ред. А.Ф. Мельник; А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна. — К. : Знання. — Прес, 2003. — 344 с.
5. Козлова Н. В. Правосуб'єктність юридического лица / Н.В. Козлова — М., 2005. — 476 с.
6. Адміністративне право України. Академічний курс / [редкол.: В.Б. Авер'янов (голова) ті ін.]. — К. : Юрид. думка, 2007. — Т. 1 : Загальна частина. — 592 с.

ГНАТОВСЬКА А. І.

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК ОЗНАКА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Делегування є механізмом ефективного формування відносин та встановлення співвідношень повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, що виникло в результаті динамічного розвитку суспільних відносин та нерівності розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Декларування та використання інституту делегування повноважень у законодавстві держави свідчить про верховенство закону, дійсну гарантію місцевого самоврядування, реальну можливість протистояти центральній владі на місцях та захищати місцеві інтереси.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» при визначенні основних термінів у статті 1 встановлює, що делеговані повноваження — це повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад. Виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади — також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади [1]. Закон допускає

делегування повноважень в різних сферах суспільного життя: у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку; в галузі бюджету, фінансів і цін; щодо управління комунальною власністю; галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку; у галузі будівництва тощо. Також у Законі України «Про місцеві державні адміністрації» у статтях 15 та 34 вказується, що у разі делегування місцевим державним адміністраціям районними чи обласними радами відповідних повноважень в їх управлінні перебувають об'єкти спільної власності територіальних громад. Делегування радами повноважень місцевим державним адміністраціям супроводжується передачею фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для їх здійснення. Місцеві державні адміністрації підзвітні та підконтрольні відповідним радам у частині делегованих повноважень [2].

Ст. 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» відносить до делегованих повноважень здійснення контролю за дотриманням зобов'язань щодо платежів до місцевого бюджету та за дотриманням цін і тарифів [1]. Між тим, до делегованої сфери віднесено також повноваження по сприянню здійсненню інвестиційної діяльності на відповідній території органами місцевого самоврядування. Сприяння інвестиційній діяльності повинне бути трансформоване у власне повноваження самоврядних органів. Створення сприятливого інвестиційного клімату в країні в цілому, без сумніву, це функція державних органів, перш за все – центральних органів влади. Але сприяння здійсненню інвестиційної діяльності повинно бути власним повноваженням органів місцевого самоврядування, що дасть можливість враховувати в більш повній мірі особливості конкретного населеного пункту.

Повноваження самоврядних органів по управлінню комунальною власністю є власними, що є цілком природно, однак і в цій сфері законодавець передбачив делеговане повноваження: призначення кандидатур для призначення на посаду керівників підприємств, установ, організацій, розташованих на відповідній території, які перебувають у державній власності. Наведене повноваження взагалі не стосується управління комунальною власністю, до групи якої він віднесений, тому навіть якщо воно і повинне залишатися у компетенції органів місцевого самоврядування, що теж є спірним, то його потрібно перенести до іншої групи повноважень, зокрема соціально-економічного розвитку сіл, селищ, міст.

Що стосується власної сфери компетенції самоврядних органів, то вважаємо, що явище дублювання повноважень із повноваженнями органів виконавчої влади у цій сфері тим більше не повинно мати місця, хоча прикладів наведеного також можна знайти достатньо. Так, п. 2 ст. 17 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» відносить до повноважень місцевої державної адміністрації забезпечення ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів.

Аналогічне повноваження сформульоване і для виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради [2].

Отже, делегування повноважень сьогодні є важливим та необхідним інститутом правової держави, що декларується при взаємовідносинах органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій. Тому дуже важливо правильно на законодавчому рівні врегулювати які саме повноваження можуть бути делеговані, оскільки від цього залежатиме ефективність здійснення державної влади та діяльність органів місцевого самоврядування, а також ефективність взаємодії цих двох гілок публічної влади. Проблемою в делегуванні повноважень сьогодні є те, що органи місцевого самоврядування наділяються делегованими повноваженнями законом, самоврядні органи (обласні та районні ради), хоч і делегують владні повноваження на основі свого рішення, все ж для них це є теж обов'язковим актом через відсутність власних виконавчих структур і неможливість забезпечити реалізацію своїх повноважень іншим способом. Така ситуація свідчить про те, що хоча фактично й існують так звані делеговані повноваження у компетенції державних та самоврядних органів, що характеризуються відмінностями у контролі за їх здійсненням, однак реального процесу делегування повноважень, тобто процесу передачі власних повноважень від одного суб'єкта іншому, в сучасних відносинах між органами публічної влади не спостерігається.

Список використаної літератури:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1086.322.79&nobreak=1>
2. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.153.42&nobreak=1>

САВЧУК Р. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. директора Івано-Франківського юридичного інституту

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Перекладач як учасник адміністративного судочинства наділений процесуальними обов'язками, які визначені нормами Кодексу адміністративного судочинства України. Невиконання або неналежне

виконання покладених на перекладача обов'язків тягне за собою притягнення його до встановленої законом відповідальності.

Норми Кодексу адміністративного судочинства України, присвячені визначенню процесуального статусу перекладача, підстав і порядку його залучення та участі в адміністративному судочинстві, врегульовують питання відповідальності перекладача фрагментарно та недостатньо коректно. Зокрема, вказаним питанням присвячено дві норми Кодексу адміністративного судочинства України: частину 5 статті 68 і частину 1 статті 125, які передбачають можливість притягнення перекладача до кримінальної відповідальності. Так, частина 5 статті 68 Кодексу адміністративного судочинства України закріплює, що перекладач несе кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [1]. Частина 1 статті 125 Кодексу адміністративного судочинства України передбачає попередження перекладача під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [1].

Аналізуючи наведені норми Кодексу адміністративного судочинства України, потрібно вказати на окремі недоліки врегулювання питань відповідальності перекладача як учасника адміністративного судочинства України:

1. Необґрунтованість норм частини 5 статті 68 і частини 1 статті 125 Кодексу адміністративного судочинства України у частині закріплення можливості притягнення перекладача до кримінальної відповідальності за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Закріплюючи два види діянь, що тягнуть за собою можливість притягнення перекладача до кримінальної відповідальності, норми Кодексу адміністративного судочинства України ґрунтуються на нормах Кримінального кодексу України, які встановлюють кримінальну відповідальність перекладача за завідомо неправильний переклад (стаття 384) та за відмову від виконання покладених на нього обов'язків (стаття 385) [2]. Оскільки неправильний переклад проявляється у спотворенні питань, що ставляться, і відповідей, змісту показань, пояснень і документів [3, с. 266], то притягнення перекладача до кримінальної відповідальності за вчинення такого діяння вбачається цілком обґрунтованим за двох умов: 1) неправильний переклад був здійснений завідомо — здійснюючи його, перекладач усвідомлював, що робить неправильний переклад і передбачав наслідки, які можуть настати. У зв'язку з помилковим сприйняттям подій, фактів або помилок у перекладі (в разі підтвердження таких фактів), кримінальна відповідальність не настає [4, с. 79]; 2) перекладач у порядку частини 1 статті 125 Кодексу адміністративного судочинства України був попереджений під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад. Водночас, притягнення перекладача до кримінальної

відповідальності за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків не відповідає тяжкості вчиненого ним правопорушення та повинно тягнути за собою адміністративну, а не кримінальну відповідальність, що зумовлює необхідність перегляду законодавцем статті 385 Кримінального кодексу України з метою декриміналізації відповідальності перекладача за вказане діяння, внесення відповідних доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також відповідних змін до частини 5 статті 68 і частини 1 статті 125 Кодексу адміністративного судочинства України.

2. Неврахування можливості вчинення перекладачем як учасником адміністративного судочинства інших видів правопорушень, що повинні тягнути за собою притягнення його до відповідальності. Такі правопорушення можуть полягати в ухиленні перекладача, у тому числі й злісному, від явки до суду, порушенні порядку у залі судового засідання, прояві неповаги до суду тощо, які повинні тягнути за собою адміністративну процесуальну або адміністративну відповідальність перекладача. У зв'язку з цим законодавцю необхідно переглянути норми Кодексу адміністративного кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, закріпивши відповідальність перекладача за вчинення відповідних правопорушень.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/page>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/>
3. Ким В. В. Ответственность за ложные показания, заключение эксперта, специалиста или неправильный перевод / В. В. Ким // Научные труды РАЮН. — Вып. 5. — Т. 3. — М. : РАЮН, 2005. — С. 266-271.
4. Кузик Т.М. Теоретико-правові та процесуальні аспекти участі перекладача у кримінальному провадженні : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Тарас Миронович Кузик. — Одеса, 2012. — 213 с.

БОНДАРЕНКО К. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ СИСТЕМИ ПРИНЦИПІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Публічне адміністрування є одним з найскладніших інститутів та категорій адміністративного права через свій комплексний характер, специфіку суб'єктів та об'єктів державного управління і взаємозв'язків між ними. Публічне адміністрування, як і будь-яка інша діяльність органів в державі повинна здійснюватись на підставі певних керівних настанов, базових положень, які відображають загальні тенденції та напрямки функціонування держави в цілому. Такі базові положення є принципами публічного адміністрування, і, звичайно, їх визначення є вкрай важливим для теорії адміністративного права і правозастосовчої практики, оскільки чітке встановлення та усвідомлення принципів публічного адміністрування є запорукою належного здійснення своїх повноважень органами публічного адміністрування.

Суттєвою особливістю принципів публічного адміністрування є закріпленість їх у більшості правових норм. Правове закріплення принципів надає їм більшу конкретність і стійкість в управлінських відносинах. Деякі принципи закріплюються в низці форм: у вигляді політичних і правових норм, традицій та ідеологічних цінностей [1]. За таким визначенням, принципи державного управління та публічного адміністрування мають сприйматись як тотожні, однак, існуючі класифікації принципів публічного адміністрування доводять протилежне.

Так, серед принципів Європейського адміністративного простору та європейських принципах діяльності публічної адміністрації слід назвати: пов'язаність адміністрації законом, пропорційність, захист законних очікувань, недискримінації, бути вислуханим у процесі прийняття рішення в адміністративній справі, відшкодування заподіяної шкоди, рівного доступу до адміністративних судів, відповідальності публічної адміністрації, а також стандарти, що стосуються участі юридичних осіб, стандарти, що стосуються виконання рішень, стандарти, що стосуються забезпечення прозорості та контролю [2].

Зазначається, що принципи публічного адміністрування тісно пов'язані із його суттю. Класичними є принципи, виділені Г.Б. Петерсом: територіальності; мериторичності; об'єктності; функціональності. Проблемою у цьому випадку є визначення пріоритетних цілей, а протиріччям – дилема між цілями суспільства та цілями власне адміністрації [3].

Дослідження літератури з питань публічного управління та адміністрування доводить, що головними принципами публічного адміністрування виступають: 1) верховенство права; 2) об'єктивність; 3) пропорційність; 4) незловживання владою; 5) службова співпраця; 6) ефективність; 7) субсидіарність; 8) «єдине вікно»; 9) пріоритет державної політики; 10) зворотний зв'язок; 11) демократія; 12) системний підхід; 13) централізм на демократичній основі; 14) соціальна справедливість [4].

За універсальністю принципи управління розподіляються на: загальні (принципи системності, об'єктивності, саморегулювання, зворотного зв'язку, оптимальності, інформаційної достатності, демократизму, гласності, змагальності, стимулювання); часткові — принципи, що застосовуються у різних підсистемах чи суспільних сферах, і принципи, що застосовуються при аналізі різних суспільних явищ, організацій, інститутів. За спеціалізацією визначають такі групи принципів публічного адміністрування: організаційно-політичні, організаційно-технічні принципи побудови апарату управління, організаційно-технічні принципи діяльності апарату управління. За функціональним призначенням принципи публічного адміністрування поділяють на: 1) суспільно-політичні принципи; 2) структурні принципи; 3) принципи державно-управлінської діяльності.

Визначають також такі види принципів публічного адміністрування, які повністю дублюють поділ принципів державного управління: загальносистемні, структурні (структурно-цільові; структурно-функціональні; структурно-процесуальні), спеціалізовані [5].

С.І. Чернов та С.О. Гайдученко пропонують поділ принципів публічного адміністрування на загально-методичні принципи (пріоритет державної політики, система управління — інформаційна система, економії ентропії, найменшої дії, цілеспрямованої діяльності, не всеохоплюючої діяльності, зворотного зв'язку), принципи, що регулюють адміністрування як соціально-політичний процес, принципи, що регулюють адміністрування як соціально-економічний процес, та принципи, що регулюють адміністрування як соціально-культурний процес [1].

Таким чином, аналіз існуючих в теорії видів систем принципів публічного адміністрування свідчить про те, що публічне адміністрування здійснюється на підставі всіх принципів державного управління (що не може викликати подиву через надзвичайну близькість категорій «державне управління» та «публічне адміністрування»), однак, окрім цього, має і власні специфічні принципи, характерні лише для публічного адміністрування. Це такі принципи, як: мериторичності, пропорційності, субсидіарності, централізму на демократичній основі, «єдиного вікна», економії ентропії, найменшої дії тощо.

Список використаної літератури:

1. Текст лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» / С.І. Чернов, С.О. Гайдученко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://eprints.kname.edu.ua/35679/1/Конспект%20лекцій%20ПА.pdf>
2. Баранчик П.О. Принципи публічного управління як складова принципів адміністративного права // [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12265-principi-publichnogo-upravlinnya-yak-skladova-principiv-administrativnogo-prava.html>
3. Публічне управління та адміністрування. Навч. посіб. / Ю.Г. Кальниш, Т.М. Лозинська, В.І. Тимцуник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://pidruchniki.com/81269/menedzhment/printsipi_diyalnosti_funktsiyi_publichnogo_administruvannya
4. Шура Н.О. Принципи публічного адміністрування як регулятори соціально-економічних процесів у національній економіці // [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/54.pdf>
5. Види принципів публічного адміністрування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://studopedia.su/2_41805_vidi-printsipiv-publichnogo-administruvannya.html

КОЗАЧУК Д. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

МИХАЙЛОВ О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕГЛЯДУ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА У СВІТЛІ ОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Реформа судової системи вийшла на етап приведення процесуальної форми у відповідність до сучасних стандартів здійснення правосуддя, що означає перегляд усіх процесуальних кодексів, уніфікації судових процедур та впровадження нових ідей щодо забезпечення їх ефективності. Виходячи із змісту внесених на розгляд законопроектів [1], пропозиція про об'єднання судових процесів (навіть близьких за сутністю змагальних судових процесів) у єдине судове право не отримала підтримки, хоча тенденція до їх зближення видається очевидною. Кожен із судових

процесів зберігає автономність, але структура процесуальних кодексів, як і багато із їхніх пропонованих положень є тотожними.

Для кожного судового процесу базовим питанням є формування принципів, на яких він має ґрунтуватися. Аналіз статей законопроекту про внесення змін до процесуальних кодексів, які присвячені визначенню основних засад (принципів) здійснення адміністративного, цивільного і господарського судочинства дозволяє зробити загальний висновок, що пріоритетним питанням є забезпечення пришивдшення судочинства та його стандартизація, в той час, як фундаментальні сутнісні особливості залишилися без належної уваги. Серед наведених переліків принципів адміністративного, цивільного й господарського судочинства пропонується закріпити принципи розумності строків розгляду справи судом; неприпустимості зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення (в адміністративному процесі – принцип отримав дещо інше звучання: принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення). Також інший підхід можна побачити і щодо принципу забезпечення права на оскарження судового рішення. Так, абсолютним визнається лише право на апеляційне оскарження, в той час, як касаційне оскарження судового рішення гарантується лише у випадках, які прямо передбачено законом. Такий підхід є характерним для усіх трьох судових процесів.

Сутність адміністративного, цивільного й господарського судочинства має прояв у їх змагальній правовій природі, у свободі сторін вільно розпоряджатися своїми процесуальними правами. Відтак, у ЦПК України і ГПК України закріплюються принципи змагальності і диспозитивності як самостійні принципи здійснення судочинства, в той час, як у проекті КАС України підхід не змінився: так само поєднуються принципи змагальності сторін, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин у справі. Зважаючи на те, що процесуальні кодекси зазнають докорінного перегляду, по суті викладаються у новій редакції, такий підхід навряд чи є доцільним. По-перше, він порушує загальну логіку пов'язаності трьох видів процесів, відтак, об'єднання змагальності сторін і диспозитивності дисонує із ЦПК України і ГПК України. По друге, принцип офіційного з'ясування усіх обставин у справі не в повній мірі відображує сутність адміністративного судочинства, адже він «спрацьовує» саме як «компенсація» принципів змагальності і диспозитивності. При цьому, специфіка адміністративного судочинства обов'язково має відбиватися у засадах (принципах), закріплених нормативно.

Вирішуючи питання про встановлення нової системи принципів адміністративного судочинства слід звернутися до теорії адміністративного процесуального права, у якій принципи процесу сприймаються не так категорично, як у теорії кримінального процесу: ними визнаються не лише нормативно закріплені положення, але й визнані доктринальні

положення, які випливають із норм КАС України і відображають сутність самого процесу [2, с. 56; 3, с. 67]. Наприклад, на початку формування теорії адміністративного процесуального права фахівці, які вивчали питання принципів відзначали, що спеціальним принципом можна вважати «презумпцію вини суб'єкта владних повноважень» [4]. Із розвитком теорії адміністративного процесу цей принцип поступово трансформувався і набув вигляду «презумпції правомірності вимог приватної особи» [5, с. 148].

В обох випадках цей принцип належить до категорії так званих «неписаних принципів» адміністративного судочинства, але, враховуючи оновлення КАС України, можливо є доцільною його безпосереднє нормативне закріплення. На користь закріплення цього принцип у новій редакції КАС України свідчить незмінне бачення законодавця завдання адміністративного процесу, а саме ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [1]. Крім того, як уявляється саме таке формулювання більш чітко спрямовує діяльність судді при розгляді і вирішенні публічно-правового спору, ніж більш абстрактний принцип офіційного з'ясування усіх обставин справи.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232.
2. Бондарчук С.А. Принципи адміністративного судочинства України : дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бондарчук Світлана Анатоліївна. — Х. : ХНУВС, 2010. — 206 с.
3. Курс адміністративного процесуального права України : підручник / С.В. Ківалов, І.О. Картузова, А.Ю. Осадчий. — О. : Фенікс, 2014. — 342 с.
4. Бевзенко В.М. Суб'єкти владних повноважень в адміністративному судочинстві України : автореферат дис.. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. — Х., 2010. — 35 с.
5. Зозуль І.В. Презумпції в адміністративному праві: деякі загальнотеоретичні аспекти / І.В. Зозуль // Вісник Запорізького національного університету. — 2014. — № 2. — С. 143-151.

МАСЛОВА Я. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Основою державного управління є ефективна боротьба з корупцією. Антикорупційна політика є актуальною для всіх країн, а особливо для країн які знаходяться на шляху євроінтеграції, в тому числі і для України. Правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні в останні роки зазнали еволюційних змін.

Останні дослідження в галузі боротьби з корупцією розглядаються такими вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема: В. Борисов, В. Бутузов, Т. Вульф, В. Гончаренко, М. Гуцалюк, М. Мельник, Є. Невмержицький, І. Ревак, С. Рогульський, С. Серьогін, та інші.

Національне агентство з питань запобігання корупції створене з метою реалізації комплексного підходу та зосередження в межах однієї установи всіх основних функцій щодо попередження і боротьби з корупцією. Національне агентство — є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику [1].

На сьогодні Національне агентство має наступну внутрішню структуру, яка складається з голови Національного агентства та чотирьох діючих членів. До відання голови відносяться: адміністративний департамент, управління бухгалтерського обліку та звітності, департамент з питань запобігання політичної корупції, сектор режимно-секретної та мобілізаційної роботи, департамент організаційного та кадрового забезпечення, сектор внутрішнього аудиту, сектор запобігання та виявлення корупції в Національному агентстві та відділ правового забезпечення. В підпорядкування діючих членів Національного агентства знаходяться ще по одному департаменту, а саме: департамент організаційної роботи із запобігання та виявлення корупції, департамент моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції та департамент антикорупційної політики і департамент контролю і перевірки декларацій, моніторингу способу життя. Так, до штату Національного агентства, відповідно до інформації з офіційного сайту, входить: 215 осіб апарату Національного агентства, 4 члени Національного агентства та 202 службовці апарату [2].

В контексті дослідження актуальним є аналіз останніх статистичних відомостей про роботу Національного агентства, так за березень 2017 року, відповідно інформації з офіційного сайту відомства [3], маємо наступні показники. Зареєстровано 179 повідомлень про пов'язані з корупцією правопорушення, з них: 122 – від фізичних осіб, 30 – від громадських об'єднань, 20 – від державних органів та 7 – від юридичних осіб.

Станом на березень 2017 року подано 759 992 е-деклараций. Національним агентством надано 142 роз'яснення стосовно наявності чи відсутності конфлікту інтересів в контексті проведення моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції. Всього Національним агентством проведено 311 перевірок щодо дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції. Національним агентством станом на 09.04.2017 року проведено аналіз і затверджено 262 поданих звіти політичних партій.

Станом на лютий місяць 2017 року Національне агентство співпрацювало зі 105 засобами масової інформації.

Крім того, цікавим в рамках дослідження є Проект Середньострокового плану дій уряду до 2020 року (далі – Проект) в контексті боротьби з корупцією в цілому, а саме в частині впровадження антикорупційних механізмів (пункти 1-4 цілі 4 «Верховенство права і боротьба з корупцією»).

Так, відповідно до вищевказаного Проекту проголошено досягнення цілі – верховенство права і боротьба з корупцією. Відповідно до якого, з метою подолання корупції, Уряд забезпечить ефективну роботу превентивних антикорупційних органів, зокрема забезпечуватиметься формування системи уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування, на державних та комунальних підприємствах, в установах та організаціях з метою належної реалізації антикорупційного законодавства на національному рівні та на місцях. Важливою складовою антикорупційної реформи є удосконалення системи державного контролю за партійними фінансами, спрямованого на підвищення фінансової прозорості діяльності політичних партій, обмеження впливу приватного капіталу та посиленню фінансової незалежності партій [4].

Так, в 2017 році заплановано наступні кроки на шляху комплексного підходу до боротьби з проявами корупції: 1. Затвердження методичних рекомендацій щодо підготовки антикорупційних програм органів влади; 2. Опрацювання антикорупційних програм та їх погодження (надання зауважень, рекомендацій); 3. Визначення механізму моніторингу підготовки та виконання антикорупційних програм; 4. Здійснення Національним агентством оперативного надання консультацій, проведення навчань, тренінгів. Реалізація даних кроків може бути базою для подальших наукових досліджень.

Національне агентство з питань запобігання корупції є спеціалізованим інститутом, який на законодавчому рівні наділений компетенціями з попередження та боротьби з корупцією. Національне агентство повинно виконувати певні функції у боротьбі з корупцією, а саме: проведення досліджень і аналізу, розробка та координація політики в галузі боротьби з корупцією, здійснення контролю за деклараціями про доходи посадових осіб, проведення навчання та надання консультацій різним відомствам про ризик корупції, можливі заходи щодо її запобігання.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 49. — Ст. 2056.
2. Національне агентство з питань запобігання корупції // Офіційний сайт, [Електронний ресурс], Режим доступу: <https://nazk.gov.ua>
3. Проект Середньострокового плану дій уряду до 2020 року в контексті боротьби з корупцією. — [Електронний ресурс], Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/proekt-serednostrokovogo-planu-priorytetnyh-diy-uryadu-do-2020-roku>

КОРНУТА Л. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ДОСВІД ЯПОНІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток та євроінтеграційні процеси, що впливають на перетворення публічного управління в цілому, та функціонування державної служби зокрема, вимагають посилення вимог до професіоналізму державних службовців та ефективності їх навчання. Підтвердженням важливості та актуальності питань підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців є, також, активні законодавчі перетворення та принципово новий підхід до правового визначення юридичної освіти державних службовців [1]. У той же час, аналізуючи законодавчі норми, можна з певністю стверджувати, що інститут юридичної освіти в державній службі перебуває на шляху свого становлення. Реалізація цієї мети неможлива без урахування та впровадження у вітчизняну практику кращого зарубіжного досвіду, що актуалізує

дослідження вказаної проблеми. Вивчення особливостей навчання у розвинених країнах необхідне для вироблення рішень щодо модернізації системи професійного навчання державних службовців в Україні [2].

В останні десятиліття в розвинених країнах збільшується інтерес до японських форм і методів управління. Аналізуючи державну службу Японії можна констатувати досить ефективний механізм роботи державних службовців, їх юридичну грамотність, вихованість та пунктуальність. Тому, безумовно, заслуговує на увагу японська система підготовки та професійного розвитку кадрів у галузі державного управління. Однією із особливостей японської системи управління та функціонування державної служби є її чітка ієрархічність в усіх питаннях, у тому числі і питаннях підготовки та професійного розвитку.

В основі підготовки державних службовців Японії лежить сукупність п'яти систем: довічного найму, кадрової ротації, підготовки на робочому місці, репутації і оплати праці [2]. Взаємозв'язок і взаємозалежність цих систем створюють мотивацію до високоефективної праці, максимальної реалізації професійних і ділових якостей. Наприклад у процесі ротації працівник два-три рази переміщається по горизонталі й лише потім відбувається переміщення по вертикалі. Це сприяє підвищенню компетентності персоналу, знижує ризик прийняття неефективних рішень. Так, начальник відділу зайнятості міністерства праці не тільки володіє знаннями, що належать до його сфери, а й добре орієнтується в питаннях оплати, умов праці, соціального партнерства, оскільки вивчав їх у процесі ротації. Щоправда, ця система, позитивно впливаючи на рівень професіоналізму працівників, може одночасно сковувати ініціативу, оскільки ротація формує свідомість «тимчасовика». Її «противагою» є система репутації, сутність якої полягає в тому, що в процесі переміщень у працівника складається певна репутація, закріплена письмовими характеристиками. Такий підхід визначає умови розвитку ділової кар'єри працівника, стимулюючи його творчість та ініціативу.

Розвитку кар'єри сприяє система підготовки на робочому місці. Існує чіткий поділ між фундаментальною професійною освітою в коледжах і вищих навчальних закладах і внутрішньофірмовою освітою, що дає змогу «довести» навчання випускників до необхідного організації, чи державному органу рівня. Велику роль у підвищенні ефективності діяльності державних службовців відіграють кадрові служби, координуючі підготовку і навчання як на робочому місці, так і поза ним. Підготовка поза робочим місцем проводиться в Інституті підвищення кваліфікації при Управлінні у справах персоналу. У його завдання входить технічне та методичне забезпечення діяльності державної служби, починаючи з прийому співробітників і закінчуючи їх відставкою. Характерна особливість японської системи перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців полягає в тому, що вона охоплює

всіх чиновників, аж до начальника відділу міністерства, відомства, управління і заступника мера провінції. Така практика виправдовує себе, оскільки в процесі ротації службовці, займаючи менш високі посади, неодноразово проходять підготовку на робочому місці та підвищують кваліфікацію в навчальному закладі.

Державні службовці вищого рангу чимало часу приділяють самопідготовці та самоосвіті. Співробітники Міністерства праці Японії, наприклад, підвищують свою кваліфікацію за такою схемою: вищі держслужбовці відразу після отримання посади проходять підготовку на чотири-тижневому курсі, а другорядний персонал – на двотижневих курсах, що не мають прямого відношення до їх посадових обов'язків. Підготовкою держслужбовців місцевих органів управління займається Академія державної служби Японії, яка входить до структури Міністерства у справах місцевого самоврядування Японії. У свою чергу, навчання можна поділити на дві основні категорії – навчання за місцем роботи та курсове навчання.

Отже, незважаючи на суттєві відмінності у системі функціонування державної служби, кар'єрного зростання, менталітеті, культурі відносин між Японією та Україною, для нашої країни є корисним досвід країни в підготовці й збереженні кадрів, системі мотивації праці держслужбовців щодо кар'єрного зростання, що підвищило б ефективність використання бюджетних коштів на юридичну освіту державних службовців та допомогло б у створенні принципово нової системи законодавчих актів щодо урегулювання питання підготовки та підвищення кваліфікації держслужбовців в Україні.

Список використаної літератури:

1. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Мельник А. Зарубіжний досвід підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців : проблеми імплементації в Україні / А. Мельник, Т. Кононенко // [Електронний ресурс] – Режим доступу – [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01\(12\)/12mafpiu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12mafpiu.pdf)

ПАНФІЛОВ О. Є.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В ЗАХОДАХ ЩОДО ПРОТИДІЇ І ЗАПОБІГАННЮ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Корупція не лише істотно знижує рівень довіри громадян до органів державної влади і соціальних інститутів, а й породжує зневіру в суспільстві. Терпимість громадян до корупції робить корупційне коло замкненим. Якщо в суспільстві відсутній запит на боротьбу з корупцією й громадяни сприймають її як цілком допустиму, то це породжує ще вищий рівень корумпованості державного апарату. Європейське співтовариство наголошує на тому, що реформи в Україні гальмуються саме через високий рівень корумпованості державної влади. В цьому контексті важливу роль мають відігравати інститути громадянського суспільства, зокрема громадські організації, які декларують свою антикорупційну спрямованість.

Вивчення та узагальнення досвіду та методів роботи громадських організацій у різноманітних країнах світу у ретроспективі часу має істотне значення, оскільки дозволить знайти шляхи розв'язання багатьох питань сьогодення.

Згідно з ст. 13 Конвенції ООН проти корупції, кожна держава-учасниця повинна вживати належних заходів для сприяння активній участі громадянського суспільства у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпек корупції:

- залучення населення до процесів прийняття рішень та посилення прозорості їх прийняття;
- забезпечення ефективного доступу населення до інформації та проведення заходів щодо інформування населення;
- повага, заохочення та захист свободи пошуку, отримання, опублікування та поширення інформації про корупцію [1].

Участь громадськості в реалізації державної політики та доступу до інформації про діяльність органів державної влади також забезпечується дією Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014, зокрема, частиною 7 статті 55 Закону передбачається можливість проведення громадської антикорупційної експертизи чинних нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, спрямована на виявлення положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією; вносити пропозиції суб'єктам

права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції; отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій, тощо [2].

Розглянувши різні підходи до вирішення наголошеної проблеми, можна запропонувати наступні пропозиції:

1) однією з головних цілей моніторингу діяльності органів влади є забезпечення підзвітності уряду та бізнесових структур перед громадянами. Громадські організації можуть утримувати органи влади підзвітними суспільству за допомогою здійснення різних заходів, пов'язаних із підвищенням прозорості та відкритості влади, що могло б змусити органи влади публічно обґрунтовувати прийняті ними рішення і дії;

2) досвід країн з усталеною демократичною системою свідчить, що захист прав та свобод громадян дозволяє посилити вплив громадян на процедури прийняття рішень органами влади, створити сприятливе інформаційне поле та тиск на владу з боку ЗМІ, підвищити рівень довіри населення до власної спроможності захисту прав і свобод [3].

3) правова освіта громадян та захист їх прав є важливим етапом у процесі протидії корупції. Існує кілька підходів до вирішення проблеми правового захисту та освіти громадян:

- надання послуг усім категоріям населення за допомогою створення спеціалізованих юридичних служб;
- надання послуг конкретним категоріям населення організаціями, що представляють їх інтереси (наприклад, асоціації підприємців або спілки людей з обмеженими можливостями) [4].

4) для протидії політичній корупції громадським організаціям важливо об'єднатися в структуру, здатну цілеспрямовано та послідовно займатися антикорупційною діяльністю. Створення та розвиток таких інститутів є важливою передумовою успіху, бо ці структури об'єднує загальна мета й вони мають у своєму розпорядженні різноманітні ресурси. Такі інституціональні об'єднання громадянського суспільства можуть спільно займатися просвітницькою діяльністю як своїх членів, так і суспільства в цілому, формувати громадську думку стосовно проблеми, а також бути єдиною силою на підтримку антикорупційних реформ. Крім того, громадські організації повинні мати право законодавчої ініціативи. Розробляючи законопроекти та пропонуючи їх на розгляд парламенту, вони зможуть ефективно відстоювати точку зору громадянського суспільства на проблеми протидії політичній корупції.

Список використаної літератури:

1. Конвенція ООН проти корупції. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
2. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 // Відомості Верховної Ради, 2014, № 49, ст. 2056.

3. **Форми взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства у протидії поширенню корупції в Україні : аналіт. Зап. — [Електронний ресурс] — Режим доступу до сайту : www.niss.gov.ua/monitor/juni08/06.htm**
4. **Противодействие коррупции организациями гражданского общества: из опыта реализации программы «Партнерство в противодействии коррупции» // Проект «Сприяння активній участі громадян у протидії корупції в Україні «Гідна Україна». — [Електронний ресурс] — Режим доступу до сайту : www.pace.org.ua/images/cd/5**

БЛОКУР Є. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ЩОДО КАТЕГОРІЇ «АДМІНІСТРАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ» У ДОКТРИНІ УКРАЇНСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

У світлі сучасних реформотворчих процесів в Україні зростає необхідність удосконалення внутрішньої технології публічного управління. У процесі здійснення сучасної публічної управлінської діяльності вкрай необхідним є використання інструментарію менеджменту з урахуванням особливостей адміністративної сфери (сфери публічного управління). Науковцями останнім часом опубліковано значне число статей, наукових та науково-методичних розробок, присвячених переходу на нову парадигму управління суспільством та оновленню поняттєвого апарату науки адміністративного права та державного управління у зв'язку з входженням України у європейський та світовий освітній і науковий простір. Але як із більшості теоретичних питань, одностайності думок щодо розуміння категорії “адміністративний менеджмент”, її визначення, сутності не простежується.

У сучасній науковій літературі трактування терміну “адміністративний менеджмент” можна звести до двох найбільш загальних. Перше — визначення адміністративного менеджменту як “адміністративно-державного управління”. Так, адміністративний менеджмент — суспільна наука, яка вивчає державне управління, управлінські процеси, взаємовідносини між органами виконавчої влади, а також їх взаємодію із зовнішнім середовищем [1, с. 23-26]. За іншого, не менш розповсюдженого розуміння, адміністративний менеджмент визначається як “один із основних напрямків сучасного менеджменту, що вивчає організаційно-розпорядницькі форми управління” [2, с. 31]. Щодо розуміння менеджменту як адміністративно-державного управління, вба-

чається за необхідне відмежування терміну “менеджмент” від терміну “управління” та “адміністрування” в контексті публічної сфери (наприклад, “публічне управління”, “публічне адміністрування” тощо). У діяльності із публічного управління, публічного адміністрування вбачається більш широка за функціональним та змістовним критерієм діяльність. Що ж до визначення адміністративного менеджменту як організаційно-розпорядницьких форм управління, слід вказати що, адміністративний менеджмент, розглядається як цілеспрямоване управління, цілями якого є в першу чергу ефективність і дієвість. Менеджмент є обширнішим поняттям, ніж форми управління, яке поширюється одночасно на три сфери: процес (планування, рішення, здійснення, контроль); структуру (організація, розподіл), кадри (керівництво), а не просто є однією з форм управління.

При розкритті категорії “адміністративний менеджмент” необхідно взяти до уваги, що в останні десятиліття один із основних підходів до покращення якості та підвищення ефективності публічного управління, який сформувався, — є запровадження “нового публічного менеджменту” у сфері публічного управління. Новий адміністративний (публічний) менеджмент у цьому контексті — це особливий, запозичений із бізнесу стиль управління у публічній сфері, побудований на засадах змагальності та відкритості і зорієнтований на критерії ефективності, результативності, рентабельності та якості послуг для населення. Новий публічний менеджмент апелює до наближення управління до людей, суспільства, та направлений на подолання бюрократичних крайнощів через запровадження елементів бізнес-менеджменту, звернення до властивої йому раціональності. Отже, адміністративний менеджмент є сучасним стилем публічного управління, явищем універсальним і притаманним всім державам. Його розуміння в різних країнах є неоднаковим і значною мірою різниться між собою. На його зміст впливають історичний та політичний досвід народу певної країни, рівень його економічного і суспільно-політичного розвитку, національні традиції, ментальність та багато інших факторів.

Також у науковій літературі часто теорію адміністративного менеджменту розглядають як міждисциплінарну науку (на перетині теорії політики та менеджменту). До її розвитку активно долучали досягнення інших гуманітарних наук: соціології, філософії, психології. Проте хотілося б наголосити про існування тісного зв'язку з наукою адміністративного права. Неможливо не пов'язати адміністративне право та адміністративний менеджмент у світі реформування публічного управління. Ефективність управлінських рішень як критерій компетенції держслужбовців, переорієнтація кадрового забезпечення вітчизняного публічного управління на міжнародні стандарти є можливими тільки за рахунок впровадження інноваційних інструментів адміністративного менеджменту, яке таким чином, виступає об'єктивною необхідністю у ефективному розвитку України. Відповідно особливості сти-

лю управління у публічній сфері, іншими словами адміністративний менеджмент, необхідно розглядати як дотичну до доктрини сучасного адміністративного права, бо всі принципи та механізми ефективної публічно-управлінської діяльності повинні бути відображені у повноваженнях, компетенції, методах діяльності суб'єктів публічного управління. Відповідно дані трансформації породжуватимуть певні зміни вектору й методів адміністративного права загалом.

Так, на сучасному етапі розвитку адміністративного права вбачається результативним розгляд та вирішення наступних питань із використанням інструментів адміністративного менеджменту як нового сучасного стилю публічного управління: по-перше, це пошук раціональних способів організації публічного управління на трьох рівнях: національному, регіональному та місцевому. По-друге, проблеми, пов'язані з підготовкою та добором управлінських кадрів. По-третє, питання вдосконалення функціонування механізму публічного адміністрування, а саме: розробка теорії прийняття державних рішень та політичного лідерства; методів адміністративно-державного управління в кризових і конфліктних ситуаціях тощо.

Список використаної літератури:

1. Новіков Б.В. Основи адміністративного менеджменту: навч. посіб. / Б.В. Новіков, Г.Ф. Сініук, П.В. Круш – К. Центр навч. літ., 2004. – 560 с.
2. Фомичев А.Н. Административный менеджмент. учеб. / А.Н. Фомичев. – М. Дашков и К, 2006. – 228 с.

ЛАВРЕНОВА О. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРИ ПОДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕТИЦІЙ, АДРЕСОВАНИХ ОРГАНАМ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Електронні петиції є ефективним інструментом сучасного демократичного ладу у багатьох розвинутих країнах. Він дозволяє побудувати діалог між активною частиною населення та владою з актуальних проблем у різних сферах життя. З прийняттям у 2015 р. змін до Закону України «Про звернення громадян» цей різновид звернення було впроваджено і в нашу правову систему.

Для створення петиції, адресованої органу місцевого самоврядування, особа має пройти процедуру реєстрації на відповідному веб-сайті, за результатами якої створюється її особистий кабінет. Реєстрація здійснюється шляхом заповнення електронної форми та проходження процедури підтвердження такої реєстрації. У формі, як правило, зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, електронна поштова адреса, на яку заявнику може бути надіслано відповідь, або відомості про інші засоби зв'язку з ним.

Петиція подається до органу місцевого самоврядування із використанням особистого кабінету її автора шляхом заповнення спеціальної форми, в якій зазначається короткий заголовок, що відтворює загальний зміст петиції, та викладається суть звернення. До петиції можуть також додаватися фото- або відеоматеріали, які стосуються порушеного питання. Петиція не може містити заклики до порушення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, розпалювання міжетнічної, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини.

Важливим є те, що петиція повинна стосуватися питань, які відповідно до Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших актів законодавства відносяться до компетенції відповідного органу місцевого самоврядування.

Відповідно до Закону України «Про звернення громадян», вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції, адресованої органу місцевого самоврядування, та строку збору підписів мають визначатися статутом територіальної громади [2]. Проте дана норма видається досить суперечливою. Згідно Закону України «Про місцеве самоврядування» представницький орган місцевого самоврядування може прийняти статут територіальної громади села, селища, міста [1]. Прийняття статусу територіальною громадою на рівні області взагалі не передбачено, хоча громадяни мають право звертатися з електронними петиціями і до обласних рад. До того ж прийняття статуту територіальної громади є правом, а не обов'язком органу місцевого самоврядування. На практиці такі статuti приймаються далеко не завжди. А у більшості прийнятих статутів питання електронних петицій ніяким чином не врегульовано. Практика йде по тому шляху, що питання збору підписів на підтримку електронних петицій врегульовуються шляхом затвердження рішеннями відповідних рад Положень про порядок подання та розгляду електронних петицій.

Ще одним важливим питанням є питання щодо необхідної кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції, адресованої органу місцевого самоврядування та строку збору підписів. Відповідно до перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Закону України від 02.07.2015 р. «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» до визначення у стату-

ті територіальної громади вимог щодо кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів електронна петиція до відповідного органу місцевого самоврядування розглядається за умови збору на її підтримку протягом не більш як трьох місяців з дня її оприлюднення такої кількості підписів у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, де проживає: до 1 тисячі жителів — не менше ніж 50 підписів; від 1 тисячі до 5 тисяч жителів — не менше ніж 75 підписів; від 5 тисяч до 50 тисяч жителів — не менше ніж 100 підписів; від 100 тисяч до 500 тисяч жителів — не менше ніж 250 підписів; від 500 тисяч до 1 мільйона жителів — не менше ніж 500 підписів; понад 1 мільйон жителів — не менше ніж 1000 підписів.

Аналіз нормативних актів органів місцевого самоврядування, присвячених питанню електронних петицій, дає змогу зробити висновок, що при встановленні строку для збору голосів органи місцевого самоврядування не завжди дотримуються вказаної рекомендації в три місяці. Як правило, цей строк встановлюється в 30 днів (Чернівецька міська рада, Чернігівська міська рада та ін.), 45 днів (Рівненська обласна рада, Кіровоградська міська рада та ін.), 60 днів (Лисичанська міська рада, Львівська міська рада та ін.) або 90 днів (Тернопільська міська рада, Харківська міська рада, Київська міська рада та ін.). Проте є і винятки. Так, для збору підписів на підтримку електронної петиції, адресованої Луцькій міській раді встановлено строк в 14 днів, Кам'янець-Подільській міській раді — 100 днів.

Важливим кроком стало запровадження в Україні Єдиної системи місцевих петицій, яку було створено в рамках програми «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP). Метою даної програми є допомога органам місцевого самоврядування шляхом надання їм готового технічного рішення та пакету проектів місцевих нормативно-правових актів для забезпечення виконання норм законодавства щодо електронної петиції. Система, яка відповідає усім необхідним вимогам закону, дозволяє забезпечити єдиний високий рівень якості обслуговування громадян з боку органів місцевого самоврядування щодо подання електронних петицій. До того ж приєднання міста до системи є безкоштовним, для цього потрібна тільки згода місцевої ради. На сьогодні до Єдиної системи місцевих петицій приєдналося понад 130 територіальних громад з усіх областей України. Впровадження такої якісної уніфікованої системи допоможе містам заощадити кошти, які міста мають передбачити для створення такої системи власноруч, та спрямувати їх на вирішення найбільш нагальних для місцевих громад проблем.

Список використаної літератури:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.

ФУТЛЕВИЧ К. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Однією з найактуальніших проблем двох останніх десятиліть в Україні є проблема протидії такому складному соціально-правовому явищу, як корупція. Не зважаючи на значну увагу, яка приділяється явищу корупції та її протидії в сучасній державі, ця проблема не знаходить однозначного вирішення на теоретичному та практичному рівнях. Вчені досі не виробили єдиного підходу до дефініції «корупція», не знайшли універсальної формули протидії цьому явищу, що пояснюється надзвичайною складністю даного феномену.

На сьогодні офіційне визначення поняття «корупція» дається в ст. 1 закону України «Про запобігання корупції»: це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Це визначення нічим не відрізняється від дефініції попереднього (що втратив чинність) закону «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. № 3206–VI. В національному законодавстві також дається визначення «корупційного правопорушення», під яким розуміється діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність» [1]. У цьому визначенні не йде мова про адміністративну відповідальність, хоча у визначенні, яке давалося в законі «Про засади запобігання і протидії

корупції» від 07.04.2011 р. № 3206—VI в переліку є і адміністративна відповідальність.

В Україні закон має назву «Про запобігання корупції», однак визначення термінів «запобігання» чи «протидія» в ньому не дається. Перелік заходів, який входить до системи запобігання корупції наводиться в законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [2]. Приєднуємося до думки М. П. Савчук, яка сутність протидії корупції бачить у обмеженні, нейтралізації чи усуненні факторів корупції [4, с. 133].

Корупція в Україні деформує зміст адміністративно-правових відносин (управлінських за своєю природою), що виникають між владним суб'єктом права (органом виконавчої влади) і підвладним суб'єктом права (фізичною або юридичною особою), що в свою чергу спричиняє негативні наслідки у формі загрози для громадян, суспільства і держави. Г. В. Грянка наголошує, що успішна боротьба з корупцією неможлива без посилення адміністративно-правових заходів, пов'язаних з адміністративною відповідальністю за корупційні діяння [3, с. 103]. На нашу думку під адміністративно-правовими засобами протидії корупційним правопорушенням слід розуміти урегульовані нормами адміністративного права взаємопов'язані між собою дії компетентних органів держави та їх посадових осіб, які носять владно-розпорядчий характер, та направлені на зменшення (попередження та припинення) корупції. В основі системи таких заходів повинен лежати адміністративний примус, метою застосування якого є захист суспільства від правопорушень пов'язаних з корупцією.

Враховуючи той факт, що діяльність протидії корупції має здійснюватися на системній основі, а також важливість організаційно-правові заходи боротьби з корупцією, доцільно звернути увагу на антикорупційні органи в Україні, до яких включено Національне антикорупційне бюро, Національне агентство з питань запобігання корупції та антикорупційна прокуратура. Усі ці органи здійснюють заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень. При цьому їх завдання, функції та правовий статус розрізняються. До органів протидії корупції в Україні можна віднести Верховну раду, яка виконує законодавчу та контрольну функцію; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який виконує функцію парламентського контролю. В інституційний механізм протидії корупції в Україні включені всі гілки влади, президентська вертикаль влади, органи місцевого самоврядування. Однак у багатьох випадках спостерігається дублювання повноважень щодо корупції, або замикання їх на самих собі, що різко знижує ефективність протидії корупції.

Надзвичайно важливим та актуальним на сьогодні для підвищення протидії корупції в Україні є функціонування громадського контролю. Проте необхідним є аналіз ефективності механізму громадського

контролю. Ще одним напрямом удосконалення протидії корупції є посилення контролю за зверненнями громадян — не тільки за їх реєстрацією та своєчасною підготовкою відповідей, а й аналізом відповідей по суті з метою припинення практики формальних відписок і ухилення від виконання державними службовцями своїх посадових обов'язків, а також формування дієвої системи пересилання звернень громадян між організаціями.

Важливим напрямом підвищення ефективності протидії корупції є формування в суспільстві нетерпимості до корупційної поведінки. Цьому мають сприяти засоби масової інформації. Доцільним також є проведення семінарів і тренінгів для державних службовців, присвячених аналізу корупційних ситуацій і вироблення рішень щодо усунення корупційної поведінки в таких ситуаціях з публікацією результатів проведення; соціальна антикорупційна реклама; посилення інформування населення про реалізацію в державних органах антикорупційної політики, висвітлення результатів; усунення випадків формального підходу до роботи з інформацією громадян, юридичних осіб і засобів масової інформації за фактами корупції з боку посадових осіб і державних службовців.

Отже, корупція — це небезпечне соціально-правове явище, що несе серйозну загрозу інститутам держави та суспільству в цілому. Важливою складовою протидії корупції є система протидії корупційним діям засобами адміністративного права. Важливим напрямом подальшого дослідження є удосконалення системи громадського контролю за суб'єктами протидії корупції.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700—VII // Відомості Верховної Ради. — 2014. — № 49. — Ст. 2056.
2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014—2017 роки : Закон України від 14.10.2014 р. № 1699—VII // Відомості Верховної Ради. — 2014. — № 46. — Ст. 2047.
3. Грянкa Г. В. Поняття та класифікація адміністративно-правових заходів протидії корупції / Г. В. Грянкa // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2009. — Вип. 20. — С. 103—110.
4. Савчук М. П. Сутність протидії корупції в правоохоронних органах: зарубіжний досвід та його використання в Україні / М. П. Савчук // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 24. — С. 132—135.

ЛОКТЕВА-МАКЛАШОВА Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри галузових юридичних дисциплін
Черкаського факультету,
кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ ЗА БАСЕЙНОВИМ ПРИНЦИПОМ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ ІНТЕГРОВАНІХ ПІДХОДІВ

Басейновий принцип управління в усьому світі визнаний одним із ефективних засобів вирішення глобальних екологічних проблем водокористування, охорони вод і відтворення водних ресурсів. Визначення його поняття офіційно закріплено у Водному кодексі України [1]. В Україні важливим кроком, що закладає правову основу сприяння досягненню цілей і завдань охорони та відновлення водних екосистем, забезпеченню раціонального використання водних ресурсів є прийняття закону України «Про внесення змін до законодавчих актів України про впровадження інтегрованих підходів в управління водними ресурсами за басейновим принципом» [2]. Даним Законом передбачено запровадження гідрографічного і водогосподарського районування території України із визначенням 9 районів басейнів річок, зокрема, район басейну річки Дніпро; район басейну річки Дністер; район басейну річки Дунай; район басейну річки Південний Буг; район басейну річки Дон; район басейну річки Вісла; район басейну річок Криму; район басейну річок Причорномор'я; район басейну річок Приазов'я.

Дані заходи потребують створення як нормативно-правового підґрунтя так і впровадження якісно нових механізмів державного управління. Обов'язковими для державного управління водними ресурсами, за досвідом закордонних країн, поруч із Конституцією та спеціальними законами, мають бути такі документи як: Водна концепція України, Водна стратегія України, Концепція державного управління водними ресурсами і Стратегія державного управління водними ресурсами, Державні програми розвитку (за напрямками діяльності і рівнями управління) [3, с. 173]. Поки що відсутні такі важливі, державного значення нормативно-правові акти, як Водна концепція та Водна стратегія України, Концепція і Стратегія державного управління водними ресурсами, які були б розроблені і затверджені на урядовому рівні. Приклади таких державних документів є в інших країнах, зокрема і пострадянських (Російська Федерація, Білорусь, Казахстан, Молдова). Щодо Водної стратегії, то в Україні підготовлено і видано в 2015 році документ «Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові

основи)», але й досі це тільки наукове видання [4]. Вказаний Водна стратегія наводить основні водні проблеми України, які на думку її розробників, провідних вчених НААН: М.І. Ромашенко, Ч.М. Гадзало, М.А. Хвесик, О.І. Бондар, С.А. Балюк та ін., значною мірою зумовлені також вадами в суспільних відносинах, зокрема недосконалістю існуючої системи державного управління, відсутністю чіткого розмежування водоохоронних та водогосподарських функцій. Суттєвими причинами також є відсутність ефективних економічних механізмів стимулювання раціонального водокористування; недостатнє розуміння суспільством водних проблем, недостатньою інформованістю та низьким рівнем екологічної культури населення; повільною імплементацією позитивного зарубіжного досвіду у сфері використання та охорони вод [4, с. 4].

Басейновий принцип управління водними ресурсами має бути нерозривно пов'язаним із таким методологічним принципом як принцип інтегрованого управління. Принципи інтегрованого управління водними ресурсами були сформульовані на Міжнародній конференції по воді і довкіллю в Дубліні в 1992 році. Вони передбачають так званий організаційний підхід, який включає управління не тільки природними системами, а й стимулює необхідність координації між різними видами людської діяльності, тобто скоординованого прийняття рішень на двох рівнях — від національних міністерств до органів місцевої влади та на рівні інститутів, створених на основі місцевих громад.

Аналіз більшості діючих законодавчих актів доводить, що в них відсутні основні поняття щодо державного управління, мети державного управління, механізму державного управління, державної водної політики, які б розкривали зміст державного управління водними ресурсами.

Останні зміни до Водного кодексу України дали законодавче визначення, що район річкового басейну — це головна одиниця управління у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, що складається з річкового басейну (сусідніх річкових басейнів) та пов'язаних з ними прибережних і підземних вод. А сам же річковий басейн (водозбір) визначається як частина земної поверхні і товщі ґрунтів, стік води з якої послідовно через пов'язані водойми і водотоки здійснюється в море, лиман або озеро. Тепер для подальшого вдалого впровадження інтегрованих підходів в управління водними ресурсами за басейновим принципом необхідно в найближчий час прийняти на рівні Постанови Кабінету Міністрів України Порядок розроблення планів управління річковими басейнами, а також на законодавчому рівні затвердити межі районів річкових басейнів, суббасейнів та водогосподарських ділянок.

Таким чином, інтегроване управління водними ресурсами за басейновим принципом може вважатися завершеним, коли будуть запроваджені всі елементи та принципи цієї системи державного управління як на законодавчому рівні.

Список використаної літератури:

1. Водний кодекс України: Прийнятий Верховною Радою України 6 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. — 1995 — № 24. — Ст. 189.
2. Про внесення змін до законодавчих актів України про впровадження інтегрованих підходів в управління водними ресурсами за басейновим принципом: Закон України 4.10.2016 № 1641-VIII // Відомості Верховної Ради. — 2016. — № 46. — Ст. 780.
3. Вострікова Н.В. Удосконалення організаційного механізму державного управління водними ресурсами в Україні: дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02. — Рівне 2016. — 293 с.
4. Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи). — К.: ЦП «Компринт», 2015. — 46 с.

ТКАЛЯ О. В.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових
дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНО-ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Практичною складовою адміністративно-правового примусу є сукупність його заходів, які співвідносяться з примусом як частка та ціле. Це обумовлено порядком здійснення, оскільки застосовуються в односторонньому порядку лише у передбачених правовими нормами випадках, спеціально уповноваженими на то суб'єктами. Заходи адміністративного примусу слід розуміти, як систему державно-владних прийомів та способів здійснення адміністративно-правового впливу. Вони мають на меті запобігання, виявлення та припинення протиправної поведінки, відвернення можливих шкідливих наслідків, відновлення правового становища та в разі необхідності притягнення винних до відповідальності.

Системне уявлення про адміністративно-правові заходи допомагає глибше зрозуміти їх правоохоронну сутність, потребує спеціальної систематизації та стабільного закріплення у законодавстві. В Україні нормативно-правовий акт, який би визначав дефініцію адміністративно-правового примусу та закріплював систему його заходів відсутній. Але адміністративно-правові заходи досить часто розглядаються вітчизняними та зарубіжними науковцями, такими як Д. Бахрах, О. Бандурка, Ю. Битяк, І.П. Голосніченко, В. Зуй, Л. Коваль, А. Комзюк, С.В. Ківалов, В.К. Колпаков, В.К. Шкарупа, тощо.

Адміністративно-попереджувальним заходам притаманний чітко виражений превентивний характер, оскільки вони направлені на недопущення можливих правопорушень та запобігання шкідливим наслідкам будь-яких надзвичайних ситуацій (катастроф, аварій, стихійних лих тощо). У Кодексі України про адміністративні правопорушення існує спеціальна стаття (ст. 6 «Попередження адміністративних правопорушень»), що передбачає здійснення профілактичних заходів, визначає їх мету і суб'єктів. Але значна кількість заходів, що відносять до адміністративно-попереджувальних, мають іншу юридичну природу. А саме, спрямовані не на попередження правопорушення, а на встановлення особи правопорушника або на виявлення самого факту правопорушення (наприклад, перевірка документів у громадян, входження працівників поліції на земельні ділянки, в жилі приміщення громадян тощо).

Дані заходи передують застосуванню інших заходів примусу, спрямованих вже проти винних у вчиненні певних порушень осіб. Вони застосовуються у різних галузях державної діяльності, але у своїй більшості мають галузевий (відомчий) профіль. Застосовуються різними суб'єктами, які здійснюють компетенцію контрольно-наглядового характеру, але можуть застосовуватися і органами із загальною управлінською компетенцією.

Оскільки адміністративно-попереджувальні заходи є елементом адміністративного примусу, то вони здійснюються в примусовому порядку, тобто в процесі односторонньої реалізації владних повноважень. Але серед усіх визначених чинним адміністративним законодавством владно-примусових заходів найменше обмежують права і свободи осіб. Вони забезпечують позитивне, організоване функціонування правовідносин шляхом усунення, недопущення виникнення умов для вчинення правопорушень, при умові, що протиправні наміри не набули активної форми. Ці заходи полягають у моніторингу, перевірці дотримання законодавства та вжитті невідкладних дій щодо недопущення у подальшому протиправної поведінки.

Підставами застосування цих заходів іноді є причини, що об'єктивно не залежать від суб'єкта та його поведінки (наприклад, реквізиція може застосовуватися при стихійному лихові; використання посадовими особами транспортних засобів, що належать організаціям та громадянам, має місце в разі необхідності переслідування злочинця тощо). Підставами застосування інших попереджувальних заходів може бути настання умов, які, хоч і не є результатом вчинення конкретного правопорушення особою, але безпосередньо пов'язані з його попередньою поведінкою, яка вказує на можливість вчинення правопорушення (наприклад, вилученні мисливської та іншої вогнепальної зброї і боєприпасів до неї при систематичному порушенні громадського порядку та зловживанні спиртними напоями, або застосування адміністративного нагляду).

Таким чином, адміністративно-попереджувальні заходи — це сукупність примусових засобів та способів превентивного характеру, що застосовуються спеціально на це уповноваженими суб'єктами владних повноважень з метою попередження можливих правопорушень, обставин що загрожують громадській та особистій безпеці осіб та запобіганню інших шкідливих наслідків надзвичайних ситуацій.

У зв'язку з різноманітними напрямками публічного адміністрування окреслити весь перелік адміністративно-попереджувальних заходів доволі складно. Але, аналіз нормативних актів, і спеціальної літератури дає можливість визначити приблизний перелік заходів адміністративного попередження: — перевірка документів; — взяття на облік і офіційне застереження осіб про неприпустимість протиправної поведінки; — особистий огляд і огляд речей; — поверхнева перевірка; тимчасове обмеження доступу громадян на окремі ділянки місцевості (блокування районів місцевості, окремих споруд та об'єктів); — обстеження (огляд) вантажів, багажу, транспортних засобів, зброї і боєприпасів, різних об'єктів з приводу відповідності їх різним вимогам; — обмеження (заборона) руху транспорту і пішоходів на окремих ділянках вулиць і автомобільних доріг; — адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі; — поліцейське піклування; — опечатування вимірювальних приладів та пристроїв; — примусовий привід для проведення медичного обстеження; — карантин; — припинення або тимчасова заборона перевезення (переміщення) підконтрольних вантажів через державний кордон; — відвідування підприємств, установ і організацій, проникнення до житла чи іншого володіння особи тощо.

Таким чином, суб'єкти владних повноважень застосовуючи адміністративно-попереджувальні заходи гарантують, забезпечують, створюють необхідні умови для своєчасного і належного дотримання норм діючого законодавства, а також відвертають можливі посягання на правопорядок, запобігають настанню небажаних наслідків, шкоди економічним, культурно-історичним та іншим охоронюваним інтересам держави, суспільства громадян України. Підстави, порядок використання та застосування відповідних заходів потребує належного правового регулювання, створення та удосконалення відповідних правових засад, оскільки вони пов'язані з певними обмеженнями прав та свобод особи.

МАЗІНА О. О.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної
юриспруденції, кандидат юридичних наук

НЕОБХІДНІСТЬ ЮРИДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Проблема зниження рівня зловживання у сфері закупівель за бюджетні кошти залишається в Україні надзвичайно актуальною, оскільки корупція в цій сфері стимулює розростання тіньового сектору економіки. Підписавши Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом [1], Україна взяла на себе дуже важливі зобов'язання, серед яких – розвиток електронних закупівель, як засіб боротьби з корупцією.

Закон України «Про публічні закупівлі» [2] почав діяти з 1 квітня 2016 року і (при наявності багатьох недоліків) зобов'язав замовників – бюджетні підприємства та установи проводити електронні закупівлі товарів і послуг, якщо вартість предметів закупівлі товарів і послуг дорівнює або перевищує двісті тисяч гривень, а робіт – півтора мільйона гривень (в деяких сферах господарювання – одного та п'яти мільйонів гривень) через електронну систему ProZorro. З 01.08.2016 року застосування цієї системи обов'язково для всіх підприємств, установ і організацій. Предмети закупівлі від трьох тисяч гривень і до передбаченого «порогу» є малобюджетними і вважаються «допороговими», які рекомендується проводити замовникам також через цю систему, але зі спрощеним порядком проведення. Законодавством передбачена певна досить складна процедура здійснення торгів. Тому питання правового захисту інтересів учасників публічних закупівель в умовах конкуренції має стати важливою проблемою в розвитку чесної конкуренції.

Необхідно помітити, що розроблена в Україні система ProZorro отримала відзнаку на міжнародному конкурсі World Procurement Awards 2016, що дає змогу говорити про те, що Україна вийшла в світові лідери у розвитку публічних закупівель. Українська система електронних закупівель ProZorro є однією з найкращих у світі завдяки унікальному поєднанню ключових принципів реформи (відкритий код, відкриті дані і міжнародний стандарт open contracting).

Тому Європейський банк реконструкції і розвитку уже включив «український кейс» у свій план як одну з найкращих практик щодо запровадження електронних закупівель. Для України застосування такої передової платформи державних закупівель дозволить забезпечити зручний публічний доступ до інформації про закупівлі та знизити рівень зловживань [3, с. 128].

У зв'язку з відсутністю значної кількості кваліфікованих спеціалістів (в тому числі юристів) в ході проведення закупівель виявляється значна кількість порушень. При цьому, як правило, «потерпілою» стороною залишається Учасник.

Особливістю правового захисту Учасника в публічних закупівлях є порядок оскарження неправомірних дій Замовника. Закон України «Про публічні закупівлі» в ч. 3 ст. 8 передбачив один орган оскарження – Антимонопольний комітет України, який «... утворює постійно діючу адміністративну колегію (колегії) з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель. Рішення постійно діючої адміністративної колегії (колегій) приймаються від імені Антимонопольного комітету України».

Оскільки скарги, як правило, носять правовий характер, розгляд таких справ з метою неупередженого та ефективного захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних з участю у процедурах закупівлі, важливо, щоб права і законні інтереси захищали професійні фахівці, що має сприяти завданням переведення більшості господарських операцій в прозорий шлях та створення конкурентного середовища. Відповідно до п. 27 ст. 1 Закону «Про публічні закупівлі» суб'єкт оскарження – фізична чи юридична особа, яка звернулася до органу оскарження з метою захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів з приводу рішення, дії чи бездіяльності замовника, що суперечать законодавству у сфері публічних закупівель і внаслідок яких порушено право чи законні інтереси такої особи. Відтак, оскаржувати може не будь хто, а лише той, чий права чи законні інтереси порушено [6].

Наразі існує досить неоднозначна та суперечлива практика щодо підсудності справ про оскарження результатів публічних закупівель. Справи цієї категорії розглядаються як адміністративними, так і господарськими судами залежно від складу сторін, предмету позову і, власне, предмету оскарження. При цьому скарги нерідко намагаються перевести розгляд скарг у систему господарських судів з метою отримання заходів забезпечення позову [7]. Скарги щодо вже укладених договорів про закупівлі розглядаються відразу в судовому порядку без звернення до АМКУ.

Суди часто відмовляють у задоволенні позовів із суто процесуальних підстав, не торкаючись суті спору (пропущені строки, позов поданий не до того суду тощо).

Отже, виявляється дуже перспективний для юристів напрям діяльності, у якому сьогодні відсутня жорстка конкуренція, і молодий спеціаліст-юрист, отримавши додаткову спеціальну підготовку, може стати відомим спеціалістом в галузі публічних закупівель.

Список використаної літератури:

1. Про Стратегію реформування системи публічних закупівель (дорожню карту) // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 175-р [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-%D1%80?test=XX7MfyrCSgky0r1lZiLSy/hoH14qcs80msh8Ie6>
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 9. — Ст. 89.
3. Белінська Г.В. Актуальні проблеми державних закупівель в Україні в умовах реформування // Вісник КрНУ ім. М.Остроградського. Випуск 5/2016 (100). — С. 125-131 [Електронний ресурс] Режим доступу: www.kdu.edu.ua/2016_5_125_5-2016.pdf
4. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 50. — Ст. 473.
5. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 12. — Ст. 64.
6. Цебак І. Оскарження публічних закупівель у АМКУ [Електронний ресурс] — Режим доступу: uryst.lviv.ua/Публікації/category/3/message/1018
7. Стесенко Ю. Практичні аспекти оскарження публічних закупівель в Україні // Юридична газета online 10.04.2017 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: yur-gazeta.com

ДАНИЛЕНКО Ю. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ПРОЦЕДУРА ОЦІНЮВАННЯ КАНДИДАТІВ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ: ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

Варто акцентувати увагу на тому, що порядок вступу на державну службу, як за умови конкурсного відбору, так і позаконкурсного, передбачає наявність специфічної процедури оцінювання кандидатів на державну службу. Вбачається за необхідне звернутися до з'ясування сутності названої процедури.

Правова регламентація процедури оцінювання кандидатів на державну службу здійснюється як на законодавчому рівні, так і через прийняття відповідних підзаконних нормативно-правових актів. Нормативну основу становлять: Закони України «Про державну службу», «Про запобігання корупції», Постанова Кабінету Міністрів України «Про Затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби», Наказ Національного агентства з питань державної служби «Про затвердження Переліку тестових завдань для кандидатів, які

пройшли перевірку документів, передбачену частиною першою статті 26 Закону України «Про державну службу».

Процедура оцінювання кандидатів на державну службу представляє собою динамічне явище, яке не обмежується вчиненням окремої дії, а є сукупністю дій, які розташовані у визначеній логічній послідовності. Відтак є підстави визначати названу процедуру як особливу адміністративну процедуру, якій властиві характерні ознаки, склад учасників та своєрідна стадійність.

Процедура оцінювання кандидатів на державну службу характеризується такими ознаками як: а) регламентування названої процедури нормами адміністративного права; б) є формою реалізації особливого виду публічно-владної діяльності — публічного управління [1, с. 19]; в) обов'язкова участь спеціального суб'єкта — органу державної влади або місцевого самоврядування (їх посадових чи службових осіб); г) спрямування процедури на впорядкування, охорону та розвиток суспільних відносин в сфері державної служби; д) зорієнтовання на досягнення специфічної мети, а саме — здійснення оцінки всіх кандидатів на державну службу та визначення відповідності кожного з них встановленим вимогам та як результат добір на посади державної служби лише високваліфікованих фахівців.

Узагальнивши вищезазначені ознаки, видається можливим визначити поняття процедури оцінювання кандидатів на державну службу як встановлений адміністративно-правовими нормами порядок діяльності повноважних суб'єктів з оцінки кандидатів на посади державної служби та визначення відповідності кожного з них встановленим законодавством вимогам.

Аналіз законодавства про державну службу дозволяє виокремити перелік суб'єктів, які приймають участь у процедурі оцінювання кандидатів на державну службу, серед яких наступні: кандидати на державну службу, конкурсна комісія, Комісія з питань вищого корпусу державної служби, керівник державної служби, служба управління персоналу, адміністратор, представники громадськості.

Процедурі оцінювання кандидатів на державну службу властива своєрідна внутрішня будова. Поділ законодавством процедури оцінювання кандидатів на державну службу на етапи є не зовсім вдалим, оскільки класична теорія юридичного процесу основними структурними елементами визначає стадії, а етапи є лише їх внутрішньо відокремленими частинами. У зв'язку з цим, можна запропонувати інший підхід до формування структури названої процедури, заснованої на визнаному підході (тобто першочергово виокремлення стадій, потім етапів та низки процедурних дій).

З урахуванням вищезазначеного, за доцільне вважається виокремлення таких стадій та етапів як: 1) стадія підготовки до проведення оцінювання кандидатів на державну службу: а) розроблення та затвердження посадових інструкцій; б) формування профілів професійної

компетентності та визначення вимог до рівня професійної компетентності кандидатів на державну службу; в) формування складу конкурсної комісії; г) визначення методів оцінювання кандидатів на зайняття вакантних посад; 2) стадія проведення оцінювання кандидатів на державну службу: а) попередній розгляд поданих документів на відповідність встановленим вимогам; б) проведення тестування та визначення його результатів; в) розв'язання ситуативних завдань та визначення їх результатів; г) проведення співбесіди та визначення її результатів; 3) стадія ухвалення рішення – а) узагальнення результатів оцінювання; б) прийняття рішення; в) оголошення результатів; 4) стадія оскарження рішення.

Список використаної літератури:

1. Картузова І.О. Адміністративно-процедурне право: навч.-метод. посіб. / І.О. Картузова, А.Ю. Осадчий. – О. : Юрид. л-ра, 2008. – 288 с.

БІЛА-ТЮРІНА Ю. З.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри адміністративного і фінансового права

ОЗНАКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Завданнями Національної поліції є надання поліцейських послуг. Якщо виходити з того, що єдиним завданням органу – представника силового блоку держави є надання послуг, можна зробити висновок, що і вся діяльність держави набуває характеру сервісу. Така точка зору має своїх прихильників, але поки що не в повній мірі сприймається політичною елітою, суспільством, науковою спільнотою.

Поліцейські послуги є частиною більш широкої правової категорії «публічні послуги», які на теоретичному рівні можна вважати вже достатньо опрацьованими. Основними ознаками публічних послуг є те, що вони: по-перше, забезпечують загальнозначущу діяльність; по-друге, мають необмежене коло суб'єктів надання (як правило, органи публічного управління); по-третє, поєднують як публічний, так і приватний інтерес [1, с. 176].

Поліцейські послуги не є кінцевим результатом діяльності поліції, вони можуть визнаватися послугами лише з точки зору розуміння її як процесу діяльності, або нерозривної єдності діяльності і результату, що споживається в процесі його створення. Підтверджує такий підхід до визначення поліцейської послуги необхідність систематичності

та безперервності протидії злочинності та забезпечення публічної безпеки. Таким чином, виникає потреба також свідчить про необхідність перегляду обраного в законодавстві підходу з метою усунення суперечливого сприйняття елементів єдиної системи публічних послуг.

Буквальне тлумачення ст. 2 Закону ставить під сумнів такі аксіоматичні ознаки публічних послуг, як: 1) індивідуалізація, тобто пов'язаність з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій (здійснення певної діяльності); 2) ініціювання надання послуги виключно споживачем. Забезпечення публічної безпеки і порядку, протидія злочинності та охорона прав і свобод людини не є діяльністю «на замовлення» конкретної особи, хоча в окремих ситуаціях така модель є допустимою [2, с. 114]. Якщо таку діяльність вважати послугою, то «вигодоотримувачем» є не окрема людина, а суспільство в цілому.

Питання ініціювання послуг щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, протидія злочинності та охорона прав і свобод людини також не може зводитись виключно до наявності звернення конкретної особи. Надання цих послуг «активується» із створення відповідних підрозділів Національної поліції та завершується їх ліквідацією.

Єдине завдання, що в повній мірі вписується у вже існуючу концепцію публічних послуг — це надання допомоги особам, що її потребують. Проте, нажалі, вичерпного переліку форм та умов надання такої допомоги поки що не вироблено і нормативно не закріплено. До поліцейських заходів, передбачених Законом, спрямованих на реалізацію цього завдання можна віднести поліцейське піклування.

Національна поліція є також суб'єктом надання адміністративних послуг, які у своїй переважній більшості реалізуються в межах дозвільної системи МВС України. Крім того, судячи із презентації Головного офісу патрульної поліції м. Києва, можна зробити висновок про надання Національною поліцією інформаційних послуг, зокрема щодо розгляду матеріалів адміністративної справи, евакуації автомобіля тощо.

Поліцейські послуги можна розглядати у широкому розумінні, з точки зору якого будь-яка діяльність Національної поліції є поліцейською послугою. З точки зору цього підходу поняття «поліцейські послуги» формується через визначення суб'єкта надання — Національну поліцію. Якщо ж розглядати поліцейські послуги з точки зору змісту діяльності, — отримуємо значно вужчу категорією, яка не охоплює адміністративні й інформаційні послуги, що надаються поліцією [3, с. 154]. У вузькому розумінні поліцейські послуги — це надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Поліцейське піклування є різновидом поліцейських послуг у вузькому значенні цього терміну. Цей захід є новою компетенцією поліції, яка запозичена із досвіду поліцейської діяльності країн Європи. Особливостями поліцейського піклування є: 1) належність до превентивних

заходів (цей захід наближено до попередження адміністративних та кримінальних правопорушень, він не передбачає застосування примусу); 2) уособлення волі держави, спирається на владу поліції, застосовується працівниками поліції; 3) становить сукупність заходів піклування (медичного, правового, психологічного, побутового, матеріального характеру); 4) застосовується до спеціального об'єкта – неповнолітня особа віком до 16 років, яка залишилася без догляду, особа, яка перебуває у безпорадному стані; 5) метою є забезпечення прав і свобод особи, до якої застосовано піклування, тобто всі дії поліцейського мають відповідати інтересам цієї особи; 6) наслідком застосування поліцейського піклування забезпечення безпечного стану особи (передача, батькам, персоналу соціального заходу).

Список використаної літератури:

1. Амосов О. Ю. «Послуга» при розгляді звернень громадян : економічна та правова категорія / О. Ю. Амосов, Ю. І. Крицак // Теорія та практика державного управління : зб. наук, праць – Харків: Внд-во ХарПІ НАДУ «Магістр». – 2010. – Вип. 1 (28). – С. 175–180.
2. Вельский К. С. Полицейское право : лекцион. курс / К. С. Вельский ; под ред. А. В. Куракина. – М. : Дело и Сервис, 2004. – 816 с.
3. Ворушило В. П. Зарубіжний досвід щодо зміцнення законності у діяльності поліції / В. П. Ворушило // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2005. – № 3. – С. 152–159.

ХОМЕНКО А. В.

ДВНЗ «Запорізький національний університет»,
здобувач кафедри адміністративного та господарського права

ЮРИСДИКЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ У ВИРІШЕННІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Проблему захисту публічних прав та інтересів в Україні, не претендуючи на абсолютну істинність, ми пов'язуємо з розгалуженою системою судоустрою, яка зазвичай покликана забезпечити реалізацію принципу законності для встановлення правового порядку в регульованні суспільних відносин, однак сучасний стан судової системи не дозволяє абсолютизувати судовий порядок розгляду даної категорії спорів. І головною проблемою є розмежування юрисдикційних повноважень судів системи судоустрою в Україні.

Обґрунтованою є позиція О. Пасенюка, який наполягає на тому, що спори з приводу діяльності з розпорядження об'єктами державної

та комунальної власності (наприклад, з приводу продажу, передачі в користування, передачі в концесію тощо) належать до цивільної юрисдикції [1]. Адже при такому розпорядженні держава (територіальна громада) реалізує свої цивільні права та обов'язки (наприклад, право продажу земельної ділянки шляхом укладення цивільно-правового договору – глава 20 Земельного кодексу України) [2]. Правда, слід визнати, що в окремих випадках перехід матеріальних благ із публічної власності у приватну здійснюється на основі норм публічного права. Наприклад, пункт «в» частини 3 статті 116 Земельного кодексу України надав громадянам право на одержання земельних ділянок із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації [2].

Відносини з реалізації такого права є публічними і належать до адміністративної юрисдикції. Треті особи, які вважають, що при публічно-правовій передачі земельної ділянки були порушені їхні приватні права, мають звертатись до цивільного (господарського) суду. До адміністративного суду такі особи можуть звертатися лише тоді, коли норми публічного права передбачають їх участь у процедурах надання ділянки.

Однак не зважаючи на наявні керівні роз'яснення Вишого господарського суду України та Конституційного суду України є колізія норм права. Дійсно варто погодитися з положеннями пункту 1.4. Постанови Пленуму Вишого господарського суду України від 17.05.2011 року № 6 «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин» зазначається, що господарським судам не підвідомчі справи у спорах, що виникають з публічно-правових відносин, у яких держава та територіальні громади через свої органи беруть участь з метою реалізації владних повноважень, а також справи, пов'язані з оскарженням правових актів, спрямованих на здійснення повноважень управління у земельних відносинах. Також окремо наголошується, що «владні повноваження державних органів та органів місцевого самоврядування реалізуються у відносинах, пов'язаних ... із встановленням та зміною меж адміністративно-територіальних утворень, плануванням використання земель, землеустроєм, веденням державного земельного кадастру, моніторингом земель, а також у відносинах охорони земель та контролю за їх використанням» [3].

І навпаки викликає жваву науково-практичну дискусію положення абзацу 2 пункту 1.2.4. зазначеної Постанови Пленуму Вишого господарського суду України, що індивідуальні акти органів держави або місцевого самоврядування, якими реалізуються волевиявлення держави або територіальної громади як учасника цивільно-правових відносин і з яких виникають, змінюються, припиняються цивільні права і обов'язки, не належать до правових актів управління, а спори щодо їх оскарження мають приватноправовий характер, тобто справи у них підвідомчі господарським судам [3].

Зазначені роз'яснення Вищого господарського суду України прямо протирічать Рішенню Конституційного Суду України від 01.04.2010 року № 10, в резолютивній частині якого наголошується, що «положення пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу у частині повноважень сільських, селищних, міських рад відповідно до цього кодексу вирішувати питання розпорядження землями територіальних громад, передачі земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності, вилучення земельних ділянок із земель комунальної власності треба розуміти так, що при вирішенні таких питань ці ради діють як суб'єкти владних повноважень», а тому така категорія спорів повинна вирішуватися у порядку адміністративного судочинства [4].

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 13 Закону України від 16.10.1996 року «Про Конституційний Суд України» серед повноважень Конституційного Суду України визначено офіційне тлумачення Конституції та законів України [39]. Отже, керуючись даним нормативно-правовим положенням та виходячи із власне сутності діяльності органів місцевого самоврядування (представництво та захист прав та законних інтересів територіальної громади), у таких земельних відносинах передусім обстоюється і реалізується публічно-правовий інтерес всього українського народу або його окремої частини згідно адміністративно-територіальним устроєм.

Список використаної літератури:

1. Пасенюк О. Розмежування видів судової юрисдикції / О. Пасенюк // Юридичний вісник України. — 2009. — № 21 (725) // http://www.yuricom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=4214&jid=326
2. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25 жовтня 2001 року / Верховна Рада України. — Режим доступу : www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws
3. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.05.2011 року № 6 // <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Рішення Конституційного Суду України від 01.04.2010 року 10-рп/2010 у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України // <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Про Конституційний Суд України: Закону України від 16.10.1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.

БОГАЧЕНКО А. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

В сучасних реаліях здійснення судочинства в Україні адміністративні суди нерідко зіштовхуються з проблемою зловживання учасниками процесу своїми процесуальними правами. Мета такої поведінки особи різноманітна —неправомірне затягування судового розгляду справи; перешкоджання повному та об'єктивному встановленню судом обставин по справі;перешкоджання виконанню судового рішення та ін.

Кодексом адміністративного судочинства України закріплено основоположні принципи здійснення адміністративного судочинства, до яких належить, зокрема, і принцип диспозитивності, який передбачає певну свободу особи на власний розсуд розпоряджатися своїми процесуальними правами, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

У статті 49 КАС України законодавцем застережено, що особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки [1].

Таким чином, свобода учасників процесу розпоряджатися своїми правами не є абсолютною та обмежується певними процесуальними рамками. Однак, нерідко на практиці зустрічаються випадки, коли особа цілеспрямовано ігнорує зазначені приписи Закону та своєю недобросовісною поведінкою ускладнює (затягує)розгляд справиі намагається перешкодити стороні у реалізації її права на захист.

Зловживання процесуальним правом означає, що особа діє в межах дозволеної поведінки, проте використовує своє право у цілях, що суперечать цілям правосуддя. Проблема зловживання правом пов'язана не зі змістом наданого особі права, а з процесом його реалізації, з недотриманням особою обов'язку не порушувати встановлені законом загальні правила поведінки [2].

Така поведінка особи завжди є соціально шкідливою та суперечить соціальному призначенню права. Зловживаючи правом особа, не порушує юридичних приписів, не посягає на будь-чії права і законні інтереси, але ускладнює і обмежує їх здійснення [3].

Проблема зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві ускладнюється також відсутністю нормативного визначення розглядуваного негативного явища на законодавчому рівні, а також відсутністю чіткого дієвого механізму протидії йому в Кодексі адміністративного судочинства України.

На теперішній час такі прогалини у законодавстві частково вирішено у ряді європейських країн, зокрема, Бельгії, Голландії та Франції, процесуальним законодавством яких передбачено застосування відповідних санкцій за зловживання особами процесуальними правами. Однак, не зважаючи на вказане, проблема недобросовісної поведінки осіб, яка виражається у зловживанні процесуальними правами, є досить гострою та актуальною, оскільки навіть у цих країнах процесуальне законодавство не виробило чіткого визначення поняття зловживання процесуальними правами.

Категорія зловживання правами визначена у Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року, зокрема, у статті 17 під зловживанням правами розуміється будь-яка діяльність або будь-яка дія держави, групи чи особи, спрямована на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції [4].

У своїй практиці Європейський суд з прав людини неодноразово звертав увагу на необхідність дотримання принципу добросовісності ведення судового процесу, користування особами своїми правами.

Значимим у розглядуваній ситуації є рішення Європейського суду з прав людини від 7 липня 1989 року у справі «Юніон Аліментаріа Сандерс С.А. проти Іспанії», в якому Суд зазначив, що заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання.

Таким чином, Європейський суд з прав людини приділяє велику увагу дотриманню сторонами своїх процесуальних обов'язків, в тому числі і добросовісно користуватися наданими їм правами.

За відсутності визначеного механізму протидії зловживанню процесуальними правами у національному законодавстві, враховуючи закріплену обов'язковість рішень Європейського Суду з прав людини, вважаємо, що ефективним кроком у боротьбі із такими зловживаннями може стати використання судами в ході здійснення правосуддя практики ЄСПЧ з цього питання та напрацьованих правових підходів протидії їх проявам.

Однак, з метою більш дієвого запобігання зловживанню особами процесуальними правами в адміністративному судочинстві необхідним є конкретне визначення поняття та ознак такої недобросовісної поведінки осіб на законодавчому рівні, а також встановлення конкретних мір відповідальності за таку поведінку, що сприятиме здійсненню правосуддя більш швидко і якісно та ухваленню законних та обґрунтованих рішень на підставі повно та всебічно встановлених обставин по справі.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
2. Олійник А. Запобігання зловживанню цивільними процесуальними правами: питання теорії та практики // Юрична Україна. — 2013. — № 7. — С. 83-91.
3. Общая теория государства и права. Академический курс : в 3 т. — 2-е изд., перераб. и доп. ; отв. ред. проф. М. Н. Марченко. — М. : ЮСД «Зерцало-М», 2001. — Т. 3. — С. 385.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 року (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

ШКАРПИЦЬКА В. К.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Характеризуючи поняття та ознаки інституту дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, насамперед слід визначити етимологію поняття «дисциплінарна відповідальність», складовими якого є дисципліна та відповідальність. Перш за все слід акцентувати увагу на понятті «дисципліна». Дисципліна має прояв у ретельному виконанні соціальних принципів і норм поведінки, у звичці до порядку, дотриманні законів та підпорядкуванні власного інтересу інтересам організації [1, с. 257]. У тлумачному словнику української мови зазначено, що дисципліна — це «твердо встановлений порядок, розпорядок дотримання якого є обов'язковим для всіх членів даного колективу» [2, с. 758]. За юридичною енциклопедією, дисципліна (лат. *disciplina* — стриманість, строгість) — це точне, своєчасне і неухильне дотримання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у суспільному і державному житті. Економічна енциклопедія визначає дисципліну, як своєчасне й належне виконання правил та обов'язків [3, с. 349].

Розглядаючи поняття відповідальності, слід зазначити, що у спеціальній літературі немає єдиного підходу щодо його визначення, а у різних галузях науки це поняття використовують у залежності від різних аспектів його сприйняття. У правовій літературі, як основа терміна «відповідальність», береться переважно відповідна міра стягнення з порушника боргу, обов'язку [4, с. 6]. Якщо ж розглянути поняття юридичної

відповідальності на законодавчому рівні, то можна побачити, що означене поняття є відсутнім. Це стосується, зокрема, і окремих її видів. Саме тому важливе значення має нормативно-правове врегулювання сутності такого виду юридичної відповідальності, як дисциплінарна відповідальність, у тому числі й відповідальність військовослужбовців.

Згідно з чинним законодавством України під дисциплінарною відповідальністю військовослужбовців слід розуміти накладення дисциплінарних стягнень за порушення правил внутрішнього розпорядку або порядку підлеглості у відповідності до дисциплінарних статутів та положень.

Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців має за мету охорону військової дисципліни і правопорядку, боротьбу з їх порушеннями, забезпечення виховного впливу на військовослужбовців. Вона настає після скоєння військовослужбовцем дисциплінарного проступку, тобто такого винного порушення військової дисципліни або громадського порядку, яке за ступенем своєї суспільної небезпеки підлягає покаранню владою командира (начальника по службі). При цьому слід зазначити, що найбільшого ефекту застосування дисциплінарної відповідальності досягається при поєднанні із заходами виховного впливу.

Підставами дисциплінарної відповідальності військовослужбовців є, по-перше, законодавчі акти, що визначають протиправність і караність дисциплінарних проступків військовослужбовців (правова підстава), і, по-друге, вчинення військового дисциплінарного проступку, тобто винне протиправне діяння (фактична підстава).

Дисциплінарний статут Збройних Сил України, який регулює порядок застосування дисциплінарної відповідальності, не передбачає такого видового розмаїття складів правопорушень, як, наприклад, кодекси, що діють в області кримінальної або адміністративної відповідальності.

Слід зауважити, що під законами, дотримання яких вимагає від військовослужбовців військової дисципліни, розуміється лише ті з них, які регулюють військово-службові відносини. Закони, що регулюють, наприклад, порядок укладення та виконання майнових договорів, шлюбно-сімейні відносини і т.п., не належать до військово-службової діяльності військовослужбовців, і порушення зазначених нормативних актів не є порушенням військової дисципліни. Винятком з цього правила є порушення правил поведінки військовослужбовців у громадських місцях, у тому числі і в позаслужбовий час (правила поведінки при знаходженні на вулицях населених пунктів, при відвідуванні парків, закладів культури та інших громадських місць). Хоча ці правила поширюються як на військовослужбовців, так і на всіх інших громадян, проте відповідно до ст. 3 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України вони є для військовослужбовців вимогами військової дисципліни. За порушення цих правил військовослужбовців також притягується до дисциплінарної відповідальності.

Оскільки в результаті певних правопорушень військовослужбовцями одночасно порушуються правила адміністративного характеру

і функціональні службові обов'язки, то не слід виключати поєднання адміністративної і дисциплінарної відповідальності. Законодавче закріплення такого поєднання не вимагається, але у правозастосовного органу має бути можливість вирішення питання про притягнення додатково ще до одного виду відповідальності. Підставами для кумуляції адміністративної та дисциплінарної відповідальності може послужити систематичне вчинення правопорушень.

Список використаної літератури:

1. Ануфрієв М.І. Вищий заклад освіти МВС України : наук.-практ. посіб. / М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, О.Н. Ярмиш. — Х. : Ун-т внутр. справ, 1999. — 369 с.
2. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / укл. В.В. Ярошенко, О.М. Сліпушко. — К. : Аконіт, 1998. — Т. 1. — 1998. — 910 с.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Т. 2 : Д-И. — 1998. — 743 с.

ЖУРБА М. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ЛОКАЛЬНИЙ РІВЕНЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ

Спорт є органічною частиною фізичної культури, особливою сферою виявлення та уніфікованого порівняння досягнень людей у певних видах фізичних вправ, технічної, інтелектуальної та іншої підготовки шляхом змагальної діяльності (ст. 1 ЗУ «Про фізичну культуру і спорт») [1].

До специфічних рис системи управління фізичною культурою і спортом відносять наявність значної кількості нормативно-правових актів, виданих суспільними органами управління фізичною культурою і спортом на основі прав, делегованих їм державою, якими визначаються організаційні засади діяльності з популяризації фізичної культури і спорту серед населення (масового фізичного виховання, проведення навчально-тренувальних занять, спортивних змагань тощо), спорту високих досягнень, також регламентується діяльність спортивних організацій [2, с. 97]. Це є юридичною базою управління фізичною культурою і спортом, що забезпечує, спільно із актами громадських організацій, розвиток фізичної культури і спорту в Україні.

Правове регулювання фізичною культурою і спортом в Україні базується на значній кількості нормативно-правових актів різного характеру. Нормативно-правові акти у цій сфері визначаються за природою нормативно-правових приписів як міжгалузеві, призначені для регулювання специфічної сфери суспільних відносин, що виникають у процесі організації та здійснення спортивної і фізкультурної діяльності, а також щодо реалізації в цій сфері політики органами публічної влади України [3].

Цей значний за обсягом масив нормативно-правових актів може бути класифікований за різними підставами. За сферою їх дії вони поділяються на: загальні (які діють на всій території держави); акти муніципальних органів та локальні. Локальні правові норми у сфері фізичної культури і спорту можуть прийматися різними суб'єктами: міжнародними спортивними організаціями, всеукраїнськими спортивними федераціями, різними фізкультурно-спортивними організаціями. Відповідно, існують локальні акти міжнародних спортивних організацій, локальні акти всеукраїнських спортивних федерацій, локальні акти різних фізкультурно-спортивних організацій.

Висловлюється думка, щодо сфери дії норм, які створюються міжнародними спортивними організаціями. Так, вони поширюються на вузьке коло спеціальних суб'єктів, недотримання яких не тягне за собою негативних наслідків міжнародного значення. У рамках міжнародних відносин публічного характеру застосування санкцій міжнародними спортивними організаціями має факультативний, такий, що лише підкреслює позицію, характер [4, с. 10].

Щодо національних (всеукраїнських) спортивних федерацій, то відповідно до Постанови КМУ від 18 січня 2012 р. «Про надання на конкурсних засадах спортивній федерації статусу національної та позбавлення такого статусу» [5], надання спортивній федерації статусу національної здійснюється згідно з такими кваліфікаційними вимогами до учасників конкурсу: розвиток відповідного виду (видів) спорту на території України; членство у відповідній міжнародній спортивній федерації, включеної до переліку, що затверджується Мінмолодьспортом з урахуванням пропозицій Національного олімпійського комітету, Спортивного комітету, Національного комітету спорту інвалідів; організація і проведення офіційних міжнародних та всеукраїнських змагань; наявність кваліфікованих кадрів (спортсмени, тренери, судді та фахівці, що мають відповідну кваліфікацію і досвід роботи); наявність необхідної матеріально-технічної та інформаційної бази, організаційно-методичного забезпечення. Так, спортивних федерацій з олімпійських видів спорту зі статусом національної спортивної федерації в Україні налічується 38, спортивних федерацій з неолімпійських видів спорту зі статусом національної спортивної федерації – 65 [6; 7]. Кожна з цих федерацій є суб'єктом локальної нормотворчості. Вони розробляють

відповідні регламенти, статuti, правила змагань тощо, базуючись на актах міжнародних спортивних організацій.

Отже, нормативно-правове забезпечення управління у галузі фізичної культури і спорту має декілька рівнів. Крім загальнодержавного рівня, існує рівень муніципальних утворень, рівень відповідних спортивних федерацій міжнародного та національного характеру, рівень та також великий масив документів, які відображають діяльність різних фізкультурно-спортивних організацій. Відповідно, існують локальні акти міжнародних спортивних організацій, локальні акти всеукраїнських спортивних федерацій, локальні акти різних фізкультурно-спортивних організацій. Усі нормативно-правові акти у цій сфері, у тому числі локального характеру, є юридичною базою управління фізичною культурою і спортом.

Список використаної літератури:

1. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3809-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Нікітенко С. Особливості нормативно-правового регулювання фізичного виховання і спорту в Україні / С. Нікітенко // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2016. — Вип. 1. — С. 95-100.
3. Рибич І. Є. Правові аспекти державного управління сферою фізичної культури і спорту в Україні [Електронний ресурс] / І. Є. Рибич // Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2015-1/doc/5/02.pdf>
4. Чеви́калова Ж. В. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного приватного права / Ж. В. Чеви́калова // Теорія і практика правознавства. — 2014. — № 2. — С. 1-12.
5. Положення про надання на конкурсних засадах спортивній федерації статусу національної та позбавлення такого статусу : постанова Кабінету Міністрів України 18 січня 2012 р. // Офіційний вісник України. — 2012. — № 5. — Ст. 172.
6. Інформація щодо спортивних федерацій з олімпійських видів спорту зі статусом національної спортивної федерації [Електронний ресурс] / Міністерство молоді та спорту України. — Режим доступу: http://dsmsu.gov.ua/media/2015/11/25/5/stat_nac_ol.pdf
7. Інформація щодо спортивних федерацій з неолімпійських видів спорту зі статусом національної спортивної федерації [Електронний ресурс] / Міністерство молоді та спорту України. http://dsmsu.gov.ua/media/2014/12/31/1/per_feder.pdf

ПИЛИПІВ Р. М.

Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України,
ад'юнкт кафедри адміністративного права та адміністративного процесу

КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України). Діяльність органів публічної адміністрації у сфері організації дорожнього руху та забезпечення його безпеки не є виключенням з цього правила. Взаємовідносини поліції з учасниками дорожнього руху повинні ґрунтуватися на суворому дотриманні законності, чіткому виконанні своїх обов'язків, поєднанні рішучості й принциповості у попередженні і припиненні правопорушень з уважним і шанобливим ставленням до громадян. Слід пам'ятати, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. У всіх випадках обмеження таких прав поліцейський зобов'язаний роз'яснити громадянину правові та фактичні підстави такого обмеження, а також його права і обов'язки, які виникають у зв'язку з цим обмеженням. У відносинах публічно-правового характеру держава має виступати гарантом законності діяльності її уповноважених органів.

Як слушно зазначає В. К. Колпаков — контроль є одним з найбільш поширених і дієвих способів забезпечення законності. Його сутність полягає в тому, що суб'єкт контролю здійснює облік і перевірку того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання і реалізує свої функції [1, с. 345]. В. М. Гаращук з цього приводу каже, що контроль та нагляд є факторами, що дисциплінують поведінку службовців державного апарату та громадян як у сфері державного управління, так і в суспільстві взагалі. Це важливі чинники вдосконалення державного управління в Україні, оновлення якого має здійснюватись шляхом використання відповідних заходів щодо відслідковування процесу реформ, які здійснюються в суспільстві [2, с. 4].

Залежно від суб'єктів здійснення та сфери застосування контрольна діяльність має свої риси та особливості. У ст. 51 Закону України «Про дорожній рух» окреслюються завдання контролю у сфері дорожнього руху, який спрямований на забезпечення дотримання міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та об'єднаннями,

а також громадянами вимог законодавства України про дорожній рух. Як зазначає Т. О. Гуржій багатоаспектність публічного контролю у згаданій сфері, його різновекторний характер та широта організуючого впливу зумовлюють багате розмаїття суб'єктів його реалізації [3, с. 330]. Але на відміну від контролю про який йдеться мова у Законі України «Про дорожній рух» (розділі X) у цих тезах об'єктом нашої уваги є контроль за діяльністю самої патрульної поліції щодо забезпечення безпеки дорожнього руху. Тобто, розглядатиметься цільовий контроль окремого напрямку роботи правоохоронного органу. Але слід визнати, що дане питання залишається поза межами належного правового регулювання — безпосередньо у Законі України «Про Національну поліцію» окреслено лише порядок громадського контролю.

Обмежений обсяг тез доповіді не дають можливість викласти цілком усі доводи та аргументи нашого дослідження. Фактично ми акцентуємо увагу на актуальності цього питання та маємо нагоду викласти основні результати нашого дослідження.

Встановлено та обґрунтовано, що контроль і нагляд за діяльністю патрульної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху є важливим елементом функціонування патрульної поліції, який становить системну цілеспрямовану діяльність уповноважених суб'єктів (державних органів та громадськості), спрямовану на отримання об'єктивної інформації про здатність підрозділів патрульної поліції та окремих поліцейських виконувати покладені завдання щодо забезпечення безпеки дорожнього руху у відповідності до законодавства, з метою удосконалення цього напрямку роботи. Системність такого контролю має полягати у тому, щоб окремі суб'єкти та елементи цієї діяльності функціонували у взаємодії та спрямовували свої дії на досягнення єдиної мети. Враховуючи суб'єктивний склад та особливості діяльності можна виділити наступні види контролю за роботою патрульної поліції: державний та відомчий контроль; судовий контроль; прокурорський нагляд; громадський контроль а також оскарження дій (бездіяльності) співробітника поліції.

З метою удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності патрульної поліції щодо забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні слід розробити окремі рекомендації щодо організації та порядку здійснення поточного контролю за несенням служби поліцейськими. Враховуючи те, що підрозділи патрульної поліції діють в структурі різних Департаментів (Департаменту патрульної поліції та Департаменту превентивної діяльності), такі рекомендації мають бути затверджені наказом керівництва Національної поліції.

Список використаної літератури:

1. Колпаков В. К. Адміністративне право України : навч. посібн. / В. К. Колпаков. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 544 с.

2. Гарашук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис... докт. юрид. наук: 12.00.07 / В. М. Гарашук ; Нац. юр. академ. Укр. ім. Яр. Мудрого. — Х., 2003. — 412 с.
3. Гуржій Т. О. Державна політика безпеки дорожнього руху — теоретико-правові та організаційні засади : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Т. О. Гуржій ; ДНДІ МВС України. — К., 2011. — 551 с.

БУЛАКОВ О. С.

ДВНЗ «Запорізький національний університет»,
здобувач кафедри адміністративного та господарського права

ЮРИСДИКЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ У ВИРІШЕННІ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОХОДЖЕННЯМ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Функціонування судової системи забезпечує гарантоване Конституцією України право кожного на захист прав, свобод та законних інтересів. Прийняття у 2005 р. Кодексу адміністративного судочинства України стало законодавчим закріпленням інституту адміністративної юстиції, що свідчить про готовність держави брати відповідальність за гарантування визнання людини найвищою соціальною цінністю (як це закріплено у ст. 3 Конституції України).

Основна спрямованість КАС України — захист прав, свобод, інтересів фізичних, юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, місцевого самоврядування, їх службових посадових осіб (ч. 1 ст. 2 КАС України).

Одне з найважливіших питань, що потребує належного теоретико-правового супроводження, є питання компетенції адміністративних судів. Адже з цим значною мірою пов'язана і сама необхідність запровадження окремої процедури розгляду судових спорів, а значить, і існування систем адміністративних судів. Як відомо, частиною судової компетенції є судова підвідомчість [1, с. 84].

Юрисдикція (з латинської перекладається як «право проголошувати») розглядається як: 1) право чинити суд, розглядати і вирішувати правові питання, прерогативи; 2) сфера, на яку поширюється таке право [2, с. 889].

У ст. 17 КАС України визначено компетенцію адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ, тобто конкретизовано адміністративні справи, що підвідомчі адміністративним судам, і вказано, які суди вповноважені та зобов'язані їх розглядати.

Категорія підвідомчості є критерієм, що визначає, до яких судових органів, з огляду на те, що окремі категорії справ вирішуються

місцевими судами як адміністративними, вірніше сказати, за нормами якого процесуального закону (ЦПК України, ГПК України, КАС України) слід звертатись до суду за захистом свого порушеного права.

У ч. 1 ст. 17 КАС України визначено шість категорій публічних спорів, підвідомчих адміністративним судам, зокрема, — це спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби.

Включення цієї категорії до КАС України є дещо спірним положенням, оскільки законодавство України щодо порядку проходження публічної служби наразі не є унормованим. Крім того, діють закони України «Про державну службу», «Про судоустрій та статус суддів» тощо.

Зазначену категорію публічно-правових спорів потрібно відмежовувати від трудових спорів. Хоча питання, які виникають у процесі перебування особи на публічній службі, можуть регулюватися трудовим законодавством, однак у цій категорії справ потрібно брати до уваги тип відносин — адміністративні чи трудові, — що регулюються.

До справ, що пов'язані з проходженням публічної служби, належать також справи у спорах щодо призначення, перерахунку пенсій державним службовцям, у тому числі прокурорам, суддям, військовослужбовцям, працівникам органів внутрішніх справ, податкової служби, місцевого самоврядування, прокуратури, інших органів, працівникам апаратів судів та науковим (науково-педагогічним) працівникам.

Список використаної літератури:

1. Тертышников В. И. Гражданский процесс : [курс лекций] / В. И. Тертышников. — Харьков, 2001. — 455 с.
2. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. — К. : Головна редакція УРЕ, 1974. — 932 с.

Підрозділ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

СІДОР М. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ГРОМАДСЬКИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Громадський фінансовий контроль є невід'ємним елементом демократичного суспільства та правової держави. Так, як демократичні засади передбачають можливість активної участі суспільства в управлінні державою.

Необхідність здійснення громадського фінансового контролю обумовлена необхідністю реалізації принципу стримувань та противаг не лише в системі органів влади різних рівнів, а й між державою та суспільством в цілому. Громадський фінансовий контроль, що базується на положеннях Конституції України, повинен доповнювати фінансовий контроль, який здійснюють державні органи та органи місцевого самоврядування [1, с. 213]. Громадський фінансовий контроль створює протипада державному, тому, що виключає зацікавленість будь-яких владних структур і політичних сил [2, с. 271], а також практично унеможливорює їх втручання та вплив на здійснення та результати громадського фінансового контролю.

Засади здійснення громадського фінансового контролю беруть свій початок з визначених Конституцією України прав громадян на участь в управлінні державними справами, на свободу об'єднань, на звернення.

Громадський фінансовий контроль реалізується через діяльність громадських об'єднань, професійних спілок та їх об'єднань, творчих спілок, організацій роботодавців та їх об'єднань, благодійних і релігійних організацій, органів самоорганізації населення, недержавних засобів масової інформації та інших невідприємницьких товариств і установ [3].

Так, пунктом 5 частини 2 статті 21 Закону України «Про громадський об'єднання» [4] передбачено право громадського об'єднання зі статусом юридичної особи брати участь у порядку, визначеному законодавством,

у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності.

В свою чергу, частиною 6 статті 140 Конституції України передбачено, що сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна. Відповідно до положень Закону України «Про органи самоорганізації населення» [5] передбачається можливість здійснення фінансового контролю на місцевому рівні, зокрема це право вносити у встановленому порядку пропозиції до проектів місцевих програм соціально-економічного і культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць та проектів місцевих бюджетів. Тобто громадськість може контролювати діяльність відповідних органів місцевого самоврядування як в частині нормотворчості, так і щодо визначення пріоритетності витрачання коштів місцевих бюджетів.

Також діючим законодавством передбачений порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики [6]. Тобто передбачено в обов'язковому порядку проводити консультації з громадськістю у формі публічного громадського обговорення або електронних консультацій з громадськістю щодо проектів нормативно-правових актів, які, зокрема визначають стратегічні цілі, пріоритети і завдання у відповідній сфері державного управління, у тому числі проекти державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішення стосовно їх виконання; стосуються інтересів територіальних громад, здійснення повноважень місцевого самоврядування, делегованих органам виконавчої влади відповідними радами, а також витрачання бюджетних коштів.

В умовах, коли органи державної влади не забезпечують належного контролю за використанням бюджетних коштів, громадські організації та громадські активісти змушені самі відстежувати тендери, збирати докази фінансових зловживань і передавати їх у відповідні органи. В Україні сформувалися кілька громадських організацій, які займаються виключно боротьбою з корупцією. Серед них можливо виокремити Центр протидії корупції, «Трансперенсі Інтернешнл» та громадське об'єднання «Наші гроші».

Центр протидії корупції спеціалізується на політичній корупції та зловживаннях при державних закупівлях. Один з його проектів полягає у перекладі журналістських розслідувань юридичною мовою з метою перегляду сумнівних тендерів і притягнення до відповідальності причетних до корупції. «Трансперенсі Інтернешнл Україна» є частиною мережі Transparency International, яка діє у багатьох країнах світу та займається переважно питаннями розробки антикорупційного законодавства,

покращення роботи органів, які займаються боротьбою з корупцією. Громадське об'єднання «Наші гроші» займається акумулюванням інформації щодо зловживань у сфері державних закупівель, займаються моніторингом і збирають первинну інформацію, яка може бути використана журналістами для більш ґрунтовних розслідувань.

Журналістські розслідування, навіть якщо вони не призводять до ліквідації корупційних схем чи ув'язнення чиновників, мають прямий вплив на суспільство і можуть впливати на загальні настрої населення України. Таким чином, журналісти відіграють важливу роль у забезпеченні контролю за державними фінансами, оскільки вони привертають увагу суспільства і примушують правоохоронні органи та владу більш активно реагувати на виявлені факти.

Слід зазначити, що в Україні відсутня чітка правова регламентація громадського фінансового контролю. В свою чергу, запровадження та визначення на законодавчому рівні вимог щодо здійснення громадського фінансового контролю дозволить підвищити ефективність бюджетного планування, цільове, своєчасне та ефективне використання публічних коштів. Але це буде можливе лише при обов'язковій наявності відповідної реакції влади на результати громадського фінансового контролю.

Список використаної літератури:

1. Дмитренко Е.С. Фінансове право України. Загальна частина: навч. посібник / Е.С. Дмитренко. — К. : Алеута; КНТ, 2006. — 376 с.
2. Гетьманець О.П. Бюджетний контроль: організаційно-правові засади: монографія / О.П. Гетьманець. — Х.: Екограф, 2008. — 308 с.
3. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 86. — С. 100.
4. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 1. — С. 2.
5. Про органи самоорганізації населення: Закону України від 11 липня 2001 р. № 2625-III // Вісник Верховної Ради України. — 2001. — № 48. — Ст. 254.
6. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 84. — С. 36.

СОЛДАТЕНКО О. В.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
декан юридичного факультету, доктор юридичних наук, професор

МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ ТА МАЙБУТНЄ НАУКИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

На сьогодні вітчизняна доктрина фінансового права залишається не оновленою з часів функціонування партійно-командної держави. Нинішні демократичні форми ринкової економічної діяльності вимагають доктринальних змін фінансово-правової науки як у фундаментальній, так і в прикладній частинах. Серед основних етапів, якими характеризується сфера фінансового права протягом останніх років, можна назвати: збільшення частки досліджень з податкового права, як підгалузі фінансового права, на відміну від інтенсивного розвитку у радянські часи бюджетного права, досліджень з якого останнім часом україні мало, а також збільшення досліджень з питань фінансового контролю як інституту фінансового права або “фінансово-контрольного права”. Крім того, до фінансового права віднесено поняття “фінансовий моніторинг” та “фінансова безпека”, щодо яких проведено численні наукові дослідження. Зустрічаються наукові роботи фінансово-правового характеру з питань бухгалтерського обліку та аудиту. Галузь фінансового права доповнено такою підгалуззю як емісійне право [1–2].

Натомість у фінансовому праві, як звертає увагу професор М. М. Казанцев [3, с. 30], не використовується і не розглядається поняття фінансової юрисдикції (держави, центрального банку, конституційної фінансової юрисдикції, бюджетної, фінансово-політичної юрисдикції, територіальної фінансової юрисдикції, інституційної фінансової юрисдикції, фінансової юрисдикції міжнародних організацій) [4, с. 62–88]. Цей же вчений пропонує розглядати фінансове право під зовсім новим кутом: як право цінності публічного і приватного багатства — право фінансової цінності (право на зберігання, стійкість величини цінності грошового вираження вартості належного володіння [5, с. 32–33]. Він же наголошує, що фінансове право як право цінності є одночасно не тільки публічним, але й приватним правом [6, с. 29, 49]. Такі тези достатньо дискусійні та потребують проведення детальних досліджень і обговорення на наукових заходах різного рівня, проте, беззаперечною є необхідність в оновленні та модернізації інститутів фінансового права, методології науки фінансового права, підходів до її викладання у вищій школі.

Вагомий внесок у розвиток фінансового права в цілому а також податкового та бюджетного права зокрема як навчальних дисциплін

внесла представник Одеської школи права Д. А. Бекерська [7–9], проте знання, викладені у названих навчальних та навчально-методичних посібниках, вимагають примноження та поглиблення теоретико-доктринальних підходів, у т. ч. з огляду на євроінтеграцію України та адаптацію вітчизняного законодавства до європейських світових стандартів.

На сьогодні залишаються дискусійними питання віднесення до предмета фінансового права (його інститутів) венчурного інвестування, позабіржових деривативів, змішаного бюджетно-приватного фінансування малих і середніх компаній – так званих інвестиційних інститутів фінансового права. Водночас назріла необхідність у включенні до навчальних посібників та підручників тем, які б розкривали питання міжнародно-правового регулювання фінансових і розрахункових відносин у зовнішньо-економічній діяльності, наслідки реформ для усіх інститутів фінансового права тощо. З урахуванням того, що у навчальній літературі повинні міститися не тільки наукові підходи, але й матеріали, необхідні студентам для їх використання у практичній діяльності, структура навчального матеріалу потребує зваженого підходу. Між його частинами повинна бути логічна послідовність, підпорядкована дидактичним вимогам розміщення матеріалу таким чином, щоб кожний попередній блок знань був основою для вивчення і розуміння наступних блоків; поділ навчального матеріалу на частини, які в сукупності дають об'ємне і повне уявлення про фінансове право відповідно до сучасних умов розвитку суспільних та економічних відносин.

Список використаної літератури:

1. Финансовое право. Учебник. 2-е издание, исправленное и дополненное. Ответственный редактор профессор С. В. Запольский. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fkseventu.ru/assets/files/zapolsky_2013.pdf.
2. Арзуманова Л. Л. О месте эмиссионного права в системе финансового права Российской Федерации / Л. Л. Арзуманова // LEX RUSSICA (Научные труды МГЮА). – 2012. – № 2. – С. 317–321.
3. Институты финансового права / под ред. д.ю.н., профессора Н. М. Казанцева – М. ИЗИСП – М. : ИД “Юриспруденция”, 2009. – 512 с.
4. Там само.
5. Там само.
6. Там само.
7. Бекерська Д. А. Финансовое право [Текст] : учеб. метод. рекомендации / Д. А. Бекерская. – О. : Астропринт, 1999. – 72 с.
8. Налоговое право и налоговое законодательство в Украине [Текст] : учеб. пособие / Д. А. Бекерская ; ред. С. В. Кивалов. – О. : Юричналітература, 2000. – 220 с.
9. Бюджетное право и бюджетный процесс в Украине [Текст] : учеб.-метод. пособие / Д. А. Бекерская. – О. : Юричналітература, 2004. – 208 с.

НЕСТЕРЕНКО А. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук

БАРИН О. Р.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ПРОПОРЦІЙНЕ АБО ПРОГРЕСИВНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ?

Питання застосування прогресивного оподаткування неодноразово піднімали вчені та практики. Даною проблематикою займалися вчені багатьох країн і багато тисячоліть. Так, наприклад, А.А. Ісаєв ще в 1885 році приступив до вивчення даної проблематики і написав свою першу роботу з даного питання «Пропорційні або прогресивні податки?» [1, с. 619-656]. Автор зіставляє основні причини, що використовувалися в обґрунтування правильності своїх позицій вченими з числа прихильників пропорційного оподаткування його носіями позначені Аристотель, Леруа-Больє, Сміт, Соден, Прудон, Рау, Шталь та ін.), а також тими, хто відстоював принцип його прогресивності (грунтуючись на роботах Нейману, фон-Шеєле і Вагнера).

Прогресивна ставка податку дозволила б отримати певні економічні і соціальні переваги, що виражаються, в зростанні податкових надходжень до бюджету і зняттю соціальної напруги в державі. Так як в Україні більшість регіонів є дотаційними, збільшення доходів бюджетів регіонів, що характеризуються високою часткою громадян з доходами вище середнього, могло б сприяти їх розвитку.

Питання соціальної напруги також є актуальним для сучасної України. Розрив між найбільш забезпеченими верствами населення і найменш забезпеченими дуже відчутний. Прогресивне оподаткування могло б сприяти посиленню підтримки громадян з низькими доходами за рахунок збільшення податкового навантаження на громадян з високими доходами.

Однак, слід зауважити, що на сьогоднішній день прогресивна система оподаткування застосовується в високорозвинених країнах світу, таких як: Австралія, Бельгія, Великобританія, Німеччина, Данія, Ізраїль, Іспанія, Італія, Канада, Китай, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія, Франція, США, Швеція, Швейцарія та інших країнах. Як ви могли помітити, в списку більшість складають розвинені країни, що займають панівне становище у світовій економіці. Світова спільнота вже давно стала вживати заходи на законодавчому рівні до того, щоб

розробити механізм, що дозволяє уникнути і усунути подвійне оподаткування, скоротити тягар податкових зобов'язань. Говорячи про застосування системи пропорційного оподаткування, то на сьогоднішній день лише 27 країн світу застосовують її, до числа яких входить і Україна [4, с. 21].

Під прогресивним оподаткуванням розуміють збільшення ефективної ставки податків в залежності від зростання рівня оподатковуваної бази. Існує два види прогресії: проста і складна [5, с. 447]. При простій прогресії ставки зростають у міру збільшення податкової бази для всієї її суми. Саме такий вид прогресії був застосований в Україні при дії Закону України «Про прибутковий податок з громадян» [3]. При складній прогресії доходи діляться на частини, кожна з яких оподатковується за своєю ставкою, тобто підвищені ставки діють не для всього зростаючого об'єкта, а для частини, що перевищує попередню шабелю.

Важливо відзначити, що вибір прогресивного оподаткування в основному залежить від величини так званого дискреційного доходу, тобто доходу, який залишається в розпорядженні особи і використовується на його власний розсуд. Величина дискреційного доходу дорівнює різниці між сукупним доходом і доходом, який витрачається на задоволення першорядних потреб. Саме дискреційний, а не сукупний дохід, становить справжню платоспроможність особи, так як з ростом доходів зменшується частка всіх життєвонеобхідних витрат (на продукти харчування, придбання одягу, інших товарів першої необхідності на транспорт і т.п.), а частка дискреційного доходу зростає. Так, як стверджує А.А. Хаджірокова «при пропорційному оподаткуванні сукупного доходу менш заможний платник несе важчий податковий тягар, ніж більш заможний. Тому виникає необхідність введення такої системи оподаткування, в якій враховувалися б потреби людини» [5, с. 447].

При розгляді прогресивної шкали податкових ставок у Франції, а також в деяких інших країнах, дуже важливо враховувати два моменти:

1) У податковій шкалі зазначений не дохід однієї фізичної особи, а величина середньорічного доходу в розрахунку на одного члена сім'ї. Наприклад, якщо чоловік заробляє 28000 євро на рік, його дружина не працює і сидить вдома з єдиною неповнолітньою дитиною, то (без урахування різних відрахувань) середньорічний дохід дорівнюватиме $28000 : 2,5 = 11200$ євро. З цього випливає, що податкова ставка прибуткового податку для цієї сім'ї у Франції становитиме 5,5% (а не 30%, як може здатися на перший погляд). В Україні, де враховується саме персональний дохід платника податку, ставка прибуткового податку для доходів даної сім'ї становитиме 18% для кожного члена сім'ї, а також воєний збір та єдиний соціальний внесок.

2) Наступна особливість полягає в тому, що зазначена процентна ставка податку застосовується не до всього доходу цілком, а тільки до тієї його частини, рамки якої строго визначені. Тобто середньодушового доходу на члена сім'ї до 6011 євро на рік є неоподатковуваною

податком, частина сукупного доходу на члена сім'ї від 6011 до 11991 євро на рік оподатковується за ставкою 5,5%, частина сукупного доходу на члена сім'ї від 11991 до 26631 євро на рік оподатковується податком за ставкою 14% і т.д. Таким чином, максимальна ставка, застосовується тільки до самої верхньої частини доходу. Нижчі частини доходу, відповідно, оподатковуються за нижчими ставками.

Виходить, що для сім'ї з таким доходом в Україні, де податкова ставка 18% застосовується до всього доходу цілком, без градацій, податкові відрахування прибуткового податку будуть більш ніж в три рази вище, ніж у Франції. А для такої ж сім'ї з меншим доходом платити прибутковий податок в Україні буде ще менш вигідно.

В Україні сьогодні національне законодавство не передбачає диференційовану шкалу в залежності від рівня доходів, діє плоска шкала оподаткування 18% [2]. Податковий кодекс України в 2010 році на підставі чинного на той момент Закону України «Податок на доходи фізичних осіб» ввів плоску шкалу оподаткування. Дана норма повинна була, за задумом авторів, спростити збір податків, легалізувати зарплати, що видаються в конвертах, і підвищити привабливість України для приватних інвесторів. Точно такі ж процеси проходили і в Російській Федерації. І за даними Федеральної податкової служби, за період з 2001 по 2011 рік частка зборів податку в ВВП країни так і не піднялася вище 4%. Що набагато нижче міжнародних показників. Наприклад, в розвинених країнах Західної Європи надходження від прибуткового податку складають від 8 до 10 відсотків ВВП. Передбачалося, що 13-ти відсоткова податкова ставка вводиться в РФ строком на 10 років [5, с. 451-452]. Що стосується реальних пропозицій щодо введення пропорційного оподаткування, то в РФ було два законопроекти, які розглядалися в Державній Думі. Перший у 2010 році запропонований був депутатом Олексієм Багаряков (в якому пропонувалося знизити ставку ПДФО з 13 до 5 відсотків, максимальна ставка – 45 відсотків). Автор підкреслив, що «використання прогресивної шкали оподаткування є показником досить високорівня економіки, і, навпаки, плоска шкала оподаткування – доля відсталих країн зі слабкою економікою, нездатних ефективно адмініструвати і збирати податки». І другий законопроект був представлений в жовтні 2013 року на розгляд до Держдуми, автором якого був депутат фракції «Справедлива Росія» Олег Нілов. Автор передбачав прогресивну ставку від 13-18-23 до 28 відсотків [5, с. 453].

Таким чином, доцільно буде ввести на території України прогресивну систему оподаткування; ввести визначення «дискреційного доходу»; застосування прогресивного оподаткування в бюджетній системі України. Подібного роду нововведення є необхідними, але вони не повинні вводитися спонтанно. Перш, ніж зробити такий важливий крок, варто приділити велику увагу переробці податкового законодавства, вивчення економічних, соціальних і правових наслідків. А також

можливе проведення апробації даних нововведень на одному з територій України.

Список використаної літератури:

1. Исаев А.А. Пропорциональные или прогрессивные налоги? / А.А. Исаев // Юридический вестник Московского Юридического Общества. — 1885. — № 4. — С. 619-656.
2. Податковий кодекс України :Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (поточна редакція від 01.08.2016 р.) [Електроний ресурс] // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Про прибутковий податок з громадян : Декрет Кабінету міністрів України від 26.12.1992 р. № 13-92 [Електроний ресурс] // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/13-92>
4. Скакунова А.А. Проблемы интеграции России в мировое хозяйство // Известия ОрелГТУ. Серия Экономические и гуманитарные науки. 2009. — № 1. — С. 18-21.
5. Хаджирокова А.А. Прогрессивное налогообложение: зарубежный опыт и перспективы введения в России / Электронный вестник Ростовского социально-экономического института. Выпуск № 4 (октябрь-декабрь) 2014. — С. 446-456.

РЯБЧЕНКО О. П.

Університет Державної фіскальної служби України,
начальник кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки,
доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПИТАНЬ ДОТРИМАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У сучасній правоохоронній діяльності щодо запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, широко використовуються інформаційні технології, за допомогою яких безпосереднім і опосередкованим способами можливо виявити «маркери» фактів протиправної діяльності. Питання вдосконалення нормативного регулювання застосування інформаційних технологій, фіксування результатів аналітичної роботи у правоохоронній діяльності, надання юридичної сили відповідним аналітичним висновкам є складним, а його вирішення передбачає встановлення, у першу чергу виходячи із

судової практики, найбільш проблемних питань. Одним з таких є питання врегулювання правової форми і змісту аналітичного висновку як результату проведення досліджень з питань дотримання законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Слід вказати, що до функцій контролюючих органів, відповідно п.п. 19-1.1.35 п. 19-1.1 ст. 19-1 Податкового кодексу України, належить вжиття заходів до виявлення, аналізу та перевірки фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму щодо відповідності законодавству. Спираючись на норми Глави 7 Податкового кодексу України, здійснюється інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів, яке стосується збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій.

Дослідження з питань дотримання законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним, або фінансуванням тероризму, здійснюється з метою виявлення будь-яких дій, пов'язаних із вчиненням фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок вчинення злочину, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням активів, одержаних внаслідок вчинення злочину (відповідно статті 4 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»). Дослідження являють собою сукупність послідовно здійснюваних аналітичних процедур з виявлення, аналізу, перевірки фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, а для їх здійснення використовується інформація, перелік якої визначений ст. 72 Податкового кодексу України.

В результаті досліджень щодо опрацювання виявлених фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та/або виявлених ознак злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом або інших злочинів у сфері оподаткування, митній та бюджетній сферах формується аналітичний висновок, в якому зазначено про обставини, що свідчать про наявність (відсутність) ознак діянь, що стосуються легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму, або наявність ризиків проведення фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією

(відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

Аналітичний висновок є засобом ідентифікації дій, пов'язаних із вчиненням фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок вчинення злочину, а також дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання активів, одержаних внаслідок вчинення злочину. Він може бути використаний як джерело доказів до і під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, що стосуються легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму, а також для складання узагальнених матеріалів.

Необхідність встановлення такого змісту аналітичного висновку визначена специфікою об'єктивної сторони легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму, що характеризується існуванням тісних зв'язків між злочинами, що поєднує їх в єдине коло протизаконної поведінки — як основних (предикатних) так і супутніх злочинів, які є предикатними по відношенню до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Причому супутні злочини виступають формою, способом або ж необхідною умовою для вчинення предикатних злочинів.

Саме такий зміст аналітичного висновку доцільно закріпити у відомчому нормативно-правовому акті — наказі про затвердження Типології виявлення обставин, які підлягають встановленню під час здійснення аналітичного дослідження з метою запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Відповідний наказ формується Державною фіскальною службою України та потребує реєстрації в Міністерстві юстиції України.

ГЕТМАНЕЦЬ О. П.

Харківський національний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності,
доктор юридичних наук, професор

БЮДЖЕТНИЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Бюджетний контроль, як комплексна та цілеспрямована система економіко-правових заходів уповноважених контролюючих суб'єктів, спрямованих на забезпечення законності та ефективності дій учасників

бюджетного процесу під час складання, розгляду, затвердження бюджетів, виконання та внесення змін, звітування про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України, можливо розглядати з різних позицій, а саме: як різновид фінансового контролю, як вид бюджетної діяльності, як самостійний правовий інститут. Дискусія з приводу місця фінансового контролю в системі фінансового права, відокремлення його видів і їх викладання в різних частинах фінансового права має свою історію і залишається актуальною. Цілком слушним є відповідь запитання, яке ставить видатний фахівець фінансового права Л.К.Воронова: «Чи зможе існувати бюджетне, податкове, валютне право без фінансового контролю? Фінансовий контроль повинен зайняти своє місце в особливій частині фінансового права, бо він є постійно працюючим у державі механізмом фінансово-правового регулювання» [1, с. 81]. Для визначення місця правового інституту бюджетного контролю в системі фінансового права треба розв'язати питання, по-перше, про систему фінансового права, по-друге, про місце фінансового контролю в системі фінансового права

Дослідження системи фінансового права, як відмічається в сучасних наукових розробках, спирається на певні зроблені висновки стосовно системи права і обумовлює логіку, послідовність розміщення підгалузей та інститутів, які б своїми предметами охопили весь комплекс однорідних публічних фінансових відносин. Система фінансового права як галузі права — це об'єктивно обумовлена внутрішня його побудова, що знаходить своє відображення в об'єднанні та розміщенні фінансово-правових норм у певному взаємозв'язку й послідовності. Системний підхід до галузі права як системи норм і законів, що стоять на сторожі його цілей та цінностей, дозволяє впорядкувати і згрупувати їх величезну кількість за допомогою таких концептів, як інститути і підгалузі права. З філософських позицій поняття «система» як сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія [2, с. 626], є ще одним аргументом для згрупування взаємопов'язаних юридичних норм, що регламентують однорідні суспільні відносини, в систему підгалузей та інститутів фінансового права. Системність існує і в тому, що фінансове право як юридична дисципліна має традиційну структуру, тобто поділ на розділи, які відповідно до однорідних відносин, що є предметом правового регулювання, належать до загальної чи особливої частини [3, с. 45]. За певних умов стабільний інститут права може оформитися в підгалузь права, як це відбулося, зокрема, з бюджетним або податковим правом.

Система фінансового права на сучасному етапі включає: простий фінансовий інститут, тобто елементарне угруповання фінансово-правових норм (наприклад, окрема стадія бюджетного процесу) та складний фінансово-правовий інститут, що формується шляхом об'єднання декількох простих фінансово-правових інститутів. Наприклад, інститут фінансового контролю, який охоплює сукупність

однорідних фінансово-правових норм, які входять до різних інститутів або підгалузей фінансового права, зокрема інститут бюджетного контролю. Погоджуюся з О. П. Орлюк, яка зазначає, що серед сучасних тенденцій розвитку системи права можна назвати процес поступового нагромадження нормативного матеріалу та розподілу його за структурними блоками (інститутами, галузями), що і дає підстави для підвищення ефективності правового регулювання [4, с. 31].

Враховуючи вищевикладене, не підлягає сумнівам висновок про те, що формування бюджетного контролю як інституту бюджетного права постало можливим завдяки наступним обставинам: бюджетне право регулює доволі широке коло суспільних відносин, коло суб'єктів яких поширилося; змінилися повноваження держави як головного суб'єкта бюджетного права активізувалось бюджетне нормотворення; побудована нова, адекватна ринковим відносинам бюджетна система; відбулась нова редакція кодифікації бюджетного законодавства; відбувається бурхливий розвиток міжбюджетних відносин в Україні та їх нормативне регулювання; ідеться децентралізація повноважень органів місцевого самоврядування як учасників бюджетного процесу, що суттєво впливає на поширення методів і форм бюджетного контролю і сприяє впровадженню нових методів державного бюджетного контролю, таких як аудит, інспектування тощо. Всі ці фактори потребують удосконалення правових засад бюджетного контролю та відповідальності за порушення бюджетного законодавства. Таким чином, визначення бюджетного контролю, як правового інституту в системі фінансового контролю та його розміщення в особливій частині фінансового права, підкреслює важливість і своєрідність правового регулювання бюджетних відносин.

Список використаної літератури:

1. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник / Л. К. Воронова. — К. : Прецедент, Моя книга, 2006. — 448 с.
2. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. — Київ : Головна редакція УРЕ, 1986. — 800 с.
3. Карасева М. В. Бюджетное и налоговое право России (политический аспект). — М. : Юристь, 2003. — 173 с.
4. Орлюк О. П. Фінансове право : навч. посібник / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 528 с.

БОДНАРУК Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО ПЕВНІ НЕДОЛІКИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАКОНОДАВЦЕМ КОЛА ПЛАТНИКІВ ЗБОРУ ЗА МІСЦЯ ДЛЯ ПАРКУВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Збір за місця для паркування транспортних засобів є одним з двох місцевих зборів, який встановлюється на розсуд місцевих рад. Прийшов він на зміну збору за припаркування автотранспорту, який справлявся до прийняття Податкового кодексу України. Принциповою зміною в механізмі його справляння стало те, що платниками тепер визнані не особи, які припарковують автомобілі, а суб'єкти господарювання, які «утримують» такі місця для паркування. Ознайомлення з формулюванням базових елементів цього збору свідчить про наявність певних неточностей правового регулювання, які можуть значним чином ускладнювати розуміння як місцевими радами, так і безпосередньо платниками і контролюючими органами зміст нормативних приписів, перешкоджати ефективному функціонуванню механізму справляння вказаного збору. На окремі з них, а саме ті, що стосуються платників збору, звернемо увагу. Незважаючи на доволі скромну питому вагу цього збору в загальній сумі надходжень від місцевих податків і зборів (близько 1 % за 2016-2017 роки на прикладі міста Одеси), численні судові спори з приводу його нарахування значним чином зменшують його ефективність.

Так, платниками збору визнані юридичні особи, їх філії (відділення, представництва), фізичні особи — підприємці, які згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, організовують та провадять діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування та спеціально відведених автостоянках (п. 268-1.1. ст. 268-1 ПК України).

Перше, на що потрібно звернути увагу, це визнання відокремлених підрозділів юридичних осіб (філій, представництв) самостійними платниками цього збору. Як відомо, відокремлені підрозділи юридичної особи не мають прав юридичної особи, в результаті їх діяльності права і обов'язки виникають у самої юридичної особи, до якої вони належать, яка і відповідає своїм майном по своїх зобов'язаннях і зобов'язаннях своїх підрозділів. Податкове законодавство було в цьому плані оригінальним і тривалий час відокремлені підрозділи

(за виключенням представництв) визнавались самостійними платниками податку на прибуток підприємств, в той же час не звільняючи саму юридичну особу (головне підприємство) від відповідальності за податковими зобов'язаннями своїх філій. Від цієї нелогічної конструкції законодавець відмовився і з 2015 року філії не є самостійними платниками податку на прибуток. Видається за доцільне залишити цей «податковий атавізм» в минулому і при описі кола платників збору за місця для паркування, оскільки такий підхід теоретично лише ускладнює механізм справляння збору, не приносить жодної користі і фактично не використовується на практиці.

Другий принциповий момент: слід звернути увагу на оборот «*які згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, організовують та провадять діяльність із забезпечення паркування...*». Справа в тому, що в силу своєї економічної і правової природи підприємницька діяльність є добровільною, і місцеві ради не завжди можуть безпосередньо своїм рішенням визначати коло суб'єктів господарювання, які будуть організовувати та провадити діяльність із забезпечення паркування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть утворювати підприємства для утримання об'єктів благоустрою державної та комунальної власності. У разі відсутності таких підприємств органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень визначають на конкурсних засадах відповідно до закону балансоутримувачів таких об'єктів. Більше того, в такому випадку для зміни кожного оператора депутатам місцевої ради доводилося б кожний раз приймати окреме рішення. Підтвердженням цього факту є затвердження Одеською міською радою форми договору балансоутримання місць для паркування, відповідно до якого «Уповноважений орган надає право Оператору організовувати та провадити діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на місцях для паркування (майданчик для паркування, спеціально відведена автостоянка)» [1].

Недосконалість наведеного формулювання та складність договірних механізмів на місцях між суб'єктами господарювання спричиняють численні непорозуміння між контролюючими органами і платниками цього збору. Так, наприклад, Рішенням виконкому Миколаївської міської ради від 21.12.11 р. № 1326 «Про організацію діяльності з паркування автотранспорту на місцях, визначених рішенням Миколаївської міської ради від 07.07.11 р. № 7/3» комунальному підприємству «Тайм-сет» (позивачу) було запропоновано організувати діяльність з паркування автотранспорту на місцях, визначених рішенням Миколаївської міської ради від 07.07.11 р. № 7/3. На виконання вказаного рішення міської ради позивачем було укладено шість типових договорів

від 28.12.2011 р. із суб'єктами господарювання на обладнання та використання майданчиків для паркування транспортних засобів. Тобто, рішенням місцевої ради було визначено («запропоновано») одному комунальному підприємству здійснювати діяльність з паркування у встановлених місцях, а фактично таку діяльність проводили інші суб'єкти на підставі договору (оператори паркування). Податковим органом було донараховано суму податкових зобов'язань зі збору за місця для паркування підприємству, зазначеному в рішенні місцевої ради, з чим воно не погодилося і оскаржило цей факт в суді, оскільки вказаний збір сплачували «кінцеві» оператори. Рішенням суду податкове повідомлення-рішення було скасоване [2].

Пропонуємо внести відповідні коригування до п. 268-1.1.1 ПК України, якими, по-перше, виключити відокремлені підрозділи юридичних осіб з числа платників збору за місця для паркування транспортних засобів, по-друге, визнати платниками цього збору суб'єктів господарювання, які фактично провадять діяльність (слово «організують» виключити, оскільки під «організацією» в даному контексті може матися на увазі й організація договірних відносин з кінцевими операторами) із забезпечення паркування транспортних засобів, й, по-третє, не «згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад», а «відповідно» до таких рішень. Остання пропозиція обумовлена різницею в словослову навантаженні вказаних прислівників, оскільки прислівник «згідно» вказує на згоду (в даному випадку згоду місцевої ради на виконання конкретним оператором функцій з паркування), що може трактуватися як підстава здійснення ним такої діяльності, а прислівник «відповідно» вказує на належність, відповідність приписам щодо порядку паркування транспортних засобів в населеному пункті [3].

Список використаної літератури:

1. Додаток 2 до рішення Одеської міської ради від 20.09.2011р. № 1251-VI «Про затвердження Положення про організацію та порядок паркування транспортних засобів у місті Одесі» // Одесский вестник. – 2011. – № 170.
2. Постанова Миколаївського окружного адміністративного суду від 27.11.13 у справі № 814/4578/13-а [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36094558>
3. Академічний тлумачний словник (1970–1980): онлайн-версія [Електронний ресурс]: проект Webmezha. – 2017. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 27.04.2017).

РЄЗНІК О. М.

Сумський державний університет,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки, кандидат юридичних наук

СТВОРЕННЯ НОВОГО ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: РЕАЛІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Існування в Україні декількох правоохоронних органів які покликані забезпечувати фінансову та економічну безпеку в Україні є необґрунтованим. Оскільки ефективність їхньої діяльності з наповнення Державного бюджету України зводиться до мінімуму. До таких органів, на нашу думку можна віднести податкову міліцію, підрозділ контррозвідувального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки СБУ, Департамент захисту економіки Національної поліції України тощо.

Ми звикли в ЗМІ чути негативну реакцію про діяльність податкової міліції, зокрема що її діяльність перешкоджає веденню бізнесу, блокує роботу великих платників податків та інше, але чомусь лише вказаний орган кожний рік повертає до Державного бюджету більше коштів чим виділено на його утримання. При цьому поза увагою залишаються інші правоохоронні органи, які покликані забезпечувати фінансову та економічну безпеку в державі, а побачити їх звіти та суму коштів, які виділяються на їх утримання та повернено ними до бюджету майже неможливо, що однак не стосується податкової міліції. Оскільки на офіційному сайті ДФС України все відкрито і прозоро.

Розглянувши завдання і повноваження вказаних органів можна стверджувати, що основні повноваження цих органів у сфері протидії та боротьби з фінансовими та економічними правопорушеннями дублюються, що підтверджує доцільність концентрації таких повноважень в одному правоохоронному органі як суб'єкті забезпечення фінансової та економічної безпеки держави.

Вперше спроба створити новий правоохоронний орган було запропоновано народним депутатом України Мойсиком В.Р. у 2006 році, його законопроект «Про Державну службу фінансових розслідувань» (щодо реформування податкової міліції та підрозділів по боротьбі з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом) визначав правові основи організації та діяльності правоохоронного органу, який буде запобігати, виявляти та проводити досудове розслідування злочинів у сфері господарської діяльності, його конкретизовані функції, права, обов'язки та відповідальність. Однак він так і залишився поза увагою Верховної Ради України.

Наступним кроком до створення єдиного правоохоронного органу, став законопроект «Про Фінансову поліцію» [1] № 4228 від 15.03.2016 р. поданий народними депутатами України Остріковою Т.Г., Журжієм А.В., Курячий М.П. та ін. Даний законопроект був підданий критиці з боку науковців, політиків та ЗМІ. Так, із основних недоліків законопроекту можна виділити: не визначення статусу Фінполіції як центрального органу виконавчої влади; територіальна юрисдикція; визначення законопроектом квот під час початкового формування підрозділів детективів Фінансової поліції.

А вже через рік, 22 березня 2017 року Кабінет міністрів України схвалив законопроект «Про Службу фінансових розслідувань» [2]. Основна мета якого закону — це ліквідація податкової міліції, оптимізація структури та чисельності органів, які ведуть боротьбу зі злочинами у сфері фінансів.

Що ж стосується даного проекту, то він майже не відрізняється від законопроекту «Про Фінансову поліцію», так змінилася назва, тепер в Україні буде Служба фінансових розслідувань як центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику з питань запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, які прямо чи опосередковано заподіюють шкоду публічному інтересу у сфері фінансів.

Із визначень, які закріплені в вказаних законопроектах про створення нового правоохоронного органу, в жодному не визначено підслідності відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Тобто законодавець не наділяє даний орган правом складати адміністративні протоколи, що є неприпустимим.

Розробники законопроекту «Про Службу фінансових розслідувань» на відміну від законопроекту «Про Фінансову поліцію» відмовилися від граничної чисельності співробітників, і ми вважаємо це вірним кроком, оскільки рівень економічних злочинів збільшується з кожним роком. А чисельність не більше 3000 осіб (запропоновано у законопроекті «Про Фінансову поліцію») є необґрунтованою. Не складно порахувати: 24 області, м. Київ та м. Севастополь — по 111 осіб на всіх, за яку якість може йти мова. Кадрове питання в будь-якому органі це одне з найважливіших та болючих питань, грамотне вирішення якого є однією із засад ефективності його діяльності.

В обох законопроектах по різному зазначено початкове формування нового органу. Чи не порушують дані обмеження конституційні права громадянина України. На нашу думку під час початкового формування нового органу, до участі у конкурсі на посади повинні допускатися будь-які особи, які відповідають вимогам передбачених Законом України «Про державну службу».

Виходячи з вищевказаного, пропонуємо власне визначення правоохоронному органу у сфері фінансової та економічної безпеки — це центральний орган виконавчої влади який реалізує державну політику

щодо забезпечення запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття правопорушень у сфері фінансової та економічної безпеки, що віднесені до його підслідності відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України. При цьому не лише вказане визначення повинно бути враховано законодавцем при визначенні статусу нового органу, але і вказані нами недоліки попередніх законопроектів.

Список використаної літератури:

1. Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58400
2. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249836242&cat_id=244276429

ГОЛОЯДОВА Т. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ

Податкові зміни – це перманентний стан української податкової системи. Свідченням цього є Податковий кодекс України та його постійне удосконалення й доповнення [1]. Розпочавши з високого рівня податкових ставок, держава перейшла до зменшення податків та оптимізації пільг, проте питання податкової реформи не втрачає своєї актуальності. В значній мірі це обумовлено розгортанням фінансових кризових явищ і наростанням зовнішньої агресії. Нові умови створили потребу в подальшому реформуванні податкової системи [4].

Проблеми, пов'язані з податковою реформою, постійно перебувають в полі зору відомих вітчизняних вчених, таких як О. Василик, В. Геєць, Т. Єфименко, П. Мельник, Ю. Каспрук, Ю. Касперович, М. Кучерявенко та ін.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 21 грудня 2016 року № 1797-VIII (далі Закон) реалізує намір максимально перевести відносини з фіскальними органами у цифровий формат [2]. На основі цього Закону відбулися суттєві зміни в оподаткуванні, які почали діяти 01.01.2017 р. Відтепер новація сприятиме мінімізації

часових витрат для обох сторін, та найважливіше, спростить доступ до інформації. Згідно Закону, створюється Єдиний державний реєстр таких податкових консультацій.

Водночас запроваджено на період до 31 грудня 2021 року податкові канікули (застосування нульової ставки податку на прибуток підприємств), для підприємств у яких річний дохід не перевищує 3-х мільйонів гривень та розмір нарахованої за кожний місяць звітного періоду заробітної плати (доходу) працівників є не меншим, ніж дві мінімальні заробітні плати, за умови відповідності критеріям згідно цього Закону.

Встановлено оподаткування у половинному розмірі загальної ставки (18%), тобто за ставкою 9%, пасивних доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах та корпоративних правах, що виплачуються нерезидентами, інститутами спільного інвестування та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток підприємств. [2]

Податкові перевірки: план-графік документальних планових перевірок повинен завчасно оприлюднюватися на сайті Державної фіскальної служби до 25 грудня року, що передуює проведенню таких перевірок.

При цьому до 31 грудня 2017 року позапланові перевірки можуть здійснюватися держорганами: 1) за письмовою заявою суб'єкта господарювання; 2) за рішенням суду; 3) у разі настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання.

Під дію мораторію не підпадають держоргани, робота яких не впливає на малий і середній бізнес (Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері енергетики і комунальних послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національний банк України, Антимонопольний комітет), а також Державна фіскальна служба та Державна фінансова інспекція.

Податковою реформою передбачено ліквідацію податкової міліції та створення нового органу, на який покладається обов'язок забезпечення запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, об'єктом яких є фінансові інтереси держави та/або місцевого самоврядування. Діяльність такого органу – фінансова поліція, регламентуватиметься окремим Законом

Висновки:

1. Забезпечення стабільності податкового законодавства в Україні.
2. Спрощення процедур адміністрування податків.
3. Створення системи податкового контролю, яка обумовить невідворотність покарання за вчинення податкового правопорушення та водночас не обтяжуватиме законослухняних платників податків податковими перевітками.
4. Подолання корупції та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів.

З метою досягнення ефективних змін у реалізації податкової реформи варто дотримуватись комплексного підходу, який базується на засадах лібералізації оподаткування, стабільності та уніфікації податкових правил для всіх суб'єктів господарювання, жорсткого контролю та невідворотності покарання за податкові правопорушення і подолання корупції, що позитивно сприятиме розвитку економіки нашої держави та залученню інвестицій.

Список використаної літератури:

1. Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 № 2755-VI (в ред. від 01.01.2017) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
2. Про внесення змін до податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні: Закон України від 21 грудня 2016 року № 1797-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 251.
3. Вігірінський А. Податкова культура – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lb.ua/blog/andriy_vigirinskiy
4. Ослунд А. Україні потрібна радикальна, але розумна податкова реформа / А. Ослунд / Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pravda.com.ua
5. Розмір середньомісячної зарплати в країнах Європи (Інфографіка) // 24 канал. – 8 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/rozmir_serednomisyachnoyi_zarplati_v_krayinah_yevropi_infografka_n552142

АНДРІЙЧЕНКО Н. С.

Сумський державний університет,
викладач-стажист кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ¹

Принципи організації та діяльності Служби безпеки України (далі – СБУ) – це передбачені законодавством основні вимоги до діяльності СБУ, які відображають її призначення у суспільстві та державі, організаційну структуру, визначають межі здійснення її повноважень та допомагають виокремити СБУ від інших правоохоронних органів.

---

¹ Виконано в рамках проекту № 0116u006814 (супровідний лист № 01/15.06/3278 від 19.08.2016 р.)

Важливість існування принципів організації та діяльності будь-якого правоохоронного органу, у тому числі СБУ, обумовлена тим, що вони є елементом їх адміністративно-правового статусу [1].

Відповідно до законодавства України організація і діяльність СБУ базується на принципах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності і відповідальності перед народом України. В оперативно-розшуковій діяльності СБУ дотримується принципів поєднання єдиноначальності і колегіальності, гласності і конспірації [2].

Одним із найперших принципів організації та діяльності СБУ є законність, яка за Колпаковим В.К. є специфічним державно-правовим режимом, за допомогою якого забезпечується загальнообов'язковість юридичних норм [3]. Відповідно сутність принципу законності полягає у неухильному дотриманні органами і співробітниками СБУ Конституції України, законних та підзаконних актів під час виконання завдань щодо підтримання державної безпеки.

Принцип законності пов'язаний із принципом поваги до прав і гідності людини, який знайшов своє закріплення в ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Службу безпеки України» [2], відповідно до якої діяльність СБУ здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини, а органи і співробітники СБУ зобов'язані поважати гідність людини та виявляти до неї гуманне ставлення та не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини.

Не зважаючи на закріплення принципу поваги до прав і гідності людини дії та рішення органів та співробітників СБУ часто йому суперечать. Зокрема, Ярмач В.Х. [4] наголошує, що передбачене п. 7 ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України» право СБУ суперечить положенням ст. 30 Конституції України [5], яка гарантує недоторканість житла. В Конституції України відсутня теза про можливість порушити недоторканість житла у разі припинення злочинів, тоді як в Законі України «Про Службу безпеки України» вона присутня. Очевидно, що реалізуючи це право співробітники СБУ порушують конституційне право людини і громадянина на недоторканість житла.

У доповіді Директора Харківської правозахисної групи — Захара Є.Ю. [6] також виокремлено ряд дій співробітників СБУ, які призводять до порушення прав людини: систематичне затримання осіб без ухвали слідчого судді у випадках, які не визначені ст. 208 КПК України та обмеження права на правову допомогу, яке передбачено у ст. 59 Конституції України та ст. 213 КПК.

Специфічним є також принцип гласності. В широкому розумінні під гласністю слід розуміти відкритий доступ населення до інформації про діяльність СБУ як правоохоронного органу спеціального призначення. В той же час враховуючи статус СБУ, частина інформації про її діяльність є конфіденційною з мотивів підтримання національної безпеки. Зокрема, громадяни не мають права доступу до інформації про діяльність Головного управління контррозвідувального захисту

інтересів держави у сфері економіки. Незважаючи на це керівництвом СБУ також ігноруються норми Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами» [7] щодо регулярного інформування населення про діяльність СБУ, існуючі проблеми та шляхи їх вирішення через видання Білої книги. Такі висновки можна зробити виходячи з того, що такі книги були видані лише в 2007 та 2008 роках, що свідчить про недотримання СБУ принципу гласності.

Ще одним цікавим принципом є конспірація, яка вживається законодавцем без надання роз'яснення щодо її змісту, у зв'язку з чим пропонуємо звернути увагу на визначення принципу конспірації запропоноване Шевчуком О.Ю.: здійснення оперативно-розшукових заходів таємно від осіб, які розробляються та перевіряються чи не мають прямого службового стосунку до їх організації, з особливим порядком доступу, зберігання, використання оперативно-розшукової інформації, обов'язкових правил поводження з документами, що її містять [8]. Схожим є визначення запропоноване Сухачовим О.О.: здійснення системи заходів з обмеження доступу до інформації, яка приховується, та дезінформації об'єктів впливу з метою забезпечення негласності в оперативно-розшуковій діяльності [9].

Враховуючи те, що одним із пріоритетних напрямків діяльності СБУ як спеціального суб'єкта фінансової системи держави є саме контррозвідувальна діяльність у сфері економіки зазначимо, що вона здійснюється з дотриманням таких принципів як: безперервність; поєднання гласних і негласних форм і методів діяльності; комплексне використання правових, профілактичних та організаційних заходів; адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам; взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними і фізичними особами; підконтрольності та підзвітності відповідним органам державної влади [10].

Незважаючи на перераховані принципи здійснення контррозвідки необхідно виділити також такий принцип діяльності СБУ як підпорядкованість задач і цілей економічної контррозвідки ключовим національним економічним інтересам. Оскільки економічна контррозвідка має реалізовуватися СБУ як спеціальним суб'єктом фінансової системи України лише на користь держави, а не всупереч її економічним інтересам, так як інакше втрачається її цінність.

Таким чином, організація та діяльність СБУ як спеціального суб'єкта фінансової системи держави базується на загальноправових та спеціальних принципах. При цьому органами та співробітниками СБУ під час здійснення ними своїх завдань часто ігноруються принципи поваги до прав людини та гласності, що дає нам підстави стверджувати про необхідність усунення причин і умов, які сприяють масовості таких порушень. Важливими кроками у цьому напрямку має стати: якісне реформування СБУ з урахування досвіду спецслужб зарубіжних

держав та українських реалій; усунення суперечностей між актами законодавства; зміна механізму контролю за дотриманням прав людини і громадянина під час діяльності СБУ та притягнення винних співробітників до відповідальності; обов'язкове систематичне інформування населення про діяльність СБУ, що загалом має справити позитивний вплив на існуючу ситуацію.

Список використаної літератури:

1. Габричидзе Б. Н. Конституционный статус органов советского государства / Габричидзе Б. Н. — М.: Юрид. лит. 1982. — 184 с.
2. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 27. — Ст. 382.
3. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник // В. К. Колпаков. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 752 с.
4. Ярмачі В. Х. Адміністративно-правовий статус Служби безпеки України / В. Х. Ярмачі // Митна справа. — 2009. — № 4 (64). — С. 61–65.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
6. Захаров Є. Ю. Служба безпеки України та права людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/sluzhba-bezpeky-ukrajiny-ta-prava-lyudyny-e-zaharov/>
7. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами: Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 46. — Ст. 366.
8. Сухачов О. О. Поняття конспірації в діяльності оперативних підрозділів / О. О. Сухачов // Форум права. — 2014. — № 4. — С. 316–321.
9. Шевчук О. Ю. Конспірація як спеціальний принцип оперативно-розшукової діяльності / О. Ю. Шевчук // Науковий вісник Київськ. нац. ун-ту внутр. справ. — 2008. — № 1. — Ч. 2. — С. 123–128.
10. Про контррозвідальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 12. — Ст. 89.

ТЕСЛЯ Л. В.

Одеський національний економічний університет,
доцент кафедри правознавства, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СЕЛИЩНИХ РАД У СФЕРІ БЮДЖЕТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до ст.ст. 5, 7 Конституції України визнається і гарантується місцеве самоврядування, яке є однією з основних форм здійснення безпосередньої влади народу. Функціонування місцевого

самоврядування відповідної території неможливо без достатніх фінансових ресурсів. Відповідна дисципліна учасників відносин у галузі муніципальних фінансів та законодавчо закріплений інститут юридичної відповідальності органів та посадових осіб селищних рад у бюджетній сфері є запорукою захисту інтересів територіальної громади.

До правових питань відповідальності за правопорушення бюджетного законодавства науковці зверталися неодноразово. Ця проблематика знайшла своє відображення у працях Л. Воронової, Д. Бекерської, А. Іванського, Р. Усенко, І. Сікорської, О. Ільницького. Однак, не приділяється достатньо уваги правопорушенням та відповідальності у сфері бюджетної діяльності саме органів та посадових осіб селищних рад. На законодавчому рівні також виникають певні недосконалості. Тому доцільно акцентувати увагу на цій проблемі.

Наперед усього, треба визначитись з поняттям відповідальності за порушення бюджетного законодавства. Легальна дефініція «порушення бюджетного законодавства» надається у ст. 116 Бюджетного кодексу України (надалі – БКУ), а саме «порушення учасником бюджетного процесу встановлених Бюджетним кодексом чи іншим бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання» [4]. БКУ також деталізує конкретні склади правопорушень, однак, такий елемент його складу, як суб'єктивна сторона, відсутній. Вина враховується при притягненні осіб, що вчинили порушення бюджетного законодавства, до інших видів відповідальності, ніж бюджетна. Також, можна дійти висновку, що кожна бюджетно-правова норма, що регулює правила здійснення бюджетного процесу на різних стадіях, у випадку її порушення, є нормою, яка одночасно визначає також і склад бюджетного правопорушення.

БКУ закріплює саме заходи впливу за порушення бюджетного законодавства, порядок їх застосування та оскарження рішення про їх застосування. Однак, немає єдиного підходу науковців щодо відокремлення бюджетної відповідальності. Так, на думку О. Ільницького, заходи впливу необхідно вважати спеціальними фінансово-правовими санкціями, що застосовуються з метою попередження чи припинення порушень у бюджетній сфері або мінімізації їх наслідків, одним з елементів фінансово-правового примусу, що застосовується для регулювання суспільних відносин та управління бюджетними коштами [2, с. 93]. На думку Онищук Н.Ю., враховуючи специфіку санкцій, встановлених бюджетним законодавством, та їх якісну відмінність від інших видів санкцій, передбачених фінансовим законодавством, можна говорити про відокремленість бюджетної відповідальності [3, с. 123].

На думку автора, заходи впливу, можна вважати, швидше, способами забезпечення належного виконання обов'язків учасником бюджетного процесу. На користь такої позиції свідчить і положення частини 1 ст. 121 БКУ, де перераховуються види відповідальності посадових

осіб.Порушення бюджетного законодавства відносимо до фінансово-правових санкцій, які мають колективно-майновий характер, повертаються на колективний прибуток та майно.

Законодавство України у сфері правового регулювання фінансової діяльності органів місцевого самоврядування закріплює за ними достатній ряд прав та обов'язків у сфері місцевих фінансів.Основний обсяг самоврядних повноважень за Законом «Про місцеве самоврядування» [5] покладено на ради — представницькі органи місцевого самоврядування та їхні виконавчі органи (на рівні села, селища та міста), які розробляють, забезпечують підготовку до розгляду, затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку, місцеві бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць, а відтак, є відповідальними.

У зв'язку з тим, що відповідальність за порушення бюджетного законодавства має міжгалузевий характер, та включає, окрім фінансових санкцій, ще й адміністративну, кримінальну, цивільну, дисциплінарну відповідальність, виникають певні проблемні питання.Порушення бюджетного законодавства, вчинене розпорядником чи одержувачем бюджетних коштів, може бути підставою для притягнення до відповідальності його керівника чи інших відповідальних посадових осіб, залежно від характеру вчинених ними діянь. Проте, посадових осіб зазначених органів до цивільно-правової відповідальності притягти проблематично, оскільки правопорушення носять публічний, а не приватно-правовий характер. До того ж, кримінальна та адміністративна відповідальність носять характер персоніфікованої відповідальності. Представницький же орган не є суб'єктом вищезазначеної відповідальності в силу колегіального прийняття рішень. Механізм же настання кримінальної чи адміністративної відповідальності депутатів селищної ради за прийняті рішення непередбачений [1, с. 168].

Як бачимо, спроба законодавця узагальнити та кодифікувати норми у галузі відповідальності за бюджетні правопорушення, має певні недоліки. Як слідство, в законодавстві не розроблений реальний механізм залучення до відповідальностіколегіальних органів за бюджетні правопорушення. Необхідно систематизувати перелік бюджетних правопорушень посадових осіб та органів селищних рад, заходів впливу за їх вчинення та удосконалити процедуру притягнення вищезазначених осіб до юридичної відповідальності у випадку правопорушення шляхом розробки та прийняття нового нормативно-правового акту.

Список використаної літератури:

1. Бальцій Ю. Юридична відповідальність посадових осіб місцевого самоврядування в Україні / Ю. Бальцій // Доктринальноесопровождениеюридической практики: история и современныйопыткафедрыконституционного права. — О : Юридична література, 2007. — С. 168.

2. Ільницький О. Правова природа заходів впливу за порушення бюджетного законодавства й її вплив на правозастосування // Підприємництво, господарство і право. — 2013. — № 4. — С. 93.
3. Фінансове право: підручник / М.П. Кучерявенко, О.О. Дмитрик, О.Ф. Лукашев та ін.; за ред. М.П. Кучерявенка. — Х.: Право, 2016. — С. 123.
4. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI (у редакції від 20 квітня 2017 р. зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>
5. Про місцеве самоврядування від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР (у редакції від 19.03.2017 р. зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-D0%B2%D1%80/page>

КОЙЧЕВА О. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

БІТКОЙН ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Для пересічних громадян фінансова система та її складові до нещодавнього часу не були предметом зацікавленості та вивчення. В останні десятиріччя все більшого розвитку набуває мережа інтернет та все, що з нею пов'язано, в тому числі послуги та товари, які можливо придбати через неї. Еволюція сучасного світу не оминула й еволюцію грошей.

Законодавче закріплення визначення «гроші» відсутнє. Найчастіше в теорії гроші розглядають як фінансово-правову категорію та платіжний засіб (вартісний еквівалент). Варто звернути увагу, що гроші емітуються державою, визнаються та регулюються нею. Через гроші держава може впливати на систему господарювання та окремих її суб'єктів. Гроші існують в різноманітних формах, які, досить часто, обумовлені потребами епохи.

Ми живемо в час глобальної комп'ютеризації, що в свою чергу обумовлює розвиток та підвищений інтерес до інтернет-ринку та можливості здійснювати на ньому онлайн-операції. В результаті чого виникли та набули подальшого поширення електронні гроші. Серед загальновизнаних характеристик властивих грошам, електронні гроші здатні до обігу, виступають еквівалентом вартості та відповідно — засобом платежу, однак існують і певні обмеження — необхідна технічна оснащеність учасників таких операцій. Національний банк України визначив електронні гроші як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [1]. Наявність електронних грошей

обумовлена їх попередньою або наступною забезпеченістю фіатними грошима. З юридичного погляду визначальною особливістю електронних грошей є те, що з одного боку, вони є засобом платежу, а з іншого — зобов'язанням емітента, яке має бути виконано у традиційних неелектронних грошах. Тобто, грубо кажучи, за електронними грошима завжди стоїть або банк або банківський рахунок із реальними грошима. Отже, електронні гроші не мають своєї вартості і є по суті одиницями виміру звичайних грошей. Взагалі, гроші — це складна система інституцій, взаємних зобов'язань, правових норм і т.д., а електронні гроші є продовженням цієї системи у цифровому вимірі. Електронні гроші не можуть існувати поза консервативною фіатно-кредитною грошовою системою. Це принциповий момент, на який потрібно звернути увагу, перш ніж ми перейдемо до аналізу природи криптовалют.

Сучасна реальність не по чутках знає про нестабільність банківської системи, яка досить часто є об'єктом зацікавленості з боку шахраїв, що і стало однією з причин розроблення принципово нової валюти, яка не буде пов'язана з жодним банком та матиме максимальний рівень захищеності. Шукали нове рішення, що відповідає сучасним завданням та викликам. На допомогу прийшли сучасні технології криптографії та розподілених обчислень. Симбіоз зазначених технологій та креативного мислення ентузіастів дав світу нове, децентралізоване, бачення фінансової системи в результаті чого і була створена криптовалюта. Найпершою валютою, та в результаті чого набула найбільшої популярності та слугувала прототипом всіх криптовалют — став биткойн. Правове визначення віртуальній інтернет-валюті біткойн надало Міністерство фінансів Німеччини — це «одиниця фінансового обліку» та один із різновидів приватних грошей, які можуть бути використані для «багатосторонніх клірингових операцій». Міністерство фінансів США в 2013 р. визнало біткойн як децентралізовану віртуальну валюту, що відповідає критерію «форма грошей», а отже, за прецедентним правом на неї поширюються фінансові закони та норми [2, с. 82].

Статистика зазначає, що 40% всіх угод укладаються на базі біржових Bitcoin-майданчиків з українським корінням і 15% всіх коштів за майнінг (видобування біткойнів) заробляють українці, які надають свої обчислювальні потужності під Bitcoin. Враховуючи зазначене, доводиться прийняти як факт те, що Україна вже сьогодні є одним з найбільших учасників біткойн-реальності. На жаль, всі розробки націлені на аутсорс, відповідно бенефіціари це іноземні компанії та іноземні держави. Тому постає актуальне питання про легалізацію біткойн та розробки правового поля для регулювання його статусу та операцій, здійснюваних завдяки йому. Київ є де-факто центром криптовалют в Східній Європі і СНД з найбільшою спільнотою біткойн та найбільшою кількістю точок продажів біткойнів на душу населення в світі [3]. Існують пропозиції легального застосування біткойну шляхом введення

біткойн-ліцензій з певним складом елементів, що в подальшому надасть можливість його реалізації на біржах.

До основних переваг біткойну можна віднести: децентралізованість – відсутність центрального серверу зі списком клієнтів, балансів чи реєстру, кожен учасник системи зберігає певну копію реєстру всіх транзакцій за весь час у зашифрованому вигляді, через що реєстр не можна вивести з ладу або підробити в ньому інформацію; фіксовану кількість криптомонет – 21 млн; відсутність посередників у транзакціях – усі операції здійснюються від одного електронного гаманця до іншого через розподілену мережу учасників та майнерів, що обумовлює відсутність комісій (за виключенням окремих операцій – швидше підтвердити транзакцію (зазвичай потрібно почекати 10 хвилин) або конвертувати біткойн у фіатну валюту (євро, долари, гривні тощо); анонімність – робота системи використовує багато механізмів захисту, не містить деанонімізуючих даних і використовує для операції зашифровані ідентифікатори.

Біткойн є фінансовою інновацією, що наділена перспективою легалізації та популяризації використання, яка може скласти конкуренцію щодо надійності не лише національній валюті, міжнародній валютній ліквідності. Маємо сподівання, що завдяки розробкам в сфері законодавчого визнання та врегулювання біткойн стане повноцінним фінансовим інструментом.

Список використаної літератури:

1. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
2. Пантелеєва Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства / Н. Пантелеєва // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 5. – С. 25-31.
3. Чобанян М. Bitcoin и Нацбанк. Диалог. Начало / М. Чобанян // Pyspacemagazine/. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psm7.com>

НЕСТЕРЕНКО А. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного та фінансового права

ТРИВАЮЧІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У ФІНАНСОВОМУ ПРАВІ

Поняття фінансового правопорушення є одним із найбільш спірних питань теорії фінансового права. Думки дослідників протиправної поведінки у сфері фінансів коливаються — від повного заперечення фінансових правопорушень, до визнання цієї правової категорії в якості однієї з ключових в теорії фінансової відповідальності. Є автори, які заперечують категорію «фінансове правопорушення» і розглядають їх як різновид адміністративних проступків [1, с. 88]. Висловлюється також думка і про те, що поняття фінансового правопорушення є збірним, і тому в якості цілісної правової категорії відсутнє. В обох випадках основним аргументом дослідників вказаних концепцій є те, що визначення фінансового правопорушення довго не знаходило (не знайшло) законодавчого закріплення. Проте, як вважає О. С. Ємельянов, відсутність законодавчого визначення фінансового правопорушення слід розглядати як недолік діючого законодавства, а не заперечувати існування фінансових правопорушень [2, с. 217].

Питання часу і тривалості вчинення фінансових правопорушень досліджуються у досить загальному вигляді, в контексті юридичної відповідальності. Дослідники обмежуються лише наданням власного визначення триваючого правопорушення, і то, у контексті галузевої спрямованості (зокрема, у кримінальному, адміністративному праві). Для нашого дослідження інтерес представили роботи таких авторів, як О. О. Дудоров, Я. М. Кураш, О. В. Ободовський (кримінальне право), М. Чернов, М. І. Трипольська (адміністративне право) та ін.

Загалом триваючим фінансовим правопорушенням є таке правопорушення, яке, вчиняється правопорушником безперервно протягом тривалого періоду. Характеристика вчинення правопорушення протягом тривалого періоду є компонентом об'єктивної сторони. А. Й. Іванський зазначає, що, наприклад, неподання у строки та у випадках, передбачених Податковим кодексом, заяв або документів для взяття на облік у відповідному контролюючому органі в контролюючому органі (ст. 117 Податкового кодексу) можна визначити як триваюче правопорушення [3, с. 13].

КУпАП не містить визначення поняття «триваюче» правопорушення. Проте, у Листі Міністерства юстиції № 6802-0-4-13/11 від 02.08.2013 зазначено, що «в теорії адміністративного права триваючими визначаються правопорушення, які, почавшись з якоїсь протиправної дії або бездіяльності, здійснюються потім безперервно шляхом

невиконання обов'язку. Початковим моментом такого діяння може бути активна дія або бездіяльність, коли винний або не виконує конкретний покладений на нього обов'язок, або виконує його неповністю чи неналежним чином» [4].

Але, попри відсутність визначення триваючого правопорушення, КУпАП у ст. 38 визначає строки накладення адміністративного стягнення — за загальним правилом — не пізніше як через два місяці з дня його виявлення, за винятком випадків, коли справи про адміністративні правопорушення відповідно до цього КУпАП підвідомчі суду (судді); якщо справи про адміністративні правопорушення відповідно до КУпАП чи інших законів підвідомчі суду (судді), стягнення може бути накладено не пізніше як через три місяці з дня його виявлення, крім справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією або передбачених статтями 164-14, 212-15, 212-21; адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, а також правопорушень, передбачених статтями 164-14, 212-15, 212-21 КУпАП, може бути накладено протягом трьох місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення.

Триваючі правопорушення характеризуються тим, що особа, яка вчинила якісь певні дії чи бездіяльність, перебуває далі у стані безперервного продовження цих дій (бездіяльності). Ці дії безперервно порушують закон протягом якого-небудь часу. Іноді такий стан триває значний час і весь час винний безперервно скоює правопорушення у вигляді невиконання покладених на нього обов'язків. Отже, триваючі фінансові правопорушення — це порушення правових приписів шляхом бездіяльності. Триваючі правопорушення припиняються, якщо факт цих правопорушень виявлено контролюючим органом при проведенні перевірок. Триваючі фінансові правопорушення характеризуються специфікою строків давності притягнення до відповідальності, а також різноманітністю такої відповідальності із переважанням адміністративної та фінансової (у вигляді штрафів) відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Бахрах Д. Н. Административная ответственность и финансовые санкции / Д. Н. Бахрах, Л. Ю. Кролис // Журнал российского права. — 1997. — № 8. — С. 88.
2. Емельянов А. С. Реализация охранительной функции финансового права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.14 / А. С. Емельянов ; ВШЭ. — Москва, 2005. — 330 с.
3. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження : 12.00.07 : автореф. дис.... д-ра юрид. наук / Іванський Андрій Йосипович ; ОНЮА. — Одеса, 2009. — 36 с.
4. Лист Міністерства юстиції № 6802-0-4-13/11 від 02.08.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v6802323-13>

ДОБРОВІНСЬКИЙ А. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри правового забезпечення господарської діяльності

БЮДЖЕТ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Бюджетна система України будується відповідно до адміністративно-територіального поділу країни, і визначення бюджету місцевого самоврядування, як самостійної ланки, надається двома тотожними статтями чинного Бюджетного кодексу України (далі – БКУ), що підкреслює значність цієї категорії. Отже, згідно п. 2. ст. 1. БКУ та п. 3. ст. 5. БКУ, бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад [1]. Надане визначення по сутності містить перелік видів місцевих бюджетів, які відносяться до бюджетів місцевого самоврядування, тобто встановлює адміністративні складові системи місцевих бюджетів, але не визначає економічної та правової сутності бюджету місцевого самоврядування. Враховуюче, що ст. 2 БКУ «Визначення основних термінів» містить характерні дефініції бюджетного права, відсутність у наданій статті понять «місцевий бюджет» та «бюджет місцевого самоврядування» є суттєвим пробілом чинного бюджетного законодавства.

Визначення поняття «бюджет місцевого самоврядування» надається у законі України «Про місцеве самоврядування, де відповідно до ст. 1 вказується, що це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування [2]. Проте надане визначення містить посилку на те що воно стосується і поняття «місцевий бюджет», з чим складно погодитися, оскільки бюджет місцевого самоврядування хоч і належить до місцевих бюджетів, не є тотожним йому, тому що місцеві бюджети, охоплюють ще і ніші види бюджетів. Так, ст. 5 БКУ встановлює, що місцеві бюджети складаються наступних ланок – бюджету Автономної Республіки Крим, обласних бюджетів, районних бюджетів *та бюджетів місцевого самоврядування* (підкреслено А. Добровінський). Отже, згідно цієї статті бюджет АРК, як і обласний і районний бюджети складають окрему ланку бюджетної системи і відмежовуються від бюджетів місцевого самоврядування. З іншого боку відповідно до дефініції, що надається у законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», обласний бюджет – це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів

територіальних громад, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання [2]. Отже, всупереч положенням БКУ, пробили та протиріччя чинного законодавства залишають поняття «місцевий бюджет» і «бюджет місцевого самоврядування» не визначеним, що і впливає на стан фінансування завдань місцевого значення.

На існуючи термінологічні і сутності неузгодженості в чинному законодавстві щодо понять «місцеві бюджети» та «бюджети місцевого самоврядування» вказується у науковій літературі [3, с. 128-132].

Визнання територіальної громади учасником публічних відносин міститься у чинному законодавстві. Відповідно до Конституції України бюджетна система України будується на засадах справедливого та неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянам та територіальними громадами (ст. 95) Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада – є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень (ст. 6). У БКУ різними статтями встановлюється повноваження широкого кола суб'єктів бюджетних відносин, і територіальна громада розглядається як суб'єкт бюджетних правовідносин при визначенні принципів побудови бюджетної системи України, а також міжбюджетних відносин (ст. 7; ст. 81 БКУ).

Визначившись, що суб'єктами бюджетного права є територіальні громади, які є адміністративно-територіальними одиницями з єдиним адміністративним центром, і враховуючи, що місцеве самоврядування – це право і здатність територіальної громади вирішувати питання місцевого значення і те, що в законодавстві і науковому обігу використовується поняття «місцевий бюджет» у значенні не тільки місцевого бюджету, а відповідної громади, поняття «бюджет територіальної громади» більш точно характеризує фінансові можливості громади ніж поняття «бюджет місцевого самоврядування». До того ж згідно п. 3 ст. 5. БКУ бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах) і є бюджетами місцевого самоврядування, тобто місцевими бюджетами.

Отже, бюджет територіальної громаді – це бюджет місцевого самоврядування, тобто місцевий бюджет, який потребує уточнення приналежності відповідної громаді на адміністративній території. Враховуючи економічне та правове призначення бюджетів, бюджет територіальної громади – це план формування та використання фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад, який розробляється та приймається у визначеному законом порядку для виконання завдань і функцій органів місцевого самоврядування націлених на вирішення соціально-економічних питань місцевого значення на самостійній адміністративно-територіальній одиниці.

Бюджет територіальної громади забезпечує розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними одиницями, між ними і державою в процесі формування фондів коштів і їх розподілу

з метою забезпечення розвитку відповідних регіонів, підвищення добробуту громадян. Бюджет територіальної громади, як нормативно-правовий акт, встановлює право задіяних суб'єктів на взяття та виконання бюджетних зобов'язань по використанню фінансових ресурсів для вирішення питань місцевого значення у межах єдиного адміністративного центру.

Список використаної літератури:

1. Бюджетний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – Ст. 572.
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р., № 280/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
3. Пискотин М. И. Бюджетные права местных советов депутатов трудящихся / М. И. Пискотин. – М. : Госюриздат, 1961. – 326 с.

ДУБЧЕНКО О. В.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
аспірант

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИДАТКІВ НА ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ

Статею 17 Конституції України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, які покладаються на Збройні Сили України.

Фінансування Збройних Сил України здійснюється за рахунок і в межах коштів, визначених у законі про Державний бюджет України на відповідний рік, а також може здійснюватися додатково за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [2].

У свою чергу, благодійні пожертви відповідно до затверджених в установленому законодавством порядку кошторисів спрямовуються військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями Збройних Сил на виконання завдань та заходів, визначених для них Законами України «Про оборону України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та «Про Збройні Сили України» [3].

Положеннями Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України передбачено щорічно спрямовувати на бюджетне фінансування сектору безпеки і оборони не менше 5 відсотків запла-

нованого обсягу валового внутрішнього продукту, у тому числі на оборону — не менше 3 відсотків запланованого обсягу валового внутрішнього продукту [4].

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану можливе скорочення видатків і кредитування державного бюджету та їх спрямування до резервного фонду державного бюджету з метою використання на потреби Збройних Сил України [5].

Видатки Державного бюджету України включають бюджетні призначення, встановлені законом про Державний бюджет України.

Основним методом планування видатків на Збройні Сили України є програмно-цільовий, який полягає в системному плануванні виділення бюджетних коштів відповідно до затверджених цільових програм.

Відповідно до законів України про державний бюджет, у сфері оборони шороку фінансуються такі основні бюджетні програми: «Керівництво та військове управління Збройними Силами України», «Забезпечення діяльності Збройних Сил України та підготовка військ», «Медичне лікування, реабілітація та санаторне забезпечення особового складу Збройних Сил України, ветеранів військової служби та членів їх сімей, ветеранів війни», «Підготовка військових фахівців у вищих навчальних закладах, підвищення кваліфікації та перепідготовка військових фахівців і державних службовців, початкова військова підготовка та патріотичне виховання молоді», «Розвиток озброєння та військової техніки Збройних Сил України», «Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України», «Утилізація боєприпасів, рідинних компонентів ракетного палива, озброєння, військової техніки та іншого військового майна, забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів Збройних Сил України», «Видатки для Міністерства оборони України на реалізацію заходів щодо підвищення обороноздатності і безпеки держави».

Правове регулювання видатків на Збройні Сили України здійснюється нормами фінансового права через кошторисно-бюджетний режим фінансування. Правове закріплення складу видатків за статтями кошторису сприяє реалізації одного з основних принципів бюджетного фінансування — цільового використання бюджетних коштів [6, с. 107].

В 2017 році на фінансування Збройних Сил України спрямовано понад 64 млрд. грн., що становить близько 8 відсотків від всіх видатків державного бюджету [1].

Однак, якщо проаналізувати Закон України «Про державний бюджет на 2017 рік, то ним передбачено доходи цільового фонду державного бюджету для забезпечення оборони держави в розмірі понад 11 млрд. грн. за рахунок коштів конфіскованих та отриманих від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду за вчинення корупційного та пов'язаного з корупцією правопорушення, виконання яких є малоімовірним через незавершеність реформування системи правосуддя та правоохоронних органів.

Отже, слід зробити висновок, що удосконалення механізмів формування і контролю за видатками на потреби Збройних Сил України, оптимізації бюджетних витрат та забезпечення їх раціонального розподілу є основним напрямом економічного забезпечення національної оборони.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про державний бюджет України на 2017 рік» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
2. Закон України «Про оборону України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
3. Порядок фінансового забезпечення потреб національної оборони держави, мобілізаційної підготовки, заходів з мобілізації та Збройних Сил за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2015 № 339 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
4. Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
5. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
6. Солдатенко О.В. Правове регулювання видатків на охорону здоров'я в Україні та державах Центральної Європи. Монографія. — К. : Алерта, 2010. — 278 с.

ОЛЕКСІЙ У. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

РАХУНКОВА ПАЛАТА ЯК ОРГАН ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ

Рахункова палата є вищим органом державного фінансового контролю України, утворюється Верховною Радою України, підпорядкована і підзвітна їй. Вона від імені Верховної Ради України здійснює зовнішній фінансовий контроль підконтрольних об'єктів, функціонально і організаційно незалежна від стороннього впливу, що є гарантією виконання покладених на неї завдань.

Діяльність Рахункової плати спрямована на здійснення ефективного парламентського контролю у фінансово-економічній сфері, неупередженого аналізу процесу збирання коштів до державного бюджету й проведення витрат відповідно до цілей, визначених законом про державний бюджет».

Згідно з Законом України «Про Рахункову палату» це державний колегіальний орган, який є юридичною особою, має печатку із своїм найменуванням і зображенням Державного Герба України.

Рахункова палата здійснює свою діяльність дотримуючись принципів законності, незалежності, об'єктивності, безсторонності, гласності та неупередженості, застосовуючи у своїй діяльності основні принципи діяльності Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), Європейської організації вищих органів фінансового контролю (EUROSAI) та Міжнародні стандарти вищих органів фінансового контролю (ISSAI) в частині, що не суперечать Конституції та законам України [1, ст. 1].

Рахункова палата України здійснює контроль за виконанням Державного бюджету України в межах та обсягах, визначених Конституцією України та Законом України «Про Рахункову Палату». Контролює утворення, обслуговування і погашення внутрішнього державного боргу України і зовнішнього державного боргу України; відповідність затверджених бюджетних асигнувань Державного бюджету України бюджетному розпису та виконанням бюджетного розпису; контролює ефективність управління коштами Державного бюджету України Державним казначейством України, а також використання коштів резервного фонду Кабінету Міністрів України; контролює надходження до державного бюджету податків, зборів, обов'язкових платежів та інших доходів, включаючи адміністрування контролюючими органами таких надходжень; проведення витрат державного бюджету, включаючи використання бюджетних коштів на забезпечення діяльності органів державної влади; використання коштів державного бюджету, наданих місцевим бюджетам та фондам загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування; здійснення таємних видатків державного бюджету тощо [1, ст. 7].

Сьогодні Україна знаходиться в найбільш складних умовах за всю свою історію розвитку. За сучасних соціально-політичних умов зовнішній незалежний контроль має стати основою керованості політико-владних інституцій й збалансованості, в тому числі бюджетного процесу. А для цього Рахункова палата України має набути статусу вищого органу фінансового контролю й надавати професійні незалежні рекомендації щодо ефективного управління публічними фінансами, що дозволить парламенту, громадськості та кожному платнику податків бути поінформованими стосовно витрачання публічних коштів урядом та місцевою виконавчою владою [2, с. 145].

Закон України «Про Рахункову палату» покликаний посилити роль даного органу, якому належить стати основним контролером за публічними фінансами, але водночас й обмежує можливості для попередження корупції у сфері використання публічних коштів [2, с. 152]. Значну проблему, подолання якої дозволить підвищити рівень парламентського контролю в Україні, становить практична невідповідальність

посадовців держави за порушення у використанні державних коштів і майна. Рахункова палата постійно виявляє численні факти порушення чинного законодавства України, передусім Бюджетного кодексу України, при виданні Кабінетом Міністрів України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування нормативно-правових актів. Нерідко ці акти суперечать чинному законодавству з питань бюджету та фінансів України, змінюють бюджетні видатки. Отже, одну з головних функцій парламентського контролю в Україні становить та відіграє Рахункова палата, на яку покладено завдання контролю за рухом публічних фінансів в нашій державі.

Список використаної літератури:

1. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 36.
2. Фукс Н. А. Діяльність Рахункової палати України в контексті нового Закону «Про Рахункову палату» / Н. А. Фукс, В. М. Уложенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. — 2015. — Вип. 30. — С. 145-154. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2015_30_23

САВЧУК В. С.

Харківський національний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри правового забезпечення господарської діяльності

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

Ринок цінних паперів в Україні, як система відносин між учасниками фондового ринку щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів, є складовою фінансової системи і важливим додатковим джерелом функціонування публічних фінансових ресурсів. Мета державного регулювання ринку цінних паперів, як визначається у Господарському кодексі України — реалізація єдиної державної політики у сфері випуску та обігу цінних паперів, утворення умов для ефективної мобілізації та розміщення суб'єктами господарювання фінансових ресурсів, з урахуванням інтересів суспільства та захисту прав учасників фондового ринку. Отже держава, як головний суб'єкт публічних фінансових відносин є учасником ринку цінних паперів і встановлює правовий режим його функціонування, і з цих позицій актуальним є визначення принципів правового регулювання ринку цінних паперів, як фінансово-правового інституту.

При дослідженні загальних принципів права як джерел права Європейського союзу визначаються наступні принципи: рівності, правової визначеності, законних очікувань, пропорційності і субсидіарності, захисту прав людини. Отже, ці принципи є концентрованим виразом найсуттєвіших рис і цінностей, що притаманне правовій системі ЄС [1, с. 267-268]. Оскільки мова йде про основні правові вимоги, ідеали суспільного життя, потрібно звернутися до принципів, які знаходять закріплення на нормативному рівні, що встановлює правові засади діяльності в державі передусім у Конституції України. Слушною видається думка тих науковців, які вважають, що принципи права можуть мати джерело походження не лише в нормативних актах, але також їх можна почерпнути з більш глибоких джерел політичної моралі, під якою необхідно розуміти вихідні положення, на яких базуються сучасні ліберальні, демократичні суспільства. Так, висновок про те, що кожна людина заслуговує на повагу, є центральним у ліберальній демократії і становить основу, з якої законодавці, адміністратори та суди можуть отримувати більш конкретні правила та принципи поведінки з людьми у процесі адміністративних дій [2, с. 168]. Проте вияв і закріплення принципів правового регулювання фінансового права, як і його правових інститутів повинно бути в нормативних актах, хоч складатися на підставі доктринальних теорій, наукових шкіл і судової практики. Поділяємо думку вчених, що вказані загальноправові принципи притаманні всім галузям права, підгалузям та інститутам і виконують власну соціальну функцію [3, с. 25]. Так, принципи верховенства права, законності, пріоритету прав і свобод людини, відповідальності тощо належать до істотних принципів регулювання правовідносин, зокрема фінансових відносин, проте не обмежуються ними і встановлюють у окремих сферах правового регулювання особливі правові положення, що охоплюють і відносини на ринку цінних паперів. У сучасному розвитку правовідносин в Україні спостерігається, що основні типологічні принципи поступово наповнюються загальнолюдськими правовими засадами, дедалі більше наближаються («піднімаються») до рівня останніх [4, с. 128]. З цих позицій такі загальносоціальні принципи, як справедливість, гуманізм, демократизм та інші, охоплюються загальноправовими принципами.

Одним із головних загальноправових принципів є принцип справедливості. Визначенню та вивченню такого поняття, як справедливість приділялася велика увага в усі часи. Філософсько-правові концепції розглядають справедливість як найвищу правову цінність. Судження про соціальну справедливість змінювалися і доповнювалися протягом існування людства, з урахуванням часу та чинників певного періоду. Проблема дотримання соціальної справедливості є головною складовою соціальної політики. При визначенні соціальної справедливості дуже часто звертаються до висловлювань Аристотеля, який зазначає,

що «..державним благом є справедливість, тобто те, що служить загальної користі» [5, с. 124].

Для створення фондового ринку з ефективним механізмом правового регулювання із захистом інтересів його учасників, в основу необхідно покласти і такий принцип, як соціальна справедливість. Цей принцип будується на забезпеченні створення рівних можливостей без монопольних проявів. Ще однією складовою цього принципу є спрощення умов доступу на ринок фінансових ресурсів як інвесторів, так і позичальників. Як спеціально-юридична категорія справедливість розглядається в масштабі відповідності, пропорційності, збалансованості і певної гармонійності між здійсненими витратами, зусиллями, зверненнями людей і відповідною реакцією на це суспільства, вираженою у вигляді винагороди, заохочення чи осудження. У цьому разі зазначений принцип виступає як принцип усієї правової системи [6, с. 200]. Встановлення на нормативному рівні у відповідному законі принципу соціальної справедливості, як принципу регулювання ринку цінних паперів, як і інших загальноправових принципів – законності, рівності, захищеності, пропорційності та субсидіарності, гласності і публічності сприятиме розвитку фондового ринку в Україні і забезпеченню стабільного і рівноправного розподілу та використанню частини приватних фінансів, як складовою обігу публічних фінансових ресурсів.

Список використаної літератури:

1. Стрельцова О. В. Загальні принципи права як джерело права Європейського союзу / О. В. Стрельцова // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 265-269.
2. Галлиган Д. Административное право: история развития и основные современные концепции / Д. Галлиган, В. В. Полянский, Ю. Н. Стариков. – М. : Юристъ, 2002. – 410 с.
3. Гетманець О. П. Принцип справедливості в системі принципів бюджетного процесу / О. П. Гетманець // Держава та регіони. Серія: Право. – 2011. – № 1. – С. 20–25.
4. Основи держави і права : навчальний посібник / С. Д. Гусарєв, Р. А. Калюжний, А. М. Колодій та ін. ; за ред. А. М. Колодія, А. Ю. Олійника. – К. : Либідь, 1997. – 208 с.
5. Аристотель. Политика // Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т. 4 / Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А.И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. – С. 375–644.
6. Цвік М.В., Петрішин О.В. Загальна теорія держави та права // М.В. Цвік, О.В. Петрішин – Підруч. для студ. вищ. навч. закл. – Х. : Право, 2009. – 572 с.

СОЛОПЕНКО В. В.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
аспірант кафедри фінансового права

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ» В НАУЦІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Видатки бюджету відіграють важливу роль у формуванні економічної, фінансової, бюджетної та соціальної політики держави. Дослідженню поняття «видатки бюджету» науковці приділяли значну увагу в різні часи, адже розуміння сутності видатків бюджету буде повноцінним тільки за умови детального аналізу їх історичної трансформації.

Першою спробою наукового дослідження правового інституту видатків держави були праці видатного українського вченого Л. К. Воронової, яка визначила, що видатки держави як вид фінансової діяльності є методом здійснення її внутрішніх економічних, культурно-виховних, соціальних та зовнішніх функцій [1, с. 215]. Науковець чітко визначила, що видатки держави включають у свій зміст як видатки державного так і республіканського бюджетів, тобто поняття державних видатків вже не зводилося до розуміння його лише, як видатків державного бюджету. Згодом така точка зору була підтримана Н. І. Хімчевою, Є. Д. Соколовою, А. А. Нечай, які у своїх роботах відзначали, що поняття видатків у державі — це досить широке поняття, яке охоплює як видатки бюджетів всіх рівнів, так і видатки інших державних утворень та утворень місцевого самоврядування, через що не можна ототожнювати поняття «бюджетні видатки» та «державні видатки» [2, с. 141].

Важливим внеском у науку фінансового права є дослідження еволюції правового регулювання державних видатків доктора юридичних наук А. А. Нечай. Науковцем проведено комплексний аналіз еволюції видатків у державі, визначено етапи становлення системи публічних видатків та їх правового регулювання. До таких етапів А. А. Нечай відносить: 1) етап існування виключно «суспільних» потреб общини первісного ладу; 2) етап існування переважно приватних потреб та, відповідно, приватних видатків; 3) етап існування як публічних, так і приватних потреб та, відповідно, приватних і публічних видатків у державі [2, с. 107-108].

Важливість видатків бюджету підкреслюється не тільки в наукових розробках, а й у їх практичному застосуванні. Розглянемо трансформацію поняття «видатки бюджету» в законодавстві незалежної України.

Першим потрібно згадати Закон України «Про бюджетну систему України» від 5 грудня 1990 р. Згідно статті 18 Закону, кошти Державного

бюджету України витрачаються лише на цілі і в межах, затверджених Законом про Державний бюджет України. Кошти республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів витрачаються лише на цілі і в межах, затверджених відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими Радами народних депутатів. До Державного бюджету України не включаються видатки, які не передбачені законами України.

Розподіл видатків між бюджетами здійснюється відповідно до цього Закону. Видатки всіх бюджетів поділяються на поточні видатки і видатки розвитку.

Поточні видатки — це витрати бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій і органів, яка діє на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів щодо соціального захисту населення та інших заходів, що не належать до видатків розвитку. В складі поточних видатків окремо виділяються видатки бюджету, зумовлені зростанням мережі перелічених вище об'єктів з зазначенням всіх факторів, які вплинули на обсяг видатків.

Видатки розвитку — це витрати бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансування структурної перебудови народного господарства; субвенції та інші видатки, пов'язані з розширенням відтворенням.

Забороняється використання бюджетних коштів для фінансування позабюджетних фондів. Позабюджетні фонди можуть бути утворені за рахунок надходжень від необов'язкових платежів, добровільних внесків фізичних і юридичних осіб, інших небюджетних джерел [3].

Наступний законодавчий акт — Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. — у статті 2 визначив видатки бюджету як кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум [4].

Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р., який діє сьогодні, вносить деякі уточнення до визначення поняття видатків бюджету і виглядає таким чином: «видатки бюджету — кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування» [5].

Проаналізувавши зазначені законодавчі акти, ми дійшли висновку, що на законодавчому рівні до 2001 року відсутнє закріплення поняття видатків бюджету, а розглядалися тільки основи їх розподілу та фінансування. Бюджетні кодекси 2001 та 2010 років визначили поняття

видатків бюджету, і є майже ідентичними, крім певних уточнень в чинному сьогодні.

На нашу думку, визначення поняття «видатки бюджету», яке чинне сьогодні, є досить конкретизованим, але не враховує всіх особливостей процесу управління бюджету і потребує наукового вивчення.

Список використаної літератури:

1. Вибрані праці / Л. К. Воронова ; [упоряд.: М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Головашевич, Є. М. Смичок ; відп. за вип. М. П. Кучерявенко]. – Х. : Право, 2016. – 952 с.
2. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: Монографія. – Чернівці : Рута, 2004. – 264 с.
3. Закон України «Про бюджетну систему України» від 05.12.1990 р. № 512-ХІІ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
4. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. № 2542-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-17 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

Розділ XX

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

ПОЛЯНСЬКИЙ Ю. Є.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з навчально-методичної та виховної роботи,
професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПРОКУРАТУРИ

Кардинальні зміни характеру суспільних відносин в Україні потягнули за собою докорінну перебудову низки структур державної влади. Це значною мірою вплинуло на статус прокуратури України та її органів.

На жаль, процес реорганізації прокуратури відбувався досить непослідовно, і вже, у новий Закон України «Про прокуратуру», ухвалений Верховною Радою України (далі — Закон) 14 жовтня 2014 року, майже відразу почали вноситись зміни і доповнення. Адже до такої непослідовності юридична спільнота вже давно звикла. Верховна Рада України 2 червня 2016 року внесла зміни до Конституції України, виключивши з її тексту розділ VII «Прокуратура» і змінивши ряд положень розділу VIII щодо судів та органів прокуратури.

Зміни правового статусу прокуратури і прокурорів стали наслідком тривалого і навіть виснажливого процесу пристосування їх діяльності до так званих європейських стандартів, узагальнених Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанською комісією). Логічність цих заходів впливає з погляду на прокуратуру виключно як учасника кримінального судочинства: підтримання нею публічного обвинувачення у суді (п. 1 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України), організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку (п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України).

Очевидно, враховуючи послідовність дій прокурора у кримінальному провадженні, ці функції (п. 2) слід було викласти в протилежному порядку, що можливо зробити в тексті Закону.

Що ж стосується функції судового представництва, то з початком реформування прокуратури від неї поступово, крок за кроком, роблять успішні спроби «відщипувати» окремі частини. В кінцевому підсумку в п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України в чинній редакції передбачено здійснення представництва інтересів держави, «у виключних випадках» і в порядку, що визначений законом. Очевидно, це має стосуватись випадків, коли компетентні державні органи не вживають заходів щодо захисту інтересів держави. При цьому потрібно визначитись з самим поняттям «інтереси держави», зокрема з тим, чи стосується це таких суб'єктів публічної влади, як органи місцевого самоврядування, що представляють інтереси територіальних громад, а також закріпити на законодавчому рівні перелік виключних обставин.

Представництво прокуратурою в суді, навіть за виключних випадків, не передбачено для громадян. Отже, таким категоріям громадян, як неповнолітні, інваліди, скалічені учасники АТО тощо, годі сподіватись на поновлення своїх прав за допомогою прокуратури. Такий ось своєрідний соціальний підтекст.

Донедавна важливе місце в діяльності прокуратури посідала функція нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. На сьогодні зазначена функція також виключена. Таким чином, позавідомчий нагляд за додержанням відповідних законів повністю замінений на відомчий контроль у цій сфері, що здійснюється Міністерством юстиції. Чи цього буде досить для забезпечення державного порядку у цій специфічній і потенційно небезпечній сфері суспільних відносин? Час покаже.

В остаточній редакції Закону не до кінця вирішено питання щодо структури органів прокуратури а також статусу прокурорів. Це передусім стосується місцевих прокуратур. Донедавна місцевими прокуратурами вважались міські, районні, міжрайонні і прирівняні до них прокуратури відповідно до адміністративно-територіального поділу країни. Зараз становище у цій сфері значно ускладнилося через те, що в Україні дотепер не доведена до кінця реформа місцевого самоврядування, а, отже, поки що остаточно не визначена територіальна юрисдикція місцевих прокуратур. Коли це питання буде вирішено, потрібно буде остаточно визначитися і виконати положення ч. 1 ст. 12 Закону щодо переліку і структури територіальних прокуратур. Очевидно, їх стане ще значно менше, ніж колишніх територіальних прокуратур місцевого рівня, а, умовно кажучи, «територія обслуговування» значно збільшиться. У зв'язку з цим доведеться вирішити низку проблем матеріально-технічного і організаційного забезпечення.

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону, загальна кількість працівників органів прокуратури: становить 15 тис. осіб зі зменшенням кількості прокурорів з 1 січня 2018 року до 10 тис. осіб. Цей крок не можна визнати логічними, оскільки *він* створює передумови для скорочення добору до прокуратури в період до нового 2018 року. І справді, чимало фахівців тричі задумуються над тим, чи поповнити лави прокурорів, раз їх кількість до нового року буде регулярно скорочуватись, щоб досягти запланованих показників до першого січня наступного року.

Значне місце в Законі відведено організацій та діяльності органів прокурорського самоврядування, чільне місце серед яких *посідає* Всеукраїнська конференція прокурорів. Відповідно до глави другої розділу VIII Закону, Всеукраїнська конференція прокурорів є найвищим органом прокурорського самоврядування. Також функціонують Рада прокурорів України та Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів. Наявність цих органів є свідченням демократизації організаційно-управлінських і кадрових відносин в системі прокуратури.

Між тим, на наш погляд, окремі повноваження цих органів є спірними.

Так, наприклад, відповідно до п.п. 4,5 ч. 1 ст. 77 Закону Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів «розглядає дисциплінарні скарги про вчинення прокурорами дисциплінарних проступків та здійснює дисциплінарне провадження». Найпоширенішим дисциплінарним стягненням, яке можна застосувати до прокурора, є оголошення йому догани (п. 1 ч. 1 ст. 49 Закону). За точним змістом Закону лише кваліфікаційно-дисциплінарна комісія, яка засідає в Києві, може оголосити догану прокурору, який працює за сотні і навіть тисячі кілометрів від столиці. Чи доцільно це? На наш погляд, таке право доцільно зберегти за територіальними прокурорами, якщо винуватець не заслуговує на суворіше покарання.

І останнє.

В тексті Закону відсутня норма або норми, які стосуються класних чинів прокурорів. А це було і залишається важливим атрибутом авторитету працівників прокуратури. На наш погляд, відповідна норма має міститися не в окремому нормативному акті, а безпосередньо у тексті Закону України «Про прокуратуру».

ДОЛЕЖАН В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
доктор юридичних наук, професор

РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ. ПРОЦЕС ЗАВЕРШЕНО?

Після здобуття Україною державної незалежності її прокурорська система в основному сприйняла радянську модель побудови прокуратури. Питання про перегляд її основ вперше постала на порядку денному після того, як Україна була прийнята до Ради Європи і її очільники почали вимагати від української влади перебудови прокуратури за зразком інших європейських країн. Основною вимогою була ліквідація прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів (загального нагляду), а також вжиття заходів щодо демократизації організаційно-управлінської діяльності в прокурорській системі. Вирішення цих питань прискорилося після лютневих революційних подій 2014 року.

Найприроднішим шляхом вирішення пов'язаних з цим питань було б спочатку внесення відповідних колективів до Конституції України, а вже потім – розроблення проекту нового Закону України «Про прокуратуру» на зміну відповідного Закону 1991 року. Але було обрано протилежний, не зовсім природний спосіб реформування шляхом прискореної підготовки цілком нового Закону, який було прийнято 21 грудня 2014 року. Практично відразу приступили до перегляду його положень. Дотепер було прийнято 11(!) законів про внесення до базового Закону змін та доповнень. Про якусь правову стабільність у цій сфері годі було й говорити. І лише 2 червня 2016 року було внесено зміни і доповнення до Основного Закону, які спричиняли і продовжують спричиняти потребу у внесенні додаткових коректив до Закону про прокуратуру, а відтак і до деяких процесуальних кодексів.

Найпринциповішим кроком у реформуванні прокуратури було її визнання частиною судової влади. В результаті втратили чинність положення розділу VII Конституції і натомість положення, які стосуються прокуратури, були закріплені у статті 131-1 Основного Закону, у пункті 1 ч. 1 якої проголошено, що «В Україні діє прокуратура».

Найпринциповіші зміни в ті правовому статусі стосувалися функцій прокуратури, характер яких свідчить про те, що сучасна прокуратура України фактично визнається частиною судової влади, оскільки її функції і повноваження так чи інакше пов'язані з діяльністю судів у сфері кримінального та інших видів судочинства.

Відтак прокуратура здійснює:

«1) підтримання публічного обвинувачення в суді п. 1 ч. 2»;

2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку» (п. 2 ч. 2 цієї статті).

Шоправда, викликає подив порядок, в якому вкладені ці функції, якщо врахувати що підтримання обвинувачення в суді прокурор здійснює після виконання своїх процесуальних обов'язків на стадії досудового розслідування.

Врешті решт, слід визнати, що активна участь прокурора у кримінальних провадженнях на різних його стадіях, як свідчить європейський і світовий досвід, вирішальною мірою визначає її статус, а відтак і авторитет прокуратури в суспільстві.

Попередньою конституційною нормою (п. 2 ст. 121) на прокуратуру було покладено «представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом».

Цілком по-іншому поставилися до цієї функції автори пункту 3 ч. 1 ст. 131-1 Основного Закону, які віднесли до відання прокуратури «представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом». Отже перелік виключних випадків, коли прокурор матиме право відстоювати в суді інтереси держави, має бути передбачений в законі. Зараз важко передбачити, про які саме державні інтереси зможе представляти прокурор в суді. Ясно одне цей перелік, очевидно, буде вкрай обмежений, дарма йдеться про виключні випадки, ситуації, коли органи і посадові особи органів державної влади не виконують покладених на них обов'язків із захисту державних інтересів. Можна згадати при цьому що в минулому керівництво Генеральної прокуратури України вимагало від прокурорів відмовитись від підміни органів державного управління і контролю, в тому числі і щодо захисту інтересів держави і, вимагало гостро реагувати на факти бездіяльності з їх боку.

У статті 131-1 Конституції повністю виключена можливість представництва прокурором інтересів громадян, а, значить, вона не може фігурувати і в Законі України «Про прокуратуру». Жодних винятків для найвразливіших соціальних верств: дітей-сиріт, інвалідів, зраних захисників Батьківщини — учасників АТО тощо. Такі прояви принципості з боку законодавця є досить спірними.

Діяльність органів прокуратури України значною мірою залежить від ефективності керівництва прокурорською системою Генеральним прокурором України.

У частині третій статті 131-1 Конституції у новій редакції практично залишився без змін порядок призначення і звільнення Генерального прокурора Президентом України за згодою Верховної Ради України. Водночас залишилося в недоторканності положення п. 25 ст. 85 Конституції щодо висловлення недовіри Верховною Радою Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади.

На наш погляд, існування такого особливого порядку звільнення Генерального прокурора не відповідає його високому статусу і не викликається необхідністю.

Відповідно до ч. 4 ст. 131-1 Конституції строк повноважень Генерального прокурора становить шість років. Раніше цей строк складав п'ять років. Водночас передбачено, що одна і та сама особа не може обіймати посаду Генерального прокурора України два строки поспіль. Це означає, що після перерви ця особа може знов стати Генеральним прокурором.

Стабільність перебування Генерального прокурора на посаді є необхідною умовою нормального функціонування всієї системи органів прокуратури.

БАКАЯНОВА Н. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат, секретар дисциплінарної палати
кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВИБОРНОСТІ В АДВОКАТСЬКОМУ САМОВРЯДУВАННІ

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі — Закон) встановлює, що принцип виборності є однією з засад, на якій ґрунтується адвокатське самоврядування (ч. 1 ст. 43). Кожен з органів адвокатського самоврядування формується шляхом обрання членів цих органів (п.п. 1, 2, 3 ч. 5 ст. 47, ч. 2, 3 ст. 48, ч. 2, 3. 7 ст. 50, ч. 2 ст. 51, ч. 2 ст. 52, ч. 2 ст. 53, ч. 2 ст. 54 Закону). Відповідно до ч. 2 ст. 43 Закону брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування та бути обраними до їх складу можуть лише адвокати України. Таким чином, принцип виборності в адвокатському самоврядуванні передбачає вибір серед адвокатів.

Проте аналіз законодавства про адвокатуру дає можливість зробити висновок, що реалізація принципу виборності здійснюється у процедурі формування органів адвокатського самоврядування обмежено. Так, формування органів адвокатського самоврядування шляхом прямих виборів, в яких би виборні посади в адвокатурі займалися кандидатами за наслідком їх обрання усіма адвокатами України чи адвокатами регіону, взагалі не застосовується. Обрання на посади голів та членів рад адвокатів регіонів, голів та членів кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, голів та членів

ревізійних комісій адвокатів регіонів, голів та членів Ради адвокатів України, голів та членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голів та членів Вищої ревізійної комісії адвокатури, делегатів на з'їзд адвокатів України здійснюється не шляхом прямих виборів, а через обраних адвокатами делегатів.

Безперечно, не щодо усіх зазначених посад є необхідність у формуванні їх за результатами прямих виборів. Прямі вибори доцільно запропонувати при обранні на ключові посади в адвокатському самоврядуванні: голів та членів рад адвокатів регіонів та Ради адвокатів України, голів ревізійних комісій адвокатів регіонів, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої ревізійної комісії адвокатури. Така процедура формування органів адвокатського самоврядування за найкращими зразками виборчих процесів, що існують у суспільстві, на наш погляд, запобігла б існуванню тих негативних явищ, які на сьогодні існують в організації адвокатури України та роз'єднують її.

Недоліком законодавства, який потребує усунення, є й використання відкритого голосування при проведенні виборів в органи адвокатського самоврядування. С.О. Іваницький правильно звертає увагу на те, що відкрита форма голосування не завжди дозволяє з'ясувати справжнє волевиявлення адвокатів на первинних зборах через побоювання адвокатського електорату за подальшу професійну долю [1, с. 121]. Відкрите голосування не завжди обгрунтовано, на наш погляд, застосовується і при інших видах виборів, що відбуваються в адвокатурі.

Доцільно звернути увагу й на те, що обиратися на посади в органах адвокатського самоврядування повинні не так ті чи інші кандидати, як їх програми щодо питань розвитку адвокатури, якими й повинні супроводжуватися вибори. Відтак, обрання того чи іншого кандидата на посаду буде відображати волю адвокатури як співтовариства на ті чи інші шляхи розвитку адвокатури.

Крім того, досвід виборів членів Вищої ради юстиції від адвокатури, які відбувалися на III з'їзді адвокатів України, показує необхідність законодавчого врегулювання процедурних питань при проведенні з'їзду адвокатів України та конференцій адвокатів. У зв'язку з цим, слід підтримати пропозиції проекту Закону щодо запровадження так званого рейтингового голосування при обранні голів та членів регіональних та загальнонаціональних органів адвокатського самоврядування, делегатів з'їзду адвокатів України, членів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів [2]. За такого способу голосування одночасно по всіх кандидатах обраним вважатиметься один або декілька (відповідно до кількості вакансій) кандидатів, який (які) одержав (одержали) більшість голосів відносно інших кандидатів. На наш погляд, запровадження рейтингового голосування усуне необхідність проведення повторних виборів у разі необрання зазначених осіб з першого разу.

Внесення на переголосування три-чотири рази кандидатур не може розглядатися як належний спосіб реалізації принципу виборності.

Не використовується при вирішенні питань адвокатського самоврядування не лише практично, а й навіть не передбачена нормативно така форма безпосередньої демократії, як референдум (опитування). Вважаємо, що щодо тих питань, які найбільше цікавлять адвокатську спільноту, можна було б запровадити процедуру опитування адвокатів (референдум), результати якого б мали обов'язкову силу для органів адвокатського самоврядування.

Список використаної літератури:

1. Іваницький С. О. Тенденції розбудови професійного самоврядування в системі прокуратури, судової влади та адвокатури / С.О. Іваницький // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2014. — Вип. 10-2 (2). — С. 120–121.
2. Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: Проект Закону України від 27.04.2016 р. // Робоча група з реформування законодавства про адвокатуру та безоплатну правову допомогу при Раді з питань судової реформи. — Режим доступу: <http://jrc.org.ua/upload/steps/bdc5610fac7309ca8aab48f0c1a531de.pdf> (дата звернення 10.04.2017). — Заголовок з екрана.

СЕЛЕЗНЬОВ В. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Після проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України одразу постало питання про ліквідацію в республіці радянської системи органів державної безпеки і створення нових державних інституцій, покликаних захистити її суверенітет та вирішувати інші завдання у сфері забезпечення національної безпеки. Одним із перших кроків на цьому шляху стало створення комісії з розроблення Концепції органів державної безпеки України. Враховуючи її напрацювання, а також роботу Комісії Верховної Ради по реорганізації органів державної безпеки, 20 вересня 1991 року парламент ухвалив постанову «Про створення Служби національної безпеки України» (СНБ України). Цією ж постановою ліквідовано Комітет державної безпеки УРСР. На початковому етапі побудови цього органу було призначено

керівництво Служби та її основних структурних підрозділів. Протягом вересня 1991 року – лютого 1992 року розроблено і затверджено штати підрозділів центрального апарату Служби, СНБ Кримської АРСР, регіональних органів, органів військової контррозвідки та Інституту підготовки кадрів СНБ України.

Далі розпочалося комплектування їх особового складу, який прийняв присягу на вірність Українському народу. Діяльність особового складу СНБ України спрямовувалась на вирішення найважливіших питань державної безпеки й інформаційно-аналітичного забезпечення керівництва країни. Водночас швидкими темпами розв'язувалися організаційно-штатні завдання, створювалася нормативно-правова база для розгортання повноцінної оперативно-службової діяльності. Поряд з правовим забезпеченням складався й такий важливий напрям діяльності, як робота з особовим складом, комплектування спецслужби.

У період з листопада 1991 року по лютий 1992 року, завдяки спільній із профільним комітетом парламенту копіткій роботі, у складі Служби були створені Головне управління розвідки, Головне управління контррозвідки, Управління «К» (боротьби з корупцією і організованою злочинною діяльністю), низка інших основних та допоміжних підрозділів (інформаційно-аналітичний, слідчий, оперативно-технічний, урядового зв'язку, військово-медичний, мобілізаційний, оперативного документування, міжнародних зв'язків, роботи з особовим складом, громадських зв'язків, інспекторських тощо), Інститут підготовки кадрів СНБ України, а також управління СНБ України в областях і Служба національної безпеки Кримської АРСР (нині – Головне управління СБУ в АР Крим).

У грудні 1991 року відповідно до Указу Президента України розпочалося створення системи органів і підрозділів військової контррозвідки СНБ-СБ України. Таким чином розв'язувалася проблема забезпечення державної безпеки у Збройних Силах, Національній гвардії, Прикордонних військах та інших військових формуваннях України. 25 березня 1992 р. був прийнятий Закон України «Про Службу безпеки України» [14], яким було визначено організаційні та правові засади діяльності Служби безпеки України; закони України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (1993 р.), «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992 р.), «Про боротьбу з корупцією» (1995 р.), «Про державну таємницю» (1994 р.), яким регульовано суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України. У 2003 р. Верховна Рада України прийняла закон «Про боротьбу з тероризмом», норми якого закріплюють повноваження державних органів, зокрема Служби безпеки України, у боротьбі з терористичними проявами. Закон «Про контррозвідувальну

діяльність» (2003 р.) визначає поняття, правові основи організації та здійснення контррозвідувальної діяльності.

Загальну чисельність, структуру Служби безпеки України, її організаційні та правові засади визначено прийнятим 2006 року Законом України «Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України». Президентом

України згодом були внесені доповнення до нормативно-правового документа. Окремо 25 грудня 2005 р. Президентом України було підписано Указ «Питання Служби безпеки України», яким і сьогодні регулюються деякі питання організаційно-штатної діяльності СБУ. Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції», прийнятий 11 червня 2009 р., покладає відповідні завдання і на підрозділи Служби безпеки України.

Зараз Служба безпеки України — державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Служба безпеки України підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України. Правову основу діяльності Служби безпеки України становлять Конституція України, цей Закон та інші акти законодавства України, відповідні міжнародні правові акти, визнані Україною. На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. У завдання Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. Виступаючи державною установою, при цьому закономірно здійснюючи виконавчорозпорядчу діяльність, органи Служби безпеки України реалізують свої повноваження від імені держави, забезпечуючи її захист як всередині держави, так і за межами країни. Разом з тим діяльність Служби безпеки України не є досконалою, а значить, вимагає вживання заходів по виробленню оптимальної моделі діяльності відповідних підрозділів, має відповідати Конституції України та потребам суспільства. Корисність такої діяльності для суспільства буде залежати від обрання стратегії розвитку.

СВИДА О. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ СУДДЯМИ ЕТИЧНИХ ПРАВИЛ ПОВЕДІНКИ

Слід відзначити, що на сьогодні рівень довіри пересічних громадян взагалі до органів державної влади є досить низьким. За результатами Національного опитування, проведеного ГО «Відкрита Україна» (Проект «Відкритий Суд») у 2016 році рівень довіри до судової влади склав лише близько 37 %. Це опитування проводилося на територіях, прилеглих до будівель судів міського, районного та обласного рівня, а отже, зрозуміло, що серед опитаних могла бути значна частка тих, не на користь яких були винесені судові рішення. В той час на зниження рівня довіри громадян значною мірою справляють вплив і об'єктивні чинники. Насамперед, це наявність фактів корумпованості суддів чи вчинення ними таких вчинків, які підривають авторитет судової гілки влади, як то: керування транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння, зухвала поведінка у спілкуванні з громадянами чи представниками державних органів тощо. Такий негативний ефект особливо підсилюється тим, що саме факти такої поведінки представників судової влади більш активно висвітлюються засобами масової інформації, а ніж процес повсякденної законної їх діяльності.

Отже, можна зробити висновок, що проблема забезпечення рівня довіри громадян до судів, безумовно, безпосередньо пов'язана із дотриманням суддями етичних правил поведінки у службовій та позаслужбовій діяльності.

Дотримання правил етичної поведінки впливає із вимог статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, якою передбачено коло обов'язків суддів, серед який закріплено обов'язок «дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів». Цей обов'язок кореспондує із суддівською присягою, визначеної в ст. 57 Закону, при складенні якої суддя в урочистій обстановці бере на себе обов'язок, окрім іншого, «дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя». Окрім того, допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя

судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу, відповідно до статті 106 Закону є однією з підстав дисциплінарної відповідальності судді.

До речі, професійна етика є одним з важливих критеріїв кваліфікаційного оцінювання суддів та кандидатів на суддівські посади (ст. 83), а дані щодо відповідності поведінки судді правилам суддівської етики є обов'язковим елементом суддівського досьє (ст. 85 Закону). Отже, чинне законодавство приділяє значну увагу обізнаністю суддів з правилами етичної поведінки та встановлює юридичну відповідальність за їх порушення.

Наступним питанням, що безумовно впливає на рівень довіри громадян до суду і яке потребує свого врегулювання, є проблема врегулювання поширеності дії етичних правил поведінки на суддів, які перебувають у відставці. Це питання постає у зв'язку з тим, що такі особи, які тривалий час здійснювали правосуддя та є досить відомими в певній місцевості чи навіть в масштабах усієї країни, незалежно від їх перебування на посаді суддів, продовжують й надалі у свідомості громадян репрезентувати судову гілку влади, а отже їх поведінка має неабияке значення для авторитету суду.

На жаль, в Законі “Про судоустрій та статус суддів” від 2 червня 2016 року питання щодо обов'язку суддів у відставці дотримуватись суддівської етики взагалі не врегульоване. Показовим у цьому відношенні є положення частини 6 статті 15 Закону Російської Федерації “Про статус суддів” від 26 червня 1992 року, в якій зазначено, що суддя вважається таким, що перебуває у відставці, до тих пір, поки дотримується обмежень, встановлених для суддів законодавством та “не допускає вчинків, його ганьблять і тим самим применшують авторитет судової влади”. Вважаємо за доцільне, в майбутньому аналогічну норму необхідно включити і до статті 145 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, яка в часині 1 визначає підстави для припинення відставки судді.

Слід також обов'язково зазначити, що положення правил суддівської етики повинно мати надзвичайно важливе значення й для кандидатів на суддівські посади. Зрозуміло, що усі положення суддівської етики неможливо на них поширити, проте дотримання загальних засад повинно обов'язково перевірятися нарівні з іншими вимогами при вирішенні питання про зайняття особою посади судді. До речі, на практиці це вже мало місце, коли в процесі здійснення добору суддів до Верховного Суду Громадська рада доброчесності приймала негативні висновки щодо окремих кандидатів саме з цих підстав.

Отже, безумовне дотримання представниками суддівського співтовариства високих стандартів етичної поведінки повинно стати важливою передумовою для підвищення рівня довіри з боку пересічних громадян до судової влади.

КОВАЛЬЧУК І. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ЗАЙНЯТТЯ ПОСАДИ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА УКРАЇНИ

Проблематикою зайняття посади Генерального прокурора України займалися численні науковці та практики вітчизняної юриспруденції. Про, що свідчать різного наукового рівня публікації, серед яких наявні, як на дисертаційні дослідження, наприклад Медведька О.І. [1], Косюти М.В. [2], Сухоноса В.В. [3] так і нарівні фахових публікації науковців та практиків, таких як Басараба Р. [4], Полянского Ю.Є. та Долежан В.В. [5], Ніндіпової В. [6] та інших.

Порядок зайняття посади Генерального прокурора України складається із двох окремих складових таких, як відповідність кандидата встановлених законодавством України кваліфікаційних вимог та процедурної складової призначення на вище вказану посаду.

Щодо першої частини зайняття посади Генерального прокурора України слід зазначити наступне, що відповідно до пункту 3 статті 40 Закону України «Про прокуратуру» (в редакції від 14.10.2014) до особи, яка бажає стати Генеральним прокурором України висувалися наступні вимоги: має мати вищу юридичну освіту; стаж роботи в галузі права не менше 10 років; володіє державною мовою; щодо якого відсутні обставини, передбачені частиною 4 статті 27 цього Закону та має високі морально-ділові, професійні якості та організаторські здібності.

Менше ніж за рік пункт 3 статті 40 Закону України «Про прокуратуру» зазнає істотних змін. Так відповідно пункту 4 статті 2 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генерального прокурора України» стаття 40 Закону України «Про прокуратуру» зазнала істотних змін в частині кваліфікаційних вимог до кандидата на посаду Генерального прокурора, а саме: має мати вищу освіту та стаж роботи в галузі права або досвід роботи у законодавчому та/або правоохоронному органі не менше п'яти років; володіє державною мовою; має високі морально-ділові, професійні якості та організаторські здібності; та стосовно якого відсутні обставини, передбачені частиною шостою статті 27 Закону України «Про прокуратуру».

Отже тепер для того щоб стати Генеральним прокурором України не потрібна вища юридична освіта, а достатньо мати лише вищу освіту. Дане положення є не справедливим, адже для того щоб стати зви-

чайним прокурором потрібно мати вищу юридичну освіту (частина 1 статті 27 Закону України «Про прокуратуру» – далі Закон).

Також в істотно зміцнилися вимоги щодо виду стажу роботи та його терміну, а саме, на сьогодні, достатньо мати не менше 5 років у галузі права або не менше 5 років у законодавчому та/або у правоохоронному органі. Слід відмітити, що для звичайного прокурора підводить лише стаж роботи у галузі права не менше двох років після здобуття ним вищої юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліст або магістр, для прокурора регіональної прокуратури – не менше 3-х років і для прокурора Генеральної прокуратури України – не менше 5 років.

Досить прогресивними та правильними є наявність вимоги щодо наявності у кандидата на посаду Генерального прокурора України високих морально-ділових, професійних якостей та організаторських здібностей. Але на мою думку, на сьогодні дана вимога фактично є «мертвою», адже відсутній механізм перевірки даних якостей у кандидата на зазначену посаду.

Отже, кваліфікаційні вимоги до кандидата на посаду Генерального прокурора України зазнали досить сильної лібералізації з винесенням змін до частини 3 статті 40 Закону України «Про прокуратуру». Добре це чи погано? На це питання дасть відповідь час.

Процедурна складова, тобто призначення на посаду Генерального прокурора України регулюється, як Конституцією України, так і Законом України «Про прокуратуру». Відповідно до частини 3 статті 131-1 Основного Закону України та частини 1 статті 40 Закону України «Про прокуратуру» Генеральний прокурор призначається на посаду Президентом України за згодою Верховної Ради України. Наявність такої процедури призначення найвищого посадовця у системі органів прокуратури, де-юре та де-факто залишає можливість політичного впливу на майбутнього Генерального прокурора України. Доречно було б внести зміни в чинне законодавство в частині того, що надати повноваження щодо призначення кандидата на цю посаду найвищому органу прокурорського самоврядування – Всеукраїнській конференції прокурорів.

Список використаної літератури:

1. Медведько О.І. Організаційно-управлінські функції і повноваження Генерального прокурора України : 12.00.10 : дис. ... канд. юрид. наук / О.І. Медведько ; ОНЮА. – Одеса, 2010. – 2015 с.
2. Косюта М.В. Проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави : 12.00.10 : дис. ... доктора юрид. наук / Косюта Михайло Васильович. – Х., 2002, – 467 с.
3. Сухонос В.В. Прокуратура в механізмі української держави : проблеми теорії та практики: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.10 / Сухонос Віктор Володимирович. – К., 2009. – 462 с.

4. Басараб Р. Нормативно-правова регламентація діяльності Генерального прокурора України / Р. Басараб // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. — 2014. — № 1. — С. 6–12.
5. Полянський Ю.Є. Долежан В.В. Посилення гарантій незалежності органів прокуратури та прокурорів // Ю.Є. Полянський, В.В. Долежан / Реформування органів прокуратури України : проблеми і перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2-3 жовтня 2006 року). — К.: Академія прокуратури України. — 2006. — С. 57–62.
6. Ніндіпова В. Окремі питання визначення правового статусу Генерального прокурора України / В. Ніндіпова // Реформування органів прокуратури України : проблеми і перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2-3 жовтня 2006 року). — К.: Академія прокуратури України. — 2006. — С. 63–66.

ІСКЕНДЕРОВ Е. Ф.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИРЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

З прийняттям у 2012 році прийняттям КПК України суттєво змінені й система органів досудового розслідування, яка визначена ст. 38 КПК України [1]. Так, відповідно до ч. 1 цієї статті органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є: 1) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України

Особливе місце в системі органів досудового розслідування займає Національне антикорупційне бюро України (далі — НБР), яке відповідно до ст. 1 Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про Національне антикорупційне бюро України» [2] є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Законом визначається, що Національне бюро складається з центрального і територіальних управлінь та є юридичною особою публічного права.

Керівництво діяльністю Національного бюро здійснює його Директор, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України в порядку, визначеному цим Законом.

Верховна Рада України за наявності підстав, визначених пунктами 6-11 частини четвертої статті 6 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», за пропозицією не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може прийняти рішення про звільнення Директора Національного бюро з посади.

Директором Національного бюро може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше десяти років, досвід роботи на керівних посадах в органах влади, установах, організаціях, у тому числі за кордоном, або міжнародних організаціях не менше ніж п'ять років, володіє державною мовою та здатний за своїми діловими та моральними якостями, освітнім і професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні службові обов'язки.

Згідно з вимогами цього Закону: 1) вищою юридичною освітою є освіта, здобута в Україні (або на території колишнього СРСР до 1 грудня 1991 року) за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, а також вища юридична освіта за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, здобута в іноземних державах; 2) стажем роботи в галузі права є стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, а також вищої юридичної освіти за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, здобутої в іноземних державах.

Не може бути призначена на посаду Директора Національного бюро особа, яка впродовж двох років до подання заяви на участь у конкурсі на зайняття цієї посади, незалежно від тривалості, входила до складу керівних органів політичної партії або знаходилася у трудових чи інших договірних відносинах з політичною партією.

Не може бути призначена на посаду Директора Національного бюро особа, яка не відповідає обмеженням, передбаченим пунктами 1-7 частини першої статті 13 цього Закону «Про Національне антикорупційне бюро України».

Не може бути призначена на посаду Директора Національного бюро особа, яка не пройшла перевірку у порядку, встановленому Законом України «Про очищення влади» [3], з метою відновлення довіри до влади та створення умов для побудови нової системи органів влади відповідно до європейських стандартів.

Директор Національного бюро призначається строком на сім років. Його повноваження припиняються у зв'язку із закінченням строку

його повноважень або смертю. Одна і та ж особа не може обіймати цю посаду два строки підряд.

Директор Національного бюро звільняється з посади в разі: 1) подання письмової заяви про припинення повноважень за власним бажанням; 2) призначення чи обрання на іншу посаду за його згодою; 3) досягнення шістдесяти п'яти років; 4) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я відповідно до висновку медичної комісії, що створюється за рішенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я; 5) набрання законної сили рішенням суду про визнання його недієздатним або обмеження його цивільної дієздатності, визнання його безвісно відсутнім чи оголошення його померлим; 6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно нього; 7) припинення його громадянства України або виїзду на постійне місце проживання за межі України; 8) невідповідності обмеженням щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, передбаченими Законом України «Про запобігання корупції», [4] встановленим рішенням суду, що набрало законної сили; 9) невчасного подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 10) набуття громадянства іншої держави; 11) наявності висновку комісії з проведення незалежної оцінки (аудиту) діяльності Національного бюро, передбаченої статтею 26 цього Закону, про неефективність діяльності Національного бюро та неналежне виконання обов'язків його Директором.

Директора Національного бюро не може бути звільнено, а указ Президента України про його призначення не може бути скасовано, крім підстав, зазначених у цій частині.

Для забезпечення виконання завдань Національного бюро його Директор утворює своїм рішенням не більше семи територіальних управлінь Національного бюро, юрисдикція яких охоплює визначені в рішенні області України, Автономну Республіку Крим, міста Київ та Севастополь.

Директор Національного бюро, у випадку обґрунтованої необхідності, може утворювати своїм рішенням додаткові територіальні управління Національного бюро у межах області чи Автономної Республіки Крим.

Підсумовуючи викладене слід вказати, що до директора Національного бюро висуваються, як загальні так і специфічні вимоги. Також на законодавчому рівні досить детально регламентована процедура призначення останнього.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013 р. — № 9-10. — Ст. 474.

2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
3. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 р. № 1682-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

БИЛИЦЯ І. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ПРОКУРОРІВ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ЗМІЦНЕННЯ

До умов нормальної життєдіяльності прокуратур, безумовно, відносяться їх належне фінансове і матеріальне забезпечення, особливо сучасною оргтехнікою; належний рівень оплати праці та іншого забезпечення. Проте не менш важливішою передумовою згуртованості колективу прокуратури є забезпечення в ній нормального психологічного клімату, який, у свою чергу, є запорукою додержання етичних правил у стосунках між членами колективу.

Визначення психологічного клімату в суспільстві походить від терміна «психологія» як науки і сукупності психічних особливостей соціальної, національної та іншої групи людей [1, с. 72]. У деяких наукових визначеннях під психологічним кліматом у колективі розуміють самопочуття кожної особистості, її задоволення групою, комфортність перебування в ній (Н. Обран-Лембрик), стійкий психологічний настрій, що значною мірою впливає на взаємини людей, їхнє ставлення до праці та навколишнього середовища (Н. Коломінський), атмосферу, домінуючі відносини, думки почуття, настрої, переживання (М. Дяченко, Д. Кандибович), міжособистісні відносини, думки, почуття, настрої, переживання тощо, що впливають на настрій колективу (К. Платонов) [2].

Незважаючи на стилістичні розбіжності, всі ці визначення вірно відображають зміст психологічного клімату в колективі. При цьому слід погодитися з К. Платоновим, що такий клімат формується лише за умов стійкого прояву настроїв і суджень, які можна вважати атмосферою в колективі [2].

З огляду на зміст психологічного клімату прийнято виокремлювати три його види: сприятливий або здоровий, несприятливий або нездоровий, а також нейтральний чи мінливий, спрямованість якого важко конкретно визначити через відсутність чітких переконань і суджень у членів колективу.

Моральний клімат у колективі працівників прокуратури може вважатися здоровим тоді, коли взаємини між ними ґрунтуються на засадах товариського партнерства, взаємоповаги і взаємодопомоги (ч. 1 ст. 26 Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури), коли члени колективу об'єднані спільним прагненням сумлінно працювати для виконання поставлених завдань і відчують від цього принаймні моральне задоволення.

Звичайно, у кожному колективі можуть бути працівники, які не поділяють цього загального позитивного настрою («чорні вівці»). Проте, потрапивши в ізоляцію, вони або змінюють стиль поведінки, або залишають колектив. Значно небезпечнішими є утворення в колективі досить стійких угруповань з протилежними інтересами і «неформальними» лідерами, кожен з яких обстоює свої погляди на стан і перспективи розвитку взаємовідносин у колективі.

Статтею 26 вищезазначеного Кодексу передбачено, що взаємини між працівниками прокуратури у їх колективах повинні ґрунтуватися на засадах товариського партнерства, взаємоповаги і взаємодопомоги, а в стосунках між собою працівники прокуратури повинні уникати проявів недоброзичливого ставлення один до одного, спрямовуючи свої зусилля на виконання покладених на прокуратуру завдань. Ці в цілому корисні правила поведінки мають бути поєднані з пошуками виходу із конфліктних ситуацій, які здебільшого випливають із невпорядкованості службових відносин у колективах прокуратур.

Основними показниками сприятливого психологічного клімату є такі фактори: а) високий рівень поінформованості всіх членів колективу про цілі і завдання спільної діяльності; б) високий ступінь опосередкованості міжособистісних відносин і взаємооцінювання в колективі; в) адекватне розуміння всієї відповідальності за успіхи та порядки в груповій діяльності; г) високий показник ціннісно-орієнтованої і предметно-ціннісної єдності, здатності і готовності членів колективу до проявів особистісного самовизначення; д) задоволеність членів колективу своїм перебуванням у ньому, процесом і результатами праці; е) визнання авторитету керівників, які поєднують ознаки формальних і неформальних лідерів; є) мажорний життєстверджуючий настрій у колективі; ж) високий ступінь участі членів колективу в управлінні та самоуправлінні; з) згуртованість і організованість; и) свідома дисципліна; і) висока продуктивність роботи; ї) відсутність плінності кадрів [3, с. 189].

Успіх діяльності кожної окремої прокуратури забезпечує цілеспрямований колектив прокурорів-одномумців, в якому цінують індивідуа-

льність, творчі здібності, характер, інтереси й уподобання кожної окремої особистості. У цьому механізмі повинні максимально реалізовуватися творчі здібності кожного. Кожен окремий працівник прокуратури повинен сам постійно удосконалюватися, підвищувати морально-етичний і культурний рівень, щоб повною мірою реалізувати свій інтелект і здібності при виконанні службових обов'язків, не проявляти «чорної заздрості» до більш успішних працівників.

Ефективним способом впливу керівника прокуратури на формування сприятливого психологічного клімату в прокурорському колективі має бути особистий приклад. Наприклад, це ставлення керівника прокуратури до самого себе, своїх обов'язків, підлеглих, до колективної думки. Конкретний приклад як у поведінці, так і в манері спілкування створює певний зразок, еталон, якого повинен дотримуватися кожен член колективу прокуратури. Але при цьому керівникові прокуратури необхідно знати особливості характеру своїх підлеглих, їхню життєву ситуацію, проблеми, що турбують підлеглих, їх здібності та навички в роботі.

Отже, створення та підтримання, як керівником прокуратури так і самими прокурорами, сприятливого психологічного клімату в прокурорському колективі, позитивно буде впливати ефективність роботи конкретного прокурорського колективу.

Список використаної літератури:

1. Психологія // Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. : 42 000 сл. / уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. — 2-ге вид., випр. — К. : Аконіт, 2003. — Нові словники. — Т. 3. — П-Я. — 846 с.
2. Будко О.О. Стан соціально-психологічного клімату в трудових колективах органів виконавчої влади та місцевого самоврядування / О.О. Будко // Офіційний сайт Харківського державного інституту регіонального управління [Електронний ресурс] — Режим доступу до відомостей: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/3/03.pdf>
3. Щетина Т.П. Організаційна культура та психологічний клімат в педагогічному колективі / Т.П. Щетина // Таврійський вісник освіти. — 2012. — № 2. — С. 187–191.

ГОНЧАРЕНКО Г. А.

Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доцент спеціальної кафедри правового забезпечення
оперативно-службової діяльності СБУ,
кандидат юридичних наук, підполковник

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Докорінні зміни в безпековому середовищі України зумовили необхідність створення якісно нової, сучасної системи забезпечення національної безпеки, важливою складовою якої повинна стати реформована Служба безпеки України (далі — СБ України). Особливої уваги, при цьому, заслуговує питання комплектування СБ України висококваліфікованими фахівцями, здатними в умовах складної соціально-політичної обстановки у державі вирішувати завдання, покладені законодавством на національну спецслужбу.

Систему професійної підготовки кадрів для потреб СБ України складають Національна академія СБ України (м. Київ) та Інститут підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків), які згідно з державним замовленням здійснюють підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу.

Так, Національна академія СБ України є вищим військовим навчальним закладом, акредитованим та ліцензованим МОН України за статусом вищого навчального закладу IV рівня акредитації у галузі забезпечення національної безпеки, який здійснює підготовку за денною та заочною формою навчання за ступенями (освітньо-кваліфікаційними рівнями) бакалавра, спеціаліста і магістра. У її складі діє сім факультетів, 26 кафедр, Центр навчально-методичної роботи, Центр наукових досліджень, аспірантура, видавництво, а також інші допоміжні підрозділи [1].

Інший статус має Інститут підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, який є військовим навчальним підрозділом системи СБ України у складі вищого навчального закладу. Основним завданням Інституту є підготовка фахівців для потреб СБ України, а також підвищення кваліфікації слідчих, керівників слідчих підрозділів та співробітників-юристів СБ України. Після закінчення навчання випускники військового навчального підрозділу Університету отримують диплом магістра (спеціальність 081 «Право»). На спеціальних кафедрах

Інституту викладаються професійно-орієнтовані навчальні дисципліни та спецкурси, серед таких — особливості досудового розслідування в органах СБ України; правове забезпечення оперативно-службової діяльності СБ України; основи забезпечення державної безпеки, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності; тактико-спеціальна та спеціальна фізична підготовки [2].

Важливою складовою підвищення національних безпекових спроможностей, відповідно до завдань, визначених у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 та Воєнній доктрині України, затвердженій Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015, є модернізація системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для сектору безпеки і оборони України за стандартами ЄС та НАТО. А кадрове забезпечення сектору безпеки і оборони, як визначається Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженою Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016, включає оптимізацію системи вищих військових навчальних закладів та навчальних підрозділів сектору безпеки і оборони, організацію підготовки спеціалістів для потреб сектору безпеки і оборони за державним замовленням за спорідненими спеціальностями у відповідних профільних навчальних закладах незалежно від їх відомчої приналежності з отриманням у них європейського рівня освіти.

У висновках Національного інституту стратегічних досліджень за результатами аналізу системи підготовки кадрів для сил безпеки України виділено проблему, що підготовка кадрів для сектору безпеки та оборони України за часовими стандартами вищої освіти (12-тирічний цикл здобуття повної вищої освіти) не виправдано затягує процес навчання українських силовиків, не дозволяє оперативно забезпечувати сили безпеки досвідченими кадрами із практичним досвідом, є нерациональним використанням бюджетних коштів [3]. Це питання торкається всіх без виключення вищих військових навчальних закладів сектору безпеки і оборони України, в тому числі СБ України.

Окрім шляхи вирішення вказаної проблеми були окреслені академіком Тацієм В.Я., який запропонував розглянути питання стосовно додаткового запровадження в Інституті підготовки юридичних кадрів для СБ України, який входить в очолюваний ним Університет, підготовки на основі базової або повної вищої освіти за другим (магістерським) рівнем вищої освіти (спеціальність «Правознавство») з півторарічним терміном навчання [3].

Необхідність подальшого комплектування штатних посад в органах, підрозділах СБ України за рахунок фахівців з вищою юридичною освітою і обов'язковим знанням новітнього законодавства, включаючи професійно-орієнтовані навчальні дисципліни та спецкурси в сфері державної безпеки, не викликає сумнівів. Саме тому, перспективним напрямком

в рамках оптимізації системи вищих військових навчальних закладів та навчальних підрозділів сектору безпеки вбачається пропозиція підготовки юридичних кадрів для потреб СБ України за другим (магістерським) рівнем вищої освіти з півторарічним терміном навчання.

Крім того, з огляду на необхідність своєчасного та повного впровадження досвіду застосування новел законодавства в практичній діяльності слідчих та оперативних підрозділів СБ України, вбачається за доцільне розширення науково-дослідних підрозділів в органах безпеки, які б здійснювали вивчення та узагальнення передової практики застосування сучасного кримінального та кримінального процесуального законодавства та поширювали позитивний досвід шляхом складання методичних матеріалів, проведення навчальних занять в практичних підрозділах СБ України [3]. Саме тому науковий потенціал Інституту доречно буде спрямовувати на вирішення нових завдань (з вивчення та узагальнення практики застосування законодавства), спрямованих на підвищення ефективності функціонування сучасної спеціальної служби.

Список використаної літератури:

1. Про Академію : інформація з офіційного веб-сайту Національної академії Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.ssu.gov.ua/ua/about/Pro-Akademyu.htm>
2. Про Інститут : інформація з офіційного веб-сайту Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ssu.gov.ua/ua/pages/99>
3. Система підготовки кадрів для сил безпеки України: проблеми та перспективи розвитку: аналітична доп. / С.В. Сьомін, О.О. Резнікова; за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2016. – 50 с.

ОВЧАРЕНКО О. М.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів,
кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПІДСТАВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ ЗА НЕПРАВОСУДДЯ І ПЕРЕГЛЯДУ РІШЕННЯ СУДУ ВИЩИМИ СУДАМИ

Одне з найбільш складних питань притягнення суддів до кримінальної відповідальності є тлумачення органом досудового слідства поняття «неправосудність рішення суду». Відсутність законодавчого закріплення зазначеного поняття дає підґрунтя для його суб'єктивного трактування і як наслідок, можливість впливу на суддів шляхом

порушення кримінальних проваджень та проведення у відношенні них слідчих дій. Постає питання: чи справі орган досудового слідства давати належну оцінку неправосудності рішення суду? Адже, в силу статей 126, 129 Конституції України законність процесуальних актів і дій (бездіяльності) суддів, вчинених при розгляді конкретної справи, не може перевірятися за межами передбаченого законом процесуального контролю. Виключне право перевірки законності та обґрунтованості судових рішень має відповідний суд згідно з процесуальним законодавством. Оскарження у будь-який спосіб судових рішень, діяльності судів і суддів щодо розгляду та вирішення справи поза передбаченим процесуальним порядком у справі не допускається.

За змістом ст. 129¹ Конституції України, постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р., № 6 «Про незалежність судової влади» судові рішення є обов'язковим до виконання і тому вважаються законними, доки вони не скасовані в апеляційному чи касаційному порядку або не переглянуті компетентним судом в іншому порядку, визначеному процесуальним законом, в межах провадження справи, в якій вони ухвалені. Оскільки жодним нормативним актом не визначено, як відмежувати «суттєвість» порушення процесуального закону, що тягне за собою лише скасування рішення суду, від підстави, за якої суддя притягається до відповідальності, існує потреба створити для суддів процесуальні гарантії від необґрунтованого притягнення їх до дисциплінарної чи кримінальної відповідальності.

По-перше, відповідно до пп. 6 ч. 1 ст. 44 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. дисциплінарна скарга залишається без розгляду та повертається скаргнику, якщо вона ґрунтується на доводах, що можуть бути перевірені лише судом вищої інстанції в порядку, передбаченому процесуальним законодавством, повертається без розгляду. По-друге, якщо рішення не скасовано або не змінено в судовому порядку, з огляду на принцип незалежності суддів, суддю: (а) не можна звільнити з посади за зміст цього рішення; (б) не можна притягати до кримінальної відповідальності за постановлення завідомо неправосудного судового рішення. Порушувати питання про звільнення судді з посади в подяку дисциплінарної відповідальності або його кримінальну відповідальність за ст. 375 КК України можна лише після скасування або зміни його рішення вищими судовими інстанціями й набуття відповідного рішення статусу остаточного, але для запровадження цього правила необхідно змінювати законодавство.

По-третє, оцінка змісту судового рішення, зокрема його матеріально-правових аспектів, не може бути предметом дисциплінарного провадження. Якщо ж мають місце допущені суддею порушення матеріального права, справа має пройти всі судові інстанції, а після цього може наставати відповідальність судді за ч. 2 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. (скасування або зміна судового рішення у випадку, коли порушення допущено суддею

внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків). Суттєвим аспектом цього питання є те, що у такому разі законодавство не передбачає автоматичної відповідальності судді, а настає вона лише за наявності скарги (заяви) про неналежне поведінку останнього, подану до органу, що здійснює дисциплінарне провадження або надходження окремої ухвали суду вищої інстанції, в якій констатуються суттєві порушення законодавства з боку судді, виявлені під час апеляційного або касаційного перегляду рішення. Суди апеляційної й касаційної інстанцій теж не зобов'язані вживати заходів реагування в разі виявлення фактів умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків при перегляді судової справи, що можна вважати недоліком чинного законодавства. Можна також зробити ще одне зауваження. Якщо на суддю не подано скарги до органу дисциплінарної влади і якщо рішення не оскаржується в судових інстанціях, значить – незалежно від його змісту – воно задовольняє всі зацікавлені сторони. Отже, не слід порушувати питання про відповідальність судді, оскільки з точки зору суб'єкта права тут порушення його прав і законних інтересів немає, інакше це суперечитиме конституційній zasadі обов'язковості судового рішення, презумпції його законності (поки рішення не змінено й не скасовано вищими судовими органами, воно вважається законним) й принципу правової визначеності правовідносин.

По-четверте, предметом дисциплінарного провадження щодо судді мають бути виключно процесуальні порушення, допущені ним під час правосуддя, а також порушення правил суддівської етики, внутрішнього трудового розпорядку суду й антикорупційних стандартів. Застосування суддею матеріального законодавства при розгляді й вирішення справ має бути предметом перевірки виключно вищих судових інстанцій, оскільки тлумачення закону захищено суддівським імунітетом.

По-п'яте, при встановленні під час притягнення судді до відповідальності змістовних дефектів рішення, має бути ініційований його перегляд. Законодавство передбачає перегляд рішення суду за нововиявленими обставинами лише в разі зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження і скасування цього рішення, що стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, яку належить переглянути. Ці обставини мають бути встановлені вироком суду, що набрав законної сили, а за неможливості ухвалення вироку – підтверджені матеріалами розслідування (ст. 459 КПК України). Установлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення, є підставою для перегляду справи за нововиявленими обставинами за ст. 245 КАС України, ст. 361 ЦПК України й ст. 112 ГПК України. Процесуальне законодавство містить підстави для перегляду рішення суду ВС України при встановленні міжнародною судовою установою (в тому числі Європейським судом

з прав людини), юрисдикція якої визнана Україною, порушення останньою міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом (ст. 237 КАС України), яке відбувається за наявності відповідної скарги (заяви) зацікавленої особи. За наслідками дисциплінарного провадження або звільнення судді перегляд рішення суду неможливий. Щодо дисциплінарного провадження, таке правило виявляється логічним, однак у разі звільнення судді з посади перегляд справи за нововиявленими обставинами має бути передбачений, оскільки йдеться про вчинення проступку, несумісного з високим званням судді.

ХРАПЕНКО О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, адвокат

ТАКТИКА СКЛАДАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ АДВОКАТОМ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Будь яке звернення до суду завжди передбачає велику та ретельну роботу адвоката — представника із процесуальними документами. Ця робота вимагає уваги, наполегливості, грамотності та професіоналізму. У більш досвідчених адвокатів є вже напрацьована тактика роботи із складання процесуальних документів.

Питаннями побудови тактики складання процесуальних документів займалися такі науковці як — О.М. Перунова, В.М. Горшеньова, В.В. Комарова, Ю.І. Мельникова, А.Ф. Шебанова, В.В. Лазарева, Я.П. Зейкан, Д.П. Ватман, В.А. Елизаров, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса та інші.

Сам процес складання документів має назву документування. А слово документ з латинської мови перекладається як свідчення або доказ.

Умовно вимоги до будь — якого процесуального документу можна поділити на:

1. Правові (відповідність букві закону);
2. Логічні (послідовний виклад матеріалу);
3. Мовні (граматично правила побудова речень);
4. Психологічні (вплив психологічних аспектів на побудову документу).

О.М. Перунова зазначає, що можна сформулювати загальні ознаки процесуального документа:

- 1) має офіційний характер;

2) має спосіб вираження і закріплення (технічний, машинописний, письмовий);

3) не має єдиної письмової процесуальної форми і змісту документа, все залежить від значення конкретного процесуального документа (функціонального призначення);

4) письмова форма і зміст процесуального документа знаходяться у цілісній залежності одне від одного;

5) зміст процесуального документа залежить від норми, яка застосовується у певній стадії цивільного процесу;

6) письмові процесуальні форми документів суворо зумовлені діями учасників процесу і закріплені у законі. [2]

Таким чином можна зробити висновок проте що процесуальний документ є головним елементом, який допомагає здійснювати вираження судочинства в структурі цивільно-процесуальної форми.

Щодо тактики складання процесуальних документів, то науковці та і практики виділяють дві най розповсюджені тактики:

1. Перша група фахівців вважає, що велика кількість інформації заважає сприймати зміст процесуального документа (позовної заяви) і породжує «невірне» сприйняття інформації суддею. Саме тому вони складають короткі позовні заяви, аргументуючи це тим, що головне вже визначено, а у подальшому можна лише підсилювати визначену правову позицію у відповідності до того, як себе буде поводити відповідач. Тактично така заява орієнтована на те, що відповідач почне «відчайдушно захищатися» й виявить слабкі місця у захисті своїх прав.

Однак з такою тактикою важко погодитися, оскільки «слабка тим, що сторона може не висловлювати всіх аргументів, за допомогою яких вона збирається переконати суд, у позовній заяві. Така тактика може мати місце, якщо аргумент не потребує підтвердження доказами і зводиться до посилання на додаткові норми законодавства. Тому ця тактика є реальною та такою, що відповідає положенням ЦПК України.

Також, згідно зі ст. 31 ЦПК України позивач має право протягом усього часу розгляду справи змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, тому за ним залишається право на зміну аргументації [1]. Звідси й беруться великі розміри позовних вимог, оскільки передбачається певна гра у торги з відповідачем, яка може закінчитися укладенням мирової угоди. Великі розміри моральної шкоди зумовлюються тим, що суди у переважній частині справ зменшують їх вдвічі.

Відповідь на позовну заяву може бути складена у таких формах: пояснення сторони або заперечення проти позову. При цьому пояснення можуть викладатися письмово, але і усна форма також допускається. У першому випадку можна просити суд приєднати письмовий варіант пояснень до справи.

Саме тому зовні сформована та обіграна правова позиція при поглибленому її дослідженні перестає бути законною, але для доведення

переконливості заперечень проти позову доцільно акцентувати увагу суду на відсутності правових підстав для задоволення позову.

2. Друга група науковців вважає доцільним найбільш повно викласти інформацію (факти, докази) у позивній заяві. Для переконання суду одразу після вивчення даної заяви.

Деякі адвокати використовують тактику повтору одних аргументів у різних словосполученнях, але така практика може наштовхнутися на зовсім протилежний ефект, оскільки суддя може втратити увагу до документа і повагу до його автора, який тричі повторює одну думку в короткому документі. Це свідчить про те, що інших думок він не має.

У законодавстві також містяться загальні вимоги, яким повинні відповідати всі процесуальні документи — це законність, обґрунтованість і вмотивованість, повнота.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40-41, 42. — Ст. 492.
2. Перунова О. М. Ознаки процесуальних актів-документів з цивільних справ / О. М. Перунова// Форум права. —2014. — № 2. — С. 346—351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FPindexhtm_2014_2_61.pdf

ВЕРНИДУБОВ І. В.

Національна академія прокуратури України,
старший викладач відділу підготовки прокурорів з підтримання
державного обвинувачення в суді, кандидат юридичних наук, доцент

БЕЛКОВА С. О.

Національна академія прокуратури України,
викладач відділу підготовки прокурорів з представництва інтересів
громадянина або держави в суді, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ В УКРАЇНІ З ВРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Юридична наука, як і юридична професія, з кожним етапом соціально-економічного розвитку суспільства дедалі більше диференціюється. Причому як у предметній площині (цивільне право, господарське право тощо), так і у функціональній (суд, прокуратура, адвокатура, нотаріат тощо) [1]. Це закономірний процес, оскільки різні сфери правового

регулювання набувають характерні для кожної з них напрями діяльності, критерії оцінки та професійні навички майбутніх юристів.

На сьогодні теоретична підготовка юристів є досить актуальною у нашій країні, адже здобуття спеціальності вищого рівня вимагає вивчення низки юридичних дисциплін, завдяки яких формується компетентність і професійна майстерність юристів. В цих умовах юридична наука не повинна бути пасивною, а відповідати якісним вимогам сучасності та європейському освітньому простору.

На наш погляд, майбутній юрист повинен мати необхідний рівень якості знань, навичок та умінь, що впливають з професійних вимог. Зокрема: 1) володіти професійними, діловими, психологічними та педагогічними якостями юриста-фахівця (прокурора, судді, адвоката, нотаріуса, юрисконсульта тощо); 2) знати основні галузі права в залежності від напрямку його професійної діяльності, законодавчі та інші нормативно-правові акти; 3) вміти правильно організувати свою роботу, юридично правильно кваліфікувати факти та обставини, якісно складати документи правового характеру, приймати правові рішення та здійснювати інші юридичні дії (участь у судочинствах) у відповідності із законом; 4) суворо дотримуватися етичних та правових норм.

Порівняльний аналіз набуття юридичної освіти в європейських країнах дозволяє дійти висновку, що головною метою юридичної освіти у Великобританії, Австралії і Новій Зеландії, а також країнах Північної Америки є підготовка практикуючого юриста, який зможе успішно вирішувати складні практичні завдання та представляти інтереси особи у суді в найкоротший термін після отримання диплому про вищу освіту. У зв'язку з цим підготовка на юридичних факультетах англосаксонських країн базується на таких методах викладання, як розгляд теоретичного матеріалу за допомогою судових прецедентів.

Досвід США показує, що для підготовки висококваліфікованого юриста необхідно забезпечити системне викладання 32-35 професійно значущих основоположних дисциплін, що становить приблизно дві третини загального часу навчання. Сюди, зокрема, належать теорія держави і права, конституційне право, цивільне право, господарське право, кримінальне право, земельне право, міжнародне право, фінансове право, різні галузі процесуального права. Решта – це навчальні дисципліни, які групуються за ознаками меншої вагомості в системі юридичної освіти та конкретної спеціалізації [1].

Привертає увагу підготовка юристів в Німеччині. Єдність вимог по їх підготовці визначається загальним для всіх земель Федеральним Законом про статус суддів і низкою інших федеральних законів, що встановлюють високі вимоги до освітньої підготовки фахівців в області права: прокурора, нотаріуса, адвоката, юриста в органах державного управління та ін.

Так, семестр складається з лекційного періоду і вільного від лекцій часу, протягом якого студенти займаються самостійно: пишуть домашні

роботи, готуються до іспитів, проходять обов'язкову тримісячну практику — як правило, по одному місяцю на рік — з кримінального права, з цивільного права і в органах управління. Самі заняття проводяться в різних формах: лекціях, семінарах, колоквиумах, групових вправах, які можуть проводити науковці та викладачі, що перейшли з практичних органів. Письмові роботи у вигляді клаузул є письмовим іспитом, до перевірки яких залучаються юристи-практики [2].

Вважаємо, що в сучасних умовах виникає необхідність у вдосконаленні форм навчання як для підготовки юристів, так і для працівників органів прокуратури з підвищення їх кваліфікації, яке полягає у запровадженні широкого виду занять. Наприклад: 1) практичне заняття з формування умінь і навичок, в основу якого покладена система вправ (завдань); 2) практичне заняття з застосування знань, умінь і навичок (практикум) — реалізація засвоєного матеріалу на практиці в суді, прокуратурі; 3) інтерактивні заняття — ділові або рольові ігри у вигляді імітації судових процесів; 4) тренінги щодо проведення окремих слідчих та інших процесуальних дій; 5) конкурси — при написанні процесуальних документів (обвинувальних актів, позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг тощо); 6) практичні заняття з суспільного огляду знань і навичок — виїзні заняття до судових та правоохоронних органів; 7) заняття щодо застосування публічних форм навчання, в основу якого покладено вміння проведення брифінгів, прес-конференцій тощо.

Поміж іншим, доцільним є запровадження використання у проведенні практичних занять так званого «комбінованого» викладання граничних (міжпредметних) дисциплін, мета якого є об'єднання спорідненого матеріалу кількох предметів. Наприклад, при проведенні у Національній академії прокуратури України заняття за темою: «Взаємодія слідчого, процесуального керівника та прокурора з метою представництва» залучаються викладачі з різних відділів. До практичних занять за напрямком прокурорської діяльності — підтримання публічного обвинувачення залучаються професійні юристи: судді, адвокати, прокурори. За такою методикою навчальні заняття є професійно якісними і вдосконалими.

Список використаної літератури:

1. Роскопіна Ю.О. Перспективи впровадження в українських містах педагогічних тенденцій організації професійної підготовки юристів у вишій школі США. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/32524/1/81.pdf>
2. Погрибний О.О. Порівняльне правознавство — навчальний посібник. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uchebnik-online.net/book/33-porivnyalne-pravoznavstvo-navchalnij-posibnik-oo-pogribnij/16-tema-10-yuridichna-osvita-v-pravovix-sistemax-svitu.html>

НЕСТЕРЧУК Л. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

З огляду на останнє десятиліття в Україні відбувся величезний прогрес у створенні законодавчої бази з прав людини і вона набагато більше стала відповідати європейським стандартам і цінностям. Додається зусиль зі створення механізму, що гарантує і забезпечує право людини на справедливий судовий захист.

Центральне місце у всій правовій системі будь-якого цивілізованого суспільства відведене і належить суду. Саме суд має уособлювати справжнє право, істинну справедливість. Конституція України в ст. 55 закріпила, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових осіб. Вказані конституційні положення значно підсилюють роль суду, яку він повинен реалізовувати в суспільстві і державі, покладають на нього особливо важливі завдання охорони прав і свобод людини. Право на справедливий судовий розгляд закріплено Міжнародним пактом про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. та ратифіковано Україною 1973 року. Проте він містить положення, за якими перелік органів, що захищають та поновлюють порушені права фізичних осіб, не має обмежуватися національними судами: право на захист повинно забезпечуватись компетентною судовою, адміністративною чи законодавчою владою або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, зазначає О.Б. Прокопенко [3].

Проведення судово-правової реформи визначає важливість роботи вчених-правознавців з виробки ефективного механізму розбудови судової влади за принципами, визначеними Конституцією України, з урахуванням її специфіки, світового досвіду і національних особливостей. До таких робіт слід віднести дослідження сучасних вітчизняних юристів В. Бойка, В. Бринцева, Ю. Грошевого, В.В. Долежана, С.В. Ківалова, М.В. Косюти, Ю.Є. Полянського, В. Копейчикова, І. Марочкіна, Ю. Оборотова, В. Погорілка, Д. Притики, М. Савенка, В. Тація, Ю. Тодики, та інших правознавців країн, які опрацьовуючи правову основу судової влади зверталися до Конституції України, законодавчих та підзаконних актів України, що регулюють організацію і функціонування судової системи, рішення, ухвали Конституційного

Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, рішення Європейського Суду з прав людини.

Відносно судової влади у системі розподілу влад в Україні, зроблена спроба визначення місця судової влади, її ролі, спроба аналізу владної ознаки її функцій, засобів регулювання нею суспільних відносин. Зазначено необхідність визначення влади, зокрема і судової, в сучасному демократичному суспільстві не як панування, а як суспільно корисного ефективного впливу уповноважених суб'єктів на свідомо уповноважених інших суб'єктів на основі спільних інтересів. Тому слід розуміти судову владу як вирішальний вплив судової системи на підвладних суб'єктів, що має легальний, легітимний і правовий характер і здійснюється з метою захисту прав і свобод громадян або інших суспільних цінностей.

В подальшому вивченні судової влади необхідно розв'язати проблеми невиконання судових рішень шляхом впровадження принципу «правової впевненості», згідно з яким громадянин, звертаючись до суду, має бути заздалегідь упевнений як у справедливості судового розгляду, так і у виконанні судового рішення, поваги до нього з боку органів влади. Такі моральні устої пропонуємо запровадити у нормах діючого процесуального законодавства.

Слід визнати правозахисну і правоохоронну функції складовими єдиної функції судового захисту прав і свобод людини і громадянина, яка є головною, владоформуючою функцією судової влади. Процедура здійснення контролю за виконанням судових рішень із застосуванням з боку суду мір юридичного впливу у разі порушення принципів «Право на справедливий суд» (ст. 7) та «Обов'язковість судових рішень» (ст. 13), що зазначені у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» має стати більш вимогливою, тому що функції судової системи є проявом її владної природи, оскільки мають легальний і легітимний характер. Результатом їх здійснення є повне і остаточне врегулювання суспільних відносин шляхом прийняття судового рішення, яке є обов'язковим для виконання.

Система заходів, спрямованих на забезпечення і підвищення владності судової діяльності в процесі проведення судово-правової реформи, має головні напрями: здійснення заходів щодо нормативно-правового забезпечення судової системи та розбудова комплексної безперервно діючої системи кадрового, фінансового та інформаційного забезпечення судових органів.

Важливим є запровадження адміністративних судів на міському, районному рівні. Оскільки їх існування відповідає конституційному принципу спеціалізації, тим більше, що Конституція України у ст. 125 запровадила положення, за яким: «З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди».

Говорячи про значення судової влади як повновладної гілки державної влади, враховуючи, в цілому, практику органів судової влади — судів, величезного значення набуває систематичне узагальнення судової практики для виявлення застарілості тих чи інших законів і необхідності подальшого розвитку законодавства. Тому доречно звернутися до у розуміння судового тлумачення, яке є завжди офіційним і за рівнем владнообов'язковості поділяється на загальнообов'язкове, обмежено обов'язкове, рекомендаційне та дискусійне, потребує теоретичного удосконалення і практичного застосування. Тому слід запровадити процедуру, за якою обов'язково застосовувати висновки постанов Пленуму Верховного Суду у тексті проектів норм матеріального або процесуального акту, що має бути прийнятим Верховною Радою України задля удосконалення судової влади, або здійснення правосуддя. Усе це свідчить про доцільність надання Верховному Суду права законодавчої ініціативи.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р., прийнята на V сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 3018-III // Голос України. — 2016. — № 51 (2802).
3. Прокопенко О.Б. Проблеми становлення справедливої судової влади [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>

КУРГАНСЬКИЙ О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ ТА ЙОГО СИСТЕМИ

Прийнятий в 2016 році діючий Закон України «Про судоустрій та статус суддів» змінив термінологічний підхід до самого визначення об'єктів свого правового регулювання. Якщо Конституція України в первинній редакції, редакції Закону України «Про судоустрій України» 1981 року, 2002 року, Закону України «Про судоустрій та статус суддів» 2010 року, Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» 2015 року, Указ Президента «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» 2006 року оперували поняттями «судова

система», «система судів», «судівництво», «судоустрій», «система судів загальної юрисдикції», то сучасний документ вважає за доцільне працювати з дещо синтетичним визначенням «система судоустрою».

Сам термін «судоустрій» в нинішній редакції Закон України «Про судоустрій та статус суддів» значно змінив смислове навантаження, звужився. Порівнюючи з текстами попередніх законів, спостерігається спроба замінити термін «система судів загальної юрисдикції» терміном «система судоустрою».

Слід відзначити, що нормативна база ані в колишній редакції Закону України «Про судоустрій та статус суддів», ані в нинішній не дає визначення терміну «судоустрій». Тлумачний словник судоустрій визначає як систему судових установ, їх організацію та порядок діяльності [4, с. 954]. Наукова література містить різноманітні підходи до вирішення цього питання. Р.О. Куйбіда, наприклад, визначає поняття судоустрою як судову систему, яка охоплює суди та органи й установи, що їх обслуговують [5, с. 6]. В свою чергу Л.М. Москвич зазначає, що судоустрій являє собою організаційне оформлення (організаційну побудову) судової системи [6, с. 25]. Цікаву позицію займає І.Є. Севостьянова, яка відзначає, що судоустрій неправильно розуміти в широкому змісті як «судову систему» країни, тобто як види судів та інших органів судової влади. На її думку, у вузькому розумінні, судоустрій — це тільки структура судів. Також вона наголошує, що судоустрій найчастіше визначається некоректно — як сукупність норм, що встановлюють завдання, принципи організації й діяльності судів, їхню структуру та компетенцію [7]. Комплексну позицію у зв'язку з цим займає М.А. Фоміна, яка визначає, що «судоустрій» становить собою сукупність норм, які визначають основоположні засади організації та діяльності, завдання, внутрішню будову та компетенцію судів та прирівняних до них органів (третейські суди, арбітражі), а також безпосередньо систему судів держави та систему органів, створених для обслуговування цієї системи [8, с. 68]. Зважаючи на вищевикладене, слід звернути увагу на недостатню коректність терміну «система судоустрою», так як судоустрій, як термін, вже містить у своєму логічному змісті системний характер зв'язку між елементами, що його утворюють.

Одночасно із тексту закону повністю видалено термін «судова система». Попередні редакції вказували, що термін «судова система» охоплював значно ширше коло суб'єктів, ніж «система судів загальної юрисдикції», відзначаючи, що існує й Конституційний Суд України, який з системою судів загальної юрисдикції і утворював судову систему України. Преамбула діючого Закону України «Про судоустрій та статус суддів» вказує, що закон визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд. Тобто до судової влади не можуть відноситися органи, організація та діяльність яких не набули відображення у даному

законі. Ч. 1 ст. 3 цього закону наголошує, що суди України утворюють єдину систему. Остаточню оформлює позицію законодавця ст. 17, де визначається, що систему судоустрою складають: місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд, а для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди [2].

Подібний підхід діючого закону наводить на думку, що спостерігаються намагання вивести Конституційний Суд України не тільки за межі судової системи, а і за межі судової влади. Таким чином, виводячи Конституційний Суд за межі судової влади, законодавець втручається в сформовану систему стримок та протизваг, яка існує в рамках розподілу влади.

Список використаної літератури:

1. Конституція України – Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996., № 30, ст. 141.
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» // Відомості Верховної Ради України від 29.07.2016, № 31, стор. 7, ст. 545.
3. Указ Президента Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. – Офіційний вісник України від 24.05.2006., № 19, стор. 23, стаття 1376.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / (уклад і голов. ред. В.Т. Бусел). – Київ, Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
5. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 288 с. – С. 6.
6. Москвич Л. М. Напрями оптимізації судоустрою України // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 4 (128). – С. 25.
7. Туркіна І.Є. Типології правових систем і роль органів судової системи в механізмі держави // Теоретичні та прикладні питання державотворення: електронне наукове фахове видання. – Одеса: ОРІДУ НАДУ. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2012_10/zmist/R_1/04_Turkina.pdf
8. Фоміна М.А. До питання розмежування понять «судова система» та «судоустрій» // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 67-69.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ

На сьогоднішній день нашій державі продовжується процес реформування судовій гілці влади, шляхом її повного перезавантаження, як у формі зміни вітчизняного законодавства, яке регулює судоустрій та статус суддів, так і ліквідацією старих та створенням нових судів.

Цей процес був розпочатий ще 31 березня 2015 року підписанням Указу Президента України № 109/2015 «Питання Конституційної Комісії», яким було закріплено персональний склад даного органу, який був уповноважений готувати проект змін до Основного Закону України в тому числі, що стосувалися і правосуддя. У цьому ж році було прийнято дві стратегії щодо удосконалення судової системи. Перша — «Стратегії розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки» ухваленої XI 3^тїздом суддів України. Друга — «Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» схвалена указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015.

Важливим питанням у цій комплексній реформі судової влади в Україні залишається питання закріплення та визначення напрямків реалізації визначального принципу — незалежності суддів.

На міжнародному правовому полі даний принцип регулюється різними нормативно-правовими актами.

Так, відповідно до Основних принципів незалежності судових органів схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, принцип незалежності суддів включає в себе принцип незалежності судових органів (незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її; судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонук, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку і з будь-яких би то не було причин; судові органи мають компетенцію стосовно всіх питань судового характеру і виняткове право вирішувати, чи входить передана їм справа до їхньої встановленої законом компетенції; не повинно мати місця неправомірне чи несанкціоноване втручання в процес правосуддя, а судові рішення, винесені

суддями, не підлягають перегляду), свобода слова та асоціацій (відповідно до Загальної декларації прав людини члени судових органів, як і інші громадяни, користуються свободою слова, віровизнання, асоціацій та зборів; однак, керуючись такими правами, судді повинні завжди поводитись таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади і зберегти неупередженість і незалежність судових органів; судді володіють свободою організовувати асоціації чи інші організації та вступати до них для оборони своїх інтересів, удосконалення професійної підготовки і збереження своєї судової незалежності), кваліфікація, підбір і підготовка (особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підбору кваліфікацію в галузі права. Будь-який метод відбору суддів мусить гарантувати від призначення суддів за неправомірними мотивами. При відборі суддів не повинно бути дискримінації щодо даної особи за ознаками раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану та ін.; однак вимога про те, щоб кандидат на юридичну посаду був громадянином відповідної країни, не повинна розглядатися як дискримінаційна), умови служби та термін повноважень (термін повноважень суддів, їх незалежність, безпека, відповідна винагорода, умови служби, пенсії і вік виходу на пенсію повинні належним чином гарантуватися законом; судді, яких призначають чи обирають, мають гарантований термін повноважень до обов'язкового виходу на пенсію чи завершення терміну повноважень там, де це встановлено; підвищення суддів на посаді там, де є така система, слід здійснювати на основі об'єктивних факторів, зокрема здібностей, моральних якостей і досвіду; розподіл справ між суддями в судах, до яких вони належать, є внутрішньою справою судової адміністрації) професійна таємниця та імунітет (судді зобов'язані зберігати професійну таємницю щодо своєї роботи та конфіденційної інформації, отриманої в ході виконання ними своїх обов'язків, за винятком відкритих судових розглядів, і їх не можна примушувати давати свідчення з таких питань; без шкоди для якоїсь дисциплінарної процедури чи якогось права на апеляцію або компенсацію з боку держави відповідно до національних законів суддям слід користуватися особистим імунітетом від судового переслідування за фінансову шкоду, спричинену в результаті хибних дій чи упущень, які мали місце при здійсненні ними своїх судових функцій), покарання, усунення від посади і звільнення (звинувачення або скарга, що надійшли на суддю в ході виконання ним своїх судових і професійних обов'язків, повинні бути невідкладно і безсторонньо розглянуті згідно з відповідною процедурою. Суддя має право на відповідь і справедливий розгляд. На початковому етапі розгляд скарги має проводитись конфіденційно, якщо суддя не звернеться з проханням про інше; судді можуть бути тимчасово усунуті від посади або звільнені тільки з причин їх нездатності виконувати свої обов'язки чи поведінки, невідповідної до посади, яку

вони займають. Усі процедури покарання, усунення від посади і звільнення мусять визначатися відповідно до встановлених правил судової поведінки, рішення про дисциплінарне покарання, усунення від посади чи звільнення повинні бути предметом незалежної перевірки. Цей принцип може не застосовуватися до рішень Верховного суду або до рішень законодавчих органів, прийнятих при розгляді справ у порядку імпідменту або при дотриманні аналогічної процедури).

Отже вище зазначений принцип є багато складовим і дійсно є одним із основоположних принципів судоустрою та статусу суддів, а його порушення та обмеження може привести до зниження довіри до судових органів в Україні.

КІСЛИЦИНА І. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА В УКЛАДАННІ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ В ПІДГОТОВЧОМУ СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) у 2012 році у прокурора з'явилась можливість укладання угод про визнання винуватості із підозрюваним чи обвинуваченим. Прокурори активно використовують переваги даного процесуального інституту, серед яких основною є і зменшення навантаження на працівників прокуратури.

Згідно з отриманими статистичними даними із Звітів про роботу прокурорів за 2015 і 2016 роки, переважна більшість угод про визнання винуватості затверджується судом на підготовчому судовому засіданні. Так, наприклад, у 2016 році було ухвалено 6566 вироків на підставі угод про визнання винуватості на підготовчому судовому засіданні і 904 – у процесі судового розгляду, що складає відповідно 87,9% та 12,1% [1].

На жаль, в науковій літературі участь прокурора на та стадії підготовчого судового провадження при укладанні угод про визнання винуватості детально не досліджена. Однак, саме в підготовчому судовому провадженні суд може прийняти рішення про затвердження даної угоди. Для аналізу ролі прокурора в підготовчому судовому засіданні, слід розглянути, які дії відбуваються при підготовці прокурора до цього судового засідання. Так, якщо угоду про визнання винуватості було укладено під час до судового провадження, то відповідно до ст. 291 КПК України прокурор направляє до суду обвинувальний акт, до яко-

го додаються угода про визнання винуватості та реєстр матеріалів досудового розслідування, а також розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акту.

Важливо слідкувати за дотриманням усіх необхідних елементів процедури проведення підготовчого судового засідання. Слід наголосити, що прокурор, виступаючи певним гарантом дотримання прав і свобод людини і громадянина, повинен також приділяти цьому увагу, щоб жодні порушення встановленої процедури не мали місце, так як він зацікавлений в затвердженні тексту угоди про визнання винуватості судом на цій стадії, виходячи із мотивів процесуальної економії.

Суддя обов'язково перед ухваленням рішення про затвердження угоди про визнання винуватості під час підготовчого судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє положення ч. 4 ст. 474 КПК України. До того ж, законодавцем цілком передбачливо зазначено, що суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

З метою перевірки добровільності та усвідомленості обвинуваченим укладення угоди суд зобов'язаний з'ясувати в обвинуваченого, чи розуміє він, що кримінальне провадження щодо нього може бути розглянуто у судовому засіданні, де обвинувачений буде мати весь обсяг прав, зокрема, допитувати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подавати клопотання про виклик свідків і подавати докази, що свідчать на його користь [2, с. 342]. Прокурор також повинен слідкувати за тим, щоб суд роз'яснив особі: наслідки укладення угоди про визнання вини та обмеження її прав, які з цього випливають; характер обвинувачення, яке викладене в угоді і щодо якого особа визнає свою вину; конкретну міру покарання, передбачену за кримінальне правопорушення, яка погоджена сторонами, а також додаткові заходи, які будуть покладені на особу згідно з вироком суду (наприклад, згідно зі статтями 76, 77 КК).

Після здійснення цих дій, у підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти одне із таких рішень:¹) затвердити угоду про визнання винуватості або відмовити у затвердженні угоди в разі встановлення підстав, передбачених ч. 7 ст. 474 КПК України, та повернути кримінальне провадження прокурору (якщо угоду досягнуто під час досудового розслідування) для його продовження, або призначити судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку. У разі необхідності (якщо суд має сумніви щодо відповідності угоди вимогам закону) затвердження угоди може бути перенесено на іншу дату. Якщо ж суд переконується, що угода може бути затверджена, він відповідно до ст. 475 КПК України ухвалює вирок, яким затверджує угоду, і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Такий вирок має відповідати загальним вимогам до обвинувальних

вироків із урахуванням особливостей, передбачених зазначеною статтею 475 КПК України [3].

Слід звернути увагу, що суд не має права без мотивовано відмовити прокурору та обвинуваченому в затвердженні угоди про визнання винуватості, це можливо тільки за наявності встановлених законом підстав. Так, першою підставою є суперечність умов угод вимогам КПК України та/або закону. Така підстава наявна у випадку, якщо: угода укладена у провадженні щодо особливо тяжких злочинів; у провадженні бере участь потерпілий; фактичні обставини вчиненого правопорушення не відповідають кваліфікації кримінального правопорушення. Умови угоди визнаються такими, що не відповідають інтересам суспільства, у випадку якщо: ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження не відповідає тому пом'якшенню покарання, яке просить застосувати прокурор; був відсутній суспільний інтерес у забезпеченні швидшого досудового розслідування; підозрюваним насправді не вчинялося жодних дій, спрямованих на сприяння кримінальному провадженню. Така підстава, як очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань, застосовується у випадку відсутності в обвинуваченого постійного місця роботи, джерела доходів, майна або інших засобів для відшкодування заподіяної шкоди потерпілому. Щодо угод про визнання винуватості така підстава може застосовуватися у випадку, коли підозрюваний (обвинувачений) не може вчинити жодних дій щодо сприяння у розкритті злочину або повідомлення про осіб, які вчинили злочин. Фактичні підстави для визнання винуватості відсутні у випадку, коли зі сторони підозрюваного (обвинуваченого) мала місце само обмова або є наявним таке, що не піддається сумніву, алібі [2, с. 343].

Можна дійти висновку, що в процесі укладання угод про визнання винуватості на стадії підготовчого судового провадження прокурор відіграє важливу роль, адже він є і учасником даної угоди, і гарантом дотримання законності при її укладанні.

Список використаної літератури:

1. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2016 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112655&libid=100820
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг.ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 664 с.
3. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 03.10.2012 № 223-1430/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>

КРИВЕНКО О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ЗАРОДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРОКУРАТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Оскільки прокуратура є ланкою конкретної державно-правової системи, її радикальна зміна відбувається разом зі зміною цієї системи, тому історико-правові періоди розвитку інституту прокуратури в Україні збігаються з головними етапами розвитку її державно-правової системи. Процес розвитку законодавства про службу в органах прокуратури в Україні охоплює чотири історико-правових періоди: період входження України до складу Російської імперії (1722-1917); період Української Народної Республіки (1917-1922); радянський (1922-1991) і період незалежності Української держави, який розпочався в 1991 році.

Слід відзначити, що цілком слушною є думка багатьох вчених, які стверджують, що історія вітчизняної прокуратури починається з XVI століття, коли 1578 року на сеймі Речі Посполитої було створено особливий для України Луцький трибунал. Дія цього вищого суду поширювалася на Київське, Брацлавське та Волинське воєводства. Луцький трибунал наділявся правом законодавчої ініціативи. Його функції згодом перебрав на себе Український трибунал, створений у 1579 році в Батурині. На початку діяльності трибуналу його депутати обирали прокурора, термін повноважень якого становив один рік. Наглядачі приватних маєтків зверталися до нього за позовами і повідомляли про характер правопорушень, а прокурор, наглядаючи за законністю подання позовів до трибунального суду, самостійно приймав те чи інше рішення. Протягом наступного XVII століття прокурор разом з гетьманом, генеральним писарем, генеральним возним та генеральним суддею засідав в Українському трибуналі. Документи, що дійшли до нас, засвідчують, що посада прокурора часів Запорозької Січі глибоко вшановувалась: його називали одразу після гетьмана¹. В особі прокурора кошові отамани та гетьмани українського козацтва мали надійного помічника — гаранта законності. Розвиток козацько — гетьманського періоду існування прокуратури закінчився з ліквідацією української автономії.

Першим нормативним актом який розповсюджував свою дію на територію України та регулював службові обов'язки прокурорів можна вважати указ Петра I від 17 березня 1714 р. «О фискалах, о их должностях и действии». Слід відзначити, що інститут фіскалів був «прототипом»

---

¹ Лакізюк В.П., Михайленко О.Р. Прокуратура України: витоки, розвиток, персоналії та правове регулювання // Вісник прокуратури. — 2000. — № 2. — С. 35.

прокуратури і, проіснувавши певний період часу, був замінений прокуратурою.

12 січня 1722 року Петро I видав указ про створення прокуратури на території Російської імперії, який, як вважається, започаткував історію вітчизняної прокуратури. В указі Урядовому Сенату зазначалося: «... бути при Сенаті генерал-прокурору та обер-прокурору, також у будь-якій колегії по прокурору, які повинні рапортувати генерал-прокурору»¹. 18 січня 1722 року Указом «Про встановлення посади прокурорів у надвірних судах і про межі компетенції надвірних судів у справах фіскальних та інших людей» засновуються прокурори у провінціях принадвірних судах.

Інститут нагляду, створений Петром I, хоча й отримав французьке найменування, але не копіював французький зразок. Це був суто російський вихід, який став наслідком творчих зусиль Петра I та його сподвижників і мав риси не тільки французької прокуратури, а й шведських омбутсменів та німецьких фіскалів.

Згідно з указом від 27 квітня 1722 року «Про посаду генерал-прокурора» всю прокурорську систему очолював генерал-прокурор сенату, підзвітний безпосередньо імператору. Призначались і помічники генерал-прокурора: обер-прокурори, прокурори колегій і надвірних судів у губерніях, підпорядковані генерал-прокурору. На відміну від органів прокуратури Франції Петро I замість прокуратури обвинувального типу створив орган нагляду, що одержав назву «ока государева», основним завданням якої було здійснення від імені царя постійного нагляду за відповідністю законам дій та розпоряджень Сенату. Генерал-прокурор наділявся повноваженнями і в сфері правотворчості: пропонував Сенату приймати рішення з питань, не врегульованих правом. «Генерал-прокурор по старшинству останнє, але за значенням перше місце в Сенаті; він засідає в Сенаті, іменем імператора контролює усе, що там відбувається, має значний вплив на формування думки сенаторів»². Наглядала прокуратура за законністю діяльності і інших державних органів. Здійснювався нагляд за наповненням казни, місцями утримання в'язнів. В той час існував наступний порядок дій прокурора. Виявивши порушення, прокурор спочатку в усній формі пропонував усунути його, але якщо його звернення не допомагало, він вносив протест. Письмовий протест надходив до органу, котрий порушив закон і який мав це порушення усунути, або ж «залишитись при своїй думці». У випадку незгоди з протестом прокурора, керівник органу повинен був направити до вищестоящої інстанції або до Сенату разом з протестом свої пояснення про причини незгоди з прокурором.

---

¹ Российское законодательство X – XX веков. Законодательство периода становления абсолютизма / Отв. ред. А.Г. Маньков. – М., 1986. – Т. 4. – С. 182-183.

² Градовский А.Д. Высшая администрация России XVIII столетия и генерал-прокуроры. – СПб., 1966. – С. 209.

Внесення прокурором протесту призупиняло дію відповідного акту. В той же час, прокурор чий протест було відхилено, направляв генерал-прокурору спеціальну доповідь. Вивчивши даний документ він вирішував підтримати свого підлеглого чи ні. Безпосереднє кримінальне переслідування знаходилося поза компетенцією прокурора. Він лише наглядав за ходом розслідування справи. Прокурори призначались на посади Сенатом за пропозицією генерал-прокурора. Як визначав указ «Про посаду генерал-прокурора» генерал-прокурор як і підпорядковані йому прокурори звільнюються від відповідальності за донос, що не підтвердився. Але за ті чи інші провини вони могли бути покарані тільки Сенатом. Сам генерал-прокурор або обер-прокурор несли відповідальність виключно перед імператором.

Слід відзначити, що для служби в прокуратурі на той час ніяких нормативних вимог не було. Претенденти могли бути з різних верств, але вони повинні були мати кращі ділові та моральні якості. Юридична техніка того часу була ще не досконалою, юриспруденція не сформувалась як сфера професійної діяльності, не існувало юридичної освіти. Для прокурора найважливішим було не знання законодавства як такого, а розуміння монаршої волі та особиста відданість.

Після смерті Петра I до влади прийшла Катерина I, поступово влада в країні перейшла до рук аристократії. Це не могло не вплинути на статус генерал-прокурора, а пізніше і прокуратури в цілому. Петру I генерал-прокурор потрібен був для нагляду за аристократією, а в умовах коли монарх знаходився під їх владою, посада генерал-прокурора втратила своє значення. При Катерині I відбувається відхід від встановленого Петром I порядку здійснення вищого нагляду прокуратури за дотриманням законів в державі; зменшується роль як прокуратури в цілому так і генерал-прокурора зокрема.

КАЗАК О. А.

Науково-дослідний інститут Національної академії прокуратури України,
головний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення
прокурорської діяльності поза сферою кримінальної юстиції

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОКУРОРОМ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ У СУДІ

Законом України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» до Основного Закону України внесено зміни, відповідно до яких із тексту виключено

розділ VII «Прокуратура». Водночас розділ VIII «Правосуддя» цього нормативного акта доповнено статтею 131-1. У нормах нової статті закріплено правовий статус прокуратури України та її конституційні функції.

Відповідно до нових конституційних положень прокуратура в Україні здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Таким чином, право прокурора на захист державних інтересів у суді закріплено на конституційному рівні. Проте наразі існує низка проблем стосовно реалізації цієї конституційної функції прокуратури. Зокрема чинний Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру» не приведено у відповідність до вимог оновленої Конституції України.

Представництво прокурором інтересів держави у суді регламентовано в статтях 23, 24 згаданого Закону. Згідно з положеннями цих статей прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Однак за нормами Конституції України право прокурора на захист державних інтересів у суді виникає у виключних випадках. Саме поняття «виключних випадків» законодавцем не закріплено. Тому на сьогодні прокурори під час реалізації цієї конституційної функції керуються рішеннями Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 у справі № 1-1/99 за конституційним поданням Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді). У цьому рішенні зазначено, що прокурори та їх заступники подають до суду позови саме в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ і організацій незалежно від їх підпорядкування і форм власності. «Інтереси держави» є оціночним поняттям, прокурор чи його заступник у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, у чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві

необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах.

Ураховуючи результати представницької діяльності органів прокуратури України за 2016 рік, за якими судами присуджено понад 16 млрд грн, реально виконано судових рішень та добровільно відшкодовано за позовами прокурорів майже 10 млрд грн, робота прокуратури є досить ефективною навіть за умови суттєвого звуження її повноважень [1, с. 12]. Тому, на нашу думку, положення наведеного вище рішення Конституційного Суду України щодо самостійного визначення і обґрунтування прокурором інтересів держави доцільно перенести у чинний Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру» як визначення конституційних виключних випадків захисту прокурором державних інтересів у суді.

Слід відзначити, що право прокурора захищати інтереси держави в судовому порядку передбачено у процесуальному законодавстві України. Зокрема, у ст. 29 Господарського процесуального кодексу України, ст. 60 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 45 Цивільного процесуального кодексу України містяться норми, що надають прокурору право на представництво інтересів держави в суді у межах повноважень, визначених законом. У зв'язку з конституційним оновленням представницької функції прокурора щодо захисту інтересів держави зазначені статті кодексів потребують приведення у відповідність до Основного Закону України в частині повноважень прокурора [2, с. 142].

Також вбачається необхідним подальше удосконалення чинного законодавства та уніфікація правового механізму реалізації прокуратурою представницької функції у Цивільно-процесуальному і Господарсько-процесуальному кодексах України та Кодексі адміністративного судочинства України [3, с. 34].

Ще одним питанням, яке потребує законодавчого вирішення, є закріплення у процесуальних кодексах присічних строків для оскарження судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, що не підлягають поновленню, тільки щодо скарги, подання прокурора, органу державної влади, органу місцевого самоврядування (ст. ст. 93, 110 Господарського процесуального кодексу України, ст.ст. 297, 328 Цивільного процесуального кодексу України, ст. ст. 189, 214 Кодексу адміністративного судочинства України). На нашу думку, ці положення порушують конституційний принцип рівності учасників судового процесу. Тому видається доцільним зрівняти права прокурора з правами інших учасників процесу щодо оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку.

Список використаної літератури:

1. Закон і справедливість. Результати діяльності у 2016 році // Вісник прокуратури. — 2017. — № 2. — С. 7–13.
2. Наулік Н. Захист прокурором інтересів держави в умовах конституційних змін / Н. Наулік, О. Казак // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. — 2016. — № 4(12). — С. 138–145 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/naulik.pdf>
3. Руденко М. Модель представницької функції прокуратури у контексті нових конституційних змін (щодо правосуддя) / М. Руденко // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2016. — № 4. — С. 30–35.

ПИТОМЕЦЬ А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, адвокат,
Голова Комітету по роботі з молодими адвокатами
Ради адвокатів Одеської області

ВИКОРИСТАННЯ АДВОКАТОМ СПІРНИХ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ НА КОРИСТЬ ПОЗИЦІЇ ЗАХИСТУ

На перший погляд положення КПК України є достатньо зрозумілими і не двозначними, однак, на практиці можуть виникати ситуації щодо неоднозначного застосування вказаних положень. Тому в процесі адвокатської діяльності було б професійно неправильно не виявляти й не застосовувати недосконалі положення КПК України для захисту.

Особливу увагу хотілося б звернути положенням КПК України щодо обов'язку суду роз'яснити обвинуваченому суть обвинувачення. Частина 1 ст. 348 КПК України встановлює, що після оголошення обвинувачення головуючий встановлює особу обвинуваченого, з'ясовуючи його прізвище, ім'я, по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання [1].

Дивно те, що законодавець не зазначив, яким чином суд має роз'яснювати суть обвинувачення, що має робити суд, якщо обвинувачення особі незрозуміле або обвинувачений взагалі не відповідає на це питання суду.

Проте без виконання такого формального обов'язку (роз'яснення суті обвинувачення) суд позбавлений можливості рухатись далі в процесі. Адже п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України встановлює, що обвинувачений має право знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його

підозрюють, обвинувачують. У свою чергу, неконкретність і незрозумілість обвинувачення є порушенням п. «а» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ, а також права на захист.

Через нерозуміння суті обвинувачення, особа не може реалізувати такі права, як давати пояснення, покази з приводу обвинувачення (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України), надавати чи не надавати докази (п. 2 ч. 4 ст. 42 КПК України) тощо.

Також виникає питання, чому законодавець поклав функцію роз'яснення обвинувачення на суд, а не на сторону обвинувачення. Адже дане положення не відповідає вимогам рівності сторін і змагальності процесу.

Існує положення ч. 1 ст. 348 КПК України дає підстави адвокату використовувати його на користь позиції захисту. Бо якщо за таких умов судпродовжує вести процес, це надає можливість заявляти про порушення права на захист і належну правову процедуру.

Які в такому випадку у суду є інші можливі шляхи дій, у КПК України чітко не зазначено.

Також хотілось би відзначити положення щодо роз'яснення обвинуваченому права на суд присяжних. Так, ст. 384 КПК України визначено, що прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. При цьому письмове роз'яснення прокурора додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду. Суд також зобов'язаний роз'яснити право на розгляд справи судом присяжних під час підготовчого судового засідання та у разі, якщо обвинувачений заявить таке клопотання, призначити кримінальне провадження до розгляду саме таким складом суду.

Інформування обвинуваченого про можливість розгляду кримінального провадження щодо нього судом присяжних ще до початку судового розгляду надасть йому можливість підготуватись до реалізації такого права і його рішення з цього питання буде виваженим та обґрунтованим. Тільки у такому випадку будуть дотримані засади кримінального провадження, в тому числі й забезпечення права на захист, а судовий розгляд буде справедливим.

Але як показує практика, прокурори не завжди роз'яснюють обвинуваченому можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних та не долучають відповідне письмове роз'яснення до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування [2].

Суд першої інстанції в ході провадження не тільки не виправляє ці недоліки, але й сам припускається порушення вимог ч.ч. 1 та 2 ст. 384 КПК України.

Тому адвокат, керуючись Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і положеннями КПК України, повинен використовувати їх для захисту своїх клієнтів.

Право на суд присяжних обвинуваченого у вчиненні злочину, за яке передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, повинно міститись у переліку прав обвинуваченого, які закріплені у письмовій пам'ятці про права та обов'язки.

Порушення такого права свідчить про невиконання прокурором, судом вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка гарантує право кожного на розгляд його справи в порядку кримінального провадження судом, утвореним відповідно до закону, і є порушенням права на розгляд його справи судом, визначеним законом [3].

Невиконання прокурором вимог ст. 384 КПК України, в силу вимог п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, є підставою для повернення обвинувального акта прокуророві. Невиконання судом під час підготовчого судового засідання вимог ст. 384 КПК України є безумовною підставою для скасування судових рішень вищими судами.

Очевидно, що зазначені спірні положення КПК України мають бути врегульовані більш чітко. Поки цього не сталося, такі суперечності мають бути використані стороною захисту.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Офіц. вісник України. — 2012. — № 37. — Ст. 1370.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 червня 2015 року// Справа № 5-111кц15 [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/132BFE5EC4308D87C2257E7E0024EB17](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/132BFE5EC4308D87C2257E7E0024EB17)
3. Подковенко Т.О. Стандарти справедливого суду відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / Т.О. Подковенко // Право і суспільство. — 2016. — № 1- 1. — С. 30–35.

КОВАЛЬОВА Я. О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів

РОМЕНСЬКОЇ С. В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студент військово-юридичного факультету

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ

Одним із пріоритетів сучасної держави є визначення і закріплення цивілізованих засад функціонування державної системи протидії корупції, встановлення правових процедур застосування антикорупційних механізмів запобіжного та карального впливу, легітимізації високих моральноетичних імперативів професійної діяльності суб'єктів владних повноважень тощо. Вагомим здобутком у зазначеній сфері стала ухвала Верховною Радою України у жовтні 2014 року низки антикорупційних законодавчих актів (зокрема, Законів України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про засади антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» тощо.

Однією з тенденцій еволюції інституту прокуратури (державної служби обвинувачення) багатьох європейських країн є виокремлення спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Поява цього правового феномена об'єктивно зумовлена прагненням суспільства створити ефективний державний антикорупційний механізм кримінального переслідування корупційних злочинів та осіб, які їх вчинили.

Відповідно до ст 7 Закону України “Про прокуратуру” від 14 жовтня 2014 року (далі – Закон), однією зі складових систем прокуратури України є спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП), яка утворюється як самостійний підрозділ в Генеральній прокуратурі України. САП здійснює нагляд за діяльністю Національного антикорупційного бюро України, а саме : “Здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України” [3].

Із виникненням на правах самостійного структурного підрозділу Генеральної прокуратури України – Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, виникає ряд питань, щодо повноти автономності даного органу. Оскільки в Законі України “Про прокуратуру” присутня колізія між нормами щодо впливу з боку керівництва Генеральної прокуратури України на працівників антикорупційної прокуратури.

Положення законодавства про певні особливості організації і діяльності САП України, свідчать про те, що: Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники не мають права давати вказівки прокурорам Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та здійснювати інші дії, які прямо стосуються реалізації прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури їхніх повноважень [3].

Проте, аналізуючи окремі положення Закону України “Про прокуратуру”, можна зробити висновок, що автономність САП зникає, оскільки законотворець встановив, що прокурори вищого рівня мають право давати вказівки прокурору нижчого рівня, погоджувати прийняття ним певних рішень та здійснювати інші дії, що безпосередньо стосуються реалізації цим прокурором функцій прокуратури, виключно в межах та порядку, визначених законом. Генеральний прокурор має право давати вказівки будь-якому прокурору [3].

З цього виникає питання: чи повинні прокурори антикорупційної прокуратури виконувати вказівки керівництва Генеральної прокуратури України? Оскільки в законі не зазначено жодних винятків стосовно працівників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а також не зважаючи на те, що прокурори антикорупційної прокуратури є працівниками Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, у Законі зазначено, що Прокурори в Україні мають єдиний статус незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України чи адміністративної посади, яку прокурор обіймає у прокуратурі [3].

Спираючись на вищенаведене, можна зробити висновок, що прокурорська діяльність у сфері боротьби з корупцією в Україні на сучасному етапі проходить стадію реформування, що зумовлюється необхідністю адаптації національної системи законодавства до європейських стандартів. Тому доцільно визначитись у цьому питанні на законодавчому рівні, щоб в майбутньому в роботі прокурорів цієї прокуратури не виникали питання щодо виконання або ігнорування вказівок Генеральної прокуратури України, які закріплені в законі як обов'язкові для будь-якого прокурора.

Список використаної літератури:

1. Кальман О.Г. Стан і перспективи організаційно-правового забезпечення протидії та запобігання корупції в Україні / О.Г. Кальман // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 15. – С. 39-50.
2. Corruption Perceptoins Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.transparency.org>
3. Про прокуратуру Верховна Рада України; Закон, Перелік від 14.10.2014 № 1697-VII
4. Поняття та ознаки спеціального антикорупційного органу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/84689/pravo/ponyattya_oznaki_spetsialnogo_antikoruptionsynogo_organu

5. Поняття корупції та суб'єктів протидії корупції згідно із Законом України «Про засади запобігання та протидії корупції в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obljustif.gov.ua/6407-2/>

НОВОСЕЛОВА В. В.

Апеляційний суд Запорізької області,
головний спеціаліст відділу звернень громадян та діловодства апарату

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» та входження до європейського правового простору у якості першочергового завдання вимагають реформування судової влади в Україні. Одним із визначальних показників ефективного реформування судової влади є відновлення довіри громадян до судів і суддів, судової влади в цілому. За наявності високого рівня довіри населення до органів державної влади загалом, судової зокрема, соціально-політична ситуація в країні є стабільною, взаємодія державних структур і громадянського суспільства, якість роботи механізму держави є належними, в країні панує правопорядок і стабільність. Саме тому, зміцнення довіри до судової гілки влади в Україні є актуальною практичною проблемою, яка потребує ґрунтовного теоретичного осмислення.

1. Основоположними є нормативно-правові засади, які формують підґрунтя реформування судової влади та визначають необхідність і доцільність формування довіри до судової влади. У контексті зазначеного першочергове значення мають Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., Закон України «Про очищення влади» від 16.09.2014 р., Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р., «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. До нормативно-правових засад слід віднести також Концепцію інформаційно-комунікаційної стратегії Ради суддів, яка є комплексом заходів інформаційного, організаційного, нормативно-правового, видавничого та іншого характеру в межах повноважень Ради суддів України та відповідно до чинного законодавства, що направлені на гармонізацію відносин судової влади та суспільства, пропаганду ідей правосуддя, забезпечення зростання рівня довіри до судової влади, об'єктивного висвітлення діяльності судової системи ЗМІ та через веб-ресурси [1].

2. До правових засад слід віднести інституційні, які умовно поділяються на дві групи. До першої групи відносяться ті інституції, які безпосередньо пов'язані із формуванням суддівського корпусу,

оцінкою їх діяльності, а саме — Громадська рада доброчесності, Вища рада правосуддя (має бути створена до 30 квітня 2019 р. та складатиметься з 21 члена). До другої групи належать, зокрема Національне агентство запобігання корупції, Антикорупційний суд, запровадження інституту е-декларування та ін. Ці органи й інститути пов'язані інформуванням довіри не лише до органів судової, а в цілому до державної влади в Україні.

3. Організаційно-правові засади, до яких належать організація та проведення спільних заходів, участь представників відповідних органів законодавчої та виконавчої гілок влади на засіданнях Ради суддів України при вирішенні питань, що стосуються забезпечення діяльності суддів чи судів, гарантій їх незалежності; участь у консультаціях, проведеннях спільних заходів, засідань, нарад; створення спільних координаційних, консультативних органів із залучення ЗМІ тощо.

4. Інформаційно-комунікативні засади, які спрямовані на забезпечення реалізації конституційних прав на доступ до інформації, у тому числі щодо діяльності судової влади. До них належать та діяльність і ті заходи, які пов'язані зі співпрацею судової влади й ЗМІ, інформація щодо висвітлення та розповсюдження інформації щодо діяльності судової системи, суддів та органів суддівського самоврядування; підготовка аналітичних та довідково-інформаційних матеріалів, що стосуються діяльності Ради суддів України, забезпечення гарантій незалежності судової системи; організація конкурсів серед ЗМІ на найкраще висвітлення діяльності судової влади, професійне, достовірне, юридично грамотне висвітлення роботи судової системи; співпраця з міжнародними організаціями та міжнародними проектами у питаннях розробки та видання буклетів та брошур про зміст судових процедур, новел щодо суті судової реформи в Україні та ін.

5. Матеріально-фінансові засади, які створюють матеріальне підґрунтя для налагодження постійно діючої системи навчання та підвищення кваліфікації для суддів та працівників судової влади по здійсненню на високому рівні інформаційної діяльності судової системи; публікації та поширення в судовій системі навчальних посібників, друкованих видань розроблених спільно з різними міжнародними організаціями з питань, що стосуються формування інформаційного простору судової влади; співпраця з Національною школою суддів України по запровадженню тематичних навчальних програм, семінарів для суддів і працівників апарату суду, що стосується інформаційної діяльності судової влади; співпраця з Національною школою суддів України, міжнародними організаціями та міжнародними проектами у проведенні для суддів та працівників апарату судів серії тематичних тренінгів, що стосується інформаційної діяльності судової системи та розробки й видання буклетів та брошур про зміст судових процедур, новел законодавства у сфері судочинства та щодо суті судової реформи в Україні.

Список використаної літератури:

1. Концепція інформаційно-комунікаційної стратегії Ради суддів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://court.gov.ua/userfiles/rsu.pdf>

КРУСЯН Р. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СУДДІВ

Однією з найважливіших умов євроінтеграційних процесів в Україні є реформування судової системи з метою зміцнення судової влади, зокрема, через підвищення етичних вимог до статусу суддів, відповідно до міжнародних стандартів.

Системний аналіз міжнародних документів, які містять положення щодо деонтологічної поведінки суддів, надає підстави систематизувати міжнародні стандарти морально-етичної поведінки суддів на загальні, які містяться у міжнародних документах щодо прав людини та опосередковано визначають ці стандарти, та конкретні вимоги, що закріплені у спеціальних актах, які безпосередньо їх встановлюють. Зокрема, загальні стандарти містяться у такому важливому документі як Загальна декларація прав людини 1948 року [1], в якому підкреслюється надзвичайна роль судових органів у забезпеченні дотримання прав людини. Так, ст. 8 Загальної декларації проголошує, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Крім того, ст. 10 Загальної декларації встановлює, що кожна людина на основі повної рівності має право на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом. Звідси виокремлюються такі загальні стандарти етичної поведінки суддів: компетентність, ефективність, справедливість, незалежність, безсторонність.

Документом, який має надзвичайне значення для формування європейської регіональної системи захисту прав людини, є Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. [2]. Ст. 6 «Право на справедливий суд» цієї Конвенції закріплює право кожного «на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом». Крім того, у другому розділі «Європейський суд з прав людини» Конвенції визначаються вимоги, що ставляться до суддів Європейського

суду з прав людини. Думається, що положення цього розділу можуть бути застосовані і щодо визначення загальних стандартів поведінки всіх суддів. Отже, системний аналіз положень цього розділу надає підстави виокремити такі загальні стандарти щодо посадових критеріїв судді: високі моральні якості, професійна кваліфікація, незалежність, безсторонність, заборона займатися іншою, несумісною зі здійсненням судочинства, діяльністю [2].

Окрім названих міжнародних документів, що містять загальні положення, які стосуються поведінки суддів, заслуговують на особливу увагу також документи, що безпосередньо встановлюють стандарти етичної поведінки судді. Зокрема, стандарти моральних якостей суддів визначені в таких міжнародних документах як: Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.; Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 р.; Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р.; Європейська хартія про Закон «Про статус суддів» від 8-10 липня 1998 р.; Велика Хартія суддів (Основні принципи), прийнята Консультативною радою європейських суддів на 11-му Пленарному засіданні в Страсбурзі 17-19 листопада 2010 р. та ін.

Важливе значення мають «Бангалорські принципи поведінки суддів» 2006 року, що схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р. [3]. Так, до таких принципів віднесені: 1) принцип незалежності судових органів в його індивідуальному та колективному аспектах; 2) принцип об'єктивності судді, яка має проявлятися не тільки у змісті винесеного рішення, а й в усіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття; 3) принципи чесності та неупередженості; 4) принцип дотримання етичних норм, який означає: недопущення прояву некоректної поведінки; обов'язок прийняти ряд добровільних обмежень; поведінку, що відповідає високому статусу посади судді тощо; 5) принцип рівності, який означає забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового засідання, що має першочергове значення для належного виконання суддею своїх обов'язків; 6) принцип компетентності та старанності судді. Отже, цей документ визначає принципи, що мають на меті встановлення стандартів етичної поведінки суддів. При цьому зазначається, що «заохочення та підтримка високих стандартів поведінки суддів є безпосереднім обов'язком судових органів кожної держави» [3].

Отже, міжнародні стандарти морально-етичної поведінки суддів — це система принципів, положень та етичних норм, закріплених в міжнародних документах, що визначають деонтологічну поведінку суддів як у професійній діяльності, так і за її межами.

Розробка та дотримання стандартів поведінки та етичних принципів у вітчизняній системі правосуддя має кореспондувати відповідним міжнародним стандартам у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини від 04 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року № 2006/23 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_j67

ЧЕКМАРЬОВА Л. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Законодавство України не надає чіткого визначення поняття «цивільно-правової відповідальності». Неоднозначно це поняття розкривається і в правовій науці. Так, Т.С. Ківалова визначає цивільно-правову відповідальність як відповідальність правопорушника перед потерпілим, а не перед державою чи органами державної влади. Характерним для цивільно-правової відповідальності є також її майновий характер (відшкодування збитків, матеріальна компенсація моральної шкоди тощо), чим вона також відрізняється від інших видів юридичної відповідальності [1, с. 100]. О.І. Міхно під цивільно-правовою відповідальністю розуміє як санкцію за правопорушення, вчинене у сфері цивільних правовідносин, яка викликає для правопорушника негативні наслідки у виді позбавлення правопорушника суб'єктивних цивільних прав або покладення на нього додаткових цивільно-правових обов'язків та надає потерпілій особі нові чи додаткові суб'єктивні цивільні права відносно правопорушника, спрямовані здебільшого на відновлення майнового чи іншого стану потерпілої особи як суб'єкта цивільних правовідносин [2, с. 74]. Отже, цивільно-правова відповідальність має майновий характер і передбачає покладення на правопорушника невігідних для нього майнових наслідків, пов'язаних із застосуванням санкцій. У зв'язку з тим, що Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»

не передбачено притягнення адвоката до цивільно-правової відповідальності, то така відповідальність регулюється загальними положеннями цивільного права про відшкодування шкоди у договірних зобов'язаннях.

Деякі науковці визначають професійну відповідальність саме як різновид цивільно-правової відповідальності. Так, О.А. Файер професійну відповідальність визначає як застосування до фізичної або юридичної особи, яка здійснює професійну діяльність на підставі ліцензії або дозволу уповноваженого органу на її здійснення, у випадку завдання нею шкоди третім особам при невиконанні або неналежному виконанні своїх професійних обов'язків, заходів державного примусу у вигляді санкцій (додаткових обтяжень), направлених на відновлення порушеної майнової та/або особистої сфери третьої особи [3, с. 631]. Р.Р. Долотіна визначає, що професійна відповідальність — це передбачена чинним законодавством санкція, яка виражається в формі цивільно-правового обов'язку фізичної або юридичної особи відшкодовувати збитки або компенсувати шкоду, заподіяну в результаті неналежного виконання своїх професійних обов'язків [4, с. 29]. Д.В. Наумов під професійною відповідальністю адвоката розуміє передбачену законом санкцію, виражену у формі цивільно-правового обов'язку адвоката, що здійснює свою діяльність в рамках присвоєної кваліфікації, відшкодовувати збитки, завдані третім особам внаслідок неналежного надання юридичної допомоги [5, с. 10]. Отже, цивільно-правова відповідальність адвоката виникає у разі невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків та заподіяння клієнту як майнової так і моральної шкоди та збитків.

Професійна відповідальність визначається у більшості випадків, як різновид цивільно-правової відповідальності, але адвокат, як учасник правовідносин зі спеціальною правосуб'єктністю, є суб'єктом різних видів юридичної відповідальності, а саме адміністративної, дисциплінарної, кримінальної та цивільно-правової, оскільки несе відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків. Тому, слід цивільно-правову відповідальність відносити до різновиду професійної відповідальності адвоката, поряд з адміністративною, дисциплінарною та кримінальною відповідальністю.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» врегульовує тільки один вид відповідальності адвоката — дисциплінарну відповідальність, у зв'язку з чим заслуговує на увагу визначення А.В. Біцай, що проявом цивільно-правової відповідальності є наявність, по-перше, такого складу професійного правопорушення адвоката, як невиконання або неналежного виконання своїх професійних обов'язків (п. 5 ч. 2 ст. 34 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), а по-друге, відновно-компенсаційної функції, яка спрямована на усунення негативних наслідків правопорушення шляхом відшкодування завданої як майнової (матеріальної) так і моральної шкоди та

збитків. Вона виділяє таку відмінність між професійною і цивільно-правовою відповідальністю, що питання компенсаційного характеру пов'язані із завданням майнової (матеріальної) і моральної шкоди та збитків адвокатом своєму клієнтові або третім особам внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх професійних обов'язків, знаходиться поза юрисдикції кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, тоді як питання відшкодування завданих адвокатом своєму клієнту чи третім особам шкоди та збитків вирішується в межах та в порядку цивільного судочинства [6, с. 10].

Таким чином, можна прийти до висновку, що цивільно-правова відповідальність адвоката є окремим різновидом професійної відповідальності адвоката, вона виникає у разі невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків та заподіяння клієнту як майнової так і моральної шкоди та збитків.

Список використаної літератури:

1. Ківалова Т.С. Щодо визначення поняття цивільно-правової недовірної (деліктної) відповідальності / Ківалова Т.С. // Вісник прокуратури. — 2008. — № 11(89). — С. 99-107.
2. Міхно О. Деякі положення про цивільно-правову відповідальність / О. Міхно // Підприємництво, господарство і право. — 2009. — № 7. — С. 71-74.
3. Файер О.А. Поняття професійної відповідальності та підстави її виникнення / О.А. Файер // Форум права. — 2009. — № 3. — С. 627-633.
4. Долотина Р.Р. Правовое регулирование обязательного страхования профессиональной ответственности: дис. ... канд. юр. наук / Р.Р. Долотина. — Казань. — 2007. — 182 с.
5. Наумов Д.В. Гражданско-правовое регулирование обязательного страхования профессиональной имущественной ответственности адвоката: дис. ... канд. юр. наук / Д.В. Наумов. — Волгоград. — 2011. — 210 с.
6. Біцай А.В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації: дис. ... канд. юр. наук / А.В. Біцай. — Київ. — 2015. — 246 с.

ДЕМЕНЧУК М. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Прийняття Закону України «Про судоустрій та статус суддів» у червні 2016 р., створення нового Верховного Суду та ліквідація вищих спеціалізованих судів призвели до значних змін у системі судоустрою

держави. Не розглядаючи позитивні та негативні сторони цих змін, звернемо увагу на проблему забезпечення єдності судової практики у державі. Згідно Закону її сталість та єдність у порядку та способі, встановлені процесуальним законом, має забезпечувати саме Верховний Суд.

В радянські часи роль Верховного Суду в процесі формування уніфікованої судової практики викликала певні дискусії. Наприклад, видатний юрист О.С. Іоффе вважав, що керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду СРСР мають нормотворчу силу шляхом їх відокремлення від судової практики [1, с. 48]. Професор С.І. Вільнянський також виключав керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду з поняття судової практики, оскільки останні не є рішеннями по конкретних справах, з яких, власне, і складається судова практика [2, с. 57-58]. Одним з перших, хто змінив подібну точку зору був П.Є. Орловський. Розглядаючи можливість визнання судової практики джерелом права, він розумів під судовою практикою висновки і узагальнення, зроблені Пленумом Верховного Суду СРСР з низки одноманітних судових рішень, що застосовуються судовими органами протягом певного періоду по одноманітних справах [3, с. 95-96].).

Повертаючись до проблем сьогодення, звернемо увагу на те, що, по-перше, відмовившись від поза процесуальних механізмів превентивного впливу Верховного Суду на судову практику шляхом надання його Пленумом рекомендаційних роз'яснень для судів, законодавець нічого не запропонував взамін. Голова Верховного Суду України Ярослав Романюк акцентує на цьому особливу увагу, пояснюючи, що головним обов'язком Верховного Суду, як суду найвищої ланки, є не просто правильне вирішення якоїсь однієї справи, а забезпечення уніфікації судової практики загалом у державі. Тому важливо, щоб цей суд мав змогу не лише виправляти судові помилки, а, перш за все, запобігати такі помилки шляхом спрямування поточної судової практики в єдине русло [5].

По-друге, в процесуальних кодексах необхідно зберегти статус постанов Верховного Суду України для можливості їх подальшого застосування всіма новими судами, у тому числі й Великою Палатою Верховного Суду. Також важливо залишити можливість застосування у цьому процесі рішення колишніх вищих спеціалізованих судів поряд з рішеннями новостворених касаційних судів, які діятимуть у складі Верховного Суду [6]. В протилежному випадку, судовій системі необхідно буде напрацьовувати власну судову практику, що потребує значного часу.

По-третє, Верховний Суд України та кожний з колишніх вищих спеціалізованих судів мали свої власні друковані органи, у яких наводились приклади вирішення тих чи інших спірних норм матеріального чи процесуального права. У зв'язку із ліквідацією вищевказаних судових органів виникає питання яким чином будуть наводитися до відома судів нижчого рівня та громадськості рішення нового Верховного Суду;

По-четверте, українське законодавство досить часто використовує поняття «судова практика», наприклад, в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено, що «суддя Верховного Суду аналізує судову практику, бере участь у її узагальненні», «Велика Палата Верховного Суду аналізує судову статистику та вивчає судову практику, здійснює узагальнення судової практики» та ін. Кодекс адміністративного судочинства України та Цивільний процесуальний кодекс України фіксують положення про те, що «суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішеннями Верховного Суду України». У зв'язку із відсутністю єдиного визначення цього поняття в юридичній літературі, вважаємо за необхідним його закріплення на законодавчому рівні, наприклад, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» у наступному вигляді: судова практика — це загальна діяльність суб'єктів судової системи зі здійснення правосуддя і сформований на її основі результат, що втілюється у формі судових рішень чи інших судових актах.

Питання забезпечення єдності судової практики у сучасних умовах є беззаперечно актуальним, адже при існуванні механізмів її забезпечення зменшується необхідність у внесенні змін або прийнятті нових нормативно-правових актів, підвищується передбачуваність судових рішень та прискорюється процес розгляду справ. Та якщо раніше виникали сумніви чи є суддя «простим обчислювальним або логічним механізмом» у процесі застосування права, та чи має він за будь-яких умов бути лише тлумачем і застосовувачем закону, або йому має бути надана більш самостійна і творча роль, у тому числі і в царині правотворчості, якщо закон залишає неясності і проблеми в правовій системі законодавства, то сьогодні на це питання існує одноголосна відповідь [7, с. 7].

Список використаної літератури:

1. Иоффе О.С. Советское гражданское право. — М.: Госюриздат, 1958. — Т. 1. — 494 с.
2. Вильнянский С.И. Лекции по советскому гражданскому праву. — Харьков:Изд-во Харьковского ун-та, 1958. — 339 с.
3. Орловский П.Е. Значение судебной практики в развитии советского гражданского права. Советское государство и право. — 1940. — № 8-9. — С. 91-96.
4. Романюк Я. Доповідь Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на XIV позачерговому з'їзді суддів України [Електронний ресурс]. — Ярослав Романюк /Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. — Режим доступу: <https://goo.gl/4eQkVK>
5. Хомяк П. Новая судебная эпоха. Что будет с судебной практикой и юристами? [Електронний ресурс]. — Павло Хомяк / Юрлига. Правовое информационное поле для бизнеса и юристов. — Режим доступу: <https://goo.gl/GeHLac>
6. Вісник Верховного Суду [Електронний ресурс]. — № 1 (197). — 2017. — 46 с. — Режим доступу: <https://goo.gl/ofJeAs>

ЧЕШКО А. А.

Сумський державний університет,
аспірант кафедри адміністративного, господарського права,
фінансово-економічної безпеки

МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ¹

Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна є суверенна і незалежна демократична, соціальна, правова держава [1].

Правоохоронні органи в будь-якій країні є ключовими в системі органів виконавчої влади і посідають центральне місце в сфері правового захисту. Від ефективності їх функціонування залежить забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина, стабільність суспільного розвитку, забезпечення економічної та національної безпеки країни.

Особливе значення в системі правоохоронних органів, відіграють органи по боротьбі з корупцією.

Основна мета державної політики у галузі боротьби з корупцією повинна бути спрямована на створення дієвих правоохоронних органів, які ведуть боротьбу з корупцією, створення досконалої нормативно-правової бази та необхідних умов для роботи.

На сучасному етапі функціонування правоохоронної системи в вітчизняному законодавстві відсутнє визначення поняття правоохоронної діяльності, немає і вичерпного переліку правоохоронних органів. У різних законодавчих актах поняття та перелік правоохоронних органів визначаються по-різному.

Визначення терміну «правоохоронні органи» міститься у ч. 4 ст. 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави», згідно з якою «правоохоронні органи — державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [2].

Найширший їх перелік міститься у статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», яка до таких органів відносить: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового

---

¹ Робота виконана в рамках проекту № 0116U006814 (супровідний лист № 01/15-06/3278 від 19.08.2016 р.).

контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [3].

Термін правоохоронні органи згадується також у законах України «Про державну таємницю», «Про захист суспільної моралі», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про основи національної безпеки України», «Про поховання та похоронну справу», «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» та інших законах України й численних нормативних актах Президента України та Кабінету Міністрів.

Однією з новел в українському законодавстві, стало створення нового правоохоронного органу – Національного антикорупційного бюро України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [4, НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

На нашу думку, функції та завдання які виконує правоохоронний орган, визначає його місце в системі правоохоронних органів.

Слід узяти до уваги, що до створення НАБУ в Україні вже існували та функціонували спеціально уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ, служби безпеки, що займалися виявлення, припинення та попередження корупційних правопорушень, проте через недосконалість законодавства відповідальність за результати проведеної роботи з питань боротьби з корупцією розподілялася між відомствами, які мали власну вертикаль управління та в кінцевому рахунку фактично залежали від політичного керівництва держави.

За таких обставин процес виявлення корупційних діянь серед посадовців найвищого рівня був неефективним, а статистичні показники роботи правоохоронних органів у сфері запобігання і протидії корупції не завжди відповідали реальному стану справ на окресленому напрямі правоохоронної діяльності. Тому дослідження місця НАБУ в системі правоохоронних органів є актуальним питанням серед вітчизняних науковців.

На наш погляд, надавати оцінку ефективності діяльності НАБУ ще зарано, оскільки йому необхідно напрацювати відповідний досвід, удосконалити нормативно-правову базу, підготувати кваліфікованих працівників, тощо. Тому зрозуміти місце НАБУ в системі правоохоронних органів, з огляду на чинне законодавство, є важливим та необхідним для подальшого аналізу ефективності діяльності вказаного органу.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page2>
2. Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 № 975-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/975-15>
3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-182>
4. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

Розділ XXI

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

СТРЕЛЬЦОВ Є. Л.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права, вчений секретар Південного наукового
центра НАПрН України, доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент НАПрН України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОРМА: ПРИНЦИПОВІ ОЗНАКИ

В ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі — КК України) закріплено, що цей кодекс має своїм завданням «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам» [1; 5]. Виконання цього завдання відбувається за рахунок включення відповідних положень, необхідних для виконання цього завдання, у кримінально-правову норму, або, якщо казати в іншій редакції, сутнісні змістовні (внутрішні) кримінально-правові положення набувають свій зовнішній вираз, свою форму існування за допомогою норми права.

Кримінально-правова норма за великим рахунком не є предметом перманентних дискусій. Є, так би мовити, погоджені положення, які, практично, не обговорюються. Наприклад, достатньо сталим є розуміння того, що існуючі кримінально-правові норми повинні бути систематизовані у групи. Тут, насправді, немає погодження. Кількість таких груп коливається від трьох до шести, але сама ідея систематизації не дискутується. Якщо йдеться, наприклад, про шість груп, то можливо виділити: 1) декларативні, проголошуючи норми, які встановлюють основні начала, головні ідеї кримінального права (ст.ст. 1, 2 КК України; 2) є норми, які в основному формують понятійну систему кримінального права (ст. 11, ст. 65, ст. 401 та ін.); 3) норми, які визначають умови так званого кримінально-правового компромісу (ст.ст. 17, 31 та ін.); 4) норми, які закріплюють обставини, що виключають злочинність діяння (ст.ст. 36, 37, 39 та ін.); 5) норми загального характеру, які, і це

потрібно підкреслити, в першу чергу, звернені до правозастосовника (ст.ст. 11, 65 та ін.); 6) норми так званого соціально-охоронного характеру, які визначають конкретне злочинне діяння та ті санкції, які потрібно застосувати в разі вчинення цього суспільно небезпечного діяння. В залежності від того, до якої групи відноситься відповідна норма, вибудовується її структура. Традиційно, в першу чергу, норми Особливої частини кримінального права структурно складаються з: гіпотези, диспозиції та санкції. При цьому, виділяють різні види диспозицій та різні види санкцій. Є й інші положення, які характерні для певної більшості кримінально-правових норм.

В той же час, на нашу думку, є низка ознак кримінально-правових норм, які мають більш принциповий характер та потребують достатньо детального обговорення.

Перше. Потрібно чітко визначити, що приймаючи відповідну кримінально-правову норму, держава тим самим створює відповідні правовідносини, а більш точно — кримінально-правові відносини. При цьому важливо розуміти, що кримінально-правова норма служить не тільки правовою базою для «локального» притягнення особи до кримінальної відповідальності за скоєння конкретного злочину. Кожна така норма, група норм, через «створені» правовідносини отримує «легальну» можливість для «включення» державою свого «кримінально-репресивного механізму»- як відповідну реакцію такої держави на певну соціально-негативну поведінку.

Друге. А що саме закріплюється у кримінально-правовій нормі? Для аналізу цього звернемось до тієї групи кримінально-правових норм, сукупність яких не тільки складають кількісну перевагу, а й, з нашої точки зору, визначають сутність та завдання кримінального права. Це та група норм Особливої частини, в якій, як вже вказувалось, визначаються злочинне діяння та санкції, які можливо застосовувати в разі вчинення такого діяння.

При цьому, як це не виглядає парадоксальним, існує, з нашої точки зору, значна змістовна неточність в визначенні того, що закріплюється в диспозиції кримінально-правових норм. Так, досить поширеною є точка зору, згідно якої в диспозиції закріплене загальнообов'язкове правило поведінки, яке охороняється і забезпечується силою державного примусу [2, с. 53] або, відповідно до іншої, також досить поширеної точки зору, в кримінально-правовій нормі закріплено встановлене правило поведінки [3]. Але, на нашу думку, в кримінально-правовій нормі держава принципово не може визначати встановлене правило поведінки, в якій би редакції це ні закріплювалось. Ми вважаємо, що у кримінально-правовій нормі держава визначає заборонену модель поведінки (вбивство, крадіжку і т.і.), вчинення якої і створює підстави, які дають можливість державі притягнути таку особу до кримінальної відповідальності.

Саме таке змістовне наповнення норми кримінального права дає змогу вважати, що основна її спрямованість полягає, по-перше, в забезпеченні правової охорони встановлених в державі суспільних відносин шляхом притягнення особи, яка вчинила заборонену модель поведінки, до кримінальної відповідальності, по-друге, в викоріненні або суттєвому зменшенні суспільно небезпечних діянь та, в третіх, закріпленні на необхідному рівні безпеки встановлених в державі суспільних відносин.

Все це дає змогу стверджувати, що зміст основних кримінально-правових норм, які в своїй сукупності спрямовані на створення необхідної правової бази для державного реагування на заборонену модель людської поведінки, підкреслює, що основною функцією кримінального права є охоронна функція.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 09 березня 2017 року: Офіц.текст. — К.: Алерта, 2017. — 194 с.
2. В.Д. Филимонов. Охранительная функция уголовного права. Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. — 251 с.
3. Уголовно-правовая норма. <http://www.lawtech.ru/pub/aupdic/g00000028.html>

ТУЛЯКОВ В. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з міжнародних зв'язків, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

НОВІТНІ МЕТОДИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Сьогодні у науці кримінального права України виникла унікальна ситуація. Догматизм і формальне відношення до сенсів права призвели до абсолютної неефективності пропозицій підвищення якості кримінального законодавства. Мова йде про стандартний процес наукового пошуку у кримінально-правових дослідженнях, згідно якому накопичення емпіричної інформації давало позитивний результат у обмежених рамках простору та часу, а подальший догматичний аналіз узагальнень практики розкривав політично детермінований шлях до конструювання нової нормативної моделі, будь це доповнення до діючого законодавства, чи інструктивний лист щодо узагальнення судової практики. Відверто кажучи, дослідження досліджуються, дисертації захищаються, а злочинність зростає.

З методологічної точки зору виникає питання, яким чином наукові категорії, доктринальні положення перетворюються у відповідні норми права та імперативні максими, у динаміку судової практики, охоплюючи індивідуальною та груповою правосвідомістю, яка саме й є доктринальною, інституційною та нормативною передумовою формування концепції кримінального права, та яким чином ці концепти впливають на сучасне знання щодо протидії злочинності? Відповідь на це, вважаємо, пов'язана із вирішенням деяких фундаментальних аспектів існування сучасної наукової теорії методології кримінального права.

Перше. Аналіз парадигмальних передумов попередження злочинності заснований на релятивізмі підходів та диверсифікації/диференціації моделей. У кримінальному праві не може існувати єдиної моделі розвитку вчення про злочин та покарання, проте повинна бути єдина основа, побудована на приматі природних прав людини. «Проблема культурного релятивізму — писав Френсіс Фукуяма, — змушує нас знову подумати, чи не поквапилися ми, відкидаючи думку, що права людини засновані на природі людини: існування єдиної природи людини, спільної для всіх народів світу, дає — хоча б теоретично — загальну основу для побудови універсальних прав людини. Однак віра в натуралістичну оману так глибоко вкоренилася в сучасній західній думці, що відродження заявки про природні права стає серйозним завданням" [1]. Звідси універсальність захисту природних прав є науковою парадигмою, яка розвивається в атмосфері ідеологічних оцінок кожної держави (мирової чи регіональної спільноти) на рівні політичної, професійної, та загальної нормосвідомості у галузі того, чим є та навіщо існує кримінальне право. Отже *формуванню сучасної концепції національного кримінального права передуює ідея побудови загальної основи формування парадигм універсальності кримінального права (захист природних прав та безпека носіїв) в контексті права на безпеку та безпеки права.*

Друге. Руїнування методології нормативної усталеності кримінально-правових досліджень не є відповідною рисою постмодерністської філософії (якщо загалом така існує). Цьому передував комплекс еkleктичних досліджень соціальної форми. Деїфікація нормативистського підходу (віра в норму як в універсальний регулятор) обумовлювала протиріччя між сутністю права на безпеку та безпековими очікуваннями можновладців. Так, більшість із 17 видів економічних реформ виконавчої влади на шляху до руїни національної економіки та добробуту України додатково обґрунтовувалися дослідженнями необхідності криміналізації окремих видів економічної поведінки, боротьби з економічною злочинністю, детенізацією економіки, протидії корупційним практикам, тощо. Відчуження капіталу від товаровиробників, інфляція та псевдоприватизація у дев'яності роки призвели до теоретичного обґрунтування необхідності диверсифікації відповідальності за правопорушення у сфері економіки. У 2005 р. після запуску державної економічної програми «Назустріч людям» було прийнято рішення про гуманізацію

відповідальності за вказані злочини, а пізніше через декілька років й декриміналізацію діянь (хоча, як відомо, каральні практики було замінено внесудовою дисциплінарною репресією).

Саме економічні злочини стали таким собі камікадзе від верховенства закону. Проте ще Генрі Стенлі Беккер, розглядаючи економіку злочину та покарання, вказував на раціональність ірраціонального вибору злочинної поведінки. *Звідси універсальність методу диверсифікації злочинного та караного обмежується економікою ринкових відносин, та підтримується політикою економічних відносин. Тобто негативні аспекти криміналізації діяння повинні дорівнювати максимальним позитивним наслідкам від неї.* В іншому разі дефікація кримінальної норми веде к розмиттю злочинного, неприйняттю останнього як регулятора суспільних відносин, а теорія (чи науковий концепт) перетворюються у науковий напрямок, який лише частково відображує істину та не буде життєздатним.

Компенсація та реституція, кримінально правове поведження та компроміс, рівні можливості дисциплінарних практик та покарання, диференціація засобів впливу залежно від стану можливостей кримінально-виконавчої системи, — усі ці підходи, поруч із іншими зазначають лише тенденцію релятивізму кримінально-правового впливу та диференціації моделей (концептів) нормативної усталеності розвитку права. Виникає просте питання. Чому у сучасних кримінально-правових дослідженнях так багато аналізу питань криміналізації відповідних явищ та процесів та застосування новітніх (альтернативних) покарань та заходів впливу і так мало аналізу ефективності відповідних покарань, чи прогнозу ефективності норми? Можливо тому, що *еклектика кримінального права виконує позитивну функцію формування державного образу регулювання чогось sui generis, але не формування сенсу кримінального права?*

Трете. В останні десятиріччя традиційний метод редукції у пізнанні соціальних явищ та процесів (переносу закономірностей існування окремого на закономірності цілого загалом) було доповнено принципом елевації (піднесення), який заснований не стільки на механістичній дуальній, скільки на холістичній об'єднуючій методології.

Використовуючи метод холізму у кримінальному праві є сенс розглядати світ (суспільство, індивіда) як неравновісну систему особливого роду, сталість якої забезпечується штучним опосередкуванням зовнішніх (із природною середою) та внутрішніх відносин [2]. Культуру у такому контексті формує комплекс усіх пов'язаних із розвитком механізмів: засоби та інші матеріальні продукти, мови, міфології, мораль, право, тощо. Базовий принцип нормативної усталеності кримінального права встановлюється на основі компромісу у взаємовідносинах суспільства, природи та індивідів. Іншими словами норма повинна бути зрозумілою та прийнятною суспільством та окремими громадянами і не тільки її розробниками та науковими радами.

Звідси кримінальне право сучасності не є правом антагонізму, але є правом компромісів між державою правопорушником та жертвою і саме ця методологія триангулярності є основою майбутніх досліджень [3].

Стосовно теми доповіді це зазначає, що протягом XX століття, з одного боку, надзвичайно розширилися обсяг і зміст поняття «людство», а з іншого — небувало зросла ціна окремого людського життя. Вперше вже не теоретично, а на рівні буденної свідомості суспільство почало відчувати відповідальність за долю індивіда, незалежно від його віку, гендерної, класової, расової чи географічної приналежності. Звідси ми маємо певні перспективи щодо декриміналізації усіх насильницьких злочинів зі спеціальними потерпілими (оскільки навмисне вбивство повинне залишатися вбивством людини а не функції). Можлива також постановка питання про декриміналізацію розбою та введення у відповідні норми щодо відповідальності за злочини проти здоров'я кваліфікуючої ознаки скоєння останніх за корисливим мотивом; ліквідацію усіх кваліфікованих складів у яких насильство є способом злочинної дії, а особа та особиста недоторканість — додатковим об'єктом посягання. У суспільстві де права особи, її безпека та недоторканість є основою формування моделі кримінально правового впливу це питання (примату захисту прав особи та її прав) носить методологічний характер.

Існують деякі інші сенси методологічної спрямованості наукових досліджень кримінального права (протиріччя між індетермінізмом ставлення до вини та детермінацією людської поведінки, фрагментарністю та універсальністю при конструюванні складів злочинів, протиріччя між сенсами мовних конструктів у різних реципієнтів норми). Але це питання іншого роду.

Список використаної літератури:

1. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее [электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.e-reading.club/chapter.php/143497/25/Fukuyama_-_Nashe_postchelovecheskoe_budushchee.html
2. Мамчур Е. А. Универсальный эволюционизм и глобальные проблемы / Е. А. Мамчур. — Directmedia, 28 авг. 2013 г. — 253 с.
3. Комлев Ю. Ю. Интегративная криминология как основа методологической триангуляции при изучении преступности / Ю. Ю. Комлев // Вестник Казанского юридического института МВД. — 2017. — № 1. — С. 6–13.

САВИНОВА Н. А.

Национальный университет «Одесская морская академия»,
декан факультета морского права и менеджмента,
доктор юридических наук, старший научный сотрудник

ИНФОРМАЦИОННАЯ (ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ) СИНГУЛЯРНОСТЬ УГОЛОВНОГО ПРАВА

*«...Мы совсем не жестоки, а если и жестоки
с вашей точки зрения, то только теоретически.
Ведь мы вовсе не собираемся разрушать ваш старый мир.
Мы собираемся построить новый. /.../
Нынешний старый мир, нам мешать не станет.
Он будет даже помогать.
Прежняя история прекратила течение свое,
не надо на нее ссылаться.»*
(«Гадкие лебеди». Аркадий и Борис Стругацкие)

Уникальность состояния общества, принявшего данность Информационного общества, заключается в утопической вере в возможность управления известными ранее методами и идеологией в новой социальной среде. Лишь в последнее время в наиболее развитых системах управления государств и институций планеты проявляется понимание того, что в условиях переизбытка коммуникативных последствий информирования (распространения информации) открытого общества, сопряженные с различными уровнями восприятия, интерпретаций, мозаичной эмоциональной реакцией и объединений различных групп, способны приводить к полной инверсии первоначальных фактов и смыслов. «Разумные» системы управления умеют этим пользоваться и достигают желаемого эффекта, «неразумные» упускают возможности современной коммуникации и теряют доверие общества.

К сожалению, зачастую неэффективность тех или иных установок управления, существовавших до возникновения современной системы интерактивной коммуникаций, расценивается как их собственный конструктивный или иной формальный недостаток, а не идеологическое противоречие идеологии таких установок, все еще настроенных на функционирование в условиях коммуникационно ограниченных систем и односторонней связи в диалоге «государство-общество».

В полной мере эти явления наблюдаются в области современной уголовно-правовой коммуникации¹, обуславливающей понимание

---

¹ Под уголовно-правовой коммуникацией здесь понимается [продуктивный и целенаправленный] обмен информацией о совершении преступлений и уголовно-правового обращения с преступниками и жертвами, как со стороны государства, так и общества.

миссии уголовного права в обществе, и, следовательно, прямо влияющей на эффективность уголовного права.

В 2016 году для определения уникального состояния уголовного права, при котором последнее под воздействием новых форм социальных связей, эмоциональных переживание общества и виртуального сегмента (PostTruth) утрачивает первичное социальное значение: позитивное право поглощается субъективным правом, вследствие чего уголовное право может интерпретироваться, изменяя смыслы, вплоть до инверсии, В. А. Туляковым был применен термин «сингулярность» уголовного права [1].

Термин «сингулярность», широко используемый в физике, в современном мире применим и в физике социальной, изучающей закономерности детерминации отношений и связей в социальных системах разных типов. О необходимости применения ее говорилось еще в 2013 году, в период признания очевидности кризиса уголовно-правового регулирования. Речь шла о необходимости использования в научных прогнозах и базовых трендах законотворчества более законов именно социальной физики, поскольку они определяют процессы самоорганизации современного общества [2], основанные на принципах социального натурализма [3; 4].

Однако, социальная физика до сих пор остается за гранью понимания как науки уголовного права, так и правовой политики в целом, порождая излишнее накопление и переизбыток все новых и новых информационных атак уголовно-правовой коммуникации, влекущих все новые и новые интерпретации реализации/нереализации норм уголовного права и самоорганизации населения в связи с эмоционально окрашенной гиперинформированностью его об уголовном праве или злоупотреблениям им.

Накопление и передача уголовно-правовой информации о первичных фактах, ее подачи, интерпретаций, формирование эмоций, представляет собой многоуровневую коммуникацию. Такой много- и разноразрядный обмен информацией между системой управления (власть, правоохранительная, судебная, пенитанциарная системы) и населением (преступник, жертва, социум), основанный на первоначальной фактически подтвержденной информации, во многих случаях наполняется, а нередко и подменяется, неожиданными смыслами вторичными, а нередко — кардинально противоположными первоначальным.

Применение термина «сингулярность» в данном контексте и именно на приобретает технологическую характеристику — «информационную», характеризующую *превышающий критичный для адекватного восприятия любым из субъектов объем информации о норме, ее реализации, целях применения, эмоциях общества, социальных последствиях ее реализации/нереализации, приводящий к коллапсу как реализации нормы, так и самого существования нормы.*

Обратимся лишь к некоторым примерам характеризующими очаговые составляющие информационной сингулярности уголовно-правовой коммуникации в Украине. Как демонстрирует пример событий Врэдиевкы (2013 год), предусмотренная уголовная ответственность и наличие легитимных способов применения ответственности оказалась ничем по сравнению со способностью информации о возможности преступников избежать наказания. Многоуровневая разнородная коммуникация, связанная с возмущенным мнением населения Украины, поглотила информацию о самой причине возмущения, последствиях совершенного преступления: сейчас мало кто из обывателей помнит реальные обстоятельства дела, спрятанными за информационным шумом. Аналогично, информационный повод возмущения, связанный с пресловутым «делом Оксаны Макар», кардинально повлиял на отношение общества к преступникам, и, одновременно, ни коим образом не вскрыл реальную виктимность жертвы и картину преступления, установленную судом. Стоит ли в этом контексте приводить примеры уголовных производств по расстрелам на Майдане в Киеве 18-20 февраля и событий 2 мая в Одессе 2014 года, где коммуникационная составляющая, в принципе, была не следствием, а целью совершенных преступлений. Сами факты преступления и реализация норм уголовного права имеет вторичное значение или нивелируется.

С точки зрения понимания технологической сингулярности, как уровня избыточного накопления разнородной информации, все приведенные примеры демонстрируют как отсутствие доказательной и значимой уголовно-правовой информации (действительных знаний об фактах совершения преступления и применении наказания) заполняется информационным шумом, основанным на эмоциональных интерпретациях фактов — постистиной, нарративами общественного мнения.

Поскольку термин *информационная сингулярность уголовного права* еще требует уточнения, первичное его определение может быть сведено к *состоянию сверхконцентрации разнородной и разнопорядковой информации об уголовном праве и его реализации, приводящей к неспособности реализации*. При этом, следует сразу же отметить, что она *характеризует исключительно технологическую составляющую уголовно-правовой коммуникации любого объема и вида*. Следовательно, *информационная сингулярность уголовного права может наблюдаться как в отношении определенных норм или событий, так и в отношении применения уголовного права, регулируемых им отношений и отрасли в целом*.

Фактически, отсутствие необходимой уголовно-правовой информации, как и появление негативной, с точки зрения общества, информации, вызывает ее прирост на уровне эмоциональных оценок. В результате этого возникает концентрация «постистины» — вербализированных и ретранслированных эмоциональные реакций на отсутствие

необходимой или присутствие неприемлемой в данном обществе информации об уголовной ответственности или ее применении.

И, вероятно, одной из причин кризиса уголовно-правового регулирования как и причиной активных девиаций сопротивления уголовной ответственности (восстания, революции, уклонения от ответственности влиятельных лиц, способствование этому со стороны правоохранительных органов), является технологическая сингулярность уголовного права. Не исключено, что именно она, как концентрация информации об уголовном праве, при рациональном использовании всего комплекса информации об отношении общества к современной уголовно-правовой коммуникации может стать ступенью к новому видению и формированию разумного и современного, гуманного и ожидаемого социумом Современного уголовного кодекса.

Собственно, такой путь весьма очевиден и может быть осуществлен рядом ходов уголовно-правовой политики на всех уровнях: переосмысление целей уголовно-правового регулирования и формирование новой идеологии эффективных форм уголовно-правовой коммуникации, криминализация/декриминализация и пенализация/депенализация на основе криминологических экспертиз (не только лишь нормативных актов [5], а и ситуаций) и данных о социальной обусловленности [6] противодействие институционализации преступности [7], включению социальных механизмов в уголовно-правовую коммуникацию [8], мониторинг эффективности уголовно-правовой коммуникации и т.д.

Список использованной литературы:

1. Туляков В.О. Сингулярність у кримінальному праві / В.О. Туляков // Юридичний вісник України. — 2016. — № 45 (1113). — С. 7.; Туляков В.О. Сингулярність кримінального права в контексті гуманізації / В.О. Туляков // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства : матеріали Міжнародного науково-практичного симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 р.). — Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права ім. Короля Д. Галицького, 2016. — С. 286–289.
2. Туляков В.А. Социальная физика и уголовная ответственность / В.А. Туляков // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 10-11 жовтня 2013 р.). — Х. : Право, 2013. — С. 83–88.
3. Костенко О.М. Концепція модернізації криминології у світлі соціального натуралізму (про основи "натуралістичної" криминології) / О.М. Костенко // Право України. — 2009. — № 7. — С. 31–39.
4. Костенко О.М. Що є право? Про основи "натуралістичної" юриспруденції у світлі соціального натуралізму / О.М. Костенко // Право України. — 2010. — № 4. — С. 83–92.
5. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. — К. : Видавничий дім "Ін Юре", 2008. — Кн. 3 : Практична криминологія. — 2008. — 320 с.

6. Пашенко О.О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: проблеми міждисциплінарних зв'язків / О.О. Пашенко // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9-10 жовтня 2014 р.). — Харків, 2014. — С. 150–154.
7. Дремін В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : [монографія] / В.Н. Дремін ; Одес. нац. юрид. акад. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 616 с.
8. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : [монографія] / Литвинов О.М. — Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. — 446 с.

ГЛУШКОВ В. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, академік
Європейської академії безпеки та конфліктології,
заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор

ДОРОХІНА Ю. А.

Київський національний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права,
кандидат юридичних наук, доцент

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА
ЩОДО ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ**

Передумовою соціально-економічного та суспільного розвитку українського суспільства є оптимальний захист відносин власності кримінально-правовими засобами, що базується на вдосконаленій кримінально-правовій політиці щодо охорони власності, яка заснована на ліберальних принципах, визначає та закріплює загальні узгоджені напрями такого захисту.

У зв'язку з тим, що Україна узяла на себе зобов'язання налагодити процес адаптування вітчизняної правової системи до принципів положень законодавства Європейського Союзу, нагальною є необхідність переосмислення питань охорони власності кримінально-правовими засобами та формування доктринальних положень оновленої кримінально-правової політики щодо охорони власності. Цей процес, на нашу думку, має бути розпочатий, насамперед, з науково-теоретичної розробки відповідних положень з урахуванням національних особливостей, обумовлених положеннями вітчизняної правової теорії.

Модель кримінально-правової політики щодо охорони власності, як основа її доктрини, має включати наступні складові: об'єкт, предмет, суб'єктів, мету, сферу дії, вектори та принципи. Її розробка обумовлена наступними факторами: 1) сьогодні відсутній єдиний системний підхід до захисту власності; 2) зростають вимоги щодо підвищення ефективності захисту власності з врахуванням поширення його на окремі об'єкти захисту; 3) відсутній алгоритм удосконалення захисту власності в умовах глобалізації та віртуалізації світу в епоху постмодерну.

Оцінюючи як найвищу цінність власність, і, відповідно, об'єкти, що потребують кримінально-правової охорони, кримінально-правова політика щодо охорони власності покликана створити систему політико-правових заходів, спрямованих на убезпечення власності від суспільно небезпечних посягань. Кримінально-правову політику щодо охорони власності необхідно сприймати як політику, система заходів якої забезпечують належну розробку, своєчасне запровадження та ефективну реалізацію норм матеріального кримінального права, спрямованих на убезпечення власності від суспільно небезпечних посягань.

Об'єктом кримінально-правової політики щодо охорони власності є безпека тих суспільних відносин власності від суспільно небезпечних посягань. Безумовно, сфера дії кримінально-правової політики щодо охорони власності не обмежується суспільними відносинами у майнової сфері, спектр таких відносин є значно ширший. Об'єкти власності, знаходяться в стані безперервної взаємодії з іншими об'єктами і суб'єктами, і така взаємодія супроводжується появою нових форм та видів злочинних посягань.

Виходячи з широкого тлумачення поняття власності, під об'єктом кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно розуміти суспільні відносини, які утворюють стан безпеки від: суспільно небезпечних посягань на майно; суспільно небезпечних посягань на право на майно; суспільно небезпечних посягань на право власності.

Зазначені об'єкти мають бути відображені у нормах розділу VI Особливої частини КК України з врахуванням тенденцій розвитку сучасного суспільного життя, що обумовлює необхідність поширення режиму власності також і на нематеріальні об'єкти. Зазначене безумовно актуалізується у зв'язку з тим, що сьогодні роль власності змінюється. Особливу роль отримує інформаційна власність. Світова спільнота вступила в нову епоху – епоху інформаційного суспільства. На сьогодні життєдіяльність людства в певній мірі залежить від телекомунікаційних технологій, які використовуються практично у всіх сферах діяльності людини (енергетика, водопостачання, фінанси, торгівля, наука, освіта тощо).

Говорячи про предмет кримінально-правової політики щодо охорони власності, слід зважати на те, що вона покликана здійснювати «виявлення тих негативних явищ, з якими необхідно боротися кримінально-правовими засобами, усвідомлення потреби суспільства

в кримінально-правовому регулюванні, встановлення караності суспільно небезпечних діянь, обмеження кола злочинного, визначення характеру караності, заходів кримінальної відповідальності й умов звільнення від неї» [1, с. 38]. Тому предмет кримінально-правової політики щодо охорони власності має сприйматися як така складова її об'єкта, у якій виявляються самі дії кримінально-правової політики щодо охорони власності та складають стратегічні й тактичні заходи, спрямовані на убезпечення власності від суспільно небезпечних посягань засобами кримінального права.

Список використаної літератури:

1. Фріс П. Л. Кримінально—правова політика України: дис. докт. юрид. наук / Павло Львович Фріс. — Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут внутрішніх справ, 2005. — 381 с.

ТОПЧІЙ В. В.

Університет державної фіскальної служби України,
директор Навчально-наукового інституту права,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК: ПРАВОВА НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ПОЛІТИЧНА ЗАБАГАНКА

На шляху до становлення України, як європейської держави, поставило питання гуманізації кримінальної юстиції. Гуманізація передбачається через запровадження нових інститутів у вітчизняне законодавство, зокрема, такого як кримінальний проступок, основне завдання якого полягає у мінімізації криміналізації суспільства. Але, разом з тим, переважна більшість поглядів науковців схиляється до протилежного, а саме, що введення інституту кримінального проступку призведе до масової криміналізації суспільства.

На думку більшості науковців кримінальний проступок — це діяння, за яке передбачене покарання у виді арешту на строк не більше шести місяців, обмеження волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад тисячу неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Положення проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» ґрунтуються на Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311 [1].

Під час підготовки проекту були враховані положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідні вимоги Європейського Суду з прав людини, досвід країн Західної Європи (ФРН, Австрія, Швейцарія, Франція, Бельгія, Голландія, Італія, Іспанія) і Східної Європи (Естонія, Литва, Латвія, Польща, Словаччина). Наступним постає питання у розробленні та реалізації ефективного механізму впровадження інституту кримінальних проступків у національне законодавство, а саме у визначенні єдиного та обґрунтованого підходу до правової природи кримінального проступку, класифікації кримінально-караних діянь (кримінальних правопорушень) та раціоналізації заходів кримінально-правового реагування за вчинення кримінальних проступків зокрема та визначених видів кримінальних правопорушень у цілому.

Кримінальним проступком пропонується вважати дії, за які передбачено покарання у вигляді арешту на термін не більше шести місяців або обмеження волі на термін до двох років. Всього до провини можуть віднести 30 статей Кримінального кодексу України, зокрема, ст. 125 («умисне легке тілесне ушкодження»), ч. 1 ст. 185 («крадіжка»), ч. 1 ст. 186 («грабіж») і ч. 1 ст. 309 («незаконне виробництво, придбання, зберігання наркотичних засобів без мети збуту»).

За статистичною інформацією, лише торік слідчими закінчено розслідування у майже 220 тис. кримінальних проваджень. При цьому із загальної кількості розслідуваних злочинів тяжкі та особливо тяжкі становлять лише чверть. Одночасно некваліфіковані крадіжки, шахрайства (ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 190 Кримінального кодексу України) та легкі тілесні ушкодження (ст. 125 КК України) сягають майже 40%.

Вбачається, що найбільш логічним було би створення самостійного Кодексу кримінальних проступків України. Шлях розміщення їх у чинному КК України не може бути визнаний оптимальним, оскільки вимагав би суттєвої і не виправданої ревізії КК України, створив би плутанину в структурі його норм та інститутів. Одночасно, як вже зазначалось, це призвело би до не виправданої криміналізації значного масиву діянь, що негативно відбилося би на криміногенну ситуацію в суспільстві, штучно збільшило би статистичні показники, що, без сумніву, створило би негативне уявлення про політичну ситуацію в країні.

Також, автори законопроекту про кримінальні проступки пропонують відмовитись від такої фундаментальної категорії кримінального права, як «суспільна небезпечність», замінивши її поняттям «кримінальна протиправність». У пояснювальній записці до законопроекту зазначено, що в тексті цього документа «виключено будь-які згадки про «суспільну небезпечність» («суспільну небезпеку») злочину чи кримінального правопорушення взагалі — як малозрозумілу наукову абстракцію, що за десятиріччя свого існування у радянському і пострадянському просторі не довела свого практичного значення».

Досліджуючи загальні та спеціальні питання впровадження категорії проступку у кримінальне законодавство України, М. М. Дмитрук пропонує кримінальне правопорушення за тяжкістю поділяти на кримінальні проступки, злочини, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини. Склад кримінального правопорушення розглядає як єдину підставу кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку та злочину. Доводить, що кримінальні проступки не повинні тягти судимість [2, с. 11].

У травні 2015 р. для «посилення відповідальності» доповнили Кримінальний кодекс України спеціальною статтею 348-1 «Посягання на життя журналіста» (санкція — позбавлення волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років або довічне позбавленням волі). До цього судова практика ніколи не мала проблеми з кримінально-правовою оцінкою посягань на життя журналістів. Такі діяння кваліфікувалися за пунктом 8 частини 2 ст. 115 КК України «Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку» (санкція — позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавленням волі). Що змінило доповнення КК України статтею про спеціальну відповідальність за посягання на життя журналістів? По-перше, порівняння санкцій вказаних статей норм свідчить, що стосовно мінімального розміру можливого покарання відбулось не посилення, а послаблення відповідальності. По-друге, станом на 12.02.2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень не містить жодного вироку за цією статтею.

Іноді кримінальне право стає заручником пошуку новел у споріднених галузях права, зокрема Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, який, будучи за суттю процедурним буттям кримінально-правових норм, фактично змінює окремі положення сучасної доктрини кримінального права. Зокрема — це положення щодо кримінальних правопорушень та їх розмежування на злочини та кримінальні проступки [3].

При цьому, підкреслимо, що зазначені пропозиції не можна вважати реформаторськими, оскільки вони, не зважаючи на певну модернізацію, лише повертають вітчизняне кримінальне право на два кроки назад до минулої спадщини, адже поділ кримінально караних діянь на злочини і проступки добре відомий законодавству Російської імперії, зокрема Уложенню про покарання кримінальні та виправні 1845 року [4]. Як зазначають автори і прихильники кримінального проступку, що прийняття проекту Закону приведе законодавство України у відповідність до практики Європейського Суду з прав людини з урахуванням досвіду країн Західної і Східної Європи. Розробники КПК України створили передумови для реалізації європейських принципів і гарантій дотримання прав людини, а також подальшої гуманізації кримінальної відповідальності.

Отже, метою створення даного інституту є гуманізація кримінального права, відповідно до європейських стандартів. Науковці пропонують

певні адміністративні проступки, які не мають управлінського характеру, перевести у категорію кримінальних проступків. Відповідно до цього поняття кримінальні проступки будуть включати в себе частину адміністративних проступків та злочини невеликої тяжкості. Але є незрозумілим послідовність введення поняття «кримінальний проступок» у законодавство України. Спочатку визначили процедуру розслідування даного правопорушення, тобто процесуальну сторону, проте не визначили, що саме являє собою кримінальний проступок, а саме матеріальну сторону. А тому на даний момент виникла парадоксальна ситуація. Існує процедура розслідування кримінального проступку, але не визначено, що це таке та чим регулюється. Підсумовуючи вище зазначене, вважаємо, якщо і постала необхідність впровадження кримінального проступку, то найбільш виваженим та доцільним було б створення самостійного Кодексу кримінальних проступків України.

Список використаної літератури:

1. Дмитрук М.М. Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / М.М. Дмитрук. — Одеса, 2012. — 20 с.
2. Борисов В.І. Відповідальність за кримінальні проступки // Юридичний вісник України. — 1-7 жовтня 2011 р. — № 39. — С. 7.
3. Логецкий А.А. Преступление и проступок в уголовном праве XIX — начала XX вв. : Дис.... канд. юрид. наук : 12.00.01 : Москва, 2003. — 176 с.

КОЗАЧЕНКО О. В.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових
дисциплін, доктор юридичних наук, професор

ДЕФІНІЦІЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної науки кримінального права, в умовах розбудови на теренах України правової та соціальної держави, яка потребує свого теоретичного вирішення і подальшого нормативного закріплення та практичної реалізації, є і продовжує існувати проблема визначення джерел кримінального права та їх дефініція. В межах зазначеної проблеми актуалізуються для подальшого наукового осмислення такі питання як дефініція кримінального закону, структура Кримінального кодексу України, тлумачення закону про

кримінальну відповідальність та багато інших. Однак на перевірку першим питанням, яке потребує свого вирішення, є дефініція закону про кримінальну відповідальність.

Достатньо сталим слід визнати підхід, за яким єдиним джерелом кримінального права в Україні визнається закон про кримінальну відповідальність. Натомість останній виступає структурним елементом законодавства України про кримінальну відповідальність, до якого, крім зазначеного закону, відноситься Конституція (Основний Закон) України, що утворює нормативну базу положень про відповідальність за вчинення кримінального правопорушення та акти міжнародного права, в яких сформульовані загальновизнані принципи та норми здійснення кримінально-правового впливу (ч. 1 ст. 3 КК України). Відповідно до визнаних положень загальнотеоретичної юриспруденції, джерелом (зовнішньою формою) права виступає нормативно-правовий акт, окремим видом якого і є закон. Таким чином, закону про кримінальну відповідальність притаманні ознаки нормативно-правового акта як джерела права, закону як особливого виду нормативно-правового акта, і власні (специфічні) ознаки, продиктовані особливостями предмета та метода правового регулювання, що властиві кримінальному праву.

Загальновідомо, що під нормативно-правовим актом слід розуміти офіційний документ, прийнятий компетентним суб'єктом правотворчості, яким встановлюються, змінюються або скасовуються норми права. Нормативно-правовому акту притаманні наступні ознаки: по-перше, вони приймаються тільки уповноваженими суб'єктами нормотворчості; по-друге, характеризуються певною (визначеною) структурою, в якій міститься формулювання змісту правової норми; по-третє, мають письмову форму та оприлюднюються в офіційних виданнях; по-четверте, розробляються та ухвалюються відповідно до визначеної процедури; по-п'яте, є обов'язковими для виконання і містять гарантії щодо відновлення стану правопорядку у випадку можливого порушення.

Етимологія терміна «закон» пов'язана з праслов'янським словом «кон» — межі, обмеження, до якого додано префікс «за-», в результаті чого сформувалась правова категорія, яка вказує на певну межу у поведінці фізичної або юридичної особи, вихід за яку є неприпустимим. Відповідно законом визнається нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку парламентом або безпосередньо народом на референдумі, який визначає відправні засади правового регулювання суспільних відносин. Ознаками закону виступають наступні його характеристики: по-перше, приймається парламентом або народом з дотриманням нормативно-визначеної процедури; по-друге, регулює соціально значущі, типові, сталі суспільні відносини; по-третє, має вищу юридичну силу серед усіх інших нормативно-правових актів.

Поряд з тим дефініція закону про кримінальну відповідальність повинна містити вказівки на специфічні характеристики, які

продиктовані його галузевою належністю, тобто особливостями предмета та метода правового регулювання. До ознак закону про кримінальну відповідальність слід віднести наступне. По-перше, положення зазначеного закону приймаються, змінюються або скасовуються єдиним органом законодавчої влади України – Верховною Радою України відповідно до визначеної Конституцією України законотворчою процедурою. Крім парламенту, закон про кримінальну відповідальність може прийматися шляхом безпосереднього народного голосування (референдуму), за виключенням вирішення питань щодо амністії (ст. 74 Конституції України). По-друге, закон про кримінальну відповідальність, в умовах здійснення кримінально-правового регулювання, має вищу юридичну силу, яка проявляється в наступному: жоден державний орган, окрім парламенту, не має права приймати, скасовувати або змінювати положення закону про кримінальну відповідальність; будь-які поточні закони та підзаконні нормативно-правові акти не повинні суперечити положенням закону про кримінальну відповідальність; у випадку конкуренції між правовими положеннями інших нормативно-правових актів (за виключенням Конституції України) та закону про кримінальну відповідальність, перевага надається положенням закону про кримінальну відповідальність. По-третє, закон про кримінальну відповідальність виступає єдиним джерелом норм кримінального права, якими визначаються підстави для застосування кримінальної відповідальності та характер даного виду юридичної відповідальності.

З урахуванням визначених ознак можна зробити висновок, що закон про кримінальну відповідальність – це нормативно-правовий акт, який приймається Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом, має вищу юридичну силу в процесі здійснення кримінально-правового регулювання та виступає єдиним джерелом норм кримінального права.

З позиції видових характеристик закон про кримінальну відповідальність є звичайним (приймається на основі та на виконання Конституції України та прийнятих Україною міжнародних зобов'язань), кодифікованим (єдиний, внутрішньо і зовнішньо узгоджений акт фундаментального значення для галузевого регулювання), основним (містить первинний редакційний текст правових норм і здійснює первинне правове регулювання суспільних відносин), загальної дії (поширюється на всіх суб'єктів права, не залежно від їх правового статусу), постійним (розраховується на тривалий час) нормативно-правовим актом.

Відповідна юридична конструкція та характеристика нормативно-правового акта як закону про кримінальну відповідальність отримали закріплення на законодавчому рівні 5 квітня 2001 року. Слід наголосити, що на момент прийняття наголос на тому, що кримінальний закон є законом про кримінальну відповідальність, став позитивним кроком у напрямку гуманізації кримінального права, оскільки законодавець на нормативному рівні фактично визнавав існування інших,

крім покарання, форм кримінальної відповідальності, застосування яких забезпечувалось у випадку вчинення злочину. Натомість сучасні тенденції, які проявляються у значному розширенні системи заходів кримінально-правового впливу за рахунок нормативного закріплення тих з них, що не характеризуються ознаками кримінальної відповідальності (спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб тощо) та можливого збільшення кола підстав для їх застосування за рахунок закріплення кримінальних проступків, дають змогу зробити висновок, що сучасний кримінальний закон — це вже закон про кримінально-правові заходи та кримінальні правопорушення.

Верховна Рада України, приймаючи закон про кримінальну відповідальність 5 квітня 2001 року, вирішила використати традиційну для української правової системи назву — Кримінальний кодекс України, який набрав чинності 1 вересня 2001 року, зберігши тим самим наголос на тому, що формування закону про кримінальну відповідальність здійснюється виключно шляхом кодифікації включеного до нього нормативного матеріалу.

МИРОШНИЧЕНКО Н. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ОБ’ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНО-КАРАНОЇ КОНТРАБАНДИ

Діюче кримінальне законодавство України відносить контрабанду до злочинів у сфері господарській діяльності (ст. 201 КК України). Родовим об’єктом злочинів, які включені в розділ VII Особливої частини КК України, є суспільні відносини у сфері господарської діяльності. За видовим об’єктом контрабанда віднесена до групи злочинів у сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної систем України. Безпосереднім об’єктом контрабанди є суспільні відносини у сфері державного регулювання переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України і внесення до бюджету мита та інших платежів. Після декриміналізації товарної контрабанди спірним видається визначення основного безпосереднього об’єкту як суспільних відносин у сфері державного регулювання переміщення товарів через митний кордон.

Предметом контрабанди (ст. 201 КК України) можуть бути культурні цінності, отруйні, сильнотоксичні, вибухові речовини, радіоактивні

матеріали, зброя та боеприпаси (крім гладко ствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальні засоби отримання інформації.

Види злочинів, пов'язаних із зброєю, знаходяться у розділі «Злочини проти громадської безпеки». Родовим об'єктом цих злочинів є громадська безпека, що забезпечує стан захищеності життєдіяльності людей від джерел підвищених небезпек, в тому числі зброї та інших смертоносних предметів. До цієї групи злочинів віднесені такі як незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) чи радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК України), недбале зберігання зброї (ст. 264 КК України), викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України). Обов'язковою ознакою цих злочинів є смертоносні предмети, а саме — зброя, боеприпаси, вибухові речовини та пристрої, радіоактивні матеріали та інші предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Вони виступають як предмети або знаряддя цих злочинів та обумовлюють загально небезпечний характер останніх. Особливості ознак предмету впливають на зміст і структуру об'єктів. Аналіз зазначених предметів злочинів показує, що законодавець їх виділяє з урахуванням особливого правового режиму, зумовленого їх шкідливими властивостями. Саме об'єкт і предмет у сукупності утворюють самостійний елемент складу злочину.

Виходячи з аналізу об'єкта та предмета злочинів проти громадської безпеки, вважаємо що контрабанда цих предметів перш за все посягає на суспільні відносини в сфері громадської безпеки. Тому контрабанда вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боеприпасів повинна бути розміщена у розділі «Злочини проти громадської безпеки».

Поряд із зброєю в ст. 201 КК України вказується на такий предмет як «спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації», знову постає питання відносно об'єкту, структурною ознакою якого є предмет злочину. КК України передбачає розділ «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», доречно було в цьому розділі передбачити відповідальність за контрабанду спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

В кримінальному кодексі України поряд із загальною нормою про контрабанду (ст. 201 КК України) передбачена спеціальна норма (ст. 305 КК України), яка встановлює відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Спеціальна норма (ст. 305 КК України) розташована у розділі XIII Особливої частини КК України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти

здоров'я населення». Родовим об'єктом цих злочинів є здоров'я населення, яке охоплює, в тому числі, безпеку невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів. Обов'язковою ознакою цих злочинів є наявність предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я людей.

Порівнюючи зміст загальної та спеціальної норми про контрабанду, звернемо увагу на певні протиріччя у визначені об'єкта та предмета.

У ст. 305 КК України предметом контрабанди є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби. В ст. 201 КК України предметом контрабанди можуть бути отруйні та сильнодіючі речовини. Виникає питання, чому ці види речовин не були включені до спеціальної норми (ст. 305 КК України)? У розділі XIII Особливої частини КК України ст. 321 передбачає відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Тобто ці предмети (отруйні та сильнодіючі речовини) перш за все є небезпечними для здоров'я населення.

За родовим об'єктом контрабанда отруйних та сильнодіючих речовин повинна бути віднесена до злочинів проти здоров'я населення. Звернемо увагу, що крім отруйних та сильнодіючих речовин, законодавець додатково визнає предметом злочину передбаченого ст. 321 КК України отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, які також можуть спричинити шкоду здоров'ю населення. Тому вважаємо за доцільне доповнити статтю 305 КК України вказівкою на ці предмети, тобто розширити перелік предметів контрабанди.

Таким чином, слід внести зміни до ст. 201 і ст. 305 КК України, уточнити предмет контрабанди та узгодити зміст загальної та спеціальної норми. Ці норми є конкуруючими, тому слід застосовувати не загальну, а спеціальну норму, яка конкретизує предмет. Ознаки предмета впливають на визначення об'єкта та на кваліфікацію злочинів. Вони також є підставою віднесення певних діянь до кримінально-правової або адміністративної юрисдикції (товарна контрабанда).

ПОЛЯНСЬКИЙ Є. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

ПРО НЕБЕЗПЕЧНЕ ВОДІННЯ АВТОМОБІЛЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ «АВТОМАЖОРІВ»

Нещодавно українське суспільство було збентежене інформацією про жакливу дорожньо-транспортну пригоду в Одесі, коли вночі елітний автомобіль BMW X5, рухаючись із значним перевищенням дозволеної швидкості, проїхав перехрестя на червоний сигнал світлофора та зіткнувся з легковиком, після чого автомобіль-порушник вилетів на зупинку громадського транспорту, та збив людей, які там знаходилися. В результаті події загинуло двоє осіб, ще три особи отримали тяжкі тілесні ушкодження. Ситуація значно ускладнилася посткримінальною поведінкою водія-порушника та його пасажирів, які поранили ножом перехожого, що намагався їх затримати. Після резонансної аварії в Одесі протягом тижня сталося ще кілька суто «мажорних» ДТП, до речі, в усіх випадках порушники керували дорогими автомобілями марки BMW. Так в результаті аварії згоріла автозаправка на вулиці Приморській. А на вулиці Великій Арнаутській легковик перевищив швидкість, грубо порушив правила дорожнього руху, вдарив інший транспортний засіб та вилетів на тротуар. На щастя цього разу обійшлося без жертв.

На жаль, «мажорні» транспортні злочини, не отримують належної уваги з боку правоохоронної системи нашої держави. Можна так сказати, що вони не сприймаються серйозно, і особи, які притягуються до відповідальності за вчинення таких злочинів, як правило, або ж уникають покарання, чи покарання виявляється надто м'яким. Знову таки в Одесі є приклади. Так в 2008 році сталося зіткнення позашляховика, який рухався вулицею міста на шаленій швидкості, з припаркованими вздовж узбіччя машинами. В результаті загинула людина, іншу було травмовано, розбито одинадцять автомобілів. Особу винного було встановлено, докази винності були беззаперечні, втім суд припинив кримінальне провадження, хоча обґрунтувати таке процесуальне рішення відповідно до букви закону було неможливо. І чомусь така дивна позиція судді не викликала відповідної реакції, а ухвала суду не була скасована судом апеляційної інстанції.

В контексті розв'язання проблеми «автомажорів» можна було би вчинити іншим чином — зняти градус напруги в суспільстві, посиливши відповідальність за наслідки хуліганського водіння та забезпечивши невідворотність настання відповідальності. Звісно, посилювати відповідальність завдяки підвищенню верхньої межі санкції ст. 286 Кримінального кодексу України не раціонально, адже як за необережний злочин покарання

санкцією передбачено доволі суворе. Можна поглянути на ситуацію під дещо іншим кутом: чи справді усі випадки спричинення тяжких наслідків в результаті нехтування безпекою дорожнього руху вписуються в склад ст. 286 КК України? Є очевидними варіанти, коли транспортний засіб використовується як знаряддя злочину з метою умисного заподіяння смерті чи шкоди здоров'ю. Такі злочини кваліфікуються як посягання на життя чи здоров'я особи відповідно. Але можливі і інші ситуації, коли дії особи слід розглядати як умисні, хоча умисел цього разу є непрямим. Розглянемо психологічне підґрунтя поведінки водія, який перевищує дозволену швидкість руху. Він розраховує на ненастання наслідків чи на їхнє попередження своїми діями. Втім чим більш суттєвим є перевищення швидкості, тим менш ґрунтовним є його розрахунок на ненастання наслідків. Гіпотетично, якщо він зможе прискорити своє авто до швидкості 160-200 км/год в місті (що наразі можливо враховуючи потужність сучасних преміальних автомобілів), то на що йому залишається розраховувати? Імовірність настання наслідків переходить в закономірність, а водій переходить в розряд «автомажорів». Можуть бути і більш характерні приклади. Так водій-мажор приймає участь у вуличних перегонах. Понад усі розумні межі перевищує швидкість. Постійно змінює смуги руху, ігнорує сигнали світлофорів, не надає перевагу в русі пішоходам та транспортним засобам відповідно до вимог чинного законодавства та ін. Наслідки від такого водіння можуть настати в будь-яку мить, і водій має це об'єктивно усвідомлювати. Якщо ж усвідомлює, але ігнорує можливість їхнього настання (свідомо припускає їх як результат своєї поведінки), то це свідчить про суттєво *інше винне ставлення до дій* і найголовніше — до *їхніх наслідків* яке проявляється в *непрямому умислі*. Так, саме в непрямому умислі, а не в злочинній самовпевненості, і не в ефемерній теоретичній концепції «подвійної вини». Традиційна кваліфікація грубого порушення правил безпеки дорожнього руху із настанням тяжких наслідків по ст. 286 КК України як злочин, вчинений по необережності, зумовлюється довготривалими та усталеними напрацюваннями кримінально-правової доктрини. Але змінюються часи, мають змінюватися і підходи, особливо коли для цього є вагомі підстави. Так Кримінальний кодекс України було би раціонально доповнити статтею, скажемо, 286-1, яка б передбачала відповідальність за умисне створення небезпеки для учасників дорожнього руху, що зумовило настання тяжких наслідків. В якості ознак об'єктивної сторони складу злочину було б резонно передбачити створення небезпеки для інших осіб шляхом зухвалого порушення правил безпеки дорожнього руху, що проявлялося в *умисному створенні аварійної ситуації* під час участі у вуличних перегонах, намаганні втекти від переслідування співробітниками поліції, з хуліганських мотивів, чи в результаті вкрай суттєвого перевищення дозволеної швидкості руху в межах міста. Розмір кримінально-правової санкції за вчинення таких дій було би логічним встановити в межах 7-15 років позбавлення волі, що дорівнює покаранню за санкцією частини 1 статті 115 КК України.

Чи допоможе встановлення відповідальності за де-факто умисне спричинення тяжких наслідків в результаті автотранспортних пригод з метою профілактики вчинення таких злочинів? Відповідь неоднозначна. Але неодмінно матиме ефект притягнення до відповідальності за цією нормою конкретних індивідів, що буде належною демонстрацією кінця безкарності «автомажорів» та забезпечить відновлення справедливості, чого наразі вкрай потребує суспільство.

ПІДГОРОДИНСЬКИЙ В. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА КРИТИКУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ПІДСТАВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Згідно Указу Президії Верховної Ради № 1432-11 від 10.12.1985 р. КК УРСР 1960 р. доповнено статтею 134-1 «Переслідування громадян за критику».

В сучасній науковій літературі нечасто згадується про вказаний склад злочину. Вважаємо, що даремно, оскільки сьогодні активна свідома позиція працівника на підприємстві у відстоюванні власних прав як і діяльність інститутів громадянського суспільства у контролі державної влади призводять до спротиву із боку роботодавців та держави. Слід хоча б згадати включення ЗУ від 23.03.2017 р. № 1975-VIII фізичних осіб, діяльність яких пов'язана із протидією корупції, до суб'єктів, на яких поширюється дія ЗУ «Про запобігання корупції». Вказаний акт міжнародною спільнотою визнано «кроком назад» у демократичному розвитку, а вітчизняними правознавцями таким, що «є юридично невизначеним, суперечить конституційному праву на свободу об'єднань, принципу рівності та забороні обмежень за ознакою виду діяльності, невтручання в особисте життя» [1]. Якщо такі заходи вживаються щодо «борців проти корупції» законодавчим органом та керівником держави, які згідно ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» (що діяв до 14.10.2014 р.) належали до «загальних суб'єктів протидії та запобігання корупції», то як звичайний працівник, який відстоює свої права, може захистити себе від переслідування із боку роботодавця за критику.

Наприклад, А. Вишневський 15.06.2015 р. у виступі на конференції у ВС України вказав, що українська адвокатура потребує нагального реформування, а її престиж страждає від низьких етичних стандартів,

висловив інші критичні зауваження на адресу Національної асоціації адвокатів України (надалі – НААУ) за її інертність і відсутність зацікавленості у реформі цього інституту.

24.06.2015 р. НААУ закликала всі КДКА регіонів та рад адвокатів регіонів зайняти «активну позицію» щодо таких виступів. Додатково НААУ направило звернення до Голови КДКА Київської обл. з проханням порушити дисциплінарне провадження проти адвоката А. Вишневського, а III З'їзд адвокатів України звернувся до всіх вищих органів державної влади України з осудом виступу А. Вишневського та із «пропозицією звільнити» його із посади директора Координаційного центру з надання правової допомоги Мінюсту України [2].

Цей випадок набув розголосу через публічність критики із боку держави в особі Мінюсту у бік НААУ (хоча спрямованість критики за природою вказаних органів мала б бути протилежною), проте кількість таких випадків переслідування за критику, які залишились поза увагою ЗМІ та громадськості є невідомою, оскільки вони не набувають статусу «правового спору».

Вироком Сторожинецького райсуду від 15.11.2015 р. Особу 3, як керівника Держземагенства цього ж району, засуджено за ч. 1 ст. 172 КК України. Особа 3, поклав на юрисконсульта Особу 5 обов'язки державного реєстратора, хоча вона не виконувала вказаних обов'язків ні фактично ні згідно посадової інструкції. Після перевірки прокуратурою, Особі 3 внесено подання з вимогою про усунення порушення вимог законодавства. Проте Особою 3 замість виправлення допущених порушень законодавства винесено догану Особі 5. Не погоджуючись із вказаним дисциплінарним стягненням, Особою 5 подано декілька скарг у вищі органи влади на дії Особи 3, а потім оскаржено дії останньої до суду. Через вказані скарги Особу 5 звільнено Особою 3 [3]. Подібні випадки є лише виключенням із існуючої юридичної практики, а цей випадок, обумовлений більше професійною обізнаністю потерпілої особи під час захисту своїх трудових прав, а ніж дією механізмів правового захисту від критики.

Згідно ст. 134-1 КК УРСР 1960 р., «умисне ущемлення посадовою особою прав і охоронюваних законом інтересів громадянина, зв'язане з переслідуванням його за подачу в установленому порядку пропозицій, заяв, скарг або за критику, що міститься в них, а так само за виступ з критикою в іншій формі» створювало склад злочину. Вказана підстава кримінальної відповідальності забезпечувала роботодавців від грубого порушення прав працівників. У діючому КК України відсутні подібні склади злочинів, а у випадках коли порушення трудових прав за критику призводить до незаконного звільнення, яке набуває публічного розголосу, то такі дії кваліфікуються заст. 172 КК України. Діюча редакція ч. 1 ст. 172 КК України визначає вказаний склад злочину як «Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним про порушення вимог ЗУ «Про засади

запобігання і протидії корупції» іншою особою, а також інше грубе порушення законодавства про працю —». Можливі випадки звільнення через повідомлення про корупцію пов'язані із правом працівника повідомляти керівника роботодавця або органи державної влади про корупційні правопорушення. Проте працівник у скарзі, повідомленні, заяві може повідомити як про управлінські недоліки у діяльності інших працівників так і про вчиненні ними корупційних правопорушень. Повідомлення про корупційне правопорушення за змістом є лише різновидом звернень, в яких може висловлюватись критика на адресу інших працівників або керівництва тобто переслідування «за критику» та за «повідомлення про корупцію» співвідносяться як «загальне» та «частинна». Вважаємо, що зайвою є деталізація у ч. 1 ст. 172 КК України змісту критики, а тим більше зайвою є вказівка на назву конкретного законодавчого акту, який, втративши чинність, зробим неможливим застосування цього положень КК України в частині звільнення через повідомлення про корупцію.

У зв'язку із викладеним, пропонуємо викласти ч. 1 ст. 172 КК України України у наступній редакції: «1. Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з переслідуванням його за критику (пропозиції, заяви, скарги, які подано в установленому порядку або містяться у виступах), а також інше грубе порушення законодавства про працю —».

Список використаної літератури:

1. Висновок ЦППР щодо Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 23.03.2017 р. № 1975-VIII (підготовлено М. Хавронюком, Ю. Кириченко, схвалено Правлінням ЦППР 10.04.2017 р.): <http://bit.ly/2p9fbLU>
2. Публічна позиція ВГО «Асоціації правників України» з приводу переслідування адвоката Андрія Вишневецького: <http://bit.ly/2pRL2OC>
3. Вирок Сторожинецького райсуду Чернівецької обл. від 23.11.2015 р. по справі № 723/2851/15-к: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53726902>

БАЛОБАНОВА Д. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ЗАКОНОПРОЕКТІ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ»

До Верховної Ради України 23.03.2017 р. від Президента України Порошенко П.О. надійшов Проект Закону № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». В Пояснювальній записці до законопроекту доцільність та необхідність його прийняття обґрунтовується недосконалістю судового захисту в Україні, про що неодноразово зазначав у своїх рішеннях щодо України Європейський суд з прав людини, вказуючи на такі проблеми української судової системи, як недостатня правова визначеність, недотримання розумних строків розгляду справ, обмеження права доступу до суду, недостатнє дотримання принципів незалежності і безсторонності суду тощо. На думку авторів законопроекту для ефективної реалізації права на справедливий суд в Україні необхідні як інституційні зміни, так і зміни процесуального законодавства. У стратегії реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., схваленій Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276, наведено ретельний аналіз недоліків у правовому регулюванні як системи судустрою, так і судочинства України, визначено основні напрями реформування цих галузей законодавства, в тому числі підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій.

Не зупиняючись на тих проблемах, які можуть бути викликані розглядом та прийняттям такого великого за обсягом нормативного акту (794 сторінки), коли вперше в історії України в тексті одного законопроекту пропонується викласти в новій редакції одразу 3 процесуальні кодекси, внести зміни додатково до 7 кодексів України та одночасно внести зміни до 18 законів України, незважаючи на те, що передбачені зміни стосуються абсолютно різних сфер суспільних відносин та мають подаватися окремими законопроектами, видається необхідним зупинитися на запропонованих змінах до Кримінального кодексу України (далі – КК).

Ці зміни стосуються норм, які зосереджені в Розділі XVIII Особливої частини КК «Злочини проти правосуддя». Якщо з пропозицією викласти назву та абзац 1 ч. 1 ст. 376¹ КК «Незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах системи правосуддя» в новій редакції, враховуючи запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, можна погодитися, оскільки вона має технічний характер та спрямована на узгодження використовуваних термінів, що слід підтримувати, то інші пропозиції викликають зауваження та заперечення.

1. Назву та абзац 1 ч. 1 ст. 384 викласти в такій редакції: «Ст. 384. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. 1. Завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках». Цією редакцією пропонується закріпити в якості одного з основних складів злочинів «подання завідомо недостовірних або підроблених доказів», але при цьому в ч. 2 цієї статті залишається вказівка на таку кваліфікуючу обставину, як «ті самі дії, поєднані зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту». Отже, необхідно або прибрати таку кваліфікуючу ознаку шляхом внесення змін до ч. 2 ст. 384 КК, або виключити вказівку на відповідні дії в запропонованій редакції ч. 1 ст. 384 КК.

2. В абзаці 1 ч. 1 ст. 385 КК «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків» після слів «у суді» доповнити словами «Вищій раді правосуддя». Не заперечуючи проти цього, оскільки ці особи можуть приймати участь в провадженнях, що здійснює Вища рада правосуддя (наприклад, при розгляді дисциплінарної справи – ст. 49 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»), видається доцільним з метою уніфікації положень законодавства включити відповідне уточнення в абзац 1 ст. 386 КК.

3. Доповнити КК ст. 400¹ «Представництво в суді без повноважень. 1. Завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу у суді, а так само невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги». Поява цієї норми є абсолютно необгрунтованою, порушує всі вимоги криміналізаційного процесу та, в першу чергу, основну підставу криміналізації – суспільну небезпечність діяння, яке підлягає криміналізації, оскільки не становить її. Крім того, відповідним проявам є можливість протидіяти заходами інших видів відповідальності, крім кримінальної, – дисциплінарної, адміністративної,

а в деяких випадках ці дії можуть підпадати під ознаки інших складів злочинів (наприклад, ст. 358 КК «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів»). Поява такої надмірно «спеціальної» норми буде прикладом того, що порушення будь-яких правил, навіть якщо це не призводить до негативних наслідків, потребує кримінальної відповідальності. Так само, може виникнути ідея, що непред'явлення паспорту або іншого документу, що засвідчує особу, при вчиненні правочинів або зверненні до державних чи інших уповноважених органів повинно також тягнути кримінальну відповідальність.

ВЕЧЕРОВА Є. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

СТАБІЛЬНІСТЬ ТА ДИНАМІЗМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, ОБУМОВЛЕНІСТЬ

«Стабільність» буквально означає стійкість, постійність, незмінність, міцність. Цей термін походить від слова «статика», яке в свою чергу означає відсутність руху, стан спокою, нерухомість.

Протилежністю стабільності виступає «динамізм», який з етимологічної точки зору інтерпретується як рухливість, стрімкий розвиток. Даний термін є похідним від слова динаміка, яке означає хід розвитку, зміни будь-якого явища.

Ці на перший погляд діаметрально протилежні категорії об'єднує те, що вони виступають невід'ємними складовими такого більш загального поняття як «розвиток». «Розвиток» — це процес незворотних, закономірних та спрямованих змін; властивість, в результаті якої виникає нова якість стану об'єкта, його складу та структури.

В основі розвитку — рух, який завжди супроводжується певними змінами, в той же час далеко не всі зміни можна розцінювати як розвиток.

В теорії розвитку серед усієї безлічі можливих змін виокремлюють три властивості, які в своїй єдності складають розвиток. Це — мінливість, спадковість та відбір.

Якщо ж адаптувати наведені вище загальні розмірковування безпосередньо до тематики заявленого наукового дослідження, то можна стверджувати про таке.

Стабільність кримінального законодавства — це невід’ємна складова його розвитку, яка представляє собою здатність кримінального законодавства залишатися незмінним протягом тривалого проміжку часу та проявляється у наступності кримінально-правових приписів.

Динамізм кримінального законодавства — це невід’ємна складова його розвитку, яка представляє собою здатність кримінального законодавства до інтенсивних трансформацій. Трансформація кримінального законодавства означає не лише прогресивні зміни, а зміни взагалі, включає також непрогресивні (або навіть регресивні) зміни [1, с. 470].

Для оцінки динамізму кримінального законодавства доречно використовувати такі категорії, як «новели» та «реформи».

Новели законодавства (кримінального законодавства) — це будь-які зміни в його структурі та змісті (як позитивні, так і негативні; як незначні, так і глобальні). Новели, які носять принциповий характер і є прогресивними за своєю спрямованістю більш точно іменувати «реформами» законодавства (кримінального законодавства).

Існує велика кількість різноманітних чинників, які потенційно можуть впливати на стабільність та динамізм кримінального законодавства, в тому числі місцезорозташування кримінально-правових приписів в структурі КК та специфічні риси злочинності.

Так, більш стабільними за будь-яких умов об’єктивно завжди виступатимуть ті приписи кримінального закону, які розташовані у його Загальній частині. Даний стан речей можна пояснити тим, що вони є своєрідним вмістилищем переважної більшості принципів кримінального права, які забезпечують стійкість та усталеність кримінального законодавства як такого.

В свою чергу рівень динамізму приписів Особливої частини КК не є константним та залежить (крім усього іншого) від виду суспільно небезпечного діяння (злочинності) на протидію якого вони спрямовані.

З одного боку, із зміною суспільства модернізується і злочинність (на різних історичних етапах криміналізація набуває певні специфічні риси), а з іншого — завжди існує група так званих «вічних злочинів» (наприклад, вбивство, спричинення шкоди здоров’ю, крадіжка, грабіж, розбій, зґвалтування та деякі інші види злочинів) [2, с. 10].

З огляду на взаємозалежність злочинності та кримінального права дана тенденція накладає відбиток на буття кримінального законодавства у часовому форматі, в силу чого можна вести мову про два види кримінально-правових заборон: відносно стабільні та динамічні (змінні).

Перший вид стосується кримінально-правової охорони таких цінностей, посягання на які практично в будь-яких суспільствах визнається злочинним та караним (наприклад, посягання на життя, здоров’я, статеву свободу, власність тощо). В цій частині наступність кримінального законодавства проявляється найбільшою мірою.

Другий вид призначений для протидії злочинності у сферах, які визначаються економічним, політичним, соціальним устроєм даного

суспільства, а також станом його духовної сфери. У вказаних сферах межі наступності кримінального законодавства в змістовному сенсі досить вузькі, а сама система кримінально-правових заборон постійно збільшується та ускладнюється.

Таким чином, представляється можливим підсумувати наступне.

Стабільність кримінального законодавства — це невід'ємна складова його розвитку, яка представляє собою здатність кримінального законодавства залишатися незмінним протягом тривалого проміжку часу та проявляється у наступності кримінально-правових приписів.

Динамізм кримінального законодавства — це невід'ємна складова його розвитку, яка представляє собою здатність кримінального законодавства до інтенсивних трансформацій.

Трансформація кримінального законодавства означає не лише прогресивні зміни, а зміни взагалі, включає також непрогресивні (або навіть регресивні) зміни.

Для оцінки динамізму кримінального законодавства доречно використовувати такі категорії як «новели» та «реформи».

Новели — це будь які нововведення в кримінальному законодавстві, які можуть бути як позитивними (прогресивними), так і негативними (регресивними).

Реформи — це глобальні новели в кримінальному законодавстві, які носять позитивний (прогресивний) характер.

Існує велика кількість різноманітних чинників, які потенційно можуть впливати на стабільність та динамізм кримінального законодавства, в тому числі місце розташування кримінально-правових приписів в структурі КК та специфічні риси злочинності.

Список використаної літератури:

1. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір / Л.Г. Удовика. — Х.: Право, 2011. — 552 с.
2. Звизжова О.Ю. Эволюция преступности на различных этапах развития общества: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / О.Ю. Звизжова. — М., 2013. — 20 с.

НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ: ДІЄВІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ

Питання, які пов'язані з реалізацією кримінально-правової охорони відносин, що виникають при перешкодженні виконанню судового рішення, на практиці викликають чималу кількість зауважень. Для реалізації норм КК України в цьому аспекті потрібні знання й досвід із суміжних галузей права: конституційного, цивільного, цивільно-процесуального, адміністративного, кримінального та кримінально-процесуального. Так, наприклад, складність тлумачення юридичного змісту складу злочину, передбаченого ст. 388 КК України зумовлює той факт, що правоохоронні органи не поспішають порушувати справи за вказаною статтею КК України. Відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, яке описано, заставлено чи підлягає конфіскації, застосовується в досить обмеженій кількості (за даними судової статистики по даній категорії справ у 2016 р. винесено всього 9 вироків, у 2015 р. — 23, 2014 р. — 35, 2013 р. — 31, 2012 р. — 17 [1]. Що в цілому не відображає реальних фактів вчинення таких незаконних дій).

Також слід додати, що за останні п'ять років, починаючи з 2011 р. в Україні не було винесено жодного рішення щодо службової особи за невиконання рішень Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ). Одночасно у ЄСПЛ констатують зростання кількості поданих скарг проти України. Саме проти України зареєстровано найбільше скарг: понад 18 тисяч, або ж 22,8 відсотки від їхньої загальної кількості. Протягом останніх десяти років Україна була у переліку держав, які мали борг з виплат за рішеннями ЄСПЛ, а у жовтні 2016 року борг сягнув близько 400 мільйонів гривень [2].

Стаття 382 КК України встановлює кримінальну відповідальність умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню (за санкцією віднесено до злочину середньої тяжкості). Реальне виконання рішення суду сприяє втіленню законів у життя та зміцненню їх авторитету, судові рішення за своєю суттю охороняє права, свободи та законні інтереси громадян, а також є завершальною стадією судового провадження [3, с. 8].

Положеннями розділу XVIII КК України охороняється порядок здійснення конституційного, цивільного, господарського, кримінального, адміністративного судочинства; а також — суспільні відносини,

що складаються з приводу діяльності Європейського Суду з прав людини щодо здійснення правосуддя (за ч. 4 ст. 382 КК України).

Перешкоджання виконанню судового акта виявляється в активній поведінці особи (дії) і становить протидію реалізації вимог, що містяться в цьому акті, вчинявану з метою недопущення його виконання (заборона підлеглим виконувати судовий акт, підкуп або обман судового виконавця, погрози або насильство щодо нього тощо). Як приклад, відділом ДВС Кам'янка-Бузького районного управління юстиції скеровано подання прокурору Кам'янка-Бузького району про притягнення керівника підприємства-боржника до кримінальної відповідальності за ознаками злочину, передбачених ст. 382 Кримінального кодексу України («невиконання судового рішення службовою особою») [4]. Підприємство заборгувало фізичним, юридичним особам та державі за виконавчими документами значні кошти та після того як рахунки підприємства були арештовані з метою ухилення від виконання рішень судів було відкрито нові рахунки у фінансових установах.

До речі, аналізуючи норму, передбачену ч. 4 ст. 382 КК України, слід зауважити, що в диспозиції цієї норми визначено лише про одну форму діяння, що характеризують об'єктивну сторону відповідного складу злочину — невиконання рішення Європейського суду з прав людини. Це є прогалиною в правовому регулюванні, адже у службовій особі, яка зобов'язана виконати такі рішення, засобів для ухилення від виконання рішення ЄСПЛ більше, ніж можливостей його не виконати. Виходячи зі статичних даних Судової адміністрації жодної особи не було засуджено за цією частиною. І це, зважаючи на той факт, що Україною не завжди своєчасно виконуються рішення ЄСПЛ. При цьому слід додати, що згідно до позиції ЄСПЛ, економічна криза або відсутність грошових коштів не є виправдувальною підставою для невиконання судового рішення [5].

Такі не в усіх випадках можливо притягти до кримінальної відповідальності службову особу за відмову виконати судові рішення. Наприклад, непоодинокі випадки, коли заарештованого не випускають зі слідчого ізолятора при пред'явленні родичами або адвокатом належним чином завіреного рішення апеляційного суду про скасування запобіжного заходу щодо цієї особи. Здавалося б: постанова апеляційного суду набуває чинності з моменту її прийняття, належним чином завірена, — але особу продовжують утримувати в сізо. Що це — перевищення владних повноважень, незаконне позбавлення волі людини, невиконання судового рішення, яке здійснюється відповідною службовою особою сізо? — Ні. Адже за відомчими актами особу може бути звільнено з-під варті тільки при отриманні такого судового рішення спецпоштою. І особа може чекати на спецпошту місяць, а той два — права особи порушуються, рішення не виконується, а притягати до відповідальності немає підстав.

Список використаної літератури:

1. Звітність. Судова статистика. // Офіційний веб-портал Судова влада України. — Електронний ресурс: Режим доступу // http://court.gov.ua/sudova_statystyka/
2. Україна більше не хоче бути злісним неплатником за рішеннями ЄСПЛ — Електронний ресурс: Режим доступу//<http://www.dw.com/uk/%D1%83%..a-37531322>
3. Гаранина М.И. Система преступленийпротивправосудия: (формирование и развитие): автореф. дис... канд.юрид. наук / М.И. Гаранина. — М., 1995 — 21 с.
4. Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20.12.2011 року — Електронний ресурс: Режим доступу // Єдиний державний реєстр судових рішень України // www.reyestr.court.gov.ua
5. Особливості розгляду Європейським судом справ щодо невиконання судових рішень — Електронний ресурс: Режим доступу // <http://www.i-law.kiev.ua/>

НИКОЛАЄНКО Т. Б.

Національна академія державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
докторант, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО НОРМАТИВНОЇ УЗГОДЖЕНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗВАННЯ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ ТА ДИСЦИПЛІНАРНОГО СТЯГНЕННЯ

Згідно чинного законодавства врегулювання позбавлення військового звання визначено нормами Кримінального кодексу України та положеннями Дисциплінарного статуту Збройних Сил України в порядку накладення дисциплінарного стягнення. З врахуванням характеру та обставин вчиненого діяння, заподіяних наслідків, попередньої поведінки особи військовослужбовця, тривалості перебування його на військовій службі, рівню знань про порядок служби, проведена його нормативна диференціація з індивідуалізацією притягнення особи до відповідальності Але не все так однозначно.

За положеннями у сфері регулювання правових відносин щодо порядку проходження військової служби, у разі невиконання (неналежного виконання) військовослужбовцем своїх службових обов'язків, порушення ним військової дисципліни або громадського порядку командир в межах своєї компетенції може накласти на останнього дисциплінарне стягнення у виді позбавлення особи військового звання [1, ст. 45;

2, ст. 76; 3, ст. 26]. Військовослужбовець (за виключенням військовослужбовця строкової служби) у такому випадку зазнає подвійності негативного впливу у виді: позбавлення військового звання та звільнення з військової служби. Якщо стосовно першого, законодавцем встановлена необхідність врахування обставин вчиненого діяння, особи винного, його характеристики як військовослужбовця для їх настання, то щодо звільнення з військової служби — запроваджена автоматичність застосування. Тобто звільнення виступає наслідком накладення стягнення, а не результатом діяльності особи, її поведінки та здатності в подальшому виконувати свої службові обов'язки. Хоча в той самий час не можна однозначно стверджувати, що при позбавленні військового звання в дисциплінарному порядку немає підстав (необхідності) для звільнення особи з військової служби. В будь-якому випадку таке застосування повинно бути обґрунтованим, нормативно визначеним. З реалізацією його і з позбавленням військового звання необхідно встановити коло порушень, за які можливе таке накладення, з врахуванням характеру, виду та обставин вчиненого діяння, характеристики особи винного, його відношення до військової служби, окресленням доцільності перебування на військовій службі. У разі відсутності необхідності щодо останньої (перебувати на військовій службі) військовослужбовець підлягатиме звільненню. При позитивному вирішенні питання, останній для забезпечення виконання ним службових обов'язків у військовому званні «солдат» та досягнення виховної мети стягнення повинен бути переведений на іншу відповідну посаду. По спливі певного строку (6 місяців, 1 рік) та доведенні своєю поведінкою здатності на належному рівні заміщати відповідні посади, високим рівнем військової дисциплінованості, досягнення мети накладеного стягнення, може претендувати на присвоєння чи поновлення їй військового звання в порядку заохочення. При цьому індивідуальний підхід та врахування досягнення виховної мети залишатимуться першочерговими компонентними.

Аналогічність позиції стосується і випадків позбавлення військового звання за рішенням суду. Згідно ст. 54 Кримінального кодексу України, особа військовослужбовця, яка засуджена за тяжких чи особливо тяжкий злочин може бути позбавлена військового звання [4]. Як і при позбавленні військового звання у дисциплінарному порядку, засуджена особа за вчинення *одного* діяння підлягає *множинності* негативних наслідків: втрачає військове звання; виключається зі списків особового складу військової частини; звільняється з військової служби (або розривають і з нею контракт) та виключається з військового обліку (у разі призначення їй основного покарання у виді позбавлення волі).

За такої ситуації, з одного боку, законодавцем, з врахуванням особливостей правового статусу військовослужбовця, визначена виключність його застосування, настання негативних наслідків, пов'язаних з цим; з іншого, — втрачена будь-яка специфічність правової оцінки особистісних аспектів характеристики винного, з врахуванням його

відношення до виконання службових обов'язків, військової служби, відданості Військовій присязі, та подальшого перебування його на військовій службі. Автоматичність застосування звільнення останнього з військової служби припускається виправданим бажанням законодавця позбутися особи, яка порушити закон у завуальованій формі невстановленого регулювання кримінального покарання (з обов'язковим його виконанням). Засуджена особа при цьому зазнає погіршення свого правового становища правами командира (за його наказом виключається зі списків особового складу) та військового комісара (знімається з військового обліку громадян, у разі призначення основного покарання у виді позбавлення волі), що жодним чином не визначені а ні у вироці суду, а ні нормативними положеннями у сфері регулювання кримінально-виконавчих відносин.

Для економії репресивності кари, досягнення більшого виховного впливу від покарання у виді позбавлення військового звання необхідно чітко визначити ймовірність звільнення особи з військової служби чи обов'язкість її застосування, з наступним усуненням чи без такої особи від подальшого проходження військової служби в майбутньому, за відповідні злочини.

Позбавлення особи права перебування на військовій службі обов'язково повинно виходити з норм кримінального законодавства, де доцільність перебування на службі визначатиметься після ретельного вивчення особи винного. Попередня діяльність з місця служби, рівень професійних та ділових якостей, наявність заслуг перед державою, нагород, нагальність перебуванні на службі як фахівця, з врахуванням ступеня тяжкості вчиненого діяння, його виду, форми вини, виду призначеного основного покарання, незаконність використання ним становища для досягнення злочинного наміру з його впливом на авторитет військової служби повинні бути пріоритетними для прийняття остаточного рішення.

Список використаної літератури:

1. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/551-14> (дата звернення 16.04.2017).
2. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: указ Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008/paran333#n_333 (дата звернення 16.04.2017).
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/print1448440898172359> (дата звернення 16.04.2017).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.04.2017).

ГУРТОВЕНКО О. Л.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП І МЕТОД ЗБАЛАНСОВАНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

В Україні розмір компенсації за незаконне «добування, знищення або пошкодження» бурого ведмеда становить 130000 гривень, а за умисне вбивство людини суди часто зобов'язують особу сплатити відшкодування моральної шкоди в меншому розмірі. В соціумі мається величезна кількість таких дисбалансів. Це стосується і кримінального права України. Так, неодноразово пропонувалося передбачити за корупційні злочини покарання, яке виявилось би суворішим, ніж покарання, передбачене для серійного вбивці. Наукова реакція на викладене полягає в пропозиціях дотримуватися збалансованого підходу в кримінальному праві. У вітчизняній науці кримінального права, узагальнено кажучи, мова йде, зокрема, про таке: гармонізація, сталий розвиток кримінального права, баланси між узагальненням і конкретизацією, імперативним і диспозитивним началами, побутовою, компетентною і професійною правосвідомістю, глобалізацією і локалізмом, доцентровими і відцентровими явищами в сфері кримінального права (Є. Л. Стрельцов, В. О. Туляков, О. В. Козаченко, Н. А. Орловська та ін.). Крім того, на рівні ООН було проголошено концепцію триваючого (усталеного) розвитку соціуму, яка ґрунтується на оптимальному співвідношенні між різними сферами, зокрема, економічним розвитком, соціальним прогресом та відповідальністю за довкілля, що необхідно брати до уваги при створенні, тлумаченні і реалізації положень кримінального права.

Викладене засвідчує, що існує потреба розробки і втілення в життя балансології, юридичної балансології, кримінально-правової балансології (які слід вважати науками), зокрема, принципу і методу збалансованості кримінального права. Було би непродуктивним визначати зазначені принцип і метод через поняття «гармонізація», «оптимізація», «нормалізація» і т. ін. (неправильно визначати слова через дуже схожі на них за значенням слова). Як, видається, вдалим з позицій співвідношення між загальним та конкретним є таке визначення: принцип і метод збалансованості кримінального права — це принцип і метод необхідності і достатності кримінально-правових сутностей.

В Кримінальному кодексі України [1] (далі — КК України) безпосередньо цю формулу відображено в ч. 1 ст. 36, ч. 2 ст. 65 і ч. 2 ст. 76, але вона повинна розповсюджуватись на все кримінальне право при створенні, тлумаченні і реалізації його положень. Зрозуміло, що терміни «необхідність» і «достатність» є оціночними. Між сутностями і поняттями, які позначаються цими термінами, повинен існувати баланс. Розв'язання формули «необхідність і достатність» надає різні види результатів. Вони залежать від значень, які підставляються у формулу. Нижня межа обґрунтованого діапазону моделі кримінально-правового покарання є значенням необхідності (покарання повинно бути не меншим), а верхня — значенням достатності (покарання повинно бути не більшим). При такій диференціації значення необхідності і достатності різняться. При індивідуалізації покарання обирається його точне, а не діапазонне значення. Тому при обґрунтованій індивідуалізації покарання (чого досягти дуже важко) належні значення необхідності і достатності збігаються як у випадку покарання, яке дорівнює верхній або нижній межі позитивно-правової моделі діапазону (зрозуміло, за наявності діапазону), так і у випадку покарання, яке знаходиться між такими межами. Ч. 2 ст. 39 КК України засвідчує, що в межах інституту крайньої необхідності, на відміну від інституту необхідної оборони, визнається необхідна (ще її в цьому контексті називають «достатня») шкода, а достатня — ні, що (попри усталені назви зазначених інститутів) є необґрунтованим. При цьому тлумаченням справи не зарадиш. В межах пропозиції із вдосконалення законодавчого регулювання крайньої необхідності результат розв'язання формули «необхідність і достатність» вказує, що тут значення необхідності і достатності можуть як збігатися, так і різнитися (розмір необхідної шкоди і розмір достатньої шкоди є однаковими/відрізняються відповідно).

Для осягнення та втілення в життя наведеного визначення відповідних принципу і методу варто запровадити класифікацію кримінально-правових балансів (такі баланси є проявом реалізації вказаних принципу і методу). Наприклад, бувають такі види цих балансів: 1) безкомпромісний. Так, колізії між положеннями Конституції України [2] та положеннями КК України вирішуються на користь перших. Згідно із ч. 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Немає верховенства права без справедливості, а справедливості — без балансів. Положення КК України є значною мірою розбалансованими. Зокрема, велику кількість покарань за злочини передбачено за хибним в цьому випадку принципом генератора випадкових рішень. Юридична нікчемність положень КК України означає, що вони не підлягають реалізації, що на практиці здатне призвести до колапсу кримінального права України. Цікаво, що на узагальненому рівні «врятувати» КК України здатен як раз принцип збалансованості, а саме звернення до такого підходу: якщо не реалізовувати КК України (такий, яким він зараз є), то шкоди буде більше, ніж користі. Але в конкретних випадках від цього не легше,

що підштовхує до формування кримінально-правової балансології; 2) компромісний. Його прикладом є, зокрема, відносно визначені санкції за злочини. Як видається, в Україні абсолютно-визначені санкції за злочини, якщо покарання здатне мати діапазон, були би прикладом дисбалансу, а не балансу (безкомпромісного); 3) паритетний. Його прикладом є, зокрема, альтернативні санкції за злочини; 4) змішаний. Розвинене кримінальне право сучасності є багатоколіїним (В. О. Туляков, О. В. Козаченко). Між заходами кримінально-правового впливу можуть існувати різні види балансів. Тому в цілому баланс між такими заходами є змішаним. Тепер легко побачити, що в цілому баланс (як і дисбаланс) між положеннями кримінального права (як і в цілому положеннями права) є змішаним.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – С. 1. – Ст. 920.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

ДМИТРУК М. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ «ДІЯННЯ» ТА «ЗАКЛИКУ ДО ЙОГО ВЧИНЕННЯ» В ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ

Формулювання ознак будь-якого злочину в КК України має бути осмисленим процесом, який повинен визначатися прийомами та методами законодавчої техніки, що і формують теорію кримінальної законотворчості. Л.В. Мошняга, досліджуючи злочини проти основ конституційного устрою, запропонувала доповнити КК України ст. 114-1 «Публічні заклики до вчинення злочину проти основ національної безпеки України» при цьому таку форму об'єктивної сторони як «публічні заклики» пропонувалось виключити із інших злочинів цієї системи [1, с. 16]. У зв'язку із цим, цікавим є дослідження підходу законодавця до використання вказаного поняття у контексті інших положень КК України.

Публічні заклики – це активний вплив на свідомість та волю двох та більше людей (слухачів, глядачів) спрямований на схилення їх до протиправних дій. В деяких положеннях КК України законодавцем встановлена відповідальність за певний злочин, а також окремо відповідальність за «публічні заклики» до його чинення. Тим самим законодавець

«дії підбурювача, які спрямовано на публічне спонукання інших осіб до вчинення такого злочину» виділив в окремий склад злочину. «Публічні заклики» до скоєння злочину за ступенем суспільної небезпеки є менш суспільно небезпечними ніж безпосереднє вчинення самого злочину, до якого вони закликають. Співвідношення вказаних кримінально-правових норм можна визначити як співвідношення «спеціальної» та «загальної» норми.

Законодавцем в КК України декілька разів використано такий спосіб конструювання кримінально-правових норм. У ч. 2 ст. 109 КК України передбачено відповідальність за «публічні заклики» до вчинення злочину, склад якого передбачено у ч. 1 ст. 109 КК України. У ч. 3 ст. 109 КК України передбачено відповідальність за «публічні заклики» із кваліфікуючими ознаками. Вказане співвідношення за ступенем суспільної небезпеки між цими складами злочинів проявляється у видах та мірі покарань. В інших публікаціях вказані склади злочинів інколи іменують як «основний» та «привілейований», проте таке співвідношення є неточним, оскільки ознаки об'єктивної сторони цих діянь не є тотожними та відмінними лише за наявністю в одному із діянь додаткових ознак, які зменшують ступінь суспільної небезпеки одного із злочинів. Умовно вказані злочинів можна визначити як склад «загального» та «спеціального» злочину. В загальному складі злочину найбільш суворий вид основного покарання передбачено у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 р. (ч. 1 ст. 109), за публічні заклики до вчинення загального злочину (ч. 2 ст. 109) — до 3 р., а за публічні заклики до вчинення загального складу злочину із кваліфікуючими ознаками (ч. 3 ст. 109) — до 5 р. позбавлення волі. Інший підхід законодавця щодо використання «публічного заклику» передбачений у ч. 1 ст. 110 КК України — публічні заклики використовується як альтернативна форма об'єктивної сторони складу злочину, проте покарання за вказані форми діяння є однаковим. Такий підхід законодавця є непослідовним — з одного боку він визнає «публічні заклики» як спеціальний склад злочину щодо загального, а в іншому випадку як одну із форм діяння загального складу злочину.

У ч. 1 ст. 258-2 КК України публічні заклики виділено у окремий склад злочину стосовно злочину, передбаченого у ст. 258 КК України. В ч. 2 ст. 258-2 КК України також передбачено відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту шляхом використання ЗМІ. Вказане співвідношення складів злочинів простежується і у найсуворіших основних покараннях, які передбачено за вказані злочини: — за загальний склад злочину (ст. 258) передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 р.; — за публічні заклики до його вчинення (ч. 1 ст. 258-2) — до 3 р., а за публічні заклики із кваліфікованими ознаками (ч. 2 ст. 258-2) — до 5 р. У ст. 258-5 КК України фінансування суб'єкту злочину, зокрема, у таких дій як «публічних закликів» до вчинення терористичного акту є окремим

складом злочину. Складно визначити який із вказаних злочинів є загальним, оскільки фактично окрему ознаку діяльності організатора виділено в окремий склад злочину.

Положення ст. 295 КК України за змістом є спеціальним складом злочину щодо ст. 294 КК України. При цьому вид та міра покарання за загальний та спеціальний склад злочину є істотно різними: за загальний — позбавлення волі від 5 до 8 р.; за спеціальний — обмеження волі до 3 р.

В положеннях ст. 436 КК України передбачено, що діяння може бути вчинено у вигляді «публічних закликів» і є спеціальним складом злочину передбаченого у ст. 437 КК України. При цьому співвідношення у покараннях є надмірно різними: — за загальний склад злочину передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 7 до 12 р., а за спеціальний склад злочину — позбавлення волі до 3 р. У ч. 2 ст. 442 КК України передбачено відповідальність за «публічні заклики до геноциду», який є таким спеціальним стосовно загального — «геноцид», що міститься у ст. 442 КК України. При цьому, найбільш суворе основне покарання за вказані злочини є таким: — за загальний — позбавлення волі на строк від 10 до 15 р. або довічне позбавлення волі; — за спеціальний — позбавленням волі до 5 р.

Отже, проведене дослідження положень КК України, в яких передбачено відповідальність за таку форму діяння як «публічні заклики» до вчинення іншого злочину свідчить, що законодавцем такий підхід використано у якості: 1) альтернативної форми діяння в загальному складі злочину; 2) окремого складу злочину, який виділено поряд із загальним складом злочину в одній або у окремій кримінально-правовій нормі. Використання законодавцем таких форм діяння як «публічні заклики до вчинення певного діяння» у якості альтернативної форми діяння в загальних складах злочинів (ч. 1 ст. 110 КК України) є необґрунтованим, оскільки в таких випадках встановлюється один вид та міра покарання за різні за ступенем суспільної небезпеки діяння. Враховуючи співвідношення основних покарань у загальних та спеціальних складах злочинів, можна стверджувати, що максимальний вид та міра покарання у спеціальних складах злочинів із конструкцією «публічні заклики» повинна дорівнювати половині мінімальної межі найсуворішого виду покарання, яке передбачено за загальний склад злочину, а за публічні заклики із кваліфікуючими ознаками — максимальний розмір найсуворішого покарання повинен дорівнювати мінімальному розміру найсуворішого покарання загального складу злочину (за винятком довічного позбавлення волі).

Список використаної літератури:

1. Мошняга Л. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України: автореферат дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Л. В. Мошняга. — Х., 2011. — 20 с.

КОЛОМІЄЦЬ Ю. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Про взаємозв'язок норм моралі, релігії і права писали багато мислителів, починаючи з епохи Античності. Мабуть, тому ідея про те, що правові заборони, в тому числі кримінально-правового характеру, мають максимально повно відповідати моральним очікуванням в суспільстві, є досить поширеною в юридичній літературі. Проте в сучасних умовах реалізація зазначеної ідеї є досить проблематичною. Як правильно зауважив В. М. Дрьомін, критерії моральності-аморальності в сучасний період у багатьох випадках дуже гучкі, відносні, нестійкі і навряд чи можуть виконувати функцію загальновизнаної підстави для правової заборони того чи іншого виду поведінки [1, с. 76].

Дану ситуацію можна було б пояснити зміною ідей, викликану розпадом Радянського Союзу. Але виникає питання: Чому вже в 1755 році Ж.-Ж. Руссо писав, що в людях його часу розвивається глибока байдужість до добра і зла, поряд з пристрасстю до високоморальних промов. Все зводиться до зовнішності, все стає удаванним, і честь, і дружба, і чеснота, а часто і самі вади, так як люди відкрили в врешті-решт таємницю видавати їх за особливі переваги [2, с. 107]?

Глибока байдужість до високоморальних ідеалів почала зароджуватися в душах людей, з того моменту коли людина уявила себе «мірою всіх речей», коли поставила себе вище Природи, коли розумність людини змінилася розумністю техніки. Важливим критерієм вірності прийняття рішень для людини є совість, яка «проявляється і в формі раціонального усвідомлення морального значення вчинених дій, і в формі емоційних переживань — почуття провини або «докорів сумління» [3].

З часів «Святої Русі» особливістю слов'янських народів вважалося не стільки прагнення до задоволення утилітарних потреб, скільки прагнення до Правди Божої. Як правильно зауважив М. Ю. Рязанов, «саме життя за правдою, за справедливістю, за совістю було основним стимулом життя більшості людей того часу, що сприятливо позначилось на відродженні Святої Русі» [4, с. 38].

Важливість релігії для слов'янських народів усвідомлював і В. І. Ленін. Вчення К. Маркса він почав впроваджувати на рівні віри, використовуючи православ'я і заміщаючи його комуністичними ідеями. Підтвердженням цих слів є відомий вислів: «Марксистське вчення всесильне, тому що воно вірне». Отже, для того щоб відродити віру в право і підвищити його авторитет необхідно враховувати, що право регулює і охороняє не тільки зовнішню сторону життя людини, а й внутрішній

світ, в якому людина знаходить моральні критерії правомірності і протиправності поведінки.

Деякі вчені пишуть про необхідність актуалізації особливої інтегральної теорії права з обґрунтуванням нерозривного духовного синтезу права, правди, православ'я [5, с. 135]. З огляду на те, що український народ складають не тільки православні, а й католики, а також представники інших релігійних громад, доцільно було б говорити про синтез права, правди, релігії.

У цьому контексті ми згодні з позицією К. С. Бабиніної, яка пише про те, що «посилаючись на християнське розуміння сутності та ролі права, вирішується проблема цільового навантаження кримінального права: 1) право в суспільній свідомості повинне відкритися як деякий вищий соціальний порядок; 2) право має бути незалежним від свавілля та містити мінімум можливостей застосування сили» [6, с. 95]. Проте, досить сумнівними і невизначеними здаються такі висновки К. С. Бабиніної: «У разі виявлення норм та положень кримінального права, що не відповідають метаправу, не слід брати їх до уваги. Натомість якщо закон вже містить ці норми, потрібна їх декриміналізація. Тільки в цьому разі доступна реалізація ідеї верховенства права, а, рівно, протидія злочинності» [6, с. 95].

По-перше, існує кілька напрямків використання терміну «метаправо» [7, с. 26-29], всі вони носять абстрактний характер. Жодне з них не може стати підставою для неприйняття кримінально-правових норм до уваги.

По-друге, сама постановка питання про те, що якісь кримінально-правові норми можна не брати до уваги підриває основи кримінального права, як публічної галузі права.

По-третє, протидія злочинності за допомогою кримінально-правових заходів має здійснюватися на підставі принципу законності. Принцип верховенства права, а не закону, на практиці може призвести до необґрунтованого застосування або незастосування кримінально-правових норм.

Список використаної літератури:

1. Дремин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества / В.Н. Дремин. — Одесса: Юридическая литература, 2009. — С. 76.
2. Руссо Ж.-Ж. О причинах неравенства / Ж.-Ж. Руссо. — СПб, 1907. — С. 107.
3. Совесть. Материал из Википедии — свободной энциклопедии [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Совесть#>
4. Рязанов М.Ю. Відродження слов'янської правової культури в Україні / М.Ю. Рязанов // Право і суспільство. — 2015. — № 6–2. — С. 38.
5. Сорокин В.В. Право — феномен духовной культуры России (субъективные мысли по проблеме правопонимания) В.В. Сорокин // Актуальные проблемы правоведения. — 2009. — № 1. — С. 135.

6. Бабиніна К.С. Кримінальне право України в православному вимірі (стан, динаміка та перспективи): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Бабиніна Катерина Станіславівна; Національний університет «Одеська юридична академія». — Одеса, 2008. — С. 95.
7. Волошенюк О.В. Метаправо, або деякі проблеми сучасної юридичної термінології [Електронний ресурс] / О.В. Волошенюк // Форум права. — 2016. — № 3. — С. 26–29. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_3_7

МИРОШНИЧЕНКО Н. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Питання щодо видів покарань, які застосовуються до неповнолітніх завжди викликали певний інтерес серед науковців. Особливої уваги заслуговує покарання у виді позбавлення волі. За офіційними даними до неповнолітніх найчастіше застосовується саме цей вид заходу. Так, у 2015 році — 12.7% (585 особам) від всієї кількості засуджених неповнолітніх осіб, 2016 року — 14.2% (особам 495). Частіше позбавлення волі до неповнолітніх призначається на досить тривалий строк, а саме від 2 до 5 років.

Загальні кримінологічні дослідження вказують, що значна кількість осіб, які відбували покарання у місцях позбавлення волі у неповнолітньому віці після закінчення строку покарання продовжують злочинну діяльність. Слід погодитись з думкою, що «рецидив має переважно пенітенціарну природу», «чим раніше людина вчинить злочин, за який її відправляють у місця позбавлення волі, тим імовірніше, що вона знову вчинить злочин» [1, с. 142].

На нашу думку є необхідність у перегляді основних підстав застосування позбавлення волі на певний строк до неповнолітніх, а також меж його призначення.

Для ефективного реформування та вдосконалення норм вітчизняного кримінального законодавства, доцільно проаналізувати зарубіжне законодавство.

В переважній більшості зарубіжних країн до неповнолітніх застосовують покарання у виді позбавлення волі, але цей вид покарання застосовується у виключних випадках. У багатьох країнах максимальний розмір позбавлення волі для неповнолітніх не може перевищувати

10 років, зокрема це у: Німеччині, Таджикистані, Узбекистані, Азербайджані, Молдавії, Литві та інших країнах.

У Білорусі, Казахстані — максимальний строк позбавлення волі не може бути понад 12 років. В Естонії взагалі позбавлення волі не може перевищувати 8 років.

Цікавий підхід до визначення меж строку позбавлення волі для неповнолітніх міститься у КК Таджикистану. Законодавець диференціює строки не тільки в залежності від ступеня тяжкості злочину, як за законодавством України, але й за віком. Відповідно до ст. 87 КК Таджикистану неповнолітні, які вчинили тяжкий або особливо тяжкий злочин у віці до шістнадцяти років — позбавлення волі може бути призначено на термін до 7 років; а до особи яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років — на термін до десяти років. Схожий підхід вбачається у КК Узбекистану.

Деякі країни встановлюють категорію неповнолітніх осіб до яких не можна застосовувати позбавлення волі. Відповідно до КК Таджикистану, даний вид покарання не призначається до неповнолітніх, які вчинили злочин невеликої або середньої тяжкості вперше. За КК Узбекистану не застосовується до неповнолітніх, які вчинили злочин перших двох категорій за ступеням тяжкості, а також за необережні злочини не маючи значення ступень тяжкості злочину. Крім того законодавець не уточнює, що тільки за злочини, що були вчинені вперше. У Литві призначається позбавлення волі тільки за тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Отже узагальнюючи кримінальне законодавство зарубіжних країн, слід зазначити, що позбавлення волі, у більшості випадків, не застосовується до неповнолітніх, які вчинили злочини перших двох категорій за ступеням тяжкості, а також не має значення чи вчиняла особа злочини раніше.

На нашу думку, КК України встановлює достатньо суворі межі застосування покарання у виді позбавлення волі. Посилення покарання не може бути ефективним засобом в боротьбі зі злочинністю. Більше значення має тут невідворотність, «неминучість покарання», а не його жорстокість [2, с. 72].

Переважає більшість наукових досліджень про злочинність неповнолітніх, свідчить про недоцільність застосування до неповнолітніх осіб позбавлення волі на тривалий строк. Застосування занадто суворих заходів до підлітків може викликати агресію на існуючу систему та до суспільства. Позбавлення волі на тривалий строк, негативно впливає на психіку дитини. Основний процес становлення особистості відбувається в місцях позбавлення волі, тобто у негативному оточенні.

У зв'язку із зазначеним, пропонуємо встановити максимальний строк позбавлення волі для неповнолітніх — 10 років. Крім того встановити заборону застосування цього виду покарання до неповнолітніх, які вчинили злочин невеликої або середньої тяжкості не залежно від кількості вчинених злочинів.

З огляду на зазначене пропонуємо наступну редакцію ст. 102 КК України:

Стаття 102. Позбавлення волі на певний строк

1. Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах.

2. Позбавлення волі не може бути призначене неповнолітньому, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості.

3. Покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітнім які вчинили злочин у віці від 14 до 16:

1) за тяжкий злочин — на строк не більше п'яти років;

2) за особливо тяжкий злочин — на строк не більше восьми років.

4. Покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітнім, які вчинили злочин у віці від 16 до 18 років:

1) за тяжкий злочин — на строк не більше семи років;

4) за особливо тяжкий злочин — на строк не більше десяти років.

Список використаної літератури:

1. Виноградова С.О. Рецидивна злочинність серед неповнолітніх: причини та попередження / С.О. Виноградова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. — 2015. — Вип. 33. — Т. 2. — С. 141-144.
2. Магарин М.С. Уголовная ответственность несовершеннолетних по новому уголовному законодательству Украины / М.С. Магарин // Правова держава — 2002. — № 4. — С. 70-73.

МИХАЙЛЕНКО Д. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РЕЖИМІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА КОРУПЦІЮ В УКРАЇНІ

У правовій системі України реалізована ідея диференціації режимів правового впливу на корупцію у залежності від того, до якої сфери вона відноситься — публічної чи приватної. При цьому під режимом правового впливу на корупцію слід розуміти особливий порядок правового регулювання, який виражається у поєднанні таких юридичних засобів, як превентивні антикорупційні механізми, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень, система підстав

відповідальності за корупційні правопорушення та ступінь суворості правових наслідків цих правопорушень, з метою ефективної протидії корупції. На рівні КК України така диференціація була здійснена лише з 01.07.2011 року (якщо не рахувати пакет антикорупційних законів від 11.06.2009 року, які діяли з 01.01.2011 року по 05.01.2011 року), і з плином часу значно поглибилася.

У кримінальній юриспруденції сформувалося уявлення про соціальну обумовленість такої диференціації. Головною відмінністю між розглядуваними групами злочинів є те, що лише посягання з боку публічних службовців призводять до послаблення державної влади [1, с. 53-54; 2, с. 81] та влади місцевого самоврядування. Слід погодитися, що відображений КК України диференційований підхід щодо кримінальної відповідальності за службові правопорушення осіб, задіяних у публічній і приватній сферах, враховує різницю у суспільній небезпеці діянь, ґрунтується на власному історичному досвіді (дореволюційному, часів НЕПу) і досвіді країн із розвинутою ринковою економікою, враховує положення відповідних міжнародно-правових документів [3, с. 247].

Таким чином, публічні службові особи наділені владними публічно-правовими повноваженнями, а особливістю об'єкта при вчиненні ними злочинів по службі є те, що його становлять правовідносини, в яких реалізується державна чи муніципальна влада. Зазначене характеризує суттєву особливість об'єкту цієї підгрупи злочинів, підтверджує їх підвищену (порівняно з іншими службовими злочинами) суспільну небезпеку та проектується на ознаки їх спеціального суб'єкта. Цим і обґрунтовується встановлення більш жорстких правових наслідків та більш широкого кола правових інструментів протидії щодо корупції у публічному секторі управління, у тому числі і у сфері дії КК України.

Враховуючи фундаментальний характер розподілу корупції на сфери — корупція у публічному та приватному секторі управління, міжнародні акти щодо протидії корупції (Міжамериканська конвенція проти корупції від 29 березня 1996 року, Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій від 21.11.1997 року, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 року, Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 року) підпорядковують йому свої норми. У наведених актах критерієм розподілу корупції на дві сфери — публічну та приватну, є характер здійснюваної діяльності. Так, спеціальні суб'єкти корупційних правопорушень у публічному секторі управління повинні бути наділені публічними (державними) функціями (функції у зв'язку із зайняттям посад у законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі чи здійснення державних функцій або надання державних послуг) та використовувати їх при вчиненні правопорушення.

У зв'язку із викладеним в Україні до злочинів у сфері публічної службової діяльності (корупційних злочинів публічного сектору) відносяться ті злочини, які пов'язані із діяльністю службових осіб, які виконують функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях. При цьому згідно п.1 примітки до ст. 364 КК України для цілей статей 364, 368, 368-2, 369 КК України до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства. Відповідно до злочинів у сфері приватної службової діяльності (корупційних злочинів приватного сектору) відносяться ті злочини, які пов'язані із діяльністю службових осіб, які виконують свої функції у інших підприємствах, в установах чи організаціях, ніж ті, які згадуються у п.1 примітки до ст. 364 КК України.

Щодо злочинів службових осіб, які окреслені у п. 2 примітки до ст. 364 КК України, встановлюється такий же режим кримінально-правового впливу, як і до злочинів національних службових осіб публічного сектору.

Крім того, в Україні режим правового впливу на корупцію у публічному секторі не є однорідним, оскільки для такого виду службових осіб, як особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (фактично це найвищі службові особи України) він є більш суворим. Зокрема, лише щодо цієї категорії осіб може бути застосована кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України) та за декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України).

Окремі режими правового впливу встановлено на корупцію осіб, які надають публічні послуги, та корупцію у сфері спорту.

Таким чином, у розділі XVII Особливої частини КК України диференційовано режим правового впливу на корупційні злочини за критерієм «характер здійснюваної діяльності спеціального суб'єкта» на корупційні злочини: 1) у сфері публічної службової діяльності (публічного сектору), у межах яких більш суворий кримінально-правовий режим встановлено для найвищих службових осіб України (ст.ст. 364, 366-1, 368, 368-2, 369 КК України); 2) у сфері приватної службової діяльності (приватного сектору) (ст.ст. 364-1, 368-3 КК України); 3) у сфері надання публічних послуг (ст.ст. 365-2, 368-4 КК України); 4) у сфері спорту (ст. 369-3 КК України). При цьому зловживання впливом (ст. 369-2 КК України) відноситься до 1, 2 та 3 із зазначених вище груп.

Список використаної літератури:

1. Волженкин Б.В. Служебные преступления / Волженкин Б.В. — М. : Юристь, 2000. — 368 с.
2. Чугуніков І.І. Поняття злочинів у сфері службової діяльності: історія питання та сучасний стан проблеми / І.І. Чугуніков // Актуальні проблеми політики. — 2008. — Вип. 33. — С. 76-83.
3. Дудоров О.О. Про законодавче втілення ідеї диференціації кримінальної відповідальності за службові злочини в публічній та приватній сферах / О.О. Дудоров // Новітні кримінально-правові дослідження — 2015 : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. — Миколаїв : Іліон, 2015. — С. 247-252.

ФЕДОРОВ В. Н.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры уголовного права, кандидат юридических наук, доцент

ПРАВИЛА ПОВЕДЕНИЯ ВО ВРЕМЯ МАССОВЫХ АКЦИЙ. КОГДА ТЫ НЕ ДОМА: КОДЕКС ВЫЖИВАНИЯ

Английская поговорка гласит: «Мой дом — моя крепость». И действительно, когда мы находимся в своём жилище мы надёжно защищены от большинства преступлений. Но только мы из него выходим, стать жертвой преступления шансы намного возрастают.

Сразу заметим, что речь идёт о преступлениях, связанных напрямую с политической ситуацией в стране. Это такие деяния как групповые хулиганство, массовые беспорядки, захват заложников, террористический акт и некоторые другие.

Дело идёт к весне. С потеплением всегда связано и увеличение таких массовых акций как пикетирование, блокирование дорог и государственных учреждений различного рода массовые шествия, демонстрации и прочих мероприятия, которые проходят при значительном скоплении людей. На них могут выдвигаться как чисто экономические, так и политические требования. Но неизменной их чертой являются наэлектризованность людей. Наиболее активные участники таких акций своими действиями «заводят» или, как говорят медики индуцируют остальных к противоправным действиям, а правоохранители, учитывая печальный опыт ликвидированного «Беркута» стараются не сильно вмешиваться в эти события.

Как свидетельствуют социологические исследования агрессивность среди населения за последние годы, возросла в несколько раз. Да и количество оружия, которое пришло к нам с востока страны неисчислимо. К массовым акциям стали привлекаться молодые и не очень

молодые ребята, которые постепенно возвращаются с необъявленной войны на востоке Украины.

У них всех проблемы с психикой и особенно у тех, кто был на передовой или, как они сами говорят на «передке».

Массовые акции на Украине характерны и тем, что на них присутствуют и простые «зеваки», которые никакого отношения к протестующим не имеют. Именно те, которые по их же словами «пришли просто посмотреть» и не были готовы защитить себя, наиболее пострадали как во время разгона милицией «Студенческого» майдана в Киеве, так и во время одесских событий в доме профсоюзов.

Опыт зарубежных стран показывает, что даже в тех случаях, где спецслужбы имеют достаточно большой, и зачастую успешный опыт борьбы с данным видом правонарушений, полностью предотвратить их не удаётся. Поэтому, там проводится большая разъяснительная работа среди населения с тем, чтобы предотвратить, либо минимизировать, последствия данных действий. Зарубежные эксперты на основании изучения многолетнего опыта разработали определенные рекомендации. Они достаточно понятны и просты и могут быть использованы и в Украине. Суть их состоит в следующем:

- по возможности следует избегать мест, где собираются митинги, демонстрации и другие массовые скопления людей;

- при возникновении любой угрозы следует держаться подальше от мест нахождения органов власти, зданий судов, прокуратуры. Если же вам необходимо быть возле этих объектов по делам, не берите с собой детей;

- если же вы случайно оказались в зоне провокаций, которые зачастую перестают в массовые беспорядки, то старайтесь не вступать с кем-либо в словесные перепалки и поскорее покиньте это место;

- если же вы попали в толпу, где началась паника и движение огромной массы людей, не пытайтесь двигаться навстречу им. Постарайтесь оказаться в стороне от направления ее движения и сверните в сторону другой улицы или переулка. Предварительно освободите шею от шарфов и галстуков и прочих предметов, за которые вас могут схватить в толпе. При падении на землю- сгруппируйтесь: закройте голову руками, сумкой, одеждой, лежите на боку прижав колени к груди до подходящего, когда уже можно встать на ноги;

- если вы заметили на улице вспышки, взрывы, шум не пробирайтесь поближе к происходящему. Желание просто посмотреть может стоить вам жизни. В мировой практике были случаи, когда чебрез некоторое время после первого взрыва на том же месте происходил второй более мощный. Учитывая, что к тому времени там собиралось большое количество людей (спасателей, полиции) количество жертв резко возросло.

Особые указания касаются тех ситуаций, когда происходит захват заложников. Так было во время последних событий во Франции, повлекших человеческие жертвы. Что рекомендуют спецслужбы:

- если вы попали в заложники, постарайтесь как можно меньше привлекать на себя внимание. Не пытайтесь договориться с террористами. Это бесполезно и может вызвать агрессию с их стороны. Особенно не говорите о вашем высоком статусе или о больших связях. Это повысит вашу ценность и может затруднить ваш обмен или ваше освобождение если такое планируется преступниками;

- держитесь подальше от террористов, потому что при штурме по ним будут стрелять снайперы. По этой причине лучше находится подальше от окон, дверей и проходов к ним;

- если при захвате заложников их место нахождения не известно полиции и у вас остались средства связи, постарайтесь незаметно позвонить в полицию. Не звоните своим родственникам. Они вам не помогут, а их эмоциональное действие могут осложнить ситуацию;

- перед тем как звонить правоохранительным органам, продумайте содержание своего сообщения. Информация должна быть краткой и достаточно информативной. Если о факте захвата никому неизвестно, следует сказать о самом событии, предполагаемом месте нахождения, количестве преступников, их вооружении и о числе заложников. После разговора непременно следует выключить средство связи, поскольку такая оплошность может стоить вам жизни, если вам кто-то позвонит;

- вовремя начала действий спецназа следует соблюдать спокойствие и не двигаться. Лучше всего лечь на пол, закрыв голову руками. Никогда не берите в руки оружие террористов, поскольку во время штурма спецназ может посчитать вас преступником. По этой же причине не следует бежать навстречу сотрудникам спецслужб или от них.

ХІМЧЕНКО С. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Держава та суспільство зацікавлені в закріпленні, розвитку та охороні певних форм поведінки осіб в сфері здійснення медичної діяльності. Враховуючи те, що така діяльність спрямована на охорону життя і здоров'я людей, що визнані найвищою соціальною цінністю в державі, вона піддається детальному правовому регулюванню, а потреби людей

в наданні належної медичної допомоги та медичних послуг і їхні права при наданні такої допомоги чи послуг ставляться під охорону закону, в тому числі й кримінального.

Для правильного застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за злочини в сфері медичної діяльності, слід насамперед визначити сферу їх застосування, тобто визначити власне саме поняття медичної діяльності. Це завдання ускладнюється тим, що, як вже відзначалось, злочини в цій сфері в КК України структурно не виокремлені, крім того саме поняття «*медична діяльність*» в Кодексі не зустрічається.

Визначення поняття медичної діяльності міститься в Інструкції про порядок надання Комітетом з питань народної і нетрадиційної медицини при Міністерстві охорони здоров'я України спеціального дозволу для провадження медичної діяльності в галузі народної і нетрадиційної медицини. Зазначеним нормативно-правовим актом *медична діяльність* визначається як регламентована Основами законодавства України про охорону здоров'я, іншими актами законодавства з питань охорони здоров'я, нормативно-правовими актами Міністерства охорони здоров'я України як надання *лікувально-профілактичної допомоги*.

Медичною діяльністю можуть займатися особи, які мають відповідну спеціальну освіту і відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам. Єдині кваліфікаційні вимоги до осіб, які займаються певними видами медичної діяльності встановлюються Міністерством охорони здоров'я України (ст. 74 Основ).

Сказане дозволяє формулювати дефініції понять «*медична діяльність*». Медичною є діяльність щодо проведення заходів з медичного огляду, консультування, діагностики, профілактики, лікування та реабілітації осіб, які перебувають в стані, що загрожує їхньому життю, здоров'ю і працездатності. Медична діяльність здійснюється працівниками, які відповідають встановленим кваліфікаційним вимогам і отримали на це право відповідно до законодавства.

Діяльність з надання медичної допомоги та медичних послуг населенню є окремими напрямками здійснення медичної діяльності. Крім цього, виходячи з положень Основ законодавства України про охорону здоров'я, до медичної діяльності слід віднести діяльність, яка направлена на надання медичної допомоги чи медичних послуг конкретній особі, проте потребує спеціальних медичних знань та переслідує певну суспільно корисну мету, зокрема розробку нових методів профілактики, діагностики, лікування, реабілітації, а також забезпечення відповідних державних та інших органів медичною інформацією, необхідною для прийняття відповідних юридично значимих рішень.

Можна погодитись з Н.В. Павловою, яка вважає, що медична діяльність — це суспільно-корисна діяльність, яка здійснюється спеціальними суб'єктами та спрямована на охорону і зміцнення здоров'я, а в остаточному результаті — охорону життя людини. Видається, що медичну

діяльність слід визначити як діяльність з надання медичної допомоги та медичних послуг, а також з проведення медико-біологічних експериментів та проведення медичних експертиз, що здійснюється у встановленому законодавством порядку.

Порушення встановленого законодавством порядку здійснення медичної діяльності спричиняє застосування до винної особи заходів юридичної відповідальності. Найбільш серйозні з цих порушень визнаються злочинами, відповідальність за які встановлюється КК України. Виходячи з поняття злочину, що міститься в ст. 11 КК України, злочином в сфері медичної діяльності є передбачене КК України суспільно небезпечне винне порушення вимог законодавства щодо порядку здійснення медичної діяльності, вчинене суб'єктом злочину.

Розглядаючи ознаки злочинів в сфері медичної діяльності необхідно зважати на те, що будь-яке медичне втручання, будучи спрямованим на охорону життя або здоров'я хворого, так чи інакше заподіює шкоду здоров'ю пацієнта чи пов'язане з ризиком заподіяння такої. Разом з тим, таке втручання, будучи виконаним за невідкладними показами, тобто для відвернення реальної загрози для життя хворого, і технічно вірно, тобто відповідно до передбаченої оперативної технології, не лише не є протиправним, але й визнається суспільно корисним та доцільним. Останнє є настільки очевидним, що на практиці навіть не виникає питань стосовно правомірності заподіяння тілесних ушкоджень чи створення загрози для здоров'я пацієнта при таких втручаннях.

Проблема обставин, що виключають суспільну небезпечність і протиправність діянь в сфері медичної діяльності на сьогодні розроблена недостатньо. Існує багато точок зору стосовно переліку таких обставин, до яких, окрім «виробничого ризику», крайньої необхідності, відносять «суспільно корисну професійну діяльність», «згоду потерпілого». Як видається, виключати злочинність діяння можуть лише обставини, що прямо передбачені кримінальним законом. Серед названих обставин для медичної діяльності істотне значення мають випадки крайньої необхідності та діяння, пов'язані з ризиком. Що стосується інших обставин, то для надання їм такої юридичної сили, відповідні норми повинні бути включені до Кримінального кодексу.

Класифікувати злочини в сфері медичної діяльності на види можна виходячи з різних підстав. Для цього можна використати, наприклад, передбачену ст. 12 КК України класифікацію злочинів за ступенем тяжкості на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі.

За основним безпосереднім об'єктом в даній категорії злочинів виділяються злочини, що посягають на життя, здоров'я особи, її свободу, конституційне право на охорону здоров'я.

За суб'єктом злочини в сфері медичної діяльності поділяють на три групи: 1) злочини, що вчиняються в переважній більшості випадків медичними працівниками (спеціальним суб'єктом), хоча такий суб'єкт

прямо в диспозиції кримінально-правової норми не називається, 2) злочини, що вчиняються як медичними працівниками, так і іншими спеціальними суб'єктами, рівною мірою, за відсутності явно вираженої тенденції до їхнього вчинення переважно медичними працівниками, 3) злочини, що вчиняються загальними суб'єктами, які в деяких випадках можуть бути вчинені й медичними працівниками.

За ознаками суб'єктивної сторони ці злочини можна поділити на умисні, необережні та такі, що можуть бути вчинені як умисно, так і з необережності. Крім того, за мотивом вчинення серед цих злочинів виділяють корисливі та некорисливі. До корисливих відносять вбивство з метою використання органів або тканин потерпілого або заподіяння з цією метою тяжкої шкоди здоров'ю, примушування до вилучення органів або тканин людини для трансплантації, незаконне проведення абортів. Некорисливі злочини включають в себе заподіяння смерті або тяжкої шкоди з необережності внаслідок неналежного виконання особою своїх професійних обов'язків, зараження в зв'язку з таким неналежним виконанням іншої особи ВІЛ-інфекцією, ненадання допомоги хворому, порушення санітарно-епідеміологічних правил тощо.

До злочинів в сфері медичної діяльності, відносяться такі, що посягають на права пацієнта або хворого (ст.ст. 131, 132, 139-145 КК України), та ті, що на ці права не посягають (це можуть бути діяння, передбачені ст.ст. 134, 138 КК України). Очевидно, що такий поділ безпосередньо пов'язаний з класифікацією названих злочинів за критерієм об'єкту злочинного посягання. Але слід мати на увазі, що права хворого можуть бути як основним безпосереднім об'єктом злочину (наприклад, ст. 139 КК України), так і додатковим (наприклад, ст. 143 КК України), причому як обов'язковим, так і факультативним.

Таким чином, медичну діяльність слід визначити як діяльність з надання медичної допомоги та медичних послуг, а також з проведення медико-біологічних експериментів та проведення медичних експертиз, що здійснюється у встановленому законодавством порядку. А також є діяльність щодо проведення заходів з медичного огляду, консультування, діагностики, профілактики, лікування та реабілітації осіб, які перебувають в стані, що загрожує їхньому життю, здоров'ю і працездатності, яка здійснюється працівниками, які відповідають встановленим кваліфікаційним вимогам і отримали на це право відповідно до законодавства.

Злочином в сфері медичної діяльності є передбачене КК України суспільно небезпечне винне порушення вимог законодавства щодо порядку здійснення такої діяльності, вчинене суб'єктом злочину.

ЧУТУНІКОВ І. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

МНОЖИННІСТЬ ЗЛОЧИНІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Діюче кримінальне законодавство України, як і попереднє, терміном «множинність злочинів» не користується і це поняття не визначає. Проте КК України 2001 р., на відміну від КК УРСР 1960 р., який визнаючи різні форми множинності злочинів у якості кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих обставин в Особливій частині, у Загальній частині регламентував лише порядок та умови визнання особи особливо небезпечним рецидивістом і призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків, фактично закріплює за множинністю злочинів статус самостійного кримінально-правового інституту (розділ VII Загальної частини), хоча саме поняття множинності, як і раніше, залишається суто доктринальним.

У вітчизняній теорії кримінального права поняття множинності, так або інакше, пов'язують із фактом вчинення однією особою чи групою осіб двох або більше злочинів (тобто, передбачених КК України суспільно небезпечних винних діянь, скоєних суб'єктом злочину), кожен з яких зберігає своє кримінально-правове значення. З цього випливає, що первинним структурним елементом множинності є одиничний злочин — суспільно небезпечне діяння, яке містить склад окремого злочину і є достатньою підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності. При цьому неважливо, які два або більше одиничних злочинів утворюють множинність: закінчені чи незакінчені, будь які їх поєднання (перший злочин є закінченим, а другий незакінченим або навпаки), вчинені одноособово чи у якості виконавця, співвиконавця, організатора, підбурювача або посібника та будь які їх комбінації (наприклад, перший злочин вчинено одноособово, а другий у співучасті у якості організатора або співвиконавця і т. ін.). Слід підкреслити, що у кримінальному законодавстві деяких пострадянських країн поняття множинності злочинів набуло нормативного характеру і зроблено це було саме у зазначеній площині.

Так, наприклад, згідно ч. 1 ст. 32 КК Республіки Молдова 2002 р., множинністю злочинів визнається вчинення особою декількох злочинів за умов, що як найменш за двома з них немає процесуальних перешкод для порушення нової кримінальної справи.

З наведеного вище визначення поняття множинності злочинів випливає, що її, не за яких умов, не утворюють:

1) злочин та малозначне діяння, тобто діяння, яке хоча формально і містить ознаки будь-якого злочину але не здатне заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК України). При цьому слід мати на увазі, що при вирішенні питання про те, чи є діяння малозначним, не повинні враховуватися ані негативна характеристика особи винного, ані наявність правових наслідків попереднього засудження. При визнанні вчиненого злочином, значення, насамперед, має об'єктивна здатність діяння заподіювати істотну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони. Так, неправомірним буде рішення суду про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням та призначення покарання за сукупністю вироків особі, яка протягом іспитового строку вчинила незаконне зберігання двох пістолетних чи автоматних набоїв, вмотивоване тим, що особа негативно характеризується, не встала на шлях виправлення та вчинила нове діяння у період перебігу іспитового строку. Призначення покарання за сукупністю вироків засноване на такій формі множинності злочинів, як рецидив. Тому скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і призначення особі покарання за правилами, передбаченими у ст. 71 КК України є можливим, згідно ч. 3 ст. 78 КК України, у випадку вчинення засудженим протягом іспитового строку не будь якого діяння, яке містить ознаки, передбачені КК України, а виключно нового злочину. Не заснованим на законі буде і рішення суду про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням та призначення покарання за правилами, передбаченими ст. 71 КК України, особі, яка будучи засудженою за ч. 2 ст. 286 КК України до трьох років позбавлення волі з застосуванням ст. 75 КК України, протягом іспитового строку, працюючи егерем, вчинила службове підроблення (ст. 366 КК України), яке полягало в складанні протоколів про порушення правил полювання мисливцями, які вже померли і сплаті штрафів за цими протоколами з власних коштів. Такими діями, що були продиктовані загрозою звільнення з роботи за відсутність протоколів про порушення правил полювання, не може бути заподіяна істотна шкода суспільним відносинам у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, хоча вони і вчинені за наявності правових наслідків попереднього засудження. В інших випадках, підставою для визнання злочину та малозначного діяння множинністю виступає такий правовий наслідок попереднього засудження, як не знята або не погашена судимість. Особливо гостро ця проблема постає при кримінально-правовій оцінці посягань на власність. Справа в тому, що поняття дрібного розкрадання, яке за радянських часів було суто оціночним, перетворене законодавцем у поняття нормативне. Згідно ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення розкрадання, яке за радянських часів було суто оціночним, перетворене законодавцем у поняття нормативне. Згідно ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення

розкрадання визнається дрібним, якщо воно вчинене шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата і якщо вартість викраденого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподатковуваного мінімуму (у даному випадку податкової соціальної пільги) доходів громадян. Станом на 2017 рік ця сума складає 160 грн.

Таким чином, якщо вартість викраденого майна не перевищує 160 грн., вчинене кваліфікується як адміністративне правопорушення, якщо перевищує — розцінюється як злочин, оскільки ані ч. 1 ст. 185 чи ч. 1 ст. 190, ані ч. 1 ст. 191 КК України не встановлюють яких-небудь меж кримінальної відповідальності щодо вартості викраденого майна. Така ситуація дозволяє починати кримінальне провадження у будь-яких випадках, якщо вартість викраденого майна перевищує 0,2 податкової соціальної пільги, навіть не розглядаючи вчинене діяння з точки зору його мало-значності. Особливо це стосується випадків вчинення таких діянь особою, яка має судимість за аналогічний чи однорідний злочин. Судовій практиці відомі випадки засудження за ч. 2 ст. 185 КК України (за ознакою повторності) осіб, які маючи судимість за крадіжку таємно заволоділи шматком м'яса, батоном ковбаси, шматком сиру і навіть іграшкою, вартість яких перевищувала 0,2 податкової соціальної пільги. Такими діями не може бути заподіяно істотної шкоди відносинам власності навіть у тому випадку, коли вони вчинені особою, раніше судимою за аналогічний злочин. А це означає, що у зазначеній ситуації відсутня як множинність злочинів взагалі, так і окрема її форма — повторність, зокрема;

2) злочин та адміністративне правопорушення, тобто протиправна, винна дія чи бездіяльність, за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Будь яка кількість адміністративних правопорушень, яка передувала вчиненню злочину, множинності з останнім утворити не може, хоча ця обставина подекуди ігнорувалися навіть на законодавчому рівні. Так, наприклад, початкова редакція ч. 1 ст. 303 КК України передбачала відповідальність за систематичне зайняття проституцією, тобто надання сексуальних послуг з метою отримання прибутку три і більше рази. Закінченим злочином зайняття проституцією визнавалося з моменту надання сексуальних послуг в третій раз. Систематичність, яка за КК УРСР 1960 р. розглядалася у якості різновиду так званої «чистої» повторності, могли утворити лише три і більше самостійних кримінально-караних діяння. Саме тому вона використовувалася законодавцем не у якості конститутивної, а у якості кваліфікуючої ознаки. У випадку з зайняттям проституцією ситуація була іншою. Надання сексуальних послуг з метою отримання прибутку у перший раз розглядалося як адміністративне правопорушення (ч. 1 ст. 181¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення), повторне, протягом року після накладання адміністративного стягнення, зайняття проституцією кваліфікувалося за частиною другою цієї статті, а надання сексуальних послуг в третій раз на думку законодавця утворювало систематичність, що дозволяло застосувати ч. 1 ст. 303

КК України. Спроби розмежувати зайняття проституцією як злочин і адміністративне правопорушення вказівкою на те, що систематичність означає надання сексуальних послуг три чи більше рази різним клієнтам або одноразово трьом чи більше особам, які здійснювалися в літературі, були недостатньо обґрунтованими, оскільки не позбавляли необхідності юридичної оцінки цього діяння з позицій діючого законодавства про адміністративну відповідальність. Конструкція, що передбачалася в ч. 1 ст. 303 КК України була цілком штучною і її скасування в 2006 р. заслуговує на підтримку. Проте випадки, коли законодавець використовує систематичність у якості конститутивної ознаки складу злочину, ч. 1 ст. 303 редакції 2001 р., не вичерпуються. Так, наприклад, ст. 304 КК України передбачає відповідальність за втягнення неповнолітніх у пияцтво. Під втягненням у пияцтво розуміється умисне схилення неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного вживання спиртних напоїв. Вживання спиртних напоїв визнається систематичним якщо вчиняється не менше трьох разів протягом не тривалого часу (п. 10 постанови Пленуму ВСУ від 27 лютого 2004 р. «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочину чи іншу антигромадську діяльність»). Таким чином одноразова і навіть дворазова дія, у тому числі разове вживання спиртних напоїв з кількома підлітками, систематичності не утворюють і тягнуть адміністративну відповідальність за ст. 180 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Таку конструкцію теж не можна визнати вдалою, оскільки систематичність у даному випадку утворюють два адміністративних правопорушення (втягнення у вживання спиртних напоїв у перший та другий рази) та кримінально-каране діяння (втягнення у вживання спиртних напоїв у третій раз). Слід зазначити, що подекуди систематичність отожднюється з будь-яким багаторазовим вчиненням тотожних дій, які пов'язані єдиною спрямованістю та є єдиною лінією поведінки, що неприпустимо. Тому необхідно розрізняти систематичність, як сукупність трьох та більше кримінально-караних дій, яка може виконувати лише функцію кваліфікуючої ознаки, та систематичність, як сукупність трьох та більше тотожних дій, що не є кримінально караними, яка виконує роль обов'язкової ознаки складу злочину. Так, наприклад, обов'язковою ознакою умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116), поряд з іншими, є систематичне знущання, а доведення до самогубства (ст. 120) – систематичне приниження людської гідності винного.

Ігнорування тієї обставини, що злочин та адміністративне правопорушення множинності не утворюють, може мати наслідком й інші помилки. Так, наприклад, незаконним буде судове рішення відповідно до якого суд, застосовуючи за умисне легке тілесне ушкодження покарання у виді громадських робіт (ч. 1 ст. 125 КК України) приєднує до нього не відбуту частину адміністративного стягнення у виді громадських

робіт, які були призначені особі іншим судом (суддею) за вчинення насильства в сім'ї (ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення). Таке приєднання є можливим лише за наявності рецидиву злочинів, а кримінально-каране діяння та адміністративне правопорушення такої форми множинності не утворюють;

3) злочин та суспільно небезпечне діяння, вчинене малолітньою, неосудною чи юридичною особою. Суспільно небезпечне діяння не є злочином, тому що вчиняється особою, яка не має всіх необхідних ознак суб'єкта злочину (ч. 1 ст. 18 КК України). До таких осіб застосовується не покарання, а інші заходи кримінально-правового характеру (ч. 2 ст. 97, розділ XIV, розділ XIVⁱ КК України), які складанню з покаранням не підлягають і завжди виконуються самостійно. Разом з тим слід мати на увазі, що виходячи зі здатності деяких заходів кримінально-правового характеру суттєво обмежувати фізичну свободу особи, законодавець інколи передбачає можливість зарахування часу, протягом якого до неї застосовувалися ці заходи в строк покарання (наприклад, ч. 4 ст. 84 КК України).

Таким чином, скоєння особою злочину, якому передувало суспільно небезпечне діяння, за жодних обставин не може розглядатися як повторне. Така ситуація виключає призначення покарання за сукупністю злочинів, а вчинення суспільно небезпечного діяння особою, яка має судимість за умисний злочин, у будь-якому разі, не може визнаватися рецидивом;

4) злочин та діяння, яке втратило своє кримінально-правове значення. Такими діяннями визнаються: а) діяння, за яке спливали строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК України, ч. 2 ст. 106 КК України); б) діяння, за яке особа була звільнена від кримінальної відповідальності на підставі норм загальної (крім умовних видів звільнення, передбачених ст. 47 та ч. 1 ст. 97 КК України) або Особливої частини; в) діяння, за яке особа засуджена без призначення покарання або із звільненням від нього, діяння, злочинність і караність якого усунута законом, а також діяння, за яке особа була реабілітована (ч. 3 і ч. 4 ст. 88 КК України); г) діяння, судимість за яке було погашено чи знято (ст. 89-91 КК України); 5) два злочини за умов, що існують процесуальні перешкоди для кримінального провадження хоча б по одному з них.

Процесуальні перешкоди можуть мати місце в кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення, які можуть бути розпочаті слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого (ст. 477 КПК України). Так, наприклад, згідно з ч. 1 ст. 477 КПК України, кримінальне провадження щодо правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 152 КК України, починається лише на підставі заяви потерпілої особи. Тому при вчиненні двох згвалтувань без кваліфікуючих ознак приводом до початку провадження є подача заяви особою, потерпілою від першого злочину, або подача заяв обома потерпілими особами. Якщо особа, потерпіла від першого злочину, не порушувала питання

про притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, то наступне вчинення цією ж особою згвалтування іншої особи не може розцінюватись як повторний злочин. У такому випадку за наявності заяви про початок провадження лише потерпілої особи від другого згвалтування дії винного мають кваліфікуватися за ч. 1 ст. 152 КК України.

ТАВЛУЙ О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ОБ'ЄКТ НЕЗАКОННИХ ДІЙ ЩОДО УСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ)

Вчення про об'єкт злочину в науці кримінального права є одним з головних, основних і найскладніших її розділів.

Питання про безпосередні об'єкти конкретних злочинів, видові та родові об'єкти окремих груп злочинів, у тому числі і злочину, який встановлює кримінальну відповідальність за незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння), були, є, і, очевидно, залишаються одними з найбільш спірних у теорії кримінального права [1, с. 58].

Адже від того, наскільки достовірніше буде з'ясовано об'єкт злочину, залежатиме його місце в системі норм та інститутів кримінального права, правильна кваліфікація злочину та відмежування його від суміжних злочинів. Це дає підстави проаналізувати концептуальні положення щодо поняття об'єкта злочину і зумовлює вирішення питання про родовий, видовий, безпосередній об'єкти незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння).

Не вдаючись у полеміку щодо концепцій об'єкта злочину у теорії кримінального права, визнання суспільних відносин об'єктом злочину є, на думку автора, загальним як у науці кримінального права, так і у кримінальному законодавстві та найбільш прийнятним.

В.Я. Тацій структурними елементами суспільних відносин називає: 1) суб'єктів (носіїв) відносин; 2) предмет, із приводу чого існують відносини; 3) соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст правовідносин, і зазначає, що структура будь-яких суспільних відносин є завжди незмінною, а включення до структури інших, не властивих їй елементів (наприклад, зовнішніх умов виникнення відносин), як і виключення з її складу будь-яких обов'язкових елементів, призводить до того, що відносини втрачаються [2, с. 90].

Так, суб'єктами (учасниками) суспільних відносин у сфері незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) можуть виступати: особи,

які бажають усиновити дитину; особи, які бажають взяти дитину під опіку (піклування); особи, які можуть отримати статус прийомних батьків та вихователів дитячого будинку сімейного типу; працівники державних установ, організацій, які беруть участь у процесі усиновлення, взяття дитини під опіку, піклування чи на виховання в сім'ю громадян України; працівники організацій, фондів з усиновлення; працівники медичних установ, системи закладів охорони здоров'я; дітисироти; діти, позбавлені батьківського піклування; безпритульні діти.

Предметом суспільних відносин у сфері незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) є встановлений, відповідно до діючого законодавства України, порядок передачі дитини на усиновлення, встановлення щодо неї опіки (піклування) або передачі дитини на виховання у сім'ю громадян.

Під соціальним зв'язком у цій сфері суспільних відносин слід вважати діяльність учасників суспільних відносин, які виникають із приводу усиновлення, опіки (піклування), передачі дитини на виховання в сім'ю громадян відповідно до норм діючого законодавства.

Механізм завдання шкоди суспільним відносинам у сфері усиновлення, які поставлені під охорону кримінальним законодавством, полягає у порушенні соціального зв'язку у цій сфері суспільних відносин, таким чином, що скоюється протиправний вплив учасників на предмет відносин, внаслідок чого особи, порушуючи відповідний порядок з усиновлення, встановлення опіки (піклування), передачі дитини на виховання в сім'ю громадян, вчиняють незаконні дії щодо усиновлення.

Кримінально-правова норма, яка встановлює відповідальність за незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) знаходиться у Розділі V Особливої частини Кримінального Кодексу України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

У вітчизняній науці кримінального права окремі дослідники висловлюють і обґрунтовують думку щодо необхідності визнання самостійним родовим об'єктом певної групи злочинів — відносини у сфері охорони сім'ї та неповнолітніх.

На думку автора, варто погодитися із аргументаціями та обґрунтуванням окремими вченими наукової позиції, щодо можливості в межах Розділу V Особливої частини Кримінального Кодексу України виділити видовий об'єкт — суспільні відносини у сфері захисту прав та інтересів дітей та сімейно-правових відносин.

З огляду на вищевказане, родовий об'єкт незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) слід визначити як суспільні відносини, які забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина. Відповідно видовий об'єкт незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) — це суспільні відносини, які забезпечують сімейні права та права дітей, які опинилися поза сімейним вихованням, на нормальний фізичний, матеріальний, інтелектуальний, духовний розвиток.

Також доречно розглянути, які суспільні відносини утворюють безпосередній об'єкт злочину, передбачений статтею 169 Кримінального кодексу України.

На думку автора, основним безпосереднім об'єктом злочину, склад якого передбачений у диспозиції статті 169 Кримінального кодексу України, є суспільні відносини, які виникають із приводу регламентованого порядку здійснення усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян, порушення якого може спричинити несприятливі наслідки для нормального фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку дитини.

Таке розуміння безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину впливає з диспозиції безпосередньо самої кримінально-правової норми, оскільки як незаконна посередницька діяльність, так і інші незаконні дії щодо усиновлення, встановлюються, виходячи з порушення нині діючих норм та правил під час самого процесу усиновлення, встановлення опіки чи піклування, передачі дитини на виховання в сім'ю громадян України.

Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння) можуть бути здоров'я, життя, інші блага усиновителів та усиновлених, піклувальників (опікунів) та підопічних.

Список використаної літератури:

1. Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. — К. : Видав. дім «Ін Юре», 2006. — 568 с.
2. Александров Ю.В. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. — К. : МАУП, 2004 — 328 с.

ХИЛЬЧЕНКО А. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ОПТИМІЗАЦІЯ ПЕНАЛІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД ПРИ НАЯВНОСТІ КВАЛІФІКУЮЧИХ ТА ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧИХ ОЗНАК СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Практика зарубіжних законодавств демонструє можливий ступінь формалізації призначення покарання шляхом «арифметичних» правил про градуйоване підвищення або зниження розмірів покарання у залежності

від обставин справи. Такі чітко конкретизовані правила можливі завдяки закріплення шкали типових санкцій. Прийнятною для запровадження в Україні є ідея багатоколіїної системи типових санкцій шляхом градуювання видів покарання на ступені на прикладі законодавства Сан-Марино. Однак, така ідея потребує фундаментальної наукової апробації, переосмислення всіх без винятків інститутів кримінально-правового регулювання. У плані сьогоденного реформування кримінального законодавства доцільним є більш детальне з'ясування ролі типової санкції в аспекті її розуміння як медіани санкції. Причому медіани санкції основного, кваліфікованого й особливо кваліфікованого складів. І дійсно, згідно з ч. 4 ст. 67 КК України, якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує. Тому кримінальний закон певним обтяжуючим обставинам надає особливо кримінально-правового значення, розглядаючи їх таким чином як засіб диференціації кримінальної відповідальності і закріплюючи кваліфіковані і особливо кваліфіковані склади злочинів.

З проведеного нами дослідження КК України на аналіз підвищення індексу медіани санкції кваліфікованих і особливо кваліфікованих складів за ознаками, які найбільш часто зустрічаються у кваліфікованих складах, а тому і особливо кримінально-правового значення, можемо відзначити наступне. Така ознака, як «повторність» зустрічається у 96 складах злочинів, «група осіб» — в 11 складах, «група осіб за попередньою змовою» — у 92 складах, «організована група» — у 42 складах, «службова особа» — у 37 складах, «рецидив» — у 20, вчинення злочину відносно «неповнолітнього» — у 18, «малолітнього» — у 9. У діючому законодавстві збільшення типової санкції за однієї і тієї ж кваліфікуючої ознаки у різних складах здійснюється нерівномірно: наприклад, за наявності ознаки «група осіб» від 1, 3 до 5, «організована група» — 1, 3 до 8, 5. Це свідчить про неузгодження системи санкцій за кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі склади, що порушує принцип рівності громадян, адже, на нашу думку, кваліфікуюча ознака має впливати на підвищення медіани санкції приблизно однаково щодо всіх складів злочинів. Простежуються диспропорції у дотриманні вимоги ступеневості. Крім цього, для кримінального закону є характерним значне перетинання (накладення) максимальної межі санкції за основний склад і мінімальної межі за кваліфікований склад. Хоча логічною була б така конструкція санкції, за якої вища межа санкції за простий злочин була б одночасно нижньою межею кваліфікованого злочину.

З проведеного аналізу індексу підвищення медіани санкцій Особливої частини КК України ми отримали такі середні величини індексу: вчинення злочину «повторно» — 2,2; «групою осіб» — 2, 2; «група осіб за попередньою змовою» — 2,3; «організованою групою» — 3; «службовою особою» — 2,4; відносно «неповнолітніх» — 2,4; «малолітніх» — 2;

«рецидив» – 2.7. У цьому зв'язку привабливою видається ідея формалізації кримінально-правового значення деяких обставин шляхом закріплення спеціального правила призначення покарання за їх наявності. Така концепція впливу у сучасних умовах кримінально-правового регулювання можлива тільки до особливих обтяжуючих обставин, які можуть мати узагальнену дію до всіх видів злочинів, а також є найбільш поширеними у складах злочинів Особливої частини КК України. Це такі обставини, як вчинення злочину повторно, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою, службовою особою.

Інші досліджувані нами обставини не можуть одержати чіткої регламентації їх впливу, адже конкретизація їхнього кримінально-правового значення можлива лише відносно злочинів певного роду і виду. Крім цього, вирахувані нами середні величини індексу підвищення медіани санкції також не можуть бути покладені у пропонувану концепцію з огляду на те, що на медіану санкції кваліфікованого або особливо кваліфікованого складів злочинів, крім кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак, мають вплив й інші ознаки складу злочину. Застосування ж виявлених індексів призвело би до необґрунтованого посилення кримінальної репресії, порушення принципів гуманізму, економії каральних заходів; отримане покарання у такому разі перевищило б ті максимальні розміри відповідного покарання, які встановлені у Загальній частині КК України.

Тому пропонується закріпити інші індекси, які, на наше переконання, будуть достатніми і адекватними у порівнянні з основним складом злочину. Причому такі кваліфікуючі ознаки необхідно «вийняти» зі статей Особливої частини, цим ми забезпечимо реструктуризацію КК України з метою більш чіткої конкретизації і простоти у його застосуванні, оптимізації суддівського розсуду, формалізації етапу призначення покарання. Отже, вважаємо доцільним закріпити наступну статтю:

«Стаття 67. Призначення покарання за наявності обставин, що обтяжують покарання

1. У разі вчинення злочину повторно або за попередньою змовою групою осіб строк або розмір основного покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, збільшується на одну третину.

2. У разі вчинення злочину організованою групою строк або розмір основного покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, збільшується на дві третини.

3. Правила ч. 1 цієї статті застосовуються також у разі вчинення злочину службовою особою, крім злочинів, передбачених Розділом XVII Особливої частини цього Кодексу».

У зв'язку з введенням правила призначення покарання за наявності обтяжуючих обставин необхідним є виключення вказаних кваліфікуючих обставин зі статей Особливої частини.

КОЛОДІН Д. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗА ОБ'ЄКТОМ ЗЛОЧИНУ

В ст. ст. 21, 24 Конституції України проголошується, що всі громадяни України мають рівні конституційні права і свободи, є рівними перед законом незалежно від будь-яких ознак, а в ст. 35 Основного закону закріплено право на свободу віросповідання. З 2014 р. непоодинокими стали випадки вчинення злочинів на підставі національної та релігійної ворожнечі. Показником стану дотримання прав національних меншин є прийняте у серпні 2016 р. рішення Лошнівською сільрадою Ізмайльського району про виселення ромської общини із села [1]. На практиці ст. 161 КК України застосовується вкрай епізодично, як правило, під час виборчих перегонів, у «брудних» політичних технологіях [2].

У сучасних умовах розвитку нашої держави, поряд із формуванням національної самоідентичності українців, права інших національних меншин потребують належної кримінально-правової охорони, що обумовлює актуальність дослідження питань кваліфікації порушення рівноправності громадян через національні та релігійні переконання за ознаками діяння передбаченого ст. 161 КК України.

Нематеріальний характер порушуваних суспільних відносин обумовлює ряд помилок при визначенні ознак досліджуваного злочину, що підтверджується аналізом матеріалів судової практики. Звернемо увагу на основні із них.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 161 КК України є суспільні відносини, що забезпечують рівність громадян у їх конституційних правах та рівність їх перед законом, зокрема, за релігійними переконаннями та національною належністю. При встановленні ознак злочину передбаченого ст. 161 КК України у органів досудового розслідування часто виникають труднощі із встановленням саме безпосереднього об'єкту злочину. Додаткові безпосередні об'єкти помилково визнаються основними, що призводить до невірної кваліфікації досліджуваного діяння. Наприклад, порушення рівноправності громадян через релігійні переконання нерідко проявляється у перешкоджанні реалізації прав передбачених ст. 35 Конституції України, ст. 3, 4 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» шляхом заподіяння шкоди здоров'ю потерпілих осіб, порушенням громадського порядку, що інколи призводить до кваліфікації вказаних дій саме як злочинів проти здоров'я за ст. 125 [3] або злочинів проти громадського

порядку за ст. 296 КК України [4]. В кримінальних провадженнях із даної категорії справ сторона захисту намагається довести, що вчинене підсудною особою діяння є легким тілесних ушкоджень, оскільки санкція ст. 125 КК України є набагато меншою ніж ч. 2 ст. 161 КК України. Так, Особа 2 спокійно спілкувався із Особою 3 та Особою 4, проте після того як вони почали розповідати про вчення «Свідчи Єгови», різко змінив ввічливий характер спілкування на лайку та нанесення ударів по тулубу та в обличчя цим особам [3].

Нерідко органами досудового розслідування або обвинувачем через труднощі в доведенні посягання саме на свободу совісті, в порядку ст. 338 КПК України пропонується змінити кваліфікацію діяння з ч. 2 ст. 161 КК України на ч. 1 ст. 125 КК України як легких тілесних ушкоджень або на ч. 1 ст. 296 КК України як хуліганства. Наприклад, дії Особи 3, який вхопив за комірці на автобусній зупинці Особу 6 та почав заподіювати удари і викрикувати слова: «Навіщо ти зрадив Іслам» на початковому етапі досудового розслідування кваліфіковано слідчим за ч. 1 ст. 296 КК України як хуліганство [4]. Про посягання саме на об'єкт злочину, що охороняється ст. 161 КК України свідчать такі характеристики суспільних відносин: 1) потерпілі та суб'єкти злочинів, як правило, є незнайомими особами, подібні кримінально-правові відносини виникають раптово, не носять особистісного характеру; 2) предметом злочинного впливу є законна проповідницька діяльність, релігійна література, буклети, самі потерпілі особи, які здійснюють проповідництво (при посяганні на релігійні переконання) або спокій певної національної меншини (при посяганні на національну або расову належність).

Основний об'єкт злочину є відсутнім, а саме діяння не посягає на охоронювані суспільні відносини, якщо особа посягає на діяльність представників релігійних організацій, діяльність яких є забороненою («Біле братство», «Божичі» інші об'єднання) або які є незареєстрованими (ч. 9 ст. 9 ЗУ «Про громадські об'єднання»). Додатковими факультативними об'єктами можуть бути суспільні відносини, які забезпечують здоров'я, власність особи, честь і гідність особи. Потерпілим, як правило, є представники певних релігійних течій діяльність яких викликає невдоволення інших осіб, представників національних меншин тощо.

Отже, дослідження питань кваліфікації порушення рівноправності громадян за об'єктом злочину свідчить, що вказане діяння часто помилково кваліфікується за ч. 1 ст. 125 або ч. 1 ст. 296 КК України. Про наявність об'єкту злочину передбаченого ст. 161 КК України свідчать такі ознаки: 1) потерпіла особа та суб'єкт злочину є незнайомими особами, відносини виникають раптово, відсутня особиста неприязнь; 2) предметом злочинного впливу є законна проповідницька діяльність (релігійна література, буклети, самі потерпілі особи, які здійснюють проповідництво). Саме вказані характеристики суспільних відносин

допоможуть вірно визначити основний безпосередній об'єкт злочину та вірно кваліфікувати діяння, які містять ознаки злочину передбаченого ст. 161 КК України.

Список використаної літератури:

1. В ОБСЄ закликали українську владу не виселяти ромів з Лошинівки: Інформаційне агентство УНІАН: Суспільство: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/2gES4E7>
2. Панькевич В.М. Кримінально-правова характеристика порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії: автореф. дис ... канд. юрид. наук / В. М. Панькевич. – Київ. – 2010. – 20 с.
3. Вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської обл. від 08.07.2014 р. у кримінальному провадженні № 703/2685/14-к: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39634296>
4. Вирок Димитровського міського суду Донецької обл. від 14.03.2014 р. по справі № 1-кп/226/2/2014 (№ 1-кп/226/2/2014): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37633144>

БАБЕНКО Г. О.

Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, адвокат,
кандидат юридичних наук

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ: ПРОБЛЕМА КОНКУРЕНЦІЇ НОРМ

Кримінальна відповідальність неповнолітніх завжди залишалася найбільш складним та суперечливим питанням науки кримінального права та практики кримінально-правового застосування. Багато науковців присвятили свої праці дослідженню проблем кримінальної відповідальності та звільнення від неї неповнолітніх, а також питанням конкуренції кримінально-правових норм, серед яких Ю.В. Баулін, В.М. Бурдін, В.В. Вітвіцька, Т.О. Гончар, О.О. Дудоров, А.В. Єндольцева, В.С. Єгоров, Л.В. Іногамова-Хегай, С.Г. Келіна, С.Г. Киренко, Н.В. Кідіна, О.Ф. Ковітіді, Г.О. Котляр, Е.Б. Мельнікова, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Ю.Б. Некрасов, Л.М. Палюх, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський, Н.С. Юзікова, А.Є. Якубов, О.О. Ямкова, С.С. Яценко та інші. Хоча Україна впевнено крокує по шляху гуманізації та лібералізації кримінальної політики, але окремі питання потребують подальших наукових розробок, зокрема, подолання конкуренції

норм як всередині інституту звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, так і тих, що передбачають звільнення від покарання та призначення покарання цій категорії порушників.

За даними офіційної судової статистики у 2016 році засуджено 3474 неповнолітніх (за вироками, що набрали законної сили), що на 24,3 % менше у порівнянні з 2015 роком (у 2015 р. на 5,9% менше, ніж у 2014 р.). До позбавлення волі на певний строк у 2016 році засуджено 495 неповнолітніх осіб (14,2% від загальної кількості засуджених неповнолітніх). У 2015 році цей показник становив 585 осіб (12,7%), у 2014 році – 725 осіб (14,9%). У 2016 році суди звільнили від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) 1991 неповнолітнього, або 57,3 % (у 2015 р. – 61,3 %; у 2014 р. – 55,1%) від загальної кількості засуджених неповнолітніх. Примусові заходи виховного характеру суди застосували стосовно 401 неповнолітнього, що на 17,7% менше, ніж у 2015 р. (у 2015 р. на 22,1% менше, ніж у 2014 р.) [1].

На сьогоднішній день серед норм, що регулюють особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, передбачених Кримінальним кодексом України (далі – КК України), існує конкуренція. Це не лише ускладнює їх розуміння та призводить до неоднозначного застосування, але й сприяє звууженню прав неповнолітніх при вирішенні питань щодо їх звільнення від кримінальної відповідальності, покарання, або при призначенні покарання. Так, статтею 48 КК України передбачено, що особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною. Відповідно до п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» визначено, щодля застосування ст. 48 КК України необхідно встановити, що після вчинення певного злочину обстановка змінилася таким чином, що вчинене діяння вже не є суспільно небезпечним. Особу можна визнати такою, що перестала бути суспільно небезпечною, у разі, коли вона сама або обстановка навколо неї зазнала таких змін, що унеможливають вчинення нею нового злочину [2]. У зв'язку з цим, обґрунтованою є позиція А.В. Єндольцевої з приводу того, що підставою для звільнення від кримінальної відповідальності є недоцільність реалізації кримінальної відповідальності особи, що вчинила злочин, втрату попередньої суспільної безпеки, якщо цю особу може бути виправлено без осуду та застосування покарання [3, с. 130].

Разом з тим, ч. 1 ст. 105 КК України також передбачено, що неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він

на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру передбачені ч. 2 ст. 105 КК України. Таким чином, за наявності майже однакових передумов для звільнення (вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості — ст. 105 КК України і вчинення такого злочину вперше — ст. 48 КК України), суд може звільнити неповнолітнього або від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК України, або звільнити його від покарання на підставі ч. 1 ст. 105 КК України. Варто навести ще один приклад конкуренції норм. Статтею 45 КК України передбачено, що при виконанні певних умов (щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину і повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди) суд звільняє неповнолітнього від кримінальної відповідальності (таке звільнення є імперативним та безумовним). Крім того, статтею 66 КК України (пункти 1 та 2) судам надано право за наявності тих самих умов призначати неповнолітнім більш м'яке покарання. То ж який шлях повинен обрати суд за наявної конкуренції норм? Існує проблема вибору найбільш ефективних заходів впливу на неповнолітніх, які, крім того, повинні сприйматися неповнолітніми правильно, у відповідності до мети їх призначення. Про це йде мова у коментарі до Мінімальних стандартних правил ООН, які стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх: «Головна трудність у розробці керівних принципів для постанови судового рішення стосовно молодих людей виникає з невіршених протиріч філософського характеру між: перевихованням і воздаянням по заслугах» [4, с. 371]. Погоджуючись із поглядами Л.В. Іногамової-Хегай [5, с. 121], Г.О. Котляр [6, с. 55] та інших науковців на проблеми подолання конкуренції норм, варто зазначити, що у випадку конкуренції норм чи то при звільненні від кримінальної відповідальності неповнолітніх (на підставі ст.ст. 45-48 та ст. 97 КК України), чи то при призначення покарання за наявності пом'якшуючих обставин, судам в будь-якому випадку необхідно застосовувати ту норму, що є найбільш сприятливою для неповнолітнього.

Список використаної літератури:

1. Стан здійснення судочинства в Україні у 2016, 2015 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/FAFD37716AD40ED9C22580E400382EF6](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/FAFD37716AD40ED9C22580E400382EF6)
2. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності [Електронний ресурс]: Постанова Пленуму ВСУ від 23 грудня 2005 року № 12 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>
3. Ендольцева А.В. Институт освобождения от уголовной ответственности: теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы [Текст] : дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «уголовное право и криминология;

- уголовно-исполнительное право» и спец. 12.00.09 «уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Алла Васильевна Ендольцева. — Моск. ун-т МВД РФ. — М., 2005. — 396 с.
4. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила) 1985 р. [Електронний ресурс] // Інформаційний веб-сайт Верховної Ради України. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_211
  5. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция норм при освобождении от уголовной ответственности / Л.В. Иногамова-Хегай // Правоведение. — 2001. — № 6. — С. 116-128.
  6. Котляр Г.О. Деякі питання конкуренції норм про звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні службових злочинів у сфері господарської діяльності / Г. О. Котляр // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарчої діяльності : матер. наук.-практ. семінару, (Харків, 9 лист. 2004 р.) / редкол. : В.В. Сташис (голов. ред.) та ін.). — К. : Юрінком Інтер, 2005. — С. 54-56.

LARKIN M. O.

Zaporizhzhya National University,
PhD, Associate Professor

BANDROVSKY V. O.

Zaporizhzhya National University,
Student

COMPELLABILITY OF THE SPOUSE OR CIVIL PARTNER UNDER LAW OF THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN

Right to stay silent is one of the most unarguable rights which exist in most of the legal systems. It is established so as to the fact that giving evidences against itself is unnatural and may cause physiological diseases. The difference contains only in the extent of this right. For instance the 5th amendment to USA Constitution and provisions of the Ukrainian Constitution vested in art.63 take into account the right to stay silent in relation to own conducts, but art.63 also grants the right to stay silent concerning close relatives. As far as human nature requires protecting you family no such evidences should be fully trusted. The question of compellability may arise from the relative links.

Firstly, the notion of compellability shall be defined. A witness is compellable if he or she may lawfully be required to give evidence. Most witnesses who are competent can be compelled to give evidence. The only

exception relates to spouses and civil partners who are only compellable to give evidence against their partner in limited circumstances.

Since the Civil Partnerships Act 2004 s.84 civil partners are to be treated in the same way as the parties to a marriage. Section 80 of the Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) is the statutory provision which governs the competence and compellability of spouses and civil partners in criminal proceedings.

If you stay silent in being questioned by the police, or in court, then an 'adverse inference' can be drawn against you by the magistrates or jury. If there is other evidence as well, they can use your previous silence to add to that evidence to infer guilt. The 'adverse inference' applies to whether you stay silent, or simply fail to mention any fact that you later rely on in your defence. Of course, a judge will warn that there may be innocent reasons to stay silent, or to fail to mention some point, not related to guilty [1].

There are many ECHR decisions upholding adverse inferences. So the historic 'right of silence' – our privilege against self-incrimination – is limited in this way. Is it to avoid what the prosecution called 'ambush defences' sprung on the court at the last minute.

The prosecution can only compel a spouse or civil partner to give evidence for the prosecution in cases which involve:

- 1) an allegation of violence against the spouse or civil partner;
- 2) an allegation of violence against a person who was at the material time under the age of sixteen years;
- 3) an alleged sexual offence against a victim who was at the material time under the age of sixteen years; or
- 4) attempting, conspiring or aiding and abetting, counselling and procuring to commit the offences in the categories above.

There is a relevant case law to given topic.

The Court of Appeal (Criminal Division) has given judgment in *R v BA* [2012] EWCA Crim 1529 where the court considered a ruling by a trial judge (Mr Recorder Marrin QC) that a wife was not to be compelled to testify against her husband at his trial for an offence under section 2(a) of the Criminal Damage Act 1971 – «A person who without lawful excuse makes to another a threat, intending that that other would fear it would be carried out, – (a) to destroy or damage any property belonging to that other or a third person; or....» [2].

In conclusion, such inference might be drawn that when making the decision to compel a witness to attend court to give evidence against a spouse or civil partner you should bear in mind that the witness may be distressed. You will not know how the witness will react. He or she may refuse to give evidence and be in contempt of court.

We should bear in mind that the refusal of a witness to attend court may be brought about through fear. If you consider that this may be a possibility, you should ask for further information from the police and consider the use of section 116 Criminal Justice Act 2003.

References:

1. Kellas, J.K., Willer, E.K., & Trees, A.R. (2013). Compellability in criminal Justice The Southern Law Journal, 78, 326-351. doi: 10.1080/1041794X.2013.815264
2. Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Right to stay silent in criminal procedure Scandinavian Journal Of Law, 49(2), 147-154. doi:10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x

КОВАЛЬОВА І. С.

Національна академія прокуратури України,
викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів
при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях,
аспірант заочної форми навчання

ПРОЦЕСУАЛЬНА ЗДІЙСНЕННІСТЬ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 354 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Одним з напрямів підвищення ефективності антикорупційної політики є вдосконалення правового забезпечення юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупційними правопорушення. Досить проблемним в цьому сенсі є протидія корупційному підкупу у сфері діяльності неслужбових осіб.

Кваліфікація будь-якого злочину, в тому числі і корупційного, базується на тих доказах які були отримані під час досудового розслідування чи судового слідства. Більше того, чинне матеріальне та процесуальне законодавство детермінує притягнення особи до кримінальної відповідальності не за те діяння, яке було вчинено нею об'єктивно, а за те — ознаки якого вдалось довести правоохоронним органам. Ця основоположна аксіоматична теза зазвичай ігнорується дослідниками в галузі кримінального права, що поглиблює існуючу сьогодні прірву між юридичною наукою та юридичною практикою. Іноді результатом цього є насичення Кримінальному кодексу нездійсненими нормам, практична реалізація яких неможлива або вкрай ускладнена.

Тож, говорячи про деякі особливості кваліфікації корупційних проявів у позаслужбовій сфері, в першу чергу необхідно враховувати ті докази на яких вона ґрунтується та засоби їх отримання.

Загальновідомим серед практичних працівників антикорупційних правоохоронних підрозділів є те, що здебільшого доведення факту одержання особою неправомірної вигоди здійснюється за рахунок аудіо та відео фіксації її дій та висловлювань, що є можливим виключно

у межах оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій. Ці заходи, згідно чинному законодавству можуть проводитись лише з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Санкції у ст. 354 КК України сконструйовані таким чином, що жодне з діянь, відповідальність за які передбачається цією нормою, не визнається тяжким чи особливо тяжким. Зокрема, діяння передбачене: ч. 1 ст. 354 КК України є злочином невеликої тяжкості; ч. 2 ст. 354 КК України – злочином середньої тяжкості; ч. 3 ст. 354 КК України – злочином невеликої тяжкості; ч. 4 ст. 354 КК України – злочином середньої тяжкості.

Зазначене унеможливає проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у злочинах цієї категорії. Однак, з урахуванням того, що такі оперативні та слідчі заходи є типовими, а іноді й необхідними для розслідування корупційних злочинів, пов'язаних з отриманням та наданням неправомірної вигоди, постає питання про об'єктивну можливість виявлення та належного розслідування підкупу працівника підприємства установи чи організації (ст. 354 КК України). Вказані несприятливі процесуальні умови доведення винуватості у злочинах цієї категорії негативним чином впливають на практику застосування ст. 354 КК України. Загальновідомим є твердження, що ефективність кримінально-правової норми поставлена у залежність від процесуальної здійсненності її заборонних приписів.

В той же час, незважаючи на такі несприятливі для діяльності органів кримінальної юстиції умов, практика застосування ст. 354 КК України все ж таки має місце. Так, згідно Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016 року Генеральної прокуратури України, у цей період було обліковано 25 кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 354 КК України [1].

Більшість кримінальних правопорушень за ст. 354 КК України скоріше за все стали результатом перекваліфікації з інших корупційних злочинів пов'язаних з наданням чи отриманням неправомірної вигоди. Адже кримінальне законодавство окрім ст. 354 КК України містить й інші статті, якими забороняється надання чи отримання неправомірної вигоди. Такі заборонені діяння, на відміну від передбачених у ст. 354 КК України, визнаються законом тяжкими чи особливо тяжкими, що дає змогу при їх виявленні та припиненні застосовувати заходи оперативно-розшукового характеру, пов'язані з обмеженням права особи на приватність та негласні слідчі (розшукові) дії.

Таким чином, можна стверджувати, що оперативно-розшукові заходи або негласні слідчі (розшукові) дії застосовуються у значній частині випадків при притягненні особи до кримінальної відповідальності за ст. 354 КК України. Однак для легалізації їх застосування попередня кваліфікації вчиненого штучно здійснюється за нормами, що передбачають відповідальність за схожі більш тяжкі діяння, як правило за

частинами 2-4 ст. 368 КК України. Тобто серед представників антикорупційних органів напрацьованою є практика притягнення осіб до кримінальної відповідальності за більш тяжкий корупційний злочин з метою уможливлення проведення необхідних для цього оперативно-розшукових та негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому процесуальні особливості отримання доказів безпосередньо впливають на правову кваліфікацію вчиненого діяння, що є неприпустим. Виправлення такої ситуації вбачається в розширенні кола повноважень працівників правоохоронних органів при здійсненні оперативно-розшукової діяльності чи проведенні негласних слідчих (розшукових) дій за рахунок законодавчого уможливлення їх проведення в незалежності від тяжкості вчиненого діяння за окремими видами злочинів. Перелік цих категорій злочинів має визначатись з урахуванням актуальності протидії певному виду злочинності. На наше переконання корупційні злочини, перелік яких є законодавчо визначеним, мають бути при цьому обов'язково враховані. Такі законодавчі зміни до Кримінального процесуального кодексу України позитивним чином вплинуть на протидію корупції у приватному секторі, та актуалізують застосування норм, передбачених у ст. 354 Кримінального кодексу України «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації».

Список використаної літератури:

- 1 Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016 року Генеральної прокуратури України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&mp

ЧОРНОРОТ Н. В.

Братська районна державна адміністрація Миколаївської області,
завідувач сектору взаємодії з правоохоронними органами, оборонної
та мобілізаційної роботи апарату

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Актуальність проблеми протидії незаконному розголошенню лікарської таємниці, в тому числі і кримінально-правовими засобами, зумовлена умовами розвитку сучасного українського суспільства. Сучасний період розвитку протидії розголошенню лікарської таємниці характеризується зміною в Україні економічної формації, інтеграцією в загальноєвропейський і світовий простір з рецепцією ряду загальнолюдських цінностей, закріплених на рівні конвенцій і декларацій. Усе це стало

наслідком того, що на сьогодні лікарська таємниця охороняється кримінальним законом.

Під лікарською таємницею в юридичній літературі (наприклад, О.І. Мацегорін) розуміють різновид професійної таємниці, урегульований чинним законодавством, відповідно до якого медичні працівники, а також інші особи з огляду на виконання ними службових і трудових функцій зобов'язані зберігати від доступу сторонніх осіб інформацію, отриману щодо пацієнта в процесі його діагностування, лікування та реабілітації.

Додержання лікарської таємниці є прямим обов'язком медичних працівників, за її незаконне розголошення встановлено кримінальну відповідальність. Проте, чітко в українському законодавстві не визначено при яких обставинах і кому можна повідомляти відомості, що становлять лікарську таємницю, щоб не допустити неправомірного розголошення, що свідчить про недосконалість українського законодавства з даного питання.

Лише в ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я зазначено, що медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків.

Кримінальна караність даного злочинного діяння, бере своє коріння з Біблії. Так, в п.16 глави 27 Старого Завіту вказано, що той, хто відкриє таємницю, втратить довіру і не знайде друга до душі своєї. А в п. 23 даної глави зазначено, що хто відкрив таємницю, той утратив надію на примирення.

Саме поняття «лікарської таємниці» визначене приблизно в 400 році до нашої ери давньогрецьким лікарем Гіппократом в так званій «клятві Гіппократа», в тексті якої зазначено: «Що б при лікуванні, а також без лікування я не побачив і не почув стосовно життя людського того, що не слід будь-коли розголошувати, я промовчу про те, вважаючи подібні речі таємницею», текст якої насьогодні можна назвати «етичним кодексом лікаря». Саме цей припис перетворився на обов'язок лікарів не розголошувати інформацію про пацієнта.

Обов'язок дотримувати лікарську таємницю, але тільки для повивальних бабок, було встановлено в Лікарському Статуті (ст.173), в якому зазначалося, що повивальна бабка повинна проявляти завжди мовчазність, особливо в таких випадках, які не терплять розголошення».

В Кримінальних кодексах УРСР в редакціях 1922, 1927, 1960 років не було статті, яка передбачала б кримінальну відповідальність за незаконне розголошення лікарської таємниці. Були лише загальні норми про відповідальність посадових осіб за розголошення відомостей, які не підлягають оприлюдненню. Тому, новелою Кримінального кодексу України 2001 року і важливим кроком в українському

кримінальному законодавстві є стаття 145 «Незаконне розголошення лікарської таємниці».

Однак, за останні роки кількість таких злочинів, як розголошення лікарської таємниці, є незначною. Так, у Єдиному реєстрі досудових розслідувань за 2013 рік відповідно до ст. 145 КК України обліковано 2 кримінальних правопорушень, за 2014 рік — 3, за 2015 — 2 та 2016 рік — зареєстровано 8 кримінальних правопорушень. Проте, жодне кримінальне провадження з обвинувальним актом до суду не направлялося.

Звернувшись до зарубіжного досвіду, слід відмітити, що в більшості кримінальних кодексів зарубіжних держав, окремо не визначено кримінальну відповідальність за порушення лікарської таємниці. Так, лікарська таємниця є складовою професійної таємниці Франції, Швеції. Цікавою, з огляду на караність злочинного діяння в українському законодавстві, що передбачене статтею 145 КК України, є стаття 128-1 КК Естонії «Розголошення конфіденційної інформації, що стала відомою у зв'язку з професійною діяльністю», яка чітко передбачає перелік інформації, розголошення якої є злочином (а саме: інформація щодо походження, штучного запліднення, сім'ї чи здоров'я особи, що стала відома у зв'язку з професійною діяльністю).

У КК Республіки Білорусь (ст. 178) передбачена кримінальна відповідальність за умисне розголошення медичним, фармацевтичним або іншим робітником без професійної або службової необхідності інформації про захворювання або результати медичного освідчення пацієнта (розголошення лікарської таємниці). Більш суворо відповідальність передбачена пп. 2, 3 даної статті — розголошення лікарської таємниці щодо наявності у особи ВІЧ-інфекції та захворювання СНІД та діяння, що тягнуть за собою тяжкі наслідки.

У ст. 61 Основ законодавства Російської Федерації про охорону здоров'я чітко зазначено перелік відомостей, за яких допускається розголошення лікарської таємниці, що слід врахувати українському законодавцю при внесенні змін до законодавства.

Не містить повної заборони на розголошення лікарської таємниці і кримінальний процесуальний закон. Однак, вже в п. 1 ст. 69 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, було зазначено, що лікарі (поряд з психологами, священнослужителями та фахівцями у галузі права) не можуть бути допитані з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо вони не звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості. Аналогічну норму збережено і в чинному КПК України 2012 року (п. 4 ч. 2 ст. 65).

Важливим кроком в українському законодавстві щодо збереження лікарської таємниці є прийняття законодавчого акту в 2006 році, що регулює питання заповнення медичними працівниками листка непрацездатності (вказання діагнозу хворого у вигляді шифру відповід-

но до Міжнародної статистичної класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я, прийнятої 43 Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я 1 січня 1993 року).

Нести та зберігати таємницю хворого (пацієнта) дуже важко. Однак, медичні працівники (інші службові особи) зобов'язані зберігати її з дотриманням чинного законодавства, етичних правил, які беруть своє коріння з виникненням медицини. В окремих випадках, якщо діяння спричиняють тяжкі наслідки, в Кримінальному кодексі України передбачена кримінальна відповідальність. Проте, слід пам'ятати і про відповідальність перед Богом — щоб не втратити лікарю довіру в людей та не втратити надію на примирення (перш за все на примирення з самим собою).

ПОЛЕГЕНЬКА О. Р.

Національна академія прокуратури України,
викладач відділу підготовки та підвищення кваліфікації
військових прокурорів

СПЕЦИФІЧНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Незважаючи на те, що положення інституту суб'єкта злочину є досить усталеними та ретельно дослідженими в теорії кримінального права, але це щодо загального поняття і ознак цього елементу складу злочину. Що стосується суб'єктів військових злочинів, то вони майже не вивчалися. На даний час немає жодної фундаментальної роботи яка б була присвячена суб'єкту військових злочинів.

Суб'єкт військових злочинів належить до категорії спеціальних суб'єктів, оскільки він витікає із особливостей вказаних злочинів: порушувати військовий порядок і понести за це відповідальність може не будь-яка особа, а лише та яка включена спеціальним способом у систему військових відносин, на яку покладений обов'язок дотримуватися встановленого порядку проходження військової служби.

Відповідно до ч. 1 ст. 401 КК України військовими злочинами визнаються передбачені цим розділом злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів [1].

Тобто, до військовослужбовців належать: особи офіцерського складу, прапорщики, мічмени, військовослужбовці строкової служби, військовослужбовці, призвані за призовом під час мобілізації на особливий період, військовослужбовці військової служби за контрактом Збройних сил України, розвідувального органу Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, а також інших військових формувань, які створюються Верховною Радою України; військовослужбовці-жінки, курсанти військових навчальних закладів. Крім того, перелік військовослужбовців міститься також у Положеннях про проходження служби у відповідних військових формуваннях України.

До військовослужбовців слід також віднести осіб офіцерського складу, військовослужбовців строкової служби (служби за контрактом і призивних під час мобілізації) та тих, що проходять службу у військовій прокуратурі, Національній гвардії України, в Державному космічному агентстві України, державній спеціальній службі транспорту Міністерства інфраструктури України, у Службі зовнішньої розвідки України, курсантів військово-навчальних закладів (військових інститутів, військових факультетів, кафедр у складі вищих навчальних закладів). Виходячи з положень Указу Президента України від 25 жовтня 2007 р. № 1020/2008 «Про перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями Збройних сил України інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення в державних органах, установах і організаціях та граничних військових звань за цими посадами», наведений вище перелік не є вичерпним.

Варто зауважити, що однією із специфічних ознак суб'єктів військових злочинів є та, що вони під час вчинення військового злочину повинні перебувати на військовій службі у Збройних силах України та інших військових формувань України. Необхідно зазначити, що суб'єктам військових злочинів притаманні особливі ознаки, які власне і відрізняють його від загального суб'єкта злочину, а саме громадянство, стан здоров'я, вік призову на військову службу та релігійні переконання.

Згідно з чинним законодавством на військову службу можуть бути призвані лише громадяни України, які досягли 18-літнього віку і придатні за станом здоров'я до проходження військової служби, для курсантів військово-навчальних закладів вік призову знижено до досягнення 17 років у рік зарахування до вищого навчального закладу, а для жінок — збільшено до 19 років. Особи, які не придатні за станом свого здоров'я до проходження військової служби звільняються від призову на військову службу.

Таким чином, критерії придатності до військової служби є одним із визначаючих для того, щоб особа могла бути призвана на військову службу. Стан здоров'я потенційного військовослужбовця визначає спеціальна військово-лікарська комісія. На яку покладені ці обов'язки.

Щодо релігійних переконань які не дозволяють особам проходити військову службу, то у всіх нормативно-правих актах, що встановлюють порядок у сфері несення військової служби, не вказано, які саме релігійні переконання (належність до певних релігійних конфесій, сан, тощо) не дозволяють особам проходити військову службу [2, с. 140].

Отже, якщо особа не підпадає під будь-який вищезазначений критерій призову на військову службу, але все таки була призвана для її проходження, має місце незаконний призов на військову службу. Згідно з цим постає питання чи може бути особа, яка незаконно призвана на військову службу суб'єктом військового злочину.

В даному випадку слід погодитись з думкою В.О. Бугаєва, який вважає, що осіб, завідомо незаконно призваних на військову службу з вини службових осіб призовної комісії, потрібно не визнавати суб'єктом військових злочинів. Але, якщо в їх діяннях містяться, крім військового, ознаки іншого загально кримінального злочину, за вчинення останнього потрібно вирішувати питання про притягнення до кримінальної відповідальності [3, с. 106].

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до док. : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/>.
2. Остапенко Л.А., Головка М.Б. Спеціальний суб'єкт військових злочинів / Л.А. Остапенко, М.Б. Головка // Європейські перспективи. — 2014. — № 8. — С. 136-142.
3. Бугаев В.А. Воинские преступления и наказания. Дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Бугаев Валерий Александрович. — Одесса-Симферополь, 2002. — 190 с.

АБАКІНА-ПЛЯВСЬКА Л. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ

Кримінально-правовий інститут причетності до злочину визначається як сукупність правових норм, закріплених у рамках окремого розділу Загальної частини Кримінального кодексу, спрямованих на урегулювання суспільних відносин, які виникають із приводу умисних або необережних протиправних діянь без ознак співучасті, що

пов'язані з основним (попереднім) злочином, але не сприяли та не обумовлювали його вчинення.

Основними видами причетності є заздалегідь не обіцяне приховування злочину, злочинця та наслідків злочину; заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом; заздалегідь не обіцяне потурання злочину (вчинене загальним суб'єктом та вчинене службовою особою); заздалегідь не обіцяне недонесення про злочин. Разом з тим, до спеціальних видів причетності віднесено: легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України); заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій (ст. 256 КК України); використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнотоксичних речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України).

Якщо взяти за основу концепцію інституту причетності до злочину, яка полягає у доповненні Загальної частини КК України Розділом VI-І «Причетність до злочину», прив'язці покарання за причетність до злочину в залежності від тяжкості основного (попереднього) злочину та диференціації заходів кримінально-правового впливу в залежності від тяжкості основного (попереднього) злочину, з приводу якого мала місце причетність до злочину, то кримінально-правова кваліфікація таких діянь матиме певні особливості, що відповідно вимагає певного змістовного пояснення.

Кваліфікація представляє собою правову оцінку діяння з метою встановлення його сутності, надання відповідної юридичної оцінки та визнання, в зв'язку з цим, необхідних подальших заходів.

У свою чергу, кримінально-правова кваліфікація причетності до злочину – це оцінка причетного до злочину діяння, яке заподіяло чи могло заподіяти істотну шкоду, характеризується рисами кримінальної протиправності та полягає у визначенні того, якою статтею (частиною, пунктом статті) кримінального закону передбачене це діяння. При цьому, об'єктом кримінально-правової кваліфікації причетності до злочину виступатиме вчинене особою діяння, об'єктивні та суб'єктивні ознаки якого формально співпадають з ознаками причетного до злочину діяння (умисного або необережного протиправного діяння (дія чи бездіяльність) без ознак співучасті, що пов'язане з основним (попереднім) злочином, але не сприяло та не обумовлювало його вчинення).

Фактичною підставою кваліфікації причетності до злочину є вчинене причетне діяння, фактичні обставини, які підлягають правовій оцінці та співставляються з правовою нормою. Юридичною підставою кваліфікації виступає кримінально-правова норма щодо причетності до злочину. Водночас, юридичною основою кваліфікації злочинів в цілому, та причетності до злочину, зокрема, є склад злочину. Згідно загально визнаної позиції, склад злочину включає

в себе чотири обов'язкових елементи (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона і суб'єкт), кожний з яких характеризується певними ознаками.

Відповідно до вказаної класифікації видів причетності до злочину кваліфікація буде поділятися на кваліфікацію основних видів причетності до злочину та спеціальних. Окрім того, кримінально-правова кваліфікація основних видів причетності також матиме свої особливості в залежності від того, відносно злочину якої тяжкості матиме місце причетність до злочину.

Незалежно від того чи мав місце закінчений основний (попередній) злочин, чи незакінчений — ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння та категорія його тяжкості є майбутньою основою для кримінально-правової кваліфікації причетності, адже в залежності від того, якої тяжкості був вчинений основний (попередній) злочин відбувається її подальша правова оцінка.

Визначення суспільної небезпеки причетного до злочину посягання у ході його кваліфікації можливе після того, як буде встановлена норма кримінального закону, яка передбачає відповідальність за основний (попередній) злочин невеликої тяжкості. Констатація того, що вчинена дія або бездіяльність формально містить ознаки причетного до злочину діяння, але через малозначність не являє суспільної небезпеки, виключає кваліфікацію скоєного як злочину за певною нормою кримінального закону.

При цьому, не є кримінально караною дія або бездіяльність, яка утворює причетність до злочину невеликої тяжкості, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. У разі вчинення причетності до злочину середньої тяжкості причетну особу може бути на загальних підставах звільнено від кримінальної відповідальності.

Причетність до тяжких та особливо тяжких злочинів складає злочин та вимагає відповідних заходів кримінально-правового впливу, при цьому є необхідним встановлення якої тяжкості мав місце основний (попередній) злочин.

У разі наявності конкуренції норм щодо основних та спеціальних видів причетності до злочину, варто враховувати всі обставини вчинення правопорушення та всі об'єктивні та суб'єктивні його ознаки в своїй сукупності, встановлювати чи не відсутня яка-небудь ознака спеціальної норми, якщо так, то застосуватися повинна загальна норма.

Таким чином, кваліфікація спеціальних видів причетності до злочину (ст.ст. 209, 256 та 306 КК України) відбувається на загальних підставах, умовах та із застосуванням встановлених правил.

Отже, на основі проведеного дослідження можемо прийти до висновку щодо існування певного алгоритму кваліфікації причетності до злочину:

- встановити, чи мала місце причетність до злочину;
- визначити який злочин був вчинений в якості основного (попереднього) кримінального правопорушення та категорію його тяжкості;
- визначитися з тим, чи мало місце причетне до злочину діяння, яке становить основний вид причетності до злочину, чи спеціальний;
- з'ясувати, який саме вид причетності до злочину було вчинено і якою нормою КК України його передбачено;
- дослідити вчинене діяння на предмет наявності сукупності кримінальних правопорушень, конкуренції норм тощо;
- сформулювати формулу кваліфікації вчиненого причетного до злочину діяння.

Кваліфікація причетності до злочину має охоплювати всі необхідні етапи кримінально-правової кваліфікації та своїм результатом встановлювати підсумок, завершення, висновок про правову оцінку скоєного причетного до злочину діяння.

СТЕПАНЕНКО О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДОЦІЛЬНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Не викликає сумнівів твердження, що кожен чинний нормативно-правовий акт, в тому числі і КК України, повинен бути доцільним, тобто відповідати тим цілям та завданням, які перед ним стоять та враховувати закономірності розвитку суспільства і держави. Однак, реальний стан справ такий, що законодавство страждає суттєвими недоліками. А причини останнього, досить часто, криються в проблемах правотворчої діяльності. Саме тому, виникає питання як здійснити перевірку, що необхідно враховувати щоб обґрунтувати доцільності криміналізації певного діяння. Вважаємо, що в даному напрямку ключовими повинні стати підстави криміналізації, про що вже наголошувалось в науковій літературі (наприклад, М.В. Бавсун).

Підстави криміналізації — це процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких, породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей. О.І. Коробєєв наводить найбільш об'єктивну класифікацію підстав криміналізації: 1) юридико-кримінологічні; 2) соціально-економічні; 3) соціально-психологічні [1, с. 80].

Ключове значення серед юридико-кримінологічних підстав займає суспільна небезпечність. Суспільна небезпечність злочину полягає в тому, що злочин руйнує важливі, найбільш цінні суспільні відносини і шкода від такого діяння значна та істотна. Тобто якщо така характеристика відсутня, криміналізація діяння буде недоцільною. Наступною підставою, яка входить до першої групи є відносна поширеність діянь та їх типовість. Відносність в даному аспекті має важливе значення, адже якщо діяння має небезпечний характер і при цьому є масовим, криміналізація його буде практично неможливою. Причиною цьому являється якраз і велика поширеність такого діяння. Якщо співвіднести дану підставу з принципом доцільності, то можна зазначити, що кримінально-правовими засобами, в силу поширеності діяння, неможливо досягти бажаного результату, тому в таких випадках доцільно застосовувати інші засоби, наприклад, адміністративно-правові, дисциплінарні та інші.

Також, важливою підставою криміналізації в рамках першої групи являється динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують. Дослідження даної характеристики має ключове значення на шляху впливу на причини виникнення та поширення суспільно небезпечних діянь, що в подальшому дає можливість мінімізувати такі причини кримінально-правовими засобами. Поряд з цим, важливим є розуміння, що кримінально-правові засоби повинні вводитись та діяти не ізольовано, а в комплексі з економічними, політичними, соціальними, культурними та іншими. Крім того, необхідно зауважити, що кримінально-правові заходи являють крайніми, такими, які застосовуються лише тоді коли використано інші, такі як моральні, дисциплінарні, адміністративні, цивільно-правові та інші, які не дали бажаного результату. Також необхідно враховувати можливості системи кримінальної юстиції. Дана характеристика повинна служити фактором, що стримує надмірне розширення криміналізаційних процесів [2].

Наступну групу підстав криміналізації складають соціально-економічні підстави. Соціально-економічні підстави криміналізації, пов'язані із принципом доцільності в тому, що криміналізувати діяння необхідно лише після того як будуть вжиті соціально-економічні заходи або інші заходи «некримінального» характеру. Доцільність криміналізації повинна передбачати встановлення, що інші засоби є недостатніми. В рамках даної характеристики важливо продемонструвати, які засоби вже застосовано або те, що кримінально-правові засоби є доповненням до інших, що в результаті становитиме певний комплекс. Криміналізація діяння доцільна тоді і тільки, коли вже використало інші засоби, які не дали бажаного результату. Саме тому, доцільність криміналізації передбачає, що здійснення захисту найбільш значимих суспільних відносин іншими засобами є неефективним і тому таке діяння необхідно криміналізувати.

Також важливим у встановленні криміналізації певного діяння вперитись, що криміналізація носитиме більше позитивних, а ніж негативних наслідків. Звичайно, важливо в даному аспекті враховувати наявність ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони, як правових так і матеріальних. Адже в іншому випадку норма не буде застосовуватися, що звичайно підриватиме авторитет кримінального закону та довіру до нього як дієвого механізму.

Крім того, визнання діянь злочинними не видається можливим без урахування соціально-психологічних й історичних чинників, тобто без відповідності цих процесів рівню розвитку суспільної свідомості і вимогам громадської. У кожному конкретному випадку перед введенням кримінально-правової заборони необхідне вивчення правових уявлень у суспільстві відносно діяння, що підлягає криміналізації. Однак, оцінка суспільної думки не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Необхідне вивчення історичних, моральних і інших уявлень, суттєвих для кожного конкретного випадку [2].

Досить важливим аспектом являється врахування конкретних обставин та тенденцій розвитку кримінального права. Норми кримінального закону повинні віддзеркалювати ті закономірності та тенденції, які характерні як для даного часу та місця, так і враховують загальний напрямок розвитку кримінального права. Саме в даному аспекті проявляється зв'язок принципу доцільності, а саме його об'єктивної складової, з соціально-психологічними підставами криміналізації.

Проведений аналіз дає можливість зробити висновок, що у вироблених кримінально-правовою наукою підставах криміналізації досить чітко проявляється принцип доцільності. Саме тому, якщо криміналізація буде відповідати аналізованим підставам вона буде доцільною і в результаті законність буде доцільною. Поряд з цим, враховуючи, що аналізовані підстави криміналізації не є обов'язковими для суб'єктів правотворчої діяльності, досить часто вони не враховуються законотворцем. І як результат, зміни, які вносяться до КК України, не відповідають принципу доцільності. Тому, важливим аспектом є встановлення певних законодавчих вимог щодо дотримання принципу доцільності при здійсненні кримінальної правотворчості.

Список використаної літератури:

1. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. — Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1987. — 268 с.
2. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Балобанова Дар'я Олександрівна. — О., 2007. — 199 с.

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ
«ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
І «ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ»**

Питання дослідження джерел кримінального права серед вітчизняних та українських дослідників слід згадати роботи П.П. Андрушко, В.О. Навроцького, Ю.М. Оборотова, М.П. Орзіха, П.М. Рабіновича, В.М. Селіванова, О.Ф. Скакун, М.І. Хавронюка, Д.Ю. Хорошковської, В.М. Шаповала, С.Д. Шапченко та ін., які торкалися різних аспектів досліджуваної проблеми.

Питання проблем джерел кримінального права стикається з невідрішеністю проблематики, що стоїть однією з перших в черзі та пов'язана із теоретико-правовими тлумаченнями понять. Як нами вже зазначалося, що поняття джерел кримінального права та запропонованим поглядом [1, с. 78] про виділення поняття джерел кримінально-правового регулювання є багатограним, що пов'язано із тим, що є різні розуміння даних понять, які пов'язані із невірним розумінням порядку здійснення правом процесу формування, що пов'язане з неоднозначністю в розумінні поняття того, що саме формує та регулює кримінально-правові відносини.

Інше питання проблемності набуває про співвідношення понять «джерело кримінального права» та «джерело кримінального закону». Проблема неузгодженість даних понять не є новою. Її раніше частина дослідників (О.С. Іоффе, М.Д. Шаргородський) визначали джерела права через норми права. Державна воля, виражена у праві, набуває певної та необхідної форми. Цією формою є норми права [2, с. 134]. Та навіть запропоновано у контексті даної дискусії С.Л. Зівсом використовувати термін «джерело норм права», оскільки йдеться про зовнішню форму вираження норм права [3, с. 8, 21].

Також, існують думки про визнання правотворчої діяльності джерелом права. Так, про непогодженість із цим вказує І.Б. Новицький, що джерело права — не нормотворча діяльність держави як процес, це акт нормотворчої діяльності, яким встановлюються або визнаються юридичні норми, отже джерело — не процес правотворчості, а його результат [4, с. 7-8]. Виходячи з наведеного на продовження цієї проблематики, більш доцільно також визначати питання співвідношення поняття «джерело права» та «джерело закону» й в кримінальному праві.

В кримінальному праві проблемні питання щодо даної тематики піднімалися Навроцьким В.О., що окремо розрізняє поняття «джерело

кримінального права» та «джерело кримінального закону» [5, с. 23]. На думку Харитонової О.В. «самостійного значення, відмінного від принципу верховенства закону, принцип верховенства права набуває тоді, коли право розглядається як явище, яке не міститься виключно в законах та інших нормативних актах, тобто коли має теоретичне і практичне розрізнення права і закону» [6, с. 540]. Корчевна Л. зазначає, що європейська правова традиція ніколи не змішувала право і закон, і не стверджувала, що одне лише вивчення закону дозволяє дізнатися, що таке право. Право не міститься лише у законодавчих нормах [7, с. 20].

У цьому контексті необхідно визначити змістовне наповнення так званого правового закону. В юридичній літературі наголошується, що «правовий закон» розглядається як «право (з усіма його об'єктивно необхідними властивостями), яке отримало офіційну форму визнання, конкретизації і захисту, словом – законну силу. Правовий закон – це адекватне вираження права в його офіційному визнанні, загальнообов'язковості, визначеності і конкретності, необхідні для діючого позитивного права» [8, с. 33]. Оскільки для чинного позитивного права необхідним є встановлення у будь-якій сфері життєдіяльності повноцінного правового регулювання, та правовий закон в такому випадку в ідеалі повинен збігатися з положеннями матеріальних джерел як витоків встановлення відповідного порядку, що врегульований державою завдяки об'єктивізації системи відповідних правових норм. Таким чином, у правовому законі джерела законодавства відповідають його джерелам права як більш ширшого поняття.

Вважаємо, що для розмежування двох понять «джерела права» і «джерела законодавства» потрібно визначитись із існуванням цих складних нормативних системо-комплексів – система створення норм права і система створення норм законодавства. В цілому визначення «закону як права» передбачає подолання юридико-позитивістського розуміння права, яке зводить сутність закону до його оформлення певним актом волевиявлення влади (в особі її органів), а також до його самодостатності, що не хитається залежно від змін, закладених у ньому соціальним змістом.

Отже, ці два системо-комплекси потребують чіткого розмежування, а саме розрізнення двох понять: права, що його створює держава, і права, що застосовують у цій державі. Очевидно, що друге поняття є складнішим і ширшим за перше, оскільки поряд із власним правом держави воно охоплює й інші джерела створення правових норм (міжнародні договори, визнані державою, норми права іноземних держав, рішення Конституційного Суду України та інші). Водночас право – як створене державою, так і застосоване із законом, який може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Згідно з ч. 1 ст. 8 Основного Закону в Україні визнано і діє принцип верховенства права. Одним із проявів верховенства права (зазначено у п. 4.1 Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання [9]) є те, що

право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а містить й інші соціальні регулятори, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Отже, своїм рішенням Конституційний Суд України визнав те положення, що поняття «право» і поняття «законодавство» є різні поняття, тобто де право складається не тільки із норм, що закріплені у законодавстві. Тому, звідси слідує, що існує різне поняття термінів «джерела права» і «джерела законодавства».

Фактично з теоретичного погляду закон припинив бути єдиним вираженням та втіленням права. І, відповідно, не лише законодавство можуть розглядати як джерело права. Тому можемо говорити про те, що поняття «джерело закону» є різновидом більш широкого поняття «джерело права».

Список використаної літератури:

1. Кузембаєв О.С. Джерела кримінально-правового регулювання та кримінально-правової заборони в аспекті формування кримінально-правових відносин / О.С. Кузембаєв // Нормативні та прикладні засади удосконалення інституту призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Одеса, 26-27 грудня 2015 р.) / відп. ред.: В.О. Туляков. — Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. — С. 78-82.
2. Иоффе О.С. Вопросы теории права / О.С. Иоффе, М.Д. Шаргородский. — М. : Госюриздат, 1961. — 381 с.
3. Зивс С.Л. Источники права / С.Л. Зивс ; Отв. ред. В.П. Казимирчук ; АН СССР. Ин-т государства и права. — М. : Наука, 1981. — 139 с.
4. Новицкий И.Б. Источники советского гражданского права / И.Б. Новицкий. — М. : Госюриздат, 1959. — 157 с.
5. Навроцький В. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять / В. Навроцький // Право України: Юрид. журн. — 2011. — № 9. — С. 20-24.
6. Харитонов О.В. Деякі методологічні аспекти дослідження кримінального права та закону / О.В. Харитонов // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матер. міжнар. наук. — практ. конф. : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. — Луганськ, 2011. — С. 537-542.
7. Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція /Л. Корчевна // Право України. — 2004. — № 5. — С. 19-22.
8. Бігун С.В. Неправове та правове законодавство: філософсько-правові аспекти / С.В. Бігун // Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку. Збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції (м. Косів, 24–29 січня 2005). Випуск VI. — К.: Київський університет права НАН України, 2005. — С. 31-37.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 // Офіційний вісник України від 26.11.2004 — 2004 р., № 45, стор. 41, стаття 2975, код акту 30642/2004.

ТИМОФЕЕВА Л. Ю.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры уголовного права

ПОСЯГАТЕЛЬСТВО НА ПОЛОВУЮ СВОБОДУ В КОНТЕКСТЕ ГУМАНИСТИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ

Свобода как фундаментальная гуманистическая ценность вытекает из задач уголовного закона, предусмотренных ст. 1 УК Украины как отправной точки последующих норм, направленных на обеспечение охраны прав и свобод человека, а также безопасности, которые проявляют двuasпектность (широкое и узкое значение) реализации принципа гуманизма в уголовном праве (В. А. Гацелюк, И. В. Коршиков, В. В. Мальцев, Т. Р. Сабитов, В. Д. Филимонов, Н. И. Хавронюк, М. В. Ююкина и другие). Многие уголовно-правовые запреты, связанные с посягательством на свободу (в частности, предусмотренные ст. 152, 153 УК Украины) с точки зрения философского осмысления состоят в нарушении права на выбор, а также реализации принципа гуманизма в широком смысле, которое как концепт может способствовать обеспечению системности правотворчества и правоприменения.

Гуманизм — жизненная позиция, утверждающая право и обязанность человека придавать смысл и форму своей жизни [2]; ориентируется на положительные качества человека (милосердие, смирение, вера, справедливость, надежда, целомудрие, любовь), которые представляют сущностную характеристику человека (т. е. только в их проявлении можно узнать человеческое) и могут проявляться в правоопослушном (конструктивном) поведении в сфере права. Гуманизм направлен на то, чтобы сохранить конструктивные качества и жизненную позицию человека, однако не отрицает негативных характеристик человека [1, с. 61-63], которые могут проявляться в нежелательном (деструктивном) поведении лица, в частности совершение преступлений против половой свободы. Кроме того, из этого определения вытекает необходимость построения гуманистичного общества при помощи мышления, свободы выбора, использования человеческих качеств и способностей.

Наиболее ярко охрана гуманистичной свободы проявляется в уголовно-правовом запрете подавления свободы другого лица на вступление в половые сношения, а также выбор партнера и способов таких сношений (ст. 152-154 УК Украины). В соответствии с ч. 1 ст. 152 УК Украины лицо подлежит уголовной ответственности за изнасилование, т. е. половые сношения с применением насилия. В действующем уголовном законе криминализованы насильственные способы подавления половой свободы (применение физического или психического насилия; либо угроза его

применения; беспомощное состояние потерпевшей — 152, 153 УК Украины); использование служебных полномочий (отношений власти-подчинения с потерпевшей — 154 УК Украины). Перечень способов подавления половой свободы для квалификации деяния по ст. 152 является исчерпывающим.

Кроме того, в дефиниции изнасилования пропущен важный признак «против воли лица» и определяет деструктивный корень преступления — экспансию (как один из наиболее деструктивных качеств). Некриминализированы такие способы подавления половой свободы по ст. 152 УК Украины как уничтожение имущества либо угроза его уничтожения, обман (злоупотребление доверием потерпевшей, обещание жениться, обещание оплаты, подарка или прочих выгод) и другие способы, которые исключают добровольность потерпевшей. Во многих зарубежных странах обман рассматривается как способ совершения изнасилования (Албания, Бельгия, Польша, Сан-Марино, Великобритания и прочие страны). Такой подход учитывает интерпретацию ЕСПЧ. В частности в деле М. С. против Болгарии, заявление № 39272/98 от 04.12.2003 г. ЕСПЧ назвал отсутствие согласия потерпевшей существенным признаком для квалификации изнасилования.

Законодатель Украины не закрепил признак «без согласия» для предупреждения злоупотреблений со стороны потерпевших. В частности по действующему УК Украины не преступно (но не желательно с точки зрения нравственности; и подлежит административному взысканию в соответствии со ст. 181-1 КУоАП) вступать в половые отношения за плату (проституция). Поэтому не оплата сексуальных услуг не влечет за собой их квалификацию как изнасилование.

Более широкая интерпретация изнасилования связана также с принуждением вступать в любые общественные отношения с другим лицом против воли способом обмана, шантажа, использованием своего и чужого авторитета, служебного положения, физического и психического насилия, а также угрозы его причинения и прочее. Такие деяния также подавляют свободу выбора; не желательно и влечет за собой серьезные последствия в развитии личности; утратой смыслов и ценностей.

Фундаментальные ценности аксиоматичны и важны для системы уголовного права, поскольку именно они определяют движение и покой лиц относительно определенных направлений пути. Закон и нравственность — это определенная система правил движения по дороге жизни, которая определяет когда идти на зеленый и стоять на красный, а на желтом принимать решение в каком направлении двигаться или не двигаться дальше¹.

---

¹ «В жизни каждого из нас каждый день происходит сотня выборов и не бывает их хороших или плохих. Просто каждый из выборов создает другую жизнь, другой неповторимый мир. Но каждая жизнь заслуживает того, чтобы её прожить, каждая тропа — чтобы быть пройденной». / Кинофильм «Господин Никто» (2009 г.).

Подавление свободы принятия решений в повседневной жизни человека (в частности, относительно согласия на вступление в определенные отношения; выбора партнера и способов таких отношений) проявляет деструктивное, нежелательное поведение лица, ведущее к совершению преступлений. В концепции гуманистического планирования важен каждый человек, его качества, способ мышления, обуславливающие его решения и потребности. Желательно, чтобы принимая решение, лицо основывалось на своих положительных качествах (милосердия, любви, целомудрия, справедливости), велений совести, а не выгоды, деструктивно воздействующих на человека и ведущих к совершению «нежелательных» деяний и посягающих на свободу других.

Список использованной литературы:

1. Кондратюк Л. В. Антропология преступления (микро криминология). — М. : Изд-во НОРМА, 2001. — 344 с.
2. Устав Международного гуманистического и этического союза / Website IHEO International Humanist and Ethic Union // URL: <http://iheu.org/humanism/what-is-humanism>

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

ДРЬОМІН В. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ПРОТИДІЯ ДЕІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ: ЗАВДАННЯ ДЛЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Як показують кримінологічні дослідження, злочинність прагне до самовідтворення, впливаючи на базові державні інститути. Криміналізація суспільства і влади постає як процес злиття злочинного світу і державних інститутів, та, як наслідок, породжує нездатність держави виконувати свої функції. Численні зміни в структурі та механізмі діяльності органів кримінальної юстиції не мали системного характеру. Вони були переважно спрямовані на задоволення відомчих інтересів і не забезпечили створення оптимальної системи запобігання злочинним діям, їх виявлення, розслідування і покарання винних осіб. Масштабне, але хаотичне реформування суспільства в пострадянських країнах призвело до генералізованої інституціональної кризи. Ми переконані, що штучна деінституціоналізація органів державної влади та управління на початку 90-х років минулого століття стала основною метою багатьох псевдореформаторських змін, які, по суті, були спрямовані на створення сприятливих умов для приватизації, що отримала тверду характеристику «кримінальної». Держава як політичний інститут не впоралася зі своїми функціями, а з основних напрямків своєї діяльності свідомо створювала умови для незаконного збагачення окремих осіб або груп («кланів»). Поступова деінституціоналізація влади і втрата державними інститутами довіри своїх громадян зумовлена проникненням криміналітету в бізнес, а кримінального бізнесу — до влади. В Україні не відбулося головного — відділення бізнесу від влади. Проникнення злочинності у владу створює реальні загрози національній безпеці. Державні інститути внаслідок криміналізації втрачають довіру

народу, а отже — свою легітимність. Втрата легітимності розглядається як одна з важливих ознак деінституціоналізації влади.

Високий рівень корупції та втягнення держслужбовців та співробітників правоохоронних органів у криміналізовану економіку, пряма або непряма підтримка кримінальних практик не тільки суттєво знижують авторитет і ефективність інститутів правопорядку, але фактично сприяють руйнуванню інституціональних основ держави.

Реальний рівень злочинності серед керівників усіх рівнів влади та управління невідомий, проте на підставі зіставлення різних соціологічних та кримінологічних досліджень можна зробити висновок, що кримінальність влади стала її самостійною властивістю, а в багатьох випадках і функціональною ознакою. У владі формуються так звані «клані», а наявність бізнес-інтересів у її вищих ешелонах перетворює державу в «державу-корпорацію» (А. Фурсов).

«Держава-клан», або «держава-корпорація», уособлені терміном «влада», отримують ту очевидну перевагу, яка полягає в можливості на свій розсуд проявити себе «благодійником» стосовно тієї чи іншої соціальної групи, того чи іншого регіону, тієї чи іншої галузі, підприємства, фінансової установи. Підвищення зарплат і пенсій, виплати тим чи іншим категоріям населення винагород або заборгованостей — це стає частиною політики держави-корпорації. Люди, які взяли на себе відповідальність за функціонування такого політичного режиму, докладають законних і незаконних зусиль до самозбереження і відтворення свого багатства і статусу. Населення, що потрапляє за своїм власним бажанням у результаті виборів у залежність від держави-клану, буде вимушено підтримувати своїх висуванців у цій глобальній політико-економічній грі, до якої воно не має ніякого відношення. Україна переживає не просто реформи, а жорстоку конкуренцію економічних кланів на межі взаємного знищення в боротьбі за економічне панування і політичну владу. Очевидно, що найбільш сприятливими умовами для заволодіння важелями економічного і політичного впливу є ситуація розбалансованості соціальних інститутів. Звідси — постійні (планові і дострокові) вибори на всіх рівнях, нескінченні кадрові перестановки, зміни керівників уряду, міністерств і відомств, необґрунтовані реорганізації та перетворення правоохоронних установ тощо.

Протидія штучній деінституціоналізації державної влади є першочерговим завданням на шляху стабілізації суспільних відносин і головним напрямком у запобіганні криміналізації суспільства. З огляду на вищесказане, сьогодні як ніколи актуальним питанням стає підготовка кримінологів для роботи в органах влади і управління, в правоохоронних органах. На жаль, кримінологічна наука витісняється з навчальних програм, незважаючи на те, що криміногенна ситуація в нашій країні стрімко погіршується, а темпи криміналізації суспільства становлять загрозу національній безпеці. У зв'язку з цим, на нашу думку, актуальною є постановка питання про необхідність введення спеціальної

освітньої програми для підготовки кримінологів. Слід звернути увагу на те, що Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики на виконання постанови Кабінету Міністрів України ще від 04.05.93 року «Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики» розробив Національний класифікатор України «Класифікатор професій» (чинний від 28.07.2010), призначений для застосування центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Федерацією роботодавців України, всіма суб'єктами господарювання під час запису про роботу у трудові книжки працівників, у якому значаться такі професії, як «кримінолог» і «соціолог-кримінолог» (2442.2). У цьому документі підкреслюється, що необхідний рівень освіти фахівців досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки і має в цілому відповідати колу та складності професійних завдань та обов'язків. Тоді, наприклад, народні депутати замість численних радників з невідомими обов'язками могли б включати до штатного розпису кримінологів – фахівців в сфері протидії злочинності та корупції, проведення кримінологічної експертизи законопроектів. В системі правоохоронних органів повинні бути створені кримінологічні підрозділи і введені посади кримінологів. Такі заходи будуть повністю відповідати відомій і загальноновизнаній думці – краще попереджати злочини, ніж карати за них (Ч. Беккарія). Однак складається враження, що кримінологія сьогодні, як і в «застійні» брежнєвські часи, може стати небажаною для можновладців, так як розкриває кримінальні реалії в широкому соціальному і політичному контекстах.

ГОЛОВКІН Б. М.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
доктор юридичних наук, професор

ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У МИТНІЙ СФЕРІ

Корупційна злочинність у митній сфері – це система корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних з корупцією, що вчиняються посадовими (службовими) особами митних органів ДФС України при застосуванні законодавства з питань державної митної справи у відносинах з особами, які переміщують товари і транспортні засоби через митний кордон, а також при взаємодії з іншими органами держави,

що забезпечують митну діяльність. Зміст корупційної злочинності полягає протиправній митній діяльності уповноважених органів держави та їх посадових осіб в особистих і корпоративних корисливих цілях. Об'єктом злочинного впливу корупційної злочинності є встановлений порядок здійснення митної діяльності. Джерелами корупційної злочинності виступають тіньова економіка, транснаціональна організована злочинність, недоліки в організації діяльності державної фіскальної служби України. Головною причиною корупційної злочинності у митній сфері бачиться високий попит серед управлінського апарату і посадових осіб митних органів на незаконні джерела доходів, а також пропозиція незаконної вигоди з боку декларантів, які бажають «зеконормити» на обов'язкових митних платежах. Саме співпадіння корисливих інтересів митників і декларантів породжують корупцію й корупційну злочинність. Остання виникає на основі встановлення протиправних взаємовигідних відносин між стороною, яка переміщує товари і транспортні засоби через митний кордон (займається зовнішньоекономічною діяльністю) та стороною, що від імені держави забезпечує застосування законодавства України з питань державної митної справи. Отже, системоутворюючою ознакою корупції є сформована на основі співпадіння інтересів незаконна взаємодія суб'єктів митних правовідносин, за якої обидві сторони корупційної угоди отримують неправомірну вигоду внаслідок порушення законного порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Системний характер корупції у митній сфері впливає також із принципу організації та інтегрованого управління державною фіскальною службою, діяльністю митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій щодо здійснення митної справи. Незважаючи на різну функціональну спеціалізацію, державні органи уповноважені на здійснення митного, прикордонного й інших видів контролю, спільними зусиллями забезпечують виконання цілісної технології пропуску товарів через державний кордон і дотримання єдиного режиму законності на усіх етапах митного процесу. А тому, корупційні дії посадових осіб фіскальних, контролюючих та правоохоронних органів відповідальних за виконання митних правил взаємоузгоджуються, що забезпечує безперешкодний рух контрабанди, контрафактних товарів, їх пропуск через державний кордон і випуск на митну територію України або за її межі.

Однією з поширених форм корупції у митній сфері є так зване *корупційне узаконення* фактично незаконних експортних, імпорتنих і транзитних операцій. Корупційна змова між посадовими особами митних органів ДФС та суб'єктами ЗЕД відбувається вже на етапах документальної підготовки переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, а також попередньої перевірки документів у осіб, які перетинають державний (митний) кордон. Зловживання владою і службовим становищем в корисливих цілях починаються при

узгодженні митної вартості товарів під час укладання зовнішньоекономічних контрактів і далі, при видачі сертифікатів на окремі групи товарів, попередній перевірці митних декларацій та інших товаросупроводжувальних документів. Ціллю такої корупційної діяльності є надання фактично незаконним зовнішньоекономічним операціям виду формально законних або прикриття очевидних порушень митних правил, замасковане під службову недбалість.

Корупція та її злочинні прояви у митній сфері виступають засобом прикриття іншої злочинної діяльності, пов'язаної з переміщенням через митний кордон товарів, предметів та транспортних засобів. Зусиллями правоохоронних органів суспільству нав'язується думка, що нібито суть проблеми корупції на митницях криється у недоброчесності окремих посадових осіб митних органів ДФС. Насправді це не так. Корумповані митники, які отримують неправомірну вигоду за пропуск через митний кордон та випуск у вільний обіг предметів контрабанди, товарів на які встановлені обмеження і заборони, не тільки порушують принципи доброчесності роботи фіскальної служби. В абсолютній більшості випадків вони перебувають у злочинній змові з особами, які займаються незаконною зовнішньоекономічною діяльністю, а також організованою злочинною діяльністю транснаціонального характеру. Важко собі уявити, як можна перемістити через пункти пропуску через митний кордон предмети контрабанди, об'єкти права інтелектуальної власності без «мовчазної згоди», а фактично при співучасті з уповноваженими особами державної прикордонної служби, митних і правоохоронних органів. Очевидно, що корупційні правопорушення і злочини забезпечують ухилення від адміністративної та кримінальної відповідальності за пошушення митних правил та кримінально-правових заборон.

Структура явища корупційної злочинності у митній сфері складається з таких елементів: 1) корупційне забезпечення злочинної діяльності щодо переміщення через митний кордон предметів контрабанди та контрафактної продукції; 2) співучасть у різних видах транснаціональної злочинної діяльності шляхом зловживання службовим становищем; 3) перешкоджання законному переміщенню товарів і транспортних засобів через митний кордон; 4) службова недбалість щодо виявлення, запобігання та припинення митних правопорушень і контрабанди; 5) приховування корупційних злочинів посадових осіб митних органів ДФС та інших органів державного контролю з боку правоохоронних органів.

СЕРДЮК П. П.

Национальная академия прокуратуры Украины,
главный научный сотрудник отдела научно-методического обеспечения
организации работы в органах прокуратуры
Научно-исследовательского института,
доктор юридических наук, профессор

КРИВОПУТЬЯ ОТНОСИТЕЛЬНОГО ИЗМЕРЕНИЯ ИНТЕНСИВНОСТИ ПРЕСТУПНОСТИ

Использование аналитической единицы сравнения социального явления на 100 000 населения относится к вековой традиции, которая настолько широко используется в мире, что многие статистические службы государств отказались в публикациях статистических данных от абсолютных показателей, используя только коэффициенты на 100 000 населения. Самым ярким примером этого является Норвегия. Впрочем, и другие государства используют их без малейших сомнений. Между тем, расчёт индекса преступности на 100 000 населения основан на ошибке, которая не принимает во внимание влияние количества народонаселения региона на конечный показатель, выражающийся в индексе преступности. В реальности все социально оцениваемые явления разворачиваются в условиях всего количества населения на избранной территории.

Сама идея использования аналитической единицы сравнения проста. Можно понять, что этот способ сравнения даёт возможность сравнить распространённость некоего социального явления на территориях с разным количеством населения. Однако полнейшей неожиданностью воспринимается тот факт, что коэффициент на 100 000 населения исчисляется таким образом, что всё количество преступлений, совершённое всем населением исследуемой территории, пытаются разместить в пределах этой самой аналитической единицы сравнения, равной 100 000 населения этой территории. На самом деле, выходит вот что. Территории с разным количеством населения сравнивают таким образом, что игнорируют то, что количество людей, находящихся на этих территориях, даёт разную количественную вероятность конечного количества совершённых преступлений. На территориях с количеством населения, которое значительно превышает меньше населённые территории, вероятность совершения большего количества преступлений значительно выше, чем для меньше населённых территорий. И, тем не менее, по иронии, с целью нивелировать это количественное различие, за основу берётся количество преступлений, совершённых всем населением территории, а не количество преступлений, совершённых случайно отобранными 100 000 людьми соответствующего возраста.

Например, возьмём два торта, очень разных по размерам, как метафору разных городов, населённых разным количеством людей. Выделять равный шаблон сравнения, например, в 100 000 населения, всё равно, что взять равный кусок из разных по размеру тортов. Сравнить количество в них крема и бисквита. И сделать вывод о различиях. Но проблема в том, что измерение преступности на 100 000 населения, каким мы его знаем, это все равно, что взять и поместить весь бисквит и крем большого торта в один маленький кусочек. И то же самое проделать с тортом поменьше. Именно это проделывают с индексом преступности, когда берут всё количество учтённых преступлений в регионе или городе и переносят на базу сравнения в 100 000 населения. Это не даёт возможности оценить реальную интенсивность преступности в таких городах.

Означенный способ сравнения содержит в себе глубочайшую ошибку, поскольку игнорируется важнейший факт вероятности количества преступлений на территории с разным количеством населения. Понятно, что среди возможных аргументов против этого, несомненно, прозвучит тезис о том, что в криминологии не установлена корреляция между количеством населения, и количеством совершённых преступлений на соответствующей территории. Что, дескать, тут имеют значения только факторы, влияющие на преступность, что повсеместно распространены ситуации, когда в городе с меньшим количеством населения, совершается большее количество преступлений, чем в городе, с куда большим количеством населения. К сожалению, этот тезис основан на единичных примерах, которые, к тому же, не исключают возможности превратной регистрации преступлений. Опыт исследования этого вопроса показывает, что, напротив, корреляция между количеством населения, способного к деликту возраста, и количеством зарегистрированных преступлений, показывает очень даже очевидную картину корреляции [1].

Давайте представим мысленный эксперимент, в котором два города имеют максимально близкие факторы преступности, среди которых мы проигнорируем влияние количества народонаселения. Будем в пределах этого мысленного эксперимента думать, что количество населения не играет роли для итогового количества совершённых преступлений в этих городах. Но эти города заметно отличаются в количестве способного к деликту населения. Выйдет так, что разница в количестве совершённых преступлений будет оправдана только количеством народонаселения, а посему и разными количественными вероятностями исходов. В результате выйдет, что в городе с большим количеством народонаселения, будет произведено большее количество преступлений, исходя из закономерностей самой математической вероятности. В таком случае, сравнение будет изначально некорректным, поскольку в городе с большим количеством населения будет использоваться всё количество совершённых преступлений, и помещаться в границы

аналитической единицы в 100 000 населения. Это будет показывать более высокий коэффициент, но, не исходя из худшего или лучшего состояния преступности в этих городах, а исходя из самого способа расчёта.

Список использованной литературы:

1. Сердюк П.П. Относительное измерение интенсивности преступности: монография / П.П. Сердюк. — Запорожье: Кругозор, 2016. — 1000 с.

БЕРЕЗОВСКИЙ А. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ СУСПІЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНІ ПРОЯВИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ВКЛЮЧЕНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

1. Теза про необхідність кримінологічного вивчення суспільно-небезпечних проявів життя суспільства вже давно не викликає суттєвих заперечень. Як зазначає відомий норвезький кримінолог Нілс Крісті: «Поняття небезпеки — одне з найважливіших у кримінології». Звідси, кримінологічному вивченню підлягають соціальні процеси, які проявляються як суспільно-небезпечні, тобто заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння шкоди певним суспільним відносинам тощо.

Зрозуміло, що розмаїття соціального життя наповнено палітрою різних, за оцінкою, проявів: від позитивних — до негативних, від соціально-корисних — до шкідливих. В діапазоні цих проявів є й нейтральні, які не завдають як суттєвої шкоди суспільству, так і користі. Однак, для цілісності уявлень і суджень вони теж підлягають вивченню і оцінці.

На основі такого методологічного підходу здійснюється кримінологічне вивчення судової реформи в Україні, яка відбувається зараз.

Одним із методів, що використовувались нами при здійсненні кримінологічного вивчення судової реформи в Україні, є включене спостереження («із введенням суб'єкта спостереження «усередину» відносин та умов, у яких функціонує емпіричний факт» [1, с. 105]) — автор взяв участь у конкурсі на зайняття 120 вакантних посад суддів касаційних судів у складі Верховного Суду України, оголошеного Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (далі — ВККСУ) 7 листопада 2016 року.

2. Судова реформа в Україні відбувається на основі «оновленого» законодавства: і змін до Конституції України (розділ VIII «Правосуддя») [2], і Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3] тощо.

Одразу зазначимо, правове регулювання певних суспільних відносин, пов'язаних із формуванням суддівського корпусу та судової влади в цілому, компетенцією ВККСУ тощо, на мою думку, не позбавлене недоліків. Ці «недоліки» правового регулювання за різних обставин відіграють роль як фонових явищ, так і криміногенних факторів.

3. Суттєвим криміногенним потенціалом наділені обставини, які не дозволили забезпечити прозорість усіх процедур, пов'язаних з кваліфікаційним оцінюванням кандидатів на посади суддів, насамперед, це стосується проведення анонімного письмового тестування та практичного завдання і встановленням їх результатів.

На моє глибоке переконання, на даний момент ВККСУ у своєму арсеналі має всі необхідні засоби для забезпечення прозорості проведення кваліфікаційного оцінювання кандидатів на посади суддів — від фінансових, до організаційних.

Зокрема, питання про оприлюднення як виконаних тестів, так і практичного завдання до цих пір є відкритим (наразі мова йде не про оприлюднення результатів (оцінки) тестів та виконаних практичних завдань — це було зроблено). Також не знаходить раціонального обґрунтування відповідь на питання про підстави ненадання можливості широкому загалу відразу ознайомлюватися з матеріалами кваліфікаційного оцінювання — сканування і оприлюднення як виконаних тестових завдань, так і практичного завдання (судового рішення касаційної інстанції) не зайняло б багато часу. Однак, без сумніву, розміщення на офіційному веб-сайті ВККСУ виконаних тестів і практичних завдань, не зашифрованих, а персоніфікованих, зняло б значну частину доміслів щодо об'єктивності оцінювання та підстав прийнятих рішень.

Не забезпечення прозорості проведення кваліфікаційного оцінювання ВККСУ підсилює «зневіру» широкого загалу щодо необхідності та ефективності здійснення не тільки судової реформи, а взагалі соціальних перетворень в Україні, а це, в свою чергу, викликає справедливе обурення тим, що відбувається в об'єктивній дійсності.

4. Щодо причин такого стану речей, коли спостерігається не тільки небездоганне правове регулювання, а й небездоганна правова реалізація у сфері реформування судової влади в Україні, зазначимо: не всі дії ВККСУ в зв'язку з проведенням судової реформи є професійними (наприклад, в соціальних мережах широко обговорювались помилки, допущенні при формулюванні питань анонімного письмового тестування, а ці «помилки» були затвердженні в установленому законодавством порядку згідно спеціальних процедур членами ВККСУ); певна «не визначеність» з критеріями оцінювання результатів анонімного письмового практичного завдання відкриває шлях до зловживань; сама система оцінювання, коли визначальними критеріями добору суддів (за сумою балів — 210/790) є не професійні якості (знання, практичні навички тощо), а інші якості — відкриває, на нашу думку, можливість у реалізації суб'єктивних устремлінь певних «заінтересованих» осіб.

Список використаної літератури:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / А.П. Закалюк. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 424 с. — (Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки).

АНИЩУК В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри галузевих юридичних дисциплін
Черкаського факультету,
кандидат юридичних наук

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Одним із напрямів реформування пенітенціарної системи України є створення на базі кримінально-виконавчої інспекції служби пробації, існуючої в більшості країн Європи [1].

Як підкреслює начальник управління КВІ ДПтС України Олег Янчук, «Офіційно, пробація заявила про себе в Україні у травні 2002 року, коли делегація Державного департаменту України з питань виконання покарань повернулася з відрядження у Королівство Швеції і за його результатами подала до Кабінету Міністрів України пропозиції про створення в Україні служби пробації.

Ключовою відмінністю майбутньої пробації від існуючої в Україні системи виконання покарань, альтернативних позбавленню волі, є її соціальна складова, яка включає заходи соціальної реабілітації засуджених, соціальної допомоги, ресоціалізації, заходи соціальної підтримки та контролю, що мають вирішити завдання попередження повторного вчинення нових злочинів.» [3].

Великим досягненням для України стало прийняття 5 лютого 2015 року закону України «Про пробацію». Як зазначає начальник управління КВІ ДПтС України, «Прийняття Закону України «Про пробацію» — це перший результат на шляху до впровадження європейської моделі роботи з правопорушниками».

Сьогодні світова спільнота та, зокрема, Європейський Союз розглядають пробацію не як альтернативу тюремному ув'язненню, а як заходи кримінально-правового реагування, що мають застосовуватися у першу чергу. До позбавлення волі вдаються лише у крайніх випадках, коли це відповідає інтересам безпеки потерпілого, суспільства або ресоціалізації правопорушника [4, с. 80]. В Україні кількість станом на початок 2015 року у місцях позбавлення, обмеження волі та слідчих

ізоляторах утримувалося 73,4 тис. осіб, а кількість засуджених до покарань без позбавлення волі складала 87,5 тис. осіб.

Зазначеним Законом пробація визначається як система наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності, та забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, яка притягається до кримінальної відповідальності. На даному етапі впровадження пробації орган пробації створюється у складі Державної пенітенціарної служби України шляхом реорганізації кримінально-виконавчої інспекції, яка забезпечує виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Пробація умовно поділятиметься на досудову, наглядову та пенітенціарну.

Згідно положень закону України «Про пробацію» орган пробації на запит суду подає досудову доповідь, що містить результати незалежного соціального дослідження обвинуваченого. Це дослідження не має на меті довести його винуватість або невинуватість, а містить висновок про ризик вчинення обвинуваченим повторного злочину та можливість його виправлення без позбавлення або обмеження волі.

Орган пробації забезпечує виконання покарань, альтернативних позбавленню волі (громадські роботи, виправні роботи з відрахуванням частини заробітної плати до бюджету, заборону займати певні посади або займатися певною діяльністю, звільнення від покарання з випробуванням). За засудженим до альтернативних покарань здійснюється пробаційний нагляд, що передбачає як контроль за поведінкою, так й індивідуальний план соціальної, психологічної допомоги, профілактичних і виховних заходів, які базуються на проведеній оцінці ризику вчинення повторного злочину та потреб. Виховну та профілактичну роботу здійснює працівник пробації, а не органу внутрішніх справ.

Щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за рішенням суду застосовуються пробаційні програми психокорекційного змісту (наприклад, подолання агресивної поведінки, шкідливих звичок, психологічних проблем) або соціально-реабілітаційні програми (набуття позитивних соціальних навичок, соціального статусу, усунення або мінімізація негативних соціальних факторів).

Працівники пробації працюватимуть також в установах закритого типу для здійснення заходів підготовки засуджених до звільнення, координуючи ці заходи з підрозділами пробації за місцем проживання засудженого після звільнення або місцем розташування установ соціальної адаптації для звільнених. Тобто створюється система реального соціального супроводу звільнених, яка розпочинається з місць позбавлення волі.

Для виконання завдань пробації збільшується обсяг повноважень працівників. Так, на відміну від працівника кримінально-виконавчої інспекції, працівник пробації набуває статусу учасника кримінального процесу з відповідними обов'язками та правами. Працівник пробації

також набуває права отримувати безкоштовно від будь якого органу інформацію, необхідну для виконання завдань пробації. Крім цього, з метою здійснення нагляду працівник пробації має право відвідувати у будь якому місці та на будь якій території осіб, до яких застосовано пробацію, або викликати їх та отримувати від них пояснення. З метою підвищення ефективності завдань пробації до складу персоналу кожного підрозділу органу пробації планується введення посад психолога, педагога та соціального працівника.

Отже, у статті достатньо обґрунтовується необхідність упровадження в Україні служби апробації як органу виконання покарань, альтернативних позбавленню волі, а також як як дуже ефективного заходу кримінально-правового характеру до неповнолітніх, які скоїли злочин.

Список використаної літератури:

1. Кошинец В. Необходимо шире применять наказания, альтернативные лишению свободы // Голос Украины. — 2006. — № 111(3861). — 20 июня.
2. Трубников В.М. Яким має бути відновне правосуддя у відношенні до неповнолітніх // Формування української моделі відновного правосуддя: Міжнар. конф. Київ, 10-11 лютого 2005 р. — К.: Український Центр Порозуміння, 2005. — Відновне правосуддя в Україні: Спецвипуск. — 102 с. — С. 79–81.
3. Янчук О. Сучасний стан та пріоритетні завдання реформування кримінально-виконавчої інспекції України в службу пробації — Режим доступу: <http://kvs.gov.ua/zmi/SuchasnyyStanPytannya08082014.pdf> — Заголовок з екрану.

ЧЕРКАСОВ С. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

1. Важливий вплив на стан законності в Україні здійснює система кримінальних покарань та організація їх виконання. Оскільки нині суспільство прийшло до висновку, що покарання у виді позбавлення волі не є кращим засобом боротьби зі злочинністю, на порядку денного стоїть питання про скорочення об'ємів його застосування і пошуку шляхів розширення застосування альтернативних мір покарання.

2. Підвищення ефективності виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є одним з концептуальних напрямків, передбачених Концепцією державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента

України від 08.11.2012 № 631/2012, і забезпечуватися воно повинно, зокрема, шляхом:

- створення правових та матеріально-технічних умов для реформування кримінально-виконавчої інспекції у службу пробачії;

- розроблення і впровадження системи реабілітаційних та корекційних програм для осіб, до яких застосовані покарання, не пов'язані з позбавленням волі, та осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

- розроблення волонтерських програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення або обмеження волі;

- розроблення програм підготовки персоналу служби пробачії.

Впровадження служби пробачії для неповнолітніх є одним з основних шляхів створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх правопорушників, передбачених Концепцією розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, схваленою Указом Президента України від 24.05.2011 № 597/2011.

3. Пробачія є невід'ємним елементом пенітенціарної системи розвинутих європейських країн, а також країн, що стали на шлях демократичних перетворень.

Упродовж останніх десятиліть в рамках ООН та Ради Європи ухвалено низку документів, спрямованих на розширення застосування заходів, альтернативних позбавленню волі, головними серед яких є Мінімальні стандартні правила ООН відносно мір, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), прийняті Резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 14.12.1990 р. № 45/110, та Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів, затверджені Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи від 19.10.1992 р. № R (92) 16. З 2010 р. в рамках Ради Європи діє новий стандарт організації національних пробачійних служб – Правила Ради Європи про пробачію, прийняті Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи від 20.01.2010 р. № CM/Rec (2010)1. Правила визначають сферу застосування, основні принципи, організацію та види пробачії, правовий статус персоналу служби пробачії, його функції. Правила Ради Європи про пробачію стали основою для створення національної системи пробачії в Україні.

4. В Україні пробачія є відносно новим інститутом. Її прототипом можна вважати звільнення від відбування покарання з випробуванням – кримінально-правовий захід, введений Кримінальним кодексом України 2001 р. шляхом трансформації умовного засудження і відстроочки виконання вироку, які існували за Кримінальним кодексом УРСР 1960 року.

Впровадження в Україні інституту пробачії зумовлено необхідністю як підвищення ефективності виправлення і ресоціалізації засуджених, так і виконання міжнародних зобов'язань щодо ширшого запровадження видів покарань, альтернативних позбавленню волі. Її сутність полягає у

випробуванні певних категорій злочинців спеціальними юридичними обов'язками, поєднаними з наданням їм різної допомоги реабілітаційного характеру. Основною метою пробації є ефективне виправлення засуджених та зведення до мінімуму кримінального рецидиву.

Ключовою відмінністю майбутньої служби пробації від існуючої нині системи виконання альтернативних покарань є її соціальна складова, яка включає заходи соціальної реабілітації засуджених, допомоги та підтримки, що мають вирішити завдання виправлення засуджених та попередження повторного вчинення ними злочинів.

5. Невід'ємною складовою заходів з реалізації Закону України «Про пробацію» від 05.02.2015 р. є реформування кримінально-виконавчої інспекції, розроблення і впровадження системи реабілітаційних та корекційних програм для осіб, до яких застосовані покарання, альтернативні позбавленню волі, та осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також волонтерських програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

6. До основних проблем та труднощів, що ускладнюють успішну реалізацію концепції пробації в Україні, належать: недосконалість правового регулювання, наявність застарілої нормативної бази; складність забезпечення достатнього і стабільного фінансування пробаційної діяльності; відсутність практичного досвіду щодо підготовки та реалізації різнопланових пробаційних програм; необхідність перепідготовки персоналу кримінально-виконавчої інспекції, їх додаткового навчання та стажування; некомплект штатного персоналу та велика плінність кадрів кримінально-виконавчої інспекції, пов'язана з низькою заробітною платою та невеликою престижністю професії; відсутність в структурі державної кримінально-виконавчої служби необхідного числа спеціально підготовлених соціальних працівників, здатних реалізовувати реабілітаційні та корекційні програми (психологи, педагоги та ін.).

МЕЛЬНИЧУК Т. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук, доцент

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ДЕВІАНТНОСТІ

При переході до постіндустріального типу функціонування багато спільнот зіткнулися з глобалізаційними парадоксами, які на відміну від очікуваного позитивного прогресивного впливу, створили ряд соціально-

економічних і похідних від них криміногенних загроз, відобразивши адаптивну сутність кримінальної активності. Відповідно одним із визначальних завдань сучасної кримінології, у фокусі якої перебувають сутність та природа злочинності, є виявлення діалектичного взаємозв'язку між диспропорціями економічного розвитку, соціальною поляризацією і станом кримінологічної безпеки суспільства з тим, щоб розробити адекватну стратегію мінімізації чинників відтворення злочинних проявів на індивідуальному і масовому рівнях та нейтралізувати віктимність.

Емпірично підтверджено, що більша частина злочинів, вчинюваних у світі, за своєю мотивацією та обумовленістю належать до злочинів корисливої спрямованості (традиційні загальнокримінальні та білокомірцеві). Незважаючи на деякі зміни світових тенденцій злочинності — збільшення кількості злочинів ненависті, необережних злочинів, політично інспірованих злочинів, найбільшу питому вагу з відносно невеликими коливаннями у всіх країнах складають злочини, продуковані деструктивним пристосуванням до соціально-економічних протиріч.

Трансформація економічних відносин призводить до відмирання одних форм злочинної діяльності та появи нових злочинів або новітніх способів вчинення. Їх поява пов'язана із тим, що тіньова економіка та економічна злочинність завжди паразитують на легальній інфраструктурі економіки та відбивають адаптивні механізми пристосування до змін «правил гри» у регулюванні економічної діяльності, маркетингових пріоритетах, етиці ведення бізнесу тощо. Економічна злочинність в такому випадку виступає як різновид девіантної соціалізації, аналізованої у конкретній історичній формації з урахуванням реалій виробничих ресурсів, потужностей соціального капіталу, інтенсивності бізнесової комунікації та менталітету населення.

Конструктивістський підхід до концептуального осмислення і емпіричного дослідження девіантності передбачає усвідомлення відносності соціальної «норми» і соціальних «відхилень» (Я.І. Гілінський). Певні види, форми, зразки поведінки є «нормальними» або «девіантними» тільки з точки зору встановлених соціальних норм в даному суспільстві в даний час.

Немає жодної поведінкової економічної активності, яка була б девіантною сама по собі, не залежно від соціального контексту та суспільної оцінки. Зазначене, у свою чергу, дозволяє зробити висновок про релятивність(конвенційність) змісту економічної злочинності.

Відповідно до суспільної оцінки змінюється і ступінь відповідальності. В такому разі економічна злочинність як економіко-правова категорія постає як «рухома мішень», змістовне навантаження якої постійно трансформується.

Доцільність врахування конвенційності змісту економічної злочинності підсилена ренесансом радикальної (критичної) кримінології в сучасних дослідженнях. Представники критичного напрямку вважають,

що принципів положення їх теорій неможливо зрозуміти без оцінки соціального, політичного, економічного, культурного контекстів, в яких відбувався розвиток ідей.

Контекстна зумовленість передбачає й здатність економічної злочинності до самовідтворення завдяки функціональності, а також інтерпретацію та оцінку прямих та непрямих наслідків. Враховуючи вектори її впливу на суспільство, можемо виділити функції економічної злочинності (фактично економічної девіантності, беручи до уваги міркування про конвенційність змісту), але при цьому зацентрувати на амбівалентності (спектральності) функцій та наслідків вчинення економічних злочинів.

Кримінальна економічна складова корисливої злочинності в нашій державі має відносно невелику питому вагу (не більше 10% у загальній структурі зареєстрованої злочинності), але за масштабом деструктивних наслідків (прямих та непрямих збитків, відтоку капіталів, нівелювання ділового іміджу українських виробників, зниження інвестиційної привабливості) та криміногенними потужностями (формуванням корпоративно-організованих форм злочинного господарювання, міжнародними зв'язками із транснаціональними злочинними організаціями, латентизацією із корупційним забарвленням) економічна девіантність становить пряму загрозу національній безпеці та потребує кримінологічно-переджувального впливу.

РАКОВСЬКА Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Черкаського факультету,
кандидат юридичних наук, доцент

ДІТИ-БІЖЕНЦІ В УМОВАХ ЗРОСТАЮЧОЇ ЗАГРОЗИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Міграція супроводжується постійною загрозою зростання випадків торгівлі людьми, особливо для неповнолітніх осіб, які мігрують без супроводу дорослих. За результатами дослідження GlobalSlaveryIndex фонду WalkFreeFoundation майже 46 мільйонів осіб у 167 країнах світу живуть у сучасному рабстві, ці люди є жертвами торгівлі людьми, примусової праці, сексуальної експлуатації тощо. Число сучасних рабів у світі порівняно з минулорічними даними зросло на 28 % [2].

Попри існування у 158 країнах законів, які передбачають кримінальну відповідальність за цей злочин, випадків засудження за торгівлю людьми у світі вкрай мало, зазначають в Управлінні ООН з наркотиків і злочинності. А у 15 відсотків країн взагалі не зафіксовано жодного випадку засудження за цей злочин [3].

Понад 1,2 млн людей втекли від бідності та війни у 2015 році у сподіваннях знайти спокійний притулок в Європі. Ця тенденція продовжилася і 2016-2017 роках. В самій лише Туреччині живуть 2,7 млн сирійських біженців. Оскільки далеко не всі дорослі можуть працювати в Туреччині через надто складний трудовий кодекс, тягар заробітків все частіше лягає на плечі сирійських дітей, які не відвідують школи. До війни рівень грамотності у Сирії сягав 95% [4].

Так, за даними неурядової організації SavetheChildren. всього у 2015 році в Європу прибуло 26 тис. дітей та підлітків без супроводу дорослих [8].

Діти складають непропорційно велику частку біженців у світі: в цілому вони становлять третину всього населення світу, при цьому їх число дорівнює близько половині усіх біженців.

28 мільйонів дітей змушені залишити свою Батьківщину в результаті військових конфліктів, серед них 10 мільйонів отримали статус біженців, 1 млн мають статус шукачів притулку і близько 17 мільйонів дітей є внутрішньо переміщеними особами, тобто не залишили межі своїх країн [7].

За даними Європолу, в Європі без вісті пропали 10 тисяч дітей-біженців. Велика кількість дітей могла пропасти у першій країні на шляху до Європи – Греції. Так, саме Греція прийняла перший мільйон біженців, що вирушили до Європи на човнах у 2015 році. Однак, на той час грецька влада не змогла забезпечити надійну реєстраційну процедуру та перевірку особи прибуваючих біженців, за що владу країни не раз критикували європейські правозахисники. Так, п'ять тисяч неповнолітніх зникли в Італії, ще тисяча – в Швеції.

За період з 2011 по 2016 роки в Британію без батьків або опікунів прибули 9287 неповнолітніх. Більшість із них були розподілені у дитячі будинки або прийомні сім'ї. З 2007 по 2015 роки понад чотири тисячі сиріт, які претендують на отримання статусу біженця, були змушені покинути країну [6].

Станом на травень 2016 року за даними Фінської поліції безпеки близько 2,5 тисячі біженців зникли із пунктів прийому. Федеральна кримінальна поліція Німеччини повідомила, що в 2016 році число зниклих в країні мігрантів молодше 18 років досягло 8 тис. 991 осіб. При цьому за весь 2015 рік на території країни пропали 5 тис. 835 неповнолітніх мігрантів [6].

Згідно з новою доповіддю ООН, 60% жертв торгівлі людьми – іноземці, які приїхали в країну, де були скоєні злочини. Велика частина з них – мігранти. В країнах Європи, Азії та Близького Сходу серед жертв торгівлі людьми зростає число осіб з Сирії, Іраку та Сомалі, 79% з них – жінки і діти – заявив представник Управління ООН з наркотиків і злочинності Д. Брандоліні [5].

У 2015 році нараховувалося 60 мільйонів біженців та вимушено переселених осіб, у Африці тисячі дорослих і дітей, змушених мігрувати, стають жертвами торгівців людьми.

Міжнародна організація з міграції (ІОМ) ООН протягом 10 місяців провела опитування понад 9 тис. мігрантів, які прибули в Європу на човнах по Середземному морю та заявила, що з них, понад 70 % мігрантів, ставали жертвами торгівлі людьми, незаконної торгівлі органами і експлуатації праці. Майже три чверті респондентів зазначили, що під час транспортування вони зазнавали експлуатували.

Майже половина опитаних (49 %), переважно мігрантів із Лівії знаходилися у заручниках з метою подальшого отримання викупу. Інша половина мігрантів повідомила, що під примусом зброєю їх примушували безоплатно працювати. Для інших, примусова праця була єдиним способом звільнення з полону і «бронювання» місця на човні в Європу. 6 % заявили, що були свідками примусу осіб, які перебували в полоні та інших, до здачі крові, або продажу власних органів для оплати частини подорожі [1].

Список використаної літератури:

1. 70% мігрантів у Європі ставали рабами і донорами органів, — ООН. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://espresso.tv/news/2016/10/18/70_migrantiv_u_yevropi_stavaly_rabamy_i_donoramy_organiv_oon
2. Дослідження: 46 мільйонів людей у світі живуть у рабстві. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dw.com/uk>
3. Жертвами торгівлі людьми дедалі частіше стають діти і чоловіки — звіт ООН. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/>
4. Життя біженців : дитяча праця та торгівля людьми. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ua.euronews.com/2016/07/15/human-trafficking-tracking-a-lost-generation>
5. Мазуренко А. Біженці можуть стати «живим товаром» — ООН. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1606135-bizhentsi-mozhut-stati-zhivim-tovarov-oon>
6. Сотнидетейбеженцев пропали без вести в Британии. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.vz.ru/news/2016/9/4/830516.html>
7. У світі нарахували близько 50 мільйонів дітей-біженців. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://espresso.tv/news/2016/09/07/u_sviti_narakhuvaly_blyzko_50_milyoniv_ditey_bizhenciv

МАРЧУК А. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ ЗАРУБІЖНИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ СИСТЕМ З УРАХУВАННЯМ КРИМІНОГЕННОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАСУДЖЕНИХ

Одним з основних напрямків вдосконалення діяльності пенітенціарних систем найбільш розвинених зарубіжних країн є запровадження сучасних цілей відбування покарання. Як зазначають деякі фахівці, програми реабілітації злочинців не діють так ефективно, як це пропа-

гандується у засобах масової інформації. Зростання кількості засуджених у всьому світі, переповнення в'язниць, «тюремна приватизація», неефективність більшості ресоціалізаційних програм при виконанні покарань — все це стає порогами, на яких остаточно розбивається «виправний ідеал». Саме тому у багатьох сучасних країнах погляди на цілі покарання, у тому числі і його відбування, базуються на теорії безпеки, яка враховує криміногенний потенціал кожного окремого засудженого.

В пенітенціарних системах таких країн як Велика Британія, Німеччина, Ізраїль, Японія, скандинавських країнах на практиці втілюється фактор безпеки. Тюремні служби цих країн визначають криміногенний потенціал кожного засудженого і в залежності від нього, розподіляють до установ виконання покарань або застосовують сучасні альтернативні покарання (домашній арешт, електронний моніторинг та ін). Так, у Великій Британії засуджені класифікуються на категорії (А, В, С, D) в залежності від ступеню вірогідності того, що вони можуть здійснити втечу з місць позбавлення волі і тієї небезпеки, яку вони будуть нести для суспільства. Ступінь відповідальності за здійснення втечі, за яким засуджених відносять до однієї з категорій, визначається за видом вчиненого злочину, строком вироку і наявністю попередніх судимостей. При розподілі засуджених у тюрми відповідного рівня безпеки, враховується також принцип територіальності. Отже, за результатами вивчення злочинець зараховується до певної класифікаційної групи, згідно з якою підлягає направленню для відбуття покарання в той чи інший вид центральної пенітенціарної установи [1, с. 13].

Характерною рисою пенітенціарної системи Японії є розподіл засуджених до установ виконання покарань також в залежності від його криміногенного потенціалу. Всі засуджені до позбавлення волі поступають спочатку до центрів класифікації, за результатами яких вони можуть бути направлені в пенітенціарні установи для: осіб з незначними злочинними нахилами; осіб з більш розвинутими злочинними нахилами; іноземних громадян; осіб, термін покарання яких більше восьми років; осіб, які молодші 20 років; психічно хворих осіб; осіб з різними захворюваннями та фізичними вадами [2, с. 62].

Оцінку безпеки і криміногенних потреб засудженого проводять у скандинавських країнах. До прикладу, у виправних установах Нідерландів функціонує система біометричних даних засуджених. При першому позбавленні волі та прибутті до в'язниці, крім реєстрації даних про в'язня, паспорти містять інформацію щодо спроб і вірогідності втечі засуджених осіб [3, с. 62]. Слід зазначити, що за останні 25 років у Данії кількість засуджених майже не змінюється. Деякі дослідники пов'язують даний факт з тим, що покарання у виді позбавлення волі застосовується судом у випадках крайньої необхідності і тільки до засуджених з досить високим криміногенним потенціалом.

Законодавча система виконання покарань у Німеччині спрямована на забезпечення громадянам високої ступені безпеки, як і в вищеваве-

дених країнах. У зв'язку з цим суди у Німеччині досить часто призначають покарання у виді позбавлення волі [3, с. 32]. У цьому контексті зазначимо той факт, що для країн Західної Європи характерно короткострокове покарання до позбавлення волі (від 2-х до 3-х років). Таким чином, у 85,5 % засуджених до позбавлення волі строк покарання не перевищував 2-х років. На строк від 2-х до 5 років було засуджено не більше 13, 3 % та вище 5 років – тільки 1, 2 % [3, с. 33].

Зазначимо, що фактор безпеки покладений в основу пенітенціарної політики країни аж ніяк не виключає виправлення засудженого та необхідності застосування до нього різноманітних програм реабілітації. Не врахування цього фактору призводить до негативних наслідків. Так, до прикладу, США зіштовхуються з серйозною проблемою переповнення пенітенціарних установ. Більшість американських дослідників пов'язують це з в'язничною приватизацією, яка повинна відповідати таким цілям як – забезпечення безпеки суспільства шляхом ізоляції засуджених, та їх трудова реабілітація. Як уявляється, на цьому фоні категорія «безпеки» покликана поширювати «тюремну приватизацію» у пенітенціарні системи, практично без соціальної складової виправлення засуджених. Крім того, така пенітенціарна політика дуже обмежує можливості застосування альтернативних покарань, не пов'язаних з ізоляцією засуджених осіб.

Одним з головних напрямків реформування української пенітенціарної системи має бути реформування, певною мірою, застарілої системи установ виконання покарань з урахуванням криміногенного потенціалу кожного засудженого.

Список використаної літератури:

1. Prisonwalkthrough – Questions». Understandingyoursentence. Criminal Justice System. – 13 September. – 2017. – 213 с.
2. Закордонні в'язниці: особливості архітектури, будівництва та обладнання // Аналітичний огляд з пропозиціями. – М., 2011. – С. 61-62.
3. Strafrechtspflege in Deutschland: Faktenund Zahlen. – Bonn, 1996. – S. 32.

ФЕДЧУН Н. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

«ЛЮДСЬКИЙ» ФАКТОР У СИСТЕМІ ЗАГРОЗ КРИМІНОЛОГІЧНИЙ БЕЗПЕЦІ МОРЕПЛАВСТВА

Питання кримінологічної безпеки в морській сфері потребують перегляду значення впливу та ролі людського фактору в механізмі виникнення і реалізації загроз безпеки мореплавства, зокрема її кримінологічній складовій, а отже, й ефективності кримінально-правових засобів її забезпечення.

Кримінологічна безпека мореплавства є складовою громадської безпеки, яка, в свою чергу, є елементом національної безпеки. У більш широкому сенсі вона є складовою міжнародної безпеки світового морегосподарського комплексу або міжнародної безпеки мореплавства, включаючи безпеку людей, судна, вантажів, екологічну безпеку, безпеку об'єктів інфраструктури (портів, морських транспортних шляхів, транспортних коридорів).

Основним змістом кримінологічної безпеки мореплавства є недопущення виникнення та реалізації загроз кримінально-правового характеру об'єктам безпеки мореплавства, що безпосередньо впливає на захищеність законних прав та інтересів особи, суспільства, держави.

Загроза кримінологічній безпеці мореплавства являє собою сукупність злочинних проявів та криміногенних факторів, що створюють реальну і потенційну небезпеку (виклик, ризик) настання суспільно-небезпечних наслідків у процесі експлуатації об'єктів морського транспортного комплексу.

Більшість загроз безпеці мореплавства має реальний характер. Крім загроз, спричинених природними стихіями, решта є результатом людської діяльності, а в аспекті кримінологічної безпеки мореплавства — результатом впливу «людського фактору». Адже негативний вплив загроз природного походження можна зменшити за умови сумлінного виконання правил судноводіння, спеціально передбачених з урахуванням «небезпек моря».

Аналіз системи факторів, що впливають на стан захищеності мореплавства, зводиться до вивчення двох основних компонентів: суб'єктивного (поведінка особи, що порушила правила безпеки мореплавства і особливості її особистості) і об'єктивного (плавзасіб і ситуація). Необхідно зазначити, що причини порушень правил безпеки мореплавства кореняться в суперечності між двома цими сторонами, тобто полягають у невідповідності особистості (або її поведінки) вимогам ситуації або технічного стану плавзасобу. Необхідно додати, що також

компоненти слід враховувати щодо вивчення діяльності управлінських працівників морського транспорту, що забезпечують безпечну експлуатацію плавзасобів. З іншого боку, це ж стосується експлуатації будь-якого об'єкта морського транспорту.

Роль та характер взаємозв'язку кожного з перерахованих елементів у механізмі порушення правил безпеки мореплавства неоднакові. 68 % в загальній структурі факторів відносяться до особистості порушника, 20 % аварій детерміновано ситуацією та прихованими дефектами суден, 12 % факторів поєднують всі три компоненти: особистість, ситуацію та плавзасіб.

Стосовно аналізу помилкових дій людини, що потягнули за собою аварійні випадки на морі, використовується поняття «людський фактор», що включає в себе індивідуальні характеристики людини безстосовно до характеристик технічних засобів, з якими вона взаємодіє. Але порушення правил безпеки відрізняється від помилки тим, що працівник знає про можливі небезпечні наслідки своєї неправильної дії і може виконати цю дію безпечно.

Так, за даними дослідження встановлено, що більше половини аварій спричинено «людським фактором» (суб'єктивні фактори), 15% аварій детерміновано ситуацією (непереборним стихійним лихом, так званими «небезпеками моря») і тільки 10-15 % аварій пов'язані з конструктивними недоліками та прихованими дефектами суден (об'єктивні фактори), що в більшості випадків спричинені недоліками в технічному обслуговуванні.

Встановлено, що 100% осіб, які порушили правила безпеки мореплавства, становили чоловіки, в основному віком від 31 до 40 років (52,8%); 55,5% мають вищу освіту. 65,6% осіб, які порушили правила безпеки мореплавства, характеризувалися на роботі позитивно; 20,5% – частково позитивно; 13,9% осіб мали нарікання. Дисциплінарні стягнення мали 46,1% осіб; 8,1% осіб притягувалися до адміністративної відповідальності. Асоціальні форми установки осіб, що порушують правила безпеки мореплавства, відрізняються більшою парціальністю, короткочасністю і ситуативністю, а також тісним зв'язком з дефектами у сфері їх правосвідомості. Дефекти правосвідомості осіб, які порушують правила безпеки мореплавства, виражаються в основному в недосконалому знанні правил безпеки руху та експлуатації морського транспорту або у свідомому ігноруванні вимог цих правил, або в невмінні керуватися ними у певних ситуаціях.

Психофізіологічний відбір, перманентне навчання та удосконалення кваліфікації можуть дозволити знизити аварійність через людський фактор на 20-25%.

Отже, об'єктивні фактори порушення правил безпеки мореплавства – ситуація і технічний стан плавзасобу – виступають зовнішнім фоном, умовою скоєння аварії. Лише поведінкою суб'єкта (суб'єктивний фактор), що взаємодіє з ситуацією і плавзасобом, можливість реалізації загрози перетворюється на дійсність.

ІЗОВІТА А. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ПОТЕРПІЛИ ВІД ЗЛОЧИНІВ

Питання захисту прав та законних інтересів жертв злочинів, ефективного їх поновлення, своєчасного відшкодування збитків, що спричинені злочинним посяганням, залишаються надзвичайно актуальними.

За статистичними даними в Україні тільки протягом 2016 року від злочинів потерпіло 445 тисяч осіб, з них від тяжких та особливо тяжких злочинів – 188 тисяч осіб [1]. І хоч у більшості випадків потерпілі в рамках судового процесу мають змогу реалізувати своє право на відшкодування завданої шкоди, на практиці вони зіштовхуються з набагато більшою кількістю проблем соціального та психологічного характеру, які потребують швидкого вирішення.

Проблема соціальної реабілітації жертв злочинів почала активно висвітлюватись в кінці минулого століття. Цьому процесу сприяла активна нормотворча діяльність в цій сфері як на міжнародному рівні, так і на рівні окремих держав. Фундаментальним міжнародним документом, який закріпив основні засади поводження із жертвами злочину, стала Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, яка була рекомендована для прийняття Конгресом Організації Об'єднаних Націй з метою запобігання злочинності та поводженні з правопорушниками, прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї від 29 листопада 1985 р. Декларація акцентує увагу на сприянні тому, щоб судові та адміністративні процедури більшою мірою відповідали потребам жертв та визначає такі напрямки їх соціальної підтримки:

1) надання необхідної матеріальної, медичної, психологічної та соціальної допомоги по урядовим, добровільним, громадським і місцевим каналам;

2) інформування жертви про наявність медичних і соціальних послуг та іншої відповідної допомоги і забезпечення їм повної можливості користуватися ними;

3) необхідність працівникам поліції, системи правосуддя, охорони здоров'я, соціальних служб та іншому відповідному персоналу проходження підготовки, що дозволяє забезпечити розуміння ними потреби жертв і керівних принципів надання належної оперативної допомоги;

4) приділення уваги жертвам, які відчувають особливі потреби, обумовлені характером завданої шкоди або факторами раси, кольору шкіри,

статі, віку, мови, віросповідання, національності, політичних чи інших поглядів, культурних переконань або практики, майнового, станового або сімейного стану, етнічного або соціального походження та неприцездатності [2].

В багатьох країнах були прийняті закони, спрямовані на захист жертв злочинів, їх соціальну реабілітацію, компенсацію матеріальної і моральної шкоди, деякі з них в подальшому стали грати ключову роль у побудові механізму забезпечення прав жертв злочинів. Серед них особливої уваги заслуговує «Хартія жертв злочинів» (The Victim's Charter), яка прийнята 22 лютого 1990 року у Великобританії, та прийнятий у 1990 році в Сполучених Штатах Америки федеральний закон, в якому виділені основні принципи судочинства щодо жертв злочинів. У цих документах було задекларовано право на справедливе і шанобливе ставлення до потерпілих з дотриманням гідності особистості і конфіденційності; право на захист жертви злочину від обвинуваченого; право бути детально поінформованим про хід судового засідання, представляти свої інтереси та бути уважно вислуханим; непорушне право на реституцію, а також на інформацію про звинувачення, вирок, про строк відбування покарання злочинцем.

Здійснюючи порівняльний аналіз зарубіжного та національного законодавства, звертає на себе увагу той факт, що в Україні недостатньо розроблені питання соціальної реабілітації жертв злочинів, поодинокі випадки впровадження спеціальних програм медико-соціальної допомоги жертвам злочинів.

Позитивним є досвід країн Західної Європи і США, де існує сильна державна підтримка віктимологічних програм. Наприклад, у США створено Національну організацію допомоги жертвам злочинів, при Міністерстві юстиції функціонує Департамент допомоги таким жертвам. У 80-х роках був заснований Федеральний фонд допомоги жертвам для додаткового фінансування двох головних національних програм. Перша програма розрахована на утримання державних, громадських і приватних служб; друга — на забезпечення штатів додатковими коштами для виплати потерпілим державної компенсації за шкоду, заподіяну злочином. В цій країні діє більш 2000 таких програм по захисту жертв злочинів, з них більш 1400 підтримується Мін'юстом, на їх здійснення виділений федеральний Фонд у розмірі приблизно 35 млн. доларів. Не федеральне фінансування є ще більшим і складає 200 млн. доларів. Реалізація подібних програм реально дозволяє знизити окремі види злочинів і надати необхідну допомогу жертвам злочинних зазіхань [3, с. 334].

Резюмуючи викладене, можна визначити пріоритетні напрямки впровадження реабілітаційного механізму для жертв злочинів: розроблення та законодавче закріплення умов та порядку соціальної підтримки потерпілих від злочинів; створення центрів соціальної реабілітації, громадських організацій і благодійних фондів надання соціальної

допомоги потерпілим від злочинів; встановлення обсягів відповідного бюджетного фінансування для реалізації програм соціальної реабілітації жертв злочинів.

Список використаної літератури:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розгляду: статистична інформація 2017 рік // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
2. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою: резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/power.shtml
3. Юрченко О.Ю. Проблеми захисту жертв злочинів у Європейських країнах та США / О.Ю. Юрченко // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». № 3-2. – 2013. – С. 334. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5219/1/Yurchenko_332_335.pdf

ГОЛОВЧУК В. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛАТЕНТНОСТІ ЗАВІДОМО НЕЗАКОННИХ ЗАТРИМАННЯ, ПРИВОДУ, ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ АБО ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

В міжнародних правових актах (ст. 3 Загальної декларації прав людини [1], частини 1, 3 та 4 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2], частини 1, 3 та 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3]) та національному законодавстві (частини 2 та 3 ст. 29 Конституції України [4], частини 1, 2 та 4 ст. 12, ч. 4 ст. 204 Кримінального процесуального кодексу України [5]) закріплені гарантії реалізації прав на свободу та особисту недоторканість, недопущення незаконного затримання, арешту чи тримання під вартою.

Одночасно з іншими правовими механізмами, приписи Кримінального кодексу України [6] (ст. 371 (Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою)) не можуть забезпечити належну кримінально-правову охорону прав на свободу та особисту недоторканість, недопущення незаконного затримання, арешту чи тримання під вартою.

З аналізу статистичних даних, викладених у Єдиному звіті про кримінальні правопорушення [7], за період з 2013 по 2016 роки, в структурі злочинів проти правосуддя завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою, навіть не складали 1 % від загальної кількості вказаних злочинів. Так, за ст. 371 Кримінального кодексу України в 2013 році зареєстровано 35 кримінальних проваджень при загальній кількості проваджень по злочинах проти правосуддя – 563 560, в 2014 році – 27 (529 139), в 2015 році – 54 (565 182), в 2016 році – 60 (592 604).

Водночас така невелика частка офіційно облікованих завідомо незаконних затримань, приводів, домашніх арештів або тримання під вартою в статистиці злочинів проти правосуддя та невелика кількість реєстрації кримінальних проваджень за ст. 371 Кримінального кодексу України, пов'язана з високим ступенем латентності даного злочину. Майже в усіх випадках розглядуваний злочин виявляється в наслідок повідомлення потерпілих чи їх близьких про вчинення протиправних дій з боку працівників правоохоронних органів. Проте, значна частина розглядуваних злочинів залишається не виявленою в зв'язку з неповідомленням потерпілих про кримінальні правопорушення через небажання марнувати час, юридичну необізнаність, страх переслідування з боку працівників правоохоронних органів.

Не оминає увагою і діяльність органів досудового розслідування щодо проведення досудового слідства по вказаній категорії кримінальних проваджень. Так, в період з 2013 по 2016 роки до суду направлено лише четверту частину проваджень з обвинувальними актами щодо осіб винних у вчиненні злочинів: 2013 рік – 10 кримінальних проваджень, 2014 рік – 4; 2015 рік – 7; 2016 рік – 13. Якщо ж брати кількість закритих кримінальних проваджень то їх кількість в 2013 році складала 106, в 2014 році – 41; в 2015 році – 68; в 2016 році – 67. У даному випадку кількість закритих кримінальних проваджень, в тому числі тих які перебували у залишку до 2013 року, навіть перевищує кількість проваджень зареєстрованих у поточних роках. В зв'язку з цим є необхідним посилення процесуальними керівниками контролю за законністю досудового розслідування кримінальних проваджень органами досудового слідства та недопущення необґрунтованого закриття кримінальних проваджень по вказаній категорії злочинів.

Одночасно, для викриття та запобігання подібним злочинним проявам необхідно систематично висвітлювати в засобах масової інформації випадки притягнення до кримінальної відповідальності за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. Вказаний захід зміцнить уявлення пересічних громадян у невідворотності покарання, подолає страх та інертність потерпілих, свідків щодо звернення з відповідним повідомленням про вчинення кримінальних правопорушень.

Є також необхідним доведення до відому слідчих, прокурорів, уповноважених службових осіб, працівників правоохоронних органів, уповноважених службових осіб місць ув'язнення, суддів, обговорення на нарадах випадків притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. Подібні заходи мають стримувати вказаних посадових осіб від вчинення розглядуваних злочинних дій.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. — 15.12.2008. — № 93. — Ст. 3103.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята 04.11.1950 // Офіційний вісник України. — 16.04.1998. — № 13, № 32. — 23.08.2006.
4. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. // Офіційний вісник України. — 2012. — № 37. — Ст. 1370.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. // Офіційний вісник України. — 2001. — № 21. — Ст. 920.
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення, форма № 1 (місячна), затверджений наказом Генеральної прокуратури України від 23 жовтня 2012 року № 100 за погодженням з Держстатом України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402

ЦИТЯК В. Я.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ДОПОМІЖНІ РЕСУРСИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ КОРУПЦІЇ

Трансформація сучасних корупційних відносин свідчить про все більшу значущість навколозлочинних організаційно-допоміжних ресурсів відтворення корупційних практик. Зазначені ресурси представлені системою організаційних форм та засобів, що обслуговують перерозподіл грошових, майнових або інших ресурсів від вигодонадавачів до вигодоодержувачів в обмін на надання останніми законних або

незаконних послуг, забезпечують функціональність та сприяють інституціоналізації корупції.

Проведений нами аналіз кримінальних проваджень (справ), анкетне опитування та контент-аналіз офіційних повідомлень у ЗМІ про факти корупційних правопорушень, дозволяє виділити та систематизувати наступні організаційно-допоміжні ресурси корупції.

1. Підприємства-посередники, які дозволяють через псевдогосподарську або іншу діяльність отримати неправомірну вигоду (проведення «безтоварних операцій», фіктивне (лише оформлене документально) надання послуг чи виконання робіт тощо). Правоохоронна практика свідчить про виявлення, як правило, фактів безпосередньої передачі неправомірної вигоди з рук у руки або за допомогою нехитрих прийомів маскування. Втім, куди частіше використовується опосередкована, завуальована передача неправомірної вигоди за допомогою посередників. Такими «посередниками» серед інших виступають і спеціально створені для досягнення злочинних цілей підприємства. Після оплати послуг такої структури зацікавленою особою, службовець отримує належну йому винагороду в тій чи іншій формі вже безпосередньо від «своєї» фірми.

До даного елементу інфраструктури можна віднести й організації, спеціально створені учасниками корупційної схеми, співпраця з якими є умовою прийняття відповідних рішень суб'єктом публічної службової діяльності або надання ним послуг. Указані організації сприяють уникненню прямих контактів службової особи, від якої залежить прийняття того чи іншого рішення, та осіб, які надають неправомірну вигоду і зацікавлені в діяльності першого. При цьому неправомірна вигода, наприклад у вигляді грошових коштів, маскується під виглядом законної оплати послуг такої організації, з наступним переданням службовій особі.

2. Підприємства, через які відбувається «відмивання» коштів, одержаних злочинним шляхом. Саме процес легалізації коштів підвищує рентабельність систематичного отримання неправомірних вигод, оскільки дає можливість у подальшому вільно користуватися коштами у цивільному обігу. Сюди також можна віднести благодійні фонди і організації, специфіка діяльності яких дозволяє як отримувати приховану під виглядом благодійних внесків неправомірну вигоду, так і легалізувати уже отримані кошти.

3. Фонди фінансування поточних витрат відомства, що йдуть також і на відтворення та розширення корупційних трансакцій (необліковані доходи, які використовуються для надання неправомірної вигоди). Ідеться про існування так званих «обшаків», основним джерелом формування яких є кошти, одержані в результаті корупційної діяльності. Зазначені «обшаки» виступають своєрідним фондом фінансування поточних витрат відомства, які не покриваються державним або місцевими бюджетами (канцелярське приладдя тощо), а також є джерелом надання неправомірної вигоди у відносинах чиновників по вертикалі управління.

4. Підставні рахунки, відкриті на третіх осіб для зарахування коштів, та рахунки для легалізованих коштів (поточні, депозитні або карткові у вітчизняних чи іноземних банківських установах). Так сьогодні спостерігається тенденція частішого використання у корупційних відносинах електронних платіжних систем, банківських карток, що не потребує особистої зустрічі для надання/одержання неправомірної вигоди. Що стосується проведення електронних операцій, які використовуються учасниками корупційного підкупу, то до них належать: операції з банківськими (поточними, депозитними, картковими та іншими) рахунками, операції з переказу грошей без відкриття банківського рахунку, операції з управління електронним банківським рахунком, Інтернет-банкінг тощо. Використання такого роду платіжних систем підтримує координацію кримінальних зв'язків між контрагентами корупційних відносин, також і злочинними угрупованнями, за рахунок оптимізації надійності та динамічності зв'язків, що у свою чергу сприяє формуванню власного інформаційно-економічного простору.

5. Комп'ютерні та телекомунікаційні мережі, інші технічні засоби. Закритість та конфіденційність інформації про умови підкупу стимулює учасників перемовин звертатися до певних технічних та інших засобів, які б забезпечували оптимізацію відносин між ними. Ідеться про засоби захисту від прослуховування, використання спеціальних засобів зв'язку в перемовинах між контрагентами корупційних відносин, транспортні засоби, інші засоби та приладдя, необхідні для організації, маскування та реалізації підкупу.

6. Специфіка організації певних видів публічної службової діяльності (специфічна побудова відносин влади-підпорядкування, невизначеність адміністративних процедур, яка дає змогу варіативності прийняття рішень тощо).

Враховуючи роль даної складової інфраструктури сучасних корупційних відносин було б доцільно при здійсненні їх кримінологічної характеристики, крім конкретних злочинних актів, розглядати також і навколозлочинні організаційно-допоміжні інфраструктурні складові, які зовні не мають кримінальних ознак, але містять окремий криміногенний потенціал.

ДИКИЙ О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ДИНАМІКИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Динаміка злочинності останніх років має сталу тенденцію до збільшення кількості вчинених злочинів, що підтверджується даними офіційної статистики. При цьому останнім часом засоби масової інформації, українські політики та представники правоохоронних органів пов'язують ріст злочинності з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» № 838-VIII від 26 листопада 2015 року. Станом на 27 січня 2017 року, враховуючи норми вказаного закону, 7,7 тисяч засуджених осіб було звільнено з місць позбавлення волі. Про це йдеться у відповіді Міністерства юстиції на запит «Українських Новин» [1]. На наш погляд, вказаний закон справді є невдалим, про що ми зазначали у попередніх роботах [2]. Однак чи дійсно він став «скринькою Пандори» та є головним фактором загострення криміногенної ситуації в Україні? Відповідаючи на це питання, варто провести статистичний аналіз стану злочинності за останні роки — до внесення змін до Кримінального кодексу України та після.

Для проведення вказаного аналізу ватро дослідити динаміку злочинів проти життя і здоров'я особи, власності та злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів з 2015 року (до прийняття змін до КК України) по теперішній час. Таке дослідження буде проведено поквартально по кожному році окремо. Варто зауважити, що відомості про кримінальні правопорушення (провадження) обліковуються у звітності за формою № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» наростаючим підсумком. Тому для відображення поквартальної інформації про зареєстровані правопорушення використовувалися математичні методи.

Динаміка злочинності за вказані періоди досить різко змінювалася, при цьому для кожного року характерний ріст у 1 кварталі календарного року та поступове зменшення до четвертого кварталу. Така тенденція характерна для злочинів проти життя і здоров'я особи і проти власності. Так, у 2015-2017 рр. динаміка злочинів проти життя і здоров'я виглядає так: 1 кв. 2015 р. — 17921, 2 кв. 2015 р. — 12246, 3 кв. 2015 р. — 12835, 4 кв. 2015 р. — 10792, 1 кв. 2016 р. — 20181, 2 кв. 2016 р. — 15954, 3 кв. 2016 р. — 10335, 4 кв. 2016 р. — (-491)!, 1 кв.

2017 р. — 15086. При цьому від'ємне число у 4 кв. 2016 р. пояснюється тим, що за період з січня до вересня 2016 року зареєстровано 46470 фактів вчинення злочинів проти життя і здоров'я особи, а в період з січня до грудня 2016 року вже 45979. Недосконалість ведення статистичного обліку заслуговує окремого вивчення та не є метою цього дослідження, тому у цій роботі ми не будемо його досліджувати.

Досить схожою є тенденція злочинів проти власності, а саме: 1 кв. 2015 р. — 105329, 2 кв. 2015 р. — 81717, 3 кв. 2015 р. — 79222, 4 кв. 2015 р. — 95945, 1 кв. 2016 р. — 137730, 2 кв. 2016 р. — 112730, 3 кв. 2016 р. — 96615, 4 кв. 2016 р. — 58474, 1 кв. 2017 р. — 108562. Однак для встановлення взаємозалежності між змінами до КК України та погіршенням криміногенної ситуації варто дослідити динаміку вказаних видів злочинів, що вчинялися особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення. За результатами проведеного аналізу встановлено, що у 2016 році особами, що раніше вчиняли кримінальні правопорушення злочинів проти життя та здоров'я особи скоєно 3203, що на 1% менше ніж у 2015 році. Така ж тенденція характерна і для злочинів проти власності. Тобто очевидного зв'язку із внесенням змін до КК України та ростом рівня злочинів особливо особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, немає.

Враховуючи такий підхід, який визначає Закон України № 838-VIII як одноактну амністію [3], можна проаналізувати тенденції злочинності за період з 2005 до 2016 рр., враховуючи роки проведення амністії в Україні. Так, звільнення від покарання осіб по амністії відбувалося відповідно до законів «Про амністію» від 31 травня 2005 року N 2591-IV, «Про амністію» від 19 квітня 2007 року N 955-V, «Про амністію» від 12 грудня 2008 року N 660-VI, «Про амністію у 2011 році» від 8 липня 2011 року N 3680-VI, «Про амністію у 2014 році» від 8 квітня 2014 року № 1185-VII. Цікаво, що зміни рівня злочинності осіб, що раніше вчиняли кримінальні правопорушення, не мають зв'язку з проведенням у державі амністій. При цьому, наприклад, проведення у 2005, 2007, 2008 роках амністій в Україні фактично не вплинуло на зміни тенденції злочинності. Так, у 2005 році особи, які вчиняли кримінальні правопорушення скоїли 46637 злочинів, у 2006 році — 44514, у 2007 році — 45943, у 2008 році — 46117, у 2009 році — 49422. Починаючи з 2010 року, криміногенна ситуація в країні починає погіршуватися, і у 2012 році вже зареєстровано 91308 випадків вчинення злочинів особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення. До 2016 року простежується стала тенденція до зменшення злочинів вказаного виду (у 2016 році зареєстровано 50510 злочинів).

Отже, стан злочинності в Україні має сталу тенденцію до збільшення випадків вчинення злочинів, що яскраво відображається в офіційній статистиці та засобах масової інформації. У науковій літературі виділяють досить багато детермінант цього явища. Однак прийняття Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України

щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» № 838-VIII від 26 листопада 2015 року не стало визначальним фактором росту злочинності загалом.

Список використаної літератури:

1. За «законом Савченко» вже звільнили 7,7 тис. ув'язнених [Електронний ресурс] // Espresso.tv. — Режим доступу. — http://espresso.tv/news/2017/02/13/pro_quotzakonu_savchenkoquot_uzhe_zvilnyly_7_7_tys_uvyaznennykh
2. Дикий О. В. Зарахування строку попереднього ув'язнення у строк покарання: проблеми та перспективи / Олег Вікторович Дикий // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». — 2017. — Вип. 1. — Т. 2. — С. 99-103.
3. Гладун А. Новий порядок зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання: проблеми правозастосування [Електронний ресурс] / Андрій Гладун. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: http://www.akademia.gp.gov.ua/userfiles/file/Academia2016/Akt_schema/new_strok.pdf

БІЛЯВСЬКА Д. І.

Миколаївський міський відділ з питань пробації
Південного міжрегіонального управління з питань виконання
кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції,
начальник Вітовського районного сектору, член Координаційної ради
молодих юристів при Головному територіальному управлінні юстиції
в Миколаївській області

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ШТРАФУ

З часів видатної, як для національної правової історії, збірки законів «Руська правда» такому покаранню як штраф приділялось чимало уваги, адже за більшість злочинів передбачалось саме таке покарання як основне або як альтернатива навіть смертній карі. Історичний шлях цього покарання звивистий і довгий, що могло б зумовити доскональне вивчення особливостей виконання штрафу, однак на теперішній час в умовах реформування законодавства проблемних питань залишається багато.

По-перше, слід ретельно дослідити питання щодо органу, на який покладається виконання покарання у виді штрафу. Так, 02.06.2016 року в статтю 26 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі — КВК України), були внесені зміни і органом, який виконує покарання на теперішній час згідно чинного закону є кримінально-виконавча інспекція, як структурний орган Державної пенітенціарної служби

України (18.05.2016 року Постановою Кабінету Міністрів України № 348 Державна пенітенціарна служба України і, як наслідок, кримінально-виконавча інспекція ліквідована). До речі, в статті 11 КВК України серед органів виконання покарань кримінально-виконавчої інспекції теж не має. Цією ж Постановою утворені нові органи, а саме Міжрегіональні управління з питань виконання покарань та пробації Міністерства юстиції. Виходячи зі змісту змін, внесених до статті 13 КВК України, стає зрозумілим, що функції та повноваження кримінально-виконавчої інспекції перейняв новоутворений уповноважений орган з питань пробації, однак проблемою є той факт, що до повноважень органу з питань пробації не включено виконання покарання у виді штрафу. Як вбачається з вищевикладеного на сьогодні законодавчо не врегульовано питання органу, який має повноваження виконувати таке покарання як штраф, що нівелює таке покарання взагалі.

Однак доповнення повноважень органу з питань пробації виконанням покарання у виді штрафу не вирішить всіх проблемних питань, що існують в цій сфері. Стаття 26 КВК України передбачає виконання покарання у виді штрафу, однак не передбачає контролю цього покарання з боку органу, який буде його виконувати. Законодавець надає засудженій особі місячний термін для сплати штрафу в повному обсязі або частини штрафу (в разі призначення штрафу з розстрочкою) та для пред'явлення документа про сплату до кримінально-виконавчої інспекції. В разі невиконання зазначених дій, кримінально-виконавча інспекція зобов'язана звернутись до суду з поданням для розгляду питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміни несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.

Нинішній стан порядку виконання покарання у виді штрафу суперечить принципу гуманності кримінально-виконавчого законодавства, виконання покарання і відбування покарань, зазначеному в ст. 5 КВК України. Законодавець не враховує той факт, що у засудженої особи можуть бути об'єктивно поважні причини для несплати або ненадання підтверджуючого документу про сплату до органу виконання покарання у визначений строк. Окрім того, враховуючи зміст ст. 19 Конституції України, згідно якої органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах своїх повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією України та законами України, орган, що виконує покарання у виді штрафу, немає жодних повноважень відповідно до законодавства щодо виклику, опитування засуджених або ж встановлення матеріального становища чи обставин, що унеможливають виконання покарання засудженим.

Та найбільш колізійним є питання пов'язане із виконанням покарання у виді штрафу, якщо це покарання було призначено вироком на підставі угоди про примирення з потерпілим або про визнання винуватості з прокурором в порядку ст. ст. 468, 469 Кримінального процесуального кодексу

України (далі – КПК України). Так, вразі не сплати штрафу направлення подання кримінально-виконавчою інспекцією до суду про заміну такого покарання в порядку ст. 26 КВК України не узгоджується з положеннями ст. 476 КПК України, оскільки в цьому випадку має місце невиконання угоди про примирення або визнання винуватості, яке тягне за собою наслідки, передбачені КПК України, а саме, «потерпілийчи прокурор відповідно мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку». Тобто в залежності від виду угоди законом передбачено ініціювання питання про скасування вироку потерпілим або прокурором відповідно. Не врегульованим залишається питання щодо ролі органу, який виконує покарання, в цій ситуації. Мають бути надані повноважень органам пробації ініціювати питання про скасування вироку в вищевикладеній ситуації або/та мають бути врегульований процес взаємодії органу пробації з органами прокуратури та потерпілим в таких випадках.

Тому нагальною є потреба внесення відповідних змін до законодавства, зокрема до ст. 26 КВК України, де буде насправді врегульоване питання про порядок виконання покарання у виді штрафу узгоджено с положеннями КПК України щодо передбачених кримінальним процесуальним законом порядків кримінального провадження, в тому числі й на підставі угод.

Як вбачається з вищевикладеного, такий поширений вид покарання як штраф без негайного внесення змін до кримінально-виконавчого та кримінального процесуального законодавства може стати формальним, «мертвим» покаранням, а його виконання потягне за собою чисельні порушення чинного закону та уникнення від відповідальності скоєний злочин засудженою особою.

ГРЕЧАНИЙ Р. С.

Державна установа «Миколаївський слідчий ізолятор»
Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних
покарань та пробації Міністерства юстиції України,
начальник відділу по контролю за виконанням судових рішень

ЗМІНИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ДЕФОРМАЦІЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ ЯК НАСЛІДОК

Одним з найбільш критикованих законів сьогодення є Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього

ув'язнення у строк покарання», прийнятий від 26.11.2015 року, яким суд зараховує строк попереднього ув'язнення у строк відбування покарання з розрахунку один день перебування під вартою у слідчому ізоляторі дорівнює двом дням позбавлення волі. Доповнення статті 72 Кримінального Кодексу України частиною 5 не тільки назавжди залишить свій відбиток в історії українського законодавства, а й тягне за собою безліч питань до свого законотворця.

Метою зазначеного закону, як стверджували його початківці, мало стати сприяння зменшенню строків утримання в слідчих ізоляторах громадян, які знаходяться під слідством і судом; приведення у відповідальність до міжнародних стандартів умов утримання під вартою; значне зменшення строків утримання осіб у слідчих ізоляторах; економія бюджетних коштів у зв'язку із скороченням кількості людей, яких утримують у слідчих ізоляторах а також підняття на новий рівень такого поняття як «презумпція невинуватості», але на практиці ні одна зазначена мета не була досягнутою.

Цією «лазіркою» користується не тільки кожен ув'язнений, який перебуває під вартою у слідчому ізоляторі, а й кожен засуджений, який відбуває покарання у виправній колонії, вирок щодо якого набрав законної сили, окрім осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі. В зв'язку із чим сьогодні тільки Південним міжрегіональним управлінням з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції зафіксовано 1763 особи звільнених від відбування покарання, а також 7932 особи, яким скорочені строки відбування покарання у наслідок застосування судами ч. 5 ст. 72 КК України. Виникає велике питання щодо виправлення та ресоціалізації особи, яка вчинила злочину строки, які менші ніж ті, які передбачає санкція статті, адже саме виправлення є метою покарання у вигляді позбавлення волі.

Найголовнішою проблемою є те, що законодавець взагалі не приділив уваги можливості рецидиву нових більш тяжких злочинів, скоєних особами, звільнених у зв'язку із застосуванням новоспеченого закону, який суттєво мінімізує велич принцип кримінально-виконавчого законодавства — невідворотності виконання і відбування покарань. Адже при застосуванні заходів заохочення, в яких законодавець чітко зазначив умови, за яких відповідні заходи заохочення можуть бути застосовані виключно після відбуття не менше 1/3, 2/3, 3/4 строку покарання, призначеного судом на підставі ст.ст. 81, 82 КК України, ст. 101 КВК України, в яких законодавець чітко встановлює періоди часу, по відбуттю яких засуджений повинен довести своє виправлення, але застосування цього закону суттєво зменшує той самий час, який є таким необхідним для вивчення поведінки та особи засудженого, а також для його виправлення.

Приклад:

Особі, винній у вчиненні умисного тяжкого злочину суд призначив покарання у вигляді 10 років позбавлення волі. У зв'язку із тим, що до

моменту винесення вироку вже засуджена особа перебувала під вартою протягом 1 року, суд в порядку ч. 5 ст. 72 КК України зарахував строк попереднього ув'язнення в строк відбуття покарання, тобто в результаті засуджений має відбутися покарання у вигляді 8 років позбавлення волі. До внесення змін до ст. 72 КК України засуджений лише через 7 років отримав би право звернутись із заявою за місцем відбуття покарання щодо застосування до нього заохочення в порядку ст. 81 КК України, або через 5 років в порядку ст. 82 КК України, або через 3 роки 3 місяці в порядку ст. 101 КК України. Однак, враховуючи теперішній стан законодавства та ч. 5 ст. 72 КК України, той же засуджений отримає право на застосування до нього заохочень в порядку ст. 81 КК України через 5 років, ст. 82 КК України — через 3 роки, ст. 101 КК України — через 1 рік 3 місяці. Тенденція суттєвого зменшення часу для доведення свого виправлення засудженим та повернення його у соціум грає «злими жартами» не тільки з самим засудженим, а й з усім суспільством взагалі.

В розрізі порушеної проблеми виникає питання: «Чому початковий проект цього закону не було узгоджено з тими державними органами, на плечі яких фактично буде покладено тягар його виконання?» Усі ці питання не повинні сьогодні носити риторичний характер. Всі вони потребують негайних відповідей.

Закон має право на існування, але в зовсім іншому вираженні та в іншій формі, яка б відповідала усім принципам суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, статус якої носить Україна відповідно до ст. 1 «Основного закону», який має вищу юридичну силу.

ЧЕРНИШОВ Г. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

ВТОРИННА ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ: МОЖЛИВІ НАПРЯМКИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід констатувати, що злочинність — це не лише статистична сукупність злочинів, а злочин — не лише юридичний факт. Якісна зміна злочинності висуває перед кримінологічною наукою та правоохоронною практикою завдання розроблення концептуально нових підходів запобіжної діяльності. Для побудови ефективної стратегії стримування кримінальної активності переосмислення потребує стала практика

протидії злочинності, яка по суті є боротьбою зі злочинцями постфактум (тобто вже після вчинення злочинів). Основою діяльності правоохоронних органів повинна стати профілактика правопорушень, яка б ґрунтувалася на розумінні протиправної поведінки як різновиду соціально значущої людської діяльності та передбачала аналіз соціальної обумовленості, потреб, причин, мотивації тощо, що лежать в основі вчинення кримінальних правопорушень.

Дослідження вторинної злочинної діяльності ґрунтується на концепції злочинної діяльності, тобто розгляду злочинності як певного виду усвідомленої мотивованої людської активності.

«Діяльність» є міждисциплінарною, комплексною категорією, що розглядається у філософії, соціології, психології, економіці, праві як об'єкт, методологічна основа дослідження, пояснювальний принцип.

В юриспруденції в цілому концепція злочинної діяльності (діяльний підхід) в більшій чи меншій мірі використовується науковцями у кримінальному праві (Г. З. Моїсеєнко), кримінології (І. М. Даньшин, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, В. М. Кудрявцев, В. В. Лунєєв та ін.), криміналістиці та теорії оперативно-розшукової діяльності (Р. С. Белкін, С. В. Євдокименко, Н. С. Карпов, В. Я. Колдін, М. А. Погорецький, В. В. Тіщенко та ін.).

Видатний український кримінолог А. Ф. Зелінський визначає злочинну діяльність як особливий різновид людської діяльності, якій притаманні всі її загальні соціально-психологічні властивості [1, с. 178]. Злочинна діяльність являє собою систему передбачених кримінальним законом діянь і тісно пов'язаних із ними інших предкримінальних і посткримінальних дій, психологічно детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом за допомогою постановки й досягнення окремих, проміжних цілей [2, с. 96].

В. М. Дрьомін робить акцент на соціальному змісті злочинної діяльності, зазначаючи, що злочинність є різновидом предметної діяльності, що здійснюється в системі інших видів соціальної активності [3, с. 64].

Методологічні проблеми кримінологічного вивчення вторинної злочинної діяльності пов'язані, перш за все, із відсутністю у вітчизняній юридичній літературі уніфікованого підходу до визначення цього терміну та його сутнісних ознак, а також із відсутністю комплексних досліджень зазначеного феномену.

Серед зарубіжних вчених проблеми криміналізації та пеналізації, а також інші кримінально-правові аспекти вторинної злочинної діяльності розглядаються, зокрема, в роботах російського кримінолога М. М. Лапуніна. Він будує свою концепцію на основі розгляду «вторинного злочину» як родового поняття [4].

У тлумачному словнику сучасної української мови термін «вторинний» визначається наступним чином: 1) який становить другий етап у розвитку чого-небудь або другий ступінь за складом, складністю;

2) неголовний, другорядний, побічний; а «вторинність» – 1) другий, залежний від першого щабель у розвитку чого-небудь; 2) обумовленість чим-небудь, залежність, несамостійність [5, с. 165].

На нашу думку, концептуально можна виділити наступні підходи до кримінологічного розуміння вторинної злочинної діяльності, що становлять напрямки дослідження цього феномену.

Перший підхід базується на визначенні вторинного злочину, під яким М. М. Лапунін пропонує розуміти передбачене кримінальним законом самостійне, що не є співучастю умисне діяння, суспільна небезпека і кримінальна караність якого залежать від наявності вчиненого (в деяких випадках – і здійснюваного) до цього тією ж або іншою особою (в залежності від конструкції складу) основного кримінально караного діяння, в зв'язку з яким воно і відбувається [4, с. 35].

В рамках цього підходу вторинну злочинну діяльність складають такі кримінальні правопорушення, як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; приховування злочину; придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом.

На нашу думку, цю концепцію варто доповнити злочинами, які вчиняються з метою ухилення від відповідальності та/або настання іншого неправомірного результату від вчинення первинних злочинних дій (наприклад, корупційні злочини, умисні насильницькі злочини тощо).

Другий підхід. В рамках цього підходу «вторинність» пояснюється в контексті всіх тих злочинів, що вчиняються вдруге. Таке широке розуміння полягає у фактичному ототожненні вторинної злочинної діяльності з такими категоріями кримінального права, як сукупність, повторність та рецидив злочинів (ст.ст. 32, 33, 34 Кримінального кодексу України).

Третій підхід до розуміння вторинної злочинної діяльності визначає останню як рецидив злочинів у кримінологічному розумінні цього терміну (вчинення особою нових умисних злочинів в незалежності від наявності у неї судимості за попередні), включаючи такий специфічний його різновид, як пенітенціарний рецидив.

В якості попередніх висновків зазначимо, що запропоновані напрямки дослідження вторинної злочинної діяльності не мають категоричного характеру, а є певним «макетом», орієнтиром у подальшому кримінологічному вивченні цього феномену.

Список використаної літератури:

1. Зелинский А.Ф. Криминология : [учебное пособие] / А.Ф. Зелинский. – Х. : Рубикон, 2000. – 240 с.
2. Зелинский А.Ф. Криминальная психология / А.Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
3. Дрёмин В.Н. О некоторых философских проблемах современной криминологии / В.Н. Дрёмин // Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии : сборник научных статей / под. ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – О. : Фенікс, 2007. – С. 53-67.

4. Лапунин М.М. Вторичная преступная деятельность: понятие, виды, проблемы квалификации, криминализации и пенализации / М.М. Лапунин; науч. ред. Н.А. Лопашенко. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 240 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с.

ІЛЬКО С. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ НАРКОТИЗМУ МОЛОДІ

Фактори поширення наркотиків серед підлітків та молоді є специфічними. Мода наслідування своєму героєві для підлітків і молоді є головним у визначенні себе серед однолітків і дуже легко переростає в ідеологію мислення й у мотиви поведінки. Екранні герої, потенційні кумири сьогоднішніх підлітків — це люди, яким часто притаманні аморальні вчинки, а часом і злочини. Наркотики стали звичним атрибутом молодіжних вечорів, концертів популярних артистів, музичних груп, дискотек, перетворилися в один з елементів молодіжної субкультури. Статистичні дані демонструють вікове зниження часу першої спроби наркотиків підлітками і молоддю [1, с. 94].

Наркотизм не є долею бідних або соціально незахищених верств населення, а отже, процесу наркотизації населення України сприяє низка факторів: активне включення нашої країни у світовий наркотрафік і поява в її бізнес-структурі значного сегмента, пов'язаного з виробництвом і поширенням наркотиків; доволі низький рівень адаптації різних груп населення до соціальних умов, що змінилися, і як наслідок — пошук засобів «зм'якшення» економічних, соціальних і культурних наслідків так званого «трансформаційного шоку»; великий вплив у країну мігрантів, що є носіями культур, де споживання наркотиків є традиційним; — орієнтація заможних верств населення та культурної богеми на поведінкові моделі й схеми з використанням алкоголю та наркотиків і як засобів розслаблення, і як маркерів належності до елітних верств суспільства; зниження рівня розуміння небезпеки наркоманії в суспільстві, обумовлене, зокрема, інтерпретацією наркотиків, зокрема, «легких», як невід'ємного елемента сучасної масової культури і ін.

Аналіз робіт, що досліджують проблеми попередження наркотизму, дозволяє зробити висновок про те, що у вітчизняній соціології ще не склався єдиний концептуальний підхід щодо вивчення цього явища, не виділені його механізми, не розглянута сукупність чинників, які

визначають динаміку наркотизму в період трансформації українського суспільства [2, с. 68–78].

Вивчення сьогоденного стану науки і практики попередження злочинності дозволяє нам говорити про особливу перспективність інституціонального підходу для аналізу як проблем вивчення та протидії злочинності в цілому [3, с. 40], так і окремих її видів. Так, злочинність, пов'язану з незаконним обігом наркотичних засобів, необхідно розглядати в контексті складного соціального інституту наркотизму.

Як відомо механізм втягнення конкретної людини в соціальне поле наркотизму містить дві взаємопов'язані ланки особистісні характеристики і зовнішню середу. Зовнішня середа і особистісні характеристики не можуть розглядатися ізольовано, у відриві. Адже середа з необхідністю формує мотив вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, в той же час внутрішні характеристики виступають базою такого формування. Важливим формуючим механізмом виступають культурний вплив: саме культура виконує функцію передачі життєвого досвіду. В контексті дослідження механізмів наркотизації особи необхідно вивчення, по-перше, впливу найбільш розповсюджених культурних утворень, що існують в суспільстві (враховуючи, що культура включає такі явища, як родина, релігія, моральні цінності, етнічна свідомість, громадянськість та історичні традиції), по-друге, вивчення специфічних субкультурних утворень в рамках суспільної культури, які як окрему цінність мають вживання наркотичних речовин.

Функціонування інституту наркотизму органічно пов'язане з феноменом специфічної наркотичної субкультури. Дослідники відзначають, що наркокультура має свою внутрішню логіку і організацію, деякі динамічні і функціональні аспекти. В глибинній сутності вона є абсурдною: адже її мета (гедонізм, пізнання істини через розширення свідомості, інтеграція з ідейно близькими людьми і т.і.) і результат знаходяться в непримиримому протиріччі. Тому вона реалізується в постійному подоланні моральних і правових обмежень за допомогою спростування всіх традиційних людських цінностей [4, с. 14].

Від наркотичної субкультури необхідно відрізнити самостійні субкультурні утворення, з якими її асоціюють. Так, як зовнішніми атрибутами рекламно-спонукального характеру наркокультури (для початківців) виступають елітарна (богемної) субкультура (її носіями є артисти, художники, зірки естради, люди мистецтва і люди близько мистецтва, а також багаті меценати і спонсори) і кримінальна субкультура (носіями є люди, що живуть «за поняттями», злочинці, бандити, кримінальні авторитети, шахраї, які були засуджені, злочинні угруповання). В обох субкультурах допустимо вживання наркотиків, однак, це вживання не є самоцінним і стрижневим, як у наркокультурі [4, с. 18].

Дослідження цих проблем актуальне для побудови цілісної системи протидії наркотизму в Україні.

Список використаної літератури:

1. Самойлов А. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. — Вінниця, 2017. — 282 с.
2. Сердюк О. О. Еволюція соціологічних поглядів на наркотизм // Український соціум. — 2005. — № 2—3. — С. 68—78.
3. Дремін В. Н. Преступность как социальная практика: ка: институциональная теория криминализации общества // В. Н. Дремін. — О. : Юридична література, 2009. — 613 с.
4. Профілактика наркотизма: теория и практика / Под ред. С. В. Березина, К. С. Лисецкого. — Самара: 2008. — 273 с.

КЛЬОВАН Н. В.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНІЙ АДАПТАЦІЇ ЗВІЛЬНЕНИХ

В результаті засудження і відбування покарання, особливо у вигляді позбавлення волі, особа обмежується у багатьох соціально значущих благах, які не передбачені кримінальним законом (сім'я, робота, звичне оточення) і вплив цих наслідків на особистість часто буває більш значущим, ніж вплив елементів власне покарання. Поняття наслідків покарання не охоплюється поняттям кари, але вони невід'ємні від процесу виконання покарання й чинять сукупний вплив на особистість. В кримінологічному підході враховується фактичний обсяг кари, як недиференційований вплив на особистість самого покарання і його наслідків. Саме кримінологічним поняттям покарання в сукупності з його негативними наслідками (так званим «залишковим криміногенним ефектом» [1, с. 96; 2, с. 233-240]) обґрунтовується об'єктивна необхідність соціальної адаптації після відбування покарання, особливо для звільнених з місць позбавлення волі, а недоліки постпенітенціарного періоду розглядаються як детермінанти рецидиву злочинів.

Питання соціальної адаптації досліджувались у працях Ю. М. Антоняна, Н. А. Беляєва, А. Ф. Зелінського, А. С. Міхліна, Ф. Р. Сундурова, Ю. М. Ткачевського, В. М. Трубнікова, І. В. Шмарова, І. С. Яковець та ін.

Усвідомлення негативних соціально-психологічних наслідків позбавлення волі приводить до розуміння важливості й необхідності їх

нейтралізації та потребу в постпенітенціарній адаптації: як би правильно не було поставлене виховання у в'язниці, воно не спроможне досягти мети без заходів підтримки осіб після звільнення (С.І. Демет'єв) [3, с. 17]; постпенітенціарна допомога є одною з основних засад реформування (виправлення) поведінки ув'язненого злочинця (М. Фуко) [4, с. 393-396]; «призонізація» робить ув'язнених ще менше придатними, чим раніше, до «нормального» життя (Д. Клемер) [5]; в особистості ув'язненого відбуваються психічні, психологічні зміни і морально-психологічні перетворення (Сундуrow Ф.Р.) [6, с. 38-39]; позбавлення волі загрожує криміногенними наслідками, а тривала ізоляція істотно послаблює або навіть руйнує адаптаційні механізми, веде до патологічних змін особистості засудженого, які вимагають спеціального психологічного чи психіатричного втручання [7].

Успішність соціальної адаптації залежить не лише від характеристик самого звільненого, а й від характеристик соціального середовища, від того, наскільки воно складне і піддане змінам. Особа, що реінтегрується, як правило, стикається з проблемами в декількох сферах суспільного життя одночасно: психологічні (відчуженість суспільства, втрата сім'ї, необхідність пристосовуватись до нового середовища, нового способу життя), медичні (потреба в лікуванні), побутові (відсутність житла) і т.і., з якими часто не в змозі справитися самостійно у зв'язку з втратою соціальних навичок. Тому реінтеграція звільнених осіб потребує не просто сторонньої допомоги, а враховуючи їх кількість – комплексного і серйозного підходу з боку центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та недержавних організацій.

Чинним законодавством передбачено низку заходів в постпенітенціарний період для звільнених з боку суб'єктів соціального патронажу, серед яких залишається незадіяним потенціал підприємств, установ, організацій, які не є у державній власності, об'єднань громадян та фізичних осіб, які залучаються на добровільній основі. В окремих громадських організаціях, зокрема «Пенітенціарна ініціатива», є позитивний досвід постпенітенціарного соціального супроводу звільнених з високою результативністю, проте ця сфера діяльності не забезпечена достатніми матеріальними і людськими ресурсами; поінформованість, вмотивованість і громадянська активність населення в даній сфері залишається на низькому рівні; не залученими в дану діяльність залишаються підприємства, установи, організації, які не є у державній власності. Можливість останніх виступати в якості донорів з фінансування, а також в якості роботодавців для працевлаштування звільнених недооцінюється.

Дієвість механізму соціального патронажу звільнених потребує предметної уваги та вмотивованої співпраці місцевих органів влади та громади, оскільки вони зацікавлені у кримінологічній безпеці регіону, а значить, успішній реінтеграції даної категорії осіб.

Список використаної літератури:

1. Наказание: уголовно-правовой, уголовно-исполнительный и криминологический аспекты / Курганов С.И. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. — С. 96.
2. Див.: Хохряков Г.Ф., Саркисов Г.С. Преступления осужденных: причины и предупреждение. — Ереван: Айстан, 1988. — С. 233-240.
3. Дементьев С. И. Лишение свободы: тюрьмы, лагеря, колонии, тюрьмы: Кубан. гос. ун-т. Краснодар, 1996. — С. 17.
4. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / Пер. с фр. В. Наумова / Под ред. И. Борисовой. — М.: Ad Marginem, 1999. — С. 393-396.
5. Див. Clemmer Donald. The Prison Community. / Clemmer Donald New York : Holt, Rinehart and Winston, 1940.
6. Сундуров Ф.Р. Лишение свободы и социально-психологические предпосылки его эффективности / Сундуров Ф.Р. ; Науч. ред. : Волков Б.С. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1980. — 216 с.
7. Ковалев О.Г., Малышева О.А. Преступления осужденных: причины и предупреждение. Основные проблемы пенитенциарной криминологии / Ковалев О.Г., Малышева О.А.; Отв. ред.: Сахаров А.Б. — Ереван : Айстан, 1988. — 280 с.

КАЛІНІНА А. В.

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень

СТРАТЕГІЯ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ: ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА

1. Протидія злочинності та підтримання правопорядку — основа функціонування правової, соціальної і демократичної держави. Зважаючи на значущість правоохоронної діяльності, її організація повинна бути виваженою, засновуватися на теоретичних розробках науковців, охоплювати якомога більше викликів сучасності, бути забезпеченою кваліфікованими людськими ресурсами й матеріально-технічною базою. Такі вимоги сприяють розробці державної політики боротьби зі злочинністю, невід'ємною складовою частиною якої є кримінологічна політика.

Оскільки проблема злочинності як явища не властива суто одній державі, об'єднання зусиль у пошуках методів та засобів її запобігання здійснюються і на міжнародному рівні. Зокрема, кожні п'ять років, починаючи з 1955 р., у різних країнах світу відбуваються Конгреси ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя. Такі Конгреси проводяться у форматі універсальних форумів, на яких

підсумовується співробітництво держав світу у сфері запобігання злочинності, а також пропонуються нові стратегії запобігання її різним проявам [1, с. 15].

2. Засобом реалізації кримінологічної політики України й способом досягнення її цілей є стратегія і тактика запобігання злочинності.

У концептуальному вимірі стратегія запобігання злочинності може бути визначена як сфера державної та суспільної діяльності, в якій реалізується питання теорії та практики організації, перспективного програмування, планування, здійснення запобіжних напрямів і їх заходів, дослідження закономірностей превентивної діяльності, оцінки її ефективності й наступного довгострокового кримінологічного прогнозування [2, с. 477].

За результатами проведення Конгресів ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, на теперішній час вироблено п'ять головних стратегій у цій сфері: стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів і правопорушень; стратегія втручання при кризових ситуаціях; стратегія виховно-запобіжної та інформаційної роботи з населенням; стратегія віктимологічного захисту населення; стратегія залучення громадськості до запобігання злочинності. Вони достатньо широкі за своїм змістовним і діяльнісним наповненням; хоча і автономні, однак одночасно і взаємопов'язані між собою [3, с. 64].

Для практики запобігання злочинності в Україні актуальним є орієнтування на кожную із зазначених стратегій. Однак найширшою та всеохоплюючою за колом запобіжних заходів, на нашу думку, є стратегія зменшення можливостей учинення злочинів і правопорушень, яку, певним чином, на теперішній час можна назвати основою для всіх інших стратегій.

Первинно означена стратегія була задумана її розробниками як соціальний метод містобудування, архітектурного і дизайнерського забезпечення безпеки промислових підприємств, житлових приміщень, освітлення, банків, бізнесу, магазинів, маркування товарів, цінних предметів, використання систем контролю, створення більш ефективних фізичних перепон, бар'єрів на шляху злочинних проявів, патрулювання поліції разом із громадськістю та ін. У модернізованому вигляді цю стратегію можна представити як стратегію «захисного простору і фізичних бар'єрів для злочинності» [3, с. 64].

3. Основою будь-якої, як правомірної, так і злочинної, діяльності є інформація. У разі ведення мови про запобіжну діяльність, на першому за значенням місці знаходиться кримінологічна інформація.

Для розробки дієвих заходів запобігання злочинності у межах стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів використовуються різноманітні відомості: про стан злочинності, про криміногенну обстановку у конкретній місцевості, про вплив певних факторів на психологічне ставлення особи до дійсності й оточуючого середовища, про досягнення НТП та ін.

Особливу увагу слід приділити тій інформації, яка впливає на кожного члена суспільства, будь-якого громадянина, і визначає його уявлення про злочинність, методи та засоби боротьби з нею. У першу чергу, це інформація щодо віктимологічної профілактики населення. Сучасні досягнення у сфері поширення та обміну інформацією (телебачення, Інтернет, соціальні мережі, нарешті, друковані ЗМІ та радіо) дозволяють кримінологам розгорнути реально ефективну та корисну діяльність із поширення кримінологічних знань на доступному для загалу рівні.

Тому забезпечення населення якісною не лише кримінологічною, а й іншою, спрямованою на запобігання злочинним посяганням, інформацією є запорукою максимальної реалізації стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. Адже шляхом ознайомлення та засвоєння таких відомостей, особа стає навіть більше психологічно підготовленою до можливих злочинних посягань, уважнішою до своєї поведінки, а також поведінки оточуючих. Окремі психологічні тренінги, поширення постів у соцмережах, інтерв'ю та лекції фахівців-кримінологів, криміналістів та ін. орієнтуватимуть громадян на запобігання потенційним загрозам їх життю, здоров'ю та майну. На новий формат роботи з населенням поступово переорієнтовуються державні і правоохоронні органи України. Як приклад зміни такого формату можна привести наявність офіційних сторінок вищого керівництва держави, керівників відомств та міністерств, офіційних установ та ін.

Список використаної літератури:

1. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / М. Г. Колодяжний ; за ред. В. В. Голіни. — Х. : Право, 2017. — 252 с.
2. Современные проблемы и стратегия борьбы с преступностью / науч. ред. В. Н. Бурлаков, Б. В. Волженкин. — СПб. : Изд. Дом С.-Петерб. гос. ун-та, изд-во юрид. фак. С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. — 592 с.
3. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. — Х. : Право, 2017. — 284 с.

ДИКА Є. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

ВІКТИМОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ

За даними судової практики конфлікт є самою розповсюдженою передумовою насильницького злочину. Більшість випадків завдання тяжкої шкоди здоров'ю особи зумовлені конфліктною ситуацією між жертвою та потерпілим. Роль криміногенної ситуації в насильницькому злочині, перш за все, залежить від її змістовності та характеру її анти-соціального наповнення. Конфлікт не обов'язково може накопичувати себе роками, як показує судова практика, він може виникати за короткі проміжки часу, і необхідно приймати конкретне рішення в цій ситуації в даному перебігу обставин, які кожен раз мають свій неповторний характер впливу на особу злочинця або жертви. Також, злочинець не завжди може передбачити подальшу поведінку потенційної жертви злочину, що ситуативно модифікує ситуацію, змінюючи її першочергову наповненість. Саме ця віктимна поведінка жертви складає віктимологічну ситуацію, якщо особа володіє підвищеною віктимністю [1, с. 183].

У передзлочинній ситуації, в якій майбутній злочинець «зіштовхується» з майбутньою жертвою, створюється своєрідна система «злочинець – жертва», яка є підсистемою більшої системи «злочинець – ситуація» [2, с. 127]. У багатьох випадках потенційна жертва своєю поведінкою формує ситуацію, в якій підвищується ймовірність заподіяння їй шкоди. Такі ситуації можуть виникати в результаті:

- неправомірних, неетичних дій, що носять провокаційний характер;
- дій, що знижують критичне сприйняття навколишнього оточення (алкогольне або наркотичне сп'яніння);
- необережного поводження, що створює сприятливі умови для реалізації злочинних намірів заподіювача шкоди;
- підбурюють дій;
- правомірних вчинків, але викликають злочинну реакцію у потенційного заподіювача шкоди.

Відповідно до цього, існують і класифікації віктимологічних ситуацій. Віктимологічні ситуації в залежності від поведінки потерпілого дільються на:

- 1) ситуації поштовхового характеру, об'єктивно провокують, штовхають злочинця на вчинення злочину. У разі реалізації вони виступають у вигляді приводу до скоєння злочину. У цих ситуаціях поведінка

потерпілого полягає в нападі, образі, заподіянні образи, приниження, провокації, підбурюванні, прохання, загрозу і т. д.;

2) ситуації поштовхового характеру, в яких поведінка потерпілого позитивна, тобто не провокуюча, однак пов'язана зі зверненням на нього насильницьких дій злочинця (наприклад, дія працівника поліції, потерпілого під час затримання злочинця або захисту третьої особи);

3) ситуації, в яких поведінка потерпілого створює об'єктивну можливість вчинення злочину, хоча і не виступає як поштовх. До цих ситуацій слід віднести, наприклад, дії потерпілого, що створюють аварійну обстановку на дорозі; «всепрощення», що дозволяє злочинцеві продовжувати подальшу злочинну діяльність; некритичність, без якої було б неможливо шахрайство;

4) замкнуті ситуації, в яких дії потерпілого спрямовані на заподіяння шкоди самому собі без безпосереднього втручання іншої особи. Наприклад, заподіяння собі каліцтва з метою ухилення від військової служби, знищення свого майна з метою несплати податків і т. д.;

5) ситуації, в яких поведінка потерпілого абсолютно нейтральна з точки зору впливу на поведінку злочинця і заподіяння шкоди [2, с. 127-128].

Злочини, пов'язані з насильством, будь то розбійні напади або вбивства, іноді характеризуються як «іраціональні», «неконтрольовані», «експлозивні», «невмотивовані», а отже, не піддаються детальному віктимологічному аналізу [3, с. 315]. Але витоком кримінальної насильницької поведінки може бути саме віктимологія насильства [4, с. 54]. Вчинення кримінальних дій для когось може стати способом адаптації і засобом виживання у край важких (фізично, соціально або психологічно) умовах. Інший вчиняє насильницьку дію просто захищаючи честь або власну особистість. Третій варіант ґрунтується на поведінці потенційної жертви злочину. У будь-якому випадку, суб'єкт вибирає, як йому здається, найкращий з можливих способів дії в даній ситуації. Віктимології відомі випадки не тільки насильницької злочинності, але й злочинів пов'язаних з корпоративними відносинами та веденням підприємницької або господарської діяльності. Розповсюдження набувають такі терміни як «моббінг» [5, с. 67-68], коли мова йде про групові або начальницькі притиснення співробітника, критику та приниження. Або «буллінг» [5, 67-68], як агресивна поведінка, яка виражається в умисному переслідуванні, залякуванні та підриві репутації співробітника. Такі дії можуть вчинятися керівником, що робить його потенційною жертвою злочину, чи навіть групою осіб, що призводить до масового характеру потерпілих від злочинного посягання.

В будь-якому разі, кримінальна поведінка набуває свого формування й через подібну «необережну» або «навмисну» поведінку потенційної жертви насильницького злочину. На практиці відомі випадки, коли жертвами тяжких тілесних ушкоджень та вбивств ставали особи, які

занадто довірливо та легковажно відносилися до особи, з якою були знайомі лише декілька хвилин.

Список використаної літератури:

1. Ривман Д.В. Криминальная психология: учебник для вузов / Д.В. Ривман. — СПб.: Питер, 2002. — 304 с.
2. Малкина-Пых И.Г. Виктимология. Психология поведения жертвы / И.Г. Малкина-Пых. — М.: Эксмо, 2010. — 148 с.
3. Бартол К. Психология кримінального поведіння / К. Бартол. — СПб.: Прайм-Еврознак, 2004. — 352 с.
4. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии / Л.В. Франк. — Душанбе: Ирфон, 1977. — 240 с.
5. Бумаженко Н.И. Виктимология: учебно-методическое пособие / Н.И. Бумаженко. — Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2010. — 115 с.

ГАРКУША Ю. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА, ВЧИНЕНЕ З ВИКОРИСТАННЯМ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

З розвитком науково-технічного процесу та еволюцією людства щороку з'являються нові, раніше не існуючі злочини та способи їх вчинення. Так, з появою та розвитком Інтернет простору, у зв'язку із постійним зростанням кількості користувачів, набирає обертів нова форма злочину у виді доведення до самогубства, що вчиняється за допомогою соціальних мереж. “Дівчинка розбилась, вистрибнувши з вікна”, “дитина стрибнула з даху, зробивши селфі”, “підліток покінчив життя самогубством повісившись біля шкільного подвір'я” — такі заголовки останнім часом усе частіше з'являються в інформаційних стрічках. 2017-й став роком, коли більшість таких трагедій стали пов'язувати з користуванням соціальних мереж. Суспільство охопила нова жажлива мода в Інтернеті: скоїти самогубство заради популярності. Раніше проблема обговорювалася здебільшого в російському медіа-просторі, і йшлося винятково про зростання кількості підліткових суїцидів на території Росії. Проте сьогодні сліди діяльності схожих діянь виявлено у Білорусі, Казахстані, Киргизстані, Узбекистані, Балтії та Болгарії. Однак, незважаючи на таку широку географію, їх активність порівняно з Україною має набагато менші масштаби [1].

Окремі правові аспекти доведення до самогубства, а саме, в частині характеристики деяких способів (форм) доведення до самогубства та розроблення шляхів попередження самогубств, вивчали і розробляли такі вітчизняні вчені, як: В. В. Гриценко, А. П. Тіщенко, Н. М. Ярмиш, Л. М. Шестопалова тощо. У працях таких зарубіжних вчених, як Р. З. Авакян, І. А. Алієв, А. Г. Амбрумова, А. Лінарс, Л. І. Постовалова, О. Сільвінг, М. Л. Фарбер можна знайти наукові доробки, які пов'язані з соціальною характеристикою такого явища, як самогубство і встановленням кримінальної відповідальності за доведення до самогубства [2].

В Україні значних обертів набрали самогубства підлітків, яких спонукали до цього у так званих «групах смерті» у соціальних мережах. «Групи смерті» — це спільноти, зосереджені переважно у мережі “Вконтакте”, мають певну символіку та розраховані на сучасну молодь. Сам термін «групи смерті» походить із назви статті російської «Нової газети», опублікованої 16 травня 2016 року Галиною Мурсалієвою [3]. Туловська А. зазначає, що основною атрибутикою таких угруповань в соціальних мережах є зображення китів та метеликів. Вибір таких символів не випадковий: кити — одні з небагатьох видів ссавців, що можуть звести рахунки з життям, самовільно викидаючись на берег, а метелики — безтурботні одноденки, легко живуть і легко вмирають. Контент таких спільнот має яскраво виражену тему: світ занадто жорстокий, смерть — найкращий спосіб позбутися проблем. Сюди ж належать групи, які виникли дещо пізніше: «Тихий дім», «Чумацький шлях» та інші, символіка яких ставала все багатшою і різноманітнішою, однак суть залишалася незмінною. Основна цільова аудиторія «груп смерті» — підлітки віком від 13 до 17 років, які опинилися у важких життєвих обставинах через проблеми в особистому житті, труднощі у спілкуванні з однолітками і напружену ситуацію в родині. Саме таких підлітків розшукують в соціальних мережах куратори гри і пропонують їм стати учасниками квесту. Починається все з того, що їх адміністратори дають учасникам груп травматичні «завдання» — наприклад, свідомо порізати собі руки лезом, відзнявши усе це на відео. Кінцевою метою «гри» є доведення дитини до самогубства, яке вона також повинна зафіксувати на камеру [1]. Так, наприклад, перший гучний випадок відбувся 7 грудня 2016 року: студентка одного з технікумів Маріуполя опублікувала фото з даху багатоповерхового будинку, з припискою «Квест пройдено. Залишився один крок». Серед особистих речей загиблої правоохоронці виявили блокнот, в якому вона вела записи про свою підготовку до суїциду [4]. Один із випадків також відбувся уже в лютому 2017 року в Одесі — п'ятнадцятирічна школярка викинулася з вікна багатоповерхівки [1].

Окрім класичного «Синього кита», країною почали ширитися інші смертельно небезпечні «ігри». Так, в класичному списку завдань все частіше з'являється нове — зникнути з дому на добу без будь-яких попереджень та пояснень. За період з 1 січня по 1 березня 2017 року

поліція отримала 744 повідомлення про зникнення підлітків; із них 670 були знайдені до того, як закінчувалася обумовлена правилами «гри» доба. Інший різновид смертельного «флешмобу» — «Біжи або помри». Його суть полягає у тому, що учасники квесту отримують завдання перебігти ділянку дороги з напруженим рухом на заборонений сигнал світлофора якомога ближче до машини. Все за той же період, з 1 січня по 1 березня, в результаті цієї гри відбулося 332 ДТП, 11 підлітків загинули, 365 отримали важкі травми [1].

Подібні групи щодня блокуються адміністрацію через звернення до правоохоронних органів, але їм на заміну з'являються нові. «З технічної точки зору моніторинг загрозливих спільнот у соціальних мережах можливий, за умов професійного підходу та фінансового забезпечення. Однак починаючи з обґрунтування потреби і закінчуючи фінансуванням — усі ці аспекти не дають надії на перспективу ініціативи з боку держави» — говорить Радник міністра інформаційної політики Дмитро Золотухін [5]. Ще однією з проблем, з якою зіткнулася кіберполіція: притягнути злочинців до кримінальної відповідальності практично неможливо [6]. Справа в тому, що стаття «Доведення до самогубства» в КК України прописує обмежене коло способів скоєння даного злочину: жорстоке поводження, шантаж, систематичні приниження і примус до протиправних дій. Моральний тиск, умовляння накласти на себе руки і навчання методам суїциду, згідно з українським законодавством, не є злочином, а тому правоохоронці, навіть виявивши всіх причетних і зібравши докази їх провини, нічого не можуть їм інкримінувати [7].

Враховуючи світову тенденцію до росту злочинності в соціальних мережах та появі нового способу доведення до самогубства, слід запропонувати наступні пропозиції щодо вирішення даної проблеми: по-перше, відключити та заборонити законодавчо доступ по всій території України до найбільш відвідуваних соціальних мереж ВКонтакті, Фейсбук, Інстаграм та Твіттер. По-друге, терміново розробити та запровадити в початкових класах на рівні предметів з Безпеки Життєдіяльності курси безпеки присутності в інтернеті та залучити до їх проходження також батьків дітей. По-третє, з метою знизити та попередити кількість суїцидів, які вчиняються внаслідок впливу на свідомість людей у соціальних мережах, необхідно ввести кримінальну відповідальність не лише за сам факт доведення до самогубства, але й за спробу це зробити щодо інших осіб.

Список використаної літератури:

1. Туловська А. Самогубства підлітків та політичні інтереси: що спільного? [Електронний ресурс] / А. Туловська // Український інтерес. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <file:///Users/yuliagarkusha/Desktop/доведення%20до%20самогубства%20у%20соц%20мережах/Самогубства%20підлітків%20та%20політичні%20інтереси:%20що%20спільного%3F%20-%20Український%20Інтерес.webarchive>

2. Колінько О. О. Доведення до самогубства: порівняльна характеристика українського та зарубіжного законодавства / О. О. Колінько. // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 1. — С. 258–264.
3. Мурсалиева Г. Группы смерти (18+) [Електронний ресурс] / Галина Мурсалиева // Новая газета. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/05/16/68604-gruppy-smerti-18>
4. Вбивчий квест у Маріуполі: загинула дівчина стала першою в Україні жертвою «груп смерті» Детальніше читайте на УНІАН: <https://www.unian.ua/incidents/1669012-vbivchiy-kvest-u-mariupoli-zagibla-divchina-stala-pershoju-v-ukrajini-jertvoyu-grup-smert-18> [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство УНІАН. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.unian.ua/incidents/1669012-vbivchiy-kvest-u-mariupoli-zagibla-divchina-stala-pershoju-v-ukrajini-jertvoyu-grup-smerti.html>
5. Ліскович М. Як соціальна мережа вбиває [Електронний ресурс] / Мирослав Ліскович // Мультимедійна платформа іномовлення України УКРІНФОРМ. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2142980-ak-socmerezha-ubivae.html>
6. Затримано адміністраторів смертельної гри “Синій Кит” [Електронний ресурс] // Вікна. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <file:///Users/yuliagarkusha/Desktop/доведення%20до%20самогубства%20у%20соц%20мережах/Затримано%20адміністраторів%20смертельної%20гри%20“Синій%20Кит”%20%7C%20ВІКНА.webarchive>
7. Покарати інтернет-маніяків, які доводять дітей до самогубства, практично неможливо [Електронний ресурс] // Ранок. ICTV. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <file:///Users/yuliagarkusha/Desktop/доведення%20до%20самогубства%20у%20соц%20мережах/Покарати%20інтернетманіяків,%20які%20доводять%20дітей%20до%20самогубства,%20практично%20неможливо%20-%20InternetUA.webarchive>

МОКРЯК М. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

ТЕОРІЇ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Останнім часом зустрічається точка зору про вплив ЗМІ (насамперед, телебачення й кіно) у вигляді пропаганди злочинної ідеології. «Неконтрольована свобода ЗМІ, яка почалася наприкінці 80-х — на початку 90-х років, призвела до того, що інформація, що передається ними, стала нести в собі суттєвий негативний потенціал. Діяльність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю значною мірою стала подаватися однобічно й оцінюватися негативно. Особи ж, які вчинили протиправні вчинки, навпаки, стали головними й нерідко

позитивними героями передач і публікацій» [3, с. 25]. Таке становище викликає занепокоєння, оскільки, якщо взяти до уваги тотальну медіатизацію нашого життя, негативне наповнення ЗМІ створює стресовий фон для більшості осіб, що призводить до виявлення негативних емоцій, наслідком яких може стати і злочин.

Повідомлення про злочинність, насильство, які з'являються у ЗМІ, підвищують рівень агресивності у людей. Низка дослідників наводить декілька теорій, які корелюють із цією концепцією. Проте, більшість цих теорій пов'язані з медійними технологіями (кіно, телебачення), а не із ЗМІ у класичному розумінні. Зупинимось на розгляді деяких теорій.

Теорія соціального навчання отримала розвиток у 60-ті рр. XX ст. Основною її ідеєю висувалося, що образи насильства, показані по телебаченню, негативно впливають на людину, особливо на дітей, що може призвести до копіювання подібної поведінки у реальному житті. Ми вбачаємо, що дана теорія корелює із теоріями впливу ЗМІ, висловленими, наприклад, А. Корре та Л. Проалем, але у контексті візуалізованого представлення злочину. Теорія соціального навчання досі не спростована, але, разом із тим, досить часто критикується. Безумовними прибічниками теорії соціального навчання є А. Бандура та Л. Беркович (США), висновки яких отримали розвиток у Фінляндії, Ізраїлі, частково і в Україні.

Зокрема, критики вважають, що, по-перше, численні експерименти, поставлені для підтвердження теорії соціального навчання, є недійсними, оскільки піддослідні фактично проявляють агресію до неживого предмету, а не до людини. По-друге, теорія не передбачає якогось «еталону» поведінки, яка може вважатися нейтральною, і від якою можна вести умовний відлік до того, яка поведінка може вважатися негативною та агресивною. По-третє, експеримент є нетиповою для будь-якої особи ситуацією, яка створена штучно, отже, особисті якості можуть проявитися зовсім інакше, аніж завжди [4, с. 99].

Як зазначає В. В. Боровікова, вплив телевізійного насильства був також вивчений на основі теорії катарсису, тобто емоційного потрясіння, яке викликається у глядача у результаті переживань за героя [2]. Експерименти зафіксували, що глядачі, які дивилися матеріали агресивного спрямування, самі ставали схильними до агресивних проявів [4, с. 100-101]. Ця теорія має значення перш за все через те, що сучасні ЗМІ наповнені великою кількістю кримінальної інформації, навіть існує думка, що таке наповнення є наслідком криміналізованості ЗМІ. Ця теорія також корелює із історичними теоріями, зокрема з теорією Ч. Ломброзо.

Теорія когнітивних асоціацій обґрунтовує негативний вплив ЗМІ так званим праймінгом — активізацією специфічних згадок у пам'яті [5]. Насильство, що показується у ЗМІ може автоматично пробудити відповідні думки та ідеї, що буде сприяти виникненню та формуванню антисоціальної установки. Проте ця теорія також зазнає критики, оскільки низка психотипів людей, усвідомлюючи негатив сцен насильства

та жорстокості, дивиться їх в силу звички, бажання гострих відчуттів тощо. Прибічники теорії самі наголошують, що обсяг такої інформації у ЗМІ має бути врегульований суспільством, оскільки, наприклад, вразливі прошарки населення (діти, підлітки, літні люди) можуть штучно увійти у стан страху та відсутності особистої безпеки. В. В. Боровикова слушно вказує, що ця ситуація значно підриває авторитет правоохоронних органів у протидії злочинності і може призвести до стихійної самоорганізації населення для протистояння злочинності самостійно.

А. В. Байлов та П. В. Сахута, погоджуючись із П. С. Булатецьким, вважають, що ЗМІ здатні продукувати криміногенні ризики як загально-соціального, так і групового рівня відтворення. Дослідники відстоюють думку про те, що за певних умов вказані ризики здатні інтегруватися безпосередньо до детермінаційного комплексу злочинності шляхом поширення культу насильства й жорстокості, підсилення ефектів призонізації, феномену звикання до злочинності, а також конструювання викривленої соціальної реальності [1, с. 144].

Таким чином, ЗМІ виступають важливим компонентом у функціонуванні детермінаційного механізму злочинності, якісно впливають на формування особистості людини, характер її розумової діяльності, є джерелом формування поведінки, тому числі й злочинної. Структуру цього процесу можна представити так: елементи ЗМІ несуть в собі криміногенний потенціал, у сферу їх дії потрапляє індивід, формуються його кримінальні якості, що формують злочину поведінку.

Звідси випливає, що практичне та емпіричне підтвердження в такому разі отримує концепція негативного впливу ЗМІ, а зокрема, теорія праймінгу та теорія соціального навчання.

Список використаної літератури:

1. Байлов А. В. Криміногенний потенціал діяльності засобів масової інформації / А. В. Байлов, П. В. Сахута // Вісник кримінологічної асоціації України. 2016. № 1 (12). – С. 143-153.
2. Боровикова В. В. Проблемы освещения преступности в средствах массовой информации и профилактическая деятельность органов внутренних дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Боровикова. – Москва, 2002. – 222 с.
3. Кушнарьев С. В. Влияние средств массовой информации на формирование правосознания несовершеннолетних: зарубежный та вітчизняний досвід / С. В. Кушнарьев // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 2. – С. 24-31.
4. Назаров М. М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований / М. М. Назаров; Ин-т социол. образования Рос.центра гуманитар. образования и др. – Москва: УРСС, 1999. – 239 с.
5. Тимошенко, Е. А. Феноменология понятия прайминг, модели прайминга [Электронный ресурс] / Тимошенко Е. А., Епанчинцева Г. А. // Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры : материалы Всерос. науч.-метод. конф. (с междунар. участием), 4-6 февр. 2015 г., Оренбург. – Оренбург, 2015. – С. 2083-2087.

ЄРМОЛАЄВА-ЗАДОРЖНЯ С. В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ПЕРЕШКОДЖАННЯ СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Правоохоронна діяльність передбачає владний вплив на поведінку людей, в тому числі можливість застосування державного примусу та притягнення осіб, що вчинили правопорушення, до відповідальності, у зв'язку з чим, має ризикований та підвищено конфліктний характер. Працівники правоохоронних органів під час виконання службових обов'язків постійно стикаються з активною протидією з боку кримінальних структур, а також інших осіб, які переслідують протиправні цілі. Таким чином, існують певні підстави говорити про існування в суспільстві складного небезпечного соціального явища перешкодження службовій діяльності працівників правоохоронних органів, яке має власні тенденції функціонування та розвитку, форми прояву, закономірності детермінації, «механізм» спричинення соціальних наслідків.

Системоутворюючою ознакою явища перешкодження службовій діяльності працівників правоохоронних органів, є те, що воно являє собою конкретні форми протиправної поведінки (вчинки та діяльність), пов'язані із незаконним впливом на належне виконання службових обов'язків працівниками правоохоронних органів, що пов'язані з реалізацією правоохоронних та правозастосовних функцій. Отже, метою зазначеної активності є унеможливлення виконання встановлених законом повноважень посадових осіб правоохоронних органів з різних мотивів.

Наявність зазначеної мети вказує на умисний, свідомий та цілеспрямований характер цієї злочинної поведінки. Досліджуване явище може проявлятися як у поодиноких злочинах, так і в системній злочинній діяльності, але завжди має конкретну мету на досягнення якої спрямовані дії правопорушників.

Наступною ознакою явища перешкодження службовій діяльності працівників правоохоронних органів є те, що воно спрямоване саме проти законної службової діяльності працівників правоохоронних органів. Вказівка на законність такої діяльності, по-суті, є визначальною. Так, відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Законність виконання

обов'язків працівниками правоохоронного органу передбачає, що зазначені особи, реалізуючи свої повноваження, діють відповідно до вимог закону. Отже, порушення зазначеними працівниками правових норм та приписів, передбачених законом способів реалізації службових повноважень або дії всупереч інтересам служби є незаконними та такими, що суперечать цілям і завдання правоохоронної діяльності.

Видовим об'єктом злочинів даної категорії є суспільні відносини, що забезпечують нормальну законну діяльність правоохоронних органів, а також особисту недоторканість, життя та здоров'я, економічні відносини власності працівників правоохоронних органів та їх близьких осіб.

Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо, що *перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів* як соціальне явище — це окремий різновид протиправної поведінки, що полягає у створенні умов та будь-яких інших перешкод, спрямованих на унеможливлення належного виконання службових обов'язків працівниками правоохоронних органів.

У структурі досліджуваного явища можна вирізнити дві категорії злочинів:

а) злочини безпосередньо спрямовані на перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів (ч. 2 ст. 342 КК України, ст. 343 КК України); б) злочини, що пов'язані із перешкоджанням службовій діяльності працівників правоохоронних органів (ч. 3 ст. 296 КК України, ст. ст. 341, 345, 347, 348, 349, 391, 392 КК України та ін.).

Важливим є поділяти перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів на «внутрішнє» та «зовнішнє» перешкоджання. Під «внутрішнім» перешкоджанням розуміється протидія, яка вчиняється посадовими та службовими особами державних органів, установ та організацій, що причетнітим чи іншим чином до правоохоронної діяльності (або мають повноваження в цій сфері, або наділенні контрольними чи наглядовими повноваженнями за діяльністю правоохоронних органів). Зовнішнє перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів проявляється у цілеспрямованій діяльності всіх інших осіб, які не наділені повноваженнями у цій сфері (безпосередньо правопорушників, їх близьких осіб, знайомих, представників засобів масової інформації чи громадських організацій та ін.), дії яких спрямовані на протидію належному виконанню службових обов'язків працівника правоохоронного органу.

Прояви явища перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів, на наш погляд, доцільно класифікувати за певним критерієм.

Залежно від об'єкту злочинного впливу, пропонуємо вирізнити такі *різновиди перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних*

органів: 1) злочинні посягання безпосередньо спрямовані на нормальну реалізацію службових повноважень працівників правоохоронних органів (ст. ст. 341, 342; 343 КК України); 2) злочинні посягання спрямовані проти життя та здоров'я, особисту недоторканість працівників правоохоронного органу (ст. ст. 345, 348; 349 КК України); 3) злочинні посягання на майно працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів (ст. 347 КК України); 4) злочинні посягання спрямовані проти близьких родичів працівника правоохоронного органу, пов'язані з виконанням його службових обов'язків.

Способи перешкоджання службовій діяльності працівника правоохоронного органу можуть бути різними: як насильницькими, так і не насильницькі. До насильницьких належать: нанесення тілесних ушкоджень, погроза вбивством, насильством чи пошкодженням майна, фізичний опір, вбивство працівника правоохоронного органу, знищення його майна та ін. Прикладами ненасильницького перешкоджання є шантаж, пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди працівнику правоохоронного органу, службове підроблення, незаконні доручення чи накази, інший вплив на працівника правоохоронного органу шляхом зловживання владою або службовим становищем тощо.

МОКЛЯК В. В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

На сьогодні засоби масової інформації (далі – ЗМІ) є невід'ємним атрибутом терористичної діяльності. Існує навіть думка про те, що виникнення тероризму безпосередньо пов'язано з виникненням самих мас медіа [1, с. 172].

Сучасна історія надала багато прикладів взаємовигідного «симбіозу» ЗМІ та терористичних організацій. Демонстрація катастрофічних результатів терактів через ЗМІ значно посилюють ефективність самих актів насильства; галас, що роздувається в деяких ЗМІ щодо даних подій, повтори одних і тих самих жаклих епізодів, об'єктивно сприяють досягненню цілей тероризму: залякуванню населення і влади, та прийняттю відповідними посадовими особами і органами необхідних терористам рішень [2]. У свою чергу, ЗМІ, висвітлюючи наслідки терористичних актів, отримують увагу громадськості, що має життєво

важливе значення для їх існування, підвищення рейтингу та отримання прибутку. Таким чином, терористи використовують терор як іпівну «комунікаційну стратегію» для привертання уваги ЗМІ [3, с. 3]. З цієї метою терористи ретельно обирають місця, в яких вони здійснюють свої напади, з тим щоб забезпечити краще висвітлення в ЗМІ [4].

Важливе значення має медіа у терористичній діяльності також підтверджується обов'язковим створенням терористами на захоплених територіях власних ЗМІ (або встановлення контролю над вже існуючими) для пропаганди своєї злочинної діяльності та поширення своєї ідеології. Так, наприклад, терористична організація «ІГЛ» має на підконтрольній території як друковані засоби інформації, так і офіційне телебачення.

Науково-технічний прогрес створив й додаткові можливості для використання сучасних інформаційних технологій в терористичній діяльності. Останнім часом терористи почали активно використовувати соціальні мережі (Facebook, Twitter, VKontakte тощо) та засоби електронного зв'язку (Skype, Telegram та ін.). Як зазначає професор Габріель Вейманн, сьогодні близько 90% організованої терористичної діяльності в мережі Інтернет здійснюється через соціальні мережі [5]. Ці мережі дозволяють набагато ефективніше розповсюджувати ідеологію терористичних організацій, вербувати нових членів, мобілізувати фінансові ресурси, проводити розвідку та шпіонаж за поліцією й збройними силами держави. Серед переваг соціальних мереж можна назвати наступні: 1) дешевизна та доступність; 2) швидкість поширення інформації та широта аудиторії; 3) відсутність «фільтрів» та контролю за розповсюдженням інформації [6].

Міністерство внутрішньої безпеки США вирізняє наступні способи використання терористами соціальної мережі «Facebook»: а) як спосіб обміну оперативною і тактичною інформацією (включаючи дані про методи виготовлення вибухових пристроїв, технічне обслуговування та використання зброї); б) як точка доступу до забороненого радикального контенту; в) як платформа для пропаганди тероризму та екстремістських ідеологічних повідомлень; г) для дистанційної розвідки за потенційними жертвами [7].

Що стосується засобів електронного зв'язку, то вони використовуються терористами для забезпечення таємності спілкування між членами терористичних організацій. Адже сучасні технології шифрування електронного зв'язку фактично унеможливають прослуховування розмов національними спецслужбами.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок про значну роль ЗМІ в терористичній діяльності. Глобальна мережа Інтернет явно збільшила масштаби терористичної пропаганди і стала ідеальним інструментом для терористів в контексті просування своїх оперативних цілей з найменшими витратами і ризиком.

Список використаної літератури:

1. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. — М.: Из-во: Эксмо, 2005. — 832 с.
2. Галамба М. М. Інформаційно-психологічна складова терористичної діяльності / М. М. Галамба//Юридичний журнал. — 2006. — № 11. — С. 53–57. — Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2464>
3. Frey B. S., Rohner D. Blood and Ink! The Common-Interest-Game Between Terrorists and the Media [Electronic resource] // B. S. Frey, D. Rohner. — Mode of access: <http://www.crema-research.ch/papers/2006-08.pdf> (viewed on April, 27, 2017). — Title from the screen.
4. Baran J. Terrorism and the Mass Media after Al Qaeda: A Change of Course? [Electronic resource] / J. Baran. — Mode of access: <http://www.review.upeace.org/index.cfm?opcion=0&ejemplar=7&entrada=63> (viewed on April, 27, 2017). — Title from the screen.
5. Terrorist groups recruiting through social media [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.cbc.ca/news/technology/terrorist-groups-recruiting-through-social-media-1.1131053> (viewed on April, 27, 2017). — Title from the screen.
6. Dark C. Social Media and Social Menacing... [Electronic resource] / C. Dark. — Mode of access: <http://foreignpolicyblogs.com/2011/12/20/social-media-and-social-menacing/> (viewed on April, 27, 2017). — Title from the screen.
7. Department of Homeland Security: Terrorist Use of Social Networking Facebook Case Study» [Electronic resource]. — Mode of access: <https://publicintelligence.net/ufouoles-dhs-terrorist-use-of-social-networking-facebook-case-study/> (viewed on April, 27, 2017). — Title from the screen.

ПАНОВА С. В.

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
аспірант

ВІКТИМОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА КРАДІЖОК, ПОЄДНАНИХ З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО

Власність виступає показником добробуту суспільства і особистого благополуччя громадян. Як соціальне явище та економічна категорія вона являє собою триаду фактичних суспільних відносин володіння, користування і розпорядження благами, що привласнені й належать власнику на законних підставах [1, с. 38]. У теперішній час крадіжки визначають структуру всієї злочинності. Зростання чи зниження їх рівня обов'язково відобразиться на загальній структурі злочинності. Завдяки превалюванню в загальній масі всіх крадіжок тих із них, що поєднані з проникненням у житло, процеси будь-яких змін

у структурі злочинності в цілому відбуваються за рахунок кількісних змін саме цієї частини крадіжок.

У різний час питанням віктимологічної профілактики займалися такі вчені як Л. В. Франк, Д. В. Рівман, В. М. Полубінський, В. О. Туляков, Н. О. Чечель, В. С. Мінська, В. Я. Рибальська, В. В. Василевич, В. С. Батиргареева, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Литвинов, О. М. Юрченко, Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. Є. Христенко та ін. Деякі аспекти віктимологічної профілактики та характеристики віктимологічних факторів крадіжок, поєднаних з проникненням у житло було висвітлено у роботах А. М. Назаренко та А. В. Брижак.

Віктимологічне запобігання визначають як самостійний напрям запобігання злочинності, що охоплює комплекс заходів та діяльності, спрямовану на зниження рівня групової (масової) та індивідуальної віктимності, а також зменшення кількості жертв злочинів у суспільстві [2, с. 138].

Відомо, що жертва своїми віктимологічними девіаціями нерідко «спокушає» злочинця на посягання. Спеціальними віктимологічними напрямами і відповідними їм заходами є: а) виховно-профілактичний напрям; б) захисний; в) організаційно-управлінський; г) обмежувальний; д) подолання віктимного стану та ін. [3, с. 44-45].

В науковій літературі існує певна кількість поглядів, класифікацій і поділів жертв як від злочинів взагалі, так і від окремих їх видів. Вітчизняні науковці при вивченні потерпілих від конкретних злочинів більше уваги приділяють потерпілим від статевих і насильницьких видів злочинів не приділяючи належної уваги злочинам корисливої спрямованості, зокрема проти власності. Жага до наживи спонукає певний девіантний прошарок населення до не просто крадіжок але й з проникненням до житла, позбавляючи потерпілих заощаджень і завдаючи значної моральної шкоди. Важливим показником віктимологічної характеристики крадіжок поєднаних з проникненням у житло є структура жертв цього явища. На думку Д. В. Рівмана при вчиненні крадіжок майна громадян, окрім осіб, визнаних потерпілими, фактично жертвами є інші особи, які безпосередньо втратили майно. Тому масштаб віктимізації від крадіжок значно перевищує кількість потерпілих за даними статистики [4, с. 196-197]. Найбільше це стосується крадіжок із житла. Бо, як правило, даним злочином заподіюється безпосередня шкода членам родини і особам, які проживають разом із потерпілими. Потерпілі від квартирних крадіжок це некримінальний тип потерпілого, що характеризується емоційною нестійкістю, тривожністю і чутливістю. За досить високого ступеня тривожності ця група осіб виявляє необачність і невміння правильно оцінювати життєві ситуації, що свідчить про стереотип поведінки.

Некритичність даної категорії виявляється при спілкуванні з людьми, серед яких, як показує практика, трапляються і злочинці [5, с. 136].

На основі власного емпіричного дослідження (вивчено 400 кримінальних справ за ч. 3 ст. 185 КК України — крадіжка, поєднана з проникненням у житло, розглянутих за період з 2008 по 2016 роки) встановлено, що віктимна поведінка майбутніх жертв крадіжок, поєднаних з проникненням у житло проявлялася у надмірній довірливості малознайомим людям (8 %), запрошенні у гості випадкових знайомих (7 %), вільному доступі сторонніх осіб до ключів від оселі (6 %), необачному інформуванні потенційних злочинців про рівень своїх матеріальних статків (6 %), веденні аморального способу життя або утворення у власному житлі притонів (3 %), використанні праці криміногенного небезпечного вільнонайманого персоналу на ремонтних і господарсько-підсобних роботах (раніше судимих, алкоголіків і наркоманів та ін.) або сумнівних працівників по дому (3 %), тривалій відсутності (2 %). Але найбільш поширена віктимна поведінка потерпілих (понад 65 %) виявилася у невживанні належних заходів по охороні свого житла. Так 47 % крадіжок поєднаних з проникненням у житло було скоєно шляхом вільного доступу: незачинені або відкриті двері — 27%, вікна, балкони та квартирки (особливо перший поверх) — 11 %, злочинець мав ключі — 7 %, зі згоди потерпілого — 2 %, що не вимагало від злочинця певних дій для подолання перешкод та не потребувало від нього певної підготовки.

При вивченні кримінальних справ траплялись факти, коли потерпілі залишаючи відкритими двері лягали спати або дивилися телевизор, наївно вважаючи, що присутність в домі господаря завадить злочинному наміру. Найчастіше віктимна поведінка таких осіб проявляється у невжитті належних заходів по охороні свого майна.

При розробці заходів віктимологічної профілактики крадіжок, поєднаних з проникненням у житло слід враховувати ступінь криміногенності середовища і географічне розташування місця проживання [6, с. 164]. До основних методів віктимологічної профілактики крадіжок, поєднаних з проникненням у житло можна віднести наступні: особиста безпека і підвищена пильність щодо охорони особистих речей (грошових коштів, ключів, коштовностей, мобільних телефонів), уникнення їх демонстрації; важливо, щоб за відсутності і навіть у присутності мешканців квартири всі вікна та двері були надійно зачинені; двері повинні бути добре обладнані надійними замками та засобами; найбільш ефективним засобом охорони квартир, будинків є використання спеціально вмонтованої сигналізації, яка виведена на пульт централізованої охорони підрозділу Державної служби охорони України [5, с. 145].

Список використаної літератури:

1. Солодовников С. А. Криминальная экономика и насильственные преступления против собственности граждан : монография / С. А. Солодовников. — М. : Юнити-Дана, Закон и право, 2003. — 319 с.
2. Кримінологія: підруч. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. — Х. : Право, 2014. — 440 с.
3. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голіна. — Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. — 120 с.
4. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д. В. Ривман. — СПб. : Питер, 2002. — 304 с.
5. Кримінологічна виктимологія : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джузи. — К. : Атіка, 2006. — 352 с.
6. Головкін Б. М. Як стають жертвами злочинів / Б. М. Головкін // Проблеми законності. — Вип. 136. — 2017. — С. 161–172.

РОМАНАУСКА К. А.

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса,
здобувач відділу кримінологічних досліджень

ДО РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 175 КК УКРАЇНИ

Соціальна політика України спрямована на створення умов для повноцінної реалізації і захисту конституційного права громадян на соціальний розвиток. Це виражається, окрім іншого, у забезпеченні державою гідного існування громадян України, що не уявляється можливим без отримання ними заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Тому несвоєчасність виплати заробітної плати, а так само інших передбачених законодавством соціальних виплат, можна визнати гострою проблемою сучасного українського суспільства. Остання з кожним роком загострюється, набуває загальнодержавного характеру й поширена у багатьох сферах економіки і галузях виробництва.

Актуальність цієї проблеми полягає, з одного боку, у позбавленні права громадян на гідне існування внаслідок неповного або несвоєчасного надання їм належних соціальних виплат, а, з другого, — у науковій малодослідженості зазначеної проблематики.

За даними кримінально-правової статистики, протягом 2013–2016 рр. кількість облікованих злочинів, передбачених ст. 175 КК України, зменшилась з 3 304 до 685 відповідно (-79,3 %). Безумовно, офіційний рівень цих злочинів не включає їх латентної частини, зумовленої пасивністю, правовим нігілізмом потерпілих, якими є працівники

підприємств різних форм власності, а також свідомим укриттям подібних фактів з боку їх керівників. В умовах критичного стану національної економіки, суттєвого дефіциту фонду оплати заробітної плати багатьох вітчизняних підприємств, установ і організацій є очевидним, що істотно зменшуватись кількість таких злочинів не може. Їх справжній рівень є набагато більшим порівняно з офіційною статичною інформацією Генеральної прокуратури України. Цьому є низка пояснень економічного, фінансового, соціального, організаційно-управлінського та іншого характеру.

З метою вивчення важливих кримінологічних показників розглядуваних злочинів було проведено експертне опитування різних груп респондентів (працівників органів прокуратури, Національної поліції, співробітників Державної служби України з питань праці). Усього було опитано 2 070 осіб.

Більшість опитаних як працівників органів прокуратури (32 %), Національної поліції (20 %), так й більшість співробітників Державної служби України з питань праці (41 %) зазначили, що у середньому на 1 облікований злочин щодо невивлати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат припадає 5 невиявлених з різних причин подібних злочинів. Звідси можна констатувати, що рівень латентності злочинів, передбачених ст. 175 КК України, становить близько 83 %. Це свідчить про те, що такі кримінальні правопорушення мають високий рівень латентності.

Згідно із результатами експертних оцінок вказаних злочинів, їх типовими детермінантами є незацікавленість потерпілих (робітників, студентів, пенсіонерів та інших осіб) в оприлюдненні інформації щодо порушення їх прав через небажання настання для них певних негативних наслідків (37 %). До детермінантів досліджуваних злочинів можна також віднести таке: а) бажання незаконного збагачення керівника установи, підприємства, організації, а також існуючі традиції розкрадання бюджетних коштів (30 %); б) правовий нігілізм потерпілих, яким безпідставно не виплачується заробітна плата, стипендія, пенсія чи інші установлені законом виплати (25 %); в) недосконалість правового регулювання правовідносин у сфері виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (22 %).

Також вагомим криміногенним чинником, що сприяє вчиненню таких злочинів, можна визнати відсутність належного контролю з боку правоохоронних й контролюючих органів щодо дотримання керівниками підприємств трудового та іншого законодавства (27,5 %). На нашу думку, останніми роками в Україні у громадян склався доволі сталий стереотип про незацікавленість правоохоронних органів у захисті їх порушених прав та складність їх захисту. Певною мірою це відбулося через високий рівень корупції, а також внаслідок низького рівня професіоналізму працівників правоохоронних та контролюючих

органів. Недарма 13,5 % опитаних респондентів істотною проблемою, що сприяє поширеності злочинів, передбачених ст. 175 КК України, вважають високий рівень корупції у контролюючих і правоохоронних органах.

Продуктуванню вказаних кримінальних правопорушень, на думку 5 % експертів, сприяють помилки слідчих у їх кваліфікації із суміжними злочинами (статті 191, 210, 364, 364¹, 365, 365¹, 366, 367 КК України).

Визначення із застосуванням методу експертних оцінок цілої низки детермінант, що впливають на поширеність злочинів, передбачених ст. 175 КК України, дає підстави для виділення основних напрямів їх запобігання: обмеження правового нігілізму як у суспільстві в цілому, так й у середовищі працівників підприємств, установ і організацій різних форм власності; боротьба з корупцією у діяльності органів кримінальної юстиції (Національна поліція, органи прокуратури), а також у роботі контролюючих органів; реформування правоохоронної і судової системи відповідно до засад, визначених у Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, затвердженої ще у 2008 р.; здійснення виваженої соціально-економічної політики, спрямованої на поступове покращення майнового стану українців, щоб будь-які зловживання у сфері соціального, пенсійного та іншого їх забезпечення істотно не впливали на рівень доходів українських сімей тощо.

ПРИЖБИЛО О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІМПУЛЬСИВНИХ ЗЛОЧИНІВ

Стрімке зростання імпульсивної злочинності є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасного суспільства. Деформації правосвідомості, межові психічні аномалії, які є результатом стресів повсякденного життя, психічного та інформаційного перевантаження – лише деякі з причин, що призводять до скоєння імпульсивних злочинів. «Загальновідома провокуюча роль пияцтва, яке послаблює свідомий самоконтроль поведінки» [3, с. 3].

Вивчення класифікації імпульсивних злочинів надасть змогу більш детально розробити спеціальні заходи запобігання, які будуть властиві саме даній особливій категорії злочинів, в скоєнні яких відіграють роль, зокрема, неусвідомлювані психічні процеси та багато інших факторів.

В літературі рідко можна зустріти вчених, які б прямо торкалися питання класифікації імпульсивних злочинів. Лише А.Ф. Зелінський та П.С. Дагель писали про класифікацію безпосередньо імпульсивних злочинів, обравши критерієм психічний стан особи злочинця.

Залежно від того, які психічні стани винних осіб призвели до ослаблення свідомого контролю і викликали імпульсивну поведінку, А.Ф. Зелінський розрізняє чотири види імпульсивних злочинів: «1) вчинені в стані глибокого алкогольного сп'яніння; 2) афективні, тобто вчинені в стані сильного душевного хвилювання; 3) злочини осіб, які перебувають у хворобливому стані; 4) так звані «парадоксальні», або «швидкоплинні»» [3, с. 80].

Потрібно відзначити, що в залежності від того, які психічні стани осудних осіб призвели до втрати свідомого контролю і викликали імпульсивну поведінку, П.С. Дагель виділяє три види імпульсивних злочинів: 1) вчинені в стані глибокого алкогольного або наркотичного сп'яніння; 2) афективні, тобто вчинені в стані сильного душевного хвилювання, 3) вчинені в результаті автоматичної реакції суб'єкта, звичного автоматизму.

«Зазначені стани, — пише П.С. Дагель, — рідко зустрічаються в чистому вигляді, зазвичай поєднуються один з одним. Так в стані сильного сп'яніння особа буває схильна до афективних реакцій, а його притосувальне поводження носить характер автоматизму» [2, с. 71].

Деякі вчені класифікують імпульсивні злочини в залежності від причин імпульсивної злочинної поведінки. Злочинності не існує поза поведінкою людини. Злочинна поведінка — це процес, який охоплює не лише тільки суспільно-небезпечні дії, а й минулий вплив на особу, психологічні детермінанти, які визначають походження та розвиток протиправного вчинку.

Результатом імпульсивної злочинної поведінки, як внутрішнього психічного стану особи, є скоєння імпульсивного злочину, як цілком закономірного наслідку такої поведінки. Тому, в залежності від причин, які викликали імпульсивну поведінку, О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, О.В. Землянська та М.І. Єнікеев виділяють імпульсивні злочини, що супроводжуються: 1) емоціогенною обстановкою при несформованості у індивіда адекватних реакцій; 2) загальною емоційною нестійкістю індивіда; 3) станом сп'яніння; 4) звичними формами поведінки; 5) психопатичними аномаліями особистості» [1, с. 434; 4, с. 309].

О.Л. Мартенко виділяє певні різновиди імпульсивної злочинної поведінки, які зумовлюються: прагненням особи до самоствердження, забезпеченням свого верховенства над оточуючими; звільненням від накопичених негативних емоцій [5, с. 141].

Одночасно, О.Л. Мартенко виключає серед імпульсивних злочинів випадки їх вчинення в стані сп'яніння та, частково — фізіологічного афекту. Він пояснює це тим, що імпульсивність там є наслідком певних психофізіологічних процесів і вона стає можливою через загальне гальмування

кори головного мозку й спричинену цим нездатність адекватного сприйняття дійсності та реагування на неї [5, с. 141]. Тобто, суто психологічна природа імпульсивності, яка детермінується властивостями особистості та особливостями ціннісно-нормативної регуляції її поведінки не властива злочинам, вчиненим в стані алкогольного сп'яніння.

Але не слід забувати, що причиною лівової частки злочинів є наявність в особи індивідуальних та своєрідних поглядів та установок в свідомості, які отримують реалізацію в злочинних посяганнях за певних обставин. Одночасно, причинне підґрунтя злочинності складають певні соціально-психологічні детермінанти, тобто ті чи інші погляди, звички, традиції. Сам алкоголь не формує суб'єктивну психологічну основу злочинної поведінки, не вносить нічого нового в антисуспільну спрямованість особи, а лише являється так би мовити, каталізатором емоційності сприйняття подій та імпульсивності реагування на них.

Як бачимо з вищевикладеного, майже всі автори дотримуються подібної точки зору з приводу класифікації імпульсивних злочинів. Психічний стан особи, який обраний критерієм такої класифікації, дозволяє зробити висновок про природу таких злочинів. Експресивність, бездумність, емоційність імпульсивного злочину ставить перед дослідниками чимало завдань з приводу запобігання скоєнню імпульсивних злочинів та психічних станів, які їх провокують.

Список використаної літератури:

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология: Учебник. — Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. — 596 с.
2. Дагель П. С. Проблема «бессознательного» и некоторые вопросы вины в уголовном праве / П. С. Дагель. // Российский криминологический взгляд. — 2009. — № 4. — С. 71–81.
3. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении / А. Ф. Зелинский. — Харьков: Вища школа, 1986. — 168 с.
4. Еникеев М. И. Юридическая психология. С основами общей и социальной психологии: Учебник для вузов. — М.: Норма, 2005. — 640 с.
5. Мартенко О. Л. Психологічний аналіз окремих кримінально-правових понять (за чинним КК України) : дис. канд. юр. наук : 19.00.06 / Мартенко Олександр Леонідович — Київ, 2005. — 231 с.

**ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОГО
ОСМИСЛЕННЯ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ
ТА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ
В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ**

Останніми роками в Україні неухильно зростає кількість злочинів проти життя та здоров'я. Зазвичай такі злочини супроводжуються схильністю до насильницьких дій, агресивними діями зловмисника. Але, окрім агресивного типу зловмисників, не меншу небезпеку становить категорія осіб, які своєю пасивною поведінкою за певних умов також вчиняють злочинні дії щодо інших осіб. Такими злочинами є залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

У вітчизняній науковій думці залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані не мають належного кримінологічного осмислення. Близькими за об'єктом дослідження відбувалися у сфері кримінального права і представлені працями Т. В. Кірпи́ченка, В. В. Бабаніної, Р. В. Стойловського, О. В. Хуторянського, Г. В. Чеботарьової. З іншого боку, вивчення залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані також відбувалося в контексті кримінально-правового обґрунтування злочинів в сфері медичної діяльності, серед яких і згадувалися вищезазначені. Попри це, залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані досі не отримало належного висвітлення у працях кримінологів.

Розглянемо основні кримінально-правові характеристики залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. На думку В. В. Бабаніної, залишення в небезпеці характеризується тим, що винний не виконує обов'язків щодо надання допомоги особі, яка знаходиться в небезпечному для життя стані і потребує допомоги, та не може прийняти заходів щодо врятування свого життя самостійно. При цьому у винного є можливість надати таку допомогу потерпілому [1, с. 3].

За своєю правовою природою ненадання допомоги достатньо близьке до залишення в небезпеці, проте повністю не співпадає з ним. Відповідно до ст. 135 Кримінального кодексу України, залишення в небезпеці полягає в залишенні особи, що знаходиться у небезпечному для життя стані і позбавленого можливості вжити заходів із

самозбереження через малолітство, старість, хворобу чи внаслідок іншого безпорадного стану, без допомоги.

Однак, незважаючи на схожість цих складів злочинів, відмінним залишається природа обов'язку надання допомоги. Ст. 135 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за порушення обов'язку надання допомоги особою, яка мала піклуватися про потерпілого, або особою, яка сама поставила потерпілого у небезпечний для життя стан. Але у ст. 136 Кримінального кодексу України, передбачається відповідальність за порушення загального обов'язку (обов'язку будь-якої особи) надання допомоги тому, хто цього потребує, за умови, що існувала можливість надання такої допомоги. По суті, сам характер бездіяльності, у якому виражаються зазначені злочини, є однаковим і полягає у ненаданні допомоги, відсутності сприяння, а не рятуванні особи, яка цього потребує.

Суспільна думка часто ототожнює ненадання допомоги та залишення в небезпеці із медичними злочинами. Але слід мати на увазі, що злочини у сфері медичної діяльності є лише частиною усієї сукупності, оскільки, наприклад, залишення в небезпеці може бути скоєне щодо малолітніх дітей особою, що має про них піклуватися.

Серед причин, що сприяють зростанню кількості злочинів у вигляді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, лідируючу позицію займає латентність цих злочинів. Н. А. Огнерубов зазначає, що такі злочини залишаються нерозкритими, оскільки більшість слідчих не має навіть теоретичного представлення щодо методики розслідування залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, має місце високий рівень корпоративності у медичній сфері (якщо має місце скоєння злочину в рамках професійної медичної діяльності), небажання або неспроможність самих потерпілих надати інформацію щодо скоєного щодо них злочину [2, с. 116-117].

Крім того, труднощі у виявленні залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані викликані складністю встановлення причинно-наслідкового зв'язку між бездіяльністю та суспільно-небезпечними наслідками, які наступили після цього і, звісно, притягнення винних до відповідальності.

Таким чином, підвищена латентність залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані пов'язана із складністю розслідування та встановлення причинно-наслідкових зв'язків між бездіяльністю та її наслідками. Також проблему становить низький рівень правосвідомості суспільства, оскільки більшість не усвідомлює наслідків залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. При цьому попередження зазначених злочинів має но-

сити комплексний характер, до якого має бути включено, окрім загальних заходів, ще й підвищення рівня правової культури суспільства та інформування щодо можливих посягань.

Список використаної літератури:

1. Бабаніна В. В. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпечі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Бабаніна ; КНУВС. — Київ, 2010. — 22 с.
2. Огнерубов Н. А. Профессиональные преступления медицинских работников : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. А. Огнерубов. — Москва, 2014. — 171 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

АЛЕНІН Ю. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ОКРЕМИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Практичне застосування Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі — КПК) показало недоліки нормативної регламентації кримінально-процесуальної компетенції учасників кримінального провадження, зокрема, у частині їх діяльності у досудовому розслідуванні.

Зокрема, це стосується прокурора та слідчого. Згідно з ч. 2 ст. 36 КПК, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Але повноваження прокурора, які узагальнено отримали назву «процесуальне керівництво» та передбачені ч. 2 згаданої статті КПК, по суті своїй є нічим іншим, як одним із засобів здійснення кримінального переслідування. Але при цьому не враховано, що Конституція України не покладає на органи прокуратури здійснення функцій кримінального переслідування на етапі досудового розслідування. Слід мати на увазі, що покладання на прокуратуру функції процесуального керівництва означає не тільки появу нових повноважень стосовно органів досудового розслідування, а й персональної відповідальності прокурорів за якість і ефективність розкриття і подальшого розслідування всіх злочинів. Відмітимо, що натеper конституційна функція прокуратури у цій сфері сформульована так: організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження,

нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Відсутня і конкретна юридична відповідальність за недбале виконання прокурорами обов'язків щодо керівництва органами досудового розслідування, оскільки такої не передбачається.

Крім того, пильної уваги заслуговує корекція кримінально-процесуального статусу слідчого — центральної фігури стадії досудового розслідування. Аналізуючи положення ст. 40 КПК, є підстави констатувати, що процесуальний статус слідчого виписаний не досить чітко а за кількома позиціями його повноваження значно звужені у порівнянні з правилами, які передбачалися ст.114 КПК (1960 р.). Зокрема незважаючи на задекларовану самостійність слідчого, він зобов'язаний виконувати доручення та вказівки як прокуратури так і керівника органу досудового розслідування, але в той же час він не має права на їх оскарження. Окрім того, очевидне значне звуження повноважень слідчого та обмеження його самостійності у прийнятті процесуальних рішень призводить на практиці до затягування досудового слідства, оскільки для того щоб вчинити більшість процесуальних дій, він повинен отримувати згоду прокурора та дозволу слідчого судді або повідомляти про їх учинення, що відволікає його від виконання своєї прямої професіональної функції — розслідування злочинів. І все це сьогодні відбувається на фоні небувалого перевантаження слідчих як за рахунок кадрового некомплекту слідчих, так і виконання невластивих їм функцій (здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, робота по розслідуванні, великої кількості проваджень, які потім закриваються на підставі п.п. 1,2 ч. 1 ст. 284 КПК, тобто тут фактично йде мова про результати їх роботи, яка нікому не потрібна, коли можна було обмежитися відомими матеріалами (на сленгу слідчих — це робота «на кошик»).

Вважаємо, що з урахуванням практики застосування КПК варто передбачити такі положення, які б сприяли формуванню дійсної, а не уявної самостійності і незалежності слідчого, а саме:

а) що слідчий у випадку незгоди з рішеннями (вказівками) прокурора чи керівника органу досудового розслідування має право подати матеріали кримінального провадження з письмовим викладом своїх заперечень прокурору, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, або прокурору вищого рівня. Подання заперечення на рішення (вказівки) не зупиняє їх виконання, за винятком подання заперечення на вказівки щодо повідомлення про підозру, про кваліфікацію кримінального правопорушення та обсяг підозри (обвинувачення), про складання обвинувального акта або про закриття провадження;

б) витребування у слідчого кримінального провадження не можливе, крім випадків, передбачених КПК. Слідчий не зобов'язаний давати пояснення щодо суті закінчених ним кримінальних проваджень, які перебувають чи перебували у нього, а також надавати їх будь-кому для ознайомлення інакше, як у випадках і в порядку, передбачених КПК;

в) суттєво скоротити кількість слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, які потребують згоди та дозволу слідчого судді.

Тільки при додержанні вказаних та деяких інших умов можливе максимальне використання інтелектуального та творчого потенціалу наших слідчих в розкритті та якісному розслідуванні, насамперед, тяжких та особливо тяжких злочинів, замість біганини по кабінетах і виконанні ними не властивих їм функцій.

ГЛОВЮК І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДАННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ВИПРАВДУВАЛЬНИХ ДОКАЗІВ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ

Ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) декларує, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК. Проте, під сумнів практичну реалізацію цієї пропозиції ставить відсутність у процесуальному законодавстві механізму забезпечення подання стороною обвинувачення виправдувальних доказів, які були відкриті у порядку ст. 290 КПК. Враховуючи формулювання ст. 349 КПК, слід погодитись із В.В. Колодчиним у тому, що КПК не зобов'язує прокурора подати суду всі докази, які були зібрані на стадії досудового розслідування, а надає можливість «творчо» підійти до вказаного питання, самостійно визначивши надання яких саме доказів та в якій послідовності сприятиме досягненню бажаного для державного обвинувача результату [1, с. 377]. Разом з цим, така нормативна регламентація може у деяких випадках призвести до порушення права на захист. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 290 КПК, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання. Однак обов'язку надати ці ж матеріали у судовому розгляді у прокурора немає. А для сторони захисту, маючи копії таких матеріалів, все одно складно обґрунтувати свою правову позицію, оскільки стороною кримінального провадження зобов'язана подати суду оригінал

документа (ч. 3 ст. 99 КПК), а обов'язку прокурора надати на запит сторони захисту оригінали документів КПК знову ж не передбачає.

У стадії підготовчого судового провадження це питання можна вирішити шляхом використання п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК, яка передбачає можливість судового витребування певних речей чи документів за клопотанням учасників судового провадження. І, хоча там і не указано, що вони можуть бути витребовані і у сторони обвинувачення, зважаючи на загальність формулювання норми, не бачимо перешкод у витребованні доказів і у прокурора за клопотанням сторони захисту. Але, враховуючи, що у цій стадії сторона захисту ще не знає, які докази будуть/не будуть надані прокурором, то, відповідно, і сумнівною є повнота реалізації цього права у контексті перспективного формування меж доказування в інтересах сторони захисту.

Хоча адвокати і зазначають, що сторона захисту має вчасно виявити відсутність певних доказів, зібраних в ході досудового слідства, та клопотати про їх витребування в разі наявності їх потенційної користі [2, с. 29], а також, якщо сторона обвинувачення не бажає долучати певні докази — сторона захисту має беззаперечною можливістю долучити свої докази, копії доказів, зібраних стороною обвинувачення, щоб ставити запитання про витребування речей чи документів [3, с. 32], попри логічність цього підходу, із цим повністю погодитися складно. Суд не має повноважень витребування речей і документів у прокурора у стадії судового розгляду (на що обґрунтовано звертається увага у літературі [1, с. 378]), враховуючи, що його повноваження із збирання та перевірки доказів у ст. 93 КПК не прописані взагалі, а Глава 28 такого засобу збирання доказів прямо не передбачає (хоча у літературі і аргументується віднесення його до системи судових дій та пропонується розглянути його як спосіб збирання доказів судом [4, с. 13, 47, 108]).

Слід підтримати пропозицію про необхідність внесення змін до КПК про можливість суду витребувати матеріали за клопотанням сторони захисту, якщо прокурор не надає їх за власною ініціативою [1, с. 378]; але натепер, як видається, ця проблема щодо документів може бути вирішена таким чином: сторона захисту може подати копії документів, і суд для підтвердження змісту документа може визнати допустимою його копію із посиланням на п. 2 ч. 5 ст. 99 КПК: оригінал документа не може бути отриманий за допомогою доступних правових процедур. Але це стосується лише документів, проблема із речовими доказами залишається. Саме тому вона має бути вирішена лише на нормативному рівні. Враховуючи те, що інформацію, які докази стороною обвинувачення будуть надані, сторона захисту має отримати при визначенні обсягу та порядку дослідження доказів, пропонуємо внести доповнення саме до цієї статті, доповнивши її частину першу реченням у такій редакції: «Суд за мотивованим клопотанням сторони захисту витребує у прокурора речі, документи та інші відомості».

Список використаної літератури:

1. Колодчин В.В. Особливості участі прокурора в судовому розгляді // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 5. — С. 376-379 // Режим доступу: http://pap.in.ua/5_2014/113.pdf
2. Дем'янова О., Дем'янов С. Окремі аспекти організації доказової діяльності під час судового провадження у суді першої інстанції: погляд з позиції захисту // Вісник Національної асоціації адвокатів України. — 2015. — № 5(13). — С. 28-31.
3. Коментар редакції // Вісник Національної асоціації адвокатів України. — 2015. — № 5(13). — С. 31-32.
4. Литвин О.В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Литвин Олександр Валерійович. — Одеса, 2016. — 214 с.

КРЕТ Г. Р.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРЕЛІК МАЙНА, НА ЯКЕ НЕ МОЖЕ БУТИ НАКЛАДЕНО АРЕШТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: НЕОБХІДНІСТЬ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Підстави для арешту майна визначені статтею 170 КПК України, норми якої закріплюють перелік майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні. Зокрема, зі змісту частин 3-6 статті 170 КПК України випливає, що перелік осіб, на майно яких може бути накладено арешт, залежить від мети його накладення, визначеної частиною 2 статті 170 КПК України:

1) з метою забезпечення збереження речових доказів — майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у статті 98 КПК України;

2) з метою забезпечення спеціальної конфіскації — майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України;

3) з метою забезпечення конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи — майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК України, може

призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна;

4) з метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди — майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову у кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження [1].

Перелік майна, на яке може бути накладено арешт, визначений частиною 10 статті 170 КПК України, відповідно до якої арешт може бути накладений у встановленому КПК України порядку на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, у тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна [1]. Як вказує Р. Герасимов, норми статті 170 КПК України додатково обмежують обсяг майна, що може бути арештоване, власністю підозрюваного, обвинуваченого та осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за їх дії [2, с. 187]. Таким чином, норми КПК України дозволяють обмежити право фізичних та юридичних осіб володіти і користуватися майном, яке було передане їм підозрюваним, обвинуваченим або особами, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Водночас, з огляду на неможливість застосування арешту щодо майна, яке належить цим фізичним та юридичним особам на праві власності, обмеження їх права щодо володіння та користування таким майном є неприпустимим.

Поряд із переліком майна, на яке може бути накладено арешт, частина 10 статті 170 КПК України передбачає, що не може бути арештовано майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів [1]. При цьому, на відміну від частини 3 статті 126 КПК України 1960 року [3], чинний кримінальний процесуальний закон не містить загальної норми, яка б визначала перелік майна, на яке не може накладатися арешт. Водночас, правильне визначення кола предметів, які не підлягають арешту, дозволить запобігти порушенням недоторканності права власності та позбавленню осіб, вказаних у частинах 3-6 статті 170 КПК України, предметів першої необхідності.

У зв'язку з цим частину 10 статті 170 чинного КПК України доцільно доповнити першим реченням, яке за аналогією з частиною 3 статті 126 КПК України 1960 року та з урахуванням норм статті 170 чинного КПК України викласти у такій редакції:

«Арешт не може бути накладено на предмети першої потреби, які використовуються підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, фізичною особою, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і членами її родини. Перелік цих предметів визначено в Додатку до Кримінального кодексу України».

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>
2. Герасимов Р. Деякі питання застосування арешту майна за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Р. Герасимов // Слово Національної школи суддів України : Загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання. Спеціальний випуск : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Кримінальний процесуальний кодекс України: практика застосування та перспективи розвитку». – 2013. – № 4 (5). – С. 186-194.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. (втратив чинність) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

ДРОЗДОВ О. М.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат, Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури,
Перший проректор Вищої школи адвокатури

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ЕКСТРАДИЦІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)

Видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території

запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави (ст. 541 КПК). На кожному з наведених етапів захисник має надавати своєму підзахисному професійну правничу допомогу, та, зокрема, наполягати на необхідності урахування відповідної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), як проти України, так і проти інших держав, під час застосування кримінального процесуального законодавства України.

Так, у своєму рішенні по справі *“Хамроєв та інші проти України”* від 15.09.2016 р. ЄСПЛ зазначив, що перший заявник скаржився, що тримання його під вартою з 15 до 24.06.2010 р. було незаконним у розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – КЗПЛ), а також на непроведення належної екстрадиційної перевірки у його справі за підп. «f» п. 1 ст. 5 КЗПЛ. Розглянувши його скарги ЄСПЛ дійшов висновку, що застосоване у цій справі національне законодавство не передбачало на час подій процедури щодо тримання під вартою в очікуванні екстрадиції. Крім цього, ЄСПЛ звернув увагу на те, що 17.06.2010 р. набрали чинності зміни до КПК України, які передбачали екстрадиційний арешт, проте ці зміни не застосовувались до першого заявника, оскільки, продовжуючи строк його тримання під вартою, національний суд на них, як на підставу обрання вказаного запобіжного заходу, не посилався. Відповідно, тримання першого заявника під вартою з 17 до 24.06.2010 р. також було незаконним. У зв’язку з цим ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 5 КЗПЛ щодо першого заявника. Перші три заявники також скаржились до ЄСПЛ на непроведення належної екстрадиційної перевірки у їхніх справах у період після 16.11.2010 р. щодо першого заявника, та після 01.10.2010 р., щодо другого і третього заявників. Розглянувши ці скарги ЄСПЛ вказав, що до 22.11.2010 р. органи влади проводили активну перевірку щодо екстрадиції заявників до Узбекистану та обставин, за яких вона була неможливою відповідно до національного законодавства. 22.11.2010 р. ГПУ отримала результати екстрадиційних перевірок від регіональних прокуратур, у яких було вказано на відмову узбецької влади надати достатню інформацію про злочини, у яких підозрювалися заявники в Узбекистані, що і стало перешкодою для їх видачі. Проте, незважаючи на відмову органів влади Узбекистану у наданні конкретної інформації щодо вчинених заявниками злочинів, ГПУ не вчинила жодних подальших дій для отримання додаткових відомостей від органів влади Узбекистану. Крім цього, саме ненадання органами влади Узбекистану достатньої інформації було однією з підстав, наведених ГПУ у своїх рішеннях про відмову в екстрадиції заявників. ЄСПЛ дійшов висновку, що станом на 22.11.2010 р. органи влади мали достатню інформацію, щоб припустити наявність інших підстав для відмови у видачі заявників і розглянути їх з необхідною ретельністю та у розумний строк.

ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 5 КЗПЛ у зв'язку з не проведенням з належною ретельністю органами влади екстрадиційної перевірки щодо перших трьох заявників після 22.11.2010 р. Отже захисник під час екстрадиції має ураховувати зміни законодавства, якщо такі мали місце під час, наприклад, проведення екстрадиційної перевірки та звертати увагу на те, чи з належною ретельністю уповноваженими особами було проведено таку перевірку. При цьому слід мати на увазі, що при вирішенні клопотання про застосування тимчасового арешту, суд також керується вимогами Глави 18 КПК України. Діючим законодавством передбачено, що при обранні міри запобіжного заходу, обов'язково повинно враховуватися, що запобіжні заходи обмежують права особи на свободу та особисту недоторканність, гарантовану ст. 5 КЗПЛ, а тому можуть бути застосовані тільки за наявності законної мети та підстав, визначених ст. 177 КПК України, з урахуванням, як вже зазначалося, практики ЄСПЛ (див. ріш. у справах: “А. та ін. проти Сполученого Королівства”, “Адамов проти Швейцарії”, “Гарькавий проти України”, «Ісмаїлов та інші проти Росії», “Йох-Экале Мванье проти Бельгії”, “Насруллоєв проти Росії”, «Новік проти України», “Оджалан проти Туреччини”; “Солдатенко проти України”, “Х проти Швейцарії”, “Чахал проти Сполученого Королівства”, “Чонка проти Бельгії”). Адже Україна зобов'язана відмовити у екстрадиції у разі якщо існує реальний ризик, що особа стане жертвою: жорстокого ставлення з боку офіц. осіб у запитуючій країні у зв'язку з тим, що така особа є політичним опозиціонером, членом незаконної організації або звинувачуватися у тероризмі (ріш. ЄСПЛ у справах: “Абдолхані та Карімніа проти Туреччини”, “Байсаков та ін. проти України”, “Клейн проти Росії”, “Муслім проти Туреччини”, “Сааді проти Італії”, “Солдатенко проти України”, “Хайдаров проти Росії”, “Чахал проти С. К.”), жорстокого ставлення з боку третіх осіб у запитуючій країні (ріш. ЄСПЛ у справах: “Н. проти Фінляндії”, “Суфі та Елмі проти Сполученого Королівства”, “N. проти Швеції”, “Y. P. та L.P. Проти Франції”); зважаючи на стан здоров'я особи (ріш. ЄСПЛ у справі “D. проти С.К.”); у разі ризику здійснення щодо особи вочевидь несправедливого судового розгляду (див. ріш. ЄСПЛ у справах “Маматкулов та Аскарров проти Туреччини”, “Соурінг проти Сполученого Королівства”).

Також слід ураховувати й відповідні правові позиції, які викладені ЄСПЛ у своєму рішенні по справі “С.К. проти РФ” від 14.02.2017 р. У цьому рішенні Страсбургський суд наголошував на тому, що утримання під вартою з метою подальшої висилки може відповідати вимогам ст. 5 (1) КЗПЛ лише в тому випадку, якщо судовий процес щодо висилки вже проводиться з належною обачністю, а саме затримання відповідає законним підставам і не було свавільним. У цій справі в лютому і березні 2015 р. російській владі повинно було бути досить очевидним те, що висилка С.К. в Сирію не уявляється можливою

і в майбутньому буде малоімовірною, враховуючи загострення конфлікту в країні. Органи влади повинні були розглянути можливість застосування альтернативного запобіжного заходу для С.К. Однак після прийняття постанови про тримання С.К. в Центрі утримання для іноземних громадян, його затримання не переглядалося (в дійсності, як зазначено вище, не існувало навіть процедури для такого перегляду). Таким чином, ЄСПЛ встановив порушення ст. 5 (1) КЗПЛ. Виходячи з наведеного рішення ЄСПЛ захисник під час екстрадиції має з'ясувати, чи проводиться судовий процес щодо висилки з належною обачністю та чи саме затримання відповідає законним підставам і чи не було воно свавільним. Крім того слід з'ясовувати наявність обставин встановлених ст. 585 КПК України з метою обґрунтування клопотання про застосування до підзахисного запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою (екстрадиційним арештом)

Звертаємо увагу й на те, що п. 5 Постанови Пленуму Верховного суду України № 16 «Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією» від 08.10.2004 р., при розгляді судами подання про затримання особи чи її тимчасовий арешт, суд повинен перевірити наявність запиту та відповідних документів, визначених договором, на підставі яких вирішується питання про екстрадицію, а також відсутність обставин, що перешкоджають видачі або передачі (статті 2, 3, 6, 10, 11 Європейської конвенції та Додаткові протоколи до неї 1975 і 1978 рр., ст. 57 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. тощо).

ВОЛОШИНА В. К.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІСТ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на недоторканність житла чи іншого володіння особи належить до числа основних, невід'ємних прав людини, воно безпосередньо захищає свободу, сферу особистого життя й людську гідність. В Україні це право закріплено в ст. 30 Конституції, у ст. 13 КПК. Слід зауважити, що формулювання гарантії недоторканності житла є аналогічним положенню ст. 15 КПК 1960 року і загалом відповідає кримінально-

процесуальному законодавству інших країн. Зокрема, у ст. 12 КПК Російської Федерації зазначено, що огляд житла проводять лише за згодою осіб, які в ньому мешкають, або на підставі судового рішення, за винятком випадків, передбачених ч. 5 ст. 165 цього Кодексу, а обшук і виїмка в житлі можуть бути проведені на підставі судового рішення, за винятком випадків, передбачених ч. 5 ст. 165 цього Кодексу. Відповідно до положень ст. 14 КПК Республіки Білорусь, недоторканність житла й інших законних володінь фізичних і юридичних осіб гарантовано законом. Ніхто не має права ввійти в житло й інше законне володіння особи всупереч її волі. Обшук, виїмка, огляд приміщень, здійснення інших процесуальних дій, пов'язаних із вторгненням у житло й інші законні володіння, можуть бути проведені тільки на підставах і в порядку, передбачених цим Кодексом. Принцип недоторканності житла у КПК Республіки Вірменії закріплено так: кожен має право на недоторканність житла; заборонено проникати всупереч волі людини в її житло, крім передбачених законом випадків. Житло може бути піддано обшуку тільки за рішенням суду в передбачених цим Кодексом випадках. Огляд житла, здійснення там інших процесуальних дій, а також проникнення в нього із застосуванням технічних засобів усупереч волі осіб, що займають його, може бути проведеним під час кримінального судочинства лише за постановою органу дізнання, слідчого, прокурора.

До змісту недоторканності житла відносяться наступні положення: людина самостійно формує свій спосіб життя, взаємини у родині, відносини з іншими людьми у житлі чи іншому володінні; здійснює особисте життя у своєму житлі за своїм розсудом; захист житла від будь-якого вторгнення фізичних, юридичних осіб, держави; неможливість незаконного позбавлення житла і іншого володіння; неможливість незаконного переселення й втрати житла чи іншого володіння.

Недоторканність житла та іншого володіння особи є загальноправовим принципом, який реалізується у кримінальному провадженні. У літературі недоторканність житла як видове поняття відносять до особистої недоторканності як поняття родового. Межі дії цього принципу пов'язані з визначенням поняття житла та іншого володіння особи.

Європейський суд з прав людини у своїй прецедентній практиці дає досить широке тлумачення поняття житла: власне житлове приміщення; переважно місце, де особа мешкає, навіть якщо воно облаштовано нею під житло з порушенням національного законодавства; конкретне місце проживання, щодо якого особа мала досить тривалі зв'язки, навіть якщо заявник не проживав у ньому протягом тривалого часу; приміщення особи, пов'язане із її професійною діяльністю; житло фізичної особи, яке водночас є офісом очолюваної нею компанії; офіційний офіс компанії, її філій або службових приміщень. Так, у рішенні *Nemietz v. Germany* у п. 30 Європейський суд з прав людини зазначив, що стосується поняття «житло». Суд зазначає, що в деяких Договірних

держав, зокрема в Німеччині, воно вважається таким, що розповсюджується на службові приміщення. Більше того, таке тлумачення цілком співзвучне французькому варіанту тексту, оскільки слово “domicile” має навіть ширше значення, ніж “home”, і може розповсюджуватися на діловий офіс особи.

Засаду недоторканності житла деталізовано в статті 233 КПК України. Треба вказати, на обмеження ст. 233 КПК України, у ч. 2 якої зазначено лише фізичну особу, не згадуючи при цьому про юридичну особу.

Згідно з вимогами статті 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» судам необхідно враховувати, що відповідно до практики Європейського суду з прав людини поняття «житло» у пункті 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод охоплює не лише житло фізичних осіб. Воно може поширюватися на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх філій та інші приміщення.

Необхідно зазначити, що проникнення до житла чи іншого володіння особи може мати місце не тільки під час огляду чи обшуку, але й також при проведенні слідчого експерименту, обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, застосуванні деяких засобів забезпечення кримінального провадження. У будь-яких випадках таке проникнення можливе тільки на підставі попереднього рішення про це слідчого судді.

Так, принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні можна визначити як охоронюване законом науково-обґрунтоване та нормативно-визначене положення, згідно якого не допускається провадження процесуальних дій у житлі чи іншому володінні особи під час кримінального провадження без законних підстав і порушенням порядку, встановленого Конституцією України та КПК України, з боку державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, а також обов'язок державних органів і посадових осіб забезпечити охорону від незаконного порушення права на недоторканність житла чи іншого володіння з боку інших осіб.

ЧАСТИНИ (ЕТАПИ) СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Судовий розгляд — це основна, центральна стадія кримінального процесу (кримінального провадження) України, в якій здійснюється правосуддя у кримінальній справі. Зміст цієї стадії складає діяльність суду першої інстанції з розгляду по суті матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи). Такий розгляд відбувається на підставі принципу змагальності, що потребує від суду забезпечення можливості активної участі сторін у наданні та дослідженні доказів, в обґрунтуванні перед судом переконливості певних доказів. Особливе значення даної стадії полягає в тому, що тільки суд на стадії судового розгляду може визнати обвинуваченого винним та призначити йому кримінальне покарання (чи звільнити від покарання, чи звільнити від відбування покарання), або виправдати обвинуваченого [1, с. 587 та ін.]. Судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку (ч. 1 ст. 369 КПК України). Разом з тим зазначимо, що згідно з нововведеннями КПК України 2012 року суд першої інстанції може ухвалити обвинувальний вирок ще на стадії підготовчого провадження: а) вирок на підставі угоди (ст. 475 КПК України), вирок за результатами спрощеного провадження щодо кримінальних проступків (ч. 1 ст. 381 КПК України, ч. 2 ст. 382 КПК України).

Судовий розгляд кримінальної справи (матеріалів кримінального провадження) являє собою встановлену законом систему процесуальних дій суду та учасників судового розгляду, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження та ухвалення на цій основі законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення. Логічна послідовність процесуальних дій, які здійснюються на стадії судового розгляду, дає змогу виділити певні частини (етапи) судового розгляду.

Етапи судового розгляду — це відносно самостійні елементи (частини) стадії судового розгляду, які відзначаються певною специфікою.

Зазначимо, що у КПК УРСР 1960 року (з наступними змінами та доповненнями) достатньо чітко були виділені частини судового розгляду: 1) підготовча частина (глава 25); 2) судове слідство (глава 26); 3) судові дебати; 4) останнє слово підсудного (глава 27 КПК УРСР); 5) постановлення та проголошення вироку (глава 28). Даний підхід законодавця був логічним, послідовним та доцільним, як з практичної, так і з теоретичної точки зору.

Новий КПК України 2012 року частини судового розгляду по главах не закріплює. У § 3 глави 28 КПК України закріплена процедура судового розгляду, в якій можна виділити певні частини судового розгляду.

Разом з тим, назва окремих статей викликає зауваження. Зокрема мова йде про статтю 347 КПК України, яка має назву «Початок судового розгляду». Складається враження, що процесуальні дії, які пов'язані з: відкриттям судового засідання (ст. 342 КПК України), повідомленням про повне фіксування судового розгляду технічними засобами (ст. 343 КПК України), оголошенням складу суду і роз'ясненням права відводу (ст. 344 КПК України), повідомленням про права і обов'язки учасникам судового засідання (ст. 345 КПК України), видаленням свідків із зали судового засідання (ст. 346 КПК України) не відносяться до початку судового розгляду. Крім того, з точки зору логіки, не може назва частини стадії співпадати з назвою самої стадії.

У зв'язку з цим, вважаємо що було б доцільно змінити назву ст. 347 КПК України. Можна запропонувати законодавцю наступні назви даної статті: «Початок судового слідства», «Початок дослідження доказів у судовому засіданні».

Необхідність зміни назви статті обумовлена також можливістю належного забезпечення прав та законних інтересів учасників судового розгляду, зокрема, права на пред'явлення цивільного позову.

Так, згідно з ч. 1 ст. 128 КПК України «особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов...».

У зв'язку з неоднозначним застосуванням законодавцем термінологічного словосполучення «судовий розгляд» виникає питання: цивільний позов може бути пред'явлений до початку стадії судового розгляду або до початку судового розгляду, як частини стадії судового розгляду?

Вважаємо, що цивільний позов може бути пред'явлений до початку дослідження доказів у судовому засіданні (тобто до початку «судового розгляду» як частини стадії, якщо застосовувати термінологію законодавця). Саме такий підхід і був закріплений у КПК України 1960 року.

Таким чином, можна виділити наступні частини судового розгляду кримінальної справи: 1) підготовча частина (ст.ст. 342-346 КПК України); 2) судове слідство або дослідження доказів у судовому засіданні (ст.ст. 347-363 КПК) (як вже зазначалось, законодавець називає дану частину «судовий розгляд»); 3) судові дебати (ст. 365 КПК України); 4) останнє слово обвинуваченого (ст. 365 КПК України); 5) ухвалення та проголошення судового рішення (ст.ст. 366-376 КПК України). Кожна з частин судового розгляду має свої конкретні завдання, разом з тим, вони перебувають у взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Список використаної літератури:

1. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. Ю.П. Аленіна. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. — 816 с.

ПІДГОРОДИНСЬКА А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЦЕНТРАЛЬНІ (УПОВНОВАЖЕНІ) ОРГАНИ УКРАЇНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Україна на сьогоднішній день виступає активним учасником міжнародних відносин, в тому числі й щодо питань, пов'язаних із здійсненням міжнародного співробітництва у кримінально-процесуальній сфері. Укладено велику кількість міжнародних договорів, спрямованих на оптимізацію та покращення такого співробітництва. Кримінальний процесуальний кодекс України у низці статей закріпив процесуальний порядок здійснення взаємодії між державами у різних процесуальних формах, використовуючи диференційований підхід.

Особливу роль у реалізації прийнятих зобов'язань відповідно до положень міжнародних договорів, національних процесуальних норм мають Центральні органи України, уповноважені від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи і вжити заходів з метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги (п. 6 ч. 1 ст. 541 КПК України). Статтею 545 КПК України деталізовано і визначено такі органи, серед яких: Генеральна прокуратура України при необхідності здійснення співробітництва у стадії досудового розслідування, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України (далі — НАБУ), а також Міністерство юстиції України — під час судового провадження. Що стосується повноважень Генеральної прокуратури України і Міністерства юстиції України — тут законодавець досить чітко визначив їх, положення окремих чинних двосторонніх договорів передбачають процедуру зносин саме через їх посередництво. Деякі питання з'являються у зв'язку із включенням до системи центральних органів НАБУ.

Даний орган було створено у зв'язку з необхідністю посилення правових заходів протидії корупції всередині держави. Відповідно до ст. 36 Конвенції ООН проти корупції кожна Держава-учасниця забезпечує,

відповідно до основоположних принципів своєї правової системи, наявність органу чи органів або осіб, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних органів. Такому органу чи органам забезпечується необхідна самостійність, відповідно до основоположних принципів правової системи Держави-учасниці, щоб вони могли виконувати свої функції ефективно і без будь-якого неналежного впливу. Такі особи або працівники такого органу або органів повинні мати відповідну кваліфікацію та ресурси для виконання покладених на них завдань [1].

Реалізація покладених на цей орган завдань, надання відповідних повноважень відбувається відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2004 р., який визначає правові основи організації та діяльності цього органу [2]. Відповідно до ст. 1 цього закону НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання виявлення нових. Його основне завдання – протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та які становлять загрозу національній безпеці. Згідно п. 2 ч. 1 ст. 16 Закону НАБУ здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках визначених законом; п. 9 ч. 1 ст. 16 визначає, що цей орган також здійснює міжнародне співробітництво у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України. Пунктом 17 ч. 1 ст. 17 Закону регламентовано право здійснювати правове співробітництво із компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями з питань проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування на підставі законів та міжнародних договорів України, а також одержувати у виді довідки від органів прокуратури України та Міністерства юстиції у 3-денний строк матеріали, отримані (надані) у рамках надання міжнародної правової допомоги, які стосуються фінансових і корупційних правопорушень (п. 17-1 ч. 1 ст. 17 Закону, ч. 3 ст. 545 КПК України). Передбачено, що НАБУ може від імені України надавати міжнародні доручення щодо проведення оперативно-розшукових та слідчих дій, укладати угоди про співробітництво з питань їх повноважень з іноземними та міжнародними правоохоронними органами та організаціями, звертатися від імені України до іноземних державних органів, а також створювати та брати участь у міжнародних слідчих групах відповідно до законів України, залучати до роботи іноземних експертів у боротьбі із корупцією; виступати як представник інтересів держави під час розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ про розшук, арешт, конфіскацію та повернення в Україні

відповідного майна. Процесуальні правила визначення підслідності НАБУ визначено ч. 5 ст. 216 КПК України і має низку особливостей, які, зокрема, стосуються можливості в окремих випадках розслідувати кримінальні правопорушення, які віднесено до підслідності інших органів, якщо це пов'язано із попередженням, виявленням, припиненням та розкриттям зазначених вище правопорушень. Таке процесуальне рішення приймається Директором НАБУ та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, водночас за загальним правилом (ст. ст. 36, 216, 218 КПК України) питання підслідності кримінальних правопорушень прокурор вирішує самостійно. Персональна підслідність злочинів, передбачених ст. ст. 354, 364-370 КК України, які були вчинені службовою особою НАБУ (крім Директора НАБУ, його першого заступника та заступника), НАБУ надається детективам внутрішнього контролю [3]. Вищезазначені особливості можуть створювати деякі проблеми у практичній правозастосовній діяльності і відповідно, при здійсненні міжнародного співробітництва.

Також слід звернути увагу на наявність прогалів у законодавчому регулюванні повноважень НАБУ при здійсненні співробітництва у різних процесуальних формах [4, с. 93], адже в якості центрального органу НАБУ визначено ст. 545 КПК України, в якій йдеться про звернення із запитом про міжнародну правову допомогу, яка виступає самостійною процесуальною формою реалізації міжнародного співробітництва, а визначеність в інших провадженнях: екстрадиції, перейнятті кримінальних проваджень цей орган не знайшов. Незрозуміло: це прогалина чи умисний задум законодавця?

Таким чином, діяльність спеціалізованого органу по боротьбі із корупцією в якості центрального органу держава, який діє від імені останньої, на сьогодні потребує аналізу, осмислення, узгодження із нормативно-правовими актами як міжнародно-правового характеру (зокрема, двосторонніми міжнародними договорами України), так національними, а повноваження при здійсненні кримінального провадження – точного визначення у КПК України.

Список використаної літератури:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
2. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
3. Сисоєнко Г.І. Підрозділи Національного антикорупційного бюро України як органи досудового розслідування / Г.І. Сисоєнко, А.В. Самодін // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – Том 8. – № 2 (27). – С. 120-126.
4. Зуєв В.В. Місце НАБУ серед центральних (уповноважених) органів України в рамках міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні /

В.В. Зуєв // Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства : Мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої до 70-річчя д.ю.н., професора Ю.П. Алєніна (м. Одеса, 21 квітня 2017 р. / За ред. Г.О. Ульянової, І.В. Гловюк. — Одеса : Юридична література, 2017. — С. 91-95.

ПОЖАР В. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ОСІБ АБО ДЕРЖАВИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Оновлена Конституція України (ст. 131-1) покладає на прокуратуру України як на державний орган функцію представництва інтересів держави в суді у випадках, визначених законом. Винесення функції представництва прокуратурою інтересів держави на конституційний рівень додає зазначеній функції прокуратури абсолютно якісне наповнення, формує її як важливий напрямок діяльності прокуратури, закладає основи даного інституту у праві України.

Більшість публікацій з питань функції представництва прокуратури присвячені окремим аспектам представництва прокурора в рамках цивільного, господарського та адміністративного процесів, або стосуються її загального конституційного характеру. Що ж стосується реалізації даної функції в рамках кримінально-процесуальної діяльності, то, на жаль, ці питання залишаються мало дослідженими.

Одразу зауважимо на існуючий недолік (прогалину) Конституції у цьому питанні. Конституція закріпила представництво лише інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Разом з тим, діючий Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року (далі — Закон) передбачає більш широке коло суб'єктів представництва прокурором. Так, згідно ст. 2 цього Закону на прокуратуру покладається зокрема функція представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим законом. Аналіз норм КПК України, зокрема ст. 36, 128 також підтверджує можливість представництва прокурором інтересів громадян у кримінальному провадженні. Тому по суті приходимо до висновку, що ці положення Закону та КПК України протирічать Конституції України, оскільки покладають на прокуратуру України неконституційну функцію — представництво інтересів громадян у випадках передбачених законом. Така ситуація є неприпустимою у правовій державі до якої прагне наша

держава, тому ця прогалина вимагає негайного виправлення шляхом внесення змін до Конституції задля розширення цієї функції.

Закон визначає представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді як здійснення процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом (ст. 23 Закону).

Щодо законодавчого визначення підстав представництва прокурором у суді інтересів громадянина, то вони також відрізняються у КПК України та Законі. КПК України встановлює, що підставою такого представництва є неспроможність громадян через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність самостійно захистити свої права. Закон додає до цього визначення підстав представництва у суді інтересів громадянина ще одну обов'язкову умову — нездійснення або неналежне здійснення законними представниками або органами, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, захисту її інтересів. Враховуючи положення ст. 128 КПК України, яка у питанні встановлення підстав представництва, відсилає до Закону України «Про прокуратуру», при їх визначенні необхідно керуватися положеннями ст. 23 Закону, тобто прокурор повинен підтвердити і зазначену додаткову умову. До речі, абз. 2 ч. 3 ст. 128 КПК України містить технічну помилку, оскільки посилається на ч. 4 ст. 25 Закону, але ст. 25 Закону взагалі не регламентує питання представництва, вона регламентує питання нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Мабуть законодавець мав на увазі ч. 4 ст. 23 Закону, яка як раз стосується питання визначення підстав представництва прокурором інтересів громадян або держави у суді. Тому необхідно змінити редакцію ст. 128 КПК України задля усунення цієї помилки.

Закон, на відмінну від КПК України, чітко визначив підстави представництва прокурором в суді законних інтересів держави — це порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. Наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді. Для представництва інтересів громадянина в суді прокурор також повинен надати документи, що підтверджують недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність відповідного громадянина, а також письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва. Прокурор здійснює представництво інтересів

громадянина або держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва. У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу.

Закон містить ще одну цікаву новелу, а саме: наявність підстав для представництва може бути оскаржена громадянином чи її законним представником або суб'єктом владних повноважень (ч. 4 ст. 23 Закону). Проте КПК України не передбачає процедури такого окремого оскарження, тому реалізувати таке право громадянин чи її законний представник, або суб'єктом владних повноважень в процесі не зможе. Їх можна буде оскаржити лише про оскарження судового рішення в частині цивільного позову у апеляційному чи касаційному порядку.

Отже, представництво прокурором інтересів осіб або держави може бути охарактеризоване як офіційне представництво, для якого характерні основні ознаки процесуального представництва, проте воно має й певні особливості, що обумовлені наступними чинниками: 1) прокуратура є органом державної влади, у зв'язку з чим здійснення представництва прокурором відбувається від імені держави в її інтересах або в інтересах представляваної особи; 2) обсяг повноважень прокурора і свобода розпоряджатися ними не залежать від рівня дієздатності представляваного; 3) прокурор є самостійним учасником кримінального провадження, якій наділений владними повноваженнями.

ШИЛІН Д. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕЮДИЦІЇ ТА ЗАГАЛЬНОВІДОМИХ ФАКТІВ

Преюдиція — це доказове правило, що встановлює підстави та порядок використання в процесі доказування слідчим, прокурором, судом, суддею фактів та правових висновків, встановлених такими, що мають юридичну силу рішеннями слідчого, прокурора, суду, судді у кримінальних, цивільних, господарських або адміністративних справах, якими справу вирішено по суті, як таких, що не потребують повторного доведення.

Для здійснення будь-якої людської діяльності особа повинна мати певний набір знань про оточуючий світ, явища природи, суспільні процеси. Ці знання можуть бути як загальновідомими (Київ знаходиться в Україні, вночі темно, героїн є наркотиком тощо), так і більш

локальний характер (адміністративний устрій міста). Діяльність слідчого, прокурора, судді теж заснована на цих загальновідомих знаннях. Вони використовуються при збиранні, перевірці та оцінці доказів.

Слід відзначити, що у літературі склалися протилежні підходи щодо використання цих фактів у доказуванні. Так, ряд авторів вважають, що такі факти у силу їх очевидності визнаються істинними та доказування не потребують. Інші заперечують можливість використання загальновідомих фактів у кримінальному судочинстві. Як уявляється, більш обґрунтованою є перша точка зору.

За своєю правовою природою загальновідомі факти не є доказами, оскільки доказами є, відповідно до ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню; тобто докази є не фактами, а відомостями про факти. У кримінальному процесуальному законодавстві правова природа загальновідомих фактів прямо не визначена, однак у ЦПК України та КАС України вони визнаються підставою для звільнення від доказування. Дійсно, у силу того, що ці факти є загальновідомими, їх підтвердження не потребує процесуального доказування. Однак вони сприяють встановленню обставин, що відносяться до предмету доказування. Це не заперечується у літературі [1, с. 445]. Однак особливість загальновідомих фактів полягає у тому, що їх заперечення підлягає доказуванню у відповідній процесуальній формі. Так, потерпілий може доводити, що о 12 годині ночі біля його під'їзду було дуже світло, оскільки ця прибудинкова територія вночі освітлюється. Обвинувачений може стверджувати, що він міг пройти певну відстань за той час, за який інша людина не може її пройти, оскільки він є спортсменом.

У цілому ж доказування загальновідомого факту виражається у процесуальній фіксації відомостей про нього, у дослідженні його у зв'язку із діями (бездіяльністю) кримінально-відповідальної особи, у оцінці значення цього факту у справі та обґрунтуванні висновків, що впливають з нього [2, с. 74].

Як і преюдиція, загальновідомі факти є формальним засобом доказування або підставою звільнення від доказування. Підтвердження преюдиціальних фактів та загальновідомих фактів не потребує доказування. Вони мають однаково логічну природу. Ці факти відображають у широкому значенні повторюваність, звичайність життєвих процесів та явищ. Частина з них закріплена у правових нормах, інша частина знаходиться у "природному стані" [3, с. 55].

Таким чином, загальновідомі факти відрізняються від преюдиціальних фактів джерелом закріплення: загальновідомі факти відомі усім у силу своєї очевидності, а преюдиціальні — у силу закріплення

у процесуальному рішенні. Загальновідомі факти є фактами, вони входять у предмет доказування, а преюдиція є доказовим правилом оперування преюдиціальними фактами.

Список використаної літератури:

1. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Жогина Н. В. — М: Юрид. лит., 1973.
2. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Фаткуллин Ф.Н. — Казань: Изд-во Каз. Ун-та, 1973.
3. Левченко О.В. Общеизвестные, преюдициально установленные и законом презюмируемые факты и особенности их использования в уголовно-процессуальном доказывании : дис. ... кандидат юридических наук : 12.00.09. / Левченко Ольга Владимировна. — Казань, 1994.

КОВАЛЬЧУК С. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківського юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Дослідження доказів законодавцем не відноситься до числа елементів (етапів) процесу доказування (ч. 2 ст. 91 КПК України), але у низці норм кримінального процесуального закону термін «дослідження» використовується у двох аспектах: 1) для позначення розумово-практичної діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, спрямованої на пізнання обставин кримінального провадження (ч. 2 ст. 9 і ч. 1 ст. 94 КПК України). У цьому аспекті термін «дослідження» відповідає широкому розумінню поняття «доказування», за якого воно визначається як «дослідження обставин справи шляхом збирання та оцінки доказів» [1, с. 272]; 2) для позначення способу пізнання судом та учасниками кримінального провадження змісту доказів (ст. 23, ч. 1 ст. 69, ч. 1 ст. 266, ст. 357 — 359 КПК України). У наведеному аспекті вказаний термін відповідає широко використовуваному у доктрині кримінального процесу терміну «дослідження доказів».

Водночас, визначаючи структуру кримінального процесуального доказування, вчені-процесуалісти неоднозначно підходять до визначення місця в ній дослідження доказів. Так, одна група вчених розглядає дослідження доказів, поряд з їх перевіркою, в якості самостійного елемента (етапу) процесу доказування [2, с. 205; 3, с. 232]. Друга група вчених

відзначає тотожність дослідження доказів їх перевірці [4, с. 45; 5, с. 114]. Третя група вчених надає дослідженню доказів або більш широкого розуміння та включає до нього перевірку й оцінку доказів [6, с. 194], або більш вузького розуміння та охоплює дослідження доказів іншими елементами (етапами) процесу доказування — їх збиранням [7, с. 10] чи використанням [8, с. 8].

Аналізуючи наведені позиції, потрібно відзначити, що, по-перше, за своїм етимологічним значенням термін «дослідження доказів» виступає істотно наближеним до терміну «перевірка доказів». Так, у сучасній українській мові термін «дослідження» визначається як дія за значенням досліджувати, а термін «досліджувати» — як ретельно обстежувати кого-, що-небудь, уважно знайомитися з чим-небудь для встановлення чогось [9, с. 321]. Термін «перевірка» розглядається як дія за значенням перевіряти, а термін «перевіряти» — як оглядаючи, досліджуючи і т. ін. щось, з'ясовувати що-небудь, пересвідчуватися в чомусь [9, с. 903]. По-друге, у процесуальному аспекті дослідження доказів являє собою розумово-практичну діяльність, спрямовану на пізнання змісту доказів. Зміст дослідження доказів складає сукупність способів, які використовуються суб'єктами доказування для досягнення його мети. Зокрема, способами дослідження речових доказів виступають: 1) їх огляд, який під час досудового розслідування проводиться у ході: а) слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, у результаті проведення яких вони були виявлені та вилучені; б) огляду речових доказів як самостійної слідчої (розшукової) дії; в) слідчих (розшукових) дій, під час яких перевіряються або використовуються речові докази; а під час судового провадження — у ході: а) судових дій, під час яких перевіряються або використовуються речові докази; б) огляду речових доказів як самостійної судової дії; 2) проведення експертизи, об'єктом якої виступають речові докази.

Дослідження речових доказів як спосіб пізнання їх змісту має місце як під час збирання доказів, так і в ході їх перевірки, що дозволяє погодитися з позицією вчених, які вказують на тісний зв'язок дослідження доказів з їх збиранням, перевіркою та оцінкою [10, с. 65] і відзначають відсутність достатніх підстав для виділення дослідження доказів в якості самостійного елемента структури доказування [11, с. 23].

Список використаної літератури:

1. Стецовский Ю. И. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту / Ю. И. Стецовский, А. М. Ларин. — М. : Наука, 1988. — 320 с.
2. Котюк І. І. Судова гносеологія : проблеми методології та практики : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Іван Ілліч Котюк. — К., 2008. — 427 с.
3. Рогатинська Н. З. Деякі проблеми щодо доказування та його елементів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України / Н. З. Рогатинська.

ка // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. — 2015. — № 2. — С. 230-235.

4. Егоров Н. Н. Теоретические и прикладные проблемы учения о вещественных доказательствах : Дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Николай Николаевич Егоров. — Иркутск, 2005. — 376 с.
5. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе / Ю. К. Орлов. — М.: Юрист, 2009. — 175 с.
6. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Микола Михайлович Стоянов. — Одеса, 2010. — 245 с.
7. Кубрак П. М. Деякі теоретичні та практичні питання доказування в стадії досудового розслідування / П. М. Кубрак // Еволюція уголовного судопроизводства на постсоветском пространстве (книга вторая) : Материалы международной научно-практической конференции. — К. : Университет экономики и права «КРОК», 2006. — С. 3-13.
8. Селиванов Н. А. Советская криминалистика : система понятий / Н. А. Селиванов. — М. : Юридическая литература, 1982. — 152 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
10. Тертышник В. М. Доказательства и доказывание в советском уголовном процессе : Фондовая лекция / В. М. Тертышник. — Х. : ХИВД, 1992. — 80 с.
11. Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики : Монография / В. В. Новик. — СПб. : Юридический центр «Пресс», 2005. — 471 с.

МУДРАК І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук

ЩОДО ПОНЯТТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО НА ПРОЦЕСУАЛЬНУ КОМУНІКАЦІЮ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАННЯ

Права потерпілого в кримінальному провадженні передбачені ст. 56 КПК України та дозволяють згрупувати їх таким чином: права, що можуть бути реалізовані протягом усього кримінального провадження; права, що можуть бути реалізовані протягом досудового провадження; права, що можуть бути реалізовані протягом судового провадження; права, що можуть бути реалізовані на інших стадіях та в особливих порядках кримінального провадження. Повідомлення потерпілого про його права та обов'язки здійснюється шляхом вручення йому пам'ятки про процесуальні права та обов'язки. Слідчий, прокурор, суд, вручаючи пам'ятку, повинен роз'яснити конкретний зміст викладених у пам'ятці прав та обов'язків [1, с. 170]. Так, відповідно до ч. 2 ст. 345

КПК України після ознайомлення осіб, які беруть участь у судовому розгляді, з пам'яткою головуючий з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх.

Вважаємо, що право потерпілого на роз'яснення окремих прав і обов'язків – не формальність, якою можна знехтувати, як часто й відбувається на практиці, а важлива складова права потерпілого на процесуальну комунікацію під час кримінального провадження, що має бути забезпечена, оскільки впливає на ефективність забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в цілому. Зокрема, на нашу думку, якщо журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судові провадження в суді першої інстанції, не містить відомостей щодо роз'яснення змісту пам'ятки про права і обов'язки на вимогу потерпілого (а особливо у випадку, коли представник потерпілого не бере участь в судовому розгляді), це слід віднести до істотних порушень вимог кримінального процесуального закону.

Цілком погоджуємось з І. В. Гловюк, яка в своєму дослідженні розглядає захист як багатозначну категорію, вказуючи, що у широкому розумінні захист є діяльністю, спрямованою на поновлення порушених прав та свобод, законних інтересів будь-якого суб'єкта процесу [2, с. 200]. Тому, на наше переконання, реалізація процесуальних прав потерпілого як учасника кримінального провадження, відновлення його майнових та інших порушених прав, що є в тому числі метою кримінального судочинства, є кримінально-процесуальною діяльністю, націленою на захист інтересів потерпілого як суб'єкта кримінального процесу, тобто є захисною діяльністю, яка здійснюється самим потерпілим, його законним представником або представником потерпілого – особою, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником.

Відтак, розуміючи право на процесуальну комунікацію як забезпечену процесуальними нормами можливість учасника кримінального процесу отримувати інформацію про кримінальне провадження, обмінюватись інформацією про стан кримінального провадження та впливати на кримінальне провадження, вважаємо, що забезпечення права потерпілого на процесуальну комунікацію під час досудового розслідування та судового провадження являє собою актуальну проблематику дослідження, перш за все, з огляду на:

- необхідність посилення захисту прав потерпілого шляхом надання йому кваліфікованої правової допомоги, в тому числі безоплатної, на всіх стадіях кримінального провадження – як основа механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в змагальному кримінальному процесі;
- необхідність забезпечення відшкодування шкоди, завданої потерпілому кримінальним правопорушенням;
- необхідність забезпечення безпеки потерпілого під час кримінального провадження;

- необхідність забезпечення ефективного оскарження потерпілим рішень, дій, бездіяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду;
- необхідність забезпечення ефективного підтримання державного обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення;
- необхідність забезпечення прав і законних інтересів потерпілого під час укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; та ін.

Крім того, дещо проблемним видається питання набуття особою процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, що за відсутності кримінально-процесуальної активності особи, яка де-факто постраждала від кримінального правопорушення (а така пасивність може пояснюватись в тому числі й психологічним станом жертви кримінального правопорушення), взагалі позбавляє потерпілого права на процесуальну комунікацію, оскільки таке право не може бути реалізовано згідно КПК України. Адже права і обов'язки потерпілого у особи виникають з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК України). Така заява подається до слідчого чи прокурора під час досудового розслідування, чи до суду під час судового провадження. Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілої, то слідчий, прокурор, суд має право визнати цю особу потерпілою лише за її письмовою згодою (п. 7 ст. 55 КПК України).

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. — Х.: Одіс-сей, 2013.
2. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис.... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Гловюк Ірина Василівна. — Одеса, 2016.

ПОНЯТТЯ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ ПОТРЕБУЄ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Чинний КПК України визначає потерпілого як фізичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Пленум Верховного Суду України в постанові № 13 від 2 червня 2004 року підкреслив, що потерпілим має визнаватись особа, якій заподіяно шкоду. В тих випадках, коли було вчинено замах на злочин, особа може бути визнана потерпілим тільки в разі заподіяння їй шкоди.

Свого часу в науковій літературі точилася дискусія щодо можливості визнання потерпілими осіб не тільки в разі заподіяння їм реальної шкоди, але й тоді, коли їх права і законні інтереси було поставлено під загрозу можливого порушення. Досить детально думки прихильників розширення підстав для визнання осіб потерпілими та авторів, які не погоджувались з такою пропозицією, викладені у статті В.П. Бож'єва, який вважав за необхідне розширити поняття потерпілого та надавати статус потерпілого і особам, чий права було поставлено під загрозу їх порушення злочином, що був вчинений [1, с. 118-119].

На наш погляд, зараз виникає нагальна потреба повернутись до розглядуваного питання, і одним з аргументів цього є необхідність забезпечити права тих осіб, щодо яких було вчинено злочин, котрим реальної шкоди завдано не було, на захист своїх прав, в першу чергу у справах, провадження в яких здійснюється у формі приватного обвинувачення. Як відомо, провадження у таких справах може здійснюватись тільки за заявою потерпілого (зараз — це особи, яким реально завдано шкоду). Але навіть не дуже глибокий аналіз ст. 447 КПК України, в якій міститься перелік злочинів, провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, дозволяє дійти висновку, що серед них є і такі, що можуть не завдати реальної шкоди. Це, наприклад, порушення недоторканності житла без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 162 КК України), розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України), порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 163), порушення недоторканності

приватного життя без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 182 КК України). Відсутня може бути шкода і в разі замаху на злочин.

Формально особа у зазначених випадках не може бути визнана потерпілою, що унеможливорює подання такою особою заяви про вчинений щодо неї злочин і здійснення кримінального провадження.

З такими проблемами доводилось стикатися практиці і під час дії КПК УРСР 1960 року. Йшлося про випадки замаху на зґвалтування, внаслідок яких реальної шкоди завдано потерпілій не було. Нагадаємо, що за КПК УРСР 1960 року справи про зґвалтування без обтяжуючих обставин могли бути порушені тільки за заявою потерпілої, а в подальшому закриттю не підлягали (в науці та практиці такі справи одержали назву приватно-публічних). Як зазначав В.П. Бож'єв, на роботу якого ми вже посилались, в практиці справи про замах на зґвалтування, порушувались на підставі заяви потерпілої, незалежно від того, чи було їй заподіяно реальну шкоду. Автор пропонував розповсюдити таку практику і на випадки вчинення замаху на інші злочини.

Якщо зазначену практику застосувати в Україні і визнавати потерпілими осіб, щодо яких було вчинено злочин (або замах на злочин), щодо якого провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, незалежно від заподіяння їм шкоди, то очевидно, що було б несправедливо позбавити можливості набути статус потерпілого осіб, щодо яких було вчинено злочин чи замах на злочин без заподіяння шкоди, у справах публічного обвинувачення.

Невизнання осіб потерпілими в разі відсутності реальної шкоди у розглядуваних нами випадках позбавляє їх також права на укладення угоди про примирення, що погіршує їх становище в порівнянні з тими потерпілими, яким було завдано реальну шкоду. А неможливість укладення угоди погіршує і становище підозрюваного (обвинуваченого), виникає парадоксальна ситуація — якщо підозрюваний заподіяв реальну шкоду потерпілому (йдеться про злочини невеликої та середньої тяжкості) він може розраховувати на укладення угоди про примирення, а якщо внаслідок злочину (або замаху на злочин) реальної шкоди не було (а, відповідно немає потерпілого) укладення угоди про примирення неможливе.

Нагадаємо, що ст. 46 КК України передбачена така підстава звільнення від кримінальної відповідальності як примиренням винного з потерпілим, в разі вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості (крім корупційних злочинів) за умови відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. А якщо реальної шкоди не було, чому ж не застосувати дану підставу звільнення від кримінальної відповідальності, якщо особа, щодо якої було вчинено злочин, примирилася з підозрюваним (обвинуваченим). До речі, якщо прокурор у кримінальному провадженні вбачатиме і інші підстави для звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності, він повинен перед направленням до суду

клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності ознайомити з таким клопотанням потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Особа, на права та інтереси якої було вчинено посягання (але без завдання їй реальної шкоди) позбавляється і права висловити свою думку в такому питанні.

Вихід з розглядуваної ситуації можливий один — внести доповнення до ч. 1 ст. 55 КПК України, зазначити, що потерпілим може бути визнана особа і в разі, коли її права та інтереси було поставлено під загрозу порушення.

Список використаної літератури:

1. Див. Божьев В.П. Избранные труды / В.П. Божьев. — М.: Издательство Юрайт, 2012.

ТОРБАС О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук

ОПТИМІЗАЦІЯ КПК УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

Згідно зі ст. 2 КПК України, одним із завдань, яке ставиться перед кримінальним провадженням, є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Тобто держава бере на себе обов'язок в рівній мірі захищати як приватні, так і публічні інтереси під час розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень. Саме тому в деяких випадках законодавство передбачає мінімальний рівень впливу суб'єктів владних повноважень на порядок виникнення, зміну та припинення прав та обов'язків окремих учасників кримінального провадження. І найяскравіше такий рівень втручання можна помітити у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення.

Згідно з ч. 4 ст. 26 КПК України, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви заяви потерпілого. Відмова потерпілого або його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Аналогічні положення містить Глава 36 КПК України. Так, в ст. 477 КПК України зазначено, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення

є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого лише щодо кримінальних правопорушень, передбачених у ч. 1 ст. 477 КПК України. В той же час варто відмітити, що дане положення суттєво суперечить положенням ст. 214 КПК України. Так, згідно з ч. 4 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Отже, якщо про кримінальне правопорушення, яке передбачене в ч. 1 ст. 477 КПК України повідомила особа, якій не було завдано шкоди (близький родич, колега, будь-яка інша особа), або якщо уповноваженим працівникам правоохоронних органів стало відомо про таке кримінальне правопорушення з будь-якого іншого джерела (самостійне виявлення, інформація в ЗМІ тощо), то, з одного боку, слідчий (прокурор) не має права вносити відомості до ЄРДР, а з іншого – зобов'язаний внести відомості до ЄРДР. Очевидно, що такої колізії в КПК України не повинно бути, а тому логічним вбачається запозичити ч. 3 ст. 27 КПК УРСР 1960 р. та передбачити в ст.ст. 214 та 477 КПК України 2012 р., що в тому випадку, коли злочин має особливе громадське значення, або якщо потерпілий через свій безпорадний стан не може подати заяву про кримінальне правопорушення, прокурор має право самостійно розпочати досудове розслідування шляхом внесення відомостей до ЄРДР.

Повертаючись до питання визначення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, та аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства, можна зробити висновок, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є лише таке провадження, яке було розпочате на підставі заяви потерпілого та лише за фактом вчинення певного кола кримінальних правопорушень. В той же час ч. 5 ст. 340 КПК України розширює поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Так, у випадку, якщо прокурор відмовляється від підтримання державного обвинувачення в суді, а потерпілий погодився його підтримувати, кримінальне провадження за відповідного обвинувачення набуває статусу приватного та здійснюється за процедурою приватного обвинувачення. Отже приватне обвинувачення може виникнути в двох випадках: коли потерпілий подав заяву про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 477 КПК України, та коли прокурор в суді відмовився від підтримання обвинувачення щодо будь-якого злочину. Однак більшість вчених сходиться на думці, що в даному випадку мова не йде про розширене тлумачення приватного обвинувачення, а про дві окремі його форми [1, с. 135; 2, с. 196]. Це пояснюється і відмінністю у стадіях, на яких приватне обвинувачення бере свій початок, і за моментом здійснення такого обвинувачення [3, с. 319] тощо. Повністю підтримуючи

позицію науковців щодо розмежування різних форм приватного обвинувачення у кримінальному провадженні, при більш детальному аналізі норм КПК можна зробити ще цікавіший висновок.

Так, в ч. 5 ст. 340 КПК України зазначено, що у випадку згоди потерпілого на підтримання обвинувачення воно набуває форми приватного обвинувачення і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення. Проте більш детальний аналіз даного положення дає змогу зробити висновок його щодо процесуальної неспроможності регулювати будь-які кримінальні процесуальні відносини. В КПК України відсутня будь-яка згадка про особливості процедури судового розгляду приватного обвинувачення. Такої окремої процедури взагалі не існує. Тому посилання на неї виглядають більше ніж нелогічно. Відкинувши положення про процедуру приватного обвинувачення, ч. 5 ст. 340 КПК України веде мову лише про те, що обвинувачення, яке підтримується потерпілим, стає приватним. З такою позицією можна погодитися, аналізуючи суть приватного обвинувачення зокрема та зміст приватного інтересу у кримінальному процесі взагалі. В той же час, з процесуальної точки зору таке уточнення законодавця не несе ніякого функціонального навантаження, а покликане лише на те, щоб це більше заплутати науковців та практиків, які зобов'язані формулювати окремі концепції щодо існування окремих форм єдиного за своєю суттю поняття.

Тому, з метою удосконалення кримінального процесуального законодавства, вбачається логічним чітко сформулювати особливості процедури судового розгляду приватного обвинувачення, про які йде мова в ч. 5 ст. 340 КПК України, що дозволить в подальшому уникнути плутанини у формах приватного обвинувачення.

Список використаної літератури:

1. Єні О.В. Деякі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення / О.В. Єні // Форум права. — 2013. — № 2. — С. 134-139.
2. Петрова Н.Е. Частное и субсидиарное обвинение / Н.Е. Петрова. — Самара: Самар. ун-т, 2004. — 213 с.
3. Гринюк В.О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика: монографія / В.О. Гринюк. — К.: Алерта, 2016. — 358 с.

ЧОРНОЗУБ Л. В.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПОЛУ У БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Україна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, виходячи насамперед з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України. Однією з ключових засад зовнішньої політики нашої держави є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі (ч. 2 ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»).

З метою практичної реалізації вказаного законодавчого пріоритету між Україною та Європейським Союзом було укладено низку міжнародних договорів, що стосуються попередження та боротьби зі злочинністю. Серед таких договорів центральне місце відводиться Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергетики та їх державами-членами, з іншої сторони, 2014 р. (далі – УА). Відповідно до її положень сторони зобов'язалися вести боротьбу з організованою злочинністю та легалізацією (відмиванням) коштів, зменшувати постачання та попит на незаконні наркотичні засоби і посилювати співробітництво в боротьбі з тероризмом. Більше того, за ст. 3 Угоди боротьба з корупцією, боротьба з різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом є головними принципами для посилення відносин між Сторонами. Таким чином, успіх у розбудові зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та можливості користування перевагами у співпраці з ЄС для нашої держави буде залежати від ефективності дій, що вживаються Україною у боротьбі зі злочинністю.

Відповідно до ст. 22 УА Сторони взяли на себе зобов'язання здійснювати співробітництво у боротьбі з кримінальною та незаконною організованою чи іншою діяльністю, а також з метою її попередження. Таке співробітництво спрямовується на вирішення таких проблем: а) незаконне переправлення через державний кордон нелегальних мігрантів, торгівля людьми і вогнепальною зброєю та незаконний обіг наркотиків; б) контрабанда товарів; в) економічні злочини, зокрема злочини у сфері оподаткування; г) корупція як у приватному, так і в

державному секторі; е) підrobка документів; ф) кіберзлочинність. Сторони розвивають співробітництво, зокрема, стосовно: а) обміну найкращими практиками, в тому числі щодо методик розслідування та криміналістичних досліджень, б) обміну інформацією відповідно до існуючих правил, с) посилення потенціалу, зокрема навчання та, у разі необхідності, обмін персоналом, d) питань, пов'язаних із захистом свідків та жертв.

Відповідно до ч. 3 ст. 22 УА важливе значення для посилення співробітництва у сфері попередження та боротьби зі злочинністю має співпраця України з Європолем – Європейським поліцейським бюро – спеціалізованою агенцією ЄС, що здійснює аналітичну, технічну та фінансову підтримку державам-членам ЄС. Відповідно до ст. 88 ДФЄС завданням Європолу є підтримка та зміцнення діяльності поліцейських органів та інших правоохоронних служб держав-членів, їхньої взаємної співпраці щодо запобігання та боротьби проти тяжких злочинів, що впливають на дві або більше держав-членів, тероризму та тих форм злочинів, що впливають на спільні інтереси, охоплені політикою Союзу.

04.12.2009 р. під час Саміту Україна – ЄС була підписана Угода між Україною та Європолем про стратегічне співробітництво. Цей документ покликаний сприяти координації зусиль держав-членів ЄС та України в запобіганні і протидії будь-яким формам міжнародної злочинності, проявам терористичних загроз, торгівлі людьми, наркотиками та іншими психотропними речовинами, нелегальній міграції. Вказана робота здійснюється у безпосередній взаємодії між Міністерством внутрішніх справ України та Секретаріатом Європолу. Зазначимо, що на сьогодні угоди про співробітництво Європолем укладені з правоохоронними органами Албанії, Австралії, Канади, Ісландії, Македонії, Молдови, Монако, Норвегії, США, Швейцарії та Інтерполом.

11.03.2015 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європолем щодо встановлення захищеної лінії зв'язку, що був ратифікований Верховною Радою України. Вказаний акт став правовою основою для обміну інформацією між Україною та державами-членами ЄС через Європол в режимі реального часу та сприятиме поглибленню практичної взаємодії з інституціями ЄС та зусиллям держави у боротьбі з транскордонною злочинністю на національному та міжнародному рівнях.

14.12.2016 р. між Національною поліцією України та Європолем було підписано Угоду про стратегічне та оперативне співробітництво. Головна ідея цієї угоди – спільне планування оперативної діяльності та підвищення ефективності процесу боротьби з організованою злочинністю. З урахуванням положень вказаного міжнародного договору українські правоохоронці отримали право брати участь у спільних поліцейських заходах разом із європейськими колегами, здійснювати обмін і аналіз оперативної інформації та встановлювати місцезнаходження злочинців, які перебувають у розшуку. Крім того, Угода передбачає

можливість створювати спільні міжнародні слідчі групи. Українська сторона зобов'язалася надати Європолу доступ до своїх баз даних. Це дасть змогу відпрацьовувати масштабні спільні операції щодо боротьби з організованою злочинністю. Національним контактним пунктом у взаємодії з Європолом з української сторони визначено Нацполіцію. Для оперативного обміну інформацією заплановано встановлення спеціального обладнання та програмного забезпечення, яке нададуть європейські партнери.

Отже, на сучасному етапі спостерігається посилення співробітництва України та ЄС у боротьбі зі злочинністю. Європейський Союз зацікавлений у поглибленні співробітництва у цій сфері з нашою державою, адже на рівень злочинності в ЄС значно впливає криміногенна ситуація в Україні – безпосередньому сусіді Союзу. Для України розвиток співпраці з ЄС є не лише важливою у контексті конкретних практичних завдань у боротьбі з різними проявами злочинності з урахуванням досвіду та технічної допомоги Союзу, але й є необхідним напрямком внутрішньодержавного розвитку у процесі забезпечення її відповідності критеріям членства в ЄС. Відтак укладання Угоди про стратегічне та оперативне співробітництво 14.12.2016 р. є логічним етапом у поглибленні відносин сторін та з огляду на її нормативні приписи може мати значний позитивний ефект у боротьбі зі злочинністю.

ДРІШЛЮК К. В.

Національний університет Одеська юридична академія,
старший викладач кафедри кримінального процесу

ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Злочин, як негативне явище суспільства, супроводжує людство з найдавніших часів. В результаті злочину завдається шкода як інтересам приватних осіб, так і інтересам держав, суспільства. Держава по мірі свого розвитку визначає, в кримінальному законодавстві які дії або бездіяльність вважатимуться злочином, і одночасно приймає на себе обов'язок щодо забезпечення прав, свобод та інтересів всіх суб'єктів правовідносин на своїй території, в т.ч. щодо їх охорони від злочинних посягань. Одним із найефективніших засобів захисту прав осіб, яким завдано шкоду, в результаті вчинення кримінального правопорушення є звернення до судових інстанцій. Відповідно до ст. 126 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір

та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи [1].

Уявляється, що негативні наслідки вчинення злочину полягають не лише в завданні певної матеріальної шкоди, але й в порушенні певних зв'язків, морального та психологічного стану особи, іноді навіть загального стану здоров'я потерпілого.

У відповідності із чинним Кримінальним процесуальним кодексом України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України) [2].

Матеріали судової практики показують, що виконання завдань кримінального провадження з боку правоохоронних органів в переважній більшості випадків зводиться до виконання функцій притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, виконання функцій загальної та приватної превенції.

В той же час питання відновлення цивільних прав, відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином, залишається поза увагою прокуратури, а іноді й суду і стає нібито «другорядним». Відсутність належної уваги до проблем відновлення майнової, особистої сфери особи, що потерпіла від кримінального правопорушення, фактично зводить нанівець всі зусилля державних органів у захисті інтересів потерпілого. Одночасно, слід зазначити, що найчастіше потерпілий прагне саме відновити свою порушену майнову сферу, компенсувати збитки, що завдані йому незаконними діями інших осіб і лише потім покарати злочинця. В багатьох випадках. За умови повного відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням, потерпілий взагалі втрачає інтерес до кримінального провадження та не переслідує мети помсти, покарання правопорушника.

Відповідно до положень діючої Конституції України Україна є правовою, демократичною державою. Дотримання таких конституційних принципів є одним із пріоритетів в діяльності державних органів, підприємств, установ та організацій, фізичних та юридичних осіб.

Уявляється, що в світлі перетворень, які відбуваються в Україні, особливо в сфері реформування судової системи та правоохоронних органів, відновлення прав та захист інтересів особи, що потерпіла від злочину, її матеріального становища повинна стати домінуючою в тому числі в сфері кримінального судочинства, і така мета регулювання

відповідних відносин повинна превалювати над метою кримінального покарання злочинця і досягнення цілей превенції.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 року // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9-13. — Ст. 88.

МУРЗАНОВСЬКА А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального процесу

ПІДСТАВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Питання щодо підстав кримінально-процесуальної відповідальності є досить дискусійним. В науковій літературі виділяють від однієї до трьох підстав застосування даного виду відповідальності, розглядаючи в якості підстави: правопорушення (М. Д. Шиндяпіна, І. С. Самошенко, М. Х. Фарукшин, В. І. Гойман, Н. С. Малєїн); виділяючи фактичну (правопорушення) та юридичну (норма права) підстави (П. С. Елькінд, В. С. Вєпрєв) або додаючи до цього ще й прийняття відповідного рішення (Л. В. Гаврилюк).

З першою та останньою точками зору важко погодитись, адже без закріплення в законі обов'язків та наслідків їх невиконання не може йти мова про притягнення особи до відповідальності, яка не може застосовуватись за аналогією, що вже було підкреслено в науковій літературі [1, с. 97-100], причому мова йде не про заперечення застосування аналогії в кримінальному процесі, тим більше новий КПК України прямо закріпив можливість застосування аналогії (ст. 9 КПК України), мова йде саме про недопустимість застосування за аналогією заходів кримінально-процесуальної відповідальності. З іншого боку не можна погодитись і з виділенням такої підстави, як правозастосовний акт [2, с. 4], адже в ньому лише констатується вчинення певного правопорушення та визначається захід та міра відповідальності.

Видається більш обґрунтованою позиція, що була сформульована свого часу П. С. Елькінд про наявність фактичної та юридичної підстав застосування кримінально-процесуальної відповідальності [1, с. 97-100].

Поділ підстави на фактичну та юридичну, як зазначає В. С. Вепрев, дозволяє методологічно дослідити спочатку фактичний його прояв у всіх притаманних йому формах й різновидах, а потім виявити з врахуванням діючого кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування наскільки повно й адекватно воно відображає в юридичних складах чи моделях відповідні форми фактичної підстави (поведінки, діяльності) відповідальності та дозволяє застосовувати санкції. Так, дослідивши підстави кримінально-процесуальної відповідальності (до яких він відніс: кримінально-процесуальне правопорушення, зловживання кримінально-процесуальним правом та розсуд посадових осіб), дійшов висновку, що має місце невідповідність протиправних форм поведінки та діяльності (фактичної підстави) їх юридичному закріпленню та відображенню у вигляді складів протиправного діяння) [3, с. 218-219].

Фактичною підставою кримінально-процесуальної відповідальності може бути тільки кримінально-процесуальне правопорушення. Тут важливим є зроблені певні зауваження, що необхідно мати на увазі, що винне діяння в різних сферах суспільних відносин — різне: в одних воно виступає як вина в злочинному посяганні, в інших — як винне діяння адміністративного характеру, в третіх — як дисциплінарний проступок та ін. Кримінально-процесуальне порушення це: а) порушення вимог кримінально-процесуального закону, б) вчинене конкретною особою — суб'єктом кримінального судочинства, в) в формі свідомого порушення особою відповідних правових обов'язків [1, с. 98]. Це важливо, адже в літературі зазначається, що кримінально-процесуальне правопорушення може бути і адміністративним чи дисциплінарним проступком, і злочином та відповідно будуть застосовані санкції, передбачені не КПК, а іншими галузями права (І. Л. Петрухін, Л. Д. Удалова, О. Ю. Хабло). Це в свою чергу дало можливість науковцям дійти висновку, що порушення норм кримінального процесуального права, яке спричиняє застосування санкції іншої галузевої належності, є кримінально-процесуальним правопорушенням і відповідним галузевим правопорушенням (тобто міжгалузевим) [4, с. 29-30; 5, с. 8], а кримінально-процесуальна відповідальність має розглядатись як міжгалузевий інститут. Проте з такою позицією не можна погодитись, тому, що кримінальна чи адміністративна відповідальність настає за злочин або адміністративне порушення, передбачені відповідними законами, тому можна вести мову про необхідність розмежування понять кримінально-процесуальне правопорушення та порушення норм кримінального процесуального права. Зазначимо, що питання співвідношення понять кримінального процесуального порушення та правопорушення містяться в роботі Е. Є. Томіна [6, с. 13-54], який провів дослідження юридичних наслідків вчинення кримінальних процесуальних правопорушень, хоча і ні зі всіма висновками, зробленими за результатами дослідження можна погодитись.

Юридичною підставою застосування кримінально-процесуальної відповідальності є норми кримінально-процесуального права, що передбачають як обов'язок (в диспозиції), порушення якої складає правопорушення, так і міру відповідальності (в санкції) за порушення відповідного правового обов'язку. Процесуальна відповідальність можлива тільки на підставі закону, в межах, що встановлені законом, за умови дотримання процесуальних гарантій законності й обґрунтованості такої відповідальності [1, с. 99-100].

Значення виділення фактичної та юридичної підстав полягає в тому, що вони взаємопов'язані, що проявляється як відображення фактичного діяння, поведінки у відповідному складі кримінально-процесуального правопорушення, наявного в кримінальному процесуальному законі, яке повинно відображати юридично значимі ознаки такої поведінки. Саме до цього має прагнути законодавець, адже на сьогодні стосовно багатьох проявів фактичної підстави кримінально-процесуальної відповідальності така визначеність відсутня, що значно ускладнює застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. — 143 с.
2. Гаврилюк Л.В. Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2009. — 18 с.
3. Вепрев В. С. Основания уголовно-процессуальной ответственности [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Вепрев Виталий Сергеевич ; Южно-Уральский государственный университет. — Челябинск, 2006. — 265 с.
4. Пикельный Д. С. Уголовно-процессуальные правонарушения, связанные с применением мер процессуального принуждения в российском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Пикельный Дмитрий Сергеевич. — Тюмень, 2006. — 213 с.
5. Удалова Л. Д., Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : Монографія. — К. : Дакор, 2010. — 176 с.
6. Томін Е. Є. Процесуальні порушення у досудовому та судовому провадженнях [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Томін Едуард Євгенович ; Національна академія прокуратури України. — Київ, 2016. — 221 с.

МАЛАХОВА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук

ЗНАЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ FAVOR DEFENSIONIS У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Чинний КПК України не обмежив дію принципу змагальності судовими стадіями кримінального процесу, а поширив її на досудове розслідування. Аналіз ч. 2 ст. 22 КПК України дає можливість зробити висновок, що зміст принципу змагальності передбачає наявність рівноправності між стороною обвинувачення та стороною захисту на всіх стадіях кримінального провадження. Забезпечення процесуальної рівності між сторонами кримінального провадження є основною умовою реалізації основ змагальності у кримінальному судочинстві. Переконавшись, що така рівність має гарантуватися з моменту виникнення протиставлення інтересів між обвинуваченням та захистом, тобто з моменту появи такого учасника кримінального процесу, як підозрюваний. Не можна зволікати з запровадженням балансу можливостей сторін в досудовому розслідуванні, оскільки саме у досудовому провадженні формується основа достатньої сукупності доказів для ухвалення процесуального рішення по суті кримінального провадження. Слід відмітити, що саме на баланс процесуальних можливостей сторін вказує також Європейський суд з прав людини. Так, у справі «Салов проти України» Суд нагадав, що принцип рівності сторін у процесі є лише одним з елементів більш широкого поняття справедливого судового розгляду, яке також включає фундаментальний принцип змагальності процесу. Більш того, принцип рівності сторін у процесі — у розумінні «справедливого балансу» між сторонами — вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво невідповідне становище відносно другої сторони [2]. Подібний висновок міститься у справі «Жук проти України» [3].

Реалізація змагальності у кримінальному судочинстві досягається через участь сторін кримінального провадження у доказуванні. Проте мусимо констатувати, що відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України не можна говорити про процесуальну рівність між обвинуваченням та захистом в досудовому розслідуванні, а це, у свою чергу, ускладнює реалізацію змагальності в судовому провадженні. Сторона обвинувачення, спираючись на державний механізм розслідування, володіє більш значними процесуальними можливостями ніж сторона захисту, при цьому таку нерівність КПК України в повній мірі не компенсує. Правовий порядок збирання доказів стороною

захисту не отримав належного регулювання, що викликає чимало труднощів у практичній діяльності та багато запитань у науковій літературі.

Розширення прав сторони захисту в кримінально-процесуальному доказуванні повинно відбуватися з урахуванням специфіки процесуальної діяльності підозрюваного (обвинуваченого) та захисника, оскільки не можна наділити їх процесуальними правами зі збирання доказів, якими користується сторона обвинувачення. Досягнути процесуальну рівність сторін у кримінальному судочинстві можливо за допомогою інституту сприяння захисту (*favor defensionis*), що спрямований компенсувати менші процесуальні можливості підозрюваного (обвинуваченого), захисника з метою забезпечення реалізації основ змагальності в кримінальному провадженні, а також створення передумов виконання функції захисту, яка полягає у спростуванні підозри чи обвинувачення або ж пом'якшенні чи виключенні кримінальної відповідальності.

Значення інституту сприяння захисту в кримінально-процесуальному доказуванні полягає у тому, що такий інститут кримінального процесуального права є правовим засобом, який спрямований на наділення підозрюваного (обвинуваченого) та захисника сукупністю виняткових прав та встановлення обов'язків суб'єктів владних повноважень вчиняти процесуальні дії в інтересах захисту з метою нейтралізації різниці обсягу прав сторін кримінального провадження щодо збирання доказів. Таким чином, можемо зробити висновок, що реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні покликана розширити межі активності підозрюваного (обвинуваченого) та захисника у кримінально-процесуальному доказуванні, що є необхідним для створення належних умов самостійного обстоювання їх правової позиції перед судом на основі процесуальної рівності.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (із змінами та доповненнями) //Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9—10, 11—12, 13. — Ст. 88.
2. Рішення Європейського суду з прав людини у Справі «Салов проти України» від 6 вересня 2005 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_428/print1446759265527764
3. Рішення Європейського суду з прав людини у Справі «Жук проти України» від 21 жовтня 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_659/print1446662648626455

СТЕПАНЕНКО А. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу

СПІВВІДНОШЕННЯ СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ «ПОЗА РОЗУМНИМ СУМНІВОМ» ТА ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ

Вводячи концепцію стандартів доказування та стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство, зокрема, та ставлячи за мету [1, Пара. 5.9] подальше впровадження такої концепції шляхом формалізації у сфері цивільного, господарського та адміністративного судочинства, вона стикається з вже існуючим положенням про «*внутрішнє переконання*» як критерію прийняття рішень судом. При чому даний критерій є єдиним для усього процедурного права України, тобто має міжгалузевий характер та має приблизно одну форму — суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні усіх обставин справи (доказів), керуючись законом, цим же повинні керуватися і присяжні у кримінальному провадженні. Тобто суб'єкт прийняття рішення (СПР) повинен прийняти рішення, якщо після такого дослідження у нього сформувалося, чи не сформувалося (в залежності від рішення, що приймається) внутрішнє переконання у існуванні чи відсутності певних обставин, фактів.

Внутрішнє переконання можна розглядати як:

1) складову принципу вільної оцінки доказів, за якої СПР при оцінці доказів керується своїм внутрішнім переконанням і є вільним від законодавчих приписів та впливу учасників процесу чи, наприклад, політичних, релігійних, етичних, моральних настанов. Хоча, звісно, суддя не є абсолютно вільним у оцінці доказів, як то допустимості, де кримінальне процесуальне законодавство встановлює чіткі межі та вимоги до такої характеристики доказів; теж саме стосується і належності, яка хоча і не містить законодавчих приписів (за винятком предмету доказування та конкретних обставин, що складають склад злочину), тим не менше, підкоряється законам логіки, науковим дослідженням, в тому числі і положенням криміналістичної техніки та методики. Вплив учасників, також неможливо обмежити, хоча б в силу того, що під час судового провадження вони не лише надають докази, але й висувають свою версію події минулого, підкріплюючи її своїми аргументами, тобто є інтерпретацією наявних під час судового розгляду доказів чи їх відсутності. Політичні, релігійні, етичні та/чи моральні чинники, звісно, не повинні впливати на СПР, який повинен керуватися лише

законом та доказами, можливо забезпечити лише формально і стверджувати, що суддя є вільним від такого впливу доволі проблематично;

2) результат оцінки, у результаті якої у СПР повинно сформуватися “внутрішнє” переконання в існуванні чи не існуванні певних фактів, обставин, наприклад у винуватості особи (осіб) у певному діянні. При чому, варто зазначити, що в силу дії презумпції невинуватості, внутрішнє переконання у невинуватості особи не є обов’язковим, хоча і може мати місце. Тобто СПР повинен досягти почуття переконання, бути переконаним у достатності наявних доказів, які свідчать про достовірність чи недостовірність обвинувачення.

І саме в розрізі оцінки достатності зібраної сукупності доказів СПР за його внутрішнім переконанням вступає в дію концепція стандарту доказування “поза розумним сумнівом” як критерію визначення достатності доказів. В рамках прийняття рішення про винуватість особи, внутрішнє переконання судді, присяжного повинно доповнятися вимогою щодо відсутності розумних сумнівів, щодо винуватості конкретної особи. Тобто введенням формулювання, щодо відсутності розумних сумнівів, ми намагаємося формалізувати внутрішнє переконання, зробити його більш об’єктивним. Таким чином наявні докази є достатніми для прийняття вироку, коли у судді, присяжного після їх оцінки, керуючись своїм внутрішнім переконанням та совістю, на предмет належності, допустимості та достовірності не залишилося розумних сумнівів у винуватості особи (в існуванні певного факту).

Варто зазначити, що вимоги щодо “розумності” мали місце в працях радянських дослідників внутрішнього переконання. Так наприклад М. С. Строгович вказує, що внутрішнє переконання є *розумною впевненістю* радянських суддів у вірності їх висновків по справі, що була досягнута ретельним та всебічним дослідженням обставин справи, що витікають з твердо встановлених та достовірних обставин справи. Судове переконання позбавлене всякої ірраціональності, це не інтуїція та не є несвідомим почуттям, а тверде переконання суддів у винуватості чи невинуватості обвинуваченого, що ґрунтується на тому, що саме цей висновок — та лише він — витікає з обставин справи, а усі інші можливі рішення відкинуті як такі, що знаходяться у протиріччі з обставинами справи та не відповідають дійсності [2, с. 337].

Таким чином автор не вбачає неспроможності співіснування двох критеріїв оцінки достатності, як це вбачається деякими авторами, які протипоставляють суб’єктивний критерій (стандарт доказування) — “внутрішнє переконання”, та об’єктивний — “поза розумним сумнівом”.

Розумність, як критерій достатності, повинен встановлюватися з огляду на практику в її широкому розумінні, яка включає судову практику розгляду конкретних злочинів та вироблених рекомендацій, що містяться в узагальненнях судової практики вищих судових установ, так і, вироблена криміналістикою на основі наукових положень інших

наук, методика розслідування, яка містить обов'язкові елементи, що підлягають доказуванню, які характерні для окремих видів злочинів; також до практики слід віднести, власне, досвід конкретного СПР та нормальний стан речей.

Список використаної літератури:

1. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. Верховна Рада України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
2. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: Основные положения науки советского уголовного процесса. Т. 1 / М. С. Строгович — М.: Наука, 1968. — 470 с.

ДИДИЧ О. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

З'ясування сутності поняття принципів кримінального процесу не можливе без розгляду характерних ознак, притаманних їм. У цій сфері багато аспектів залишається дискусійним.

Засади кримінального судочинства повинні відповідати реаліям сьогодення, тим моральним, соціально-економічним, політичним, ідеологічним, культурним умовами розвитку суспільства, що панують у державі. На даному етапі розвитку суспільство дійшло до реальної необхідності більш досконалого урегулювання суспільних відносин, що виникають з моменту внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчуючи виконанням судових рішень. Це підкреслює соціальну обумовленість принципів кримінального процесу. Право має моральну основу, певну етичну спрямованість, тому для точного дотримання та виконання законів необхідно правильно розуміти та реалізовувати їх моральний зміст. Взаємодія правових і моральних норм — це трансформація моральних обов'язків в праві. Дефініції категорій моралі та вимоги закону дуже схожі між собою, нерідко одне явище розчиняється в іншому, що унеможливорює їх розрізнення, але в цьому не має великої потреби, оскільки головне, щоб закон відповідав вимогам моралі.

Друга ознака — нормативне закріплення. Як зазначалося вище, погоджуючись з думкою С.С. Алексєєва, тільки нормативно закріплений принцип є джерелом права, підставою для скасування або прийняття рішення чи вчинення дії.

За своєю суттю принципи є основоположними, базовими, фундаментальними, такими, що мають вищу юридичну силу серед інших кримінально-процесуальних норм. Усі інші норми мають відповідати принципам, впливати з них. А ті елементи процесуальної діяльності, що залишилися поза увагою законодавця, уповноважений суб'єкт зобов'язаний вирішувати у відповідності з загальними засадами кримінального судочинства.

На нашу думку, головне в принципах кримінального судочинства — щоб їх реалізація забезпечувалась через конкретні норми та в процесі правозастосування, а для цього потрібні дієві гарантії з боку держави.

Системою принципів є взаємопов'язана, злагоджена система, що є основою кримінально-процесуального законодавства. Кожен принцип — окремий феномен, зі своїм самостійним змістом і унікальністю. Але поряд із тим кожен з них обумовлює, доповнює, розширює, взаємодіє з іншим, утворюючи складну систему. Завдяки цьому досягається єдність процесуального порядку у кримінальних справах.

Універсальність кримінально-процесуальних принципів полягає у тому, що вони, діють на кожній стадії кримінального судочинства в більшій або меншій мірі, в залежності від їх особливостей.

Також варто наголосити на дуалістичній природі принципів кримінального процесу. Поєднання одночасно суб'єктивних і об'єктивних ознак вдало охарактеризував А.В. Гриненко: «...принципи можуть виступати в якості як об'єктивних, так і суб'єктивних категорій, але це залежить лише від того, на якому соціальному рівні проходить оцінка даного явища. В уяві окремих індивідуумів принципи об'єктивні, через те, що не залежать від їх свідомості та виражають зовнішні процеси, що відбуваються в державі та суспільстві. Однак на державному законодавчому рівні принципи виступають як суб'єктивні категорії через те, що вони повністю залежать від правової політики держави як особливого надособового утворення».

Кримінально-процесуальна діяльність здійснюється заради досягнення певних цілей, виконання поставлених завдань. Між засадами кримінального судочинства та завданнями і цілями існує зворотній зв'язок. Принципи обумовлюють існування певних завдань та цілей, так і принципи впливають із тих завдань та цілей, що стоять перед кримінальним судочинством.

Також не можна залишити поза увагою таку ознаку принципів кримінального процесу, як їх непорушність. Нехтування даними принципами, їх недотримання та легковажне відношення до них підриває авторитет державних органів, викликає зневагу суспільства, поширює настрої недовіри та ворожнечого відношення з боку громадян.

Аналіз викладеного та опрацьованого матеріалу дає всі підстави для визначення поняття принципів (засад) кримінального судочинства таким чином: це закріплені у законі основоположні правові ідеї, що регулюють суспільні відносини, які виникають з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчуються виконанням судових рішень, що діючи системно відповідають реаліям сьогодення, характеризуються універсальністю та непорушністю, визначають векторну направленість, форму та зміст кримінального судочинства з метою захисту прав, свобод та законних інтересів його суб'єктів для досягнення завдань, поставлених перед кримінальним судочинством.

Слід підкреслити, що принципи кримінального процесу України є єдиною, цілісною та розвиваючою системою, що має свою конкретизацію в досудовому розслідуванні, суді першої інстанції, в апеляційному та касаційному провадженнях.

БОЙКО І. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПРИМУС В ПРОЦЕДУРІ ЕКСТРАДИЦІЇ: ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ефективне виконання завдань кримінального провадження, як правило, забезпечується заходами кримінального процесуального примусу. Важливим засобом реалізації таких завдань, а також принципу найтіснішого співробітництва між державами є екстрадиція (видача осіб), примус в контексті застосування якого також є необхідним. Слід зазначити, що в науці кримінального процесу серед науковців існує дискусія як щодо цього поняття, так і відносно визначення системи заходів примусу. Так, Зінатуллін кримінально-процесуальний примус визначає як метод державного впливу, що проявляється в правових обмеженнях особистісного, майнового та організаційного характеру учасників кримінально-процесуальної діяльності внаслідок застосування до них, за наявності передбачених законом підстав, процесуально-правових засобів [1, с. 11]. Оскільки кримінально-процесуальний примус є різновидом державного примусу, виділяються низка його характерних ознак: 1) застосування тільки у сфері кримінального провадження; 2) наявність конкретної мети – забезпечення безперешкодного, поступального руху кримінального провадження, попередження або

припинення порушення законодавчих приписів з боку учасників кримінального провадження; 3) застосування компетентними державними органами та службовими особами, які ведуть кримінальне провадження, а у випадках, передбачених законодавством — й учасниками кримінального провадження й окремими фізичними особами; 4) здійснюється незалежно від волі та бажання осіб, щодо яких допускається його застосування; 5) має характер особистого, майнового та організаційного обмеження прав і свобод особи; 6) особи, до яких він може бути застосований, підстави, умови, межі та порядок його застосування регламентовані кримінальним процесуальним законом; 7) законність та обґрунтованість його застосування забезпечується системою процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження та судовим контролем [2, с. 232].

Зважаючи на те, що поняття і системи кримінального процесуального примусу Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК) не містить, а визначає систему «заходів забезпечення кримінального провадження» (ст. 131 КПК), в науці існує дискусія й щодо співвідношення таких понять. Не вдаючись до детального аналізу останніх, необхідно зазначити, що вони не є тотожними. Заходи кримінального процесуального примусу, окрім тих, що передбачені вищевказаною статтею, охоплюють й інші процесуальні заходи, оскільки примусовий характер властивий, зокрема, слідчим діям [3]. Механізм правового регулювання екстрадиції, а також допустимості й законності застосування кримінального процесуального примусу у зв'язку із його реалізацією включає як міжнародні, так і національні засоби правового впливу, що підтверджує комплексність даної правової конструкції.

Основу такого правового регулювання складає, беззаперечно, Конституція України, яка містить норми, які мають спрямовуючий характер в цьому механізмі. Зокрема, мова йде про ст. ст. 8, 9, 18, 29.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Крім того, міжнародний договір, який набрав чинності у встановленому порядку, якщо ним встановлено інші правила, ніж передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Аналогічні положення містять у ч. 2 ст. 1 КПК України, відповідно до якої, міжнародний договір визнається джерелом кримінального процесуального права і повноцінно використовується у регулюванні питань, пов'язаних із здійсненням міжнародного співробітництва. Міжнародні договори можуть мати універсальний характер і стосуватися питань встановлення і забезпечення основних прав і свобод (Конвенція про захист прав і основоположних свобод 1959 р., окремі положення Протоколів до неї (Протоколи № 4, № 7, № 9, № 11); регулювати боротьбу з окремими видами кримінальних правопорушень (Конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р.,

Конвенція ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.); визначати процедуру співробітництва у різних процесуальних формах (Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р.) або встановлювати процесуальний порядок реалізації інституту видачі диференційовано (Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., Додатковий і Другий додатковий протоколи до неї, а також низка двосторонніх договорів, наприклад, Договір між Україною і Республікою Панама про видачу правопорушників 2003 р. тощо). Важливе значення у правозастосовній діяльності щодо недопущення порушення допустимих випадків застосування процесуального примусу має судово-практика ЄСПЛ, як правило, пов'язана із порушенням ст. ст. 3, 5, 6 КЗПЛ при вирішенні національними судами питань щодо екстрадиції («Солдатенко проти України», «Новік проти України», «Світлорусов проти України», «Байсаков та інші проти України» та ін.).

Матеріально-правову основу реалізації інституту видачі закладено ст. 10 Кримінального кодексу України, процесуальний порядок – безпосередньо Главою 44 КПК України. Відповідно до положень КПК, враховуючи теоретико-правові ознаки кримінального процесуального примусу, останній в екстрадиційному процесі проявляється: в затриманні особи, яка розшукується компетентними органами іноземної держави; тимчасовому та екстрадиційному арештах, а також будь-яких запобіжних заходах (передбачених Главою 18 КПК), не пов'язаних із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи, а також процесуальних дій, спрямованих на фактичну, примусову передачу особи, щодо якої прийнято рішення про видачу центральним (уповноваженим) органом України.

Таким чином, на сьогодні в Україні наявна нормативно-правова основа застосування кримінального процесуального примусу при здійсненні процедури екстрадиції, однак механізм регламентування окремими нормативно-правовими актами потребує детального аналізу та доопрацювання, оскільки ця процедура іноді є суперечливою і викликає проблеми у правозастосовній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Зинатуллин З.З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (Вопросы теории и практики) / З.З. Зинатуллин. — Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1981. — 136 с.
2. Фірман О.В. Заходи забезпечення кримінального провадження та їх класифікація / О.В. Фірман / Юридичний науковий електронний журнал № 6, 2014. [Електронний ресурс]. — Режим доступу — /: http://lsej.org.ua/6_2014/65.pdf
3. Никоненко М.Я. Види заходів забезпечення кримінального провадження та їх місце і роль у процесі доказування / М.Я. Никоненко [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://kia.court.gov.ua/sud2690/1j/4q/121408>

ВОЛОШАНІВСЬКА Т. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Аналіз сучасних національних правових систем свідчить про наявність тенденції їх доповнення міжнародними механізмами захисту прав і свобод людини, в тому числі і у сфері кримінального судочинства. Міжнародні стандарти у галузі прав людини, в першу чергу європейські, міцно увійшли до правового статусу учасників кримінального провадження в Україні. КПК України у ст. 1 визнав положення міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, самостійним джерелом кримінального процесуального законодавства.

Незважаючи на існування цілого ряду європейських регіональних угод щодо захисту прав осіб, залучених до сфери кримінального провадження, найбільш повно і системно розвинутим є механізм, створений на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ). В результаті тлумачення Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) Конвенція перетворилась на найефективнішу з існуючих в наш час у світі процедур міжнародного захисту прав людини, у тому числі і у сфері кримінального провадження.

Право на захист від кримінального переслідування окремо гарантоване пунктом 3 ст. 6 ЄКПЛ, де закріплені мінімальні права обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Всі закладені в цьому пункті гарантії являють собою конкретні аспекти права на справедливий судовий розгляд, проголошеного в пункті 1 тієї ж статті.

Основним засобом, який забезпечує реалізацію європейських стандартів прав людини в правозастосовній практиці є імплементація. Імплементація передбачає реалізацію норм міжнародного права в практичну діяльність держав та інших суб'єктів. Виділяють також більш вузьке поняття – національно-правова імплементація норм міжнародного права, під яким розуміють виконання міжнародно-правових зобов'язань на території держави з допомогою норм національного права [1, с. 74].

Виділяють дві основні форми імплементації міжнародних норм та стандартів у національне законодавство: 1) приведення норми національного права у відповідність із відповідною нормою міжнародного права, що може здійснюватися двома способами: відтворення конкретних норм міжнародного права у законі текстуально або у вигляді положень,

конкретизованих та адаптованих до національного права (рецепція), або через законодавче вираження згоди на їх застосування іншим способом (відсилка) [2, с. 122]; 2) визнання міжнародних зобов'язань держави частиною її внутрішнього права (пряма дія) після їх санкціонування державою, зокрема, після ратифікації (інкорпорація).

Імплементація ЄКПЛ не обов'язково пов'язується з її прямою дією. ЄСПЛ не вважає порушенням Конвенції неможливість прямого застосування національними судами передбачених нею норм та не вимагає, щоб держави вводили Конвенцію в дію через своє право.

Разом з тим, ратифікувавши Конвенцію, Україна висловила згоду на її обов'язковість та надала їй статусу частини національного законодавства. У такий спосіб відбулася інкорпорація Конвенції у внутрішнє право України [3, с. 132]. Стосовно права на захист, як і ряду інших основоположних прав, слід відзначити, що відповідні положення ЄКПЛ знайшли своє закріплення безпосередньо в тексті національних джерел права. Так, права, гарантовані пунктом 3 ст. 6 Конвенції відтворюються в ст.ст. 20, 42, 48, 49, 290 та інших нормах КПК України. Тобто, в даному випадку мала також місце рецепція положень ЄКПЛ.

Проте Конвенція відзначається високим рівнем абстрактності її приписів, наповненістю оціночними поняттями (наприклад, в пункті 3 ст. 6 — «негайно і детально поінформований», «необхідні час і можливість» тощо), внаслідок чого її основний зміст розкривається у відповідній практиці ЄСПЛ, що сформувалася в ході застосування положень Конвенції. Більш того, ЄСПЛ неодноразово визнавав обов'язковим дотримання прав, які хоч і прямо не закріплені в Конвенції, однак, на його думку, притаманні їй, неодноразово наголошував на тому, що Конвенція покликана гарантувати права, які є «практичними і ефективними», а не просто «теоретичними і ілюзорними», і що обвинувачений має бути в змозі «брати ефективну участь» у процедурах кримінального процесу. Завдяки зазначеній практиці ЄСПЛ деталізувався і розширювався перелік прав, що знаходили захист у Суді, стислі формулювання наповнювалися широким змістом, формулювалися норми, що явно не виражені в тексті Конвенції, а насправді в прихованому вигляді містяться в ній [4, с. 89]. В результаті такого небуквального, контекстуального тлумачення статті 6, встановлені в ній права були розширені та доповнені іншими правами, як, наприклад, право на доступ до правосуддя, право на змагальний судовий процес або принцип представлення всіх доказів у судовому засіданні в перебігу змагальної процедури, право не свідчити проти себе і право зберігати мовчання, право на виконання рішень суду, право на остаточність судових рішень тощо.

Тому реальна важливість багатьох положень ЄКПЛ може бути зрозуміла лише тоді, коли взята до уваги вся практика ЄСПЛ. Право на справедливий суд та право на захист від кримінального переслідування як його складова не можуть бути повністю визначені лише за допомогою

посилання на статтю 6 ЄКПЛ. Національним судам слід звертатися до критеріїв, які вироблені в практиці ЄСПЛ.

В зв'язку з цим, з метою подальшої імплементації ЄКПЛ був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року. З міжнародних зобов'язань України, які вона взяла на себе, ратифікувавши Конвенцію та Протоколи до неї, випливає обов'язковість тлумачень ЄСПЛ Конвенції для судів України. При цьому нормативне закріплення отримала обов'язковість не тільки виконання рішень Суду постановлених проти України, а й застосування Конвенції та практики Суду як джерела права (ст. 17 вказаного Закону).

Таким чином, особливістю імплементації ЄКПЛ є те, що поряд з традиційними формами, такими, як рецепція та інкорпорація, вона не може бути здійснена без так званої «судової імплементації» [5, с. 311], яка полягає в безпосередньому застосуванні національними судами практики тлумачення Конвенції ЄСПЛ. Тому процес імплементації європейських стандартів у сфері забезпечення права особи на захист у кримінальному провадженні в нашій державі не є завершеним, оскільки використання у правозастосовній практиці значного масиву таких стандартів, вироблених ЄСПЛ, має завданням створити дієвий механізм захисту прав та свобод людини в Україні.

Список використаної літератури:

1. Мюллерсон Р. А. Соотношение международного и национального права / Р. А. Мюллерсон. — М. : Междунар. отношения, 1982. — 136 с.
2. Ратушний С. М. Деякі теоретичні питання гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими нормами / С. М. Ратушний // Правове регулювання економіки : зб. наук. пр. — К. : КНЕУ, 2008. — Вип. 8. — С. 119-130.
3. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Л. В. Пастухова ; Київ нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Львів, 2003. — 165 с.
4. Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности / В. А. Туманов. — М. : Норма, 2001. — 304 с.
5. Севостьянова Н. І. Виконання рішень Європейського суду з прав людини як форма імплементаційних процесів / Н. І. Севостьянова // Актуальні проблеми держави і права. — 2010. — Вип. 52. — С. 310-315 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_52_52

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИРІШЕННЯ КЛОПОТАНЬ ПРО ПРОДОВЖЕННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Розгляд та вирішення клопотань про запобіжні заходи у судовому провадженні із перегляду судових рішень містить низку проблемних аспектів, що обумовлені особливостями процесуальної форми відповідних стадій кримінального провадження. Судовою практикою виробилася низка дискусійних питань щодо визначення повноважень апеляційного суду щодо вирішення клопотань про запобіжний захід, що зумовлені неоднаковим застосуванням норм процесуального права.

Апеляційні суди повсякчас відмовляють у відкритті провадження за результатами розгляду апеляційних скарг сторони захисту на ухвали суду першої інстанції, винесені у підготовчому судовому засіданні в частині обрання запобіжних заходів [1]. Однак на практиці існують випадки, коли судом апеляційної інстанції все ж було задоволено скаргу сторони захисту на рішення суду про продовження запобіжного заходу в порядку ч. 3 ст. 315 КПК України, на підставі того, що остання не передбачає відповідного повноваження суду на стадії підготовчого провадження [2].

Надаючи оцінку відповідності такої практики букві закону, слід виходити із того, що рішення про застосування ЗЗКП, незважаючи на свою інкорпорованість в ухвалу підготовчого судового засідання, залишається самостійним і ґрунтується на засадах, визначених у Розділі II КПК України, а відтак є самостійним процесуальним рішенням суду, що не підлягає оскарженню відповідно до ч. 2 ст. 392 КПК України.

Не менш сумнівною і неоднозначною є практика розгляду питання про продовження строку запобіжного заходу одночасно із розглядом апеляційної скарги прокурора на ухвалу суду про повернення обвинувального акту.

Доволі розповсюдженими є випадки, коли під час апеляційного розгляду скарги прокурорами було подавалося клопотання про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою. Така практика зазнала критики з огляду на положення ч. 1 ст. 404 КПК України, яким передбачено, що суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах саме апеляційної скарги [3]. Втім, її дискусійність не вичерпується цим аспектом.

Більш детальний огляд судових рішень, розміщених в Єдиному державному реєстрі показує, що вирішуючи питання про продовження

запобіжного заходу суд апеляційної інстанції ґрунтувався на положенні ст. 331 КПК України [4], в іншому випадку судом було продовжено запобіжний захід у вигляді тримання під вартою в порядку ст. 197 КПК України в межах строку досудового розслідування [5], а також посилався на відповідне повноваження у ст. 401 КПК України [6] (хоча остання передбачає лише право обрати, змінити або скасувати запобіжний захід).

Незважаючи на те, що практика одночасного вирішення судом апеляційної інстанції клопотань про продовження запобіжного заходу із апеляційною скаргою на ухвалу суду про повернення обвинувального акту не позбавлена позитивного моменту, зокрема здатна подолати прогалини правового регулювання порядку продовження запобіжних заходів у підготовчому судовому провадженні, слід визнати її дещо невідповідною логіці кримінальної процесуальної діяльності. У разі якщо у задоволенні апеляційної скарги прокурора на ухвалу про повернення обвинувального акту буде відмовлено, кримінальне провадження фактично повертається на досудове провадження, а відтак, суд апеляційної інстанції не вправі вирішувати питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження в межах цієї стадії. Якщо ж сторони клопотали про застосування заходів забезпечення у підготовчому судовому засіданні, то вказане питання вже є вирішеним і його розгляд в апеляційній інстанції має ознаки оскарження, що як вже було зазначено, не кореспондується із ч. 2 ст. 392 КПК України. В той же час, якщо питання щодо подальшої долі заходу забезпечення у підготовчому провадженні взагалі не підіймалося, в контексті ч. 3 ст. 315 КПК України він вважається автоматично продовженим.

Виходячи із цього, вважаємо, що найбільш правильним та оптимальним шляхом подолання усіх вказаних суперечностей є розгляд питання про обрання, зміну, продовження та скасування запобіжних заходів у підготовчому судовому провадженні незалежно від вирішення основного питання щодо можливості призначення судового розгляду.

Список використаної літератури:

1. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 14 липня 2015 року (Справа № 221/2133/15-к) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46806625>
2. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 14 листопада 2014 року (Справа № 303/8195/13-к) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42324525>
3. Теньков С. Продовження строку тримання під вартою: помилки і проблемні питання// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/445096188941806/photos/a.450631665054925.1073741828.445096188941806/718941601557262/?type=3>

4. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 12 вересня 2013 року (Справа № 308/10524/13-к) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33486908>
5. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 06 листопада 2014 року (Справа № 303/5020/14-к) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41491138>
6. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 28 серпня 2014 року (Справа № 308/7923/14-к) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40852259>

БАБЧИНСЬКА Т. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри кримінального процесу

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ НА ПОЧАТКУ
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Згідно до положень ст. 347 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі, також якщо в кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, цивільний позивач або його представник чи законний представник, а в разі їх відсутності — головуючий оголошує короткий виклад позовної заяви, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про її оголошення в повному обсязі [2]. Таким чином, прокурор, як сторона обвинувачення, представляючи суду свою процесуальну позицію та викладаючи свої аргументи надає процесуальній діяльності відповідної змістовності та системності. На відміну цього, сторона захисту не наділена таким правом на початку судового розгляду, обмежуючись лише короткою відповіддю обвинуваченого на запитання: чи зрозуміле обвинувачення, чи визнає обвинувачений себе винним і чи бажає давати показання.

В принципі це має і позитивний характер, адже при оприлюдненні всієї доказової бази з уст сторони обвинувачення, інша сторона має можливість виражено підготуватися до аргументації з приводу пред'явлення своєї доказової бази побудованої на аргументах захисту. Але все ж таки, по суті, до судових дебатів сторона захисту позбавлена можливості представити суду свою правову позицію, що створює у суду враження логічно необґрунтованого нагромадження доказів і безсистемності їх представлення.

Особливо гостро ця проблема буде відчуватись при здійсненні судового розгляду за участю присяжних, для яких вкрай необхідним є просте та зрозуміле пояснення того, що відбувається у судовому засіданні. Таким чином, у частині забезпечення права сторін на рівноправне та самостійне представлення перед судом своїх правових позицій норми КПК України не повною мірою дотримують засади змагальності та рівності учасників кримінального провадження. Вважаємо доречним визнати можливою таку практику процесуальної активності захисників, за якої сторона захисту буде мати можливість подавати суду заперечення на обвинувальний акт і оголошувати їх після оголошення прокурором обвинувального акта.

Вважаємо, доречною думку адвоката Я.П. Зейкана, який пропонує розглянути можливість виступу сторони захисту після проголошення обвинувального акту прокурором з певним «виправдовувальним актом» на захист свого клієнта [3]. На нашу думку, це повністю відповідає принципам процесуального законодавства, за якими кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту своїх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими нормами процесуального законодавства (ч. 1 ст. 22 КПК України). Адже сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав (ч. 2 ст. 22 КПК України).

В свою чергу, відповідно параграфу 3, глави 28 КПК України право на виступ адвоката із запереченнями, після проголошення обвинувального акту прокурором не передбачено. А свій виступ і всі свої «виправдовувальні» акти, сторона захисту має право оголосити в судових дебатах лише після закінчення судового розгляду.

Адвокат Д. Пономаренко, також являється прихильником надання можливості стороні захисту виступити з «виправдовувальним актом» після відповідного виступу прокурора. Він стверджує, що «виправдовувальний» акт захисту необхідно викладати у формі заперечення на обвинувальний акт з посиланням на п. 10 ч. 3 ст. 42 КПК України згідно до якого підозрюваний і обвинувачуваний, а з урахуванням ч. 4 ст. 46 КПК України і його захисник, має право під час проведення процесуальних дій подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій [1]. Вважаємо це є логічним варіантом рішення вказаної проблеми.

Отже, враховуючи вище вказане, на нашу думку доцільно закріпити в процесуальному законодавстві відповідне положення, щодо права особи яка реалізує захист в кримінальному провадженні шляхом пред'явлення заперечення на обвинувальний акт виголошений прокурором, у вигляді «виправдовувального акту». Вказаним задекларованим правом, законодавець ще раз підкреслить інноваційну суть кримінального

процесуального законодавства, яке ставить перед собою забезпечення принципу змагальності сторін та рівність які реалізуються на засаді верховенства права.

Тож, пропонуємо, викласти ч. 2 ст. 347 КПК України в наступному вигляді: «Судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі. Після оголошення прокурором обвинувального акта, обвинуваченим оголошується виправдовувальний акт у повному обсязі».

Список використаної літератури:

1. Пономаренко Д. Заперечення захисника на обвинувальний акт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/21136.aspx>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page13>
3. Зейкан Я. Favor de fensionis, або «Сприяння захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://unba.org.ua/publications/print/1010-favor-defensionis-abo-spriyannya-zahistu-chastina-2.html>

МАЛЕНКО О. В.

Академія адвокатури України,
аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики

УЧАСТЬ СЛІДЧОГО СУДДІ У СПЕЦІАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (IN ABSENTIA)

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року запровадив значну кількість новел у вітчизняний кримінальний процес, зокрема кримінальний процесуальний інститут слідчого судді. Згодом кримінальний процесуальний закон України було доповнено нормами, які регулюють порядок здійснення спеціального кримінального провадження (in absentia), який опосередковує заочне кримінальне судочинство. Внесення відповідних змін у кримінальне судочинство призвело до розширення обсягу повноважень слідчого судді, який уповноважений вирішувати питання про початок здійснення спеціального досудового розслідування.

У юридичній літературі висловлюється твердження, що надання слідчому судді вказаного повноваження не відповідає змісту та ролі відповідного учасника кримінального провадження. На переконання

Л.Д. Удалової, наділення законодавцем слідчого судді правом розглядати клопотання сторони обвинувачення про проведення спеціального досудового розслідування не узгоджується з функціональним призначенням попереднього судового контролю у кримінальному провадженні. Безпосередньо при прийнятті рішення про здійснення спеціального досудового розслідування не відбувається обмеження конституційних прав та свобод осіб. Таке обмеження настає у подальшому, коли під час проведення такого розслідування за ухвалою слідчого судді застосовуються ті чи інші заходи забезпечення кримінального провадження, проводяться слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії. Як уявляється, рішення про проведення спеціального досудового розслідування повинен приймати не слідчий суддя, а прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час розслідування у формі процесуального керівництва [1, с. 62-63]. Наведені міркування поділяють й інші вчені-процесуалісти, зокрема, Р.О. Корякін, М.О. Яковенко [2, с. 11-114].

Л.Д. Удалова вважає, що попередній судовий контроль полягає у прийнятті слідчим суддею рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій [3, с. 28]. З наведеної дефініції вбачається, що науковець обмежено розуміє сутність та значення судового контролю у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. У той же час, інші вчені-процесуалісти наголошують на тому, що функція судового контролю – це заснована на законі кримінальна процесуальна діяльність спеціально уповноваженого суб'єкта – слідчого судді, яка здійснюється шляхом розгляду і вирішення клопотань і скарг сторін кримінального провадження, потерпілого з метою охорони прав і свобод особи, яка має як превентивний, так і правовідновлювальний характер [4, с. 115]; основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які приймають участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження по справі на досудових стадіях [5, с. 202]. Таким чином, слідчий суддя здійснюючи судовий контроль у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, забезпечує захист прав, свобод та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Відповідно до ч. 2 ст. 63 Конституції України підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист, а в ч. 1 ст. 59 Основного Закону України закріплено, що кожен має право на професійну правничу допомогу; у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно; кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [6]. Право на захист є важливою засадою кримінального судочинства, яка закріплена як на конституційно-правовому рівні, так і в кримінальному процесуальному законі України. У доктрині кримінального процесу зазначається, що «право на захист» має комплексний характер

і включає, зокрема: 1) права, які підозрюваний (обвинувачений) може реалізувати власними діями; 2) права, які можуть бути реалізовані підозрюваним (обвинуваченим) через свого захисника [4, с. 108]. Разом з тим, здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальному провадженні істотним чином обмежує право підозрюваного, щодо якого застосовується названий кримінальний процесуальний інститут, на захист, що обумовлено його безпосередньою неучастю у кримінальному провадженні внаслідок відмови. Беручи до уваги те, що під час спеціального кримінального провадження (in absentia) має місце часткове обмеження права підозрюваного на захист (неможливість його здійснення самостійно та істотні труднощі у реалізації через захисника), надання саме слідчому судді повноваження щодо розгляду й вирішення клопотання сторони обвинувачення про здійснення спеціального досудового розслідування у порядку, визначеному у ст.ст. 297-1-297-4 КПК України [7], є цілком виправданим.

Список використаної літератури:

1. Удалова Л.Д. Прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування / Л.Д. Удалова // Актуальні проблеми досудового розслідування: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 липня 2015 року). – К.: Нац. акад. внутр. справ. – 2015. – С. 61-64.
2. Корякін Р.О. Актуальні проблеми спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень / Р.О. Корякін, М.О. Яковенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2016. – Вип. 2. – С. 111-118.
3. Удалова Л.Д. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія / Л.Д. Удалова, Д.О. Савицька, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва. – К.: «Центр учбової літератури». – 2015. – 176 с.
4. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Таций, А.Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В.Я. Тация, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право. – 2014. – 824 с.
5. Щериця С.І. Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / С.І. Щериця // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – №4. – С. 200-202.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року №4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, 11-12, 13. – Ст. 88.

**РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ,
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ,
СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНИ
В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА**

ТИЩЕНКО В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор

**ЩОДО ПОНЯТТЯ, ЗАВДАНЬ І ЗМІСТУ
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ**

Криміналістика розробляє наукові рекомендації, що спрямовані на оптимізацію слідчої та судової діяльності з розслідування кримінально релевантних подій, встановлення всіх обставин злочину та винних осіб. У ході розслідування вирішуються завдання різного масштабу і ступеня складності, постійно пов'язані із збиранням і перевіркою доказів, що зумовлює вибір і застосування відповідних процесуальних і криміналістичних засобів тактичного і стратегічного характеру. В криміналістиці тактичні завдання та засоби їх вирішення розглядаються у розділі «Криміналістична тактика», а положення, що відносяться до стратегії розслідування, у розділі «Криміналістична методика розслідування злочинів».

У загальноуживаному значенні поняття «тактика» визначається як сукупність засобів і прийомів досягнення наміченої мети, лінія поведінки особи у відповідній ситуації, що, в цілому, спостерігається і в криміналістиці (Р.С. Белкін, О.Я. Баєв, В.І. Комісаров, В.Ю. Шепітько та ін.). Зазвичай термін «тактика» застосовується до певного виду або відрізка діяльності, який відзначається рисами боротьби, протидії, суперництва, необхідністю оцінки ситуації, вибору оптимальних засобів вирішення поставлених завдань, прогнозування поведінки учасників діяльності та результатів прийнятих рішень. У багатьох випадках розслідування злочинів здійснюється за умов складних та конфліктних ситуацій, дефіциту і невизначеності необхідної інформації, різних форм і способів протидії з боку тих чи інших учасників кримінального

провадження. Тому необхідна наукова розробка рекомендацій, спрямованих на подолання такої протидії, відшукування шляхів здобування об'єктивної, в тому числі прихованої інформації.

Утім тактичні рекомендації розроблюються не тільки для подолання явної чи потенціальної протидії, але й для встановлення психологічного контакту з учасниками слідчої дії, спонукання їх до співпраці, з'ясування причин помилок та виправлення їхніх хибних поглядів і оцінок, задля раціональної організації проведення слідчих дій.

З урахуванням різних сторін щодо вирішення різноманітних завдань розслідування криміналістична тактика використовує теоретичні і методологічні положення криміналістики, правила і рекомендації криміналістичної техніки, знання з психології людини та її поведінки, наукової організації праці й теорії управління, логіки й інших наук. Крім того, всі тактичні рекомендації повинні відповідати принципу законності і ґрунтуватися на нормах кримінального процесуального права.

Виходячи зі сказаного, криміналістичну тактику можна визначити як розділ криміналістики, в якому вивчаються закономірності поведінки злочинця, механізму утворювання й використання інформації різного типу і походження, раціональної діяльності суб'єктів кримінального провадження з метою оптимального вирішення проміжних (локальних) завдань розслідування та успішного проведення окремих слідчих дій або їх комплексів.

Наведене поняття криміналістичної тактики дає змогу віднести до неї такі завдання.

1. Розробка тактичних прийомів і засобів виявлення та використання вербальної і невербальної інформації в ході проведення слідчих дій.

2. Розробка тактичних рекомендацій по виявленню ознак особи невідомого злочинця в ході проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

3. Вивчення особи злочинця та його поведінки у ході підготовки, вчинення та приховування злочину, способів протидії розслідуванню з метою правильного уявлення щодо особистості підозрюваного (обвинуваченого), прогнозування його поведінки під час розслідування, зокрема під час проведення певної слідчої дії, попередження та викриття неправдивих показань, можливостей знищення або викривлення доказової інформації тощо.

4. Розробка тактичних засобів з виявлення, запобігання й подолання протидії розслідуванню з боку суб'єктів кримінального провадження, а також зі захисту джерел інформації і збереженню доказів.

5. Вивчення і використання досвіду слідчої та судової практики, пов'язаної з застосуванням тактико-організаційних засобів (зокрема, тактичних операцій), тактичних прийомів і правил у розслідуванні та проведенні окремих слідчих дій.

6. Розробка нових та вдосконалення існуючих тактичних прийомів та їх комплексів (тактичних комбінацій) підготовки й проведення

окремих слідчих дій з урахуванням тактичних слідчих ситуацій і поставлених завдань.

7. Розробка організаційних і технологічних принципів і засобів планування і проведення тактичних операцій, спрямованих на вирішення певних проміжних завдань розслідування.

8. Розробка наукових рекомендацій стосовно раціонального застосування відповідних тактичних засобів при підготовці і проведенні слідчих дій і тактичних операцій у типових тактичних слідчих ситуаціях.

Структурно зміст криміналістичної тактики включає: 1) загальні положення і 2) тактику слідчих дій і тактичних операцій.

До загальних положень криміналістичної тактики належать положення щодо: поняття, завдань, змісту і структури криміналістичної тактики; співвідношення криміналістичної тактики з іншими розділами криміналістики, кримінальним процесом, судовою психологією та іншими науками; системи тактичних засобів і принципів їх застосування в ході досудового розслідування і судового розгляду; тактичних прийомів та вимог, що до них ставляться; тактичних аспектів вивчення особи й поведінки (злочинної тактики) підозрюваного, обвинуваченого, а також особи і поведінки свідка і потерпілого.

Заслужують на увагу подальші наукові дослідження, що виникають з проблем злочинної тактики, тактики обвинувачення і захисту в суді, напрямів використання нетрадиційних засобів і прийомів отримання кримінально значущої інформації.

До спеціальної частини криміналістичної тактики слід віднести: організаційні і тактико-технологічні основи проведення слідчих дій; тактику і технологію підготовки і проведення окремих слідчих (розшукових) дій; тактику і технологію проведення негласних слідчих (розшукових) дій¹; основні засади організації і проведення тактичних операцій; положення щодо використання тактичних прийомів у судовому розгляді з боку прокурора (обвинувача) і захисника.

Вважаємо, що положення стосовно планування розслідування, а також розробки і перевірки версій доцільно розглядати як окремі вчення в розділі «Теоретичні і методологічні основи криміналістики».

---

¹ Оскільки методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій не підлягають розголошенню (п. 1 ст. 246 КПК України), правила, тактика і технологія таких дій викладається в літературі з обмеженим доступом

ЖУРАВЕЛЬ В. А.

Національна академія правових наук України,
головний учений секретар, доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України

АВДЄЄВА Г. К.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Вдосконалення правових та організаційних засад судової експертизи є невід'ємною складовою судової реформи в Україні, оскільки висновок експерта завжди вважався найбільш вагомим джерелом отримання доказової інформації. На наше переконання реформування судово-експертної діяльності має передбачати:

1) розроблення механізму залучення сторонами провадження експерта на паритетних умовах, надання їм самостійної можливості обирати в якості експерта найбільш авторитетних та обізнаних осіб у тій чи іншій галузі знань чи людської практики;

2) надання можливості суду (судді, слідчому судді) за клопотанням сторін провадження або потерпілого вирішувати питання щодо можливості залучення або відмови у залученні експерта;

3) демонополізацію права спеціалізованих експертних установ та експертно-кваліфікаційних комісій на:

а) проведення значної за обсягом кількості експертиз, зокрема, криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних та ін.;

б) здійснення наукових розробок з питань організації та проведення судових експертиз;

в) навчання та атестацію судового експерта, видачу свідоцтва на право проведення судової експертизи, а також на призупинення дії свідоцтва чи його анулювання.

Дійсно, відповідно до ст. 243 КПК України право на залучення судового експерта у кримінальному процесі є прерогативою сторін кримінального провадження, суду, слідчого судді. Саме ці органи та суб'єкти мають визначати хто із фахівців певної галузі знань чи людської практики може бути залучений в якості експерта у кримінальному провадженні. Разом з тим, чинне вітчизняне законодавство передбачає, що до проведення судових експертиз у кримінальному провадженні можуть залучатися лише ті фахівці, які мають свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта.

Монопольне право на визначення кваліфікації судового експерта, що надано експертно-кваліфікаційним комісіям або керівникам державних спеціалізованих установ створює відповідні корупційні ризики, а також суттєво обмежує можливість органів досудового розслідування, суду, слідчого судді, захисника, потерпілого самостійно, на свій власний розсуд залучати в якості експерта кращих фахівців з тієї чи іншої галузі знань. Обов'язковість наявності свідчення про присвоєння кваліфікації судового експерта не сприяє забезпеченню кожному громадянину права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України.

Також необхідно враховувати, що розмір сплати за стажування терміном від 1 до 6 місяців та отримання кваліфікації судового експерта та Свідчення про присвоєння кваліфікації судового експерта в експертних кваліфікаційних комісіях при Міністерстві юстиції України в декілька разів перевищує обсяг сплати за навчання терміном від 1 до 1,5 років у вищому навчальному закладі за фахом 8.18010003 «Судова експертиза». Попри те, що в вищих навчальних закладах працюють науково-педагогічні кадри вищої кваліфікації, серед яких 90% мають наукові ступені кандидатів або докторів наук, окремі викладачі є академіками та членами-кореспондентами Національної академії наук України та Національної академії правових наук України, тоді як серед співробітників державних спеціалізованих експертних установ Міністерства юстиції України лише близько 10% мають наукові ступені та вчені звання. Такий стан речей призводить до надмірних обтяжень для фахівців, які не є співробітниками державних спеціалізованих експертних установ, але мають намір займатися експертною діяльністю.

Більше того, як свідчить світовий та європейський досвід вирішальними при оцінці компетентності експерта є наявність у нього відповідних знань та досвіду. Відсутність свідчення про присвоєння кваліфікації судового експерта, стажу експертної роботи, наукового ступеню та вченого знання у країнах-членах ЄС, РФ, Казахстані та інших країнах не мають вирішального значення при їх залученні для проведення судової експертизи.

Тому абсолютно виправданим слід вважати пропозиції авторів законопроекту № 6232 [1] щодо внесення доповнень до ч. 6 ст. 99 Господарського процесуального кодексу України, ч. 6 ст. 103 Цивільного процесуального кодексу України та ч. 6 ст. 101 Кодексу адміністративного судочинства України вказівкою про те, що у змісті Висновку експерта наводяться відомості про свідчення про присвоєння кваліфікації судового експерта, стажу експертної роботи, наукового ступеню, вченого звання, посади експерта лише у випадках їх наявності. Тобто, відповідно до цих змін судові експертизи дозволяється проводити не лише судовим експертам спеціалізованих державних установ, а й іншим особам, які мають відповідні спеціальні знання. Як убачається, аналогічні доповнення необхідно внести й до ч. 1 ст. 102 КПК України,

що буде сприяти гармонізації різних галузей відчизняного законодавства і усувати розбіжності в його застосуванні.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Проект Закону України № 6232 від 23.03.2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415

ПЧОЛКІН В. Д.

Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор

ІВАНЦОВА О. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ,
здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЮЮТЬСЯ
У ГАЛУЗІ ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА**

Ефективність протидії злочинам економічної спрямованості значною мірою залежить від поглибленого вивчення й аналізу комплексної характеристики цих злочинів та їх класифікації. Без логічно обґрунтованої криміналістичної класифікації злочинів побудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо. Науковці вважають, що у якості підстав для криміналістичної класифікації злочинів застосовуються як кримінально-правові, так і криміналістичні критерії. Це дозволяє розробляти досить гнучкі, найбільш пристосовані до слідчих ситуацій, наближені до потреб практики методики розслідування. При цьому кримінально-правові дані, що витікають з формули закону, об'єктивно відіграють основну роль. А самі криміналістичні підстави поділу тією чи іншою мірою обов'язково пов'язані з різного роду кримінально-правовими категоріями [4, с. 337-345; 5, с. 128-129].

Аналіз думок науковців дозволяє зробити висновок, що вчені-криміналісти дотримуються концепції, відповідно до якої в основі системи окремих криміналістичних методик знаходиться кримінально-правова класифікація злочинів [1; 2; 3; 4; 5]. Як правило, вона здійснюється за об'єктом посягання відповідно до Кримінального кодексу

України. А криміналістика, головним чином, досліджує злочин з позиції способів його вчинення та маскування, механізму слідотворення, а також використання різних прийомів і методів у його розслідуванні.

Однією з головних ознак, яка характеризує криміналістичну класифікацію злочинів, є її цільове призначення. Вона є своєрідним методом наукового пізнання, засобом поглибленого вивчення об'єкта, створює умови для реалізації інших методів криміналістичного дослідження, має безпосередній вихід на практичну діяльність органів досудового слідства, створює передумови ефективної діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів [2, с. 20-21].

На сьогоднішній день існує необхідність у вивченні структури злочинів, що вчинюються у галузі цукрового виробництва. Визначення криміналістичної класифікації злочинів у даній галузі сприятиме формуванню їх криміналістичних характеристик, розробці та будіванні системи окремих криміналістичних методик. Тому дослідження криміналістичної класифікації злочинів, що вчинюються у галузі цукрового виробництва є актуальним науковим завданням.

На даний час криміналістична класифікація злочинів, що вчинюються у галузі цукрового виробництва, знаходиться у стані розробки. Крім об'єкту посягання вона враховує чинники, пов'язані зі специфікою злочинної діяльності у галузі виробництва цукру, появою нових способів вчинення та приховування злочинів. Більша частина таких деліктів найчастіше розглядається у межах групи злочинів у сфері господарської діяльності (Розділ 7 КК України).

Вважаємо, що за кримінально-правовою ознакою до числа злочинів, що вчинюються у галузі цукрового виробництва, можуть бути віднесені діяння, відповідальність за які передбачена різними статтями КК України, що містяться у розділах проти власності та у сфері господарської і службової діяльності. Криміналістична класифікація злочинів, що вчинюються у галузі цукрового виробництва, має будуватись з урахуванням найбільш значущих з точки зору механізму злочинної діяльності ознак (елементів), які можуть виступати класифікаційними підставами. Якщо взяти за основу класичну конструкцію, що запропонована Р. С. Белкіним [1, с. 326], то в основу класифікації злочинів, що вчинюються у галузі цукрового виробництва мають бути покладені наступні елементи:

1. Ті, що пов'язані з суб'єктом злочину. Це посадові та матеріально-відповідальні особи цукровиробничих підприємств, що за своїми функціональними обов'язками мають доступ до коштів та матеріальних цінностей.

2. Ті, що пов'язані з об'єктивною стороною. Специфіка способів вчинення злочинів у зазначеній галузі пов'язана з технологією цукроваріння та особливостями бухгалтерського обліку сировини (цукровий буряк, цукрова тростина) та готової продукції (цукор-сирець, цукор-пісок, цукор-рафінад).

3. Ті, що пов'язані із суб'єктивною стороною складу злочину — вчинені із заздалегідь обдуманим умислом, з корисливим мотивом та організованою групою осіб.

4. Пов'язані з об'єктом злочину: за місцем вчинення злочину — це підприємства галузі виробництва цукру (цукрові заводи різних форм власності); за характером безпосереднього предмета посягання (сировина, готова продукція, а також кошти отримані за рахунок протиправної діяльності).

Наведений підхід є спробою об'єднати делікти у залежності від об'єкта посягання, оскільки вчинення цих діянь у багатьох випадках зумовлене потребою зробити можливим, полегшити скоєння або приховування основного злочину, зокрема розкрадання. В таких випадках кваліфікація протиправної діяльності здійснюється за сукупністю злочинів, а це зумовлює необхідність розроблення комплексних методичних рекомендацій щодо їх розслідування [3, с. 304-307].

Отже, класифікація злочинів, що вчинюються у галузі цукрового виробництва, повинна здійснюватися на основі практики розслідування, з огляду на перетворення в економіці, зміни в структурі економічної злочинності, способах вчинення і приховування даної категорії злочинів. Розробка такої класифікації має значення не лише для науки криміналістики, але і для практичної діяльності, підвищення рівня професіоналізму у протидії злочинності, статистичного обліку даної категорії злочинів, розробки найбільш ефективних методик розслідування.

Список використаної літератури:

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3 т. — Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М. : Юрист, 1997. — 480 с.
2. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика) : монографія / В. В. Лисенко. — К. : Логос, 2004. — С. 20—21.
3. Пчолкін В. Д. Криміналістична класифікація злочинів економічної спрямованості / Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Харків, 5 грудня 2014 р. — Харків : ХНУВС, 2014 р. — С. 304—307.
4. Шур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення з суміжними поняттями / Б. В. Шур // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2010. — № 2. — С. 337—345.
5. Яблоков Н. П. Криминалистическая классификация преступлений / Н. П. Яблоков // Криминалистика социалистических стран / Под ред. В. Я. Колдина. — М. : Юрид. лит., 1986. — С. 128—129.

РІВНІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З погляду на сучасні умови розвитку організованої злочинної діяльності та аналізуючи матеріали практики, на наш погляд, *організовану злочинну діяльність* можна охарактеризувати як особливий вид кримінального промислу, здійснюваний злочинними організаціями, які мають відповідні поставленим злочинним цілям структуру, внутрішню організацію, управління і зовнішні зв'язки (у тому числі і коруптивні), і реалізований шляхом планування і вчинення різних видів злочинів, як загальнокримінальної, так і економічної спрямованості.

У криміналістичній літературі звичайно виділяється кілька рівнів чи типів злочинних організацій. Так, в літературі пропонується п'ять рівнів даних формувань:

- перший рівень — організована група, як найпростіша форма зв'язків співучасників для спільного вчинення злочинів, без чітко вираженого лідера.

- другий рівень — угруповання, що характеризується чіткою ієрархією, розподілом функцій її учасників, суворою дисципліною і виникає як у місцях позбавлення волі, так і поза ними.

- третій рівень — банда, як стійка озброєна група, створена з метою нападу на державні чи суспільні підприємства, заклади, організації або на окремих громадян.

- четвертий рівень — злочинна організація, створена за типом «мафії» зі своєю матеріальною і фінансовою базою, колегіальним органом управління, статутом, функціонально-ієрархічною системою, інформаційною базою, корумпованими зв'язками в органах державної влади, специфічною мовно-понятійною системою.

- п'ятий рівень — співтовариство «злочинців у законі» [1, с. 301; 2].

В.І. Куліков вважає, що у сфері організованої злочинності одночасно виявляються, взаємодіють і конкурують:

- організовані злочинні групи, якісні і кількісні параметри яких описані у криміналістичній літературі;

- організовані злочинні угруповання, як сукупність узгоджено діючих у даній сфері і на визначеній території організованих злочинних груп, а в деяких випадках і цілих співтовариств, інших причетних до організованої злочинної діяльності осіб, що прямо чи побічно сприяли реалізації злочинних операцій (яких-небудь їх частин) за визначену частку викрадених цінностей чи за іншими мотивами;

- злочинні співтовариства (злочинні організації), як системи об'єднаних у групи осіб, що свідомо беруть участь своїми матеріальними, інтелектуальними, посадовими, організаторськими і виконавськими можливостями в реалізації єдиного плану колективної організованої злочинної діяльності чи якої-небудь її частини за визначену частку злочинних доходів;

- злочинні клани, як сукупність активно діючих і пов'язаних родинними, довірливими, тривалими службово-посадовими чи кримінальними зв'язками учасників злочинного формування та інших причетних до організованої злочинної діяльності, знаючих про неї осіб, які прямо чи побічно сприяють реалізації планів організованої злочинної діяльності даного співтовариства, яких-небудь частин цієї діяльності за частку в кримінальних прибутках, разові матеріальні винагороди чи з інших мотивів [2, с. 128-129].

Приведені та інші точки зору свідчать про відсутність серед дослідників єдиної думки із приводу рівнів, типу, характеру організованої злочинності і назви злочинних формувань.

Грунтуючись на матеріалах дослідження практики і результатах анкетування оперативних і слідчих працівників, можливо виділити наступні рівні організованої злочинної діяльності:

- злочинна група, що виникає за попередньою змовою про спільне вчинення злочинів, у ряді випадків без визначеного лідера (як зародковий стан організованої злочинної діяльності);

- організована злочинна група (ОЗГ) з чітким розподілом ролей, суворою співпідпорядкованістю, стійкістю (наприклад, організовані злочинні групи збирників, шахраїв, бандитські організовані злочинні групи та інші);

- злочинна організація як стійке, ієрархічно організоване об'єднання осіб, не менш як із двоступінчатою системою управління, яке створене для систематичного здійснення корисливих злочинів і володіє (чи прагне володіти) системою захисту за допомогою корумпованих зв'язків;

- злочинна організація створена як фінансово-промислова група, а саме — організаційна структура, яка об'єднує банки, промислові підприємства, торгові організації, найчастіше багатопрофільні, що діють у різних сферах легального і нелегального бізнесу; пов'язані між собою єдиним технологічним циклом для підвищення конкурентоспроможності, зі своєю матеріальною і фінансовою базою, колегіальним органом управління, статутом, функціонально-ієрархічною системою, інформаційною базою, корумпованими зв'язками в органах державної влади, та переслідує політичні цілі.

Необхідно особливо підкреслити, що характерним і, судячи з матеріалів практики, обов'язковим «супутником» останніх двох рівнів варто вважати корумповані зв'язки в державних структурах різних галузей влади. Як свідчать матеріали практики, ліквідуються лише

ті формування, що не змогли знайти «загальну мову» у першу чергу з представниками місцевих органів влади і управління. Чим вище рівень організації, тим міцніше, вагомніше і вищі його корумповані зв'язки в державних і правоохоронних органах.

Від рівня організації злочинних організацій, а також від області його діяльності залежать і способи вчинення злочинів учасниками цих формувань, які досить різноманітні. Чим вище рівень організації співтовариства, тим витонченіші і ефективніші ці способи.

Список використаної літератури:

1. Гуров А.И. Красная мафия / А.И. Гуров. — М.: Самоцвет, 1995. — 352 с.
2. Куликов В.И. Основы криминалистической теории организованной преступной деятельности / В.И. Куликов. — Ульяновск: Филиал Моск. ун-та, 1994. — 256 с.

БЄЛІК Л. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПРИЧИНИ ВИСОКОГО РІВНЯ ЛАТЕНТНОСТІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

На виконання вимог, які було поставлено Європейським Союзом перед Україною в частині вдосконалення стандартів боротьби та протидії корупції, Верховної Радою України було прийнято ряд законів, які окреслили низку змін у законодавстві України, присвяченому протидії корупції та хабарництву, а саме було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами «Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», який набув чинності 18 травня 2013 року [1], Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики», який набув чинності 9 червня 2013 року [2] та деякі інші. Цими законами було проведено заміну терміну «хабар» на термін «неправомірна вигода», який є більш широким та охоплює не тільки матеріальну вигоду, але й немайнову; всі правопорушення, пов'язані з отриманням неправомірної вигоди, було віднесено до злочинів; здійснено криміналізацію обіцянки та пропозиції отримання неправомірної вигоди, розширено коло осіб, які можуть бути суб'єктами злочинів, означеної категорії.

Отже, спочатку законодавцем було внесено відповідні зміни у ст. 1 діючого на той час Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07 квітня 2011 року [3] (який втратив чинність з початком роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування відповідно до Закону України від 14 жовтня 2014 року N 1700-VII), а потім дослівно ідентичне визначення поняття «неправомірної вигоди» було наведено і у новому, діючому і на цей час, Законі України «Про запобігання корупції» 14.10.2014 р. № 1700-VII, а саме встановлено, що неправомірною вигодою — це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [4].

Злочини, пов'язані з отриманням неправомірної вигоди, належать до загального масиву злочинів, пов'язаних з корупцією та виокремлюються з них за групою ознак, визначаючи які більшість науковців придержуються тотожних поглядів, але й є деякі розбіжності, пов'язані, насамперед, з тим чи входить до складу злочинів, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди, провокація підкупу, тобто дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду [5]. Так, в деяких наукових джерелах, здебільшого присвячених дослідженню ще поняття «хабарництво», зустрічається думка про те, що провокація хабаря включається до родового поняття «хабарництва» внаслідок однорідності та тотожності термінології, що використовувалась під час написання диспозицій відповідних норм кримінального права [6], але більшість науковців, все ж таки, притримуються думки, з якою погоджуємося й ми, що сутність провокації підкупу слід винести за межі поняття одержання неправомірної вигоди, оскільки такі дії є видом зловживання з боку службових осіб, спрямовані на створення штучних ситуацій щодо одержання чи надання неправомірної вигоди та являють собою приклад незаконного способу створення доказів для обвинувачення саме у злочинах, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди, тобто «провокація підкупу» має самостійне значення в структурній побудові корупційних злочинів та не відноситься до групи злочинів, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди [7], [8] та інші. Наведений нами теоретичний висновок щодо винесення складу злочину провокації підкупу за межі визначення злочинів, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди майже повністю корелюється з думкою з цього приладу практичних працівників правоохоронних органів, на яких покладено обов'язки щодо протидії злочинам, пов'язаним з одержанням неправомірної вигоди.

Виходячи з цього, вважаємо, що коло злочинів, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди, має бути окреслено наступними статтями Кримінального кодексу України: ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації», ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368² «Незаконне збагачення», ст. 368³ «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 368⁴ «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ст. 369 «Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі», ст. 369² «Зловживання впливом» [9].

Аналізуючи причини високого рівня латентності та складності доказування обставин злочинів досліджуваної категорії Шепітько В.Ю. виділяє наступні: 1) специфічність характеру злочину, пов'язану з конфіденційністю спілкування двох осіб; 2) відсутність або недостатність традиційних слідів скоєння злочину; 3) одномоментністю та нетривалістю дій, що здійснюються під час передачі неправомірної вигоди; 4) завуальованістю та маскуванню предмету злочину; особливостями предмету доказування; 5) складностями у фіксації дій осіб, що дають та приймають неправомірну вигоду [7]. На нашу думку, до таких причин можливо додати специфічність суб'єкту отримання неправомірної вигоди, яка полягає у наявності у останнього різноманітних владних та службових посадових повноважень, пов'язаних з цим додаткових прав та обов'язків цієї особи, а також те, що суб'єкти злочинів, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди, завдяки наявності певних вимог до осіб, що займають керуючі посади та проведеному певному відбору, зазвичай мають високий рівень освіти, досвід роботи, професійну підготовку та добре обізнані з особливостями функціонування установ та підприємств, на яких вони працюють.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс]: закон України від 18. 04. 2013 р. № 221-VII. — Електрон. дан. (1 файл). — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. — Назва з екрана.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики [Електронний ресурс]: закон України від 14. 05. 2013 р. ((набрав чинності 9 червня 2013року) № 3208-VI. — Електрон. дан. (1 файл). — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. — Назва з екрана.
3. Закон України від 07.04.2011 №3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції» // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 40. — Ст. 404.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 49. — Ст. 2056.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131.

6. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 565 с.
7. Криміналістика: підручн. / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель [та ін.] : за ред. В.Ю. Шепітька.- 5-те вид. переробл. та допов. — К.: Ін Юре, 2016. — 640 с.
8. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, вдосконалення законодавства [Текст] / М.І. Мельник. — К. : Парламент. вид-во, 2000. — 460 с.
9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131.

ВАЩУК О. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук

ЩОДО ВИОКРЕМЛЕННЯ НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Продовжуючи розробку вчення про невербальну інформацію ми зосередили свої наступні кроки на одному з розділів криміналістики, як криміналістична тактика. На цьому етапі, стала важливою адаптація та виокремлення місця невербальної інформації щодо наукознавчих основ та практичних даних криміналістичної тактики. Провівши аналітичний аналіз сучасних наукових праць, ми виділи таких авторів, як Ю.П. Аленін, В.А. Журавель, І.І. Когутич, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та інших, праці яких в подальшому будемо застосовувати як основні, визнані та перевірені на практиці. В свою чергу, під невербальною інформацією, у вузькому значенні, слід розуміти систему даних особистого характеру про соціальні, психологічні, фізіологічні і інші властивості учасників кримінального провадження, одержані безпосередньо за допомогою немовних засобів спілкування.

З метою виокремлення самостійних ключових напрямів дослідження тактики використання невербальної інформації в криміналістиці розкриваємо окремі найважливіші складові криміналістичної тактики, її поняття, систему, завдання, функції.

Криміналістична тактика, в широкому розумінні, це наукові положення щодо діяльності учасників кримінального провадження на досудовому розслідуванні і судовому провадженні. Категоріальний апарат криміналістичної тактики включає рекомендації, операції, комбінації, прийоми. Структура криміналістичної тактики представляє собою систему, що складається з:

1. Загальних положень (поняття, об'єкт, предмет, функції, завдання, джерела, принципи, власний категоріальний апарат, місце та взаємозв'язок серед інших розділів криміналістики та окремі вчення і теорії криміналістичної тактики тощо);

2. Тактики проведення дій та заходів на досудовому розслідуванні (тактика слідчих (гласних та негласних) дій, тактика використання спеціальних знань, тактика взаємодії на досудовому розслідуванні та ін.);

3. Тактики проведення дій та заходів у судовому провадженні (тактика судового провадження у першій інстанції, тактика судового провадження з перегляду судових рішень, тактика в особливих порядках кримінального провадження та ін.).

Поняття та система криміналістичної тактики формують її завдання. Ці завдання криміналістичної тактики поділяємо на три великі групи на підставі:

1. Загальної ознаки (сприяння діяльності на досудовому розслідуванні і судовому провадженні);

2. Окремої ознаки (розробка рекомендацій щодо діяльності на досудовому розслідуванні і судовому провадженні);

3. Спеціальної ознаки (розробка прийомів, операцій та комбінацій на досудовому розслідуванні і судовому провадженні).

Платформою виокремлення функцій криміналістичної тактики виступає його поняття, система, завдання. Отримане доцільно виокремити у наступні групи:

1. Загальні (пізнавальна, комунікативна, інформаційна, організаційна, регулятивна, діагностична);

2. Окремі (в залежності від конкретних дій або заходів в межах досудового розслідування і судового провадження);

3. Спеціальні (прогностична, профілактична та ін.).

Отже, на підставі вищезначеної інформації ми формуємо напрями дослідження тактики використання невербальної інформації в криміналістичній тактиці у наступному вигляді:

1. Загальне (на підставі системи криміналістичної тактики):

- тактики використання невербальної інформації при проведенні дій та заходів на досудовому розслідуванні;

- тактики використання невербальної інформації при проведенні дій та заходів у судовому провадженні.

2. Окреме (на підставі складових криміналістичної тактики):

- вчення про тактичне рішення;

- вчення про слідчу ситуацію;

- вчення про тактичний прийом (операцію, комбінацію);

- вчення про технологію слідчих дій;

- вчення про планування на досудовому розслідуванні та ін.

Маючи ці виокремлені напрями дослідження тактики використання невербальної інформації в криміналістичній тактиці ми в подальшому продовжимо дослідження теоретичних засад тактики використання

невербальної інформації в криміналістиці та практики її використання, опираючись на вже існуючі досягнення в криміналістичній тактиці та розкриваючи особливості тактики використання невербальної інформації в криміналістиці.

DYNTU V. A.

National University «Odessa Academy of Law»,
Associate Professor of the Department of Forensic Science
PhD in Juridical Sciences

FORENSIC ANALYSIS OF THE DARKNET

It is obvious that information technologies are implemented to all spheres of life, from online food ordering to flying into space. However, in spite of all the advantages, which were established by technologies nowadays, they can be used for criminally oriented activity.

Currently the most famous IT-tool is the Internet or the Web – the global system of interconnected computer networks that use the Internet protocol suite (TCP/IP) to link devices worldwide [1]. It should be noticed that the Web can be conditionally divided into two groups: the Surface Web and the Deep Web. The Surface Web is the portion of the Web that has been crawled and indexed (and thus searchable) by standard search engines such as Google or Bing via a regular web browser [2]. The Deep Web is a part of the Internet, which is not accessible to link-crawling search engines like Google, etc. The only way a user can access this portion of the Internet is by typing a directed query into a web search form, thereby retrieving content within a database that is not linked [3]. As well for today there are alternative search engines which were designed to track different portions of the Deep Web. However, aforementioned search engines have low scale of index in the Deep Web which causes necessity to use particular address of a webpage.

Also, a very small proportion of websites in the Deep Web use sophisticated anonymity systems, which allow their operators to conceal their identity if they wish to. This part of the Deep Web is commonly referred to as the DarkNet [4].

It should be emphasized that the DarkNet can be considered as an amount of anonymous web pages and as virtual private networks, which often require additional software to access and exist within the public Internet [3].

The most famous encryption tool which is used to access to the DarkNet is called The Onion Router (TOR).

Tor is an open-source tool that aims to provide anonymity and privacy to those using the Internet. Different from Surface Web browsers, the TOR browser allows users to connect to web pages anonymously, making it extremely difficult for anyone to track one's online activities if one follows all the protocols as required by TOR [2]. It prevents someone who is observing the user from identifying which sites they are visiting and it prevents the sites from identifying the user [5].

Currently there are a lot of sources which offer different illegal services and goods in the DarkNet. Although the question is how offenders can make transactions in the DarkNet without evidences. Credit cards and other Internet banking systems do not guarantee anonymity. It is obvious, that bank system can be searched by government and law enforcement for investigational purposes. Consequently, there must be some special means of payment which can prevent identification of users.

In 2009 cryptocurrency Bitcoin was established. Its origin correlates with the name of Satoshi Nakamoto. On October 30th, 2008 he published the article «Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System». This paper described a peer-to-peer version of the electronic cash that would allow online payments to be sent directly from one party to another without going through a financial institution [6]. Bitcoin, as cryptocurrency in general, is a complex scheme. Its implementation involves a combination of cryptography, distributed algorithms, and incentive driven behavior [7].

Nowadays Bitcoin is used all over the world as a means of payment. Some countries, such as Japan, gave Bitcoin a legal status. The main point of Bitcoin is that it provides complete anonymity for users and their transactions as well.

So, if capabilities of the DarkNet as a network, encryption tool TOR and cryptocurrency Bitcoin are combined, the perfect combination of devices capable of ensuring complete anonymity of the commission of the different kinds of crime will be achieved.

Thereby law enforcement authorities face with the necessity to create new approach and develop existing methods and techniques to combat cybercrimes in more complex conditions of total anonymity.

References:

1. Wikipedia, the free encyclopedia [Electronic resource]. – <https://en.wikipedia.org/wiki/Internet>
2. Sui D. The deep web and the darknet: a look inside the internet's massive black box [Electronic resource] / D. Sui, J. Caverlee, D. Rudesill. – 2015. – Available at: https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&rlz=1C1AVNE_enUA740UA740&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=Internet+
3. Pederson S. Understanding the Deep Web in 10 Minutes [Electronic resource] / Steve Pederson. – 2013. – Available at: http://bigdata.brightplanet.com/hs-fs/hub/179268/file-22990148-pdf/docs/deep_web_whitepaper_v3_for_approval.pdf

4. Parliamentary Office of Science and Technology. The darknet and online anonymity [Electronic resource] / Parliamentary Office of Science and Technology. — 2015. — Available at: <http://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/POST-PN-488>
5. Owen G. The Tor Dark Net [Electronic resource] / G. Owen, N. Savage. — 2015. — Available at: https://www.ourinternet.org/sites/default/files/publications/no20_0.pdf
6. Blockchain Technology beyond Bitcoin [Electronic resource] / [M. Crosby, Nachiappan, P. Pattanayak та ін.]. — 2015. — Available at: <http://scet.berkeley.edu/wp-content/uploads/BlockchainPaper.pdf>
7. Badev A. Bitcoin: Technical Background and Data Analysis [Electronic resource] / A. Badev, M. Chen. — 2014. — Available at: <https://www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2014/files/2014104pap.pdf>

КАЛУГІН В. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У зв'язку з суттєвими змінами законодавства, об'єктивно існує потреба у дослідженні проблем початку досудового розслідування, перегляду деяких наукових підходів до питань щодо початку досудового розслідування.

Як свідчать статистичні данні за 2016 рік за вчинення злочину, передбаченого ст.185 КК України слідчими Одеської області було закрито 25 351 кримінальне провадження за відсутністю події та складу злочину. До суду зазначеної категорії кримінальних проваджень було направлено лише 1697. Таке ж положення з іншими видами кримінальних правопорушень.

Сьогодні на одного слідчого Національної поліції в середньому припадає 150–200 зареєстрованих у ЄРДР кримінальних проваджень, і, звісно, кожний наступний «матеріал» без додаткової перевірки очікує, з великою долею ймовірності, закриття на підставі встановлення відсутності події кримінального правопорушення або ж відсутності в діянні складу кримінального правопорушення.

Кількість заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення у державі з року в рік збільшується, до того ж усі вони без винятку мають бути розглянуті та вирішені згідно з положеннями чинного законодавства. У цьому контексті О. О. Мілевський цілком слушно зауважує, що на сьогодні все процесуальне навантаження на даному етапі автоматично лягає виключно на слідчого, а не на відповідні органи дізнання,

як це було за часів дії КПК УРСР 1960 р. Тому може скластися ситуація, за якої слідчі будуть вимушені перевіряти найабсурдніші заяви про злочини, в той час як відповідного слідчого реагування вимагатиме розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів [1, с. 110].

Це свідчить про недосконалість чинного кримінального процесуального законодавства яке регулює початковий етап кримінального провадження. На відміну від Закону 1960 р., у чинному КПК України чітко не зазначено, що є приводом та підставою для початку кримінального провадження і не передбачено необхідності прийняття процесуального рішення про початок провадження, замінюючи його алгоритмами, які не передбачають альтернативного розвитку процесуальної ситуації. На практиці не завжди відомості, викладені в заяві, можуть бути оцінені як такі, що вказують на ознаки злочину. Існують обставини, які виключають можливість кваліфікації діяння й указують на відсутність підстав для внесення відомостей до ЄРДР та початку розслідування.

Зазначене не узгоджується з положеннями ч. 3 ст. 110 КПК України, згідно з якою рішення слідчого, прокурора має прийматися у формі постанови. Так, наприклад, Л. В. Черечукіна наголошує на тому, що рішення уповноважених осіб про порушення (початок) кримінального провадження має бути надана процесуальна форма, тобто винесена відповідна постанова. Лише після цього відомості про кримінальне правопорушення можуть бути внесені до ЄРДР [2, с. 8].

Крім того, позиція законодавця, що не передбачає можливості оскарження внесення відомостей до ЄРДР, викликала справедливу критику з боку науковців, у тому числі і на стадії обговорення проекту КПК України, утім так і не була скоригована. Так, наприклад, Ю.П. Аленін зазначає, що відсутність формального початку кримінального провадження у формі постанови робить неможливим оскарження факту його початку. Зазначений механізм не передбачає і здійснення за ним судового контролю, що не узгоджується з Рішенням Конституційного Суду України у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора від 30 січня 2003 року [3, с. 277].

Як зазначає Л.М. Лобойко, під час підготовки проекту КПК України Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права не було більш дискусійного питання, ніж питання про необхідність подальшого існування стадії порушення кримінальної справи [4, с. 251]. Так, у згаданому вище проекті КПК України № 3456-1 було передбачено приводи і підстави для початку кримінально-процесуальної діяльності. До джерел такої інформації належали: заяви громадян; повідомлення службових осіб установ, підприємств та організацій; повідомлення засобів масової інформації; з'явлення із зізнанням; безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором ознак злочину та інші повідомлення.

А за результатами розгляду і перевірки заяв, повідомлень та іншої інформації про злочин, передбачалось ухвалення одного з наступних

рішень: про порушення кримінальної справи; про відмову в порушенні кримінальної справи; про направлення заяви, повідомлення чи іншої інформації за належністю (ст. 219).

Сьогодні цілком очевидно, що КПК України потребує перегляду положень, що стосуються початку досудового розслідування, а саме існує необхідність фіксації у процесуальній формі моменту з якого починається досудове розслідування шляхом винесення постанови про початок досудового розслідування або у відсутності підстав для його початку, яка може бути оскаржена у встановленому законом порядку, що передбачає також необхідність відповідного доповнення ч. 1 ст. 303 КПК України.

Список використаної літератури:

1. Мілевський О.О. Початковий етап досудового розслідування злочинів, вчинюваних у зоні Чорнобильської АЕС. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2015. – Вип. 1 (2). – С. 108–114.
2. Черечукіна Л.В. Точка відліку кримінального провадження за проектом КПК України (чи відповідає механізм кримінального провадження принципам публічності та змагальності?) // Забезпечення законності в діяльності органів досудового слідства та дізнання: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 26 берез. 2012 р.). - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 5–12.
3. Аленін Ю.П. Особливості початку досудового розслідування за новим КПК України: позитивні і негативні аспекти / Ю.П. Аленін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 198–203.
4. Лобойко Л.М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні. Частина 1. Загальні положення і досудове провадження (2006–2011 роки): Монографія. – Донецьк, 2012.

КОМІСАРЧУК Р. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У ГОСПОДАРСЬКІЙ СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ

Суть злочинної господарської діяльності виражається в дезорганізації державної влади в цілому. Небезпека злочинів, пов'язаних з господарською діяльністю (ст. ст. 199–233 КК України), виражена в тому, що вони посягають на громадську безпеку, яка охоплює широке коло суспільних відносин, завдають чи можуть завдати шкоди невизначеному колу

осіб, зазіхають на основи економічної безпеки суспільства і держави, окремої особи.

Визнаючи інтеграційну сутність криміналістики, назріла потреба наукового обґрунтування системи інформаційно-аналітичного забезпечення, що повинна комплексно зв'язати інформаційні джерела щодо господарської діяльності, аналітичні алгоритми дослідження інформації, досягнення інформатики, інформаційних комунікацій й існуючу структуру правоохоронної діяльності.

Розкриття злочину – це комплексне поняття, яке стосується: 1) кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових, криміналістичних і організаційних питань з організації і планування розслідування; 2) аналізу рівня злочинності і діяльності правоохоронних органів (показники розкриття злочинів); 3) аналізу ефективності діяльності окремих підрозділів і служб правоохоронних органів в процесі розкриття злочинів. І, це справедливо, оскільки, при визначенні поняття «розкриття злочину» доводиться враховувати різні форми злочинів, тому, є сенс виділити процесуальний, криміналістичний і оперативно-розшуковий зміст даного поняття.

Торкаючись суті поняття розкриття злочинної господарської діяльності, з переліком доказів, визначених у ст. 91 КПК України, слід виділити мінімізований і обґрунтований блок обставин, що підлягають першочерговому аналізу. Під зазначеною мінімізацією доказів, достатніх для визначення в ході розслідування моменту, коли можна вважати, що злочин розкрито, слід вважати зібрану сукупність доказів про склад злочину і вину встановленої особи, яка знаходиться в розпорядженні слідчого. Процесуальним актом, що свідчить про розкриття злочину, є обвинувальний акт.

Поняття розкриття злочину формально можна висловити, торкаючись двох аспектів. По-перше, це – мета (отримання доказів вини особи у вчиненні конкретного злочину), по-друге, – це діяльність (зі збору доказів й розшуку особи, яка притягається в якості підозрюваного ((обвинуваченого)). Найчастіше розкриття злочинів, як вид діяльності, є першочерговим елементом в ході розслідування злочинів, пов'язаних з господарськими злочинами. Розкриття господарської злочинної діяльності не може вирішувати весь спектр обставин, необхідних для повного і всебічного вирішення справи в суді.

Істотна різниця в предметі та змісті понять «розслідування» та «розкриття» пов'язана з обсягом і черговістю отримання й аналізу істотних обставин. Розкриття господарської злочинної діяльності – це організована на основі закону діяльність правоохоронних органів щодо виявлення, збору, вилучення, дослідження та оцінки доказів для встановлення злочину й розшуку осіб, які беруть участь в його підготовці і вчиненні.

Розслідування злочинів і його елемент — розкриття, це, перш за все, правові поняття, пов'язані з отриманням, аналізом й відповідним наданням доказів. Отже, ці дії носять процесуальний характер. Оперативно-розшукові заходи тут виступають, з одного боку, як ініціюючі дії щодо початку розслідування злочинних діянь, й допоміжні в ході розслідування, — з іншого. Якими б ефективними не були оперативно-розшукові заходи, що досить часто є найважливішим елементом в розкритті злочинної господарської діяльності, їх результати повинні бути перевірені й закріплені негласними слідчими (розшуковими) діями.

Розкриття злочинів в більшості випадків відбувається на початковому етапі розслідування, коли проводиться інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів, що багато в чому залежить від взаємодії органів слідства з підрозділами правоохоронних органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність. З урахуванням великого обсягу оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється ОВС, і великої кількості справ, що знаходяться в їх провадженні, нарізла необхідність її раціонального планування, визначення пріоритетних напрямків діяльності зі збору та аналізу інформації про господарську злочинну діяльність. Ці заходи повинні бути спрямовані не лише на розслідування вчинених, але й на організацію такої діяльності, яка спрямована на виявлення, розкриття, припинення господарської злочинної діяльності в цілому і, повну ліквідацію відповідних злочинних організацій (груп), що за цим стоять. Ефективність такої боротьби пов'язана, головним чином, з результативністю викриття і законною ліквідацією самого злочинного формування. Тактика розшуку й покарання окремих членів злочинних груп, найчастіше виконавців, малоефективна. На зміну затриманих її членів приходять нові. Без ліквідації злочинної організації, ліквідації її керівників завдання боротьби з господарськими злочинами не може бути виконаним й ефективним. Розслідування подібних злочинів може розпочинатися з оперативної, частіше розвідувальної роботи по вивченню характеру функціонування злочинного формування, її лідерів, джерел фінансування та іншої інформації. Викриття й ліквідація таких груп проводиться в ході слідчо-оперативних операцій та комбінацій. Подібна діяльність повинна розпочинатися з налагодження інформаційно-аналітичної роботи. Без інформації не може бути дії, без дії — немає результату. В даний час розкриття злочинної господарської діяльності здійснюється спеціалізованими слідчо-оперативними групами, що об'єднують в собі слідчих, оперативних співробітників і спеціалістів різних правоохоронних органів. Тому, постає питання про налагодження взаємодії з пошуку, отримання, аналізу та реалізації інформації в сфері боротьби з господарськими злочинами.

Таким чином, розкриття злочинної господарської діяльності має свої особливості, виражені, головним чином, характером злочинного умислу злочинців, організованістю й протидією, конспірацією

і латентністю своїх дій. Розкриття злочинної господарської діяльності виступає початком глибокого й комплексного розслідування щодо повної нейтралізації діяльності злочинної організації (групи).

ПАЛЯНИЧКО Д. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (далі – КПК України) запроваджено значні зміни в розширені змагальних засад кримінального процесу на досудовому розслідуванні та на судових стадіях. Змагальність сторін у сучасному кримінальному провадженні потребує обізнаності та вміння застосування не лише слідчими та прокурорами криміналістичних знань та рекомендацій у їх практичній діяльності, а й захисниками [1, с. 113]. Що ж до криміналістичних знань, то вони є основою криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів та належать до професійних юридичних знань, не є спеціальними і застосовуються не тільки слідчими, прокурорами, але адвокатами й суддями.

Вперше ідею про необхідність розробки комплексних тактичних і організаційно-методологічних рекомендацій, які б сприяли адвокатам у вирішенні їх професійних завдань, висловив у своїх роботах відомий російський правозахисник А. Ф. Коні. Він наполегливо стверджував, що юрист і, власне адвокат, не повинен обмежуватися одним знанням права, касаційних рішень, не повинен закривати очі перед життям. Він повинен бути широко і глибоко освіченою людиною, яка розбирається в історії, мистецтві, літературі [2, с. 4].

В сучасних умовах є очевидним, що адвокати для забезпечення належного виконання функції захисту повинні опанувати прийоми та криміналістичні рекомендації щодо роботи зі слідами, вміти визначати предмет доказування у конкретному кримінальному провадженні, знати тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій, вміти оцінювати їх результати з точки зору дотримання вимог процесуального закону та криміналістичних рекомендацій при їх проведенні. З огляду на зазначене у положеннях КПК України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист» тощо, закріплено, що захисник має право

застосовувати науково-технічні засоби при провадженні тих слідчих дій, в яких він бере участь, а також при ознайомленні з матеріалами справи право адвоката застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання, в порядку передбаченому законом. Хоча у зазначених актах не конкретизований перелік науково-технічних засобів, які адвокати можуть використовувати у своїй професійній діяльності, однак визнання за адвокатами права застосовувати відповідні засоби свідчить про те, що на сьогоднішній день вони є повноправними суб'єктами застосовування положень криміналістичної техніки [3, с. 109].

Що ж до місця і ролі криміналістичної тактики у діяльності адвокатів, то у радянський період криміналістична тактика розглядалася як прерогатива слідчого, а її розвиток прогнозувався шляхом диференціації двох різних тактик розслідування — «слідчої» і «судової» [4, с. 56-57]. Водночас, наприкінці ХХ століття з'явилися наукові праці, в яких наголошувалося, що досягненню завдань, поставлених перед захисником кримінально-процесуальним законом, сприяє тактика захисту [5, с. 33-38]. Так, для забезпечення гарантій прав та свободи людини закріплених у ст. 59 Конституції України, у ст. 2 чинного КПК України, законодавцем зроблена спроба здійснити баланс приватних та публічних інтересів для успішної реалізації змагальних засад кримінального процесу. Визначені й суб'єкти доказування, якими є лише сторони кримінального провадження (сторона обвинувачення та сторона захисту), кожна з яких має свою власну мету у доказуванні, що зумовлена їх процесуальними інтересами та процесуальними функціями. Отже, виходячи із засад змагального кримінального процесу О.Я. Баєв цілком обґрунтовано вважає, що суб'єктами криміналістичної тактики є державний обвинувач і захисник, саме вони здійснюють свої процесуальні функції, усувають протидію осіб, які мають у розглядуваній справі інші, ніж у них, особисті і професійні інтереси, переконують суд у правомірності та обґрунтованості обраної ними позиції. Тому стосовно діяльності цих осіб, як і діяльності слідчого, має розроблятися криміналістична тактика [6, с. 59].

На підставі проведеного аналізу вище наведених наукових положень ми можемо визначити криміналістичну тактику захисника як спосіб його практичної діяльності, що являє собою сукупність тактичних прийомів, вироблених криміналістичною наукою, які використовуються ним для здійснення тактичного впливу на психіку об'єкта такого впливу, спрямованого на подолання протидії, що чиниться цим об'єктом, або на спонукання цього об'єкту до вчинення певних дій в інтересах захисту, з метою досягнення захисником поставленої мети для реалізації функції захисту [7].

Список використаної літератури:

1. Погорецький М. А., Сергеева Д.Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергеева // Вісник кримінального судочинства – 2016. – № 2. – С. 113–123.
2. Кони А. Ф. Собрание сочинений в восьми томах / А. Ф. Кони. – Москва, 1967. – Том 3. – 144 с.
3. Бишевец О.В. Историчний генезис застосування криміналістичних знань у адвокатській діяльності / О.В. Бишевец // Вісник кримінального судочинства – 2016. – № 2. – С. 106–112.
4. Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики / В. И. Комиссаров. – Саратов, 1987. – 154 с.
5. Титаренко В. В. Вопросы тактики участия защитника в производстве следственных и судебных действий / В. В. Титаренко // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1979. – Вып.19. – С. 33–38.
6. Баев О.Я. Криминалистическая тактика: понятие и система / О.Я. Баев // Проблемы криминалистики и уголовного процесса (статьи разных лет). – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2006. – С. 56–60.
7. Погорецький М.А. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття / М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеева // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 1 (5): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>

САМОЙЛЕНКО О. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМА КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ

В сучасній українській криміналістиці приділяється багато уваги дослідженню окремих криміналістичних методик розслідування злочинів, зокрема А.Ф. Волобуєвим, В.В. Тішенком, Г.А. Матусовським, В.Ю. Шепітьком, В.В. Білоусом, О.П. Бушаном, В.В. Лисенком та багатьма іншими криміналістами. Однак, дискусійних питань загальнотеоретичного характеру стосовно сутності та значення окремих методик розслідування для слідчої практики не поменшало.

Криміналістична методика є четвертим, заключним, розділом криміналістики, який вміщує у себе велику кількість окремих методик. На думку більшості криміналістів, окрема криміналістична методика – це впорядкована сукупність практичних рекомендацій (або комплекс науково обґрунтованих та апробованих практикою порад типізованого

характеру) щодо організації та здійснення розкриття, розслідування та попередження окремих видів (родів) злочинів.

Сам термін «методика» тлумачиться за словниками як сукупність методів виконання якоїсь роботи. Відповідно «криміналістична методика» передусім стосується методів організації та розслідування злочинів. Тому для зручності дослідження таких методів кожна окрема криміналістична методика у теорії криміналістиці будується за певною схемою, тобто має загальну структуру, що складається з визначених типових взаємопов'язаних елементів.

У процесі розвитку та вдосконалення окремих криміналістичних методик їх внутрішня організація (структура) повсякчас змінювалася. Автор кожного нового дослідження з окремої криміналістичної методики намагається й сьогодні розширити або звужити зміст певних елементів у методиках розслідування окремих видів злочинів. Але більшість криміналістів (Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, В.Ю. Шепітько та інші) у методиках виділили такі типові елементи: 1) криміналістична характеристика відповідної групи, виду злочину; 2) обставини, що підлягають встановленню, доказуванню злочинів розглядуваної категорії; 3) початковий етап розслідування; 4) наступний етап розслідування; 5) особливості тактики проведення окремих слідчих дій; 6) профілактичні дії слідчого при розслідуванні окремої групи, виду злочинів.

Кожна окрема криміналістична методика розробляється на підставі узагальнення судово-слідчої, експертної та оперативно-розшукової практики з урахуванням кримінально-правової (юридична характеристика) характеристики, положень кримінально-процесуального законодавства.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України запровадив в кримінальному судочинстві принципово нові інститути, зокрема: негласних слідчих (розшукових) дій, який тісно пов'язаний із більш ніж істотним обмеженням конституційних прав і свобод громадянина; судового контролю за діями і рішеннями органу досудового розслідування та прокурора, що обмежують ці права та свободи; процесуального керівництва; реальних строків. Процедура початку досудового розслідування нині повністю змінена. Залишено у минулому концепцію «дідання», яке здійснювалось широким колом співробітників правоохоронних органів, які на сьогодні стали простими виконавцями доручень слідчого. Все це значно змінило роль слідчого. По-перше, він фактично став обмеженим у своїй процесуальній самостійності. По-друге, отримав нову, по-суті невластиву йому раніше, функцію оперативно-розшукової діяльності. При цьому втратив колись властиву – профілактику злочинів. Тому закономірно постає питання щодо можливостей слідчого ефективно діяти в нових умовах розслідування злочинів.

Нажаль, необхідно констатувати, що слідчі, які є з певним стажем роботи на цій посаді, не мають оперативно-розшукового досвіду

для реалізації всіх покладених на них функцій. Студенти, що проходять підготовку за освітніми програмами підготовки слідчих та юристів загального спрямування, досить поверхнево розглядають дисципліну «Оперативно-розшукова діяльність» та інші фахові дисципліни через їх вибіркового характеру. Тому використання слідчим якісних методик розслідування окремих видів злочинів створює для нього можливість підвищення власного професійного рівня та ефективності в цілому розслідування злочинів.

Судово-слідча практика розслідування злочинів та закономірності об'єктивної дійсності свідчить, що кожний вид злочину характеризується специфічними особливостями розслідування – відповідно основне завдання окремої криміналістичної методики полягає у визначенні й науковому обґрунтуванні особливостей такої злочинної діяльності та діяльності з розслідування відповідних злочинів. Ступінь теоретичного та практичного обґрунтування методики повинен бути достатньо високим, що забезпечує реалізацію прикладного характеру кожної окремої криміналістичної методики.

Однак, розробники сучасних методик розслідування окремих видів злочинів намагаються уникати розгорнутого опису питань внесення інформації в Єдиний реєстр досудових розслідувань, проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні. Цьому є логічні пояснення. По-перше, відсутність або обмеженість доступу дослідників до інформації оперативно-розшукового характеру, що є з об'єктивних причин, робить неможливим всебічний розгляд об'єкта дослідження. По-друге, існуюча структура окремої криміналістичної методики потребує вдосконалення з врахуванням зміни функцій та ролі слідчого при здійсненні кримінального провадження.

На підставі викладеного, можна визнати, що сутність окремої методики розслідування злочинів полягає у визначенні особливостей відповідної злочинної діяльності та діяльності з розслідування такого виду злочинів. При цьому умовою її ефективності під час організації та здійснення розслідування конкретного злочину є перегляд в теорії криміналістиці структури окремих криміналістичних методик з врахуванням нової оперативно-розшукової функції та зміни процесуального статусу слідчого.

СТРУКТУРА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РІВНЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Одним із ключових завдань держави на сучасному етапі є вироблення ефективних моделей і стратегій протидії деструктивним явищам, найнебезпечнішим серед яких залишається злочинність. Формування концепції щодо реалізації будь-якої форми людської діяльності вимагає чіткого визначення змісту останньої та відображення системних зв'язків між її елементами, адже визначення структурних елементів дозволяє: виокремити її рівні, визначити суб'єктів та їх компетенції, окреслити систему методів та засобів, які необхідні для її реалізації, а також форми взаємодії з іншими видами як соціально-корисних, так і деструктивних практик.

Аналіз практики протидії злочинності у місцях позбавлення волі, дозволяє дійти висновку щодо дворівневості системи оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі та виділити: *організаційний та тактичний рівні*.

Організація такого впливу вимагає вирішення першочергового завдання щодо налагодження каналів систематичного отримання інформації щодо об'єкта впливу, зокрема злочинності у місцях позбавлення волі. Саме тому, на нашу думку, першим структурним елементом організації оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі є *оперативне обслуговування пенітенціарних установ*. Необхідно відзначити, що організація оперативного обслуговування місць позбавлення волі залежить від таких чинників: виду виправної колонії, що вимагає їх класифікації за критеріями: рівня безпеки (нормативно визначена класифікація); місцем розташування по відношенню до населених пунктів; якісними та кількісними характеристиками персоналу; якісними та кількісними характеристиками в'язничного населення; інтенсивністю впливу на організацію роботи виправної установи організованої злочинності; специфікою стратифікації в'язничного населення; рівнем стійкості елементів тюремної субкультури серед в'язничного населення тощо. У залежності від місця у класифікаційній системі для виправної колонії може бути визначено відповідний режим оперативного обслуговування: полегшений, звичайний, посилений. Зважаючи на специфіку архітектурної побудови та засобів забезпечення режиму, які локалізують в'язничне населення у межах чітко визначеного периметру оперативне обслуговування місць позбавлення волі слушно

організовувати за об'єктовим принципом. Крім того, обов'язкового врахування потребує специфіка джерел надходження оперативної інформації, оскільки їх основою є негласні працівники.

Зважаючи на функціональне призначення, а саме забезпечення систематичного надходження оперативно-розшукової інформації оперативне обслуговування виступає підґрунтям для наступної складової організації оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі — *інформаційно-аналітичної роботи* оперативних підрозділів кримінально-виконавчих установ. Необхідно акцентувати увагу, що у сучасних умовах якісно організована аналітична робота оперативних підрозділів у місцях позбавлення волі дозволяє: оцінити оперативну обстановку у конкретній виправній установі; прогнозувати розвиток оперативної обстановки на короткостроковий та довготривалий періоди; корегувати розвиток оперативної обстановки; забезпечити оптимальне агентурно-оперативне перекриття установи виконання покарань; виявити та усунути причини і умови, які сприяють вчиненню злочинів; виявити засуджених, які імітують виправлення та приховують свою негативну спрямованість; забезпечити оптимальне розміщення засуджених у межах установи з метою мінімізації кримінальної активності.

Наступним елементом організації оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі є *взаємодія оперативних підрозділів кримінально-виконавчих установ з іншими суб'єктами*, зокрема територіальними оперативними підрозділами НП України. Водночас, необхідно наголосити на стійкій негативній тенденції щодо зменшення ефективності цього організаційного блоку, що зумовлюється такими причинами: різне відомче підпорядкування оперативних підрозділів (Національна поліція України, Міністерство юстиції України); перманентні зміни законодавства та організаційно-правової основи роботи як оперативних підрозділів НП України, так і оперативних підрозділів органів та установ виконання покарань, що не дозволяє виробити загальну концепцію організації ефективної співпраці; відсутність, або застарілість міжвідомчих нормативно-правових актів щодо організації взаємодії.

Гуманізація кримінально-виконавчого законодавства та ускладнення соціально-економічної ситуації в державі актуалізують й інші форми співпраці між оперативними підрозділами вказаних відомств, які не знайшли достатнього наукового обґрунтування, зокрема:

- під час реалізації засудженими такого нового інституту як тюремні відпустки, оскільки, фактично, відповідальність за їх поведінку і недопущення вчинення злочинів поза виправною колонією несуть відповідні територіальні оперативні підрозділи;

- передачі наявної оперативної інформації оперативним підрозділам кримінально-виконавчої установи після прибуття засудженого до відбування покарання;

– передачі оперативної інформації територіальним оперативним підрозділам після звільнення засудженого, особливо якщо останній не став на шлях виправлення і планує продовжувати злочинну діяльність після звільнення;

– планування спільних дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій у населених пунктах чи на територіях розташування виправних установ тощо.

ЧУМАК С. П.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры криминалистики, кандидат юридических наук

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКСПЕРТНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ ОБЪЕКТОВ

Анализ следственной и судебной практики показывает, что назначение отдельных видов экспертиз, особенно которые проводятся редко, имеют определённые недостатки. Отдельные из них связаны с затруднениями, которые возникают из-за несовершенства отдельных норм уголовно-процессуального законодательства и Закона Украины о судебной экспертизе.

Так следует согласиться со сложившимся положением, что в экспертных учреждениях невозможно да и нет необходимости содержать экспертов всех отраслей знаний. Действующие в Украине Научно-исследовательские экспертно-криминалистические центры МВД Украины и Научно-исследовательские институты судебных экспертиз Министерства Юстиции проводят в основном криминалистические экспертизы и то не все.

Частью 3 ст. 10 Закона Украины о судебной экспертизе предусматривается привлечение к проведению судебных экспертиз и судебных экспертов, которые не являются работниками государственных специализированных экспертных учреждений, но при условии, если они имеют соответствующее высшее образование не ниже специалиста, прошли соответствующую подготовку в государственных специализированных учреждениях Министерства юстиции Украины, аттестованы и получили квалификацию судебного эксперта определённой специальности в порядке предусмотренным данным Законом. Но практика свидетельствует, что и судебные эксперты не могут удовлетворить в полном объёме потребности в проведении отдельных экспертиз к примеру в сферах филателии, нумизматики, при исследовании отдельных материалов, веществ и изделий.

Если принять во внимание норму части 4 ст. 7 Закона Украины о судебной экспертизе, предусматривающей проведение отдельных видов экспертиз, которые не проводятся исключительно государственными специализированными учреждениями, по решению лица или органа, назначившего судебную экспертизу, могут привлекаться кроме судебных экспертов также другие специалисты соответствующих отраслей знаний.

Указанное на первый взгляд даёт возможность назначать и проводить любую экспертизу.

Можно в определённой степени согласиться с тем, что если специалист привлекается для проведения экспертизы, то следует что он должен вынести и заключение по результатам исследования.

В Законе о судебной экспертизе ничего не сказано о правах и обязанностях специалиста привлекаемого для проведения экспертизы.

В статье 71 Уголовно-процессуального кодекса говорится, что специалист привлекается для технической помощи (фотосъёмки, составления схем, подбора образцов для проведения экспертиз), дачи консультаций, а также о его правах и обязанностях, но никакой ответственности специалист за свои действия не несёт.

Следовательно, при проведении специалистом экспертизы, он не может быть предупреждён об какой-либо ответственности в том числе и уголовной за заведомо неправдивое заключение, оценка которого будет приближаться к нулю.

В действующем УПК Украины (п. 10 ст. 102) говорится, что заключение эксперта не является обязательным для лица или органа, который осуществляет производство.

Исходя из этого напрашивается вопрос, тогда насколько весомым будет доказательство, в виде заключения специалиста по проведённой им экспертизе?

В целях недопущения разночтения положений о привлечении специалиста для проведения отдельных экспертиз предлагается внести в законодательство более чёткую формулировку относительно привлечения специалиста в качестве эксперта.

Первый вариант — ст. 69 УПК Украины дополнить: «В качестве эксперта может быть вызвано любое лицо, которое обладает необходимыми знаниями для дачи заключения по исследуемым вопросам». Данная норма не является новизной она была предусмотрена ч. 2 ст. 75 УПК УССР 1960 года.

Второй вариант — ч. 4 ст. 7 Закона Украины «О судебной экспертизе» записать в следующей редакции: «... могут, кроме судебных экспертов, привлекаться в качестве экспертов другие специалисты соответствующих отраслей знаний».

Следовательно после вынесения постановления о привлечении лица в качестве эксперта на него будут распространяться все права и обязанности эксперта предусмотренные законодательством.

Предполагается что лица привлеченные в качестве экспертов в первую очередь должны обладать специальными знаниями и не обязательно иметь высшее образование. К примеру провести исследование в сфере филателии — определить ценность марки и другие её достоинства, никто лучше не сделает чем хороший коллекционер или лицо у которого отдельная отрасль знаний является хобби.

Список использованной литературы:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. В. Г. Гончаренко., В. Т. Нора, М. Є. Шумила. — К.: Юстініан, 2012. — 1224 с.
2. Уголовно-процесуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общей редакцией В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина. — Х.: ООО «Одиссей», 2003. — 960 с.
3. Закон України «Про судову експертизу» від 28 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. — № 28. — 1994. — Ст. 232.

БІЛОУС В. В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ВІДЕОЗАПИС І ПОВНОТА ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Негативною закономірністю вітчизняної законотворчої практики є здійснення ефективних реформ (у т. ч. судової) під максимально можливим тиском громадянського суспільства з обов'язковим наступним вихолощенням досягнутих результатів по мірі зниження цього тиску та пристосування суб'єктів права законодавчої ініціативи до нових соціально-політичних умов. Наприклад, за результатами Революції Гідності з метою підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства та забезпечення права на справедливий суд Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. № 192-VIII було викладено у новій редакції Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI. У зв'язку з цим в абз. 2 ч. 3, ч. 5 і ч. 6 ст. 11 останнього було передбачено, що при розгляді справ перебіг судового процесу фіксується технічними засобами в порядку, встановленому законом, а також закріплено прогресивні положення, відповідно до яких учасники судового процесу, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники засобів масової

інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, установлених законом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання та здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав...

Однак вже через півтора роки після набрання цим Законом чинності за вище згаданою регресивною традицією було прийнято новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII, абз. 2 ч. 4 ст. 11 якого на тлі дослівного збереження запроваджених раніше прогресивних норм закріпив положення про те, що суд може визначити місце в залі судових засідань, з якого має проводитися фотозйомка та/або відеозапис. На нашу думку, в такий спосіб були впроваджені додаткові законодавчі обмеження щодо проведення в залі судового засідання фотозйомки та відеозапису учасниками судового процесу, іншими особами, присутніми в залі судового засідання, і представниками ЗМІ. А це може призвести до зловживання судом правом визначення місця в залі судових засідань, з якого має проводитися фотозйомка та/або відеозапис, та порушення права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір, як це гарантовано нормами ч. 2 ст. 34 Конституції України.

Зазначене є неприпустимим, адже відповідно до ч. 1 ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. У правовій державі судочинство ґрунтується на засадах, визначених її основним законом. Ефективність реалізації права на судовий захист безпосередньо залежить від рівня втілення цих засад у життя. Зокрема, гласності судового процесу та його повного фіксування технічними засобами, віднесених до числа основних засад судочинства п. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України у нині чинній редакції.

На наше переконання, реальна, а не декларативна повнота фіксування судового процесу технічними засобами повинна полягати не у передбаченому нині чинним законодавством фіксуванні виключно звукової інформації, якою супроводжуються окремі судові засідання чи процесуальні дії певного суду, а у безперервному відеозаписі всіх без виключення судових засідань і здійснюваних будь-яким судом процесуальних дій, не залежно від територіальності, спеціалізації та інстанційності суду, а також місця проведення ним окремих процесуальних дій (у залі засідань чи за його межами), починаючи з самого першого засідання у суді першої інстанції і завершуючи розглядом конституційної скарги після вичерпання всіх інших національних засобів юридичного захисту. Вихідною технічною базою для розбудови глобальної системи фіксування судового процесу можуть слугувати

наявні компоненти стаціонарних систем відеоконференцзв'язку для проведення судових засідань у режимі відеоконференції, якими Державна судова адміністрація України обладнує зали судових засідань. Однак, станом на початок 2017 р. із 2879 залів судових засідань, спеціально обладнаних для проведення судових засідань відповідно до вимог ч. 8 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у приміщеннях апеляційних та місцевих судів, загальна кількість яких сьогодні налічує 765 судів, лише 1134 (39%) залів обладнані стаціонарними системами відеоконференцзв'язку для проведення судових засідань у режимі відеоконференції. У Вищому адміністративному суді України таких залів тільки 2 (33%), у Вищому господарському суді України – 5 (50%), а у Верховному Суді України – 5 (83%).

Тому в сучасних умовах технічного оснащення залів судових засідань, що не відповідають реаліям часу та рівню розвитку науково-технічного прогресу, прогалини у фіксуванні судового процесу технічними засобами можуть бути фактично усунуті завдяки відеозапису, здійснюваному учасниками судового процесу, іншими особами, присутніми у залі судового засідання, чи представниками ЗМІ. До того ж нерідко судовий розгляд резонансних кримінальних проваджень супроводжується діями, що підлягають самостійній кримінально-правовій кваліфікації. А тому відеозаписи, зроблені у залі судових засідань з різних ракурсів, можуть слугувати доказами, що забезпечуватимуть швидке розкриття і розслідування вчиненого там злочину.

Викладене вище дозволяє нам стверджувати, що криміналістика має сьогодні нагальний привід посилити свою роль у забезпеченні судочинства за рахунок розвитку такого розділу криміналістичної техніки як криміналістичний відеозапис у частині розроблення системи засобів, видів, методів та прийомів зйомки, рекомендованих для застосування під час проведення різних процесуальних дій у залах судових засідань. Адже у переважній більшості літературних криміналістичних джерел цей напрям криміналістичного відеозапису або взагалі не згадується, або за умови побіжного згадування не набув належного теоретичного обґрунтування і прикладного наповнення.

КІЯН О. В.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

КІЯН Т. М.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін

ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ КРИМІНАЛІСТИКИ

Наукові дослідження в криміналістиці допомагають отримати і за-
провадити в практичну діяльність нові знання про способи підготовки,
вчинення і приховування злочинів, про злочинців та їх злочинну дія-
льність, а також про способи розкриття, розслідування і попередження
злочинів.

Для здійснення цієї діяльності застосовуються різноманітні методи
наукового дослідження (методи виявлення, вивчення, фіксації, вилу-
чення, дослідження та використання матеріальних джерел як живої,
так і неживої природи) під час збирання і дослідження доказів, завдяки
чому й пізнаються обставини розслідуваного злочину.

Вчення про методи криміналістики розроблено такими вченими, як
Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.І. Громов, В.П. Колма-
ков, В.К. Лисиченко, І.М. Лузгин, С.П. Митричев, І.Ф. Пантелеев,
М.С. Полевой, С.М. Потапов, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай,
М.О. Селіванов, Б.М. Шавер, О.Р. Шляхов, О.О. Ейсман, І.М. Якимов
та інш.

Методологія криміналістики застосовує сукупність методів пізнан-
ня, тобто способів вивчення явищ, які досліджуються криміналісти-
кою, і вирішує задачі, які стоять перед нею, застосовуючи відповідні
методи наукового дослідження.

Методи криміналістики — це способи вирішення наукових задач в
процесі криміналістичних досліджень теоретичного і прикладного ха-
рактеру.

Система методів криміналістики базується на загальних методах пі-
знання, на законах і категоріях матеріалістичної діалектики, за допо-
могою яких розкриваються зв'язки між фактами, пояснюються їх по-
ходження і формулюються поняття науки криміналістики.

У структурі методів криміналістики визначаються такі методи:

- загальні (або загальнонаукові) — це методи, які застосовуються у всіх науках, у тому числі у криміналістиці: опис, вимір, спостереження, порівняння, експеримент, математичні методи тощо; застосовуються також прийомомислення: аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія і гіпотеза, методи абстрагування та ідеалізації й інші [3, с. 11]; вони застосовуються для пізнання об'єкта дослідження — події злочину і його наслідків з метою встановлення наявності чи відсутності складу злочину, обставин його вчинення й причетності до нього конкретних осіб;

- спеціальні, які застосовуються в одній галузі наукових знань або в декількох науках. Сфера застосування спеціальних методів криміналістики обмежується дослідженнями, що проводяться у вузькій групі галузевих знань. Спеціальні методи розроблюються в криміналістиці у розділах криміналістична техніка, криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів і груп кримінальних правопорушень для збирання, дослідження, оцінки та використання фактичних даних.

Спеціальні методи поділяються на власне криміналістичні методи і методи, що запозичені з інших наук:

1) розроблені в інших галузях науки й техніки і запозичені криміналістикою для використання без жодних змін, наприклад, фізичні, хімічні, фізико-хімічні методи, призначені для аналізу морфології, змісту, структури, фізичних і хімічних властивостей речовин і матеріалів;

2) розроблені в інших галузях науки й техніки і запозичені криміналістикою, але піддані певним змінам для використання в криміналістиці, наприклад, методи дослідження речових доказів із застосуванням невидимих променів спектра; психологічні методи, використовувані при розробці тактичних прийомів і комбінацій;

3) розроблені в криміналістиці спеціально для збирання і дослідження доказів, наприклад, метод суб'єктивного портрета [2, с. 51].

Методи криміналістики поділяються на техніко-криміналістичні і тактико-криміналістичні методи.

До спеціальних техніко-криміналістичних належать методи контрастів і поділу кольорів в судовій фотографії; методи криміналістичної ідентифікації особи за ознаками зовнішності та інші. Вони забезпечують встановлення, фіксацію, дослідження, збереження і використання матеріальних слідів кримінальних правопорушень.

Тактико-криміналістичні методи — це методи проведення слідчих (розшукових) дій, методи організації розслідування, побудови слідчих версій, взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів, експертами, спеціалістами тощо. За допомогою цих методів забезпечується управління розслідуванням і отримання доказової інформації від учасників кримінального процесу [1, с. 20].

При проведенні судових експертиз використовуються методи:

а) загальнонаукові методи:

- описування і вимірювання при вивченні об'єктів, які надані на експертизу (наприклад, форма і розміри ножа);

- експертний експеримент (наприклад, для встановлення, чи можливий постріл з даного пістолета без натискання на спусковий гачок);
- порівняння (наприклад, почерку, яким виконаний рукописний текст передсмертної записки і зразків почерку особи, від імені якої написана записка і труп якої виявлений);

б) спеціальні методи криміналістики:

- техніко-криміналістичні методи кольороподілу для встановлення змісту тексту, залитого барвником);
- математичні методи для встановлення pola виконавця рукописної записи;
- хімічні методи для визначення змісту невідомої речовини;
- методи зіставлення, суміщення, графічного моделювання і розрахунків взаємного розташування ознак обличчя для визначення тотожності конкретної особи, зображеної на представлених фотокартках та інші.

Отже, застосування відповідних методів криміналістики при проведенні слідчих (розшукових) дій, у т.ч. судових експертиз, для дослідження слідів злочину та інших речових доказів має важливе значення для виявлення, розкриття, розслідування і попередження кримінальних правопорушень, тому необхідне комплексне використання наукових техніко-криміналістичних засобів і методів, тактичних і методичних рекомендацій.

Список використаної літератури:

1. Гора І.В., Іщенко А.В., Колесник В.А. Криміналістика. — К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2004. — 236 с.
2. Криминалистика : учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности "Юриспруденция" / Н. П. Яблоков — 3-е изд., перераб. и доп.. — М. : ЛексЭст, 2006. — 373 с.
3. Тіщенко В.В., Аркуша Л.І., Плахотіна В.М. Криміналістика: Навч.- метод. посібник // ОНЮА. — О.: Фенікс, 2007. — 172 с.

ФЕДОСОВА О. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Криміналістична характеристика злочину має велике значення для успішного вирішення теоретичних і практичних завдань методик розслідування окремих видів злочинів, у тому числі вчинених неповнолітніми. Як наукова категорія криміналістики, криміналістична характеристика досліджувалась багатьма вченими-криміналістами, серед яких Р. С. Белкін, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько, Н. П. Яблоков та ін. [1]. Однак, незважаючи на значний внесок науковців у розробку даної проблематики, вона залишається актуальною й сьогодні. Особливе значення у досудовому розслідуванні має вивчення структурно-змістовних елементів криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Найбільш значущими, на наш погляд, є типові властивості особи злочинця, оскільки саме вони визначають вибір неповнолітніми обставинки і способу злочинної дії, предмета посягання, мотиви їх поведінки як в момент вчинення злочину так і після цього.

Зміст поняття корисливо-насильницького злочинця, в тому числі неповнолітнього, як зазначає Б.М. Головкін, містить в собі два обов'язкових ключових (структурних) елемента — користолоубство і насильство, «походження» яких обумовлено певним набором рис особи, її властивостей, якостей та ін. Саме ці елементи визначають спрямованість особистості неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця [2, с. 193]. Під особистістю неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця, як зазначається у науковій літературі, слід розуміти сукупність соціально значущих властивостей і ознак суспільно небезпечної особи у віці від 14 до 18 років, обумовлених соціально-психологічними та морально-правовими дефектами її соціалізації, які виникають або посилюються під впливом особливостей фізичного, психологічного та морального розвитку людини в цьому віці, що призводить до виникнення користолоубства, задоволення якого в умовах конкретної життєвої ситуації відбувається протиправним насильницьким способом [3, с. 38].

У криміналістичній літературі прийнято виділяти декілька груп властивостей особистості: соціально-демографічні (стать, вік, соціальне

становище, освіта, сімейний стан, наявність судимості та ін.), морально-психологічні (потреби, прагнення, захоплення, інтереси, світогляд підлітка) та біологічні. Будучи проаналізованими спільно з іншими групами ознак окремої особи, вони несуть в собі цінну інформацію, що має значення для складання узагальненого «портрета» особистості злочинця. Особистісний фактор у системі корисливо-насильницьких злочинів має першочергове значення, оскільки саме якості, які характеризують осіб, які беруть участь у підготовці, здійсненні і приховуванні таких злочинів, обумовлюють вибір об'єкта, мету, завдання, шляхи їх вирішення, межі діяльності та ін. Особисті якості злочинця нерідко є визначальними у виборі способу вчинення цих злочинів.

За даними окремих досліджень, багато неповнолітніх (особи віком від 14 до 18 років) належать до різних видів ситуативних типів злочинців, які вчиняють злочин в силу сформованих обставин, ситуації, під впливом імпульсів. Невміння володіти своїми емоціями, контролювати почуття, оцінювати ситуацію, знаходити компроміси призводить до вчинення ними злочинів з ознаками особливої жорстокості, з заподіянням фізичної чи моральної шкоди. Зазначимо, що всі властивості особи неповнолітніх злочинців так чи інакше знаходять відображення в їх поведінці, вчинках, стосунках з суспільством і конкретними людьми. Переважно суб'єктами корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми є, в основному, особи чоловічої статі (92,3%). Що стосується дівчат, то найбільша їх кримінальна активність спостерігається під час вчинення вимагань. Більшість корисливо-насильницьких злочинів вчиняється неповнолітніми у віці від 17 до 18 років (40,5%). Для даної вікової групи більш характерні грабежі й розбійні напади, хоча все частіше серед них почали зустрічатися випадки розбійних нападів, поєднаних з вбивствами, а іноді й вимаганнями. Серед 14-річних підлітків переважну більшість складають грабежі та вимагання, 15 і 16-річних — грабежі, 17-річних — розбій та грабежі. Інтелектуальний рівень неповнолітніх, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини, порівняно невисокий, у більшості з них відсутній інтерес до навчання. Практично кожному другу сім'ю можна охарактеризувати як неблагополучну в плані можливостей нормальної соціалізації неповнолітнього; рівень матеріального достатку сімей низький або навіть дуже низький. Даний вид злочинності переважно має міський характер. Понад третини підлітків систематично вживають алкоголь, близько 7% — наркотики [3, с. 170]. Слід зазначити, що чим вища суспільна небезпека корисливо-насильницьких злочинів, тим частіше вони вчиняються організованою групою. Так, у групі вчиняють корисливо-насильницькі злочини 60-70% неповнолітніх. На момент утворення такі групи, як правило, не переслідують цілей вчинення злочинів та інших правопорушень, а створюються для неформального спілкування, спільного проведення дозвілля та ін. Ступінь організованості найменша в групах, що вчиняють грабежі. Ці групи хитливі,

нерідко складаються тільки з неповнолітніх, або з неповнолітніх і осіб у віці 18-20 років, які, як правило, раніше не відбували покарань у вигляді позбавлення волі. Такі особи знайомляться у місцях спільного навчання, роботи, проживання, вільного проведення часу. Намір здійснити перший злочин з'являється раптово, як правило, під впливом зовнішніх обставин. Надалі такі групи після одного-двох злочинів розпадаються, або трансформуються в більш стійкі й організовані групи. Важливо відмітити, що кількість корисливо-насильницьких злочинів, вчинених групою осіб, має значну питому вагу і тенденцію до її збільшення.

Підводячи підсумки слід зазначити, що вивчення особи неповнолітнього злочинця як структурно-змістовного елемента криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, має не тільки велике теоретичне значення, але й завжди застосовується в практичній діяльності під час досудового розслідування.

Список використаної літератури:

1. Криміналістика: підруч. / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель [та ін.] : за ред. В.Ю. Шепітька. — 5-те вид. переробл. та допов. — К. : Ін Юре, 2016. — 640 с.
2. Головкін Б.М. Ціннісно-нормативний аспект спрямованості особистості корисливого насильницького злочинця / Б.М. Головкін // Боротьба з організ. злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журн. — Вип. 21. — 2010. — С. 193.
3. Голина В.В. Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине : монография / В.В. Голина, М.О. Маршуба. — Харьков : Право, 2014. — 280 с.

ГРЕСЬ Ю. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри криміналістики

«ТАКТИЧНЕ ПРАВИЛО» ТА «КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АЛГОРИТМ» ЯК КАТЕГОРІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

Вчені відзначають, що деякі прийоми, розроблені криміналістичною тактикою, в силу своєї раціональності, доцільності та оптимальності по відношенню до типових слідчих ситуацій, що складаються у процесі розслідування або проведення окремих слідчих дій, набрали характеру обов'язковості їх виконання. Дійсно, науці та практиці

слідчої діяльності давно відомі такі положення, які хоча й не закріплені процесуально, але постійно реалізуються слідчими у ході розслідування. Саме для їх позначення у криміналістичній тактиці використовується поняття *«тактичне правило»*.

В.С. Кузьмічов вважає, що правила покликані забезпечувати обов'язкове упорядковане виконання певної діяльності. На думку вченого, зміст правила складає «жорсткий» сформульований припис застосування криміналістичних прийомів і засобів, відступ від виконання яких істотно ускладнює вирішення завдань, або взагалі робить їх нездійсненними [1, с. 172]. Такі правила описують закономірності процесу пізнання при розслідуванні злочину, що дає можливість досягти мети розслідування. Однак в останні роки поняття тактичного правила перестає вживатися у розділі криміналістичної тактики серед переліку тактичних засобів.

Однією із причин цього може бути те, що вчені в більшій мірі пов'язують правила із застосуванням техніко-криміналістичних прийомів, пов'язаних зі здійсненням сигналітичної фотозйомки, зйомки на місці події, тощо. У цьому випадку поняття техніко-криміналістичного прийому поглинає поняття правила, що, на нашу думку, невірно. Окрім застосування техніко-криміналістичних прийомів для виявлення, фіксації, вилучення і подальшого дослідження слідів (у широкому розумінні даного поняття), які, справді, містять у собі більше положень технологічного характеру, аніж рекомендаційного, у процесі розслідування злочинів слідчі керуються деякими правилами, що носять тактичний характер. До таких тактичних правил можна віднести положення щодо висунення та необхідності одночасної перевірки всіх версій у спаві, застосування того чи іншого методу, а точніше сказати – алгоритму, – проведення огляду або обшуку, тощо. Тому, на нашу думку, тактичне правило, дійсно, необхідно розглядати як певні норми, що відображають процедурні, технологічні, просторово-часові системи відносин та дій, які спрямовані на пошук, виявлення, фіксацію, вилучення, дослідження і використання доказів [2, с. 23]. За своїм змістом тактичні правила завжди використовувалися у криміналістичній тактиці для позначення положень, що носять технологічний характер і відображають певний алгоритм дій слідчого та інших учасників розслідування.

Поряд з поняттям тактичного правила у криміналістичній тактиці часто вживається поняття *«криміналістичний алгоритм»*. Іноді вчені використовують ці поняття як тотожні та взаємозамінні терміни, що є не зовсім правильно. Перші дослідження питання алгоритмізації слідчої діяльності відбувалися в межах розділу криміналістичної методики, однак чим ближче вчені підходили до з'ясування сутності даного поняття, тим очевиднішим ставав його зв'язок з положеннями криміналістичної тактики.

Алгоритм — це певна послідовність дій, виконання яких призводить до досягнення поставленої мети [3, с. 115]. О.С. Шаталов криміналістичний алгоритм розглядає як формацізований вираз узагальненого досвіду вирішення типових завдань розслідування, що в багатьох випадках може застосовуватися без зміни [4, с. 149]. Хоча дане визначення характеризує алгоритм в межах розділу криміналістичної методики розслідування злочинів, проте воно відображає основні його властивості. Так, по-перше, алгоритм — це оптимальна сукупність послідовних дій, що завжди містить під собою теоретичне обґрунтування та практичну апробацію системи саме визначених дій. По-друге, для алгоритму як специфічного тактико-криміналістичного припису характерною є формалізований вигляд існування, що впливає із самого практичного призначення розробки криміналістичних алгоритмів. По-третє, метою розробки та застосування криміналістичних алгоритмів є вирішення типових завдань слідчої дії, адже застосування алгоритму як комплексу певних дій (тактичних прийомів) завжди є чітко визначеним та спрямованим. По-четверте, алгоритм є критеріально залежною формою діяльності слідчого, що означає залежність вибору застосування того чи іншого алгоритму дій слідчого за певної ситуації, що склалася під час проведення слідчої дії. І п'ятою властивістю, що характерна саме для криміналістичних алгоритмів, що реалізуються у ході проведення слідчих дій, є відносна «жорсткість» таких приписів, що пов'язано із людським фактором. Г.О. Зорін стверджує, що застосування алгоритмів у слідчій діяльності забезпечить зниження її ризикованості [5, с. 428-429].

На нашу думку, криміналістичний алгоритм як складова окремої слідчої дії представляє собою оптимальний, ситуаційно обумовлений спосіб реалізації тактичного прийому або їх системи на шляху вирішення типового завдання конкретної слідчої дії. Окрім того, можна зробити висновок, що поняття «тактичне правило» і «криміналістичний алгоритм» не є тотожними між собою, проте в криміналістичні алгоритми є однією із форм реалізації правил у криміналістичній тактиці.

Список використаної літератури:

1. Кузьмичев В.С. Теория и практика следственной деятельности: монография / В.С. Кузьмичев. — К.: НВТ «Правник», 1997. — 246 с.
2. Зорин Г.А., Зорин Р.Г., Зорина М.Г. Возможности криминалистического анализа в процессах предварительного расследования, государственного обвинения и профессиональной защиты по уголовным делам / Г.А. Зорин, Р.Г. Зорин, М.Г. Зорина. — М.: Юрлитинформ, 2001. — 336 с.
3. Чубуков С.Г., Элькин В.Д. Основы правовой информатики (юридические и математические вопросы информатики): учебное пособие / С.Г. Чубуков, В.Д. Элькин; под ред. М.М. Рассолова. — М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», ИНФРА-М, 2014. — 287 с.

4. Шаталов А.С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты / Шаталов А.С. — М.: Лига Разум, 2000. — 252 с.
5. Зорин Г.А. Криминалистическая методология / Г. А. Зорин. — Минск: Амадея, 2000. — 608 с.

ЧПКО Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри криміналістики

ТЕХНОЛОГІЯ У ВЧИНЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ОБІГУ АВТОТРАНСПОРТУ

Використовуючи як методологічну основу дослідження технологічний підхід, необхідно звернутися до наявних теоретичних напрацювань розуміння «технології злочинної діяльності» та «технології розслідування злочинів», як досить нових наукових категорій криміналістики.

Так, вивчення матеріалів кримінальних проваджень щодо шахрайств у сфері обігу автотранспорту, дає змогу говорити про наявність технології вчинення зазначеної категорії злочинів, які використовуються злочинцями для досягання злочинної мети.

Кінцевою метою використання будь-якої технології є отримання певного продукту. Ця мета досягається за допомогою не одного методу, а цілої низки. Лексема «сукупність» вживається в значенні поетапного застосування методів технології, які послідовно доповнюють один одного.

На це ж вказує й інше визначення «технології», яке надає С. І. Ожегов, який під технологією розуміє сукупність процесів, прийомів обробки або переробки матеріалів, що застосовуються у будь-якій справі, майстерності, мистецтві, а також науковий опис способів виробництва [2].

Аналізуючи існуючі в літературі визначення «технології» можна прийти до висновку, що «технологія» — це сам процес отримання кінцевого результату.

На думку В. О. Юматова, «криміналістична технологія — це нерозривно пов'язаний комплекс послідовних процедур, які виконуються нормативно-зафіксованими способами дій з метою досягнення запланованої ефективності діяльності з виявлення та розслідування злочинів» [6].

Можливо, для криміналістичної діяльності закріплення способів реалізації криміналістичної технології в нормативних актах дійсно необхідно, але нам здається, що це положення необґрунтовано звужує межі застосування технології в криміналістиці, тому вважаємо його суперечливим спірним.

Разом з тим, використання технології у вигляді організації діяльності працівників оперативних підрозділів, слідчих та експертів далеко не єдина можливість реалізації криміналістичної технології.

На нашу думку, застосування цього терміну можливе для позначення сукупності процесів, спрямованих на визначення конкретної особи, яка вчинила злочин. Суб'єктом діяльності може бути в цьому випадку слідчо-оперативна група, як колективний суб'єкт діяльності. Ставлячи в центрі уваги технологічний процес, а не суб'єкт, який його реалізує, можливо досягти більш гнучкого підходу у визначенні кола осіб, які використовують технологію.

Оскільки будь-яка технологія — це сукупність етапів, то формування технології встановлення особи, яка вчинила злочин, вимагає вирішення значного кола питань, які характеризували б конкретні етапи технології. У ході теоретичного аналізу для кожного питання необхідно розглянути його риси, що визначають його самостійний характер. Після цього стає можливим пов'язати отримані результати в єдину сукупність.

На підставі існуючих у криміналістичній літературі точок зору [1, с. 42-48; 3, с. 22; 4, с. 276; 5, с. 256; 7, с. 112-113], під технологією вчинення шахрайств у сфері обігу автотранспорту можливо розуміти систематизовану сукупність типових ознак, обумовлених їх напрямом, що характеризують і відбивають узгоджену діяльність злочинців (учасників організованих злочинних груп або злочинних організацій) під час підготовки і безпосереднього здійснення злочинної діяльності, а також при організації протидії розслідуванню.

Крім того, на наш погляд, доцільно вважати доцільним під технологією розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту розуміти послідовність взаємопов'язаних етапів, з яких початковим (орієнтовним) етапом є криміналістичний аналіз відповідних злочинів на основі їхньої криміналістичної характеристики та кореляційних зв'язків її окремих елементів з урахуванням відповідної ситуації, подальшим (дієвим) етапом є збір суб'єктом застосування даної технології (слідчим, працівником оперативних підрозділів, експертом) відомостей про конкретний злочин та особу, причетну до його вчинення, при виявленні ознак шахрайства у сфері обігу автотранспорту, при запобіганні його вчиненню, а також на початковому та наступному етапах розслідування шляхом проведення тактичних операцій, проведення слідчих (розшукових) дій та застосування спеціальних знань.

Наведені вище визначення технології вчинення та технології розслідування шахрайств у сфері обігу автотранспорту, передбачають вивчення на основі криміналістичної характеристики особливостей вчинення шахрайств у сфері обігу автотранспорту, із визначенням взаємозв'язку предмету злочинного посягання, обстановки вчинення, способів підготовки, вчинення та приховування шахрайств у сфері обігу автотранспорту, особливостей характеристики злочинців та потерпілих; а також визначення особливостей використання слідчим, працівником

оперативних підрозділів, експертом (суб'єктом застосування зазначеної технології) відомостей про конкретний злочин при виявленні ознак вчинення шахрайств у сфері обігу автотранспорту, при запобіганні його вчиненню, а також на початковому та наступному етапах розслідування шляхом проведення тактичних операцій, проведення слідчих (розшукових) дій та застосування спеціальних знань.

Список використаної літератури:

1. Корж В. П. Теоретические проблемы методики расследования преступлений в сфере экономической деятельности, совершаемых организованными преступными образованиями [Текст] : монография / В. П. Корж. — Харьков : НУВД, 2002. — 505 с.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. — 18-е изд., стереотип. — М.: Рус. яз., 1986. — 797 с.
3. Шепитько В. Ю. Преступные технологии легализации (отмывания) денежных средств и способы их разоблачения. Криминалистический анализ : научно-практическое пособие [Текст] / В. Ю. Шепитько. — Харьков : Гриф, 2002. — 24 с.
4. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики [Текст] : монография / А. В. Шмонин. — М. : Юрлитинформ, 2010. — 416 с.
5. Щур Б. Н. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик [Текст] : монографія / Б. Н. Щур. — Х. : Харків юридичний, 2010. — 320 с.
6. Юматов В. А. Технологические и организационные аспекты оптимизации деятельности специалистов и экспертов в уголовном судопроизводстве : дис. канд. юр. наук : 12.00.09 / Юматов В. А. — Нижний Новгород, 2006. — 217 с.
7. Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступления и типичные следственные ситуации как важные факторы разработки методики расследований преступлений [Текст] / Н. П. Яблоков // Вопросы борьбы с преступностью. — 1979. — Вып. 30. — С. 110–122.

ПАНАСЮК А. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри криміналістики

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Сучасна криміналістика вимагає розширення і поглиблення процесів консолідації знань із різних наукових сфер. Пріоритетний статус цих знань було зрушено у бік інтеграційних процесів, що викликано

розвитком науково-технічного прогресу XX та XXI століть. З огляду на потреби практичних підрозділів правоохоронних органів (слідчих, прокурорів та оперативних працівників) останнім часом увагу дослідників привертає проблема використання деяких складових мережі Інтернет у вирішенні завдань боротьби зі злочинністю. Вищезазначене супроводжується виникненням таких предметних галузей дослідження:

- адаптація теорій і вчень різних наук;
- кореляції методології і категоріального апарату теорій та вчень різних наук;
- формування, розвиток, вдосконалення та практичне застосування криміналістичних вчень і теорій.

Виокремлено ще ряд чинників, які створили передумови для інтеграції та розвитку наукових знань:

- діяльнісні (виникнення нових видів і форм людської діяльності та удосконалення вже існуючої сучасними технічними досягненнями (методи, способи та засоби);
- інформаційні (побудова нового електронного інформаційного простору);
- особистісні (формування електронно-інформаційної особистості з попитом та пропозиціями у мережі Інтернет);
- суспільні (швидке впровадження та адаптація у суспільне життя нових електронних технологій);
- наукові (розвиток термінів “інформація”, “дані”, “мережа Інтернет”, “інформаційний простір”, “комп’ютерні злочини”).

Сам термін “мережа Інтернет” бере свій початок наприкінці 60 років XX ст. з моменту появи протоколів з’єднання та першої глобальної мережі. Окремо категорія “мережа Інтернет” та її розуміння на сучасному етапі розвитку наукових знань зумовлено заснуванням власного підґрунтя інтернет-відносин. Вищезазначене кореляційно пов’язане одне з одним, всі вони підкреслюють підвищення ролі інформації і мережі Інтернет та інших технічних знань у суспільстві.

Практика використання мережі Інтернет у боротьби зі злочинністю переконливо свідчить про те, що ефективність цього виду людської діяльності поряд з іншими чинниками перебуває у прямій залежності від використовуваних засобів та методів криміналістики. Розуміючи абсолютну правильність такого підходу, вчені-криміналісти протягом останніх років приділили увагу означеній проблематиці. Однак, аналіз спеціальної та юридичної літератури свідчить про епізодичні та фрагментарні спроби вивчення можливостей мережі Інтернет, у межах проведення яких досліджено теоретичні і правові основи використання мережі Інтернет у виявленні та розслідуванні злочинів. Тому, не зважаючи на вагомі та окремі фундаментальні напрацювання вчених криміналістів, в цьому напрямі, аналіз криміналістичної літератури свідчить, що значний спектр важливих проблем не знайшов достатнього висвітлення на рівні дисертаційних та монографічних досліджень. Так,

невирішеним залишається проблематика, пов'язана з криміналістичним дослідженням інформації у мережі Інтернет, її діагностикою та ідентифікацією, розробки окремої методики розслідування злочинів вчинених за допомогою мережі Інтернет що, власне, знижує можливість її використання у доказуванні в кримінальних провадженнях.

Саме тому розвиток наукових поглядів щодо використання мережі Інтернет у виявленні та розслідуванні злочинів є дискусійним питанням, у вирішенні якого зацікавлене широке коло вчених. Наразі простежуються об'єднання зусиль для формування загальних тенденцій досліджень зазначеного напрямку і формування наукових шкіл. Особливої уваги проблематика використання мережі Інтернет у виявленні та розслідуванні злочинів заслуговує саме в межах криміналістики.

Безумовно, варто провести аналітичне дослідження наукових праць з метою визначення ступеня наукової розробленості проблеми використання мережі Інтернет у виявленні та розслідуванні злочинів. Аналіз змісту наявних наукових досліджень дозволяє говорити про часткове формування власної методологічної бази та пошуку уніфікованих підходів до окремих проблем у цій галузі.

Однак наразі, серед вчених бракує однастайності поглядів щодо багатьох питань, зокрема: створення та використання єдиного категоріального апарату, типологізації злочинів у мережі Інтернет, що у свою чергу не дозволяє розробити не тільки методичні комплекси з використання мережі Інтернет у виявленні та розслідуванні злочинів, але й окремі прийоми викликають дискусію між вченими.

КАСЬКО В. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики

ТЕХНОЛОГІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ РЕЦИДИВІСТА

Під час розслідування злочинів, що вчиняються рецидивістами виникає декілька основних слідчих ситуацій. Зокрема, моменти, коли особа злочинця невідома, або коли особа, яка вчинила злочин, затримана, є орієнтовна інформація про те, що вона раніше судима, однак сама вона це заперечує. В залежності від конкретних обставин злочину перед слідчим може виникнути завдання встановити особу злочинця, або довести, що особа є рецидивістом (якщо вона це заперечує).

Одним із напрямів виконання цього завдання є використання оперативних та криміналістичних обліків. Криміналістичні обліки широко використовуються при розслідуванні багатьох злочинів, а не тільки тих,

які імовірно вчинені рецидивістом. Проте, саме при розслідуванні злочинів, що вчиняються рецидивістами, можливо максимально використати можливості таких обліків і тим самим підвищити ефективність їх розслідування. Адже, слідчий має справу з особою, яка вже вчиняла злочини, несла за них кримінальну відповідальність, тобто попадала в поле зору правоохоронних органів і дані про неї обов'язково містяться в криміналістичних обліках та архівах.

В.П. Лавров у своїх дослідженнях вказував на те, що при розслідуванні злочинів, скоєних рецидивістами за допомогою криміналістичних обліків слідчий може: обґрунтувати висунуту версію про рецидив; встановити особу рецидивіста; довести факт рецидиву, коли злочинець встановлений, але заперечує, що раніше вчиняв злочини і був судимий; отримати підставу для правильної кваліфікації дій рецидивіста (як скоєних повторно); правильно вирішити питання про вибір заходу забезпечення кримінального провадження; отримати дані для продовження вивчення особистості рецидивіста в ході подальшого розслідування [1, с. 45]. Поряд із системою традиційних криміналістичних обліків, необхідно звернути увагу на інноваційні методи криміналістичної реєстрації, зокрема використання ДНК.

Методи реєстрації за ознаками ДНК активно розробляються останні декілька десятиліть. В судово-медичній експертизі для ідентифікації осіб на основі унікальності послідовностей ДНК особи використовуються поняття генетична дактилоскопія або ДНК-дактилоскопія [2]. Він характеризується провідними міжнародними експертами як найбільш важливе досягнення в області ототожнення особистості з часів винайдення традиційної дактилоскопії і визнаний одним із самих перспективних напрямків в розвитку судових експертиз [3].

Перевага методу ідентифікації за ознаками ДНК в порівнянні з усіма іншими методами полягає у тому, що для його застосування не обов'язково мати чіткі, наприклад, відбитки слідів пальців рук чи проби крові. Оскільки ДНК є присутнім у кожній живій клітині людського організму, її можна витягти з будь-якого зразка людської тканини чи рідини.

Існує два типи баз даних ДНК-профілів, які використовуються в криміналістиці. Перший — це бази даних, які містять ДНК-профілі осіб, які встановлюються при розслідуванні злочинів. Вони використовуються для пошуку збігів з ДНК-профілем з місця злочину, так як у багатьох випадках вчинення злочинів виявляється, що вони вчинені рецидивістом [4].

В.О. Комаха вважає, що контингентом, чий генотипи доцільніше зберігати в таких банках даних можуть бути засуджені рецидивісти у зв'язку з високим показником серед них ризику повторного скоєння злочинів. Так, наприклад, за даними американських фахівців, понад 60% осіб, засуджених за злочини, пов'язані з насильством проти особи, протягом 3-х років

після звільнення із місць ув'язнення були знову заарештовані за аналогічні злочини, з яких понад 40% знову засуджені [5].

Другий тип – популяційні бази даних, що характеризують ДНК-профілі населення різних країн, географічних регіонів, етнотериторіальних груп. Такі бази даних використовуються для оцінки вірогідності того, що хтось інший, окрім даного індивіду, може мати такі ж генетичні характеристики. Наприклад, в ситуації, коли немає підозрюваного, або ж коло підозрюваних занадто широке (наприклад, тисячі осіб), популяційна база даних дозволяє знайти найбільш близькі генотипи і тим самим встановити, до якої групи населення відноситься генотип, який ідентифікується [4].

При розслідуванні злочинів, що вчиняються рецидивістами існування та використання такого обліку може бути особливо цінним. Рецидивісти в своїй більшості є людьми, які мають злочинний досвід, які вдосконалюють свої навички і намагаються не повторювати помилок минулого. В силу цього такі особи можуть використовувати додаткові засоби з метою не залишення чи знищення слідів на місці вчинення злочину. Проте, хоча б найменші мікрочастинки тіла злочинця, за якими можливо буде його ідентифікувати все одно залишаються на місці вчинення злочину.

Список використаної літератури:

1. Лавров В.П. Особенности расследования преступлений, совершаемых рецидивистами / В.П. Лавров // Криминалистика, т.2. Приложение. – М. : Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел. – 1970. – С. 45-46.
2. Юршина М. Повышение раскрываемости преступлений за счет создания базы данных ДНК [Електронний ресурс] / М. Юршина // Газета. – 21.12.2007. – № 240.
3. Дубровин И.С. Базы данных ДНК в международной практике борьбы с преступностью / И.С. Дубровин // Закон и право. – 2006. – № 8. – С. 45-46.
4. Боринская С.А. По следам ДНК: как генетика народонаселения помогает криминалистике [Електронний ресурс] / С.А. Боринская, О.П. Балановский, Н.К. Янковский. – 15 с.
5. Комаха В.О. До питання відносно проблеми створення інформаційної бази даних з метою ідентифікації рецидивістів за ознакою ДНК / В.О. Комаха, Г.Ф. Кривда, Ю.М. Сиволап // Информационное обеспечение противодействия организованной преступности : сб. науч. ст. – 2003. – 217 с.

БЄЛОВА Л. М.

Національна академія внутрішніх справ,
старший співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем експертно-криміналістичного забезпечення
Навчально-наукового інституту № 2

ПРОБЛЕМНЕ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАВНОСТІ РЕКВІЗИТІВ ДОКУМЕНТІВ, А САМЕ ВІДТИСКІВ ПЕЧАТКИ ТА ШТАМПІВ

Методика встановлення відносної давності виконання відтисків печаток та штампів відома давно, однак, з огляду на збільшення кількості винесених постанов в яких порушуються питання відносно цього виду технічної експертизи документів, вважаємо за необхідне зробити наголос на деяких моментах, які здаються важливими для проведення подібного роду досліджень.

Насамперед, при призначенні експертизи, слідчий або судовий орган майже ніколи не надає необхідної кількості та якості зразків, в той самий час, коли саме кропітке дослідження зразків та співставлення їх з об'єктом дослідження призводить до формування висновку про виконання відтиску в той чи інший проміжок часу. Крім цього, нечітке формулювання питання (наприклад, «Коли був проставлений наданий відтиск печатки?») збільшує кількість цих зразків в геометричній прогресії, в той самий час коли питання типу «Чи був проставлений наданий на дослідження відтиск печатки в період, яким був датований документ?» зменшує обсяг роботи експерта до реальних розмірів.

Науковим підґрунтям до такого підходу є знання закономірностей зміни властивостей незмінних друкуючих поверхонь (в нашому випадку кліше печаток або штампів) в процесі їх використання, а також знання закономірностей зміни складу та властивостей матеріалів документів в процесі їх натурального старіння з моменту виготовлення до моменту дослідження. Тому ознаки, які треба дослідити, відносяться до ситуаційних (випадкове забруднення, наприклад, забитість часточками фарби, або ж волокнами паперу) та експлуатаційних (тобто таких що виникли в результаті неналежної експлуатації кліше наприклад у вигляді подряпин, тріщин тощо). Дослідження встановлює сукупність відображених у відтиску ознак, неповторну для конкретного проміжку часу, що і призводить до формування відповідного висновку.

Давнина виконання відтиску печатки (штампу) в документах з точністю до дня, тижня або місяця можливо встановити шляхом його порівняльного дослідження з вільними зразками — документами, в яких є відтиски, нанесені цією ж печаткою (штампом) протягом всього

періоду часу, що перевіряється, із встановленою частотою — день, тиждень, місяць.

Виходячи з практики проведення цього виду досліджень, рекомендується робити запити до ініціаторів проведення досліджень, з проханням надати відповідно оформлені, завірені та перевірені зразки. Мається на увазі, що зразки документів повинні мати чітко встановлену дату виготовлення, оскільки, в разі помилки або віднесення цих документів до іншого періоду, можливе формування помилкового висновку, що саме й сталося при проведенні дослідження експертами іншого закладу, коли у вигляді зразків були надані документи, які при проведенні повторної експертизи в експертній службі раптово стали об'єктами дослідження.

На цей час у КНДІСЕ за своєю методикою хіміками проводяться такі дослідження, є необхідне обладнання. Вони вирішують питання про відносну та абсолютну давнину виконання документу або його конкретного реквізиту, вказують час, раніше або пізніше якого документ або його реквізит не могли бути виконані, або період часу, протягом якого документ міг бути виконаний.

Слід відзначити ще деякі проблемні питання щодо отримання порівняльних зразків документів, що засвідчують особу (закордонні паспорти, візи), а саме відтисків штампів з датою, що ставляться при перетинанні кордону України. Безумовно, для проведення дослідження експерту потрібен зразок аналогічного досліджуваного відтиску штампа з датою, тому що дата кожний день міняється, а потім. Інколи приходить інформувати слідчого про перенаправлення документів до експертів прикордонної служби на дослідження в зв'язку з відсутністю порівняльного зразка. Але матеріали частіше надають в нашу експертну службу, оскільки слідчі вважають, що експерти набагато швидше зроблять висновок, ніж експерти прикордонної служби.

Також важливою проблемою при проведенні технічної експертизи документів є те, що експерт не володіє необхідними методичними та інформаційними листами в повному об'ємі про заміну документів, грошових знаків, цінних паперів або появу нових, які знаходяться в обігу на території України, а також порівняльного матеріалу.

Виходячи з вищевикладеного, встановлення відносної давнини виконання печаток та штампів спеціалістами технічної експертизи документів є неоцінимим внеском для вирішення справи.

Список використаної літератури:

1. Павленко С.Д., Золотарь Н.С., Попов Ю.П., Мороз Т.И. Образцы экспертных заключений. Криминалистическое исследование документов. — К.: РИОМВД УССР, 1989. — 204 с.
2. Методика технічної експертизи бланків документів / Уклад.: К.М. Ковальов, В.В. Коваленко. — К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2009. — 14 с.

3. Методика технічної експертизи відбитків печаток та штампів / Уклад.: К.М. Ковальов, В.В. Коваленко. — К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2009. — 19 с.
4. Информационное пособие. По современным способам изготовления печатей и штампов. — К., 2003.
5. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України; Уклад. К.М. Ковальов, О.О. Давидова, В.В. Коваленко, Т.В. Тимофеева. — К., 2007. — 34 с.
6. Тимофеева Т.В., головний експерт Держаного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України Щодо давності виконання відтисків печаток та штампів.

БЛОУС О. П.

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
здобувач

ПРО НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ З КОНВЕРТАЦІЙНИМИ ЦЕНТРАМИ

У Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1407-р., наголошується на необхідності: виявлення та припинення протиправної діяльності конвертаційних центрів та підприємств з ознаками фіктивності, в тому числі емітентів цінних паперів (векселів, акцій, облігацій, інвестиційних сертифікатів тощо), що беруть участь у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму; здобування розвідувальної інформації за межами України щодо функціонування на території нашої держави конвертаційних центрів, підприємств з ознаками фіктивності (в тому числі емітентів цінних паперів), фактів кіберзлочинності, а також фінансових пірамід та операцій, задіяних у схемах провадження зазначеної протиправної діяльності, тощо.

Згідно з річними звітами Державної фіскальної служби України, у 2014 р. припинено протиправну діяльність 48 конвертаційних центрів, якими було проконвертовано 22,5 млрд грн., збитки від їх діяльності склали понад 3,8 млрд грн. У 2015 р. припинено протиправну діяльність 60 конвертаційних центрів, якими було проконвертовано 18,9 млрд грн., збитки від їх діяльності склали понад 3,2 млрд. гривень. У 2016 р. припинено протиправну діяльність 77 конвертаційних центрів, якими було проконвертовано 27 млрд грн., збитки від

їх діяльності склали 4 млрд грн. І лише за перші два місяці 2017 р. працівниками податкової міліції припинено діяльність уже 16 конвертаційних центрів, якими було проконвертовано понад 3 млрд грн.

Зауважимо, що такі вражаючі статистичні показники важко визнати достовірними. Адже на наш інформаційний запит відносно того за якою саме попередньою правовою кваліфікацією кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність “до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відомості щодо 153 кримінальних проваджень “по конвертаційних центрах”, як про це зазначено у Звіті про виконання Плану роботи ДФС України на 2016 рік, надано відповідь про те, що “наявна у ДФС статистична звітність не передбачає окремого обліку кримінальних проваджень певної категорії, зокрема стосовно конвертаційних центрів, а обліковує виключно кримінальні провадження, які відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України підслідні органам, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства”.

Відтак, на тлі гучно проголошеної реформи Державної фіскальної служби України, вище зазначене в чергове засвідчило подальше існування комплексу умов, сприятливих для створення та функціонування конвертаційних центрів. Серед них: не відповідний реаліям часу рівень фахової підготовки осіб, уповноважених на боротьбу з конвертаційними центрами; відсутність реальної змагальності у процесі досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень зазначеної категорії; поверхневість, фрагментарність, безсистемність, непослідовність, неузгодженість та інші недоліки законодавчого забезпечення, що унеможливує результативну боротьбу з досліджуваними осередками злочинності та попередження їх створення. Зокрема, дотепер на законодавчому рівні не закріплено навіть визначення поняття «конвертаційний центр», як відправного пункту для розбудови ефективної системи заходів з протидії цьому злочинному явищу. Здолати яке, не визначивши його суті та не закріпивши чіткого переліку його ознак на законодавчому рівні, у принципі не можливо. Звідси й численні недоліки у діяльності суб'єктів правозастосування у вигляді: неналежної організації роботи щодо викриття конвертаційних центрів та низької ефективності заходів з припинення їх функціонування, не забезпечення належної організації роботи з проведення оперативних заходів і процесуальних дій з документування діяльності конвертаційних центрів, попередження заподіяння збитків бюджету та відшкодування шкоди, завданої державі реальними суб'єктами підприємницької діяльності внаслідок взаємовідносин останніх з конвертаційними центрами тощо.

За зізнанням першого заступника Голови ДФС України С. Білана, “сьогодні в системі ДФС існує потреба в наукових розробках, які були б новаторськими та унікальними для служби. На сучасному етапі нові розробки наших науковців та експертів повинні бути максимально

орієнтовані на потреби фіскальної служби. Вони мають створювати наукове підґрунтя для ефективного і оперативного впровадження реформ та всіх завдань, які стоять перед ДФС”.

До числа найвагоміших пріоритетів доцільно віднести наукове забезпечення боротьби з конвертаційними (конверсійними) центрами, під якими ми пропонуємо розуміти стійкі злочинні об’єднання, створені з метою заняття злочинною діяльністю під прикриттям і з використанням можливостей офіційно зареєстрованих суб’єктів господарювання для одержання, прямо або опосередковано, фінансової або іншої матеріальної вигоди. Такі об’єднання реалізують складні за своєю структурою та ознаками схеми злочинної діяльності, спрямовані передусім на: ухилення від сплати податків, зборів (обов’язкових платежів), незаконне переведення безготівкових грошових коштів у готівку, привласнення або заволодіння чужим майном, легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо, і замасковані під дотримання вимог чинного законодавства. Тому ефективна боротьба з конвертаційними центрами потребує розроблення наукових криміналістичних рекомендацій щодо комплексного реформування не тільки кримінального чи податкового, але й цивільного, господарського, бюджетного, банківського, фінансового, інвестиційного та іншого законодавства, предметом якого є правові засади створення, діяльності (в т. ч. зовнішньоекономічної) і припинення суб’єктів господарювання, обігу грошей, цінних паперів, інших матеріальних та не матеріальних активів тощо.

БРАТИНОВ І. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НАРКОЗАЛЕЖНИМИ ОСОБАМИ

Необхідною умовою успішного розслідування злочинів, вчинених наркозалежними особами, є врахування особливостей суб’єкта злочину, наявності у нього ознак певного виду наркоманії. Ці аспекти характеризують особу злочинця та його поведінку, мотивацію дій, вибір способу вчинення злочину, інші ознаки. Наприклад, дії наркомана під час і після скоєння злочину можуть відрізнятися нелогічністю, нічим не обумовленими змінами обстановки на місці події. Тому при дослідженні особливостей розслідування даної категорії злочинів доцільним

є виділення та обґрунтування системи злочинних діянь, які властиво робити вказаним суб'єктам.

Злочини, вчинені наркозалежними, в юридичній літературі класифікують за різними підставами: одні автори виділяють три групи таких злочинів, інші – п'ять, вісім. Так, наприклад, Алієв В. М. наполягає на тому, що наркоманія може породжувати злочинну поведінку [1, с. 46-53]:

- коли викрадаються наркотики для особистого споживання;
- коли викрадаються кошти для придбання наркотичних засобів;
- коли під впливом наркотиків приймається рішення вчинити злочин.

Панов С. Л. вважає, що дану категорію злочинів доцільно диференціювати на п'ять груп:

- злочини, пов'язані безпосередньо з наркотичними засобами (незаконні операції з наркотиками, розкрадання або вимагання наркотичних засобів, схиляння до вживання наркотиків);
- посягання, що здійснюються з метою отримання коштів на придбання наркотиків (крадіжка, грабіж, розбійний напад, вимагання);
- діяння, вчинені в стані наркотичного сп'яніння (умисне вбивство, заподіяння шкоди здоров'ю різної тяжкості, зґвалтування, хуліганство, вандалізм);
- правопорушення, вчинені в результаті конфліктів між учасниками наркобізнесу (замовне вбивство, заподіяння шкоди здоров'ю);
- злочини, що здійснюються стосовно осіб, які перебувають у стані наркотичного сп'яніння (заподіяння шкоди здоров'ю, грабіж, розбій, хуліганство).

Концепція державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії наголошує на тому, що щороку особами, які перебувають у стані наркотичного сп'яніння, скоюється від 10 до 14 тис. злочинів, найпоширенішими серед яких є вбивства, розбійні напади, грабежі та крадіжки [2]. Вивчення та аналіз матеріалів слідчої та судової практики у кримінальних провадженнях щодо злочинів наркозалежних дозволили виділити наступні групи названих злочинів (за способом скоєння та структурою кримінального закону).

До першої групи слід віднести злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, тобто майже всі операції з наркотичними засобами, передбачені розділом XIII Кримінального кодексу (придбання, виготовлення, пересилання тощо). Наркотики в них є об'єктом або предметом. Особи, що мають пристрасть до вживання наркотиків, добувають їх насамперед для особистого вживання. Але рано чи пізно наркомані-споживачі змушені йти на контакт зі збувальниками, представниками угруповань, потрапляючи до них в матеріальну та психологічну залежність. Тим самим особи непомітно долають межу між кримінально некараним діянням (споживання) та злочином (розповсюдження).

До другої групи належать злочини, вчинені з метою видобутку наркотиків або коштів на їх придбання. В основному це злочини корисливо-

насильницької спрямованості. До них відносяться крадіжки, грабежі, розбої, вимагання. Спеціальним складом даного злочину є викрадення, привласнення або вимагання наркотиків (ст. 308, ст. 312 КК України). Вчинення корисливо-насильницьких злочинів обумовлено тим, що наркозалежному в силу звикання до наркотику потрібні на його придбання все більш значні грошові витрати.

Так як наркозалежні, як правило, не працюють, вони вдаються до протиправних діянь з метою видобутку коштів на придбання наркотичної речовини. Здійснюючи злочин, наркоман, в першу чергу, прагне задовольнити свою потребу в черговій дозі, що неможливо зробити законним шляхом.

У третю групу злочинів можна об'єднати всі агресивні злочини, які скоюють особи, перебуваючи в стані наркотичного сп'яніння (вбивства, заподіяння шкоди здоров'ю, згвалтування). У такому стані наркоман представляє загрозу заподіяння фізичної шкоди собі та оточуючим. Якщо наркомана, що знаходиться під впливом опію або морфіну в стані «ейфорії», вивести із заціпеніння, він приходить в стан агресії та може вчинити злочин. Реакцією організму на ЛСД є панічний стан, акти самогубств, вчинення насильницьких дій, порушення психіки.

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики показав, що багато злочинів проти особистості, вчинені в стані наркотичного сп'яніння, відрізняються особливою жорстокістю, цинізмом, знущаннями над потерпілим.

Види злочинів, що вчиняються наркозалежними, не обмежуються зазначеними трьома групами. Тому доцільно також виділити наступні категорії кримінальних правопорушень, що поширені серед наркоманів.

У четверту групу пропонується виділити зараження наркозалежних інших осіб тяжкими хворобами, зокрема ВІЛ-інфекцією (ст. 130 КК України). Наркомани є центральною ланкою в поширенні ВІЛ-інфекції: загальні голки і шприци, сексуальні контакти з наркоманами, проституція.

У п'ятій групі можна розташувати злочини проти здоров'я підростаючого покоління, що пов'язані з втягуванням в це заняття все нових жертв: втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність (ст. 304 КК України), експлуатація дітей, використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом (ст. 150, ст. 150-1 КК України), втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України).

Не в силах впоратися з наркотичною залежністю, втративши роботу, а разом з нею й засоби до існування, наркозалежні змушені вирішувати питання про джерело отримання коштів. Найпростіший спосіб вирішення своєї проблеми — втягнути в заняття неповнолітніх та молодих людей. Завдання багато в чому полегшується тим, що, по-перше, підліткам притаманні цікавість та відсутність життєвого досвіду про

небезпеку наркоманії, та, по-друге, процес звикання організму до наркотику у них відбувається швидше, ніж у дорослих.

У вчиненні злочинів наркозалежними організація або утримання місць розпуси для споживання наркотичних засобів і психотропних речовин займає особливе місце. Саме в наркопритоні найчастіше відбувається схилення до вживання наркотиків, у тому числі й неповнолітніх. Крім цього наркопритони нерідко є «осередком» загальнокримінальної злочинності, а також джерелом поширення небезпечних захворювань (СНІД, гепатит, туберкульоз) [5, с. 4].

Необхідно особливо відзначити, що наркоманам не властиво вчинення таких злочинів, як шахрайство, злочини у сфері економічної діяльності, тероризм, злочинів у сфері комп'ютерної інформації тощо. Як правило, ними не відбуваються злочинні посягання, пов'язані з тривалою реалізацією наміченого плану. Наявність наркоманії диктує негайний наступ злочинного результату.

Отже, аналіз наявних наукових досліджень та вивчення матеріалів практики показали, що існує певний зв'язок між наявністю у злочинця наркотичної залежності та видом вчиненого ним злочину. Наявність у злочинців наркотичної залежності, що визначає їх поведінку та вибір ними виду злочинів з метою спожити наркотик або знайти кошти для його придбання, є загальною для цих осіб відмінною ознакою. Це необхідно враховувати під час конструювання слідчих версій та планування розслідування злочинів. Тому побудова системи злочинних діянь, що вчиняються наркозалежними особами, в рамках дослідження криміналістичної класифікації даної категорії злочинів, є необхідною умовою для підвищення ефективності їх розслідування.

Список використаної літератури:

1. Алиев В.М. Личность преступника и наркомания. Учебное пособие / Алиев В.М. — М.: Изд-во НИИ МВД РФ, 1993. — 87 с.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-%D1%80>
3. Гайбарян О.М. Организационно-тактические особенности расследования преступлений, связанных с организацией и содержанием притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Гайбарян О.М. — Ростов-на-Дону, 2009. — 27 с.

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗАМОВНИХ ВБИВСТВ

За останні сорок років фактично кожна методика розслідування злочинів містить формулювання криміналістичної характеристики відповідного виду злочину і рекомендації щодо використання її даних для вибору найефективніших методів розслідування та розкриття злочинів [1, с. 33].

Значний внесок у розробку сутності криміналістичної характеристики зробили В. П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, І.О. Возгрін, І.Ф. Герасимов, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтєвський, М.О. Селіванов, В.Г. Танасевич, М.Г. Шурухов та ін.

За результатами дослідження наукових джерел, необхідно зазначити відсутність єдності думок, з приводу визначення поняття криміналістичної характеристики. Наприклад, І.Ф. Герасимов, С.Ю. Косарев, М.О. Селіванов визначають її як систему інформації про злочин; М.П. Яблоков під криміналістичною характеристикою розуміє її як систему ознак злочину; Л.Я. Драпкін, В.М. Карагодін — як типові ознаки і властивості злочину; О.Г. Філіппов, В.Г. Танасевич і В.О. Образцов криміналістичну характеристику злочинів визначають як систему даних про злочин.

Аналіз практики та статистичних даних розслідування вбивств на замовлення свідчить про низький рівень їх розкриття. Найбільш значущою обставиною, яка істотно ускладнює процес розкриття та розслідування вбивств на замовлення, є протидія розслідуванню, яка дедалі стає більш агресивною, масштабною і все частіше досягає своєї мети.

Як правило, протидія розслідуванню вирішується на стадії підготовки та планування вчинення вбивства на замовлення, тому саме криміналістична характеристика даної категорії злочинів дозволяє найбільш якісно сформулювати уявлення про протидію розслідуванню, що може чинитись під час розслідування вбивства на замовлення. Тому, на наш погляд, криміналістичну характеристику протидії розслідуванню злочину необхідно розглядати через призму загальної криміналістичної характеристики того чи іншого виду кримінального правопорушення.

Криміналістична характеристика розслідування вбивства на замовлення складається з інформації щодо способів підготовки, вчинення та приховування злочину; особливостей особи замовника (організатора),

посередника, виконавця (кілера) та жертви; обстановки та обставин вчинення злочину; інформації щодо слідів злочину; мета, мотив.

Беручи до уваги, що протидія розслідуванню — навмисне поведіння (дія або бездіяльність) злочинця, осіб причетних до злочину та зацікавлених суб'єктів, здійснюване як протиправно, так і у рамках діючого законодавства (з використанням процесуально дозволених механізмів), спрямоване на перешкоджання вирішенню завдань кримінального провадження, шляхом впливу на криміналістично важливу (у т.ч. доказову) інформацію, її носії та джерела, з метою уникнення кримінальної відповідальності або її пом'якшення; визначальними структурними елементами протидії розслідуванню виступають — спосіб, суб'єкт, об'єкт та мета відповідного навмисного поведіння.

Що стосується структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів — одностайної думки у проаналізованій літературі не простежується. Зазначена проблема пов'язана із тим, що структура криміналістичної характеристики пов'язана із конкретним видом або проявом злочинного посягання. До речі, протидія розслідуванню досить нерідко набуває характеру саме кримінального правопорушення, а саме, вчинення протиправних дій, у тому числі злочину. Наприклад, досить часто до механізму вчинення вбивства на замовлення входить такий елемент, як «знищення виконавця» після того, як він виконав замовлення.

Попри низьку кількість вчинення вбивств на замовлення, інформація щодо такого роду злочину завжди висвітлюється на першій сторінках газет та Інтернет — ресурсів, що викликає значний суспільний резонанс. Це пов'язано із особливим характером даної категорії злочинів, який відрізняється продуманістю, ретельною підготовкою, конспіративністю зв'язків, більш складним суб'єктним складом учасників. Відповідно і протидія виявленню та розкриттю вбивства на замовлення, її криміналістична характеристика відрізняється схематичністю та більш детальною наповненістю структурних елементів. При цьому, протидія розслідуванню вбивств на замовлення практично у кожному випадку не може носити ситуативного характеру. Більш того, вчинення вбивства на замовлення за своєю природою насамперед спрямовано на подальшу протидію розслідуванню такого вбивства, у зв'язку з тим, що дії вчиняються руками непричетних осіб. Також існують випадки, коли спосіб вчинення вбивства на замовлення чітко оговорюється, що не є дивним, адже «клієнт зажди правий». Отже і спосіб протидії заздалегідь визначається та реалізується в межах оговореного плану. Крім того суб'єктний склад досить чисельний, а саме: замовник (організатор), виконавець (кілер), посередник та інші заінтересовані особи.

Важливо зазначити необхідність характеристики об'єкта протидії розслідуванню вбивств на замовлення, так як ним може бути, як криміналістично важлива (у т.ч. доказова) інформація, її носії та джерела, так і суб'єкти розслідування (слідчий, прокурор, працівник

оперативного підрозділу, слідчий суддя), як безпосередні адміністратори усієї інформації на стадії досудового розслідування. Останнім часом, досить часто трапляються випадки, коли зазначені суб'єкти виступають вже, як головні суб'єкти протидії розслідуванню (особливо за допомогою матеріальної винагороди).

З огляду на специфічний характер вбивств на замовлення вважаємо за необхідне розглядати протидію, як складову зазначеного злочинного посягання. В якості основних структурних елементів криміналістичної характеристики протидії розслідуванню вбивств на замовлення виділити: спосіб протидії розслідуванню; суб'єкт протидії розслідуванню (організатор (замовник), виконавець (кілер), посередник та інші зацікавлені особи); об'єкт протидії розслідуванню (криміналістично важлива (у т.ч. доказова) інформація, її носії та джерела), суб'єкти розслідування (слідчий, прокурор, працівник оперативного підрозділу, слідчий суддя); обстановка (час, місце та умови) вчинення протидії розслідуванню; мета, мотив вчинення протидії; слідова картина (в залежності від випадку); результат здійснених дій.

Врахування перелічених особливостей криміналістичної характеристики протидії розслідуванню вбивств на замовлення є основою подальшої розробки тактики подолання протидії виявленню та розслідуванню зазначеної категорії злочинів.

Список використаної літератури:

1. Малярова В. Система елементів та сучасні підходи до аналізу криміналістичної характеристики злочинів / В. Малярова // Криміналістичний вісник. — 2012. — № 2 (18). — С. 32–39.

МУКІЄНКО Д. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Змінам, які відбуваються у сфері соціально-політичних, економічних, духовних та інших відносин у суспільстві, характерні не лише позитивні риси, а й широка система негативних ознак, які вимагають консолідації зусиль усієї державної системи щодо забезпечення безпеки особистості. Особливої актуальності означена проблематика набуває у зв'язку з постійним розширенням масштабів організованої злочинності,

її проникнення у всі сфери суспільного життя та державні інституції. Проте найнижчий рівень особистої захищеності спостерігається серед осіб, які в той чи інший спосіб потрапили у сферу кримінального судочинства.

Необхідно звернути увагу на проблемність правового регулювання означеної проблеми у КПК України (2012 року). Зокрема, вивчення прийнятого Кримінального процесуального кодексу України свідчить, що він не містить переліку засобів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у концентрованому вигляді, як це мало місце у попередньому КПК України, про заходи безпеки згадувалося у 31 статті, в тому числі п'ять з них повністю присвячено загальним питанням застосування заходів безпеки: зокрема, щодо переліку осіб, стосовно яких застосовуються заходи безпеки (ст. 52-1); про права й обов'язки осіб, взятих під захист (ст. 52-2); про нерозголошення інформації про таких осіб (ст. 52-3), про порядок скасування застосування заходів безпеки (ст. 52-4) та про оскарження рішень про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування (ст. 52-5).

Фактично йшлося про порядок застосування тільки деяких заходів безпеки: про конфіденційність даних щодо свідка («анонімність»); пред'явлення для впізнання за відсутності візуального контакту особи, що впізнають з особою, що впізнає; проведення закритого судового засідання тощо. У квітні 2012 р. прийнято новий КПК України, в якому у 23-х статтях згадується про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, але немає жодної статті, яка б спеціально була присвячена цьому питанню. Так п. 5 ч. 2 ст. 27 КПК України передбачає можливість обмеження гласності судового розгляду з метою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Далі п. 12. ч. 3 ст. 42 КПК України надає підозрюваному (обвинуваченому) право заявляти клопотання щодо проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна та житла. Аналогічним правом на забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна та житла користується і потерпілий відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 56 КПК України.

Щодо свідків, то п. 8 ч. 1 ст. 66 КПК України надає останнім право заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом. Крім того, відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 65 КПК України особи, щодо яких застосовано заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо їхніх особистих даних. Більше того, п. 10 ч. 2 ст. 65 КПК України забороняє допитувати як свідків будь-яких осіб, які володіють інформацією про дійсні дані осіб, відносно яких застосовано заходи безпеки щодо цих даних.

Аналогічне зі свідком право на звернення з клопотанням про гарантування безпеки у випадках, передбачених законом має експерт (п. 8 ч. 3 ст. 69 КПК України) та спеціаліст (п. 6 ч. 3 ст. 70 КПК України).

Із метою гарантування безпеки учасників кримінального судочинства КПК України крім прав встановлює відповідні заборони та обмеження. Зокрема відповідно до ч. 3 ст. 317 КПК України заборонено надавати для ознайомлення матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Водночас наголосимо, що важливою проблемою залишається право на забезпечення безпеки понятих. У КПК України, який втратив чинність, у ч. 6 ст. 127 встановлював, що за наявності відповідних підстав поняті мають право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, передбачених законами України. Поняті, члени їхніх сімей та близькі родичі були вказані й у переліку осіб, які мають право на забезпечення безпеки (ст. 52-1), а також було визначено їхні права та обов'язки в разі взяття під захист (ст. 52-2) та інші процедурні питання щодо забезпечення безпеки осіб, відносно яких здійснюються такі заходи. На жаль, прийнятий КПК України це питання не регламентує, що, на нашу думку, значно обмежує права понятих, ускладнює проведення організаційно-тактичних заходів щодо їх захисту і як наслідок знижує ефективність кримінального провадження в цілому.

Новелою прийнятого КПК України є можливість проведення слідчих дій у режимі відеоконференції з метою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (п. 2 ч. 1 ст. 336 КПК України). Це положення деталізовано у ч. 9 ст. 352 КПК України, відповідно до якої у виняткових випадках для забезпечення безпеки свідка, який підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін кримінального провадження чи самого свідка постановляє вмотивовану ухвалу про проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, також і за межами приміщення суду, або в інший спосіб, який унеможлиблює його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них. У разі якщо існує загроза ідентифікації голосу свідка, допит може супроводжуватись створенням акустичних перешкод. Перед постановленням відповідної ухвали суд зобов'язаний з'ясувати наявність заперечень сторін кримінального провадження проти проведення допиту свідка в умовах, що унеможливлюють його ідентифікацію, і в разі їх обґрунтованості відмовити у допиті свідка в порядку, визначеному цією статтю.

Підсумовуючи, необхідно відзначити, що діючий КПК України недостатньо регулює процедуру та систему заходів щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, що потребує системного аналізу та розроблення відповідних пропозицій з метою внесення змін і доповнень до законодавства.

ШКРИБАЙЛО М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики

СХЕМИ ШАХРАЙСТВ ПРИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ

Знання та розуміння схем вчинення протиправного діяння є першим способом до виявлення і ефективного припинення злочинних дій правопорушником, саме тому їх встановлення та викриття є важливим, для належного розслідування злочину.

На початковому етапі, коли злочинець лише замислює вчинити протиправне діяння, важливим його завданням є розробка схеми вчинення шахрайських дій, на цьому етапі злочинцем аналізуються власні можливості, при необхідності проводяться організаційні та технічні заходи, спрямовані на реалізацію задуманого, визначається необхідна модель поведінки шахраєм тощо.

Найбільш розповсюдженими схемами шахрайств при працевлаштуванні є:

1. Обман через мережу Інтернет або мережевий маркетинг. Часто в «капкан» до зловмисника попадаються люди, які з тих чи інших причин шукають роботу на дому, це можуть бути молоді мами з маленькими дітьми, пенсіонери, інваліди, не рідко і технічно підковані фахівці.

2. Шахрайство під прикриттям кадрового агентства, не менш популярний спосіб обману, в порівнянні із попереднім. Функціонування таких суб'єктів господарювання, як кадрові агентства є цілком законним, проте під безневинними вивісками часто ховаються компанії з надання інформаційних та консультаційних послуг, які не зацікавлені в сприянні із працевлаштуванням, при потраплянні до таких організацій особі пропонують підписати договір про надання консультаційних послуг, проте спершу необхідно внести невелику передоплату, після того як кошти потрапляють до шахраїв, компанія видає клієнтові список вакансій, який можна знайти без особливих проблем у газеті або ж мережі Інтернет. Іще причина «вимагання» із особи грошей може аргументуватись необхідністю внести відомості про неї в базу даних, яка в подальшому також принесе шахраям додатковий прибуток, оскільки є досить ходовим товаром.

3. Майстерня або ж робота на дому, іще одна із шахрайських схем в сфері працевлаштування. Особі надають роботу, яка не вимагає перебування в офісі і дозволяє самостійно розпоряджатись вільним часом, звичайно на такий «крючок» попадає не мала кількість людей. Шахраї пропонують різноманітні заняття від виготовлення виробів до набору тексту на комп'ютері, або ж обдзвону потенційних клієнтів,

проте при передачі матеріалу для роботи, шахраї просять внести певний завдаток, а після оплати слід від роботодавця зникають.

4. Домовленості про сприяння в працевлаштуванні без наміру виконання обіцянки. Шахрай перебуваючи у довірливих відносинах із обшуканим, або нав'язуючи свої послуги, висловлює аргументи, якими переконує в тому що по іншому на ту чи іншу посаду не потрапити і в результаті виманює матеріальну вигоду після чого зникає.

5. Проходження платного навчання, без якого, нібито, претендент на посаду не зможе розібратись в тонкощах роботи. Витративши час і кошти на отримання, зазвичай, не особливо потрібних знань, особі повідомляють що вакансія уже занята.

6. Шахрайських схем в сфері працевлаштування де потерпілою стороною буде держава існує також чимало, зокрема:

- Ухиляючись від сплати адміністративних санкцій, передбачених ст. 20 ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», посадові особи, які володіють адміністративно-господарськими та організаційно-розпорядчими функціями з управління підприємством, установою, організацією, діючи умисно, вносять до офіційного документу, звіту про зайнятість та працевлаштування інвалідів, завідомо неправдиві відомості, чим завдають матеріальну шкоду державі. Зокрема, шкода полягає в тому що інваліди залишаються без робочих місць, а держава без оплачених адміністративних санкцій.

- Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 226 від 05.04.1994 року «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» студентам із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що навчалися або виховувалися в навчально-виховних та вищих навчальних закладах і перебували на повному державному утриманні, при їх працевлаштуванні видається одноразова грошова допомога в розмірі шести прожиткових мінімумів. Особи використовуючи завідомо підроблені документи про працевлаштування подають заяви про отримання зазначених вище виплат без законних на те підстав, чим порушують чинне законодавство України.

7. Працевлаштування за кордоном, іще одна платформа для здійснення шахрайських дій. Злочинці, як правило, користуються необізнаністю претендентів на роботу і просять певну суму за оформлення документів. Як тільки кошти потрапляють в кишені шахраїв, потерпілі вже не в змозі знайти посередників.

8. Більш фатальні наслідки для шукача роботи, могу наступити і тоді коли його плани по переїзду за кордон реалізуються, проте замість омріяної роботи особа потрапляє в сексуальне або ж трудове рабство.

Зокрема, дані дії злочинця, можуть кваліфікуватись відповідно до наступних норм Кримінального кодексу України:

- ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини);

- ст. 149 (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини);
- ст. 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок);
- ст. 302 (сутенерство або втягнення особи в зайняття проституцією);
- ст. 331 (незаконне перетинання державного кордону);
- ст. 332 (незаконне переправлення осіб через державний кордон України).

Як правило, обман полягає в дезінформації особи щодо умов праці або характеру роботи, яку необхідно буде виконувати.

Схем вчинення шахрайств в сфері працевлаштування існує чимало, проте у зв'язку із високою латентністю таких злочинів, виявлення зловмисників значно ускладнюється, і тому встановлення усіх дійсних схем є надзвичайно не простим завданням. Їх різноманітність обмежується лише фантазією злочинця, його психологічним станом, рівнем інтелектуального та культурного розвитку, та безумовно, наявністю кримінального досвіду.

ШУЛЬГА Ю. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
старший лаборант кафедри правосуддя
юридичного факультету

СЛІДОВА КАРТИНА РОЗБОЇВ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО

В залежності від обстановки вчинення розбоїв, способу їх вчинення, знарядь та засобів, що використовувалися злочинцем, а також інших обставин вчинення злочину, на місці події виникають певні сліди злочину. Їх значення важно переоцінити, оскільки саме шляхом дослідження слідової картини злочину можна з високою долею ймовірності висувати криміналістичні версії про особу злочинця (утому числі й про вчинення злочину організованою групою), встановити час та обстановку вчинення розбою та іншу важливу інформацію, у тому числі й ту, що становить зміст обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 91 КПК України).

Поняття «слідової картини» вчинення злочину є предметом дослідження у роботах Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, В.І. Галагана, В.О. Коновалової, М.В. Салтевського, Д.Б. Сергєєвої, З.М. Топорецької, В.Ю. Шепітька та інших вчених. Але до сьогодні питання визначення поняття “слідової картини злочину”, визначення її сутності є предметом дискусій як в наукових колах, так серед практиків.

М.В. Салтевський під слідовою картиною розуміє слідову обстановку на конкретний момент часу, що відображає і зберігає різну інформацію про конкретну подію злочину й особу, яка вчинила його в даній обстановці [1, с. 421]

В.О. Коновалова зазначає, що слідова картина злочину становить собою комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину, дозволяє висунути найбільш обґрунтовані версії щодо його вчинення [2, с. 25].

В.В. Тіщенко вважає, що поняття «сліди злочину» містить у собі не тільки сліди власне злочинних дій, але і сліди, які вказують на ознаки певних осіб та їхні дії незлочинного характеру: сліди рук, ніг, споживання їжі, спиртних напоїв, паління, тобто сліди, що пов'язані з перебуванням злочинця в даному місці й у визначений час і несуть важливу інформацію про механізм злочину й інші його обставини та стосовно причетних до нього осіб [3, с. 82].

Враховуючи висловлені в криміналістичній літературі точки зору, на наш погляд, під «слідовою картиною» розбоїв, вчинених з проникненням у житло, слід розуміти сукупність слідів, що утворилися в результаті вчиненого розбою та мають значення для розслідування, розкриття та попередження злочину. Детальне вивчення слідової картини вчиненого розбою дає можливість слідчому та спеціалісту встановити обстановку, спосіб та час вчинення злочину, а також — іншу криміналістично значущу інформацію щодо події злочину та особи злочинця.

Сьогодні вчені-криміналісти розглядають сліди в широкому та вузькому значенні. Сліди злочину (у широкому розумінні) та інші джерела доказів, що характеризують обставини вчинення злочину та злочинця, у криміналістичній характеристиці включають у себе: а) зміни в матеріальній обстановці місця події, що, відображають дії злочинця, потерпілого та інших осіб, дії знарядь, засобів та механізмів (наприклад, автомобіля), які знаходяться у порушеному від початкового стані, місцезнаходження, стан і структуру різних об'єктів, що становлять матеріальне середовище, у якому вчинено злочин; б) сліди-відображення (сліди рук, ніг, інструментів та ін.) Для окремих видів злочинів характерною є наявність певних слідів (наприклад, зламу); в) предмети — речові докази, у тому числі документи, речовини та мікрочастки. При цьому слідами йменуються будь-які зміни в навколишньому середовищі у зв'язку із вчиненням злочину. Ці зміни можуть виявлятися в переміщенні предметів чи речовин, відсутності або наявності їх у певному місці, втраті або набутті ними тих чи інших властивостей тощо. Тому слідами вважають: а) матеріальні предмети або їх частини — труп, знаряддя зламу, недопалки, рідини, плями крові, зернини, частинки будь-якої речовини тощо; б) матеріальні копії — сліди пальців, взуття, розрубу, розтину тощо. Слідами в широкому значенні є й ідеальні відображення — сліди пам'яті (уявні образи) [1, с. 141].

З урахуванням зазначеного поняття «слідової картини» вчиненого розбою із проникненням у житло слід розглядати системно та послідовно. Слід розуміти, що дане поняття включає в себе сукупність матеріальних та ідеальних слідів. Це цілком логічно, оскільки в процесі вчинення розбою беруть участь люди, в особі злочинців, потерпілих, свідків та речі, що відображують процес їх взаємодії.

Слід погодитись із класифікацією корисливо-насильницьких злочинів за способом проникнення, що визначає В.В. Тіщенко, а саме: а) які не потребують спеціальних прийомів для того, щоб опинитися з потерпілим у відповідному місці, що характерно для розбоїв на вулицях, у під'їздах, парках і приміщеннях з вільним доступом; б) які потребують проникнення на об'єкт обманним шляхом (під видом працівників різних служб), або з використанням довіри потерпілого (родичі, знайомі й ін.); в) які потребують проникнення на об'єкт за допомогою злому дверей, вікон, відмикання замків; г) які потребують проникнення усередину відповідного приміщення шляхом застосування чи погрози застосування насильства стосовно потерпілого [3, с. 36].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо доцільним зазначити, що типовими матеріальними слідами, що утворюються внаслідок вчинення розбою із проникненням у житло, є наступні: сліди рук, сліди ніг (або взуття), сліди зброї, вибухівки чи інших знарядь, що використовувались для вчинення розбою, сліди крові, запахові сліди, особисті речі злочинців, що були залишені на місці вчинення розбою, сліди транспортних засобів, що використовувались злочинцем та ідеальні – сліди у пам'яті потерпілих або свідків.

До типових ознак, що свідчать про використання злочинцями способу проникнення до житла обманним шляхом (під видом працівників різних служб), або з використанням довіри потерпілого (родичі, знайомі й ін.), в основному, відносяться «ідеальні» сліди, такі як показання мешканців житла та інших свідків вчинених розбоїв із проникненням у житло.

Проведений нами аналіз та узагальнення слідчої і судової практики дає можливість зробити висновок про те, що, як правило, на місці вчинення розбоїв із проникненням у житло залишається значна кількість матеріальних слідів, що зумовлено обмеженням місця їх вчинення – житлом. Як правило, сліди залишаються у місцях спостереження за об'єктом нападу, місцях підходу до об'єкту, безпосередньо у житлі, де вчинено розбій.

Для успішного розслідування розбоїв та швидкого викриття злочинців важливими є будь-які фактичні дані, що вказують на вчинення розбоїв певною особою. Швидке реагування органів досудового розслідування на інформацію щодо вчинених розбоїв, своєчасне та якісне проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події, підвищує ефективність створення повної «слідової

картини» розбоїв, вчинених із проникненням у житло, та сприяє результативності у їх розкритті та попередженні.

Список використаної літератури:

1. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2006. – 588 с.
2. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія / В.О. Коновалова. – К.: Факт, 2001. – 311 с.
3. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : Монографія // Одеська національна юридична академія. – О.: Фенікс, 2007. – 260 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

ХАРИТОНОВ Є. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідуючий кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ АДАПТАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Після підписання угоди про асоціацію з ЄС Україна має підтвердити свою відданість європейським цінностям, одним з найважливіших поміж яких є приватне право.

Відтак актуалізувалася проблема гармонізації українського та європейського права. І хоча питанням приведення вітчизняного законодавства у відповідність до європейських стандартів було присвячено чимало наукових розвідок, але значна кількість питань у цій галузі залишаються невирішеною. Варто зауважити, що такий стан речей має досить свою досить тривалу історію. Ще десять років тому О.К. Вишняков, досліджуючи проблеми правового забезпечення зовнішньоекономічної інтеграції України, зазначав існування як теоретичних, так і практичних проблем адаптації законодавства України до права СОТ та застосування принципів і норм СОТ до приватних відносин у приватному полі України. При цьому одна з суттєвих загроз інтеграційним процесам вбачалася саме у недостатньому темпі трансформацій вітчизняного законодавства, необхідних для забезпечення вирішення актуальних правових питань на основі «загальновизнаних у світі правових норм та принципів» [1, с. 6-11].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є найбільш масштабним міжнародним договором у вітчизняній історії, результатом якого має стати переведення співробітництва на принципово новий якісний рівень. Передбачені Угодою заходи мають наблизити економічну систему України до економічної системи Євросоюзу, сприяти гармонізації законодавчих, економічних, екологічних, соціальних та інших аспектів їх суспільної діяльності, що дасть можливість сформувати нову якість економічного зростання української економіки та надасть нові імпульси розвитку для країн ЄС [2].

Визначені Угодою завдання удосконалення у галузях підприємництва, забезпечення захисту сумлінної торгівлі, державних закупівель, електронної торгівлі, посередництва, інтелектуальної власності тощо зумовлюють необхідність узгодження вітчизняної та європейських концепцій правового регулювання відповідних відносин, імплементації положень Угоди у правове поле України з метою адаптації останньої до права ЄС.

Для вирішення цих завдань розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» було затверджено план відповідних заходів. Усього Кабмін затвердив 129 планів імплементації 179 актів законодавства ЄС. Зокрема, затверджено 8 планів імплементації 13 актів законодавства ЄС у сфері медицини, 43 плани імплементації 45 законів ЄС у сфері інфраструктури, 2 плани імплементації 2 законів ЄС у сфері юстиції, 3 плани імплементації 3 законів в агросфері, 14 планів імплементації 14 законів ЄС в соціальній сфері та 1 план імплементації 1 акта законодавства ЄС у сфері освіти. Усього ж до 2017 року передбачається затвердити плани імплементації 180 актів законодавства [3].

Поряд з позитивними оцінками масштабів запланованих робіт та зусиль, що прикладаються для їхнього виконання, не можна ігнорувати й критичні зауваження щодо перспектив успішного завершення справи. Зокрема, 27 квітня 2015 р. урядовий офіс з питань європейської інтеграції оприлюднив звіт про виконання Порядку денного асоціації та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, складений для інформування громадян України, представників неурядових організацій, а також міжнародної спільноти, у тому числі інститутів ЄС та його держав-членів, про прогрес України у реалізації цілей політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС. У згаданому звіті зазначається, що заступник глави Адміністрації Президента Дмитро Шимків повідомив, що Угода про асоціацію містить 488 завдань, з яких 44 мають бути виконані до квітня 2015 року. На момент оприлюднення Звіту, тобто, 27 квітня 2015 р., за словами Шимківа, виконано лише 13 завдань, а 80 перебувають у процесі [4]. Таким чином, вже намітилося серйозне відставання. Враховуючи проблеми, що виникають при проходженні деяких проектів, пов'язаних з адаптацією українського законодавства до вимог правової системи ЄС, з дуже високим ступенем вірогідності можна припустити, що темпи імплементації Угоди, напевно чи, можуть бути кардинально прискорені при концептуальному підході у цій галузі, який переважає зараз. Адже у більшості випадків має місце спроба здійснення імплементації як «адаптації законодавства України до законодавства ЄС»: скажімо, шляхом прямого впровадження, перенесення відповідних норм (адаптації положень вітчизняного законодавства до законодавства ЄС).

Оскільки національне законодавство на концептуальному рівні відображає національний менталітет, правосвідомість, праворозуміння тощо, новели такого роду, часом, зустрічають помітний опір (передусім, з боку «традиціоналістів» та тих, хто на них орієнтується). Подолати такий супротив вольовими зусиллями досить складно. Тому доцільним є використання «гнучкого впровадження» норм Угоди, законодавства ЄС, пристосування до них вітчизняного законодавства на певній методологічній основі, прийнятній і для ЄС, і для України.

Звідси випливає, що виконання угоди про асоціацію України з ЄС зумовлює необхідність адаптації до умов внутрішнього ринку останнього у широкому сенсі поняття «правова адаптація», що припускає не лише імплементацію законодавства, але й впровадження у вітчизняне правове поле засад права ЄС, трансформування національної правоментальності, праворозуміння тощо.

Наостанок варто звернути увагу на деякі практичні аспекти виправданості адаптації вітчизняного права до права ЄС. Оскільки про вступ найближчим часом України до ЄС не йдеться, постає питання про практичне значення адаптації. Додаткової гостроти йому надає загроза розпаду Європейського Союзу, про яку говорять «євроскептики» після Brexit.

Однак тут слушною здається думка, що завдяки світовій торгівлі зростання взаємозалежності європейських країн триватиме, чи то «з», чи то «без» Євросоюзу (в останньому випадку ролі лідерів на себе можуть перебрати Лондон та Берлін). Нікуди не дінеться й спільність європейських цінностей, Тому немає підстав вважати, що розпад Євросоюзу потягне занепад Європи. Цілком можливо, що все буде якраз навпаки [5]. У кожному разі, проблеми правової адаптації в Європі зберігають актуальність, і навіть, набувають нового імпульсу. Слушною здається думка В. Скуратівського: «Абсолютна більшість людей в нашій країні хочуть бути при європейських цінностях. А чи сама нинішня Європа хоче бути при своїх цінностях? Зрозуміло, що таке нинішня Україна з її дефектами, але і зрозуміло, що таке нинішня Європа. Європа повинна йти назустріч Україні – це для неї геополітичний шанс» [6].

Список використаної літератури:

1. Вишняков О.К. Правове забезпечення зовнішньоекономічної інтеграції України: Монографія. – Одеса: Юрид. літ., 2007. – С. 6-11.
2. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/10568-mplementacya-ugodi-pro-asocacyu-z-yes-primnozhit-naconalne-bagatstvo-ukrayini.html>
3. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/27apr2015/implement.html>
4. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/27apr2015/implement.html>

5. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://glavnoe.ua/news/n261748>
6. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://iamir.info/46024-vadim-skurativskij-vulicju-na-jakij-leschenko-kupiv-kvartiru-ja-obhodzhu-desjatoju-dorogoj>

ГОЛУБЄВА Н. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

УМОВИ ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА НАБУВАЛЬНОЮ ДАВНІСТЮ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

Набувальна давність (*usucapio*) — набуття права власності в результаті тривалого володіння майном, що не належить його володільцю.

Позивачем у справах про набуття права власності за набувальною давністю є володільець чужого майна. Відповідачем за позовом про визнання права власності за набувальною давністю є попередній власник майна або його правонаступник, або особа, яка вважає себе власником майна. У разі якщо попередній власник нерухомого майна не був і не міг бути відомим давнісному володільцю, то відповідачем є орган, уповноважений управляти майном відповідної територіальної громади.

Умови визнання права власності за набувальною давністю:

1. Законний об'єкт володіння. Це має бути здатна бути об'єктом права власності річ: матеріальна, досяжна для володіння, що може задовольняти потреби осіб, існуюча, відокремлена від інших річ. Так, якщо будівля не є об'єктом нерухомості, прийнятим в експлуатацію, право на яке зареєстровано в установленому порядку, то набуття права власності за давністю володіння на таке майно неможливо.

2. Незаконність володіння. Особою, що володіє річчю є не власник, більше того, власник ні при яких умовах не може набуття річ у власність за давниною. Законний володільець, також не може пред'явити цей позов.

3. Тривалість володіння: 10 років — для нерухомості; 5 років — для рухомості (окремі правила передбачені для заволодіння за договором).

Плин строку набувальної давнини починається з моменту заволодіння. Разом з тим із загального правила законодавець установлює виключення: якщо особа заволоділа майном на підставі договору з його власником — з часу спливу позовної давності.

4. Безперервність володіння. У разі втрати не із своєї волі майна його давнісним володільцем та повернення цього майна протягом одного року або пред'явлення протягом цього строку позову про його витребування набувальна давність не переривається (ч. 3 ст. 344 ЦК).

Особа, яка є правонаступником може приєднати до часу свого володіння увесь час, протягом якого цим майном володіла особа, чийм спадкоємцем (правонаступником) вона є (ч. 2 ст. 344 ЦК України) [1].

5. Добросовісність володіння (*bona fides*, умова про добру совість). Набувач не знає й не може знати про незаконність відчуження речі.

Добросовісність як обов'язкова умова факту володіння за давністю виводиться з об'єктивних критеріїв у якості яких виступають знання або незнання суб'єктом права певних обставин, фактів. Об'єктивність умов, що розкриває поняття добросовісності визначає відсутність суб'єктивізму – вирішального значення думок та поглядів самого суб'єкта та свідчить про прив'язку даних умов до умовно-об'єктивних явищ дійсності.

При цьому не потрібно, щоб набувач досліджував всі попередні угоди з річчю. Разом з тим, якщо в силу закону такі угоди були неможливі, то набувач це повинен знати (повинен був знати), і в цьому випадку добросовісності бути не може, тому що помилка в розумінні закону не веде до доброї совісті. Тобто добросовісність може бути лише результатом фактичної помилки.

Не може йти мова про добросовісність у випадку, якщо майно купується за ціною очевидно нижче вартості речі.

Добросовісність має мати місце тільки на момент передачі фактичному володільцю майна (речі), тобто на початковий момент.

Верховний Суд України відмічає, що як і при віндикації, при набувальній давності тягар доказування добросовісності лягає на зацікавлену сторону, у першому випадку на відповідача, в другому – на позивача. До того ж застосування до набувальної давності презумпції добросовісності не відповідає буквальному змісту ст. 344 ЦК України, оскільки в силу ч. 5 ст. 12 ЦК України презумпція добросовісності діє тоді, коли законом встановлені правові наслідки недобросовісного здійснення особою свого права (частини 1, 3 ст. 388 ЦК України), тоді як ст. 344 ЦК України вказує на правомірні дії добросовісного заволодіння чужим майном.

У випадку, коли суд відмовляє у задоволенні віндикаційного позову з підстав неможливості витребування майна від добросовісного володільца, то встановлений таким чином факт добросовісності володіння повторному доказуванню не підлягає [1].

6. Відкритість володіння. Володіння повинне бути відкритим, тобто очевидним для третіх осіб. Це не означає, що володілець спеціально інформувати третіх осіб про своє володіння річчю, але при цьому він має і не приховувати своє володіння річчю. Відкритість володіння необхідна для забезпечення гарантій власникові для витребування речі.

7. Володіння майном, як своїм. Тобто володілець поводить із річчю так, якби вона була його власністю: ремонт речі за свій рахунок, її страхування тощо.

Право власності за набувальною давністю на рухомі речі виникає автоматично. На нерухоме майно, транспортні засоби, цінні папери

право власності набувається за рішенням суду. Але моментом набуття права власності на нерухомі об'єкти є не день винесення рішення суду, а день державної реєстрації.

В судовій практиці позивачі іноді спробують набути право власності на об'єкти самочинного будівництва за правилами про набувальну давність, це є неприпустимим. Певні особливості юридичного складу набуття права власності передбачені для земельних ділянок.

Список використаної літератури:

1. Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав».

ГУЙВАН П. Д.

Полтавський інститут бізнесу
Міжнародного науково-технічного університету
імені академіка Юрія Бугая,
професор, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

ЧАСОВІ МЕЖІ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА

Проблемні питання щодо здійснення суб'єктивного права виключно в межах, встановлених законодавством чи договором, та наслідків реалізації його поза цими межами в науковій літературі досліджувалися таким вченими, як О.С. Іоффе, М.М. Агарков, В.П. Грибанов, С.М. Братусь, В.В. Луць, Є.О. Мічурін, О.А. Поротикова та інші. Разом з тим, фактично не вивченим залишається тема можливих наслідків несвоечасного здійснення матеріального права його носієм. Тож, дана робота спрямована на вирішення даного питання.

В цивілістиці загальноприйнятною є точка зору, відповідно до якої здійсненням суб'єктивного права є вчинення управненою особою окремих дій в межах існуючих у неї як суб'єкта права повноважень [1, с. 12]. Якщо ж способи реалізації права виходять за встановлені межі здійснення права, це кваліфікуються як зловживання правом. Сказане значною мірою справедливо при реалізації права всупереч його призначенню чи на шкоду інтересам інших осіб. Зокрема, законодавство багатьох країн прямо забороняє так звану шikanу: використання права виключно з метою нанесення шкоди іншій особі¹.

---

¹ Див., наприклад, пар. 226 Німецького цивільного укладення.

Утім далеко не всі дослідники підтримують дану точку зору про можливість зловживання суб'єктивним правом так же, як і перевищення меж його здійснення. Саме зведення свободи особи до рамок матеріального зобов'язання є вже обмеженням. Вони утискують, зменшують свободу особи, тож, зазначав Ф.К. Савінні, заслуговують юридичного захисту лише настільки, наскільки вона позитивно вимагається необхідністю цивільного обороту [2, с. 68]. Саме таку причину обмеження договірної відповідальності у окремих українських законах вбачає і Є.О. Мічурін [3, с. 84]. При цьому прихильники даної теорії вказують, що зловживання правом фактично є порушенням конкретних правових приписів, оскільки особа діє всупереч встановленому правилу, і повністю охоплюється диспозиціями конкретних забороняючих норм цивільного законодавства. Відтак для конструкції зловживання правом місця не залишається. Тому дії, що здаються зловживанням правом, насправді вчиняються за межами права, коли особа переходить межі дозволеного та діє всупереч праву [4, с. 426].

Ми не можемо підтримати такий науковий підхід. Давайте детальніше оцінимо наведену дискусію у контексті вивчення коментованого посилання. Дійсно, особа може в межах існування її суб'єктивного права (в тому числі і впродовж строку дії) самостійно обирати способи та спрямованість його реалізації. Серед останніх можуть бути і такі, що, наприклад, завдають шкоди іншим правоволодільцям. Скажімо, власник автомобіля паркує його таким чином, що завадить іншим особам проїздити до свого житла чи гаражів. Тут власник діє у своєму праві, але його реалізація шкодить оточуючим суб'єктам. Таке неналежне використання права має кваліфікуватися як зловживання.

Разом з тим, слід погодитися, що зловживання правом пов'язане не із змістом самого права, а з його здійсненням [5, с. 32], тому вчинення окремих дій як правомірних, так і неправомірних поза межами змісту права слід кваліфікувати як такі, що не спираються на суб'єктивне право. Існує й інша точка зору: здійснення суб'єктивного права поза його межами або змістом [6, с. 50] також є зловживанням правом. Проте, хибність такої позиції яскраво висвітлюється при аналізі можливостей реалізації матеріального права поза часовими межами його існування. Стосовно здійснення управненою особою повноважень, що складають зміст суб'єктивного права, до початку існування чи після закінчення права справедливим буде твердження М.М. Агаркова, що такі дії відбулися за межами права і тому не можуть вважатися зловживанням правом [4, с. 427]. Зрозуміло, що пред'явлення уповноваженою особою вимог поза часовими межами здійснення права потягне неможливість його реалізації. Особа здійснила юридично значимий вчинок за межами строків існування певного суб'єктивного права, тому буде помилковим вважати її суб'єктом, що реалізує (вживає) своє право. Подібні дії слід розглядати не як зловживання правом, а як протиправні.

При цьому маємо відмітити, що вчинення певних дій, які не витікають з наявного у особи суб'єктивного цивільного права не тотожне протиправності діяння. Дії можуть визнаватися протиправними, якщо вони протирічать законодавчим приписам. У разі ж, коли дії, хоча і не ґрунтуються на належному особі суб'єктивному праві, але не вступають у протиріччя з вимогами закону та відповідають критеріям інтересу особи, їх необхідно визнавати правомірними (ч. 2 ст. 15 ЦК України).

Здійснення суб'єктивного права поза межами його існування не може кваліфікуватися як зловживання правом, бо права, насправді, ще або вже немає. Як влучно казав М. Планіоль, право або припиняється, або починається зловживання (*Le droit cesse ou l'abus commence*) [7, с. 157]. Тож, вчинки, котрі відповідають обсягу суб'єктивних повноважень особи поза періодом їхнього існування слід розглядати не інакше, як здійснення дій, що не становлять повного змісту права, тобто як вчинення їх без належних підстав. У результаті – може настати відмова у захисті права в зв'язку з неналежністю його особі. В даному контексті не можна погодитися з твердженням, що використання права поза межами його дії є зловживанням правом [8, с. 16; 9, с. 154], оскільки жодного права вже не існує.

Обмеження у зобов'язальному праві виділялися деякими вченими з суспільно значимою метою на загальнонауковому рівні [2, с. 68]. Для зловживання правом необхідно, як мінімум, ним володіти, оскільки даний прояв при відсутності права є поведінкою всупереч праву і, отже, підпадає під визначення звичайного правопорушення [10, с. 63]. Відповідно до чинного українського цивільного законодавства у якості неправомірних та караних розцінюються лише діяння щодо здійснення свого права на шкоду іншим особам, культурній спадщині, всупереч закону чи моральним засадам суспільства (ст. 13 ЦКУ). Таким чином поняття зловживання правом не охоплює випадків його здійснення поза межами (в тому числі часовими) існування. Вчинки, здійснені суб'єктом права поза періодом їхнього існування, навіть якщо вони відповідають обсягу повноважень особи, слід розглядати не інакше, як здійснення дій, що не становлять повного змісту права, тобто як вчинення їх без належних підстав.

Отже, зловживання правом можливе лише упродовж строку його існування шляхом вчинення певних дій в своєму праві, але ці дії спрямовані проти охоронюваних законом інтересів інших осіб. Елементами зловживання можуть бути недотримання змісту суб'єктивного права в частині обсягу чи мети його реалізації. Натомість, як вбачається, матеріальне право може бути здійснене носієм у будь-який момент його чинності, «несвоєчасне» здійснення права упродовж строку його існування не може кваліфікуватися як зловживання. Втім, доводиться чути твердження на кшталт того, що суб'єктивне право, будучи реалізованим «не в той момент» протягом його дії може також порушити

інтереси інших осіб, відтак то може бути зловживанням. Ця позиція заслуговує на критичну оцінку.

Буквальне тлумачення положень українського законодавства дозволяє дійти висновку про тотожність юридичної природи регулятивних та охоронних зобов'язальних відносин, зокрема в частині темпоральних меж їхньої реалізації. Якщо екстраполювати наведені вище положення про належність здійснення права саме в деякі періоди його існування на охоронні правовідносини (наприклад, ті, що проявляються у здійсненні матеріального права особи на позов), можемо дійти висновку, що звернення за судовим захистом у певні періоди позовної давності має бути кваліфіковане як реалізація права проти його призначення. Наприклад, коли відповідач хворіє тощо. Дозволимо собі категорично не погодитися з даною тезою. Час здійснення права в межах строку існування не може впливати на вибір способу його реалізації (скажімо, у наведеному нами наразі прикладі, хвороба відповідача враховується іншими юридичними механізмами, наприклад шляхом відновлення позовної давності). Обираючи період та час реалізації свого повноваження в межах об'єму та часу дії права, особа вчиняє його реалізацію. Здійснюючи право неналежним чином, вона тим самим як би заміняє дозволені форми поведінки на недозволені [11, с. 83]. Але встановлений для здійснення суб'єктивного права час якраз і визначає межі можливої поведінки правоволодільця в розумінні наявності чи відсутності у особи суб'єктивного права у даний конкретний момент. Після закінчення чи до початку дії права зловживання не може бути з огляду на те, що у фігуранта відсутнє право, прояви якого він вчиняє. Тож будь-які випадки реалізації права «не в той момент» протягом його дії не входять до поняття зловживання.

З урахуванням викладеного вище можемо дійти деяких висновків. Сучасна доктрина та законодавство притримуються тези про можливість зловживання правом його носієм. При цьому очевидно, що таке зловживання є вчиненням уповноваженим дій «в своєму праві», проте ці дії спрямовані проти інших охоронюваних прав та інтересів.

Зміст практичного застосування правила про реалізацію суб'єктивного матеріального права протягом строку його існування можна звести до науково обгрунтованого принципу здійснення цивільних прав. За своєю правовою силою зазначений принцип полягає у законодавчому закріпленні загального обов'язку для будь-якої управленої особи здійснювати належні їй повноваження лише в межах змісту відповідного суб'єктивного матеріального права. Іншими словами, реалізація суб'єктивного права можлива лише в певних межах, що характеризують його зміст, строк та характер здійснення. Не викликає сумнівів той факт, що межі здійснення права визначаються не тільки його змістом, встановленим згідно з правовими приписами, котрі містяться в конкретних нормах законодавства, а й часовими рамками його

існування. Будь-які дії, вчинені особою поза межами тривалості її права, слід розглядати як правопорушення.

Список використаної літератури:

1. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія [Текст] / В.В. Луць. — К.: Юрінком Інтер, 2013. — 320 с.
2. Нолькен А. Договоры в пользу третьих лиц. [Текст] / А. Нолькен. — СПб.: Типография императорской академии наук, 1885. — 230 с.
3. Мічурін Є.О. До природи обмежень майнових прав фізичних осіб. [Текст] / Є.О. Мічурін // Форум права. — 2006. — № 3. — С. 81-86.
4. Агарков М.М. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве. [Текст] / М.М. Агарков. — М.: АН СССР, 1946. — № 6. — С. 422-436.
5. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав [Текст] / В.П. Грибанов. — М.: Российское право, 1992. — 208 с.
6. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения [Текст] / Е.А. Флейшиц. — М.: Госюриздат, 1951. — 239 с.
7. Planiol M., Ripert G. Traite elementaire de droit civile. [Text] / M. Planiol. — Paris: 1946. — 285 p.
8. Белоножкин А.Ю. Содержание и форма злоупотребления субъективным гражданским правом. [Текст] А.Ю. Белоножкин / Автореф. дисс. ....канд. юрид. наук. — Волгоград, 2005. — 22 с.
9. Поротикова О.А. Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом. [Текст] / О.А. Поротикова / 2-е изд. — М.: Волтерс Клувер, 2008. — 280 с.
10. Малейн Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР, [Текст] / Н.С. Малейн. — М. Юридическая литература, 1981. — 216 с.
11. Иоффе О.С., Грибанов В.П. Пределы осуществления субъективных гражданских прав [Текст] / О.С. Иоффе, В.П. Грибанов // Советское государство и право. — 1964. — № 7. — С. 76-85.

АДАМОВА О. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

«ФАКТИЧНИЙ ШЛЮБ» ЯК ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛІЯ СЬОГОДЕННЯ

Сім'я може розглядатися у декількох значеннях. У соціологічному аспекті довгі роки був визначальним для радянських науковців. Сім'єзнавство, при окресленні понять сім'ї та шлюбу, відштовхується від поняття моногамії. Моногамія — форма шлюбу та сім'ї, за якої чоловік одружений лише на одній жінці, а жінка заміжня лише за одним чоловіком. Подружній союз між ними укладається надовго, іноді на все життя і в тій чи іншій мірі є санкціонованим суспільством

та державою. Моногамний шлюб є також монолокальним, тобто подружжя входить в склад одного господарства. Виділяють декілька форм моногамії. Конкубінат — форма тривалого фактичного шлюбу, що не отримала суспільного визнання (дружина — конкубіна). Консенсуальний шлюб — шлюб, укладений відповідно до звичаїв за спільною згодою та не оформлений по законам країни. В Латинській Америці називаються вільними союзами. Співжиття — відкритий статевий і господарсько-побутовий союз, що не отримав суспільного визнання. Не передбачає ні обов'язків на все життя, ні участі суспільства при завершенні».

Справді, «союз між чоловіком та жінкою, що має певні юридичні наслідки, називається шлюбом, однак, форми шлюбу, так само як і його наслідки, настільки різноманітні, що практично неможливо дати їм загальну характеристику.

Втручання права в настільки делікатну царину взаємовідносин між людьми без проведення відповідних попередніх соціологічних досліджень: накопичення інформації про реальне розповсюдження «фактичних шлюбів» у суспільстві, соціальний статус їх учасників, причини їх виникнення та розпаду, термін існування, наявність дітей тощо, неприпустимо. Але саме специфіка об'єкту дослідження надзвичайно ускладнює отримання необхідних даних.

Суспільна свідомість високо оцінює значення шлюбу для людини і суспільства. Однак, якщо півстоліття тому співжиття неодружених пар шокувало суспільство і засуджувалось, то сьогодні це звичайне явище. Будучи свідком хиткості шлюбу, багато хто розглядає таке співжиття як розсудливий та завбачливий спосіб уникнути в разі припинення стосунків складного і витратного процесу розлучення. Суспільна свідомість високо оцінює значення шлюбу для людини і суспільства. Однак, якщо півстоліття тому співжиття неодружених пар шокувало суспільство і засуджувалось, то сьогодні це звичайне явище. Будучи свідком хиткості шлюбу, багато хто розглядає таке співжиття як розсудливий та завбачливий спосіб уникнути в разі припинення стосунків складного і витратного процесу розлучення.

Таке подружжя: чоловік — неодружений, дружина — заміжня: саме з такою відмінністю зіштовхнулися соціологи, досліджуючи явище так званого фактичного шлюбу. Особлива увага соціологів до інституту фактичного шлюбу цілком виправдана. І не лише тому, що це явище стрімко розростається. Зростання престижу фактичних шлюбів, котрі обходяться без державної реєстрації, — це вимушений вибір пар, партнери в яких (чи один з них) по різних причинах, від матеріальних до психологічних, не готові або не бажають взяти відповідальність один за одного.

Ст. 3 Сімейного кодексу України містить ознаки сім'ї, однак, зазначена норма має на увазі створення сім'ї у юридичному значенні цього поняття, оскільки «сім'я» як явище природне та соціальне

існує незалежно від приписів норм права, а її ознаки і підстави виникнення визначаються нормами не позитивного права (права в юридичному значенні цього слова), а природного права. Що стосується поняття сім'ї як правової категорії, зокрема, як категорії законодавства, то воно визначається законодавцем вольовим шляхом і може змінюватися залежно від уявлень суспільства та державної політики у відповідній галузі.

З огляду на це, можна зробити висновок, що у ч. 4 ст. 3 СК України йдеться не просто про «підстави створення сім'ї», а саме про «підстави створення сім'ї у юридичному значенні» (як правової категорії).

З урахуванням того, що в новому СК України по суті законодавчо визнаються фактичні шлюбні відносини, немає підстав уникати терміну «фактичний шлюб» та намагатися його штучно завуалювати іншими словосполученнями.

АДАХОВСЬКА Н. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Актуальність зазначеної проблематики зумовлена тим, що у процесі інтеграції України до європейського та світового співтовариства значно зростає значення приватних відносин, ускладнених іноземним елементом. Безумовно, це в повній мірі стосується і таких інститутів, як опіка та піклування, які в свою чергу потребують належного правового регулювання за допомогою колізійних та матеріально-правових норм.

В цьому аспекті слід зазначити, що ці правовідносини більшою мірою публічно-правові, ніж приватно-правові, хоча акцент у правовому регулюванні цих відносин явно зміщений у бік приватного права. Відносини, що виникають при здійсненні опіки та піклування, є приватно-правовими, хоча безперечно, що і в них присутній публічно-правовий елемент, оскільки органи опіки та піклування вступають з опікуном у публічно-правові відносини, здійснюючи нагляд за їх діяльністю. Приватно-правовими на цій стадії розвитку правовідносин є правовідносини між опікуном (піклувальником) і підопічним (так звані внутрішні правовідносини). Таким чином, в загальній системі правовідносин з опіки та піклування можна виділити, хоча і з певною часткою умовності, приватно-правові відносини з елементами публічності та публічно-правові відносини з елементами приватного права.

Необхідно звернути увагу, що у багатьох країнах світу інститут опіки та піклування регулюється в рамках цивільного законодавства, але існують при цьому свої відмінності. В деякій мірі це пов'язано з тим, що сімейне право як самостійна галузь є далеко не у всіх юрисдикціях, а є галуззю цивільного права. Законодавство окремих країн підпорядковує всі аспекти опіки (піклування) єдиною колізійною прив'язки: закону доміцилія (місце постійного проживання) недієздатного; закону громадянства підопічного; закону країни суду.

Так, наприклад, у Великобританії панівною колізійною прив'язкою є англійське право (закон суду). В той час, як у Німеччині опіка над іноземцем може бути призначена тільки в тому випадку, якщо він має місце проживання або місце перебування на території Німеччини і якщо держава громадянства іноземця перебирає піклування про нього, хоча відповідно до законів цієї держави над такою особою повинна бути встановлена опіка.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства у новітніх кодифікаціях міжнародного приватного права проявляється тенденція розширення застосування інституту автономії волі сторін: «Сторони можуть вибрати застосовне до опіки право. Якщо сторони не вибирали право, застосовується право місця, в якому знаходиться майно опікуваного або в якому виникло ставлення опіки».

Проте відзначимо, що сучасним законодавцем передбачено колізійне регулювання опіки та піклування у Цивільному кодексі України. Встановлення і скасування опіки та піклування здійснюється відповідно до особистого закону підопічного, а саме передбачає, що особистий закон опікуна (піклувальника) застосовується для встановлення його обов'язку прийняти опіку (піклування). Відносини між опікуном і підопічною особою визначаються згідно із законом компетентної установи — відповідно до права країни, установа якої встановила опіку. Закон компетентної установи це основна колізійна прив'язка даної норми. Поряд із загальним колізійним правилом для регулювання відносин між опікуном і підопічним встановлена спеціальна альтернативна прив'язка до закону. Так, застосування українського права має обмежений характер: підопічний має в Україні місце проживання і українське право має для нього більш сприятливий характер. Отже, особливістю українського законодавства є те, що Цивільний кодекс України містить «ланцюжок» колізійних норм: окремі аспекти одного і того ж правовідношення регулюються за допомогою різних колізійних прив'язок.

В українській цивілістичній доктрині колізійному регулюванню опіки та піклування присвячена ст. 24 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлення і скасування опіки та піклування над малолітніми, неповнолітніми, недієздатними особами, особами, цивільна дієздатність яких обмежена, регулюються особистим законом підопічного (*lex personalis*).

Аналіз чинного законодавства показує, що на регулювання відносин опіки та піклування можуть «претендувати» особистий закон (*lex personalis*) опікуна чи піклувальника, підопічної особи (це може бути право країни громадянства або місця проживання цих осіб); право країни, орган якої встановив опіку чи піклування; право країни, орган якої призначив опікуна чи піклувальника; право країни, де знаходиться майно, щодо якого встановлюється опіка чи піклування.

Проаналізувавши досвід колізійного регулювання опіки та піклування в іноземних країнах дійшли до висновку, що подальше вдосконалення законодавства України в цій сфері, приєднання до інших міжнародних конвенцій і договорів з міжнародного приватного права, може стати запорукою належного правового регулювання опіки та піклування, з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав підопічних осіб. Головним завданням сучасної юридичної науки є систематизація та узагальнення накопиченого теоретичного матеріалу та вироблення на його основі ефективних правових засобів подолання недоліків та прогалин в сфері опіки та піклування з іноземним елементом і усунення суперечностей між колізійними нормами національного та міжнародного права.

БЕРНАЗ-ЛУКАВЕЦЬКА О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Під інформаційною безпекою розуміють стан захищеності інформації та інформаційного середовища від випадкових або навмисних впливів природного або штучного характеру, які можуть завдати неприйнятного збитку суб'єктам інформаційних відносин, (в тому числі власникам і користувачам інформації). Захистом інформації є комплекс заходів, які спрямовані на забезпечення інформаційної безпеки.

Найпоширеніша модель інформаційної безпеки базується на забезпеченні трьох властивостей інформації: конфіденційність, цілісність і доступність.

Під конфіденційністю інформації потрібно розуміти те, що з нею може ознайомитися тільки обмежене коло осіб, встановлене її власником. У випадку, коли доступ до інформації отримує неуповноважена особа, відбувається її втрата.

Щодо цілісності інформації, то вона визначається її здатністю зберігатися в неспотвореному вигляді. Неправомірні, і не передбачені власником зміни інформації призводять до втрати цілісності.

Доступність інформації визначається здатністю системи надавати своєчасний безперешкодний доступ до інформації суб'єктам, що володіє відповідними повноваженнями. Знищення або блокування інформації (в результаті помилки або навмисного дії) призводить до втрати доступності, яка є важливим атрибутом функціонування інформаційних систем, орієнтованих на обслуговування клієнтів.

Крім перерахованих трьох властивостей додатково виділяють ще дві властивості, важливих для інформаційної безпеки: автентичність і апелювання. Автентичністю є можливість достовірно встановити автора повідомлення, а до апелювання відноситься можливість довести, що автором є саме ця людина і ніхто інший.

Найбільш важливі вимоги безпеки, що повинні бути реалізовані в системах електронного документообігу, наступні:

- аутентифікація та авторизація — перевірка заявленої ідентичності та надання права доступу;
- цілісність — підтримка цілісності даних і виявлення змін;
- конфіденційність — дані не можуть бути передані стороннім особам або системам;
- незаперечність — версифікатор може отримати докази, що підтверджують цілісність та походження даних;
- погодження — отримання, облік, відстеження інформованої згоди пацієнта на доступ до його медичних даних;
- аудит — всі дії повинні бути записані в хронологічному порядку;

Проблема захисту інформації у сфері банківських послуг та формування систем інформаційної безпеки на даний час є достатньою актуальною. Для того щоб її уникнути необхідно розуміти з якими загрозами можна стикнутись.

На думку І.О. Ларіної та Т.Ю. Мазуриної, до рейтингу значущості загроз відносяться: навмисне розкрадання інформації всередині організації; недбалість співробітників, що допустили витік інформації; апаратні та програмні збої; шкідливі програми; зовнішнє фінансове шахрайство; хакерські атаки; стихійні лиха та катаклізми.

Сьогодні майже не залишилося суто паперових процесів, всюди використовуються комп'ютерні технології. Безготівкові гроші, цінні папери, платіжні доручення, договори, дані клієнтів — оцифровані. Так, загрози інформаційній безпеці у банківській сфері перестали бути суто технологічними, а обернулися фінансовими, іміджевими, юридичними та іншими ризиками [1, с. 61-64].

Сьогодні вся система управління захистом інформації будується на загальновідомих постулатах. Клієнт не вибере послугу у фінансовій установі, якщо не буде впевнений у збереженні своїх грошей

та персональних даних. Тому захист інформації є обов'язковою складовою частиною банківських послуг.

Всі засоби захисту інформації можна поділити на дві групи: внутрішні, а саме запобігання загроз, що виходять з внутрішніх джерел та зовнішні, що включають запобігання загроз, що виходять ззовні.

До систем захисту інформації, що забезпечують безпеку фінансової установи відносять наступні засоби захисту: фізичні, законодавчі, організаційні, програмно-технічні. Фізичні засоби захисту засновані на створенні фізичних перешкод для зловмисника, які перегороджують йому шлях до інформації (сувора система пропуску на територію і в приміщення з апаратурою або з носіями інформації). До законодавчих засобів захисту відносяться законодавчі акти, які регламентують правила використання й обробки інформації обмеженого доступу і встановлюють кримінальну відповідальність за порушення цих правил. Під організаційним розуміється захист інформації шляхом регулювання доступу до всіх ресурсів системи (технічним засобом, система безпеки телекомунікацій та зв'язку, програмним елементом тощо) [2].

Список використаної літератури:

1. Ларина О.И., Мазурина Т.Ю. Некоторые аспекты создания информационной безопасности в банке // Деньги и кредит. — 2012. — № 7. — С. 61-64.
2. Козаченко І.П., Голубев В.О. Загальні принципи захисту інформації в банківських автоматизованих системах / І.П. Козаченко, В.О. Голубев // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bezpeka.com/>

ГЛИНЯНА К. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ОBOB'ЯЗKOBY ЧACTKY МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ДІТЕЙ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Сучасне вітчизняне спадкове законодавство надає можливість кожному громадянину вільно виявити свою волю щодо майбутньої долі належного йому майна. Будь-яка дієздатна особа має право скласти заповіт та призначити на свій розсуд спадкоємців. Об'єктивна заінтересованість суб'єктів у самостійному розпорядженні належними їм правами та майном законодавчо закріплена ст. 12 ЦК України.

Принципово важливий елемент сучасного спадкового права — право спадкоємців на обов'язкову частку спадщини — виник ще в римському

приватному праві, коли близьким родичам померлого надавалося право на спадщину незалежно від останньої волі спадкодавця [1, с. 60].

Чинним цивільним законодавством право на обов'язкову частку спадщини надано: непрацездатним і неповнолітнім дітям заповідача; непрацездатним батькам; непрацездатному подружжю.

Так, маємо зазначити, що малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, мають право на обов'язкову частку, незалежно від їх кровного походження. Оскільки за ч. 1 ст. 1260 ЦК України у разі спадкування за законом усиновлений та усиновлювач прирівнюються до родичів за походженням, а з кровними батьками усиновлений втрачає правовий зв'язок і не спадкує за законом після їхньої смерті (абзац перший ч. 2 ст. 1260 ЦК України), право на обов'язкову частку виникає також у осіб, які були усиновлені спадкодавцем на час відкриття спадщини, за умови їх малоліття, неповноліття або непрацездатності. Якщо діти є малолітніми або неповнолітніми, саме ці факти дають підставу їм закликатися до спадкування. Тому навіть у випадку, коли неповнолітній наділений повною цивільною дієздатністю (ст. ст. 34-35 ЦК України), це не позбавляє його права на обов'язкову частку у спадщині [2].

Як свідчить судова практика, позови спадкоємців про надання їм обов'язкової частки спадкового майна зустрічаються досить часто. Так, 13 лютого Конституційний Суд України оприлюднив прийняте 11 лютого 2014 року Рішення у справі № 1-рп/2014 за конституційним зверненням громадянина Запорожцева Олександра Семеновича щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України (справа про право на обов'язкову частку у спадщині повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця). Згідно з яким, Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному зверненні питання, виходить з того, що засади шлюбу, сім'ї, правовий режим власності визначаються виключно законами України, а загальні положення про право власності, його зміст, здійснення та підстави набуття визначені в Кодексі. Згідно з Кодексом, суб'єкт права власності, яким є заповідач (спадкодавець), на випадок своєї смерті має право шляхом вчинення заповіту розпоряджатися своєю власністю — спадщиною, до складу якої законом віднесені усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. За своєю юридичною природою свобода розпорядження власністю шляхом вчинення заповіту (свобода заповіту) є одним із основоположних принципів спадкового права, при цьому вона не є абсолютною. Кодексом визначено обмеження волі заповідача щодо права розпоряджатися власністю (обмеження принципу свободи заповіту) шляхом установлення права окремої категорії осіб на обов'язкову частку у спадщині. Право на обов'язкову частку у спадщині мають малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки, які

спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). Отже, принцип свободи розпорядження власністю шляхом вчинення заповіту передбачає широкий обсяг правомочностей заповідача, згідно з якими він своїм волевиявленням може вплинути на зміст спадкових правовідносин. Однак застосування цього принципу обмежується законодавчо встановленою для окремої категорії спадкоємців гарантією, за якою, незалежно від змісту заповіту, особи, визначені в частині першій статті 1241 Кодексу, спадкують половину частки, яка належала б їм у разі спадкування за законом. Перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, встановлений Кодексом, є вичерпним і дає підстави віднести цих осіб до членів сім'ї чи найближчих родичів спадкодавця.

Зазначимо, що аналогічно вирішено питання щодо кола необхідних спадкоємців і ст. 1064 ЦК Республіки Беларусь, відповідно до якої непрацездатним і неповнолітнім дітям, непрацездатному подружжю і непрацездатним батькам надано право на обов'язкову частку в розмірі 1/2 від законної.

Принципово інший шлях обрала Республіка Грузія, яка обмежила свободу заповіту, надавши перевагу захисту інтересів близьких родичів померлого. Так, ст. 1371 нового ЦК Грузії право на обов'язкову частку спадщини у розмірі половини законної, надано дітям, батькам та подружжю померлого. Іншими словами, право на спадщину надано найближчим родичам померлого і подружжю, незалежно від того, непрацездатні вони чи ні.

У Швейцарії правом на обов'язкову частку у спадщині наділені низхідні родичі спадкодавця, його батьки та вдова (вдівець). Обов'язкова частка низхідних родичів спадкодавця складає % частки, що належала б їм при спадкуванні за законом; щодо батьків та вдови (вдівця) така частка складає в кожному випадку. Позбавити спадкоємця права на обов'язкову частку у спадщині можливо, однак за умови, що він вчинив злочин щодо спадкодавця чи його близьких родичів або грубо порушив обов'язки, покладені на нього законом щодо спадкодавця та його сім'ї.

Відповідно до ст. 723 ЦК Перу обов'язкову частку складає частина спадщини, щодо якої спадкодавець не має свободи заповідального розпорядження, якщо у нього є обов'язкові спадкоємці. До обов'язкових спадкоємців належать діти та їх низхідні родині, батьки та їх висхідні, а також вдова (вдівець).

Той, хто має дітей та інших низхідних родичів або іншого з подружжя, має право вільно розпорядитися у заповіті не більш ніж 1/3 свого майна (ст. 725 ЦК Перу).

Той, хто має батьків та інших висхідних родичів, має право вільно розпорядитися у заповіті не більш ніж 1/2 свого майна (ст. 726 ЦК Перу).

Австрійське законодавство зараховує до обов'язкових спадкоємців дітей спадкодавця, а за їх відсутності — його батьків, а також одного з подружжя. Під дітьми мають на увазі також внуків та правнуків, а під батьками — всіх бабів та дідів.

Обов'язкова частка кожної дитини та одного з подружжя складає половину того, що належало б кожному з них при спадкуванні за законом. За висхідною лінією кожний обов'язковий спадкоємець має право на третину того, що він отримав би при спадкуванні за законом. Причому допускається зменшення обов'язкової частки у спадщині, якщо особа, яка має право на її отримання, та спадкодавець ніколи не перебували у близьких відносинах, що зазвичай існують в сім'ї між подібними родичами. Однак зазначене право не може бути реалізоване, якщо заповідач безпідставно відхилив здійснення права на особисте спілкування з особою, яка має право на отримання обов'язкової частки у спадщині (§ 773a ЦК Австрії).

Вітчизняний законодавець виключив утриманців з числа необхідних спадкоємців, розширивши тим самим свободу заповіту. Обмеження кола необхідних спадкоємців має своє пояснення. Якщо від утримання непрацездатних батьків та подружжя, непрацездатних або неповнолітніх дітей спадкодавець за життя не має права відмовитися, оскільки за чинним шлюбно-сімейним законодавством на нього може бути покладено обов'язок шляхом аліментування утримувати цю категорію осіб (статті 75, 172, 180 СК України), то утримання інших непрацездатних осіб, які не є близькими родичами, залежить виключно від його доброї волі.

У випадку, коли спадкодавець вважає недоцільним надалі надавати таким особам утримання, регулювання цього питання виходить за межі правового поля, оскільки це є особистою справою кожної особи і може йтися лише про моральний бік такого вчинку.

З призначенням обов'язкової частки спадщини як засобу матеріального забезпечення близьких до спадкодавця непрацездатних осіб пов'язано і питання визначення розміру її оптимальної частки. У вітчизняному законодавстві розмір обов'язкової частки варіювався від 2/3 за ЦК УРСР від 1963 р. до 1/2 в чинному ЦК України. Разом з тим згідно п. 2 ст. 1241 ЦК України суду надано право зменшувати розмір обов'язкової частки з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення [2].

Ми вважаємо, що обставини, які можуть бути підставою для зменшення розміру обов'язкової частки, ніяким чином не можуть стосуватись малолітніх та неповнолітніх дітей, так як за своїм віком вони не можуть вчиняти дій, які б призвели до негативних наслідків. Права дітей у таких випадках мають захищатись особливо, незалежно від обставин переходу спадку, призначення спадкоємця, та їх взаємовідношень із спадкодавцем.

Список використаної літератури:

1. Заїка Ю. Необхідні спадкоємці та розмір їх обов'язкової частки за новим цивільним законодавством України // Цивільне право. — 2004. — вересень. — С. 60-62.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2003.

ВОРОНІНА Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук

СТРАХУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Невід'ємною частиною соціальної політики будь-якої держави є соціальний захист військовослужбовців, ветеранів армії і флоту, членів їх сімей. Вона являє собою систему заходів, спрямованих на компенсацію деяких обмежень конституційних прав людей у погонах. Захист Вітчизни пов'язаний з підвищеним ризиком для життя та здоров'я військовослужбовців. Тому в багатьох країнах світу передбачається такий вид соціального захисту, як страхування.

Обов'язкове страхування військовослужбовців в Україні існувало з 1995 р. по 25 грудня 2013 р., поки уряд не прийняв постанову № 975, що замінила страховий захист одноразовою компенсацією з бюджету. На думку О.М. Залетова така заміна, ймовірно, була виправданою, оскільки останніми роками страхування військовослужбовців в Україні було формальним, а не реальним видом захисту». Однак на сьогодні, страхування може стати додатковим захистом до вже існуючої бюджетної компенсації, але для цього потрібно створити спеціальну страховку. «Для забезпечення додаткових соціальних гарантій військовослужбовцям уряд має розробити стандартний страховий продукт, який передбачатиме можливість оплати страхування не тільки за рахунок держбюджету, а й за рахунок спонсорів, а також забезпечувати загальний страховий захист військових у розмірі від 1 млн грн» [1]. Щодо добровільного страхування, то настання страхового випадку в результаті військових дій є стандартним винятком у всіх договорах страхування. Страхування військових має бути обов'язковим видом захисту або субсидованим державою. Послуга може бути і добровільною, але в такому випадку потрібно згода страховиків та підтримки держави.

Від нещасного випадку (з урахуванням ризику смерті) були застраховані 30 військових, що беруть участь в антитерористичній операції на сході України.

Сума страхування і бренд страховика, який продав захист військовим, невідомі, але страховий платіж склав 2,5 тис. грн за одного застрахованого. Страхувальником виступив приватний бізнес, що забезпечує фінансову підтримку військовослужбовців.

В даний час страхування військовослужбовців широко поширене в багатьох країнах світу, але має різні форми і межі застосування. Військово-політичне керівництво більшості країн — учасників блоку НАТО розглядає дотримання соціально-правового статусу та гарантій військовослужбовців в якості обов'язкової умови збереження і зміцнення престижності та привабливості служби в Збройних Силах, а також стимулювання особового складу до підвищення професіоналізму і продовження військової кар'єри. За кордоном при розгляді питань соціального захисту військовослужбовців, особливо у випадках ушкодження здоров'я, перевага надається рішенням проблем тих військовослужбовців, які отримали ушкодження здоров'я при виконанні бойових завдань, в тому числі і при здійсненні антитерористичної діяльності.

Страхування американських військових реалізується в рамках конкретних страхових програм, прийнятих Конгресом США. Починаючи з 1919 р. і до теперішнього часу в США було 8 програм страхування.

Страхування військовослужбовців у США не обов'язкове і не завжди державне. У практиці страхування Сполучених Штатів утвердився щомісячний страховий внесок, який перераховується з зарплати військовослужбовця на рахунок страхової компанії. Величина щомісячного страхового внеску залежить від того, на яку максимальну страховий захист розрахований страховий поліс і за якою програмою страхування він діє. Так, наприклад, раніше при максимальній сумі страхового захисту в 50 тис. дол. щомісячний страховий внесок військовослужбовця за програмою за участю уряду США становив 4 дол.

Особисте страхування військовослужбовців США, швидше за все, класичне. Військовослужбовець може застрахувати своє життя на певну суму, купивши страховий поліс в одній з приватних страхових компаній (укласти договір страхування). При цьому військовослужбовець сам призначає вигодонабувачів і оплачує даний страховий поліс. Досить поширена сума максимального страхового покриття на випадок смерті військовослужбовця становить від 10 тис. до 50 тис. доларів [2].

Отже, зростаючий ризик заподіяння шкоди здоров'ю військовослужбовців вимагає від держави адекватних заходів, що збільшують захищеність зазначених категорій громадян. Вони повинні носити не декларативний характер, а базуватися на налагодженому механізмі їх практичної реалізації. В кожній цивілізованій країні така позиція держави є основним критерієм організації соціального захисту військовослужбовців щодо їх життя і здоров'я. Вітчизняна система захисту військовослужбовців являє собою складну систему, що складається з сукупності відносно відособлених елементів, одним з яких є обов'язкове державне страхування. Результати його функціонування, безсумнівно,

мають позитивну спрямованість. Однак жодна система не може вважатися ідеальною, позбавленою недоліків. Вона може бути оптимальною за деякими показниками і протягом обмеженого періоду часу. Впродовж життєвого циклу змінюються зовнішні параметри, що впливають на систему, відбувається її внутрішня трансформація. Ці чинники породжують необхідність її модернізації, удосконалення, а в деяких випадках і скасування [3].

Список використаної літератури:

1. Залетов, О. М. Страхування від нещасних випадків [Текст] : навч. посібник / О.М. Залетов, А.М. Соболев, О.В. Бондар. — К. : Міжнародна агенція «BeeZone», 2003. — 352 с.
2. Серьогін В.П., Вашкевич І.М. Закони Пентагону (Нотатки про військове праві США). — М., 1990.
3. Москаленко В.Ф. Медичне страхування — актуальна проблема військової медицини: стан і перспективи: інформаційно-аналітичний збірник / В.Ф. Москаленко, О.Г. Шекера — К.: ВИДАВНИЧИЙ ДІМ ЕКМО. — 2008. — 330 с.

GONCHARENKO V. A.

National University «Odessa Law Academy»,
Associate Professor of Civil Law, PhD, Associate Professor

PROPERTY RIGHTS OF COHABITING COUPLES IN ENGLAND

An increasing number of couples are living together without getting married or entering a civil partnership. Sometimes the court has had to consider what the term «cohabitation» means. Thus in *G v.G* [2000] 2 FLR 533 the court had to consider whether the parties were cohabiting. They were cohabiting because: there was a sexual relationship; some financial support; and the respondent's evidence demonstrated that from his perspective the parties were cohabiting.

During their relationship and on relationship breakdown, the property rights of cohabitants are governed by the general rules of property and contract law. Compared with married couples, cohabitants are therefore in a disadvantageous position on relationship breakdown, as the court has no discretionary jurisdiction equivalent to that of the divorce court to adjust their property rights according to their needs and resources and irrespective of their rights of ownership. The case of *Burns v. Burns* provides a good illustration of the disadvantages of being a cohabitant compared with a

spouse on relationship breakdown. In *Burns*, the female cohabitant (she had taken her partner's name) had cohabitated with her partner for nearly 20 years, during which time she had brought up the children and looked after the home. On the breakdown of their relationship, she claimed a beneficial interest in the home which was solely owned by her partner. However, the Court of Appeal dismissed her claim and, while expressing sympathy for her, held that it was the responsibility of Parliament, not the judges, to change the law. In *Hammond v. Mitchell*, on the other hand, the female cohabitant was successful in obtaining a beneficial interest in the home under a constructive trust on facts which were similar to those in *Burns*, but with the exception that Miss Mitchell and her cohabitant partner had exchanged a few words about the house at an earlier stage of their relationship. These few words were held to be sufficient evidence from which it could be inferred that she was to have an interest in the home under a constructive trust. The arbitrary and unsatisfactory nature of the law has led to increasing dissatisfaction and calls for reform.

A married couple cannot sign a binding pre-marriage or pre-nuptial contract which will prevent the courts from deciding how to distribute their property on divorce. However, unmarried couples are allowed to sign a cohabitation contract which sets out what will happen to their property when they separate. If the contract is valid under the normal rules of contract law (e.g. there was no misrepresentation), then the contract can be enforced.

A non-owner can claim a right of ownership in the home on the basis that he or she has a right of ownership in equity under a trust. In the case of land (which includes buildings on land), express trusts can only be created in writing. Thus, s.53(1)(a) of the Law of Property Act 1925 provides that interests in land can only be created or disposed of in writing, and s. 53 (1) (b) of the same Act provides that a declaration of trust in respect of land must be manifested and proved by writing. If there is no express trust, then it is necessary to consider whether there is an implied trust: a resulting trust; a constructive trust; or a proprietary estoppel.

A resulting trust is presumed to arise when A contributes to the purchase price of a piece of property which is put into B's name; or A transfers property to B, receiving nothing in return. In these cases it is presumed that B holds on trust for A. This presumption can be rebutted if there is evidence that the parties did not intend to create a trust. A presumption of advancement occurs where a husband transfers property to his wife or a father to his child, the presumption is of a gift. This presumption can be rebutted if there is evidence that he wanted to create a trust.

In order to establish a constructive trust, it is necessary to show a common intention to share ownership and actions by the claimant in reliance on the common intention. This is proved by evidence of an express agreement to share ownership or it can be inferred from a direct contribution to the purchase price or mortgage instalment. Unlike a resulting trust, financial contribution to the purchase of property is not needed. Instead, the

emphasis is on finding an express or implied agreement that the non-owner is entitled to a beneficial interest. However, where there is no express agreement or arrangement to share property, then some financial contribution, however small, is likely to be needed.

The court decides what size the beneficial interest should be. A resulting trust only gives the claimant a share proportionate to his or her financial contribution. With a constructive trust, on the other hand, the court determines the share by considering all the circumstances of the case.

At last, in order to be able to establish a proprietary estoppel it must be shown that:

- the owner of the property assured or promised to a person an interest in the property;
- person relied on the promise to her detriment;
- it would be unconscionable not to give a person an interest in the property.

The courts have said that the notion of conscionability (fairness) is at the heart of estoppel (*Gillett v. Holt* (2000)). In other words, there may be a degree of flexibility about the requirements if justice demands that the claimant be given an interest in the property. The following case is a classic example of how a proprietary estoppel can arise. Thus, Mr Jones and Mr Wayling formed a relationship. Jones told Wayling that if they moved in together and Wayling helped him run his hotel, then he would leave Wayling the hotel in his will. Mr Wayling moved in and did much work on the hotel over many years, receiving mere pocket money. When Jones died it was found that he had left the hotel in his will to someone else. Wayling claimed the property under a proprietary estoppel. Wayling could claim the property under a propriety estoppel. He had been promised that the hotel would be his and had relied on that promise to his detriment in working for minimal pay. Although he had acted partly in response to the promise and partly out of love, that did not prevent an estoppel from arising.

МАНЖОСОВА О. В.

Чернівецький інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Одним із особистих немайнових прав фізичної особи передбачених нормами чинного законодавства України, зокрема Цивільним кодексом України (надалі — ЦКУ), є право на охорону її здоров'я (ст. 283) та право на медичну допомогу (ст. 284) [1]. Ці права відносяться до групи особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, є невід'ємними та невідчужуваними та підлягають охороні та захисту. Особливе, «виключне» значення цих прав є безумовним, та чи настільки ж безумовним є механізм їх реалізації в Україні. Специфіка забезпечення та реалізації визначених прав полягає в існуючій на сьогодні та закріпленій нормами чинного законодавства системі охорони здоров'я, яка базується на бюджетному фінансуванні. На жаль, нинішній стан забезпечення реалізації прав людини на медичну допомогу в Україні є далеким від стандартів провідних демократичних держав. Отже, беззаперечною є необхідність кардинальних та системних реформ у визначеній сфері. Робота в цьому напрямку відповідними органами ведеться, проте виникає й значна кількість проблемних питань. Так одним з напрямків пропонованих Міністерством охорони здоров'я України (надалі — МОЗ) реформ, є можливість громадян вільно обрати собі лікаря первинної ланки (сімейних лікарів, педіатрів) та підписувати з ним прямі угоди з чітко прописаним обсягом послуг, гарантованих та оплачуваних державою. Дещо по іншому визначає питання договірних відносин Проект закону «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів», стаття 10 якого передбачає поняття «договір про медичне обслуговування населення», проте вживає його в розумінні домовленості медичних закладів різних форм власності та лікарів, що зареєстровані як фізичні особи-підприємці та відповідних державних органів в сфері охорони здоров'я, зокрема відзначаючи, що договір про медичне обслуговування населення укладається у письмовій (в т.ч. електронній) формі між Національною службою здоров'я України і закладами охорони здоров'я усіх форм власності та фізичними особами-підприємцями, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики. Договір про медичне обслуговування населення регулює

та визначає умови та обсяг надання застрахованим особам медичних послуг і лікарських засобів, вимоги щодо їх якості, порядок оплати тарифу покриття за надані медичні послуги та лікарські засоби, права та обов'язки сторін, а також відповідальність за невиконання або ненадлежащее виконання умов такого договору [3]. Щодо питання виникнення правовідносин між конкретним медичним працівником та пацієнтом, вказаний проект закону оперує поняттям «декларація про вибір лікаря первинної медичної допомоги», яку має подавати пацієнт при першому зверненні за наданням медичних послуг.

Розглядаючи передбачену можливість укладення цивільно-правового договору про надання медичних послуг між лікарем (виконавцем медичної послуги) та пацієнтом (замовником, споживачем послуги) слід звернути увагу на наступне. Визначений договір є цивільно-правовою категорією і відноситься до групи договорів про надання послуг. Нормами Цивільного кодексу України визначено, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (ст. 901), проте передбачено можливість й безоплатного надання послуг [1]. Виконавцями за договором про надання медичних послуг є заклади охорони здоров'я, тобто юридичні особи будь-якої форми власності й організаційно-правової форми або їх відокремлені підрозділи, основним завданням яких є забезпечення медичного обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників [3], а також фізичні особи, які здійснюють приватну медичну практику у якості. Слід відзначити, що мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я формується з урахуванням потреб населення в медичному обслуговуванні, необхідності забезпечення належної якості такого обслуговування, своєчасності, доступності для громадян, ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Створення й діяльність приватних медичних закладів підтримується державою. Необхідність у створенні приватного медичного закладу визначає не держава, а володілець на підставі маркетингових досліджень ринку медичних послуг і на власний ризик [4, с. 17]. Лікареві пропонується обрати будь-яку організаційно-правову форму, а саме набути правового статусу фізичної особи-підприємця або працювати в поліклініці, амбулаторії чи Центрі первинної медико-санітарної допомоги. І якщо можливість фізичної особи-підприємця бути стороною договору про надання послуги питань не виникає, то можливість лікаря, який є найманим працівником у відповідній юридичній особі, викликає цілу низку запитань, які стосуються щодо правового статусу сторін договору та змісту самого договору. Отже, не зважаючи на те, що відповідно до положень ст. 902 Цивільного кодексу України

виконавець повинен надавати послугу особисто, стороною в договорі є медичний заклад, а не конкретний медичний працівник, проте останній, згідно з ініціативою МОЗ України, може бути зазначений в договорі в якості безпосереднього надавача конкретних медичних послуг. Проте згідно з нормами ЦК, відповідальним в повному обсязі перед замовником за порушення договору, залишається медичний заклад.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 4. — С. 19.
3. Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів: Проект Закону [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20170310_1.html#2
4. Герц А.А., Класифікація договорів про надання медичних послуг / А.А. Герц // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. — Випуск 32. — Том 2. — 2015. — С. 112-115.
5. Майданик Р. Договір про надання медичних послуг / Р. Майданик // Медичне право № 5(1). — 2010. — С. 52-66.

ДОСТДАР Р. М.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теоретичної, конституційної
та цивілістичної юриспруденції, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП СВОБОДИ ЗАПОВІТУ В КОНТЕКСТІ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

У сучасному вітчизняному спадковому праві в якості загальних засад, принципів спадкового права називається принцип свободи заповіту (свобода волевиявлення спадкодавця). Цей принцип є доктринальним, він пов'язаний з принципом диспозитивності цивільно-правового регулювання — спадкодавець може на випадок смерті розпорядитися своїм майном склавши заповіт або цього не робити. У заповідальному розпорядженні він може визначити в якості спадкоємців будь-яких суб'єктів цивільного права, може поділити між ними майно, що йому належить, на свій розсуд. Укладання заповіту, його зміна і скасування — це виключна воля спадкодавця, на яку ніхто не має права впливати. З огляду на зазначене вище, дослідження принципу свободи заповіту в контексті прав неповнолітніх осіб є безперечно актуальним.

На різних етапах суспільного розвитку ставлення до визнання за особою свободи написання заповіту, можливості розпорядитися своїм майном після смерті суттєво змінювалося. Питання про свободу заповіту так чи інакше було порушене всіма існуючими спадковими теоріями і вирішення його визначалися тією точкою зору, яка була сформована щодо основ спадкування. Так, якщо було визначено, що спадкове право базується на сімейних началах, то спадкоємці спадкували за законом. І навпаки, якщо сім'ї відводилася незначна роль, то тоді за заповітом затверджувалася необмежена свобода.

Принцип свободи заповіту проявляється в першу чергу в тому, що кожен вправі заповідати майно на свій розсуд. З цього слідує, що особа може розпорядитися своїм майном, а може і не робити цього, причому вона не повинна мотивувати свої дії. Як зазначала Л. Козловська, свобода заповіту залишається діючою функцією у механізмі здійснення та захисту спадкових прав [1, с. 168]. До змісту принципу свободи заповіту також відносять «право заповідача на складання заповіту, а також на визначення майбутньої юридичної долі свого майна на свій розсуд шляхом складання заповіту» [2, с. 119]; «визначити в заповіті спадкоємцями одну або декількох осіб незалежно від того, чи перебувають вони зі спадкодавцем у сімейних, родинних відносинах (ч. 1 ст. 1235 ЦК України) або входять/не входять до кола спадкоємців за законом; позбавити права на спадкування будь-кого з числа спадкоємців за законом, за винятком осіб, що мають право на обов'язкову частку в спадщині (ч. 2, 3 ст. 1235 ЦК України); вибачити своїх негідних спадкоємців, закликавши їх до спадщини після втрати ними права на спадкування внаслідок вчинення протиправних чи аморальних вчинків (ст. 1224 ЦК України); визначити обсяг спадщини, тобто конкретні види майна, що передаються кожному зі спадкоємців за заповітом (ст. 1236 ЦК України); встановити заповідальний відказ (ст. 1237 ЦК України) або покласти на спадкоємця інші обов'язки (ст. 1240 ЦК України); підпризначити іншого спадкоємця (ст. 1244 ЦК України); укласти заповіт з умовою (ст. 1242 ЦК України); скласти секретний заповіт (ст. 1249 ЦК України); призначити виконавця заповіту (ст. 1286 ЦК України); у будь-який час змінити чи скасувати заповіт (ст. 1254 ЦК України)» [3].

Відповідно до норм чинного законодавства заповіт повинен бути складений особисто особою з повною цивільною дієздатністю, тому заповідач повинен бути присутнім при складанні заповіту та його документальному оформленні. Реалізація його через представника не дозволяється. Якщо заповідач у момент складання заповіту не усвідомлював значення своїх дій або не міг керувати ними, суд на підставі позовної заяви зацікавлених осіб може визнати заповіт недійсним.

Отже, здатність скласти заповіт залежить від віку, а також від того, чи розуміє особа значення та наслідки своїх дій. Цивільний кодекс

України вказує, що «право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю, тобто особа, яка досягла 18 років» (ст. 1234). Зазначимо, що відповідний підхід існує і в інших країнах, так в Англії, Франції, Швейцарії здатність скласти заповіт виникає у особи в повному обсязі з досягненням повноліття (18 років). У Цивільному кодексі України (ст. ст. 34, 35) передбачено, що у фізичної особи повна дієздатність може виникнути і до досягнення нею 18-ти років (при достроковій реєстрації шлюбу на підставі рішення суду; внаслідок укладення трудового договору; народження дитини; при бажанні займатися підприємницькою діяльністю).

Таким чином, в законодавстві України виникає колізія: неповнолітній, з одного боку, має право розпоряджатися своїми доходами (заробітком, стипендією тощо), а з іншого, він немає можливості розпорядитися шляхом складання заповіту зазначеними коштами. В даному випадку потрібно керуватися п. 17. Постанови Верховного суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування», згідно з яким, заповіт, складений особою, яка в установленому порядку набула повну цивільну дієздатність не визнається нікчемним. Отже, емансиповані особи, які в установленому порядку набули повну цивільну дієздатність, можуть укладати заповіт.

Стаття 35 ЦК України передбачає можливість зниження вікового цензу щодо набуття повної дієздатності неповнолітніми особами, тобто, якщо «повна цивільна дієздатність буде надана неповнолітньому за рішенням органу опіки та піклування або за рішенням суду, то вона поширюється на усі цивільні права та обов'язки», зокрема й на право на заповіт. Таким чином, «заповідальна дієздатність співвідноситься з поняттям повної дієздатності, яку неповнолітні отримали на законних підставах, адже у Цивільному кодексі України прямо зазначено, що повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки. Зрозуміло, на думку А.С. Молчанової, що для укладення заповіту 14-річним неповнолітнім, який згідно з рішенням суду уклав шлюб і став повністю дієздатним, існуватимуть перешкоди суто практичного характеру, оскільки відповідно до п. 2 Положення про паспорт громадянина України, цей документ видається особі по досягненню нею 16-річного віку. Такий неповнолітній не зможе посвідчити свою особу при виявленні бажання скласти заповіт. У даному випадку мова може йти про складання заповіту громадянином України, який досяг 16-річного віку» [4].

Отже, свобода заповіту є одним з основних принципів спадкового права, це можливість, яка надана фізичній особі, на власний розсуд розпорядитися власним майном у межах, визначених цивільним законодавством, на випадок своєї смерті, змінити чи скасувати заповіт, й неповнолітні особи, які в установленому порядку набули повну цивільну дієздатність, також мають цю правову можливість.

Список використаної літератури:

1. Козловська Л. Функціональне значення принципів спадкового права / Л. Козловська // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Юридичні науки. — 2014. — № 6-1. — С. 165-168.
2. Достдар Р. Рецепція права та правові традиції у сучасному спадковому праві України / Р. Достдар // Право України. — 2010. — № 6. — С. 117-121.
3. Оксанюк Н. Свобода заповіту як один з основних принципів спадкового права / Н. Оксанюк // Університетські наукові записки: Часопис Київського університету права. — 2012. — № 3. — С. 189-192.
4. Молчанова А.С. Актуальні проблеми складання заповіту неповнолітніми особами. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=63613>

ДІДЕНКО Л. В.

Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

НОРМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ЯК ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ

Положення про те, що норми цивільного процесуального права є передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин, має глибокий практичний зміст. Для виникнення будь-яких цивільних процесуальних правовідносин необхідна наявність норми права, що передбачає дані правовідносини. Це впливає із закріпленого цивільним процесуальним законодавством дозвільного способу правового регулювання цивільних процесуальних відносин.

Норми цивільного процесуального права — це загальні правила поведінки, встановлені для суду та інших учасників цивільного процесу. Цивільні процесуальні норми встановлюють межі поведінки не кожного конкретного суб'єкта, а всіх, хто звертається до суду або є іншим учасником цивільного процесу [3, с. 65].

Для виникнення будь-яких цивільних процесуальних правовідносин, норма, яка їх регулює, є необхідною. За відсутності відповідної правової норми про можливість участі особи як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, такі відносини виникнути не можуть.

Цивільна процесуальна правосуб'єктність — це встановлена законом можливість особи виступати суб'єктом цивільно-процесуальних правовідносин. Конституцією України передбачене необмежене право людини на звернення до суду для захисту своїх прав та охоронюваних законом

інтересів (ст. 55). Це положення викликає в судовій практиці чимало проблем у застосуванні законодавства про цивільне судочинство.

Для того, щоб почалося провадження у цивільній справі в суді, необхідно мати для цього відповідні до закону підстави.

Тільки в тому випадку, якщо особа звернеться в суд за захистом або визнанням свого права, суд буде мати можливість цей факт розглядати, оскільки право на звернення до суду — це сукупність об'єктивного права особи на захист свого інтересу й суб'єктивного права на звернення до суду; не завжди особа, яка вважає, що її право порушене або оспорується, звертається (або повинна в обов'язковому порядку звернутися) до суду для його захисту, але не завжди особа, яка звернулася до суду, має спеціальну правоздатність по конкретній справі.

Юридичними фактами, внаслідок яких виникають, змінюються або припиняються цивільні процесуальні правовідносини, є фактичні дії учасників процесу (подання заяви, надання клопотання, призначення експертизи та ін.).

Цивільний кодекс України передбачає й інші (несудові) форми захисту прав і інтересів людини (ст. 16), і звернення особи для захисту її права в судовому порядку, — це суб'єктивне право особи на захист її прав і інтересів [1, с. 78].

Відкриття провадження у справі здійснюється в порядку ст. 122 ЦПК, визначаючи *правову підставу для початку провадження у справі — подання заяви у встановленому законом порядку*.

Приводом виникнення цивільних процесуальних правовідносин є необхідність захисту порушеного або оспоруваного права або охоронюваного законом інтересу в справах позовного провадження й необхідність установлення певних обставин — юридичних фактів, зміни юридичного положення фізичної особи або її майна, з наявністю або відсутністю якого закон зв'язує виникнення, зміну або припинення майнових і особистих немайнових правовідносин.

Крім того, кожний суб'єкт при зверненні до суду повинен володіти конкретною правоздатністю, яка визначається з урахуванням передбачуваної встановленого законом його процесуального статусу, а також у залежності від характеру спірних матеріальних правовідносин та кола суб'єктів звернення за судовим захистом. Це стосується не тільки осіб, які звертаються до суду за захистом прав та інтересів, хоча вони не є належними позивачами [2, с. 24].

Таким чином, цивільні процесуальні правовідносини — це система врегульованих нормами цивільного процесуального права, індивідуалізованих суспільних зв'язків між судом, який здійснює судочинство, та іншими учасниками процесу з приводу розгляду та вирішення цивільної справи. Для виникнення таких правовідносин необхідністю є наявність підстави, приводу та процесуальних передумов.

Для виникнення цивільних процесуальних правовідносин необхідна наявність комплексу обставин, без яких вони не відбудуться.

До них належать:

- 1) норми цивільного процесуального права;
- 2) цивільна процесуальна правосуб'єктність;
- 3) процесуальні юридичні факти.

На підставі викладеного, можна зробити висновки про те, що цивільні процесуальні відносини виникають в процесі здійснення правосуддя по цивільних справах між особами, які беруть участь у справі. Ці правовідносини виникають при наявності передумов та підстав, які передбачені законом. Тільки сукупність процесуальних прав і обов'язків, процесуальних дій по їх реалізації заінтересованих осіб та суду є змістом цивільних процесуальних правовідносин [4, с. 46].

Особливостями цивільних процесуальних правовідносин є те, що вони виникають між судом, особами, які беруть участь у справі, та іншими учасниками процесу у зв'язку з їх діяльністю по здійсненню правосуддя по цивільних справах: по справах позовного, наказного та окремого провадження.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003 г. // Відомості Верховної Ради України, 2003. — № 28-29. — Ст. 137.
2. Луспенік Д.Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції // Д.Д. Луспенік — Харків, - 2006. — Ст. 24.
3. Комаров В.В. Цивільне процесуальне право України // В.В. Комаров — Х.: Консум, 2001. — Ст. 65.
4. Чечина Н.А. Гражданские процессуальные правоотношения // Н.А. Чечина — М.: Юристь, 1996. — Ст. 46.

ДАВИДОВА І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

КРИПТОГРАФІЧНИЙ ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПISУ ПРИ ВЧИНЕННЯ ПРАВОЧИНІВ

Цивільне законодавство України (зокрема, ч.ч. 1-3 ст. 207 ЦК України) визначає умови, за яких правочин може вважатися вчиненим в письмовій формі, а саме: якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони; якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку; якщо він підписаний

його стороною (сторонами). Правочин, який вчиняє юридична особа, підписується особами, уповноваженими на це її установчими документами, довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства, та скріплюється печаткою. Використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, електронно-числового підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів.

Отже, використання ідентифікації, як інструменту встановлення особи, залишається необхідним при здійсненні відповідних правочинів в електронній площині. Тому існує практична необхідність існування дієвої системи, яка б чітко надавала дозвіл на вчинення певних дій, отримання інформації саме тій особі, яка має право на отримання такої інформації, або вчинення відповідних правочинів. В даному випадку неможливо обійтися без електронних засобів ідентифікації, які мають прив'язку до особи (яку треба ідентифікувати за абсолютно різними характеристиками).

Однак, не достатньо розробити та застосовувати на практиці такі електронні засоби ідентифікації, має також існувати правове закріплення їх функціонування та правовий захист, яке сьогодні в українському законодавстві не є досконалим та потребує доопрацювання та оновлення. Ці питання є особливо актуальними, зважаючи на новизну у технічному застосуванні та необхідність врегулювання процесів встановлення особи, адже це найголовніша стадія здійснення будь-якого правочину.

Наразі, законодавець увів до електронної площини електронний підпис, електронний цифровий підпис, паспорт громадянина України у формі карти з безконтактним електронним носієм (та електронним цифровим підписом), а також, нещодавно, нормативно визначений регулятором – Національним банком України Bank ID [1]. Законом України «Про електронну комерцію» [2] також було введено «підпис одноразовим ідентифікатором» та «аналог власноручного підпису».

В ст. 12 Закону України «Про електронну комерцію» зазначено, що коли відповідно до акта цивільного законодавства або за домовленістю сторін електронний правочин має бути підписаний сторонами, момент його підписання є використання: електронного підпису або електронного цифрового підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис», за умови використання засобу електронного цифрового підпису усіма сторонами електронного правочину, електронного підпису одноразовим ідентифікатором, визначеним цим Законом; аналога власноручного підпису (факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, іншого

аналога власноручного підпису) за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідних аналогів власноручних підписів.

Отже, відповідно до ст. 1 Закону України «Про електронний цифровий підпис» [3] електронний підпис — це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних; а електронний цифровий підпис — це вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача.

У такому контексті виникає необхідність більш детально розглянути поняття криптографічного захисту інформації.

Зокрема, з поступовим поширенням впливу держави на інтернет, активізувалися рухи шифропанків і кіберанархістів, які виступають за право приватної переписки, яке буде гарантовано не законами на папері, а законами математичними, на які держава впливати не зможе. Основний метод захисту інформації, запропонований зазначеними течіями — використання криптографічних засобів, тобто спеціальних алгоритмів і систем шифрування, кодування або іншого перетворення інформації, в результаті якого її зміст стає недоступним без використання ключа і зворотного перетворення (розшифровки). За допомогою подібних математичних алгоритмів дані можна зашифрувати так, що розшифровка займе тривалий час (при деяких алгоритмах — кілька тисяч років), що забезпечить безпеку, а в більшості випадків ще й анонімність в мережі [4].

У більшості країн, діяльність, яка пов'язана з криптографічним захистом інформації, підлягає правовому регулюванню. В Україні розробки в сфері криптографічного захисту інформації, також законодавчо закріплені. Зокрема, відповідно до ст. 7 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [5] діяльність, пов'язана з наданням послуг в галузі криптографічного захисту інформації, ліцензується.

Визначення основних понять у сфері криптографічного захисту інформації міститься в Положенні про порядок здійснення криптографічного захисту інформації в Україні, затвердженому Указом Президента України 22 травня 1998 р. [6].

Отже, криптографічний захист — це вид захисту, що реалізується за допомогою перетворень інформації з використанням спеціальних даних (ключових даних) з метою приховування (або відновлення) змісту інформації, підтвердження її справжності, цілісності, авторства тощо.

Попри те, що чинне законодавство передбачає необхідність ліцензування розробок в сфері криптографічного захисту інформації, державі все ж таки непідконтрольна діяльність вільних розробників (тобто, фізичних осіб без статусу підприємця). Адміністративні санкції за провадження діяльності без ліцензії до таких суб'єктів також застосовані

бути не можуть, оскільки обов'язок пройти процедуру ліцензування покладається виключно на суб'єктів господарювання [4].

Таким чином, в Україні безліч аспектів використання криптографії на законодавчому рівні залишаються неврегульованими. Зокрема, відсутні норми, які регламентують участь в діяльності, пов'язаної з криптографічним захистом інформації, фізичної особи без статусу суб'єкта господарювання. Також відкритим залишається питання про можливість примусового розкриття ключів шифрування користувачами на вимогу правоохоронних органів.

Разом із тим, особи, які прагнуть захистити власний особистий простір від несанкціонованого втручання шляхом розробки і застосування криптографічних алгоритмів і систем, в Україні мають можливість це зробити.

Список використаної літератури:

1. Горкуша М. Встановлення довіри до електронного підпису в Україні. — Режим доступу : <https://ilaw.net.ua/vstanovlennya-doviry-do-elektronnoho-pidpysu-v-ukrajini/>
2. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/675-19>
3. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.05.2003 р. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
4. Горобець О. Криптография — свобода или препятствия — Режим доступу : <https://ilaw.net.ua/kryptohrafiya-svoboda-ily-prepyatstviya/>
5. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/222-19>
6. Про Положення про порядок здійснення криптографічного захисту інформації в Україні : Указ Президента України від 22.05.1998 р. № 505/98. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505/98>

ДЕРЕВНИЙ В. С.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры гражданского права, кандидат юридических наук, доцент

ЗАВЕЩАТЕЛЬНЫЙ ОТКАЗ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ И НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Статья 1237 Гражданского кодекса Украины предоставляет право завещателя на завещательный отказ (легат) [1], который предоставляет собой установленную в завещании обязанность наследников исполнить какую-либо имущественную обязанность в пользу иных лиц (отказополучателей), которые имеют право требовать исполнения этой

обязанности. Завещательный отказ должен быть указан в завещании, являющегося его частью, поэтому его закрепление в каком-либо отдельном документе невозможно. Вне завещания назначение отказа не имеет силы, оно должно быть сделано самим завещателем и не может включаться в завещание путем толкования его судом.

В Германии переход обязанности исполнить завещательный отказ к лицу, которое получило выгоду при отпадании обремененных легатом лиц не вызывает сомнений (§ 2161 BGB) [2]. Исключение из этого правила делается только в том случае, если не следует предположить другую волю наследодателя. В немецком наследственном праве это обременение может перейти не только на наследника, но и на другого отказополучателя «Завещательным отказом может быть обременен наследник или отказополучатель» (§ 2147 BGB) [2].

Что касается Швейцарии, то здесь приводится пример, где «другие правопорядки, призывающие только домнационный легат, не видят препятствий для сохранения легата и в тех случаях, когда вследствие отпадания наследника по завещанию на его место вступает другой универсальный правопреемник наследодателя.

Статья 486 Швейцарского гражданского уложения: «Распоряжения о легатах сохраняют силу даже и в тех случаях, когда лица, обязанные выполнить эти распоряжения, умерли раньше завещателя, лишены права наследования как объявленные недостойными этих прав, или отказались от наследства» [3]. Такое положение в Швейцарском наследственном праве сохраняется и до настоящего времени.

Итальянское законодательство указывает, что бремя предоставления легата завещатель может возложить на наследников или легатариев. Если завещатель не указал, кто должен исполнить завещательный отказ, то предоставление легата, следует требовать от наследников (art. 662 Codice civile) [4]. В случае, когда к наследнику по закону и обремененному лицу переходит доля отсутствующего наследника или легатария, они замещают их в легатарных обязательствах, которые носят сугубо личный характер (art. 667).

Легатарием во французском праве именуется любой выгодоприобретатель, получающий имущество по завещанию. Так, наследники по завещанию были названы вследствие того, что наследниками во Франции считаются только наследники по закону. Однако легатарием в том смысле, который вкладывали в это слово римские юристы, следует признать только (сингулярный легат), постольку поскольку содержание прав и обязанностей других легатариев: универсальный и долевой легат совпадает с правами и обязанностями наследника по закону — универсальность правопреемства, ответственность по долгам наследодателя. Право на отказанное имущество возникает у легатария со дня смерти завещателя, поэтому легатарий вправе истребовать это имущество от любого наследника, в чьем владении оно оказалось (art. 1011 Code Civil) [5].

Изначально именно наследник по закону исполняя завещательный отказ. В самом завещании при этом он мог быть и не назван. Любой законный наследник обязан был исполнить завещательный отказ в силу самой правовой природы этого института.

По гражданскому законодательству Польши, если предметом завещательного отказа является передача в собственность отказополучателя вещей, определенных родовыми признаками, наследник обязан предоставить вещи среднего качества, учитывая при этом потребности отказополучателя. В этом случае возможна ответственность лица, отягощенного отказом, в виде возмещения при ненадлежащем исполнении завещательного отказа по передаче вещей с недостатками, а также за просрочку исполнения завещательного отказа. Право требования исполнения завещательного отказа погашается после истечения пяти лет со дня его возникновения [6].

Что касается сравнительного анализа Украины и некоторых зарубежных стран, подходы к правовому регулированию схожих отношений, безусловно, имеют различные черты, что соответственно требует дальнейшего исследования данного правового института.

Список использованной литературы:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. // ВВР України. — 2003. — № 40. — Ст. 356.
2. Bürgerliches Gesetzbuch [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>
3. Swiss Civil Code [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/index.html>
4. Codice civile [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=229774
5. Code civil [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT00000607072>
6. Kodeks Cywilny [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.pravo.levonevsky.org/kodeks_pl/kodeks-cywilny/index.htm

ЗАВАЛЬНЮК С. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ СПІРНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ З ПРИВОДУ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ОБТЯЖЕНЬ НЕРУХОМОГО МАЙНА, А САМЕ ІПОТЕЧНИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ

На перший погляд, складається враження про наявність повного та чіткого нормативно-правового врегулювання правовідносин з приводу іпотеки. Проте, не можна оминати увагою деякі проблемні питання, які виникають на практиці, а саме, коли судова практика надає додаткові тлумачення до норм діючого законодавства, відмінні від буквального тлумачення норм, чим створює підстави для дискусій та досліджень.

Розглянемо окремі спірні питання, які виникають з приводу державної реєстрації іпотеки аналізуючи рішення Київського районного суду м. Одеси від 9 грудня 2015 року у справі № 520/6819/14-ц, за яким звернуто стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання на нього права власності. У фабулі справи зазначається, що запис про іпотечне обтяження на спірне майно було виключено з державної реєстрації на підставі підробного рішення суду, і згодом його було відчужено. Тому, відповідачем є останній власник спірного майна.

Так, згідно ст. 23 Закону України «Про іпотеку», у разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України «Про заставу», застава зберігає силу, якщо за однією з підстав, зазначених в законі, майно або майнові права, що складають предмет застави, переходять у власність іншої особи [2].

Відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону України «Про іпотеку», іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору [3].

Згідно з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про іпотеку» іпотека припиняється у разі припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору [3].

Вірно суд послався і на наступні статті.

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», права на нерухоме майно та їх обтяження, які підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають з моменту такої реєстрації [1].

Аналогічні положення містяться й у ч. 2 ст. 3 Закону України «Про іпотеку», відповідно до якої, взаємні права й обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя виникають з моменту державної реєстрації іпотеки відповідно до закону [3].

Але залишається не зрозумілим наступне твердження суду. Так, до змісту ч. 1 ст. 4 Закону України «Про іпотеку», де йдеться, що обтяження нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації в порядку, встановленому законодавством, судом було надано наступний коментар: у разі недотримання цієї умови іпотечний договір є дійсним, але вимога іпотекодержателя не набуває пріоритету відносно зареєстрованих прав чи вимог інших осіб на передане в іпотеку нерухоме майно [4]. Не зрозуміло чому і на яких підставах він прийшов до такого висновку, адже ніде в законодавстві таке твердження не фігурує.

Варто наголосити, під час укладання договору купівлі-продажу, на підставі якого у відповідача виникло право власності на зазначене спірне майно (17.01.2014 року) [4], його було повідомлено про відсутність будь-яких прав третіх осіб на предмет договору купівлі-продажу, зокрема, нотаріус перевірів чи обтяжено даний житловий будинок як предмет іпотеки і чи накладено на нього заборону відчуження, чи зазначено про це у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (а також у Державному реєстрі іпотек та Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна як архівних складових частин Державного реєстру прав).

Згідно ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають з моменту такої реєстрації. Тобто, на сьогоднішній день, на між сторонами Іпотечного договору від 28.03.2008 року не існує ніяких обтяжень будь-якого майна [1].

Таким чином, ні на момент укладання договору купівлі-продажу (про що говорить сам факт укладення договору), ні на сьогоднішній день, спірне майно не зазначалося і не зазначається як таке, що обтяжене іпотекою. Отже, в силу припису ст. 3 Закону України «Про іпотеку», у позивача з відповідачкою не виникли права і обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя, оскільки не було здійснено державної реєстрації іпотеки відповідно до закону. Тому і подальші посилання на ст. 23 Закону України «Про іпотеку», стосовно дійсності іпотеки при переході права

власності на предмет іпотеки, та на всі інші статті стосовно прав іпотекодержателя і обов'язків іпотекодавця є безпідставними.

Однак, суд задовольнив позов обґрунтовуючи це тим, що він враховує висновки Верховного Суду України щодо застосування наведених вище норм права, викладені у постановах від 27.05.2015 року у справі № 6-332цс15, від 10.06.2015 року у справі № 6-449цс15, від 24.06.2015 року у справі № 3-231гс15, про те, що у разі скасування незаконного судового рішення про визнання іпотеки недійсною, на підставі якого з Державного реєстру іпотек виключено запис про обтяження, дія іпотеки підлягає відновленню з моменту вчинення первинного запису в Державному реєстрі іпотек, який виключено незаконно, оскільки відпала підстава виключення цього запису. Верховний Суд України наголошує, що це означає, що іпотека є дійсною з моменту внесення про неї первинного запису в Державний реєстр іпотек [4].

На нашу думку, необ'єктивними є висновки суду стосовно того, що іпотека є дійсною без державної реєстрації, оскільки з реєстру її було виключено, хоч і на підставі підробленого рішення. Наша правова система потребує додаткового механізму внесення змін у Державний реєстр обтяжень нерухомого майна в таких випадках, в свою чергу суди не повинні брати на себе роль законодавця і створювати нові норми.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» 01.07.2004 № 1952-І. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>
2. Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 № 2654-ХІІ. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>
3. Закон України «Про іпотеку» від 05.06.2003 № 898-ІV. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
4. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 09.12.2015 р. у справі за № 520/6819/14-ц [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58571115>

КАЛІТЕНКО О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕНІСТЬ КАТЕГОРІЙ «СФЕРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА» ТА «СФЕРА СІМЕЙНОГО ПРАВА»

На сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах оновлення учбового процесу та процесу наукових розвідок та досліджень виникає нагальна потреба принципового оновлення сталої системи методів наукового пізнання та наукових досліджень в цілому. Використання сучасних, інноваційних способів збору та дослідження інформації сприятиме більш якісному та результативному розвитку вітчизняної правової науки і практики. В сучасному шаленому потоці інформації важливим елементом є спосіб не тільки її збору та узагальнення, а й подальшого зберігання та використання.

Аналізуючи сучасні наукові дослідження, можна зробити висновок, що авторами, як правило, використовується стала система методів наукового пізнання, яка навряд чи може відповідати вимогам сьогодення.

Така система традиційно включає декілька видів (груп) методів наукового пізнання, а саме: 1) загально логічні методи (метод абстрагування, метод аналізу і синтезу, метод індукції та дедукції, порівняння та аналогія); 2) методи емпіричного пізнання (спостереження, експеримент і моделювання); 3) методи теоретичного пізнання (метод наукового поняття, метод ідеалізації, метод формалізації, метод мисленнєвого моделювання).

Як правило, внаслідок використання саме такої системи традиційних методів наукового пізнання в Україні проводяться сучасні наукові дослідження вітчизняними науковцями. При цьому багато з них зазначають, що в сучасному шаленому потоці інформації дуже складно збирати і систематизувати її. Саме тому для сучасного вдосконалення системи методів наукового пізнання пропонується включити новий метод — метод інтелектуальних мап або метод *mandmapping*.

Означений метод був виявлений на початку минулого сторіччя і отримав своє поступове поширення в різних галузях суспільного життя по всьому світу. Однак, на жаль, він залишається повністю поза увагою вітчизняних науковців, хоча відповідає вимогам сьогодення і може застосовуватися як в процесі наукового пізнання, так і в освітньому процесі, зокрема для вивчення і викладання юридичних дисциплін.

Внаслідок дослідження практики застосування методу інтелектуальних мап в різних сферах людського життя, постає питання про необхідність його впровадження в наукову та викладацьку діяльність шляхом поширення і впровадження в учбовий і науковий процес в першу чергу

радіантного мислення поруч із традиційним лінійним мисленням і потім, безпосередньо методу інтелектуальних мап.

Радіант (з латинської) — той, що випромінює світло. Схематично відправним моментом радіантного мислення можна уявити умовну точку на небосхилі, що утворюється від пересічення продовжених назад шляхів метеорів таким чином, що останні, здається, вилітають з цієї точки. Радіантне мислення — це нове прогресивне мислення, пов'язане з асоціативним (схожим) розумовим процесом, відправним моментом якого є центральний об'єкт. На практиці радіантне мислення реалізується безпосередньо методом складання інтелектуальних мап. Радіантне мислення відображає внутрішню структуру мозку і процеси, що відбуваються в ньому. Інтелектуальна мапа слугує зовнішнім дзеркалом внутрішнього радіантного мислення.

В світовій практиці метод інтелектуальних мап набирає все більшого поширення. Сьогодні створена навіть низка інтернет-ресурсів, що допомагає і полегшує технічні моменти використання методу інтелектуальних мап. Варто звернути на цей факт увагу сучасних науковців та організувати впровадження такого методу в теорію та практику вивчення і дослідження юридичних дисциплін, зокрема, цивільного та сімейного права.

Враховуючи систему сучасних методів наукового пізнання, а також використовуючи метод інтелектуальних мап, варто сьогодні досліджувати категорії «сфера цивільних відносин та «сфера сімейних відносин».

Вперше масштабне застосування таких категорій було запропоновано в монографії і докторському дослідженні Руслана Олексійовича Стефанчука, який наголошує на необхідності виділяти окремі види особистих немайнових прав в різних «сферах» суспільних відносин — в сфері «сімейного права», в «сфері цивільного права», тощо

Однак, звертаючи увагу, та аналізуючи особливості і характерні риси двох основних сфер приватно правових відносин — сфери цивільного права та сфери сімейного права можна зробити висновок про тотожність означених категорій, з яких категорія «сфера цивільних відносин» є більш об'ємною за змістом і включає «сферу сімейних відносин».

Думається, що для подальшого упорядкування використання означених категорій в наукових та учбових дослідженнях варто визначати категорію «сфера сімейних відносин», як область прояву особистих немайнових та майнових відносин між членами сім'ї та родичами.

При цьому в черговий раз варто звернути увагу на необхідність розрізняти правові категорії «сфера сімейних відносин» і «сфера сімейних правовідносин» перша з яких є більш широкою, тому що законодавець не може і не повинен регулювати всі відносини, які виникають чи можуть виникати поміж членами сім'ї і родичами. Сучасні тенденції розвитку суспільства свідчать про те, що держава повинна якомога менше втручатися в сімейні відносини, а члени сім'ї і родичі мають регулювати їх за допомогою універсального правового засобу — договору.

КРИВЕНКО Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

На сьогодні досить актуальним є питання щодо цивільно-правового захисту прав військовослужбовців. Незважаючи на те, що ряд нормативно-правових актів передбачають гарантії правового і соціального захисту громадян України, які виконують конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, залишаються ряд питань, які потребують подальшого вдосконалення. Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод [1].

Більшість із сформульованих раніше наукових положень засновані на принципово інших підходах радянського законодавства, ніж ті які сформувалися останнім часом. Хоча в цілому вони зберігають певне значення, але в даний час потребують переосмислення з урахуванням нових уявлень про сутність статусу військовослужбовців, форми й способи цивільно-правового захисту прав.

Класифікацію форм захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів, слід чітко розмежовувати на юрисдикційну та неюрисдикційну форми захисту цивільних прав з урахуванням специфіки діяльності військовослужбовців. У рамках юрисдикційної форми захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів можна вести мову про загальний порядок захисту прав у судах загальної юрисдикції.

Щодо неюрисдикційних форм, то слід звернути увагу на самозахист. В юридичній літературі поширена думка, що самозахист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів в широкому сенсі цього слова може розглядатися як будь-які дії особи, пов'язані із захистом своїх прав від порушень та протиправних посягань [2].

Законодавство про захист прав військовослужбовців покликане, насамперед, забезпечити майнові та особисті немайнові права даної категорії громадян і членів їх сімей. Разом з тим в його основі лежить принцип захисту не лише особистих, але і суспільних інтересів. Нарешті, ці норми, виступають фактором зміцнення правової основи діяльності державних органів, їх посадових осіб.

Права і обов'язки військовослужбовців умовно можна поділити на 3 групи:

Перша група — містяться в Конституції України основні, невід'ємні права і обов'язки військовослужбовця, які визначають його статус як громадянина країни і захищають недоторканність як посадової особи.

Це ті соціально-економічні, політичні та особисті права і свободи, які не можуть бути змінені, скасовані або обмежені іншими нормативно-правовими актами меншої юридичної сили.

Друга група — права і обов'язки, що містяться у нормах різних галузей права, які поширюються на військових людей, але на відміну від першої групи у деяких випадках мають свої особливості щодо їх застосування до військовослужбовців. Такі норми не обмежують правове положення військовослужбовців, а лише мають особливості у зв'язку зі специфікою військової служби.

Третя група-права і обов'язки військовослужбовців, що впливають з умов військової служби, які встановлюються законами та виданими на їх основі нормативно-правовими актами. Ці норми визначають загальні, посадові і спеціальні права і обов'язки військовослужбовців.

Визначення цивільно-правового статусу військовослужбовців представляє науково-практичний інтерес в силу особливостей військової служби, так як дана категорія громадян не може бути повністю захищена від негативних наслідків виконання обов'язків військової служби.

Цивільно-правовий статус військовослужбовця це сукупність прав, законних інтересів, захист яких забезпечується (гарантується) державою, а також обов'язків військовослужбовців, визначає межі його участі в майнових і особистих немайнових відносинах. Одна частина прав, законних інтересів і обов'язків належить йому як фізичній особі, а інша обумовлюється специфікою службового становища. Праця військовослужбовців відноситься до специфічної сфери зайнятості, вони виконують соціально-відповідальні функції, покладені на них державою і суспільством і, як і всі люди, потребують предметів споживання, послуг, житла, необхідних їм для якісного виконання військового обов'язку.

Охорона має на увазі всю сукупність заходів, що забезпечують нормальний хід реалізації прав, і включає два аспекти — перший передбачає їх превентивну охорону від можливих посягань на них, а другий полягає в правовому реагуванні на порушення, яке можна визначити як їх захист.

Існують різні способи захисту прав і законних інтересів військовослужбовців. Серед них значна роль належить цивільно-правовим нормам. Незважаючи на те, що вони не покликані регулювати владні відносини і підпорядкування, але захист прав військовослужбовців та членів їх сімей, у тому числі її цивільно-правова складова, є найважливішою передумовою нормальної діяльності як окремих військовослужбовців, так і військових підрозділів у цілому.

Отже, в сучасних умовах очевидна необхідність вироблення нової концепції забезпечення суб'єктивних прав військовослужбовців, побудованої на принципі верховенства прав людини у випадку виконання ними військового обов'язку. Слід усунути юридичні і фактичні

перешкоди реалізації військовослужбовцями в повному обсязі належних їм суб'єктивних прав.

Список використаної літератури:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст. 190.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № № 40-44, ст. 356

КОСТОВА Н. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

В провідних країнах світу проблеми цієї галузі освіти були підняті в XVI – XVII ст. ст. Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Юм в тій чи іншій мірі торкалися питань правової освіти населення, осмислювали її проблеми в рамках оригінальних філософських вчень. Лібералізм в якості найбільш зручної для капіталістичного ладу ідеології крок за кроком перетворився на домінуючий напрям, а у XIX – XX ст. ст. під впливом поступового розповсюдження загального виборчого права та руйнування колоніальної системи ліберальні ідеї та концепти міцно увійшли до суспільно-політичної практики. Серед них чільне місце посіла концепція прав і свобод людини, що передбачала додержання принципів поваги людської гідності, можливостей самореалізації індивіда в суспільства тощо. На жаль, Україну слід віднести до країн, що сильно відстають в сфері правової освіти, хоча в останні роки можна спостерігати серйозний прогрес. На нашу думку, розвиток правової освіти в нашій державі повинен ґрунтуватись на науково-теоретичному доробку, що існує в провідних країнах світу, в першу чергу, Західній Європі. Іспанський дослідник Е. Аб'юес вважає розширення громадянської освіти в сучасній Європі соціальною необхідністю, відповіддю на різноманітні проблеми суспільства, особливо набування ним рис технізованої системи. Підвищення рівня правовою освіти та культури є, на його думку, ключем до вирішення таких проблем, як мультикультуралізм, міграція, надмірне використання інформаційних та комунікаційних технологій, насильство, порушення соціальних і сімейних зв'язків, відсутність поваги до суспільства і т. д. Правова освіта має значний

потенціал, що може допомогти подолати індивідуалізм, який ізолює людей від суспільства, в якому вони живуть. Саме тому національні уряди покладають певні надії на Раду Європи, що періодично виступає з новими ініціативами щодо подолання викликів, перерахованих вище, тобто проведення освітніх реформ, які спрямовані на набування молоддю навичок, що дозволяють їм користуватись всіма перевагами демократичного суспільства [1, с. 2]. У 2012 р. була прийнята нова Рекомендація Ради Європи, яка встановила деякі додаткові характеристики навчальних планів та програм правової освіти. Державам-членам ЄС з метою розвитку громадянських навичок було рекомендовано включати спеціальні курси до програм середніх та вищих учбових закладів, а також приділяти особливу увагу правовій підготовці майбутніх вчителів. Державам-членам також рекомендувалось розробити необхідні критерії для оцінки освітніх програм, а також ініціювати та розвивати дослідження в області інноваційної практики, методики викладання тих чи інших аспектів правових знань. Головною причиною таких змін було названо необхідність підвищення здатності студентів брати участь в суспільних процесах [2].

Указом Президента України від 18 жовтня 2001 р. було затверджено Національну програму правової освіти населення. Основними завданнями даного документу були названі наступні: підвищення рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін та журналістів, які висвітлюють правову тематику; створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері [3]. Будь-яке юридичне пізнання, в тому числі й правова освіта, є пізнанням певних соціальних ситуацій як сукупності фактів та обставин, що можуть бути перенесені в юридичне життя. Російський дослідник Ю. П. Боруленков вказує і на зворотний зв'язок науки і практики, оскільки тенденції розвитку науки визначаються не тільки внутрішніми (іманентними) її властивостями, а й потребами розвитку суспільства, які закономірно зумовлюють зміни в змістовній структурі наукового знання і орієнтують його на вирішення актуальних соціальних проблем [4, с. 15]. Під час проведення заходів з правової освіти населення в Україні слід звернути увагу на той факт, що багато громадян не довіряють судовій системі та прокуратурі (за даними Центра Разумкова їм не довіряють 83,2 % і 84,3 % опитаних відповідно).

Таким чином, можна зробити наступні висновки: правова освіта у провідних країнах світу є важливим напрямком вдосконалення демократичного ладу, збереження та примноження його здобутків; правова

освіта виступає частиною більш складного соціального процесу – соціалізації; в Україні в останнє десятиріччя ситуація з правовою освітою поступово покращується, особливо, помітним є розширення доступу до різноманітної правової інформації; найбільш перспективними шляхами розбудови правової освіти в Україні є підвищення ефективності роботи державних органів для створення умов первинної правової соціалізації та залучення невикористаного поки що потенціалу неурядових організацій, співробітництво з якими в даній сфері, на нашу думку, доцільно врегулювати відповідними нормативно-правовими актами.

Список використаної літератури:

1. Arbuijs E. (2014). Civic Education in Europe: Pedagogic Challenge versus Social Reality [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Mind, 4, 226-232. <http://dx.doi.org/10.4236/sm.2014.43023>
2. Council of Europe (2012). La educaciyn para la ciudadanna en Europa. Bruselas: Agencia Ejecutiva en el bmbito Educativo Audiovisual y Cultural. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eacea.ec.europa.eu/education/Eurydice/documents/thematic_reports/139ES.pdf
3. Національна програма правової освіти населення [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>
4. Боруленков Ю. П. Методология юридического познания / Ю. П. Боруленков // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2013. – № 1 (23). – С. 13-19.

НЕКИТ К. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ДОМЕННИХ ІМЕН ТА ТОВАРНИХ ЗНАКІВ

З поширенням ІТ-відносин все більш актуальними стають питання розмежування об'єктів права інтелектуальної власності, які створюються та використовуються в ході їх здійснення. Одною з найактуальніших правових проблем у сфері ІТ-відносин є проблема визначення правової природи та забезпечення належного правового регулювання доменних імен, які сьогодні не мають чіткого визначення, правил реєстрації та захисту, у зв'язку з чим доволі часто доменні імена намагаються реєструвати та захищати як торговельні марки. Разом із тим, останнім часом все частіше виникають дискусії про необхідність розмежування товарних знаків та доменних імен, оскільки останні мають відмінну правову

природу та потребують врахування їх специфіки в ході правового регулювання.

Доменне ім'я має багато спільного із засобами індивідуалізації, оскільки дозволяє індивідуалізувати ресурс в Інтернеті і навіть стати брендом. Проте, доменне ім'я володіє якістю, що є невластивою для товарних знаків або фірмових найменувань — це адресна складова доменного імені. Більш того, адресація в Інтернеті є основною функцією доменного імені. Тому реєстрація «гарного» доменного імені сама по собі дає переваги його володільцю, оскільки дозволяє створити не лише віртуальний бренд, але й дістати можливість для його просування в Інтернеті. Доменне ім'я володіє всіма ознаками обігосдатності:

- 1) кожне доменне ім'я є унікальним;
- 2) права на кожне доменне ім'я є винятковими і належать володільцю (адміністратору) доменного імені;
- 3) право на доменне ім'я є відчужуваним, тобто може бути передане від однієї особи іншій;
- 4) доменне ім'я має певну цінність, тобто має ринкову вартість [1].

Комбінація літер, що складають доменне ім'я, як зазначалось, доволі часто сьогодні захищається за допомогою реєстрації доменного імені як торговельної марки, під якою згідно зі ст. 492 ЦК України розуміється будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів. З цим навіть пов'язане таке явище, як кіберсквоттінг або кіберпіратство (cybersquatting или subepriracasy) — реєстрація доменних імен, які співпадають чи мають схожість із засобами індивідуалізації юридичних і фізичних осіб з метою їх подальшого перепродажу законним володільцям цих засобів індивідуалізації або використання для інших цілей. Наприклад, у якості доменних імен кіберсквоттерами були зареєстровані такі відомі товарні знаки, як «Christian Dior» (доменні імена christiandiorcosmetics.com, christiandiorfashions.com, diorcosmetics.com, diorfashions.com), «Microsoft» (доменні імена microsoft.org, microsoft.com), «Alaska Airlines» (доменне ім'я alaskaairlines.org) та інші [2].

Однак слід звернути увагу на той факт, що за своєю правовою природою доменне ім'я відрізняється від торговельної марки. Відмінності між доменним іменем та товарним знаком зводяться до того, що товарні знаки мають територіальні межі дії та реєструються стосовно певної групи товарів чи послуг, тоді як доменні імена по суті екстериторіальні, тобто мають силу незалежно від країни, у якій вони були зареєстровані, і жодним чином не обмежують володільця доменного імені у здійсненні своєї діяльності [2]. Отже, головним завданням товарного знака є ідентифікація виробника певного товару чи послуги, тоді як доменне ім'я не призначене для орієнтування споживача на ринку

товарів та послуг. Сьогодні товарні знаки в доменних іменах широко використовуються для створення у споживачів асоціативного зв'язку між діяльністю фірми та її сайтом в Інтернеті [3]. Також говорячи про відмінності між торгівельною маркою (товарним знаком) та доменним ім'ям, слід зазначити, що на відміну від товарних знаків, якими можуть бути будь-які позначення чи комбінація позначень, зокрема, слова, у тому числі власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори та комбінації кольорів, а також будь-яка комбінація таких позначень (ст. 5 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг»), у якості доменних імен можуть використовуватися лише алфавітно-цифрові послідовності символів довжиною не більше 63 символів (див., зокрема, Регламент реєстрації доменних імен в домені com.ua).

Судова практика зарубіжних країн не визнає доменні імена товарними знаками, та вважає, що захоплення доменного імені, яке має схожість із товарним знаком, є порушенням прав володільця товарного знаку. Так, наприклад, в апеляційному суді Великої Британії було розглянуто справу British Telecommunications plc. та ін. vs One In A Million Ltd. та ін. у зв'язку з тим, що One In A Million Ltd. зареєструвала велику кількість відомих товарних знаків у якості доменних імен, наприклад, marksandspencer.com, marksandspencer.co.uk, britishtelecom.co.uk, britishtelecom.net тощо. Суд визнав такі дії порушенням прав на товарні знаки [2].

При співвідношенні прав на доменне ім'я і прав на товарний знак і інші позначення необхідно досліджувати у кожному конкретному випадку, чи можливе використання спірного доменного імені без порушення прав на засоби індивідуалізації, і яким буде використання доменного імені, якщо воно збережеться за відповідачем — власником доменного імені. Це дозволить вжити справедливих заходів по припиненню і запобіганню порушенням надалі, не порушуючи прав власності власника доменного імені на доменне ім'я [4].

Список використаної літератури:

1. Доменное имя как объект интеллектуальной собственности [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.styler.ru/styler/domain-intellectual-property/>
2. Рузакова О.А. Право интеллектуальной собственности [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uristinfo.net/avtorskoe-pravo/53-0a-ruzakova-pravo-intellektualnoj-sobstvennosti/1022-tema-6-prava-na-netraditsionnye-obekty-intellektualnoj-sobstvennosti.html?start=3>
3. Жуванов Д., Стогній Є. Проблема доменних імен в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.romanenko.biz/ua/library/article_domains_in_ua.html
4. Колосов В. Природа прав на доменное имя [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kolosov.info/kommentarii/priroda-prav-na-domennoe-imya>

САФОНЧИК О. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СФОРМОВАНИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ СІМЕЙНОГО ПРАВА КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРОСОЮЗУ

На сьогодні Українська держава, перебуваючи на шляху до євроінтеграції, з метою вдосконалення та уніфікації норм та положень інституту сімейного права в частині нормативно-правового регулювання шлюбно-сімейних правовідносин, вживає заходів щодо врахування сформованих європейськими органами стандартів та правових традицій.

З часу розгляду можливості вступу Української держави до складу Євросоюзу, в якості основного компоненту правових досягнень нашої держави виступає проведення реформ на підставі аналізу права ЄС та дослідження судової практики Суду Європейського Союзу. Первинні та похідні положення права ЄС становляться невід'ємною частиною національної правової системи України. Європейське право належить до міжнародного права громадськості і з точки зору функціональності автономним правопорядком. Воно включено в національне законодавство усіх держав-членів ЄС, як загальний елемент, що підкоряється єдиному застосуванню в державах-членах. Право постійно розвивається, створюючи більш системний та змістовний підхід. Держави члени, які, як правило, зберігають контроль над створенням права ЄС, зобов'язані дотримуватися правила застосування цього права в судовій практиці. Основними принципами є принцип прямого впливу і принцип пріоритету права ЄС стосовно національного права, в тому числі національних конституцій, хоча це і не прийнято без застережень.

У разі колізії норм права ЄС з конституційними нормами держави існує можливість зміни національних конституційних стандартів або внесення пропозицій щодо внесення змін у норми права ЄС з метою врегулювання питань, які суперечать національному законодавству та конституційному ладу.

Національний Конституційний Суд стоїть на позиції, що договори ЄС, мають пріоритет лише у відношенні звичаєвого законодавства, а не відносно конституційного права.

Процес гармонізації (уніфікації) приватного права в рамках ЄС, досягнутий під впливом двох європейських правових традицій (загальне право – «модель атлантичного океану» і цивільне право – «модель середземноморська»), веде, по суті, до створення в Європі так званого змішаного права (право змішаної юрисдикції).

В області сімейного права певними європейськими органами формуються стандарти. Однією з найвпливовіших організацій в цьому відношенні є Рада Європи. Цей орган є автором багаточисельних конвенцій (про усиновлення (24.04.1967 р.), про правовий статус дитини (05.10.1975 р.), про визнання і виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дитиною (20.05.1980 р.), про здійснення прав дитини (25.01.1996 р.), щодо контактів із дітьми (15.05.2003 р.), про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та насильства в сім'ї (15.05.2011 р.)), резолюції та рекомендацій з приводу врегулювання сімейного права, зокрема шлюбно-сімейних правовідносин. Разом з цим Рада Європи своєю діяльністю вводить стандарти, які в подальшому приймаються до внутрішніх законодавчих систем окремих держав — членів та ратифікуються у нормативно-правових актах держав не членів ЄС. Аналізуючи конвенції, резолюції та рекомендації Ради Європи, можемо побачити, що деякі рішення викликають сумніви, бо вони відірвані від традиційних правових рішень. Наприклад руйнування традиційних моделей соціальної поведінки людини, особливо шлюбно-сімейних відносин, виховання дітей, ролі жінок або чоловіків в сім'ї. Вказане стосується партнерського виховання дітей, тобто коли подружжя однієї статі. Це викликає занепокоєння і заперечення в традиційних суспільствах та приймається як напад на шлюб, сім'ю і її основні цінності. Звичайно тут виникають протиріччя з соціальними науками, Церквою та іншими релігійними товариствами.

У багатьох країнах (Італія, Росія, Об'єднані Арабські Емірати, Австралія, Бермудські Острови, Чилі, Домініканська Республіка, Гонконг, Індія, Ізраїль, Японія, Сінгапур) в тому числі й в Україні, ще не допускається правове регулювання партнерських відносин або одностатевих шлюбів.

Згідно ст. 9 Конституції України, ратифіковані Верховною Радою міжнародні договори в подальшому стають частиною національного законодавства. Разом з цим, звернемо увагу на те, що на шляху до євроінтеграції Україна підписала і ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини і основних свобод. Тим самим наша держава зобов'язалась дотримуватися положень вказаного найважливішого документа визнавши верховну юрисдикцію Європейського суду з прав людини, який базується на цій конвенції. За останні роки, Європейський суд прийняв ряд важливих рішень, які законодавчо закріпили на загальноєвропейському рівні визнання прав осіб нетрадиційної орієнтації як прав людини та неприпустимості дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації. Прецедентне право Європейського суду з прав людини є зараз одним із складових внутрішнього законодавства країн-членів ЄС, в тому числі й України.

Отже, на сьогодні шлюбно-сімейні правовідносини, є водночас явищем соціально-узагальненим та особисто-конкретним. Вони

випробують на собі дуже складний і суттєвий вплив правових і моральних правил, в тому числі й нетрадиційних моделей соціальної поведінки, етичних норм, законів тощо.

СУХА Ю. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук

ДОГОВІРНА РІВНОВАГА ЯК СПІВВІДНОШЕННЯ МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ПРИ ІСТОТНІЙ ЗМІНІ ОБСТАВИН

Правові норми більшості країн Європейського Союзу передбачають наступну ситуацію: невиконання зобов'язання, хоч і не стає цілком неможливим, проте виявляється настільки непомірно обтяжуючим в результаті певної події, яку сторони договору не могли розумно передбачити при укладенні договору, що було б вкрай несправедливим примушувати їх виконати зобов'язання. Зазвичай на практиці сторони, які укладають договір між собою, намагаються передбачити у ньому обставини, які можуть вплинути на виконання договору. Інакше розумним є заключити, що сторони добровільно прийняли на себе усі можливі ризики. Однак, як зазначають автори DCFR [1] та європейські дослідники, подібний висновок не завжди є справедливим.

На національному рівні наведене правило втілене у ст. 652 Цивільного кодексу України (далі — ЦКУ), згідно з якою передбачається можливість за згодою сторін розірвати або змінити договір у разі *істотної зміни обставин*. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах [2]. Складність ситуації щодо правила про істотну зміну обставин, як воно викладене у чинному ЦКУ, полягає у тому, що по-перше суди у більшості випадків не визнають зміну обставин істотною, відповідно не задовольняючи позовні вимоги, і по-друге думки науковців зводяться до того, що коло випадків для застосування ст. 652 ЦКУ є вкрай незначним, може обмежуватися самим договором та/або суттю зобов'язання та є самостійним випадком зміни або розірвання договору. Останнє означає, що субсидіарно норми вказаної статті до інших випадків зміни/розірвання договору (наприклад, у разі односторонньої відмови від договору) не застосовуються. Втім ч. 2 ст. 652 ЦКУ конкретизує, за яких саме (*одночасно*) умов можливе розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин. Серед таких умов найбільший інтерес являє пункт 3 вказаної

норми, в якому зазначається, що *виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору*. З позицій європейського договірної права наведене визначається як «порушення договірної рівноваги» (*«alteration of contractual equilibrium»*), при чому у випадку істотної зміни обставин таке порушення має носити характер *фундаментального*, докорінного. Саме від визначення чітких критеріїв такої «фундаментальності» і залежить вирішення питання — чи є наявним або відсутнім юридично значиме зсунення договірної рівноваги, а відтак і вирішення справи про застосування або не застосування наслідків істотної зміни обставин для заінтересованої сторони договірних відносин.

У свій час розробниками УНІДРУА пропонувалося так зване правило «50 або більше», що зводиться до наступного: у випадку, якщо виконання зобов'язання можливо точно виміряти у грошовому еквіваленті, порушення у розмірі п'ятдесяти або більше відсотків від вартості (цінності) виконання можна вважати фундаментальним [3, с. 147]. Ця думка зустріла неоднозначні коментарі як з боку науковців, так і юристів-практиків, і у підсумку її негативне сприйняття перебільшило. Серед основних аргументів проти правила «п'ятдесят та більше» висловлювалися: критика його надмірної умовності; занижений показник, особливо для договорів між особами на національному рівні, зокрема у країнах з нестабільною політичною або економічною ситуацією. Врешті юридичною спільнотою запропонований у щонайменше 50 відсотків поріг порушення був сприйнятий лише як умовний орієнтир, який не надає гарантії визнання такого порушення фундаментальним.

Подальші дослідження даної проблеми запропонували підвищити поріг порушення до 80-100 відсотків, або навіть до 100-125 (наприклад, у випадку наявності ризикового, особливо зі спекулятивним ризиком, зобов'язання) [4, с. 128]. Для визначення чи досягнений вказаний поріг має враховуватися співвідношення між фактично очікуваними витратами та визначеними об'єктивно витратами уже після настання певної події. Та обставина, що боржник приймає на себе більш високий (наприклад, при очікуванні більш високого прибутку) або низький ризик визначає, чи буде поріг відповідно підвищений або знижений. Утім, європейською практикою не був сприйнятий як універсальний і цей підхід, навіть при значному рівні його презентації та аргументації.

Слід погодитися з вченими, які підкреслюють недоречність запровадження універсального та математично визначеного порогу порушення договірної рівноваги, зокрема, у наступних випадках: зростання витрат або зменшення вартості не може бути визначено у цифрах, або за наявності такої можливості очікуваний поріг порушення повинен бути суттєво підвищений або знижений (як зазначалося вище, це може залежати від розподілення ризиків або вірогідного настання фінансового занепаду боржника); коли збільшені витрати або зменшена

вартість носять непрямий характер, та в інших випадках [4, с. 130]. Загалом можна підсумувати, що викладені аргументи зводяться до визнання істотної зміни обставин гнучкою правовою концепцією, яка може проявлятися у різноманітних формах, а отже формулювання наявності приблизного «списку» можливих випадків порушення договірної рівноваги буде неповним.

Таким чином, правила про істотну зміну обставин за їх наявності «неточності» втім закладають необхідну гнучкість для врахування усього кола сутнісних та супутніх обставин для визначення, чи дотримано у відносинах сторін договірну рівновагу. У будь-якому випадку, стандартно визначений у цифрах критерій не є єдино можливим (а іноді навіть є не застосовним) методом для встановлення наявності або відсутності порушення співвідношення майнових інтересів сторін при істотній зміні обставин.

Список використаної літератури:

1. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / Ed. by Christian von Bar and Eric Clive. Vol. I – VI. Munich, 2009. – 4795 p. // http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Principles of International Commercial Contracts. Rome: International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), 1994, 247 pp.
4. Girsberger D., Zapolskis P. Fundamental alteration of the contractual equilibrium under hardship exemption. Jurisprudencija, 2012, 19 (1), p. 121-141.

ТОКАРЕВА В. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

СТРАХУВАННЯ РИЗИКУ ТЕРОРИЗМУ

На сьогоднішній день тероризм є однією з нагальних проблем розвитку суспільства не лише в форматі внутрішньодержавних відносин, а й на світовому рівні, проблемою глобального масштабу. Про негативний вплив тероризму на життя соціуму свідчить кількість скоєних за останні роки терористичних актів та загиблих людей.

Проявляється тенденція зростання кількості та масштабів терористичних актів, що відбулися за останні роки у всьому світу. Так,

найбільш розвинені країни світу постраждали від різкого збільшення скоєних терористичних актів у останні декілька років. Підтвердженням цього є події, у таких досить захищених містах як: вибух в Анкарі, стрілянина у Парижі, крах російського літаку над Синайським півостровом у 2015 році, вибухи у Стамбулі та Ниці, низка терактів у Брюсселі у 2016 році, стрілянина у Лондоні та вибух у Санкт-Петербурзі у 2017 році. Транснаціональний характер тероризму, призводить до того, що відтепер у більшості країн світу не можливо відчувати себе в достатній безпеці. Зниження захищеності суспільства вимагає пошуку та вибору шляхів подолання наслідків терористичних актів [1]. Так, одним із провідних напрямів подолання наслідків терористичних актів на сьогодні є страхування.

Стосовно України, то ще декілька років тому страхувальників не цікавило питання страхування від ризику терористичних актів або масових заворушень. Передбачення в договорі страхування ризику масових заворушень подекуди цікавило вельми обачливих юристів компаній, щодо страхування ризику терористичних дій – ще рідше, а страхування ризик воєнних дій взагалі викликало здивування. Наразі, питання страхування ризиків тероризму, воєнних дії та масових заворушень, актуалізувався, не лише у зв'язку з інтеграцією України до світової спільноти та поглибленням економічних зв'язків з іноземними країнами, але й з огляду на події на Сході України.

Законодавче регулювання ринку антитерористичного страхування в Україні в даний час ґрунтується на нормах ст. 17 Конституції України, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. До того ж відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», постанови Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 535 «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам» передбачено матеріально-технічної та фінансової допомоги особам, які постраждали внаслідок терористичних дій на території України.

З метою мінімізації збитків, що можуть бути завдані тероризмом страхові компанії подекуди об'єднують свої фінансові зусилля. Так, наприклад в РФ функціонує Антитерористичний Страховий Пул, який надає послуги зі страхування та перестрахування тероризму за тарифами значно нижчими, ніж аналогічні послуги іноземних страховиків. Аналогічний пул перестрахування, який спеціалізується на перестраховуванні ризиків тероризму і саботажу створено в Азербайджані, до якого ввійшли 13 азербайджанських страхових компаній [2].

В Україні з ініціативи компаній СК «Перша» і СТ «Іллічівське» ще 9 вересня 2013 року, був організований Антитерористичний страховий пул України (АСПУ) з метою страхування і перестрахування ризиків

тероризму і диверсії на території країни. Антитерористичний страховий пул може страхувати від терористичних актів і диверсій на суму близько 100 млн. грн. До пулу 19 грудня 2013 року приєдналося ще 11 компаній: «Українська страхова група», «Український страховий дім», «Оранта», «Домінанта», «Європейський страховий альянс», «Страхові гарантії», «Альфа Страхування», «Арсенал Страхування», «Універсальна», «Здорово» і «Арма». Учасники пулу мають на меті здійснювати страхування майно, а також життя і здоров'я від шкоди і нещасних випадків, викликаних терористичними актами та диверсіями [3].

Поточна модель пулу базується на добровільному об'єднанні страховиків (перестраховиків) для цілей страхування та перестраховування ризику терористичних актів і диверсії. На відміну від МТСБУ в даній конструкції немає ні солідарної відповідальності учасників пулу, ні сформованих фондів на компенсацію виплат учасникам, які не в змозі виконувати своїх обов'язків, ні підтримки держави. У Антитерористичного страхового пулу України потенційний клієнт може розраховувати тільки на платоспроможність страхової компанії, з якою укладено договір страхування ризиків терористичних актів та диверсії. Тож, у разі укладення договору страхування від терористичних актів, особі необхідно враховувати надійність та фінансову стійкість страхової компанії. В якості ознак надійності можна орієнтуватися на наявність у страхової компанії звітності за міжнародними стандартами, рейтингів міжнародних рейтингових агентств, достатній розмір власних коштів і капіталу, якісне перестраховування в міжнародних компаніях з досвідом, рейтингами і репутацією.

З огляду на викладене, попри, визначені на законодавчому рівні загальні принципи та норми компенсації збитків потерпілим, немає чіткого механізму компенсації витрат на відновлення об'єктів внаслідок терористичних атак. Уявляється, що для ефективного подолання наслідків терористичних актів необхідне чітке законодавче визначення меж відповідальності держави і страховиків за відшкодування завданих збитків. Це може бути досягнуто за допомогою покладення частини відповідальності на страховиків у вигляді комерційного страхування в поєднанні з державним регулюванням даного виду страхування, аналогічно тому як здійснюється обов'язкове страхування цивільної відповідальності володільців наземних транспортних засобів.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що рівень загрози терористичних актів, воєнних дій та масових заворушень зростає та стає реальним, а з тим привертає інтерес дослідження шляхів подолання наслідків даних подій, до яких відноситься страхування. Тож, актуалізується проведення подальших досліджень питань страхування від терористичних актів, воєнних дій та масових заворушень.

Список використаної літератури:

1. Михайлова К.А. Страхование от риска терроризм в современных условиях / К.А. Михайлова // Научный журнал. – 2016. – № 7 (8).
2. Переверзев А. Полис безопасности / А. Переверзев // Коммерсантъ Украина. – 2013. – № 213. – С. 6-7.
3. Нацкомфінпослуг ініціювала розвиток страхування від тероризму в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua>
4. Алехин М.А. Страхование от терроризма: история и современность / М.А. Алехин // Страхование сегодня. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.insur-info.ru>

ФОРМАНЮК В. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА» ТА КАТЕГОРІЙ «ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ»

Суб'єкт права може бути розглянутий не тільки з точки зору своєї зовні вираженої поведінки, зв'язків, відносин (як об'єктивна реальність), але і з точки зору його суб'єктивності, як «річ у собі». Суб'єктивний аспект буття правової особи, на наш погляд, може бути виражений за допомогою поняття «правова свідомість», в якому розкривається розуміння і ставлення особи до права в цілому, а також до різних окремих правових явищ.

Зазначимо, що правова свідомість динамічна, в ній відбуваються як процеси формування загальних, об'єднуючих різних суб'єктів права моментів (процеси соціалізації правової свідомості), так і зворотні процеси – десоціалізації свідомості, її правова гіперіндивідуалізація (в ситуації, наприклад, правових криз). Вона не замкнута, що не звернена саме на себе, а має відкритий, діалоговий характер, передбачає правове спілкування, комунікацію.

Кожен суб'єкт цивільного права – це сукупність правових ідей, уявлень про те, яким має бути цивільне право, його норми. Для характеристики та співвідношення суб'єкта цивільного права як правової свідомості цей момент володіння особою критеріями, масштабом правового – неправового має принципове значення, тому що визначає особливе місце правової особистості як вихідної точки правового відліку, системи правових координат. Всякий правопорядок, таким чином, замикається на ті правові образи, ідеали права, які народжуються в правосвідомості індивіда і їм підтримуються. Ці образи права, правові ідеали стають надбанням суспільної свідомості в результаті правового

діалогу суб'єктів – носіїв правової свідомості. У них суб'єктивні моменти індивідуальної правової свідомості отримують особливу об'єктивацію (відмінну від тієї, яка характерна для права як інституційного явища).

Правову свідомість суб'єкта можна розглядати тільки як індивідуально-інтуїтивне або тільки як раціонально-нормативне явище за своєю природою, що історично і логічно припускає перехід від інтуїтивного (підсвідомого) до раціонально-загального, нормативного.

Для суб'єкта цивільного права як правосвідомості характерна цілісність, єдність, що відрізняє його, наприклад, від суспільної правосвідомості, якому ознака системності (системі як органічній цілісності) не властива. Коли якій-небудь фізична особа чи юридична особа виступають в якості суб'єкта права, правовідносин, то їх корпоративна правова свідомість, їх ставлення до права виражається не у формі суспільної або колективної думки, а як одна єдина і загальна позиція суб'єкта. Тобто правосвідомість суб'єкта постає вже як самовизначена, коли правової вибір вже зроблено.

Відзначимо, що про правосвідомість юридичних осіб, на наш погляд, можна говорити лише в умовно-правовому сенсі, маючи на увазі те, що носій індивідуальної та корпоративної правосвідомості один – людина.

Корпоративна правосвідомість проявляє себе головним чином у рішеннях юридичної особи і в здійснюваних від імені юридичної особи діях, тобто, коли вона матеріалізувалася. До цього моменту зовні існує лише індивідуальна правова свідомість осіб, які беруть участь у юридичній особі.

Стосовно до цивільних суб'єктів правовому вибору зазвичай передує внутрішній правовий діалог. Для юридичних осіб, виключаючи державу, внутрішній правовий діалог приймає форму взаємин, обговорення юридичних питань між засновниками, учасниками організації та інш. На рівні держави правовий діалог може приймати форму парламентських слухань, референдуму або всенародного обговорення і т.д.

Важливим системоутворюючим фактором, що робить вплив на результати внутрішньодержавного правового діалогу, для політичної держави є державно-правова ідеологія, яка визначає правовий вектор сил, різних політичних впливів, інтересів. Форма і характер внутрішньосуб'єктного діалогу визначаються в цілому досягнутим рівнем розвитку права і правосвідомості суб'єктів.

Правова свідомість суб'єкта, як явище ідеального порядку, що протистоїть праву як правовій матерії, особливий реальності, в силу своєї діяльної, активної природи, прагне реалізуватися, втілитися в правовій дійсності, матеріалізуватися в зовнішніх поведінкових відносинах. Вона існує не як абстрактна, теоретична свідомість, а як раціональний елемент волі, як її інтелектуальна сторона. З тієї ж причини, з якої вона зовні постає як єдина, цілісна свідомість, її можна характеризувати як конструктивну, соціально-прикладну, «соціально-інженерну»

свідомість. Тут слід мати на увазі, що вона формується у зв'язку з організацією та здійсненням правової взаємодії суб'єктів, із забезпеченням умов реалізації їх волі та націлена на створення соціальних інститутів, організацій та їх юридичне оформлення.

Суб'єктивні аспекти існування правової особи самі по собі звичайно не мають значення для об'єктивного права, принаймні до тих пір, поки вони не стають частиною, елементами правових відносин, правових зв'язків або умовами їх дійсності. Ці суб'єктивні аспекти стають значущими для цивільного права на його «вході» і на «виході», а саме: у процесі формування права, правотворчості, створення правових зв'язків, а також у процесі реалізації, здійснення правових норм.

В індивідуальному правовому регулюванні, договірному праві суб'єктивний фактор має більш істотне значення, що пов'язано з наданням високого ступеня свободи суб'єктам права. Зокрема, органам застосування права зазвичай надається свобода розсуду, прийняття рішення з урахуванням конкретних обставин справи на основі ситуаційних, альтернативних або факультативних правових норм. Оціночні правові поняття, що містяться в праві, також припускають суб'єктивну оцінку правозастосовувача, засновану на власній правосвідомості, його уявленнях про право, на його особистому досвіді. У договірно-правових відносинах, де принципи свободи договору, диспозитивності мають вирішальне значення, сторони можуть свої правові уявлення про доцільну поведінку втілити у формі договору, як передбаченого, так і не передбаченого законом, іншими правовими актами, укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів, передбачених правовими актами, — змішаний договір.

Відзначимо, що загальному понятті суб'єкта права представляється можливим виділити різні аспекти, що розкривають його зміст з різних сторін: по-перше, суб'єкт права як особа, юридична «зовнішність»; по-друге, суб'єкт як правова воля, як вирішальна правова інстанція, взята у єдності з прийнятими і здійснюваними нею (з її участю) рішеннями, прагненнями волі; по-третє, суб'єкт права як сукупність правових зв'язків, як центр, осередок правовідносин; по-четверте, суб'єкт права як правова свідомість, як правова суб'єктивність; по-п'яте, суб'єкт права як правовий діяч; по-шосте, суб'єкт права як соціально-правова цінність. Слід підкреслити, що всі виділені аспекти до кінця не вичерпують поняття суб'єкта права.

На наш погляд, число аспектів розуміння суб'єкта цивільного права можна множити до нескінченності, оскільки будь-яка складна соціальна цілісність передбачає безмежне число граней. Важливим є той момент, що суб'єкт цивільного права здатний постійно приростати новими якостями, тому завжди існує можливість виділення нових аспектів його розуміння, при цьому він не зводиться до жодного з них, ні до всіх разом, оскільки зберігає за собою здатність розширювати сфери своєї правової «життєдіяльності» та видозмінюватися.

ЦИБУЛЬСЬКА О. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ВИДИ ЗАПОВІДАЛЬНИХ ВІДКАЗІВ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Окремі види заповідальних відказів передбачені розділом другим відділу третього глави третьої Цивільного Кодексу Чеської Республіки від 03 лютого 2012 р. (далі — ЦК Чехії), який набрав чинність 1 січня 2014 р., з відповідною назвою «Спеціальні правила по конкретним видам заповідальних відказів» [1].

В залежності від предмету заповідального відказу, яким відповідно до § 1477 ЦК Чехії може бути право вимоги щодо видачі або встановлення конкретно визначеної речі, однієї чи декількох речей певного виду (у випадку необхідності) або певного права, цивільне законодавство цієї держави називає окремі його види, а саме:

- 1) заповідальний відказ речі певного типу (підрозділ перший розділу другого відділу третього глави третьої);
- 2) заповідальний відказ визначеної речі (підрозділ другий розділу другого відділу третього глави третьої);
- 3) заповідальний відказ права вимоги (дебіторської заборгованості), що регулюється підрозділом третім розділу другого відділу третього глави третьої;
- 4) інші заповідальні відкази (підрозділ четвертий розділу другого відділу третього глави третьої).

Таким чином, можна зробити висновок, що ЦК Чехії не надає вичерпного переліку видів заповідального відказу.

Що стосується заповідального відказу речі певного типу, то ч. 1 § 1604 визначає загальне правило, згідно з яким, якщо таких речей є багато в спадщині, то особа, обтяжена таким відказом, обирає, яка річ буде видана відказоодержувачеві. Однак вона має обрати таку річ, якою відказоодержувач зможе користуватися. Якщо ж відказоодержувачеві буде надано право самостійно обирати з декількох речей, то він зможе обрати найкращу річ (ч. 2 § 1604).

ЦК Чехії в § 1606 зазначає, що заповідач може призначити іншу особу, яка буде обирати одну з декількох речей певного типу на користь відказоодержувача. Якщо ж така призначена особа не зможе здійснити вибір, то заповідальний відказ буде визначати суд з урахуванням ситуації та необхідності відказоодержувача. Суд згідно із зазначеним параграфом буде визначати заповідальний відказ і в тій ситуації,

якщо відказоодержувач не здійснив вибір, який був йому наданий в строки, встановлені в заяві особи, обтяженої цим відказом.

Окремо в § 1605 ЦК Чехії врегульовані ситуації, за яких речей певного типу, відказаних за заповідальним відказом, або не має в спадщині, або такі речі в необхідній кількості відсутні в її складі. І в першому, і в другому випадку таку річ відповідної якості особа, обтяжена заповідальним відказом, повинна забезпечити для відказоодержувача.

Як вбачається зі змісту § 1607 ЦК Чехії, якщо предметом заповідального відказу були гроші, то незалежно від того є або не має їх в готівковій формі в спадщині, обтяжена таким відказом особа зобов'язана їх виплатити.

Внаслідок ознайомлення з нормами, що регулюють заповідальний відказ визначеної речі (§§ 1608-1611 ЦК Чехії), можна виділити основні правила такого виду розпорядження, зокрема:

1) відказоодержувач не має права на визначену річ та її вартість, якщо таких речей йому було відказано декілька, оскільки вони належать відказоодержувачеві в тій кількості, в якій вони повторюються;

2) залежно від моменту набуття відказоодержувачем визначеної речі залежить спосіб виконання заповідального відказу та його чинність:

- якщо така річ належала відказоодержувачеві на момент оформлення заповіту, то такий відказ не береться до уваги;

- якщо відказоодержувач набув таку річ пізніше оформлення заповіту, то при виконанні цього відказу йому повертається звичайна вартість цієї речі.

- якщо відказоодержувач отримав таку річ безоплатно від заповідача, то такий відказ вважається відкликаним;

3) не береться до уваги відказ чужої речі, що не належала ані заповідачу, ані спадкоємцю, ані відказоодержувачеві, якими ця річ повинна бути передана іншій особі;

4) заповідач може зобов'язати купити чужу річ на користь відказоодержувача, проте, якщо власник такої речі відмовиться її продавати за звичайною ціною, то відказоодержувач має право отримати звичайну ціну такої речі;

5) застава та інші обтяження відносно заповіданої речі також впливають й на відказоодержувача щодо недоліку відказу.

Аналіз норм, що містяться в §§ 1612-1617 ЦК Чехії, дозволяє встановити загальне правило щодо відказу вимоги (дебіторської заборгованості), що належить заповідачу по відношенню до кого-небудь. Так, особа, обтяжена заповідальним відказом, зобов'язана по відношенню до відказоодержувача: здійснити уступку дебіторської заборгованості разом з можливим забезпеченням; видати необхідні документи, що стосуються дебіторської заборгованості; повідомити все, що є необхідним для пред'явлення дебіторської заборгованості боржнику. Цікавою є ситуація, що регулюється § 1617, згідно з якою можливі випадки, коли заповідач залишає у спадщину кому-небудь суму грошей в такому

розмірі, в якому зобов'язаний повернути сам. За таких обставин вважатиметься, що він таким заповідальним відказом не хотів повернути борг. А тому відказоодержувач отримає і борг, і заповідальний відказ. Іншими заповідальними відказами (§§ 1618-1619 ЦК Чехії) називаються відкази дітям та родичам, як своїм так і чужим, без зазначення переліку дій, необхідними для виконання таких відказів. Причому дітьми вважаються тільки сини та доньки. Разом із тим, якщо мова йде про дітей заповідача, то маються на увазі також їх нащадки.

Список використаної літератури:

1. Закон № 89/2012 – Гражданский Кодекс Чешской Республики от 03 февраля 2012 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://anesro.com/download/zakon/89-2012_Sb.pdf

ФОМІЧОВА Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕСТАМЕНТОЗДАТНОСТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

При спадкуванні за заповітом підставою виникнення права на спадкування є формально виражена воля спадкодавця. Спадкування за заповітом є спадкуванням у відповідності до закону в строгому значенні цього слова, але в той же час, відповідно до закону, коло осіб, які стають правонаступниками спадкодавця на підставі спадкування за заповітом, визначається безпосередньо волею спадкодавця. Такі норми вважаються диспозитивними, а особа, яка у встановленому законодавством порядку розпорядилася своїм майном на випадок своєї смерті, вважається заповідачем.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що хоча чинне законодавство визначає з якого віку особа має право бути заповідачем, але й досі ці питання є дискусійними [1, с. 90].

Застосування термінів «заповідач» та «заповіт» дозволяє відокремити спадкодавця, який склав заповіт (заповідача), від такого, що не складав заповіту. У сучасному цивільному законодавстві проблема правосуб'єктності передумов заповіту, повинна розглядатися лише з позиції юридичної характеристики тестаментоздатності заповідача. Заповіт як правочин має особистий характер та вимагає встановлення низки вимог стосовно здатності особи-заповідача бути суб'єктом спадкових

відносин за заповітом. Існують дві основні ознаки активної тестаментоздатності особи — це вік та стан психічного здоров'я. Поняття «тестаментоздатність» існує лише на теоретичному рівні і в законодавстві не застосовується, проте розкривається його зміст.

Згідно частини 1 ст. 1234 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) визначено, що право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. У Порядку «Посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених» [2] зазначено, що посадові, службові особи з'ясовують обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб, які звернулися за посвідченням заповітів і довіреностей, виходячи з того, що цивільною дієздатністю фізичної особи визнається її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. В Порядку також визначенні інші підстави набуття повної цивільної дієздатності. Посадові, службові особи встановлюють особу, що звернулася за посвідченням заповіту чи довіреності, та перевіряють її цивільну дієздатність. Отже з вищезазначеного можливо зробити висновок, що при спадкуванні за заповітом дієздатність спадкодавця має істотне значення.

Що стосовно до колізійних питань набуття тестаментоздатності у міжнародному праві, то перш за все потрібно звернутися до положень Закону України «Про міжнародне приватне право» [3], розділ X якого присвячений колізійним питанням спадкування. Так, ст. 72 зазначеного Закону встановлює, що здатність особи на складання і скасування заповіту визначається правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання заповіту або в момент смерті.

Загалом спільною вимогою для більшості правових систем є знаходження заповідача на момент вчинення заповіту у здоровому глузді та твердій пам'яті, тобто він повинен розуміти значення своїх дій та керувати ними. Отже, дві основні ознаки активної тестаментоздатності особи — це вік та стан психічного здоров'я.

У юридичній літературі виникає запитання, чи може бути заповідачем особа, яка не досягла 18 років, але відповідно до статей 34, 35 ЦК України набула повної дієздатності. У зарубіжному законодавстві питання складання заповіту неповнолітніми вирішується по-різному. В окремих країнах зустрічаються і виключення, коли спадкова дієздатність може наставати і до досягнення особою повноліття. Так, наприклад, § 2229 Німецького цивільного укладення встановлюється право неповнолітнього на складання заповіту з моменту досягнення ним 16-річного віку [4]. Причому, що логічно впливає з характеристики заповіту як правочину особистого характеру, згоди законного представника на складання такого заповіту не вимагається.

В інших країнах також існують виключення із загального правила, але з певними обмеженнями або як виключення для певних категорій осіб. Так, наприклад, ст. 904 Цивільного кодексу Франції передбачає, що неповнолітні особи у віці від 16 до 18 років також мають право вчиняти заповідальні розпорядження. Проте це право стосується лише половини майна, яким заповідач міг би розпоряджатися при досягненні повноліття. Виключення з цього правила допускаються у разі, якщо неповнолітній заповідач бере участь у воєнних діях. Тоді він має право розпорядитися всім своїм майном, але знов-таки з обмеженням – заповіт має бути складений на користь родичів до шостого ступеня споріднення включно або на користь свого чоловіка або дружини. І лише за умови повної відсутності у неповнолітнього вказаних родичів він може здійснювати заповідальні розпорядження у повному обсязі.

Статті 7 та 11 Закону про заповіти Англії визнають правову здатність складати заповіти за особами, що досягли 21 року, проте солдати, льотчики, матроси та моряки, що знаходяться на військовій службі, мають право на складання заповіту до досягнення цього віку [5].

Отже хоча чинне законодавство визначає з якого віку особа має право бути заповідачем, але й досі ці питання є дискусійними. Отже, зі змісту вбачається, що при спадкуванні за заповітом дієздатність спадкодавця має істотне значення, оскільки ця дія є одностороннім правом, що вчиняється особою, яка має бажання розпорядитися своїм майном на випадок смерті. Тому заповідач повинен бути дієздатним у повному обсязі.

Список використаної літератури:

1. Васькович Й. Чи потребує спадкове законодавство подальшого вдосконалення / Й. Васькович. Ю. Тюрін // Юридична України. – 2008. – № 5. – С. 89-91.
2. Порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. № 419 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 р. № 940) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/419-94-%D0%BF#n10>
3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>
4. Гражданское уложение Германии: введение к Закону о Гражданском уложении / пер. с нем.; науч. ред. А.Л. Маковский и др. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 816 с.
5. Особливості спадкового права в країнах англо-американської правової системи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/32939/pravo/osoblivosti_spadkovogo_prava_krayinah_anglo_amerikanskoy

CHANYSHEVA A. R.

National University «Odessa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of Civil Law,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

THE MOMENT OF EMERGENCE OF CIVIL OBLIGATIONS

Addressing the problem of operation of acts of civil legislation in time, even with the first approximation we can see that the legislation does not give a clear answer to the questions that arise during application of the law. The same should be said in respect of emergence of civil obligations. At the intersection of these two difficult problems there is a number of questions, to which unambiguous answers cannot be given. The science of Civil Law also has not processed recommendations concerning application of relevant legal provisions and their improvement.

The problem of emergence of obligations in the aspect of operation of acts of civil legislation in time was not specifically studied in the science of civil law, but the methodological basis for its analysis was created by authors, who studied civil obligations (M.M. Agarkov, V.A. Belov, O.S. Ioffe, N.S. Kuznetsova, N.Y. Golubeva, E.O. Kharitonov and others) and operation of acts of civil legislation in time (D.N. Bahrah, O.V. Pushnyak, A.O. Tille, V.A. Tumakov and others).

Basic provision defining the relations, governed by the newly adopted acts of civil legislation, is formulated in the first part of article 5 of the Civil Code of Ukraine: «The acts of civil legislation are governing relations, arising from the day of entering into force by these acts of legislation».

Determining the date of entering into force by legislative acts is not a complicated task, at least compared to the task of determining the day (or the moment) of emergence of relations, regulated by these acts. So, we will attempt to perform a more detailed analysis of the problem of «emergence of relations».

First of all, it should be noted that the term «emergence of relations» obviously means the same thing as the «emergence of legal relationships», because «relationships» is a legal shell (form) of the factual relations that are the social (public) content of legal relations. Factual relations, together with the legal relationships, form the phenomenon that is marked in part 1 of article 5 of the Civil Code of Ukraine by the term «relations» that are «regulated» by the acts of civil legislation.

For the purposes of law enforcement (application of the law) we should turn to more specific provisions of civil legislation, defining the moment of origination of civil relations, relationships, rights and duties. The second part of article 331, part 4 of article 334, part 2 of article 1299 of the Civil Code of Ukraine contain provisions which define the moment of origination of the

right of ownership. Obviously, from the same moment emerge factual and real legal relations. As for the obligations, the moment of their origination, the moment of origination of factual relations that are mediated by legal relationships including several obligations, the moment of emergence of rights and duties that constitute the content of norms of the Civil Code of Ukraine, are not defined.

The legislator is more concerned about the determination of the moment, from which the contract is recognized as concluded (article 640 of the Civil Code of Ukraine) and the moment from which the contract takes effect (part 2, article 631 of the Civil Code of Ukraine). Under such conditions the rule of operation of acts of civil legislation in time remains disagreed with the moment of emergence of relations (factual and legal, as well as rights and duties that constitute the content of relevant legal relations).

But there is one more legislative provision, in which the question of operation of civil law in time is answered. It is formulated in item 4 of the Final and Transitional Provisions of the Civil Code of Ukraine and concerns the application of the Code. This item states that the Civil Code of Ukraine is applied to civil relations which arise after its entry into force. If civil relations arose before, the Civil Code of Ukraine shall apply to the rights and duties that have arisen or persist after its entry into force. Thus, the emergence of civil relations (and relationships) does not prevent the fact of arising of new rights and duties in the process of development (dynamics) of such obligations, because of legal facts, stipulated by the law.

This understanding of correlation of civil relations (relationships) and civil rights and duties arises from item 4 of the Final and Transitional Provisions of the Civil Code of Ukraine. It cannot be ignored while interpreting the first part of article 5 of the Civil Code of Ukraine. This means that the emergence of civil relations the legislator understands significantly differently than we interpreted it above. Therefore, the theoretical concepts, underlying the first part of article 5 of the Civil Code of Ukraine and item 4 of the Final and Transitional Provisions of the Civil Code of Ukraine, are different. According to item 4 of the Final and Transitional Provisions of the Civil Code of Ukraine, the latter has an immediate effect (with prescribed exceptions), i.e. it defines the content and scope of rights and duties that continue to exist after the entrance into force by the Civil Code. Part 1 of article 5 of the Civil Code of Ukraine provides acts of civil legislation with prospective action, connected with ultra active operation of previously existing legislative acts – newly adopted legislative acts are applied only to those relations that arise after its entering into force.

In this regard it should be noted that in the theory of law the immediate effect of the law is recognized as a general rule. S. S. Alekseev wrote: «The general principle that determines the operation of normative legal acts regarding ongoing relations, can be defined as a principle of immediate action». Earlier this view was expressed by A.O. Tille and later – D.M. Bahrah, O.V. Pushnyak. The Constitutional Court of Ukraine in one

of its decisions only mentioned the possibility of immediate (direct) ultra active and retroactive operation of legal acts, and then focused on the problem of reverse (retroactive) operation of normative legal acts and evaded to answer the question, what operation of normative legal acts is a general rule. And reverse action in time, linked with restrictions of action of previously existing law and prospective action of a newly adopted law, related to the ultra active action of the law, which was in force before, is an exception to the general rule. There are no arguments in favor of the idea that concerning acts of civil legislation it is possible to deviate from the general rule, especially since it is realized in respect of the Civil Code itself in item 4 of the Final and Transitional Provisions of this Code. That is why the first part of article 5 of the Civil Code requires appropriate amendments and implementation of the general rule of immediate effect of acts of civil legislation (upon the model of item 4 of the Final and Transitional Provisions of the Civil Code of Ukraine).

The foregoing leads to the conclusion that the problem of defining the moment of emergence of civil obligations requires further thorough research concerning all types of such obligations, particularly those defined in the science as additional (accessory). Alongside the improvement of the Civil Code regarding the action of acts of civil legislation in time, this will give an opportunity to bring greater certainty into civil legal relations.

ГНАТІВ О. М.

Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

**ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ЯКА НЕ ЗАБОРОНЕНА ЗАКОНОМ, ЩОДО ЮРИДИЧНИХ
ОСІБ, СТВОРЕНИХ ЗА УЧАСТЮ ДЕРЖАВИ**

Відповідно до ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] однією із основоположних засад правового регулювання приватно-правових відносин, зокрема цивільних, є свобода підприємницької діяльності, що не заборонена законом. Цей принцип включає в себе неприпустимість втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування у діяльність юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, крім випадків та у порядку, передбачених законом. Як правило, закон допускає здійснення перевірок діяльності юридичної особи у разі звернення осіб, права яких порушено, до уповноважених державою органів. Прикладом є глава 8 Податкового кодексу України [2],

яка регулює порядок здійснення перевірок органами Державної фіскальної служби України. Потрібно звернути увагу на намагання законодавця України створити сприятливі умови для розвитку суб'єктів господарювання. Про це свідчить, продовження дії Закону України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 03 листопада 2016 року [3].

Водночас, окремих суб'єктів цивільно-правових відносин законодавство України зобов'язує публікувати певні види інформації з метою забезпечення здійснення прав інших учасників цих відносин. Наприклад, згідно зі ст. 78 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року [4] публічне акціонерне товариство зобов'язане публікувати визначену законом інформацію (здебільшого звітного характеру та повідомлення про проведення загальних зборів) на веб-сайті. Окрім цього, у Законі України «Про акціонерні товариства» визначено два види інформації, яка не може бути розголошена, конфіденційна інформація та комерційна таємниця (ч. 1 ст. 29, ч. 2 ст. 62, ч. 3 ст. 78).

Однак, 11 лютого 2015 року Верховна Рада України було прийнято Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» [5], який зобов'язує державні (у тому числі казенні), комунальні підприємства, господарські товариства, державна (комунальна) частка у статутному капіталі яких перевищує 50 відсотків, їхні дочірні підприємства, а також створені ними юридичні особи, у тому числі об'єднання цих підприємств, за умови, що їх частка у статутному капіталі перевищує 50 відсотків, оприлюднювати інформацію про себе, у тому числі відомості про стан виконання договорів, загальна вартість яких перевищує 1 мільйон гривень, істотні умови цих договорів (предмет, ціна, обсяги платежів, санкції за порушення умов договору тощо), а також відомості про контрагентів.

При цьому, у Законі України «Про відкритість використання публічних коштів» відсутня вказівка щодо заборони розголошення відомостей, які належать до конфіденційної інформації та/або комерційної таємниці. Більш того, зазначені у згаданому Законі суб'єкти зобов'язані надавати інформацію у разі використання коштів від здійснюваної ними діяльності. Цим Законом порушуються права юридичних осіб як суб'єктів цивільних правовідносин.

Господарські товариства незалежно від правового статусу учасника цивільних правовідносин, який заснував таке господарське товариство, належать до юридичних осіб приватного права (ч. 3 ст. 167 ЦК України). Також, відповідно до ст. 115 ЦК України господарське товариство є власником майна, переданого йому засновником в якості вкладу до статутного капіталу такого товариства. Отож, використання цих коштів господарським товариством для здійснення ним своєї діяльності не можна розглядати, як використання бюджетних (державних чи комунальних) коштів, оскільки право власності держави чи територіальної

громади на такі кошти припинилося з моменту внесення їх до статутного капіталу господарського товариства.

Очевидним є те, що положення Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» суперечать актам цивільного законодавства України, а, насамперед, основним засадам правового регулювання цивільних відносин, тому підлягає скасуванню. Прийняття цього Закону також свідчить про необхідність визначення критеріїв розмежування юридичних осіб на приватні та публічні.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон України, 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40. — Ст. 356 (з наступними змінами і доповненнями).
2. Податковий кодекс України: Закон України, 02 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2011 р. — № 13, / № 13-14, № 15-16, № 17. — Ст. 112 (з наступними змінами і доповненнями).
3. Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України, 03 листопада 2016 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 4. — Ст. 37.
4. Про акціонерні товариства: Закон України, 17 вересня 2008 р. / Офіційний вісник України, 2008 — № 81. — Ст. 2727 (з наступними змінами і доповненнями).
5. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України, 11 лютого 2015 р. / Офіційний вісник України, 2015 — № 18. — Ст. 476 (з наступними змінами і доповненнями).

ШВИДКА В. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук

ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЇ «ВИСЕЛЕННЯ» У ЖИТЛОВОМУ ПРАВІ

Важливе теоретичне та практичне значення в рамках дослідження приватного договору найму житла має визначення форм цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання даного договору. Є. О. Харитонов виділяє два види форм цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань: 1) загальну форму, до якої належать збитки, що повинні бути відшкодовані кредиторowi в разі заподіяння правопорушення боржником; 2) спеціальну — яка має місце у випадках відсутності збитків та до якої зараховують стягнення неустойки (штраф, пеня), втрату

завдатку і різні санкції, що застосовуються в зобов'язаннях окремих видів [1, с. 517]. Визначення двох форм цивільно-правової відповідальності — загальної і спеціальної — також наводять інші науковці, які до загальної форми відповідальності вважають належним відшкодування збитків, оскільки ця форма є найбільш поширеним, суттєвим та разом з тим універсальним способом захисту порушених прав. Загальною формою відповідальності в цивільному праві є також компенсація моральної шкоди [2, с. 370-371].

Враховуючи викладене, слід констатувати, що договірну цивільно-правову відповідальність за порушення договору найму (оренди) житла можливо застосовувати в загальній та спеціальній формі: до загальної форми належать відшкодування збитків, компенсація моральної шкоди; до спеціальної — сплата неустойки та виселення внаслідок розірвання договору.

Є. О. Харитонов та Н. О. Саніахметова характеризують категорію «виселення» як спеціальну санкцію житлового характеру, що може застосовуватися до осіб, які систематично руйнують або псують житло, чи використовують його не за призначенням, чи систематично порушують правила соціального співжиття, що робить неможливим для інших проживання з ними в одній квартирі чи в одному будинку. Необхідною умовою її застосування є безрезультатність життєвих заходів попередження і громадського впливу. Це свідчить про злісний характер правопорушення, а також про те, що вина тут мається на увазі у формі умислу [3, с. 43].

Викладені положення застосовуються щодо відносин соціального найму житла, які регулюються ЖК УРСР. При цьому слід зазначити, що виселення в приватноправових відносинах найму житла має витоки з житлового законодавства та як примусова міра державного примусу було запозичене з ЖК УРСР. Виселення у відносинах приватного найму житла, виходячи із змісту законодавчих приписів ЦК України, безумовно, є санкцією за порушення умов договору найму (оренди) житла, мірою відповідальності, що застосовується до правопорушника та, як слушно зазначили науковці, «спеціальною санкцією житлового характеру» або спеціальною формою цивільно-правової відповідальності за порушення договору найму (оренди) житла. З іншого боку, виселення у відносинах приватного найму житла може бути здійснено в добровільній формі наймачем шляхом самостійного звільнення житла, яке має місце, наприклад, при відмові наймача від договору на підставі ч. 1 ст. 825 ЦК України. Виселення у відносинах найму житла позбавлено майнового змісту, що підкреслює специфіку даного виду цивільно-правового договору. При цьому виселенню обов'язково повинно передувати розірвання договору, оскільки виселення — це похідна міра, правовий наслідок. Слід зазначити, що виселення у відносинах приватного найму житла виступає не тільки як міра відповідальності, а також може застосовуватися як спосіб захисту цивільних прав. Прикладом цього є розірвання договору найму (оренди) житла та виселення

наймача з житла у зв'язку з необхідністю використання житла для проживання самого наймодавця та членів його сім'ї відповідно до ч. 3 ст. 825 ЦК України.

Т. М. Тилик визначає поняття «виселення» «як примусове звільнення жилого приміщення особою, яка його займала, та у забороні в подальшому користуватися цим приміщенням» [4, с. 12]. Для застосування цієї міри цивільно-правової відповідальності необхідна наявність такої триєдності, як відповідні юридичні факти, волевиявлення наймодавця або наймача та рішення суду. Ми вважаємо, що у відносинах приватного найму житла виселення можливо визначити як правовий наслідок розірвання договору найму (оренди) житла, який може здійснюватися шляхом добровільного звільнення житла та шляхом примусового звільнення житла як санкції житлового характеру на підставі рішення суду без надання іншого житла.

Виселення в договірних відносинах приватного найму житла відрізняється від виселення при соціальному наймі, оскільки воно не навантажено характером суворого покарання з позбавленням права на проживання в житлі, яке безоплатно та довічно було надано особі державою. При приватному наймі житла, у разі розірвання договору та виселення, наймач може без особливих труднощів, за умови його платоспроможності, знайти нове житло для тимчасового проживання в ньому. Таким чином, з огляду на перетворення соціальних та економічних орієнтирів, основною проблемою на даний час, що може призвести до непорозумінь між контрагентами приватного договору найму житла, є наявність матеріальної складової. З огляду на викладене, суд, на нашу думку, при розгляді справ про розірвання приватного договору найму житла, на підставах учинення наймачем та особами, за дії яких він відповідає, протиправних дій, повинен виходити з пріоритету захисту прав власника житла та, враховуючи приписи закону, розривати порушений договір з подальшим виселенням правопорушників. Оскільки виселення позбавлено майнового змісту, при розірванні договору найму (оренди) житла найбільшим покаранням для наймача за вчинені правопорушення, на нашу думку, буде не саме виселення, а зобов'язання відшкодувати майнову шкоду. Можливість зазнати майнових втрат буде для наймача більш потужним стимулом не порушувати договір та не вчиняти протиправних дій щодо приватної власності наймодавця, ніж виселення.

Список використаної літератури:

1. Цивільне право України : підручник : у 3 кн. / за ред. Є. О. Харитонова, А. І. Дрішлюка. — О. : Юрид. літ., 2005. — Кн. 1. — 528 с.
2. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, Т. І. Бегова [та ін.] ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. — Х. : Право, 2011. — Т. 1. — 656 с.

3. Харитонов Є. О. Правове забезпечення належної реалізації права на житло : навч. посіб. / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. — К. : НМК ВО, 1990. — 176 с.
4. Тилик Т. М. Припинення житлових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т. М. Тилик. — К., 2010. — 18 с.

ЖОРНИК М. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри загально-правових дисциплін Черкаського факультету,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Порушення, невизнання або оспорення суб'єктивного права є підставою для звернення особи за захистом своїх прав та інтересів із застосуванням відповідного способу захисту. Тож, звертаючись до суду за відновленням власних прав, особа нерідко постає перед вибором дієвого інструменту — способу захисту цивільних прав та інтересів.

Керуючись принципом диспозитивності цивільного судочинства, позивач самостійно обирає спосіб захисту судом цивільних прав та інтересів, встановлений ст. 16 ЦК України [1]. Суд може також захистити цивільне право або законний інтерес й іншим способом, встановленим законом або договором.

Проте, дискусійним залишається питання про можливість застосування такого способу захисту права, як визнання договору неукладеним. Зокрема, Узагальнення Верховного Суду України від 24.11.2008 р. «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними» передбачає, що встановивши, що правочин є неукладеним, суд на цій підставі залишає позов про визнання правочину недійсним без задоволення [2]. Наслідки недійсності правочину до неукладеного правочину не застосовуються, оскільки вимога про визнання правочину неукладеним не відповідає способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених ст. 16 ЦК України, відповідно, підстав для його задоволення немає.

Діаметрально різними з цього приводу є наукові погляди.

Ярема А.Г. вважає, що «цілком очевидна ненормальність такої ситуації, коли особа має те чи інше право, коли вона може звернутись до суду з вимогою про захист цього права у разі його порушення, але суд не може задовольнити позов, оскільки спосіб захисту права, про який просить позивач, не передбачений законом чи договором» [3, с. 198].

Мірошніченко А. А. пропонує ще до порушення цивільної справи з'ясувати, чи передбачений законом спосіб захисту, про застосування якого просить позивач. Якщо такий спосіб законом не передбачений, справа розгляду в порядку цивільного та господарського судочинства не підлягає, і суд повинен відмовити у прийнятті позовної заяви [4].

Подібний висновок впливає і з Постанови ВСУ № 5 від 07.02.2014 р. «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» – неправильно обраний спосіб захисту права власності чи іншого речового права не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви чи залишення її без руху, а в певних випадках за таких обставин може бути відмовлено в позові [5]. Тобто, суд визнає право позивача звернутися із неправильно обраним способом захисту, але оскільки керівна судова практика заперечує можливість визнання правочину неукладеним, він є неіснуючим, а отже є всі підстави для відмови у відкритті провадження у справі.

Не погоджуючись із даною позицією Верховного Суду України, вважаємо, що в такому разі гарантоване Конституцією України право на судовий захист залишається нездійсненим, адже в даному випадку особою реалізується лише право на звернення до суду, а право на правосудне рішення залишається недосяжним.

На наш погляд, юридична некомпетентність позивача не має ставати на заваді реалізації завдання судочинства, яким в т. ч. є справедливий розгляд і вирішення справи, а не відмова у заявлених вимогах через неправильний спосіб захисту. Відмова у відкритті провадження відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 122 ЦПК України здійснюється на тій підставі, що заява не підлягає розгляду у судах в порядку цивільного судочинства.

За ч. 4 ст. 10 ЦПК України, суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках, встановлених кодексом. Слова «суд сприяє» в контексті даної статті має імперативне значення. Безпосередня участь судді у керівництві процесом має спрямовувати розгляд судової справи у спосіб, що більш відповідає характеру справи. Таким чином, суд повинен роз'яснити позивачу про необхідність внесення змін до позовної заяви з урахуванням правильного способу захисту права в спірних правовідносинах та уточнити його думку з приводу цього.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України. Верховна Рада України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Електронний ресурс: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>

2. Узагальнення Верховного Суду України від 24.11.2008 р. «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними». Електронний ресурс: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08>
3. Ярема А. Г. Право особи на ефективні засоби судового захисту цивільних прав та інтересів / А. Г. Ярема. // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2007. – С. 195–202.
4. Мірошніченко А. А. Справи, яких не повинно було бути: щодо адекватності обраного способу захисту прав на землю [Електронний ресурс] / А. А. Мірошніченко – Режим доступу до ресурсу: http://www.google.com.ua/url?url=http://www.amm.org.ua/images/stories/Land_Law_Metaterials/Miroshnychenko_Spravy_jakikh_ne_povinno_bulo_buti
5. Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України від 07.02.2014 № 5 Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14>

ДАНИЛЬЧЕНКО О. В.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивілістичної юриспруденції

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ, ЇХ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Сучасне суспільство всіляко намагається піддавати ревізійнізму ті чи інші поняття, явища. Ще починаючи з кінця ХХ сторіччя ведуться розмови про те, що інститут шлюбу зазнав краху, що відбувається руйнація сім'ї, як основного осередку суспільства, що ми втрачаємо родинні цінності, тощо. Проте аналіз сучасного українського законодавства говорить про інше.

Так, Сімейний кодекс України своєю метою ставить зміцнення сім'ї, як соціального союзу конкретних осіб, утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї, побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки. Сім'я визначається первинним та основним осередком суспільства.

На відміну від законодавства радянського періоду особлива увага приділена питанням реальної рівності подружжя, регулюванню особистих немайнових прав подружжя. Вважаємо, що це свідчить про розуміння державою важливості духовного, морального фундаменту сім'ї, вихованні громадян в дусі поваги до кожної людини, її особистості, додержання прав і законних інтересів особи, незалежно від віку, статі,

фізичного та психічного розвитку, факту відтворення людини саме в сім'ї, а не на «суспільному конвеєрі».

Проблеми які вбачаються сьогодні стосуються питання обізнаності осіб, що укладають шлюб про свої особисті немайнові права, здійснення ними своїх прав і захист цих прав у разі їх порушення.

На відміну від особистих немайнових прав фізичної особи, які виникають, як правило, з моменту народження, особисті немайнові права подружжя виникають з моменту реєстрації шлюбу. Укладання шлюбу є актом свідомим і добровільним, осіб, що досягли шлюбного віку або отримали судовий дозвіл на шлюб, то ж можемо стверджувати, що чоловік і жінка набувають особисті немайнові права свідомо і добровільно. Підтвердженням цієї тези є і право подружжя припинити шлюб шляхом розірвання, що в свою чергу тягне припинення особистих немайнових прав подружжя.

Якщо в цивільному праві мова йдеться про те, що особисті права є правами абсолютними, то в сімейному праві вони носять відносний характер. Права одного подружжя кореспондують обов'язок іншого утриматися від їх порушення.

Глава 6 СК України регулює такі права подружжя: право на материнство і батьківство; право на повагу до індивідуальності; право на фізичний і духовний розвиток; право на зміну прізвища; право на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї; право на особисту недоторканість.

Особисті немайнові права є основою існування самої сім'ї, так і запорукою здійснення подружжям своїх особистих немайнових прав як фізичними особами.

Особливістю є і характер їх здійснення: це можливо тільки з урахуванням інтересів кожного з подружжя та сім'ї в цілому. Здійснити права на материнство дружина не може без чоловіка, так саме чоловік не зможе здійснити право на батьківство без бажання дружини. Якщо ж мова стосується неспроможності подружжя здійснити своє право на материнство чи батьківство, то для застосування допоміжних репродуктивних технологій необхідна письмова згода подружжя. Застосування цього правила напряму пов'язане з визначенням походження дитини (123 СК України).

Реалізації права на материнство відбувається шляхом створення у сім'ї умов для збереження здоров'я вагітної жінки та народження нею здорової дитини, створення дружині-матері умов для поєднання материнства із здійсненням нею своїх трудових, творчих, освітніх та інших прав і обов'язків.

Важливим в регулюванні права на материнство і батьківство є передбачення відшкодування моральної шкоди у разі неможливості здійснити це право в наслідок виконання конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо жінки

чи чоловіка. Правило ст.ст.49 і 50 СК України є підкресленням рівності прав подружжя, поваги до їх почуттів як нереалізованих батьків.

Для суспільства, що в своїй основі залишається авторитарним, норма ст. 51 СК України про те, що дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань є, мабуть, складною для сприйняття. Багаторічна звичка «боротися» за універсальність, одноманітність в одязі, думках, речах тощо, призводить до бажання боротися і в сім'ї. Нерідко це стає проблемою і у відносинах між батьками і дітьми. Здійснення цієї норми напряду пов'язане з вихованням поваги до іншої думки, до особистих вподобань особи, вмінні узгоджувати свої особисті інтереси з інтересами сім'ї, до того ж з фізичним і духовним розвитком дружини і чоловіка. Не буде перебільшенням твердження, що в ст. 51 і 52 СК України найшли відображення не стільки норми моралі, як досягнення психології. Всі люди різні але це не позбавляє їх прагнення бути щасливими, здобувати освіту, вдосконалювати свою майстерність, реалізувати себе як особистість і як член суспільства. Важливим є забезпечення державою можливості особі здійснювати свої права через створення належної і доступної системи охорони здоров'я, середньої і вищої освіти, дошкільних дитячих закладів, що, в свою чергу дозволить жінці поєднувати материнство з навчанням, творчим і професійним розвитком.

Сприяння зміцнення сім'ї спрямоване закріплене право чоловіка і дружини на розподіл обов'язків в сім'ї. Це право стосується спільного вирішення найважливіших питань сімейного життя, залучення до праці всіх членів сім'ї, створення належних умов для задоволення матеріальних і духовних потреб сім'ї.

В особистих немайнових правах подружжя законодавець втілює основні принципи сімейного права: рівність учасників сімейних відносин, свободи і особистої недоторканості, договірне регулювання сімейних відносин, державної охорони сім'ї, материнства і батьківства, судовий захист прав і законних інтересів подружжя, дітей батьків, інших членів сім'ї.

Життя сім'ї є складним і багатогранним, різноманітність відносин, що виникають в ній не завжди можуть бути врегульовані на рівні права, проте навчити людину усвідомити свої права і вмінню захищати їх і права своєї родини — обов'язок держави і суспільства. Сімейне виховання, повага до сімейних цінностей, захист неповнолітніх і непрацездатних, подолання насильства в сім'ї — повинні стати нормою життя.

АНДРІЄНКО В. В

Міжнародний гуманітарний університет,
викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗРОБЦІ УНІФІКОВАНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРФЕЙТИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

В умовах постійних економічних коливань широке поширення набувають різні механізми кредитування бізнесу, зокрема викуп боргу, який оформляється поступкою прав вимоги. Сутність позначених правовідносин полягає у можливості цесії, поступки, передачі боргу, як майнового права, що виглядає цілком логічним в умовах динамічного розвитку форм інтеграції майнових зобов'язань в цивільний оборот. Кредитування експорту шляхом купівлі без обороту на продавця комерційних векселів, інших боргових вимог у зовнішньоторговельних операціях знаходить все ширше застосування у торговому обороті і є таким новітнім фінансовим інструментом, який визначається як форфейтинг [1, с. 234]. Форфейтинг є також формою трансформації комерційного кредиту в банківський.

Міжнародна торгова палата (International Chamber of Commerce ICC) протягом десятиліть є визнаним лідером в області розробки уніфікованих правил і стандартів використання інструментів торгового фінансування. Публікації Банківської комісії ICC і аналітична інформація про ринок, що використовуються професіоналами банківського сектора і експертами з торгового фінансування є найавторитетнішим і надійним джерелом, яким керуються банкіри і практики з широкого кола запитань [2].

Слід зазначити, що Міжнародна асоціація торгівлі і форфейтингу виступає у ролі об'єднуючого форуму з чіткими правилами взаємодії і договірних відносин, що є надзвичайно важливим для учасників асоціації в контексті організації надійного і безпечного середовища фінансових транзакцій і торгового співробітництва в цілому.

Особливе значення для з'ясування суті форфейтингових операцій мають уніфіковані правила з форфейтингу (URF 800) [3], розроблені Банківською комісією ICC і Міжнародною торговою і форфейтинговою асоціацією (The International Trade and Forfeiting Association ITFA). Ці правила набули чинності 1 січня 2013 р. Являючи собою акт недержавного регулювання, правила мають суттєве гармонізуюче значення у сфері регулювання форфейтингу [4, с. 80].

Уніфіковані правила з форфейтингу (далі – Правила) спираються на досить нетривалу практику, однак у своєму арсеналі вони мають три документа, що були підготовлені IFA за останні роки, і засновані на

практиці ринку: «Введення в первинний ринок форфейтингу» (The Introduction to the Primary Forfaiting Market, 2008 року), «Норми IFA» (для вторинного ринку) (IFA Guidelines, 2004 році) та «Керівництво користувача Норм IFA» (The User's Guide to the IFA Guidelines, 2004 р.) [5].

URF 800 складаються з 14 статей і 4 додатків (договір майстер-форфейтинга, договір форфейтинга, договір форфейтинга в СВІФТ форматі, підтвердження за договором форфейтинга).

У ст. 2 URF 800 пропонуються визначення термінів. Так, форфейтингова операція згідно ст. 2 Правил визначається як продаж продавцем (експортером) права вимоги платежу від покупця (імпортера) форфейтору без права регресної вимоги. Договір форфейтингу відповідно до положень зазначеної статті Правил визначається як письмова угода, підписана форфейтером і продавцем за первісним договором, що містить умови форфейтингової операції. Форфейтингове повідомлення (forfaiting confirmation) – письмовий документ, підписаний початковим форфейтером (продавцем) і подальшим форфейтером (покупцем), що закріплює умови вторинного продажу грошових вимог.

Таким чином, правила задають систему форфейтингових відносин, які виникають з приводу продажу продавцем права вимоги платежу від покупця форфейтору без права регресної вимоги на первинному і вторинному ринках форфейтингових послуг.

Дійсно, Правила URF 800 застосовні до угод в обох сегментах форфейтингового ринку: на первинному ринку, коли ініціаторами угод є експортери та інші продавці товарів і послуг, і на вторинному ринку, на якому ведеться торгівля такими угодами між банками та іншими фінансовими установами, що забезпечує додаткові джерела фінансування.

URF 800 регулюють тільки передачу грошової вимоги, не змінюючи її, і це означає, що правила можуть використовуватися для повного і такого, що постійно розширюється, набору інструментів, які застосовуються для фінансування торгівлі, таких як покупка перекладних векселів, простих векселів, документарних акредитивів і рахунків-фактур.

Уніфіковані правила з форфейтинга URF 800 роз'яснюють такі питання, як: угоди про форфейтинг і умови на первинному ринку; підтвердження форфейтингової угоди і умови на вторинному ринку; належні документи на первинному і вторинному ринках; платіж, у тому числі із застереженням; відповідальність сторін та інше. При цьому URF 800 не регулюють дійсність і можливість примусового стягнення будь-якої грошової вимоги, що було передане відповідно до неї. Однак вони регулюють ступінь відповідальності продавця за дійсність грошової вимоги та її передачу.

Таким чином, наразі нагальним питанням залишається уніфікація механізмів регулювання форфейтингових операцій на світових ринках фінансових послуг, у першу чергу договірних форм форфейтингового

кредитування, умов та обов'язкових вимог до форфейтингових договорів. Саме діяльність Міжнародної асоціації торгівлі та форфейтингу та Міжнародної торгової палати відіграє у цьому процесі провідну роль.

Список використаної літератури:

1. Кравченко Ю. Я. Ринок цінних паперів : навч. посібник. — 2-ге вид.- К.: Дакор, КНТ, 2009. — 672 с.
2. Деркач С. Издан официальный перевод URF 800 [Електронний ресурс] / Светлана Деркач. — Режим доступу: <http://www.iccwbo.ru/upload/urf800.pdf>
3. Uniform Rules for Forfeiting (URF 800) Including Model Agreements [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://store.iccwbo.org/Content/uploaded/pdf/ICC-Uniform-Rules-for-Forfeiting-URF-800.pdf>
4. Баукин И. В. Форфейтинг как инструмент финансирования трансграничной торговли : дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.03 — гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право [Електронний ресурс] / Иван Вячеславович Баукин. — Режим доступу: http://info.msal.ru:8080/bitstream/123456789/37247/1/d_2015_12_08.pdf
5. Ефимова Н. Унифицированные правила для форфейтинга: новые глобальные стандарты // Международные банковские операции. — 2010. — № 3. — С. 106.

НАЙДЬОН А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри галузевих юридичних дисциплін,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
здобувач кафедри цивільного права № 2

СТИПУЛЯЦІЯ ЯК ФОРМА УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ЗБЕРІГАННЯ: ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ

В сучасному світі всі питання прийнято вирішувати домовляючись, зміння висловити свої прохання та грамотно їх оформити є основою розвитку зобов'язального права. Договір є найпоширенішим варіантом оформлення відносин в підприємстві, при створенні об'єктів інтелектуальної власності, реалізації права власності та інших випадках. Для того, щоб договір вважався належним до нього пред'являються певні вимоги:

- зазначення істотних умов договору при його оформленні;
- дотримання форми його укладення.

В цивільному законодавстві України передбачено декілька форм укладення договору які умовно можна поділити на основні або ті,

що застосовуються найчастіше (усна, письмова форми) та додаткові ті, що практично не використовуються (конклюдентні дії, мовчазна згода). Письмова форма має свої особливості і поділяється на просту письмову, нотаріально посвідчену та з державною реєстрацією. Відповідно до ч. 3 ст. 969 ЦК України: «Укладення договору зберігання цінностей у банку засвідчується видачею банком поклададавцеві іменного документа, пред'явлення якого є підставою для повернення цінностей поклададавцеві» [1, с. 284], тобто, обов'язковою є письмова форма. Такі вимоги до форми укладення договору зберігання, звісно, були не завжди.

Так, в докласичному періоді цивілістики, існувало 3 основні форми укладення договорів: стипуляція, літеральний контракт та нексум.

1. Стипуляція (*stihulatio*) — договір, що укладався в усній формі «запитання — відповідь». Один із найперших та найважливіших форм договору, що мав надскладну структуру та конкретну послідовність дій, які вчиняли сторони для його укладення. Питання, яке проголошувалося мало конкретне формулювання: «Обіцяєш дати мені сто монет?» (*Spondesne mihi centum dare?*) та однозначну відповідь: «Обіцяю!» (*Spondeo*). В зв'язку з тим, що письмового підтвердження про укладення договору не було, всі умови виконувалися беззаперечно та чітко. Обов'язковою була присутність всіх сторін договору. Оскільки, взяття на себе зобов'язання про повернення боргу підтверджувалося виключно особистою обіцянкою, представником укладатись договір зберігання не міг. Після заданого питання (оферти) відповідь (акцепт) повинна була прозвучати одразу. Так, Венулей зазначав, що: « між питанням та відповіддю мало пройти якомога менше часу, стільки скільки дозволяє ситуація, але ні в якому разі між цими діями не повинно бути укладено нових правочинів». Така особливість підтверджує думку Гужви А.М. про віднесення цього договору до *unitas actus*, тобто безперервних договорів [2, с. 267].

Спочатку стипуляція була формою укладення винятково договору позики і лише з часом її почали застосовувати й до інших договорів. Такі зміни були зрозумілими, оскільки порівняно із вже існуючими формами укладення договору, такими як манципація, стипуляція мала значні переваги (зрозумілість, полегшена процедура).

Для договору зберігання цінностей у банку особливого значення набувала характеристика поняття інтерес, який ще у Дигестах Юстиніана визначається обов'язковою умовою стимуляції [3, с. 211]. Інтерес для сучасного договірного права не несе такого великого значення і не визнається істотною умовою жодного договору, проте є підставою для виникнення деяких зобов'язань, наприклад зберігання цінностей у банку. Саме для забезпечення свого інтересу (надання особливої охорони певному майну чи зменшення тягара утримання особливо цінних речей) укладався тоді та укладаються зараз договори щодо зберігання. На стипуляцію, покладалась важлива місія: спростити вимоги до процедури укладання договору, зменшення кількості та значущості

ритуалів, можливість укладання договору без присутності свідків. Практично всі ці запити були задоволені, проте з деякими суттєвими поправками. По-перше, стипуляція значно розширила умови договорів, поділивши їх на істотні (без яких, як і за сучасним законодавством договір вважається не укладеним) та умови, що визначалися обов'язковими за бажанням сторін і лише виконавши їх договір вважався виконаним правильно (на сьогоднішній день це є свідченням належного виконання). По-друге, було спрощено процес укладення в порівнянні із манципацією, проте він залишався настільки формалізованим, що головним була не мета, а сама процедура. Тобто, перехід від виконання певної системи рухів до задоволення свого особистого інтересу шляхом розширення умов договорів все одно зводився до виконання чіткої процедури: « конкретне питання — однозначна відповідь ». По-третє, сторони були абсолютно по-різному наділені правами та обов'язками, на відміну від кредитора, на боржника було покладено фактично весь тягар обов'язків без мінімального забезпечення його прав.

Таким чином, стимуляцію можна назвати прототипом сучасної форми укладення договорів, проте з великою кількістю поправок. Звичайно, порівнювати усну та письмову форми укладення договорів не є правильним, адже процедура суттєво різнилася, проте мету поставлену стимуляцією на сьогодні задоволено.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 40-44.
2. Гужва А. М. Роль і місце категорії інтересу у договірних зобов'язаннях / А. М. Гужва // Актуальні проблеми держави і права. — 2010. — Вип. 53. — С. 267-274.
3. Ансон В. Р. Договорное право = Anson's Law of Contract / В. Р. Ансон. — Москва: Юридическая литература, 1984. — 463 с.

ДЕНИСЯК Н. М.

Міжнародний гуманітарний університет,
викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу

СТАНОВЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ НОТАРІАТУ ЯК САМОСТІЙНОГО ІНСТИТУТУ В УКРАЇНІ

Аналізуючи процес становлення нотаріату в українському праві, можна стверджувати, що його генезис було започатковано в Київській Русі. Подальший його розвиток продовжено за часів Литовсько-

Руської держави, який базується на підвалинах, закладених Руською Правдою і звичаєвим правом, а також під впливом польського, німецького права, а також рецепційованого римського та візантійського права.

У 1775 році за наказом Катерини II нотаріальні функції були покладені на суди, а в подальшому неодноразово передавалися різним установам, цивільним, повітовим судам, кріпостним відділенням. Нормативно-правоверегулювання нотаріальної діяльності в цей період має децентралізований, несистемний і суперечливий характер. В 1781 році з'явилися за виданими у той період правовими актами нотаріуси для торговельних угод, а в 1831 році – біржові нотаріуси. Це і було першим етапом зародження нотаріату.

Другий етап розпочався одночасно з судовою реформою 1864 року: приймається Положення про нотаріальну частину (1866 р.), основною метою якого було відділення нотаріальної частини від судової. Вважається, що точкою відліку історії російського нотаріату є 14 квітня 1866 року, коли в ході Судової реформи 1864 року, що була буржуазною за своїм характером, було прийнято Положення про нотаріальну частину. Але нотаріальні дії, природно, здійснювалися і раніше [1, с. 78].

Третім етапом є період становлення нотаріату як самостійного публічного інституту у правобережній Україні у XIV – XX століттях. У цей час українські землі знаходились під владою Великого князівства Литовського Руського і Жемантійського, Речі Посполитої. Право базується на підвалинах, закладених Руською Правдою і звичаєвим правом, а також формується під впливом польського, німецького права, а також рецепційованого римського та візантійського права. Знаковими законодавчими актами цього періоду є Литовські Статути 1529, 1566, 1588 років, документом, що в літературі отримав назву «Загальноземський привілей Казимира IV Ягеллончика» від 2 травня 1447 р. Процес розвитку нотаріату зазнав незначної еволюції, адже джерелами нотаріального права здебільшого залишалися попередні нормативні приписи. В цей період, на землях, які входили до складу Речі Посполитої, діяв інститут публічного нотаріату. Публічний нотаріат становив вагомое політичне та культурне явище на західноукраїнських землях XIV – XVI століть [4, с. 115].

Наступний, четвертий період – формування нотаріату на українських землях у складі російської держави у XVI – XIX століттях. Слід зазначити, що історія розвитку нотаріату на українських землях багато в чому збігається з історією розвитку нотаріату в Російській імперії. У Росії перші вказівки про людей, що спеціально займалися складанням та реєстрацією цивільно-правових актів, відносяться до першої половини XVI століття.

Епоху в розвитку нотаріального інституту утворило Укладення царя Олексія Михайловича 1649 р. Точкою відліку історії російського нотаріату також є 14 квітня 1866 року, коли в ході Судової реформи

1864 р., що була буржуазною за своїм характером, було прийнято Положення про нотаріальну частину. Вважається, що категорія «нотаріус» з'явилась в 1729 році, коли у вексельному уставі вперше була згадана посада публічного нотаріуса.

Наступний, п'ятий період — формування українського нотаріату радянського періоду (XX століття). У 1921, 1923 і 1928 роках в Україні було прийнято кілька законодавчих актів про нотаріат, які регулюють діяльність державного нотаріату. Український нотаріат радянського періоду починає активно розвиватися з 20 квітня 1923 року, коли було затверджено «Положення про державний нотаріат». Організація і порядок діяльності органів нотаріату регулювалися Законом СРСР «Про державний нотаріат» від 19 липня 1973 року і Законом УРСР «Про державний нотаріат» від 15 грудня 1974 року. Нотаріат представляв собою державний орган, що входив до системи органів юстиції, сприяв охороні соціалістичної власності, захисту прав та інтересів громадян, державних, кооперативно-колгоспних та інших організацій. З розвитком об'єктивних соціально-економічних процесів (політичної «перебудови»), появи інституту приватної власності — нотаріат знову потребує реформування [2, с. 168].

Шостий, сучасний, період формування українського нотаріату з 1993 року XX століття по теперішній час. 2 вересня 1993 року в Україні був прийнятий Закон України «Про нотаріат». Через два роки після проголошення Акта про незалежність України (24.08.1991 р.) він був одним із перших, який вже по-новому регламентував діяльність українського нотаріату.

Проаналізувавши вищевикладене, можна зазначити, що історія розвитку і реформування нотаріату сучасної, незалежної України тісно переплітається з історією двох великих подій, які дали можливість українським нотаріусам самостійно вирішувати свою долю — прийняття в 1993 році Верховною Радою України Закону України «Про нотаріат» та заснування у квітні того ж року Української нотаріальної палати — єдиного всеукраїнського об'єднання нотаріусів. Ці події значно вплинули на життя нотаріату, адже як інститут, який функціонує у сфері перетину приватних і публічних інтересів, нотаріат має володіти організаційною структурою, що відповідала б його унікальній природі [3, с. 355].

Список використаної літератури:

1. Алферов И.А. Возникновение и развитие нотариальных учреждений в России // Законодательство. — 2006. — № 1. — С. 77-82.
2. Авдеенко Н.И. Нотариат в СССР / Н.И. Авдеенко, М.А. Кабанова — М. : Юрайт-Издат, 1984. — 276 с.

3. Бесчастний В. М. Нотаріат в Україні : навч. посібник / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін та ін. (серія «Вища освіта XXI століття»). — К. : Знання, 2008. — 494 с.
4. Ясінська Л. Е. Нотаріат в Галичині за Австрійським положенням 1871 р. / Л. Е. Ясінська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2003. — Вип. 38. — С. 112-118.

ВОНСОВИЧ Х. І.

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільно-правових наук

РЕПРОДУКТИВНИЙ ТУРИЗМ

Збільшення мобільності населення в останні десятиліття зумовили створення нових видів поїздок і нових галузей туристичного бізнесу. Однією з таких новинок є «репродуктивний туризм». Саме поняття виникло після підписання в 1989 році Міжнародною конвенції ООН, на якій зафіксовано право людини на життя і продовження роду, і мається на увазі територіальні переміщення безплідних пар або індивідів з метою доступу до високотехнологічних методів лікування із регіонів, що законодавчо забороняють допоміжні репродуктивні технології (ДРТ), в регіони, що офіційно допускають ці методи [1, с. 83].

Репродуктивний туризм виникає у країнах із законодавчими обмеженнями щодо процедури проведення будь-яких медичних втручань із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, метою якого є отримання лікування безпліддя та народження генетично рідної для особи (подружжя) дитини за кордоном, що проводиться задля уникнення (обходу) законодавчих заборон у власній країні або з інших об'єктивних чи суб'єктивних причин.

Сучасне законодавство різних держав все частіше схиляється до надання безплідним парам права скористатися інститутом сурогатного материнства та врегулювання в національному законодавстві порядку реалізації цього права та гарантій захисту прав сурогатної матері. Найбільш відвідуваними в цих цілях країнами стали Індія, Таїланд, Росія, Україна і американські штати Каліфорнія і Флорида. Саме в цих державах сурогатна мати на законних підставах може виносити і народити генетично чужу дитину і отримати за це грошову винагороду. Привертає «сурогатних туристів» і можливість народження дитини у самотніх батьків причому, батьками можуть стати як самотня жінка, так і самотній чоловік. В Америці (штати Каліфорнія і Флорида), крім одиноких батьків, послугами сурогатної матері можуть скористатися і одностатеві сім'ї, що,

безумовно, є вирішальним фактором для подібних пар. Українське законодавство передбачає сурогатне материнство тільки для чоловіка і жінки, які перебувають у законному шлюбі.

Більшість законів, що регулюють інститут сурогатного материнства, мають спільні риси. Зокрема, воно дозволяється лише в разі встановлення лікарем факту неможливості жінкою в природній спосіб зачати та/чи виносити дитину або коли існує ризик успадкування дитиною важкого захворювання внаслідок вагітності. Також законодавство, як правило, встановлює вікові межі як для замовників, так і для сурогатної матері. Часто встановлюється вимога про те, що замовниками має бути пара, а у деяких країнах, наприклад у Великобританії, також вимагається, щоб це було подружжя, тобто пара, що перебуває в зареєстрованому шлюбі [2, с. 40].

Основні причини, через які виникає так званий «репродуктивний туризм», можна умовно класифікувати на дві групи: перша — юридичні заборони, друга — доступність відповідних медичних процедур (чи, скоріше, відсутність такого доступу) [3, с. 146]. До юридичних заборон можемо віднести випадки, коли необхідний тип лікування на законодавчому рівні не є дозволеним у відповідній країні (наприклад, сурогатне материнство у Фінляндії, Італії, Португалії, Пакистані тощо; повна заборона донації ооцитів у Німеччині, Італії, Австрії).

До другої групи входить надто довгий термін очікування (донорських клітин, наприклад), надто висока вартість послуг, недостатня технічна оснащеність або відсутність спеціалістів у певній галузі (наприклад, останні дослідження стосовно хромосомної патології).

Україна — одна з небагатьох країн світу, яка дозволяє народження дитини за допомогою програм допоміжних репродуктивних технологій (далі — ДРТ) і передбачає можливість проходження таких програм іноземними парами. Основним правовим актом, який регулює порядок застосування ДРТ, є наказ Міністерства охорони здоров'я України № 787 від 09.09.2013 «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [4].

Секрет подібної популярності даної галузі в Україні полягає у високому рівні сервісу, а також в процентних показниках виношування вагітностей, лояльності української влади і в можливості отримання лікувальних процедур, заборонених або обмежених у власній країні. До таких процедур можна віднести репродуктивні програми по екстракорпоральному заплідненню з сурогатним материнством та донорством, застосування стовбурових клітин, трансплантація органів, штучне переривання вагітності та ін. [5, с. 120].

Отже, суттєві відмінності правопорядків різних держав призвели до виникнення такого явища, як «репродуктивний туризм», коли громадяни більш консервативних і суворих юрисдикцій прямують до країн, де сурогатне материнство дозволене, на пошуки жінки, яка виносить і народить для них дитину. А це, у свою чергу, приводить до виникнення

проблем з точки зору міжнародного цивільного та кримінального права: з одного боку, щодо договору між майбутніми батьками та сурогатною матір'ю, з іншого боку, щодо дитини, яка народилася у результаті виникнення цих договірних відносин. Також», репродуктивний туризм вносить істотні зміни в економіку: сучасна репродуктивна допомога — досить дорога медична послуга, і кошти на її оплату зараховуються на рахунках регіону, в якому ця послуга надається.

Список використаної літератури:

1. Русанова Н. Е. «Репродуктивный туризм» в России: возможности и проблемы // Сервис +. 2009. № 3. URL: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/reproduktivnyy-turizm-v-rossii-vozmozhnosti-i-problemy>
2. Квінт Н.М. Інститут сурогатного материнства: проблеми колізійного регулювання / Н.М. Квінт // Альманах міжнародного права. — Випуск 14. — Одеса, 2016. — С. 38-49.
3. Рябенко О.В. Деякі юридичні аспекти «репродуктивного туризму» / О.В. Рябенко // Науковий вісник Херсонського державного університету: Випуск 3. — Том 1. — Херсон, 2015. — С. 145-149.
4. Про затвердження порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій : Наказ МОЗ України від 09.09.2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#n105>
5. Гунченко О.О. Географія медичного туризму в країнах Європи / О.О. Гунченко // Географія та туризм: [наук. зб.]. Випуск 30. — Київ, 2014. — С. 110—121.

МЕЛЬНИК О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ВІДНОСИН У РОДИНІ

Значне місце у сукупності відносин, що виникають у родині займають особисті немайнові відносини сім'ї. Відомо, що сім'я — це мала соціальна спільність. Шлюб та подружні відносини складають основу сім'ї та основу сімейних відносин. Таким чином, третім напрямком дослідження є визначення правовідносин у колі сім'ї, що впливають на реалізацію особистих немайнових прав та інтересів усиновленою дитиною.

В рамках даного напрямку дослідження потребує визначення категорія «сім'я», особливо нині, в умовах зміни основних цінностей людства та уяви про сім'ю та статеві відносини. У деяких сучасних дослідженнях

аналізується можливість усиновлення благополучними родинами, а також питання, що стосуються усиновлення геями та лесб'янками [1, с. 394]. Наукова дефініція сім'ї відрізняється багатоманітністю підходів, які можна умовно об'єднати у кілька концептуальних напрямів: соціологічний, природний, природно-соціальний або інтегруючий, юридичний. Важливим для визначення поняття сім'ї є виявлення притаманних ознак (фактичних, юридичних та духовних): наявність взаємних прав та обов'язків членів сім'ї; підстави виникнення спільного проживання; ведення спільного господарства; спільність життя; спільність інтересів; взаємна юридична відповідальність; спільний побут; особисто-довірчий характер відносин; позиціонування себе як сім'ї у відносинах з оточуючими тощо.

Зі зміною традиційних поглядів на сім'ю постає питання про визначення концепції кризи сім'ї, її трансформації. До нетрадиційних сімейних моделей відносять послідовну полігамію (неодноразовий вступ у шлюб); сім'ї з нерідними батьками; «годвін-шлюб» (роздільно-регулярний); бігамні шлюби, конкубат, бізнес-шлюб. Викладене свідчить про важливість вирішення питання щодо надання можливості таким родинам здійснювати усиновлення та наявності у них можливості забезпечити інтереси всиновленої дитини. Крім цього, необхідно визначити можливість усиновлення парами, що перебувають у незареєстрованому шлюбі, тобто у фактичних шлюбних відносинах. Потребує визначення й питання щодо можливості встановлення мультибатьківства. Розкриття даних питань буде підставою для визначення концепції родини, яка має право усиновлювати дітей та здатна забезпечити умови для найкращої реалізації інтересів дитини.

Складовою частиною особистих немайнових відносин у родині є особисті відносини між батьками та дітьми. Відносини батьків та дітей, включаючи немайнові, здавна були предметом правового регулювання. Звичайно, саме особисті немайнові відносини займають провідне становище у відносинах батьків і дітей, оскільки дитина найчастіше ще не має власного майна і цілком залежить від батьків, як у матеріальному, так і у емоційному плані. Слід зауважити, що історично регулювання відносин батьків і дітей характеризувалося безмежною владою батька, що ставало причиною зловживань, особливо у випадках, коли інтереси батька суперечили інтересам дітей [2, с. 40].

В залежності від національних традицій, правил поведінки, які історично склалися на певній місцевості, кожній національності притаманна своя специфіка особистих немайнових відносин у суспільстві. Особисті немайнові відносини у родині у двадцять першому столітті, на відміну від стародавніх часів, в більшості демократичних країн змінилися у бік визнання за дитиною кола прав та обмеження батьківської влади, у тому числі шляхом встановлення заборони вчиняти насилля над дітьми та нав'язувати їм власну волю. Разом з цим, у окремих

країнах, все ж таки залишається головною батьківська влада, а права дитини досить обмежені чинним законодавством.

Специфіка правового регулювання особистих немайнових відносин за участю дитини може бути визначена лише на підставі комплексного аналізу міжнародного та національного законодавства, тому останнє потребує вдосконалення та деталізації положень щодо здійснення та захисту особистих немайнових прав дитини [3, с. 86]

У теорії сімейного права досить ґрунтовно досліджено коло та зміст прав та обов'язків дітей та батьків, які є взаємними. Але є питання, що залишається недостатньо вивченими, зокрема це стосується правопорушень у сімейних відносин та захисту особистих немайнових сімейних прав. Як вірно звертає увагу Е. А. Крапивенська, у теперішній час сімейне законодавство не у повному обсязі урегулює порядок та способи охорони особистих немайнових прав неповнолітніх. Тому при вирішенні відповідних справ судам необхідно ґрунтовно підходити до вивчення усталеної судової практики з метою ефективного використання норм [4, с. 40]. Крім цього, слід погодитися з О. М. Калітенко, яка звертає увагу, що необґрунтовано поза увагою вітчизняних дослідників залишилася проблема визначення поняття, характерних рис та особливостей правопорушень в сфері особистих немайнових сімейних відносин. Враховуючи те, що особисті немайнові сімейні відносини складні та різноманітні за своєю природою та суб'єктивним складом, стає зрозумілим, що й характер сімейних правопорушень так само неоднорідний і умови настання відповідальності різноманітні [5, с. 98].

Список використаної літератури:

1. Christine A. Adamec, Laurie C. Miller The Encyclopedia of Adoption Facts on File library of health and living. Infobase Publishing, 2007. 394 p.; Frances Burton Family Law. Routledge, 2015. — 566 p.
2. Ієвіня О. Деякі аспекти правового регулювання особистих немайнових відносин батьків і дітей / О. Ієвіня // Нотаріат для Вас. — 2011. — № 1-2. — С. 40.
3. Новохатська Я. До питання щодо реалізації особистих немайнових прав дитини / Я. Новохатська // Юридичний журнал. — 2012. — № 5 (119). — С. 86.
4. Крапивенская Е. А. Некоторые вопросы охраны личных неимущественных прав детей // Е. А. Крапивницкая // Российский юридический журнал. — 2007. — № 3. — С. 40.
5. Калітенко О. М. До питання про правопорушення в сфері особистих немайнових сімейних правовідносин / О. М. Калітенко // Часопис цивілістики. — Вип. 15. — С. 98.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОПУСТИМІСТЬ СУБСИДІАРНОГО ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Сьогодні проблема співвідношення цивільного та господарського законодавства є досить актуальною. Проведені дискусії на цю тему не сприяли вирішенню проблеми. Досить часто в правозастосовній діяльності виникає питання: яким нормативним актом керуватися, оскільки відносини між юридичними особами регулюються як цивільним, так і господарським законодавством.

Важливо підкреслити, що проблема співвідношення господарського і цивільного законодавства ґрунтується, так би мовити, на двох концепціях щодо правового регулювання господарських відносин: цивільно-правової та господарсько-правової. Перша концепція базується на тому, що господарські відносини є складовою частиною цивільних відносин і повинні регулюватися за допомогою субсидіарного застосування норм цивільного законодавства. Друга концепція — господарські відносини повинні регулюватися господарським законодавством. Проведення аналізу другої концепції не має практичного результату, адже господарське законодавство в деяких положеннях прямо звертається до норм Цивільного кодексу України (далі — ЦК України). Питання про допустимість субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до господарських відносин висвітлює у своїх працях Г.В. Смолин, який підкреслює тезу про комплексність господарського законодавства [1, с. 5].

У монографії «Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання» Н.Ю. Голубєва також зазначає про субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до господарських відносин. Якраз визначення окремих видів господарських зобов'язань, які передбачено в Господарському кодексі України (далі — ГК України) різновидом цивільних зобов'язань, веде до певних юридичних наслідків: визначення правового регулювання таких зобов'язальних відносин для встановлення порядку зміни або припинення зобов'язання; для вирішення питання про відповідальність за порушення зобов'язання; для визначення диспозитивних норм, що мають застосовуватися до зобов'язання [2, с. 257-267].

Автори «Науково-практичного коментаря Господарського кодексу України» зазначають, що у випадку прямих відсилань у деяких

положеннях ГК України на норми цивільного законодавства має місце субсидіарне застосування норм цивільного законодавства [3].

В.В. Кулаков також вважає, що однією з рис зобов'язання є його цивільно-правова галузева належність. Використання терміна «зобов'язання» в інших галузях права є прикладом термінологічного запозичення [4, с. 224].

Пристаючи до дослідження субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до господарських відносин, передусім, необхідно визначити механізм правового регулювання зазначених відносин.

Почнемо з того, що до господарських відносин застосовуються норми ЦК України та інші акти цивільного законодавства в тій частині, яка не визначена особливостями правового регулювання цих відносин нормами ГК України. Цей механізм врегульований законодавцем у ч. 2 ст. 9 ЦК України, де зазначається, що ЦК України може бути передбачено особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання.

С.О. Погрібний вважає, що ч. 2 ст. 9 ЦК України регулює не субсидіарне застосування норм цивільного законодавства, а застосування загальних і спеціальних норм [5]. Тут вже простежуються противники такого застосування. Теза щодо розмежування положень ЦК України і ГК України, за якою відносини, на які поширюється чинність ГК України, регулюються ЦК України, якщо у господарському законодавстві відсутні відповідні норми, підкреслює субсидіарність у застосуванні норм цивільного законодавства. Такий підхід є виправданим і вірним, тому що субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до майнових господарських відносин не порушує ідеї, принципи цивільного і господарського права.

Із цього випливає три висновки.

По-перше, майнові відносини у сфері господарювання є окремим видом майнових відносин, які регулюються ЦК України.

По-друге, якщо ГК України прямо встановлені спеціальні правила, що унеможливають застосування загальних норм ЦК України, то до майнових відносин у сфері господарювання застосовуються норми ГК України.

По-третє, відсутність деяких положень у ГК України свідчить про субсидіарне застосування загальних норм цивільного законодавства до майнових відносини у сфері господарювання.

Список використаної літератури:

1. Смолин Г.В. До питання співвідношення цивільного і господарського права / Г.В. Смолин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2009. — № 2. — С. 1-7.

2. Голубева Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання : монографія / Н.Ю. Голубева. — О. : Фенікс, 2013. — 642 с.
3. Господарський кодекс України: науково-практичний коментар / В.Г. Гончаренко, І.В. Булгакова, О.В. Буткевич ; за ред. Д.М. Притики, І.В. Булгакової. — К. : Юрисконсульт ; Юстініан. — 2010. — 1088 с.
4. Кулаков В.В. Обязательство и осложнения его структуры в гражданском праве России : монография / В.В. Кулаков. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2010. — 256 с.
5. Погрібний С. Загальні та спеціальні норми в цивільному (приватному) праві України / С. Погрібний // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 3. — С. 166-177.

АБРАМОВ М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

**УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА
НА СПАДКУВАННЯ ОСОБИ, ЩО УХИЛЯЛАСЯ
ВІД НАДАННЯ ДОПОМОГИ СПАДКОДАВЦЕВІ**

Стаття 1224 ЦК України визначає коло осіб, які позбавляються суб'єктивних прав на спадкування. Частиною 3 статті 1224 ЦК України встановлено, що не мають права на спадкування за законом батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом. Частиною 5 статті 1224 ЦК України встановлено, що за рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані. Аналіз зазначених положень дає змоги зазначити, що у вказаних випадках можуть бути усунутими від права на спадкування особи тільки на підставі рішення суду та тільки при здійсненні спадкування за законом [1].

Слід зазначити, що ч. 3 ст. 1224 ЦК України в значній мірі корелює з положеннями Сімейного кодексу України. Так, відповідно до ст. 180 СК України, батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків закріплений в статті 51 Конституції України. Вказана конституційна норма детально відображається в Сімейному кодексі України (статті 202-206).

Відповідно до статті 202 СК України повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної

допомоги. Статтею 203 СК України встановлено, що дочка, син крім сплати аліментів зобов'язані брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних тяжкою хворобою, інвалідністю або немічністю [2].

Натомість відповідно до положень п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» № 7 від 30.05.2008 р. (далі — Постанова Пленума), правило частини п'ятої статті 1224 ЦК України стосується всіх спадкоємців за законом, зокрема й тих, які відповідно до СК України не були зобов'язані утримувати спадкодавця [3].

В даній категорії справ, суд для прийняття законного та обґрунтованого рішення повинен установити і факт ухилення особи від надання спадкодавцеві допомоги, і факт перебування спадкодавця в безпорадному стані через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво та його потребу в допомозі цієї особи.

Пункт 6 Постанови Пленуму встановлює, що безпорадний стан слід розуміти як безпомічність особи, неспроможність її своїми силами через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво фізично та матеріально самостійно забезпечити умови свого життя, у зв'язку з чим ця особа потребує стороннього догляду, допомоги та піклування. Ухилення особи від надання допомоги спадкодавцеві, який потребував допомоги, полягає в її умисних діях чи бездіяльності, спрямованих на уникнення від обов'язку забезпечити підтримку та допомогу спадкодавцю, тобто ухилення, пов'язане з винною поведінкою особи, яка усвідомлювала свій обов'язок, мала можливість його виконувати, але не вчиняла необхідних дій. Таким чином, ухилення характеризується умисною формою вини. Крім того, при розгляді таких справ суду належить з'ясовувати, чи потребував спадкодавець допомоги від спадкоємця за умови отримання її від інших осіб і чи мав спадкоємець матеріальну й фізичну змогу надавати таку допомогу [3].

Таким чином, лише при одночасному настанні двох обставин: ухилення від надання допомоги та безпорадний стан спадкодавця, і доведеності зазначених фактів у їх сукупності спадкоємець може бути усунутий від права на спадкування.

Враховуючи вище наведе, слід зазначити, що при розгляді такої категорії справ надважливе значення має представлення суду належних та допустимих доказів про умисне ухилення спадкоємця від надання допомоги спадкодавцю та які б свідчили про те, що спадкодавець потребував допомоги відповідача, останній мав можливість її надати, проте ухилився від обов'язку щодо її надання та встановлення факту того, що спадкодавець потребував допомоги від спадкоємця за умови отримання її від інших осіб, чи мав спадкоємець матеріальну та фізичну змогу надавати таку допомогу. Все це в своїй сукупності свідчить про складність такої категорії справ та про неоднозначну судову практику, яка на нашу думку сприяє в отриманні спадщини особам,

які є негідними спадкоємцями, але через процесуальні перешкоди досить часто не усуваються від спадкування.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. – [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. – [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» № 7 від 30.05.2008 р. – [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

БОБОШКО О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ: «ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ» ТА «РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ»

У юридичній літературі щодо припинення договірних зв'язків між сторонами договору використовуються різноманітні терміни: «припинення зобов'язання», «припинення договору», «розірвання договору», «відмова від договору». Правознавці не дають чіткого розмежування цих понять. Між тим проблема їх розрізнення сьогодні не вичерпалась, а навпаки, значно посилилась. Певною мірою ключем у вирішенні цієї проблеми має бути розуміння співвідношення договору і зобов'язання, адже за законом договір є підставою виникнення зобов'язання, яке набуває ознак договірного правовідношення.

За словниковими джерелами «припинення» тлумачиться таким чином: «1) переставати рухатися, зупинятися; 2) зупиняти потік чогонебудь; 3) переривати яку-небудь дію, процес, стан та ін., що триває; 4) переставати виконувати» [1, с. 943]. Узагальнюючи всі значення, можемо дійти висновку, що цей термін означає переривання того, що триває, незважаючи на причини, що спонукали до вчинення таких дій.

«Розірвання» — це «порушення цілісності чогонебудь, роз'єднання, розділення чогось на частини» [2, ст. 1071]. Отже, «розірвання» — це порушення цілісності чогось в процесі його існування.

Вважаємо, що правове значення категорій «припинення договору» і «розірвання договору» зводиться до наступного: Припинення договору — вичерпання прав та обов'язків сторін за договором, втрата договірних відносин між сторонами договору на майбутнє з будь-яких причин (залежних від волі осіб — учасників договору, інших осіб чи незалежних від їхньої волі) й у будь-який час. Розірвання договору — вичерпання прав та обов'язків сторін за договором, як правило, до закінчення його дії за наявності вольового критерію в діях сторони (сторін) договору чи інших осіб шляхом взаємної згоди, односторонньої відмови чи у судовому порядку. Таким чином, «припинення» — більш загальне поняття, ніж «розірвання». За філософськими категоріями зазначені поняття можна співвіднести як «загальне» й «конкретне».

З врахуванням всього висловленого можемо зробити наступні висновки про те, що розірвання договору — це припинення дії договору за суб'єктивними підставами на вимогу однієї сторони чи за домовленістю обох сторін або на вимогу уповноважених законодавством учасників правовідносин, або за рішенням суду до моменту належного виконання договору, за винятком випадків, передбачених договором або законом, що тягне за собою припинення необхідності виконання умов договору на майбутній період, відповідний розподіл вже виконаних частково обов'язків або настання інших правових наслідків за домовленістю сторін або у судовому порядку.

Суб'єктивні підстави повинні бути передбачені договором або законом, бо інакше порушуватиметься принцип цивільного права, існуючий ще з часів римського права: «*pacta servanda sunt*», тобто «договори треба виконувати». Так, якщо одна сторона намагається розірвати договір за наявності підстави, не передбаченої договором чи законом, то інша сторона на законних підставах може вимагати примусового виконання договору. В цьому випадку договір може бути припинено лише виконанням.

В ЦК України безпосередньо не визначається правова природа розірвання договору, в ньому передбачаються лише підстави та деякі умови розірвання договору. Так, відповідно до ст. 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом, а також за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. У наведених нормах, таким чином, визначаються лише правові підстави для розірвання договору. Дещо більше для вирішення досліджуваного питання може дати зміст ст. 654 ЦК України, згідно з якою зміна або розірвання договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється або розривається. Із змісту наведеної норми можна дійти висновку, що дії сторін договору, спрямовані на його розірвання, є двостороннім правочином, за винятком тих випадків, коли договір розривається за ініціативою однієї чи обох сторін у судовому порядку.

Чітке відмежування правових категорій: «припинення договору», «розірвання договору» і «відмови від договору» буде позитивно впливати на договірну, а також судову практику.

Відмова від договору завжди вчиняється в позасудовому порядку на вимогу однієї сторони (односторонній порядок припинення договірних відносин) чи обох сторін відразу одночасно. Однак у разі незгоди з відмовою сторона має право її оскаржити в суді, незважаючи на те, що таке право не закріплено в ЦК України в загальних положеннях зобов'язального права.

У разі припинення, розірвання договору за згодою сторін останні домовляються не лише про припинення договірних відносин, але і водночас вирішують питання про правові наслідки такого припинення, про розподіл майнових витрат тощо. За наявності підстав розірвати договір, оскільки строк його діє, а зобов'язана сторона не виконує свої обов'язки, розірвання договору, на наш погляд, з метою додержання принципу належного його виконання повинно відбуватися в судовому порядку.

В цивілістичній науці висловлені різні погляди на правову природу способів захисту цивільних прав і інтересів та на їх класифікаційний поділ, які можна узагальнити наступним чином:

1) способи захисту поділяються на міри захисту та міри відповідальності [3, ст. 157];

2) способи захисту є мірами відповідальності та іншими мірами захисту [4, ст. 194];

3) усі правові наслідки порушення договору є водночас і санкціями (теорія санкції) [5, ст. 13];

4) усі способи захисту є санкціями, які поділяються на санкції відповідальності (відшкодування збитків, сплата неустойки, втрата стороною завдатку або повернення завдатку у подвійному розмірі і т. п.) та оперативні санкції (відмова від договору, притримання передачі проданого товару, притримання оплати товару та ін.) [6, ст. 64].

Таким чином, слід погодитись із визначенням, що розірвання договору — це припинення дії договору за суб'єктивними підставами на вимогу однієї сторони чи за домовленістю обох сторін, або на вимогу уповноважених законом інших осіб, або за рішенням суду до моменту належного виконання, що тягне за собою припинення необхідності виконання умов договору на майбутній період, відповідний розподіл вже виконаних частково обов'язків або настання інших правових наслідків за домовленістю сторін або з рішенням суду.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — С. 943.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — С. 1071.

3. Шевченко Я. М. Господарсько-правова відповідальність та господарські санкції // Університетські наукові записки. — 2005. — № 3. — С. 175-179.
4. Бєрвєно С. М. Проблеми договірної права України. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — С. 194.
5. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). — М.: МГУ, 1981. — С. 29; Красавчиков О. А. Санкции и ответственность в советском праве // Проблемы гражданско-правовой ответственности и защита гражданских прав. — Свердловск, 1973. — С. 13.
6. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності: Навч. посібник. — 2-е вид., стереотип. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 66.

ГРОМОВА А. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО НЕДІЙСНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ В КРЕДИТНІЙ СФЕРІ

Перехід до ринкових відносин пов'язаний з підвищенням інтересом до банківського кредитування, яке відіграє значну роль у забезпеченні сталого розвитку економіки нашої країни.

Залучення в економіку необхідних обсягів кредитних ресурсів неможливо без створення належних правових умов, що забезпечують банкам повернення розміщених ними коштів. У той же час, надання коштів при кредитуванні клієнтам, а також забезпечення повернення банківських кредитів, здійснюється на основі укладених з кредитними організаціями правочинів.

Слід зазначити, що в юридичній літературі радянського періоду неодноразово виникало питання щодо регулювання кредитних відносин нормами цивільного права [1, с. 3]. На сьогодні, враховуючи зміни в чинному законодавстві, можемо визначити, що саме цивільне законодавство закладає основи сучасного суспільства, реалізуючи нормативні узагальнення і висловлюючи тим самим досягнення правової культури, без яких жоден цивілізований ринок не може існувати.

Виникнення та поширення застосування терміну «банківський правочин» обумовлене зростанням попиту на фінансові послуги, надання яких передбачене при здійсненні банківської діяльності. Саме в сфері банківської діяльності відбувається розвиток конкретних видів і форм банківських правочинів. Традиційні конструкції кредитних, депозитних, розрахункових правочинів, а також менш поширені банківські правочини видозмінюються у зв'язку з відповідними нововведеннями,

що пропонуються положеннями Цивільного кодексу України та з урахуванням традицій та звичаїв ділового обороту [2, с. 3].

Незважаючи на зімни які відбулися в чинному законодавстві ряд питань залишаються дискусійними. Це стосується наступних питань — щодо визначення правової природу таких способів забезпечення кредитних зобов'язань, як порука і застава, про можливість використання коштів в якості предмета заставних відносин, про співвідношенні понять «недійсний правочин» і «правопорушення» і деякі інші.

Вимагають уточнення ряд підстав визнання правочинів у кредитній сфері недійсними.

Значення правочинів у кредитній сфері визначається не тільки правовою природою, але і значенням цього інституту у створенні правової основи розвитку майнових відносин у банківському кредитуванні.

Правове регулювання кредитної сфери не позбавлене публічно-правових засад. Однак основою правового регулювання кредитування, забезпечення зворотності кредитів, традиційно є цивільне право.

Враховуючи теорію та практику банківського кредитування слід зазначити, що кредитний договір є основним правочином в кредитній сфері. Похідними від кредитного договору, будуть правочини, спрямовані на забезпечення основного, кредитного зобов'язання. До них, насамперед, слід віднести заставу, поруку і банківську гарантію та ін.

Правочин в кредитній сфері це дії громадян та юридичних осіб, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків, з приводу кредитування та забезпечення належного виконання кредитних зобов'язань, що призвели до наслідків, передбачених законом.

Позитивний результат виявляється, коли дії призводять до очікуваних наслідків і є підставою встановлення, зміни або припинення відповідних цивільних прав та обов'язків.

Негативний результат передбачає, що дії, хоча і були спрямовані на встановлення, зміну або припинення бажаного правовідносини, але, до нього не привели.

Отже, традиційним є поділ недійсних правочинів на оспорювані та нікчемні. Підстави недійсності правочинів слід поділити на дві групи — підстави нікчемності і підстави на яких правочин є оспорюваним.

Підстави нікчемності прямо передбаченні в ст. 1055 ЦК України, що «Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним» [3]. Що стосується підстав для оспорювання, то вони безпосередньо залежать від волі уповноважених суб'єктів, здатних оскаржити її дійсність.

Список використаної літератури:

1. Латынцев А.В. Обеспечение исполнения договорных обязательств — М. : «Лекс-Книга», 2002.

2. Безклубий І. А. Теоретичні проблеми банківських правочинів. Спеціальність: 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. — Київ, 2006. — С. 501.
3. Цивільний кодекс України: Закони України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356.

ДРАГОМИРОВА Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ДЕРЖАВНИМ ОРГАНОМ РЕЄСТРАЦІЇ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ ЗА ЗАЯВОЮ ПОДРУЖЖЯ, ЯКЕ НЕ МАЄ ДІТЕЙ

В сучасних умовах правової переваги цивільного (зареєстрованого) шлюбу можливість розірвання шлюбу на підставі волевиявлення одного або обох з подружжя є проявом принципу свободи шлюбу і рівності подружжя. Оскільки вступ до шлюбу здійснюється вільно і добровільно, то ніхто не може бути примушений до зберігання подружніх відносин, якщо їхні первісні стосунки втрачено. Таким чином, чинне сімейне законодавство передбачає два порядки розірвання шлюбу: судовий та державним органом реєстрації актів цивільного стану. Основним порядком розірвання шлюбу є в органах ДРАЦС, і лише в особливо складних ситуаціях шлюбно-розлучний процес відбувається в суді.

Тому, питання про розірвання шлюбу є досить актуальним в наш час. Оскільки кожен день не тільки в Україні, а й у світі припиняються шлюби за взаємною згодою осіб, які не мають дітей.

Сучасне бачення цього питання є в працях вчених-юристів як радянського так і сучасного періодів в галузі цивільно та сімейного права: Л. М. Баранової, В. І. Борисової, О. М. Калітенко, З. М. Ромовської, Є. О. Харитонова, Ю. С. Червоного та інших дослідників.

Згідно із Сімейним кодексом України (далі — СК України), а саме статтею 106 подружжя, яке не має дітей, має право подати до органу державної реєстрації актів цивільного стану заяву про розірвання шлюбу. В цьому випадку йдеться саме про спрощену процедуру розірвання шлюбу. У разі розірвання шлюбу, яке передбачено у статті 106 СК України, проводиться на підставі письмової заяви подружжя про розірвання шлюбу, у якій обов'язково повинно бути зазначено про відсутність у них спільних дітей, після спливу одного місяця від дня подання цієї заяви, якщо вона не була відкликана, у присутності хоча б одного із подружжя [1].

Після прийняття заяви про розірвання шлюбу особам, які подали таку заяву, робітники органу державної реєстрації актів цивільного стану повинні роз'яснити порядок і умови реєстрації розірвання шлюбу, а також момент його припинення. До цієї заяви має бути додане свідоцтво про про шлюб. А у випадку, якщо у подружжя такого свідоцтва немає, а актовий запис про шлюб в органі актів цивільного стану не зберігся, то можливо при наявності в паспортах або паспортних документах заявника відмітки про шлюб вимагати поновлення актового запису не потрібно. Про відсутність свідоцтва робиться відмітка на заяві про реєстрацію розірвання шлюбу. А у разі, якщо свідоцтво про шлюб є у наявності, після складення актового запису про розірвання шлюбу воно повертається заявникам з відміткою про реєстрацію розірвання шлюбу. Якщо актовий запис про шлюб був складений в органах реєстрації актів цивільного стану України, але не зберігся, і в подружжя немає свідоцтва про шлюб, а також відсутні штампи про шлюб в паспорта, паспортних документа, то реєстрація розірвання шлюбу може бути проведена тільки після поновлення актового запису про шлюб у встановленому законодавством порядку [2].

СК України передбачає таку можливість реалізації права на подачу заяви про розірвання шлюбу через представника. Якщо хтось один із подружжя через поважну причину не може особисто подати заяву про розірвання шлюбу до органу реєстрації актів цивільного стану, таку заяву, повинні нотаріально засвідчити та від його імені може подати другий з подружжя [1].

Загалом держава повинна сприяти укріпленню сімейних відносин, то ті державні органи на яких покладені обов'язки щодо припинення шлюбу шляхом його розірвання повинні вживати всі передбачені законом можливості щодо збереження шлюбу. Саме з цієї причини державний орган реєстрації актів цивільного стану виносить постанову про розірвання шлюбу після сливу одного місяця від дня подання такої заяви при умові, що вона не була відкликана. Саме такий строк дається подружжю для того щоб вони уникнули помилок щодо розірвання шлюбу, так як деякі діють емоціонально та імпульсивно і через деякий час можуть змінити своє рішення для подальшого існування шлюбу.

У випадках, якщо шлюбні відносини припинені і сторони згодні на припинення шлюбу, але вони не можуть вирішити майновий спір, то у ч. 3 ст. 106 СК України зазначено, що шлюб розривається незалежно від наявності між подружжям майнового спору. Після розірвання шлюбу подружжя може вирішувати проблеми майнового характеру у судовому порядку [1]. Отже, незалежно від наявності між дружиною та чоловіком, які не мають дітей, майнового спору, при їхній взаємній згоді на розірвання шлюбу може бути здійснена у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Саме таким чином, подружжя може звернутись до державного органу реєстрації актів цивільного стану із спільною заявою про розірвання шлюбу та одночасно — до суду

із позовом про поділ спільного майна або стягнення аліментів. Шлюб між подружжям може бути розірваний державним органом реєстрації актів цивільного стану незалежно від того, скільки часу в суді буде розглядатися майновий спір подружжя [2].

Отже, можна зробити висновок, що припинення шлюбу в державних органах реєстрації актів цивільного стану стосується подружжя, яке взагалі не має спільних дітей або їхні діти досягли повноліття. Такому подружжю надано повне право на розлучення. А навіть, якщо у подружжя є майновий спір, то шлюб припиняється у день реєстрації державним органом реєстрації актів цивільного стану про розірвання шлюбу. А майновий спір подружжя може бути вирішено в порядку позовного провадження.

Список використаної літератури:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // ВВР. — 2002. — № 21-22. — С. 135.
2. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://uazakon.ru/ukr/sku/106/default.htm>

ІВАНОВ А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ДЕВЕЛОПМЕНТУ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ

Сам термін «девелопмент нерухомості» на даний момент достатньо важко назвати новим для української економіки, оскільки перші компанії, діяльність яких була пов'язана з девелопментом нерухомості почали з'являтися ще в середині дев'яностих. Але незважаючи на цей факт, поняття «девелопмент нерухомості» все ще залишається малодослідженим в Україні і єдиного комплексного визначення цього поняття ні економічна, ні юридична українська наука не розробили. Також не вироблено і не напрацьовано єдиних підходів і вимог, які б висувалися до процесів девелопменту нерухомості. Це в значній мірі пов'язано з тим, що девелопмент в Україні хоча й почав з'являтися практично від моменту проголошення її незалежності, проте широкого розповсюдження за весь цей час він так і не набув, причиною чого виступили достатньо великі економічні ризики, які в значній мірі обумовлені відсутністю правого регулювання девелопменту нерухомості в Україні. Але навіть зважаючи на описані фактори, девелоперська

компанія, що здійснює різні види діяльності на ринку нерухомості регіону, використовуючи власний внутрішній потенціал і здатність швидко реагувати на виникаючі проблеми, тобто здійснюючи цільове управління, вчасно діагностуючи наявний стан, здатна ефективно управляти не лише власне організацією, а й впливати на функціонування та розвиток регіонального ринку нерухомості [2, с. 140], що безумовно підкреслює нагальну необхідність забезпечити існування адекватного правового поля для діяльності суб'єктів девелоперської діяльності.

Поняття «девелопмент нерухомості» в наявних у цій сфері відносно небагаточисельних і несистематизованих напрацюваннях вітчизняної правової науки, а також в межах практики капітального будівництва, що формувалася в сучасних умовах українського цивільного обігу, вживається, коли необхідно охарактеризувати відносини і процеси, пов'язані із створенням зі стадії ідеї або проекту готового об'єкта нерухомості, який би максимально відповідав вимогам споживчого ринку, або процеси реконструкції об'єктів нерухомості, поєднаної з принциповим збільшенням їх ринкової і соціальної вартості. Принципове значення в розумінні девелопменту нерухомості має саме створення і реалізація найбільш досконалого з можливих варіантів розвитку конкретної нерухомості на конкретній території, оскільки купівля-продаж об'єктів нерухомості — це не просто купівля-продаж товару, а рух капіталу, тобто вартості, що дає прибуток [1, с. 162] і в подальшому.

Для того, щоб якомога детальніше з'ясувати усі аспекти змістовного навантаження поняття «девелопмент нерухомості», вбачається необхідним навести повний перелік його базових характерних ознак. Джерелом осмислення і подальшого формулювання таких ознак в першу чергу виступає практика втілення в цивільному обігу окремих механізмів девелопменту нерухомості, а також закономірності формальної юридичної логіки та наявне правове регулювання окремих підсистем відносин в сфері капітального будівництва. Так базовими характерними ознаками, що відображають сутність поняття «девелопмент нерухомості» і дозволяють сформулювати цілісне уявлення про дане явище, на підставі якого в свою чергу може бути сформульовано повне, таке, що охоплює усю специфіку досліджуваного явища, визначення девелопменту нерухомості, виступають наступні ознаки:

1. Складність і багатогарбовість здійснюваних в рамках девелопменту нерухомості процесів.
2. Системний характер правовідносин, що складають зміст девелопменту нерухомості.
3. Спрямованість на досягнення найбільш досконалого з можливих результатів реалізації інвестиційних проектів будівництва або відновлення нерухомості, поєднане з принциповим збільшенням ринкової вартості об'єкта девелопменту і подальшим отриманням прибутку.

4. Реалізація процесів девелопменту в одній з трьох наступних форм: будівництво нерухомості; реконструкція нерухомості; розвиток або відновлення земельних ділянок.

5. Полісуб'єктність як участь в процесах девелопменту нерухомості допоміжних суб'єктів.

6. Оформлення і упорядкування правовідносин девелопменту нерухомості через складну розгалужену систему цивільно-правових договорів.

7. Необхідність забезпечення комплексного правового регулювання через систему загальних та спеціальних нормативно-правових актів, які покликані врегулювати як суто девелоперська діяльність, так і допоміжні різновиди професійної діяльності широкого кола суб'єктів, залучених в процеси девелопменту нерухомості.

Наведений перелік основних характеристик девелопменту нерухомості в значній мірі дозволяє досягнути масштабність і поліструктурність процесів, що реалізуються під час втілення в життя проектів розвитку нерухомості, а також осмислити роль окремих суб'єктів в цих процесах, що в свою чергу дає змогу забезпечити науково обґрунтовану розробку найбільш ефективних механізмів правового регулювання девелопменту нерухомості.

Список використаної літератури:

1. Литвиненко К.О. Комерційна нерухомість як інтегрована категорія ринку // Економіка Крима. — 2012. — № 3(40). — С. 161-165.
2. Смолярчук Н.Ю. Формування механізму ефективного девелопменту на регіональному ринку нерухомості // Наука й економіка. — 2009. — № 4(16). — С. 138-142.

КІЗЛОВ С. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ІСТОРИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

З найдавніших часів люди в процесі своєї життєдіяльності вступають між собою в певні суспільні відносини, більшість з яких регулюються нормами права і відповідно називаються правовими відносинами. Значна частина правових відносин виникає з приводу створення, придбання, відчуження, використання різного майна. Римське цивільне право спочатку знало державну і громадську власність на землю і

приватну власність на інше майно. Закони XII таблиць уже згадують про право власності, яке в ті часи позначалося терміном *dominium*, до якого додавали *ex jure Quiritium* — власність за правом квіритів. Цим римляни хотіли підкреслити стародавність, а отже, стійкість і недоторканність відносин власності. Спочатку цим терміном позначалися все права на річ, вся сукупність повноти влади. Однак вже з I ст. н. е. римляни відмежовують визначення терміна *dominium*. З кінця класичного періоду (III ст. н. е.) власність стали позначати терміном *proprietas*, що застосовувався виключно для права власності як повного і абсолютного правового панування особи над річчю, вищого серед інших речових прав. Аналогічне визначення права власності було закріплено в Кодифікації Юстиніана через застосування терміна *plena in re potestas* — повна влада над річчю [1].

Обсяг і межі права приватної власності римляни визначали за допомогою категорії правомочностей власника. Сукупність цих правомочностей складала зміст права власності. Римський власник мав такі правомочності: право володіння (*jus possidendi*); право користування (*jus utendi*); право розпорядження (*jus abutendi*); право отримувати доходи (*jus fruendi*); право захисту (*jus vindicandi*). Однак з часом, помітивши, що деякі правомочності в певній мірі повторюють один одного, римляни звузили їх до трьох-право володіння (*jus possidendi*), право користування (*jus utendi*) і право розпорядження (*jus abutendi*), що охоплюють всі можливі форми і способи впливу власника на річ і в той же час відмежовує посягання інших осіб на цю ж річ [2].

Сучасне цивільне право правом власності визнає право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. 316 ЦК України).

За своєю правовою природою відносини власності потребують регулювання з боку держави, право власності може бути обмежено, а держава вправі вживати певних заходів втручання в право власності, у тому числі й позбавляти осіб власності. При цьому в таких діях держава повинна дотримуватися усталених принципів правомірного втручання. Загальноприйнятою є вимога закону до здійснення права власності в рамках дозволеної поведінки. З цього погляду дозволеною є поведінка з урахуванням таких вимог до неї, як розумність і сумлінність, охорона довкілля, додержання моральних засад суспільства.

Як встановлює О.О. Михайленко, здійснення суб'єктивного права в кожному окремому випадку досягається за допомогою певних способів. Вибір конкретного способу здійснення права залежить від власного розсуду управоможеної особи. Встановлено, що розсуд власника являє собою правомірну, інтелектуально-вольову діяльність по вибору та застосуванню найоптимальнішого варіанта реалізації права приватної власності. Його характерні риси полягають: у правомірності; інтелектуально-вольовому характері діяльності по пошуку найбільш ефективного способу здійснення права та його практичному застосуванню;

наявності в особи титулу власника та бажання його реалізувати; існуванні диспозитивної норми, що дозволяє застосування суб'єктивного підходу до здійснення права [3].

Обмеження права власності відповідно припускають ніяковість власника, які, за словами Д.І. Мейера, виражаються в позбавленні можливості здійснити ту чи іншу дію щодо речі, яке він міг би зробити за змістом права власності, або в накладенні обов'язки терпіти щонебудь з боку інших, тобто допустити певні дії інших осіб щодо речі, хоча за змістом права власності він міг би їх і не допускати [4].

Ця вимога закріплена в ст. 320 ЦК України. Особа повинна дотримуватися і звичайних вимог, якими є звичаї як правила поведінки, що не встановлені актами цивільного законодавства, але разом з тим є усталеними у певній сфері цивільних відносин. І хоча звичаї загально-регулятивної значущості не мають, вони також відіграють певну роль у регулюванні суспільних відносин (ст. 7 ЦК України) в тому числі стосовно встановлення меж права власності. Ці межі має кожне право, як і право власності.

Вимоги до власників, які вступають між собою у відносини, висуваються й позитивним правом (законом). З погляду позитивного підходу будь-яка норма надає власникові право або забороняє щонебудь робити, зобов'язує його утримуватися від певних дій щодо його майна або дотримуватися певного порядку здійснення ним своїх прав.

Отже, норма права, передбачаючи волю учасників суспільних відносин, що регулюються нею, встановлює одночасно і межі їх вільної поведінки.

Список використаної літератури:

1. Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И. С. Перетерского. — Москва, 1984.
2. Новицкий И. Б. Римское частное право: Учебник / И. Б. Новицкий, И. С. Перетерский. — Москва : Юрист, 1997. — 448 с.
3. Михайленко О. О. Речово-правові обмеження права приватної власності за стародавнім римським та сучасним цивільним правом України : дис. канд. : 12.00.03 / Михайленко О. О. — Харьков, 2003.
4. Мейер Д. И. Русское гражданское право: В 2 ч. Ч. 2. / Д. И. Мейер. — По испр. у и доп. 8-му изд., 1902. — Москва : Статут, 1997. — 455 с.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ІНСТИТУТУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Аналізуючи дослідження, які стосуються визначення зобов'язань у системі приватно-правових норм приходимо до висновку, що інститут зобов'язань з відшкодування шкоди носить чіткий системно-структурний характер, що дає змогу для ефективної функціональної взаємодії його компонентів і можливість диференціації його окремих частин для дослідження їхнього місця в системі, а також визначити відмінності і особливості практичного застосування.

Поняття зобов'язання із завдання шкоди використовувалось ще римськими юристами, воно походить від латинського слова *delictum*, яке й означало правопорушення, тобто розумілось завдання шкоди окремій особі, її сім'ї або майну, як внаслідок — незалежно від волі правопорушника виникають нові права і правові обов'язки.

У деліктних цивільних правовідносинах реалізуються зобов'язально-правові засоби захисту абсолютних прав. Потерпілий набуває права вимоги про відшкодування збитків, і він має право пред'явити позов про збитки. Праву потерпілого, як зазначалося вище, відповідає обов'язок заподіювача шкоди відшкодувати заподіяну шкоду.

Слід зазначити, що відсутність між потерпілим і заподіювачем шкоди договірних чи інших правомірних зобов'язальних відносин до завдання шкоди не слід розуміти, що між ними були відсутні будь-які цивільно-правові відносини. До завдання шкоди потерпілий і заподіювач шкоди перебували і перебувають в абсолютних цивільних правовідносинах, змістом яких є абсолютне суб'єктивне право та абсолютний суб'єктивний цивільний обов'язок.

Як вже відмічалось, зобов'язання з відшкодування шкоди є безпосереднім наслідком правопорушення, тобто порушення охоронюваних законом суб'єктивних особистих немайнових та майнових прав та інтересів учасників цивільних відносин (як приклад, глава 82 ЦК України, містить статті, у назві яких використовується слово «відповідальність»). У зазначених нормах у загальній формі визначається суть зобов'язань, урегульованих нормами гл. 82 ЦК України. У подальшому ж використовується термін «відшкодування», а не «відповідальність».

Що ж стосується системи зобов'язань з відшкодування шкоди, то вона відображає їхню внутрішню структуру, а також сферу дії даної категорії в цілому й у співвідношенні між окремими їхніми видами (групами).

Необхідність систематизації даної категорії недоговірних зобов'язань полягає, в першу чергу у тому, щоб, з одного боку, з'ясувати взаємодію загальних та спеціальних норм інституту відшкодування шкоди, а з іншого — виявити специфіку окремих видів зобов'язань, що необхідно для правильного застосування чинного законодавства.

За узагальненістю і сферою дії загальні норми інституту відшкодування шкоди — це передбачені законом приписи, які для сфери охоплених ним відносин мають основоположне значення і підлягають урахуванню в усіх випадках завдання шкоди. Підтвердженням цього може бути норма, закріплена у ст. 1166 ЦК України, відповідно до якої завдана шкода у будь-яких випадках підлягає відшкодуванню завжди у повному обсязі. До загальних норм інституту відшкодування шкоди відносимо норми, якими встановлюється обов'язок відшкодувати майнову шкоду, обов'язок відшкодувати моральну шкоду і норми, відповідно до яких необхідне урахування вини потерпілого і матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоду. Спеціальні норми деталізують загальні приписи, коригують час і простір умов їх реалізації, визначають способи правового впливу на поведінку учасників цивільних відносин. Однак слід відмітити, що наявність спеціальної норми зовсім не означає, що на ділянці відносин, де вона діє, перестає діяти норма загальна. Крім того, слід мати також на увазі, що у разі відсутності спеціальної норми, якою передбачався б окремий випадок завдання шкоди і спеціальні правила її відшкодування, застосуванню підлягає загальна норма.

Статтею 11 ЦК України передбачений факт завдання шкоди, в юридичній літературі розглядається як делікт, а принцип, на якому ґрунтується саме відшкодування, як — «принцип генерального делікту», це означає, що за наявності відповідних умов, завдана шкода підлягає відшкодуванню. При цьому потерпілий звільнюється від необхідності доказу наявності у поведінці заподіювача шкоди вини чи протиправності цієї поведінки. Дана ідея відображена у ст. 1166 ЦК України, згідно з якою майнова шкода, завдана особистим немайновим правам чи майну фізичної або юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка цю шкоду завдала.

Відповідно до загальної норми ч. 2 ст. 509 ЦК України зобов'язання, у тому числі й недоговірні з відшкодування завданої шкоди, виникають з підстав, встановлених ст. 11 ЦК України, із змісту якої випливає, що кожна із передбачених нею підстав має назву юридичного факту. Оскільки завдана шкода може мати майновий характер чи бути тільки моральною, то згідно з п. 3 ч. 2 ст. 11 ЦК України передбачається два різновиди підстав виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди: а) завдання майнової (матеріальної) шкоди; б) завдання моральної шкоди іншій особі. Таким чином, підставами виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди визнаються факти завдання

шкоди майну фізичної або юридичної особи чи завдання моральної шкоди.

Від підстав слід відрізняти умови відшкодування шкоди. На відміну від підстав як фактів, передбачених законом і породжуючих відповідне цивільно-правове явище (зобов'язання з відшкодування завданої шкоди), умовами визнаються ознаки, якими ці підстави характеризуються і які впливають із закону. Тому не випадково дослідники їх визначають як нормативні вимоги, яким у кожному конкретному випадку має відповідати підстава (юридичний факт) і за відсутності яких не можуть виникати відповідні правовідносини, оскільки цей факт не набуває значення юридичного.

Інститут відшкодування шкоди містить ряд спеціальних норм, які присвячені регулюванню окремих, спеціальних зобов'язань з відшкодування шкоди, до яких застосовуються відповідні правила. Що ж стосується принципу генерального делікту, то значення полягає у тому, що, по-перше, на його нормах ґрунтуються спеціальні делікти; по-друге, у разі відсутності спеціального делікту застосовуються норми генерального делікту. Принципом генерального делікту пронизано будь-який спеціальний делікт у тому числі відшкодування моральної шкоди, однак він завжди переломлюється через призму норм спеціальних деліктів, коригуючись ними відповідно до діапазону їх дії.

Що стосується принципу повного відшкодування завданої шкоди, то, він тісно пов'язаний з попереднім принципом генерального делікту. Принцип повного відшкодування означає, що обсяг обов'язку відшкодувати шкоду визначається розміром цієї шкоди.

Основним призначення інституту відшкодування шкоди з однієї сторони є недопущення порушень, охоронюваних законом особистих немайнових та майнових прав і інтересів фізичних або юридичних осіб, а з іншої забезпечити усунення несприятливих немайнових або майнових наслідків, які можуть настати у сфері потерпілого внаслідок юридичних фактів завдання немайнової чи майнової шкоди, що тягне за собою обов'язок боржника цю шкоду відшкодувати і право потерпілого вимагати від заподіявана шкоди виконання його обов'язку.

Список використаної літератури:

1. Цивільне право України : В 2-х томах. Т. 2. Підручник / За ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитонов; канд. юрид. наук Н. Ю. Голубевої. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. — 872 с.
2. Цивільне право України : підручн. : [Вид. 3, перероб. і доп.] / За ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонові, О. В. Старцева. — К. : Істина, 2011. — 808 с.
3. Гонгало Б. М. Учение об обеспечении обязательств. Вопросы теории и практики. — М., 2002. — 222 с.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2 Т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. ; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибко-Фатеевої, В. Л. Яроцького. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — Т. 1.

5. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти): моногр. / Т. С. Ківалова. — Одеса: Юридична література, 2008. — 360 с.

КУШНЕРУК Д. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

**ДО ПИТАННЯ ПРО КОНФІСКАЦІЮ
ЯК ПІДСТАВУ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ**

В умовах обраного Україною курсу на європейську інтеграцію проблеми забезпечення та захисту основних прав людини набувають особливої актуальності. Серед основних природних і невід'ємних прав особи особливе місце займає право власності. Непорушність права власності марно закріплена на конституційному рівні (ст. 41 Конституції України) та серед загальних засад цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України), адже забезпечення права власності є гарантією використання майна власниками на свій розсуд, без загрози його довільного вилучення, що, у свою чергу, необхідно для забезпечення організації майнового обороту.

Сьогодні принцип непорушності права власності закріплено у всіх європейських країнах. Так, відповідно до ст. 544 Цивільного кодексу Франції, власність є правом користуватися речами найбільш абсолютним чином з тим, щоб користування не було таким, яке заборонене законами або регламентами [1, с. 21]. Відповідно до параграфа 903 Німецького цивільного кодексу, власник речі може розпоряджатися реччю на свій розсуд і усувати інших осіб від будь-якого впливу на неї [1, с. 108]. В Україні правом власності є право особи на річ, яке вона здійснює відповідно до закону своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. 316 ЦК України). З усіх вказаних визначень права власності очевидними є два аспекти — з одного боку, право власності є абсолютним правом особи, але з іншого боку воно обмежується законом та інтересами третіх осіб. Тому з одного боку встановлюється неприпустимість позбавлення права власності, а з іншого — існують випадки, коли право власності може бути обмежене аж до його припинення, якщо цього потребують державні або суспільні інтереси.

Одним з таких випадків обмеження права власності в інтересах держави та суспільства є конфіскація, яка є безоплатним вилученням майна власника, та допускається лише за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення у випадках, встановлених законом (ст. 354 ЦК України).

Конфіскація виступає одночасно підставою припинення приватної власності та підставою виникнення державної власності. Як зазначає Д.І. Мейер, примусове відібрання майна у власника велінням державної влади є таким способом припинення права власності, за якого, з точки зору цивільного права, переважне значення має не набуття права власності державою, а втрата його приватною особою; хоча держава набуває майно, це є наслідком втрати права приватною особою; норми цивільного права в цих випадках регулюють не набуття права власності, а його припинення [2, с. 95]. Однак необхідно звернути увагу і на те, що як підстава виникнення права державної власності конфіскація має деякі особливості.

По-перше, конфіскація майна є виключним випадком, коли державою право власності на майно набувається безоплатно (що відрізняє її від реквізиції, наприклад).

По-друге, конфіскація майна є винятковою мірою, яка може бути підставою виникнення права державної власності лише у випадках, прямо визначених законом, коли конфіскація передбачається у якості санкції за вчинений злочин. Такі випадки передбачені Кримінальним кодексом України, при цьому у ст. 59 КК України вказано, що «конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу». Отже, конфіскація як засіб покарання має бути співрозмірною заподіяній правопорушенням шкоді. Про необхідність дотримання принципу співрозмірності при позбавленні власника його прав звертається увага у практиці Європейського Суду з прав людини. Суд звертає увагу на те, що при розгляді справ, пов'язаних зі втручанням у право власності необхідно дотримуватись трьох норм, закріплених у ст. 1 Протоколу № 1 до Європейської Конвенції з прав людини, а саме: принцип безперешкодного користування майном, пов'язання випадків позбавлення майна з певними умовами, право держав-учасників здійснювати контроль за використанням власності відповідно до загальних інтересів. Суд зазначає, що для того, щоб втручання в право власності вважалось допустимим, повинна бути розумна відповідність між використовуваними засобами і тією метою, на яку направлена будь-яка міра, що позбавляє особу власності. При розгляді справ необхідно розглядати, чи існує розумна відповідність між використовуваними засобами і метою, на яку спрямована будь-яка міра, що позбавляє особу власності. Суду треба визначати, чи збережена необхідна справедлива рівновага [3].

Випадки конфіскації передбачені також Земельним кодексом (ст. 148), Законом України «Про тваринний світ» (ст. 63), Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (ст. 12) та ін. Порядок вилучення та розпорядження конфіскованим майном,

що переходить у власність держави, врегульовано низкою спеціальних нормативних актів, зокрема, Постановою Кабінету Міністрів «Про Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним», Постановою Кабінету Міністрів Про порядок обліку, зберігання, оцінки вилученого митницями ДФС майна, щодо якого винесено рішення суду про конфіскацію, передачі цього майна органам державної виконавчої служби і розпорядження ним» тощо.

Як власник конфіскованого майна, держава вправі розпорядитися ним в будь-який спосіб — продати з прилюдних торгів у визначеному порядку, передати в постійне чи тимчасове користування тощо.

Слід також звернути увагу на той факт, що держава як власник не відповідає за зобов'язання попередніх власників конфіскованого майна, якщо ці зобов'язання виникли після прийняття державними органами заходів щодо охорони майна і без згоди зазначених органів. У зобов'язаннях колишнього власника держава відповідає лише в межах активу майна, що перейшло до неї.

Список використаної літератури:

1. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. ред.: Васильев Е.А. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 560 с.
2. Мейер Д.И. Русское гражданское право : в 2 ч. / Д.И. Мейер. — М. : Статут, 1997. — Ч. 2. — 455 с.
3. Карс-Фриск М. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Право на собственность / М. Карс-Фриск, А.Н. Жеребцов, В.В. Меркулов, А.Г. Эртель // Учебно-методическое пособие для судей. — М. : Российская академия правосудия, Совет Европы, 2002. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gpqi.narod.ru/echr/commentary/st1pr1.htm>

МИКИТЕЙ А. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ

Видатний вчений Йоффе визначав цивільно-правову відповідальність як санкцію за правопорушення, що викликає для порушника негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав чи покладення нових або додаткових цивільно-правових обов'язків [2].

До договору будівельного підряду як окремого виду зобов'язання застосовуються всі загальні принципи, підстави та заходи цивільно-правової відповідальності, а також субсидіарно — правила про відповідальність за порушення звичайного підрядного договору. Разом з тим, ЦК України окремо виділяє відповідальність сторін за порушення конкретних обов'язків за договором будівельного підряду, що і становить специфіку відповідальності.

До сторін договору будівельного підряду можуть застосовуватись як договірні так і позадоговірні відповідальності. Норми, що стосуються позадоговірної відповідальності містяться переважно в главі 82 Цивільного кодексу.

Так, яскравим прикладом позадоговірної відповідальності може бути випадок, коли на підрядника покладається обов'язок відшкодування шкоди завданої внаслідок недоліків робіт (послуг). Норми цивільного законодавства передбачають, що виконавець робіт зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану фізичній або юридичній особі внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них.

Договірні відповідальності сторін за невиконання або неналежне виконання договору будівельного підряду настає при наявності загальних підстав цивільно-правової відповідальності, а саме в разі цивільного правопорушення.

В наш час за загальними правилами більшість науковців схилиються до визначення, що до складу цивільного правопорушення слід відносити такі елементи:

- протиправність дії (бездіяльність);
- шкода;
- наявність причинно-наслідкового зв'язку між шкодою та протиправними діями;
- вина.

Перші три підстави вважаються явищами об'єктивного порядку, вина складає суб'єктивну підставу відповідальності.

Стаття 610 ЦК України вирізняє два види порушення договірних зобов'язань: а) невиконання; б) виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання.

Особливістю відповідальності підрядника у договорі будівельного підряду є відповідальність за дії третіх осіб, оскільки саме у цьому договорі широко застосовується система генерального підряду, при якій генеральний підрядник відповідає перед субпідрядником за невиконання або неналежне виконання замовником своїх обов'язків за договором підряду, а перед замовником — за порушення субпідрядником свого обов'язку [1].

Варто зауважити, що в науковій літературі активно ведуться дослідження проблем відповідальності за договором будівельного підряду. Виділяють окремо проблему пов'язану з порушенням балансу

відповідальності замовника та підрядника. Доводиться констатувати, що замовник менш захищений законодавством ніж підрядник. Так, за статтями 883 та 886 ЦК України, на перший погляд, законодавство начебто передбачає однакові заходи відповідальності для сторін за договором будівельного підряду. Проте за несвоєчасне виконання підрядником робіт законодавством не встановлено санкцій, як це передбачено ч. 2 ст. 625 ЦК України за прострочення грошового зобов'язання замовника у вигляді сплати суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми [3].

При порушенні умов договору будівельного підряду відповідна сторона має право вимагати відшкодування збитків. Проте й тут підрядник знаходиться у більш вигідному становищі ніж замовник, оскільки довести розмір завданих збитків йому порівняно неважко.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 838.
2. Йоффе О.С. Обязательственное право — М.: Юрид. лит., 1975. — С. 567.
3. Сук О. Загальні проблеми відповідальності за договором будівельного підряду // Юриспруденція: теорія і практика: Щомісячний науково-практичний журнал. — 2008. — № 1. — С. 27.

ОБІХОД О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ОБ'ЄКТ НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА ЯК ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) БУДІВЛІ АБО ІНШОЇ КАПІТАЛЬНОЇ СПОРУДИ

У літературі існують протилежні точки зору з питання чи можуть бути об'єкти незавершеного будівництва предметом договору найму (оренди). Одні автори вважають, що об'єкти незавершеного будівництва не можуть бути передані в оренду, оскільки договір оренди є направленим на користування річчю, що не є можливим у випадку, коли будівля (споруда) не є добудованою [3; 4]. На думку Ю.В. Романиця, об'єкти незавершеного будівництва володіють усіма ознаками нерухомого майна у цілому та будівель (споруд), зокрема, а тому до відносин найму об'єкту незавершеного будівництва слід застосовувати норми щодо договору найму будівлі (споруди) [5]. Інші вважають, що об'єкти

незавершеного будівництва можуть бути предметом договору оренди, однак норми параграфу 4 гл. 58 ЦК України щодо найму (оренди) будівлі до цих відносин не застосовуються [6, с. 218].

Відповідно до ч. 1 ст. 760 ЦК України предметом договору найму може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ). З цієї причини об'єкти незавершеного будівництва, зокрема, матеріали, обладнання тощо, як неспоживні речі можуть бути предметом договору найму (оренди). Однак, залишається питання чи можуть бути використані норми параграфу 4 гл. 58 ЦК України до відносин найму об'єктів незавершеного будівництва?

Частиною 3 ст. 331 ЦК України встановлено, що до завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна). У разі необхідності особа може укласти договір щодо об'єкта незавершеного будівництва, право власності на який реєструється органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно на підставі документів, що підтверджують право власності або користування земельною ділянкою для створення об'єкта нерухомого майна, проектно-кошторисної документації, а також документів, що містять опис об'єкта незавершеного будівництва.

Відповідно до п. 15 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» [1] від 07.02.2014 р. № 5 зазначається, що до завершення будівництва (створення) майна, а якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, то до моменту прийняття його до експлуатації, або якщо право власності на таке нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, то до моменту державної реєстрації, право власності на новостворене майно та об'єкт незавершеного будівництва не виникає (ст. 331 ЦК України). У зв'язку із цим до реєстрації права власності на таке майно право власності існує лише на матеріали, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення) майна. Отже, законом не передбачено можливість визнання права власності на новостворене майно та об'єкт незавершеного будівництва в судовому порядку, якщо право власності на таке майно не було зареєстроване раніше в установленому законодавством порядку.

Відповідно до абз. 5 ч. 5 ст. 3 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [2] державна реєстрація прав у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчинено таку дію.

Отже, з моменту державної реєстрації прав власності на об'єкт незавершеного будівництва, таке майно набуває статусу, що дозволяє використовувати його як об'єкт цивільного обороту відповідно до вимог

законодавства (п. 2.4. Методичних рекомендацій щодо застосування нотаріусами деяких положень цивільного та земельного законодавства при посвідченні правочинів, предметом яких є нерухоме майно [7, с. 254]).

Тому об'єкти незавершеного будівництва не можуть бути предметом договору найму (оренди) будівлі або іншої капітальної споруди, оскільки використання за призначенням таких об'єктів неможливе до прийняття їх до експлуатації та державної реєстрації у якості будівлі (споруди). Однак, при цьому, об'єкти незавершеного будівництва можуть бути предметом договору найму (оренди).

Список використаної літератури:

1. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14>
2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.
3. Некрестьянов Д.С. Особенности реализации полномочий собственника в отношении объектов незавершенного строительства / Д.С. Некрестьянов // Правоведение. – 2004. – № 4.
4. Сухова Г. Споры по договору аренды / Г. Сухова // ЭЖ-Юрист. – 2003. – № 17.
5. Романец Ю.В. Система договоров в гражданском праве России / Ю.В. Романец. – М., 2001.
6. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества. – М.: Статут, 2005. – 800 с.
7. Методичні рекомендації щодо застосування нотаріусами деяких положень цивільного та земельного законодавства при посвідченні правочинів, предметом яких є нерухоме майно: Рекомендації Мін'юсту України від 26.11.2010. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-10>

ПЕСТРУЄВ Д. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ТРАДИЦІЯ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ЧУЖОМУ ІНТЕРЕСІ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

В умовах формування правової соціальної держави та розвитку громадянського суспільства суттєво зростає увага до прав та інтересів людини. При цьому захист останніх здійснюється як за допомогою державних

інститутів, так і самими членами громадянського суспільства, котрі усе більш активно дбають одне про одного. Оскільки при цьому можлива колізія інтересів учасників відповідних відносин, виникає потреба у обранні оптимального підходу до визначення прав та інтересів сторін.

Для того, щоб знайти такий підхід, доцільно розглянути перебіг формування традиції правового регулювання діяльності в чужому інтересі в Україні. При цьому слід взяти до уваги генетичне коріння відповідних правових рішень у вітчизняному праві.

У свою чергу, необхідно враховувати, що на вітчизняну правову традицію вплинуло законодавство тих країн, до складу яких свого часу входили українські землі. Зокрема, на тих з них, де діяв Німецький цивільний кодекс, відносини, що виникають у результаті діяльності в чужому інтересі, регулювалися у межах інституту ведення чужих справ без доручення (§ 677-687). Згідно з нормами цього інституту, якщо хтось без повноважень вів справи іншої особи, то він мав діяти належним чином в інтересах хазяїна, з урахуванням його ймовірної волі, а натомість, отримував право на відшкодування розумно і доцільно здійснених витрат. Природно, що ці норми впливали й на практику, й на формування правосвідомості на тих землях. Що стосується земель України, які перебували у склад Російської імперії, то на них згаданий Кодекс, звісно, не діяв. Однак інститут ведення чужих справ без доручення передбачався у проекті Цивільного уложення Російської імперії. При цьому зразком для ст. 2586-2595 Проекту були саме згадані вище положення Німецького цивільного кодексу.

Після встановлення радянської влади і входження Української РСР до складу СРСР, у цивільному законодавстві зобов'язання, що виникають внаслідок діяльності в чужому інтересі, не передбачалися. Однак саме правознавцями УРСР було вперше обґрунтовано необхідність відшкодування шкоди, яка виникає при такому виді діяльності в чужому інтересі, як рятування майна соціалістичних організацій [1, с. 99-113]. Трохи пізніше українським правознавцем з Одеси — П.Р. Ставицьким була обґрунтована доцільність запровадження у законодавстві зобов'язань, що виникають внаслідок рятування майна соціалістичних організацій, а також життя та здоров'я громадян [2, с. 16].

Наслідком активного дослідження відповідних проблем стало запровадження у ст. 95 Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік 1961 р. (ст. 467-468 ЦК УРСР) зобов'язань відшкодування шкоди, зазнаної при рятуванні соціалістичного майна, які і стали на той час єдиним загальновизнаним цивілістичним інститутом, присвяченим регулюванню діяльності в чужому інтересі у радянській державі [3, с. 89-97]. У 6 радянських республіках (Азербайджанській РСР, Казахській РСР, Латвійській РСР, Молдавській РСР, Таджикиській РСР, Узбецькій РСР) передбачалися також зобов'язання, що виникають з ведення справ іншої особи без її доручення. Висловлювалися пропозиції про запровадження відповідного інституту і в інших

союзних республіках колишнього СРСР [4, с. 15-17]. Проте вони були залишені тогочасними вітчизняними законодавцями поза увагою.

З прийняттям Цивільного кодексу України сфера правового регулювання процесу та наслідків діяльності в чужому інтересі в Україні була істотно розширена.

Чинний Кодекс передбачає виникнення кількох видів зобов'язань такого типу: 1) зобов'язання, що виникають внаслідок вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення (глава 79 ЦК України); 2) зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи (глава 80 ЦК України). У свою чергу, глава 80 ЦК України охоплює дві підстави виникнення зобов'язань внаслідок вчинення рятувальних дій, завдяки чому розрізняють: 1) зобов'язання, що виникають внаслідок завдання шкоди особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи (ст. 1161 ЦК України); 2) зобов'язання, що виникають у зв'язку з рятуванням майна іншої особи (ст. 1162 ЦК України). Розрізняють їх за об'єктом, якому загрожувала небезпека, та суб'єктами, на яких покладається обов'язок відшкодування шкоди.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про існування у вітчизняній правовій традиції тенденції до розширення кількості видів зобов'язань, що регулюють процес та наслідки добровільної діяльності в чужому інтересі.

Список використаної літератури:

1. Ландкоф С.Н. Новая категория обязательств в советском гражданском праве / С.Н. Ландкоф // Наукові записки Київського університету ім. Т.Г. Шевченка. — Т. VII. — Вип. VII, 1948. — Юридичний збірник. — № 3. — С. 99-113.
2. Ставиский П. Обязательства из предотвращения вреда / П. Ставиский // Соц. законность. — 1952. — № 2. — С. 16.
3. Вердников В.Г. Возмещение вреда, понесенного гражданином при спасении социалистического имущества / В.Г. Вердников, А.Ю. Кабалкин. — М. : Госиздат. Юрид. лит, 1963. — С. 16; Ставиский П.Р. Возмещение вреда при спасении социалистического имущества, жизни и здоровья граждан / П.Р. Ставиский. — М. : Юрид.лит., 1974. — С. 89-127.
4. Харитонов Е.О. Обязательства, возникающие из ведения дел без поручения, в советском гражданском праве : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е.О. Харитонов. — Х., 1980. — С. 15-17, 25-26.

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ПРЕДСТАВЛЕННЯ

Історія спадкування за правом представлення починається ще з часів римського права, проте і на сьогоднішній день це питання залишається одним з актуальних та проблематичних у цивільному праві [1, с. 261].

Спадкування за правом представлення не можна називати окремим самостійним видом спадкування, воно є лише певним видом закликання спадкоємців за законом до спадкування.

Поняття «спадкування за правом представлення» є досить умовним та не зовсім відповідає змісту цього терміну, оскільки особа, яку «представляють», померла ще до моменту відкриття спадщини. Тобто, «представляючий» спадкоємець нікого окрім себе і не представляє. У науковій літературі давно існують думки щодо зміни назви терміну «спадкування за правом представлення» на термін «поколінне наступництво», оскільки поняття «спадкування за правом представлення» не зовсім вірно відображає сутність даного явища [4, с. 109].

Спадкування за правом представлення полягає у тому, що онуки (правнуки), прабаба, прадід, двоюрідні брати та сестри, племінники спадкодавця спадкують ту частку, яка б мала належати їх відповідному родичу, якщо би він був живий. Тобто, мова іде про батько чи мати, діда чи бабу, брата чи сестру, дядько чи тітку спадкодавця, які мали б успадковувати, але померли ще до моменту відкриття спадщини [2, с. 781]. Спадкоємцями вони виступають, ніби представляючи родича, який був більш близьким спадкодавцю, але який помер на момент відкриття спадщини.

Основні положення, які стосуються спадкування за правом представлення виглядають таким чином:

- онуки (правнуки) спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка б мала належати за законом їхнім матері, батьку (бабі, діду), якби на момент відкриття спадщини вони були живими;
- прабаба, прадід спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім дітям (тобто, бабі, діду спадкодавця), якщо вони були б живими на момент відкриття спадщини;
- племінники спадкодавця спадкують частку спадщини, яка належала б за законом їхнім батьку, матері (тобто, брату чи сестрі спадкодавця), якби вони були живими на момент відкриття спадщини;

- двоюрідні брати та сестри спадкодавця успадковують ту частку спадщини, яка б за законом належала їхнім батьку, матері (дядьку та тітці спадкодавця), якщо на момент відкриття спадщини вони були б живими [2, с. 781].

Питання спадкування за правом представлення має ряд особливостей, серед яких можна виділити наступні:

1) однією з умов спадкування у порядку права представлення є те, що спадкодавець не залишив заповіту, де була б визначена частка спадкового майна [3, с. 49];

2) при спадкуванні за правом представлення діють правила, які застосовуються до спадкування за законом, у тому числі черговість закликання до спадщини. Спадкоємці за правом представлення спадкують у певну відповідну чергу, тобто у ту чергу, в яку спадкував би той спадкоємець, якого вони представляють, при цьому усуваючи від спадкування спадкоємців подальших черг, які не є спадкоємцями за правом представлення;

3) оскільки спадкоємці, які спадкують у порядку права представлення заступають на місце свого нащадка, то у спадковій масі їм належить лише та частка, яка б належала померлому спадкоємцеві. Отже, якщо спадкоємців за правом представлення декілька, то між ними повинно ділитися частка їхнього померлого родича. Але, розмір часток може змінюватися спадкоємцями за їх письмовою або усною згодою;

4) ще однією особливістю є те, що спадкувати за правом представлення можуть племінники і племінниці та двоюрідні брати та сестри. Проте, потрібно мати на увазі, що до спадкування закликаються саме ці перелічені особи, але ніяк не їх нащадки, тобто діти (онуки) племінників, двоюрідних братів та сестер.

Отже, таке явище, як спадкування за правом представлення є питанням, яке зараз актуальне у сучасній цивілістиці, та потребує подальшого вивчення та розробки та певних концептуальних змін, що посприяє розвитку спадкового права нашої країни.

Список використаної літератури:

1. Желіховська Ю.В. Поняття та юридична природа «спадкового представлення» / Ю.В. Желіховская // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». — 2013. — Т. 26 (65). — № 2-1. — Ч. 1. — С. 261-265.
2. Харитонов Є.О. Цивільне право України / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев. — Вид. 3-тє, переробл. і допов. — К.: Істина, 2011. — 808 с.
3. Гончарова А. Розмежування понять «спадкова трансмісія» та «спадкове представлення» // Підприємництво, господарство і право. — 11/2009. — № 11. — С. 48-50.
4. Печений О. До питання про спадкування за правом представлення / О. Печений // Вісник Академії правових наук України. — 2012. — № 1. — С. 108-117.

СТЕЦЕНКО О. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЧИНІВ ЩОДО ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОГО МАЙНА

Нерухоме майно — це один із найважливіших засобів здійснення права власності, основа розвитку підприємницької діяльності. Відповідно до статті 181 Цивільного кодексу України до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. З розвитком ринкових відносин визначальним моментом у розвитку правового регулювання правочинів щодо об'єктів нерухомого майна став перехід до визнання множинності форм власності, які захищаються законом в однаковій мірі. На сьогодні розширюється коло об'єктів нерухомості, що залучаються до цивільного обігу. Це спричинило виділення окремих видів правочинів. Так, Земельний кодекс України увів земельні ділянки у сферу цивільного обігу як об'єкти нерухомості, щодо яких можуть вчинятися різні види правочинів, тобто операцій з нерухомим майном (купівлі-продажу, оренди, міни, дарування, лізинг, іпотеки тощо) [1, ст. 27].

Згідно з діючим законодавством України операцією з нерухомим майном є — усвідомлені дії фізичних і юридичних осіб, направлені на установлення, зміну або припинення їх прав і обов'язків щодо нерухомого майна. Операція з об'єктами нерухомості це — єдність чотирьох елементів: суб'єктів — осіб, учасників операції, суб'єктивної сторони — єдність їх волі і волевиявлення, форми і змісту. Відсутність будь-якого або декількох елементів операції призводить до її недійсності.

Розвиток ринку нерухомості є гарантією реалізації основного конституційного права громадян — права приватної власності, права мати майно у власності: володіти, користуватися і розпоряджатися ним на свій розсуд.

На сьогодні договори оренди, купівлі-продажу є одними із найбільш поширених договорів, які укладаються щодо нерухомого майна. У результаті здійснення величезної кількості угод із нерухомістю виникає безліч найрізноманітніших суперечок у цій галузі. Такий стан речей призводить до розширення і збільшення ролі і значення судової практики розгляду спорів, пов'язаних із застосуванням норм цивільного законодавства про здійснення операцій з нерухомим майном.

Необхідно зазначити, що Цивільний кодекс України не містить вичерпного переліку об'єктів, які належать до нерухомості, як і не передбачає єдиної договірної моделі і, відповідно, єдиних законодавчих

вимог щодо оренди будь-яких об'єктів нерухомості. Розподіл майна на рухоме і нерухоме пішов ще з римського права і його сприйняли майже всі правові системи. Такий розподіл пов'язаний із правом приватної власності на природні об'єкти й, насамперед, на землю, а також із введенням цих об'єктів у цивільний обіг, та власне розвитком цього обігу. Так, наприклад, відразу після введення загального поняття нерухомого майна, у спеціальних законодавчих актах з'явилися поняття «нерухомості в житловій сфері» і «нерухомості в містобудуванні», що визначалися шляхом вичерпного перерахування об'єктів [2, ст. 356].

При цьому наголосимо, що законодавець використовує для позначення нерухомості цілу низку термінів: «нерухома річ», «нерухоме майно», «нерухомість». У більшості випадків зазначені поняття сприймаються як синоніми, що уявляється не зовсім правильним.

Дійсно, з-поміж об'єктів цивільного права особливе місце належить речам, що визначаються, по-перше, їхньою найбільшою поширеністю і, по-друге, виникненням із приводу речей правовідносин власності. Статус речей здобувають лише матеріальні цінності, тобто матеріальні блага, корисні властивості яких усвідомлені й освоєні людьми. Таким чином, під речами наука цивільного права розуміє дані природою і створені людиною цінності матеріального світу, що виступають як об'єкти цивільних прав.

І.Т. Балабанов подає наступне визначення ринку нерухомості: «Ринок нерухомості є сферою вкладення капіталу в об'єкти нерухомості і систему економічних відносин, що виникають при операціях з нерухомістю. Ці відносини виникають між інвесторами при купівлі-продажу нерухомості, іпотечі, наданні об'єктів нерухомості в довірче управління, найм тощо». На думку В. Павленка, ринок нерухомості не може бути зведений тільки до дохідного підходу при визначенні нерухомості. Нерухомість може купуватись не лише з метою отримання доходу, але й придбання нерухомості у власність без намагань отримати дохід від неї, наприклад, власний будинок для житла. Тобто ринок нерухомості — це область вкладення капіталу в об'єкти нерухомості з метою отримання прибутку або ж з метою придбання нерухомості в особисту власність.

Під нерухомим майном слід розуміти нерухомі речі. Автор праці «Оцінка об'єктів нерухомості» В.В. Григор'єв так визначає об'єкт нерухомості: «Термін «об'єкт нерухомості» у нашому випадку відноситься до будь-якого товару, який жорстко прив'язаний до земельної ділянки, і його перенос неможливий без руйнування і втрати споживчої вартості об'єкта» [3, ст. 76].

І.Т. Балабанов визначає об'єкт нерухомості наступним чином: «Нерухомість — це ділянка території з приналежними їй природними ресурсами (грунтом, водою та іншими мінеральними і рослинними ресурсами), а також будівлі та споруди». Таким чином, до нерухомого майна потрібно віднести землю, житлові будинки, інші споруди,

а також ділянки, в надрах яких є природні ресурси, лісові насадження, водні об'єкти. Також до нерухомості належать повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти. Згідно з відповідним законодавством до нерухомості можуть бути віднесені квартира, підприємство тощо.

В українському законодавстві в цілому і Цивільному кодексі України зокрема відсутнє визначення терміну «нерухомість», яке б відповідало існуючим ринковим умовам. У статті 4 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» до нерухомого майна віднесено лише будівлі, споруди, приміщення та інше, індивідуально визначене майно підприємств. У даному визначенні не враховані такі види нерухомого майна, як земля, ділянки лісового фонду тощо [4, ст. 416].

Узагальнююче визначення нерухомості можна сформулювати наступним чином: нерухомість — це ділянка землі з природними ресурсами та побудованими на ній будинками та спорудами. У ринковій економіці нерухомість є об'єктом вкладання капіталу, тобто є фінансовим активом.

Список використаної літератури:

1. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради, 2002. — № 18.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2003.
3. Гражданское право. Часть 2. // Под редакцией Сергеева А.П., Толстого О.К. — М.: Проспект, 1997. — 778 с.
4. Закон України «Про заставу» від 2.10.1992 року // Відомості Верховної Ради України, 1992. № 47, ст. 612.

ЖДАНКІНА Л. К.

Інститут законодавства Верховної Ради України,
аспірант

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗАРАХУВАННЯМ ЗУСТРІЧНИХ ОДНОРІДНИХ ВИМОГ

В незалежності від того яку природу має такий цивільно-правовий інститут як припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог, так чи інакше але його існування в рамках правової реальності відбувається за певними закономірностями та правилами. Це пояснюється наявністю фундаментальних засад, принципів, на яких ґрунтуються всі без виключення правові явища.

Однак слід зауважити на тому, що на сьогодні в науковій літературі не сформульовані принципи припинення цивільного зобов'язання зарахуванням. Практична цінність розробки системи таких принципів, на яких ґрунтується практична реалізація припинення зобов'язання зарахуванням, на наш погляд, полягає в наступному:

- по-перше, за рахунок принципів можна більш конкретно та чітко обґрунтувати позицію щодо виокремлення випадків недопустимості припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог або обмеження застосування такого способу припинення зобов'язання;

- по-друге, принципи дадуть змогу більш системно та ґрунтовно дослідити механізм реалізації аналізованого способу припинення, а також дати відповідь стосовно подальшої критичної дискусії щодо односторонності такого правочину;

- по-третє, розробка системи принципів дасть змогу перенести інститут припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог з площини цивільного права, в площину господарсько-правового регулювання, що суттєво підвищить ефективність регулювання господарських відносин, або в інші галузі права;

- по-четверте, наявність принципів забезпечить на практиці ефективну реалізацію механізму припинення зобов'язання зарахуванням та дасть змогу провадити власне зарахування зустрічних однорідних вимог в спосіб, який би в найбільшій мірі відповідав інтересам обох сторін відносин зобов'язання.

Система принципів припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог повинна за своїм сутнісним призначенням та змістом входити до системи принципів зобов'язального права, оскільки припинення зобов'язання є окремим інститутом такої галузі цивілістики. Важливо зауважити, що принципи припинення зобов'язання не повинні виходити за межі доктринальних засад самого інституту зобов'язання, навіть якщо розглядати припинення зарахуванням як двосторонній правочин, що припускає наявність інструментів правового регулювання не властивих для зобов'язального права. Принципи припинення зобов'язання зарахуванням зумовлені цілком об'єктивними обставинами та можуть характеризуватися з точки зору позитивістського підходу як ключові детермінанти еволюції розвитку правових відносин.

Як зазначає, О.В. Зайчук принципи відіграють роль орієнтирів у формуванні права [2, с. 24]. Ця точка зору свідчить про необхідність розробки системи принципів припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог в такий спосіб, щоби вони максимально детермінували та визначали основний зміст і способи реалізації суб'єктами відносин своїх права та обов'язків в новій формі відносин – з приводу зарахування зустрічних однорідних вимог.

Саме тому система означених принципів включає по-перше, загальні принципи цивільного права, а також принципи зобов'язального права і вже потім доповнюється специфічними принципами правового регулювання. Серед загальноправових принципів, які закріплюються ст. 3 ЦК України на особливу увагу заслуговують наступні:

- принцип судового захисту цивільного права та інтересу;
- принципу справедливості, добросовісності та розумності;
- принцип свободи договору, який слід трактувати як принцип свободи волі при реалізації договірних зобов'язань та відносин.

Розглядаючи спеціально-правові принципи, тобто принципи зобов'язального права в аспекті такого способу припинення зобов'язання як зарахуванням зустрічних однорідних вимог, то слід зауважити, що на себе звертають увагу такі принципи як:

- принцип обов'язковості договору, який розкривається власне у механізмі зарахування;

- принцип виникнення обов'язку відшкодування завданої шкоди. Цей принцип скоріше за все можна охарактеризувати як детермінанту певних несприятливих для боржника наслідків неналежного виконання ним зобов'язання перед кредитором [3, с. 28];

- принцип співробітництва сторін, який виражається у взаємній заінтересованості суб'єктів не лише у добросовісному виконанні зобов'язання, а й наданні взаємодопомоги, створенні усіх необхідних умов для належного виконання контрагентом зобов'язання [5, с. 183].

Наведені вище принципи як загальні так і спеціально-правові на нашу думку необхідно доповнити деякими специфічними принципами, які притаманні виключно такому способу припинення зобов'язання як зарахування зустрічних однорідних вимог. До таких принципів слід віднести:

- принцип співставності (співрозмірності) вимог є похідним від обов'язкових умов за яких можливе зарахування зустрічних однорідних вимог. тобто фактично він на практиці втілює в собі таку характеристику як однорідність. Разом з тим, на нашу думку принцип співставності включає в себе ще й часову детермінанту відносин зобов'язання. Тобто він проявляється не лише у розмірах та якості предметів зобов'язання, а ще й у строках їх виконання. Якщо строки зобов'язання вже пройшли, а зобов'язання не виконане належним чином, то вже існує елемент несумлінності щодо його виконання;

- принцип двостороннього зобов'язання. Принцип двостороннього зобов'язання також розкривається через сутнісні ознаки інституту припинення зобов'язання зарахуванням, зокрема зустрічність вимог, тобто передбачається, що боржник першого зобов'язання був кредитором у другому (зустрічному) зобов'язанні.

Таким чином, вважаємо за доцільне під принципами припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог

розуміти незаперечні вимоги які висуваються до учасників зобов'язальних відносин і визначають зміст їх правового статусу та новий обсяг прав і обов'язків у випадку припинення таких відносин способом зарахування зустрічних однорідних вимог, а також спрямованість правового регулювання процедури такого зарахування.

Список використаної літератури:

1. Блашук А.М. Поняття та правова природа припинення цивільно-правового зобов'язання / А.М. Блашук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2004. — № 4. — С. 93-98.
2. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права / О.В. Зайчук // Альманах права. — 2012. — Вип. 3. — С. 22-28.
3. Ківалова Т.С. Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми: ареш. дис.д.ю.н.; спеціальність 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Т.С. Ківалова. — Одеса: Одеська національна юридична академія, 2008 — 42 с.
4. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація / А.М. Колодій // Альманах права. — 2012. — Вип. 3. — С. 42-46.
5. Мацегорін О.І. Аксиологія принципів зобов'язального права / О.І. Мацегорін // Часопис Київського університету права. — 2011. — № 4. — С. 180-186.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

ХАРИТОНОВА О. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
доктор юридичних наук, професор

КАТЕГОРІЙ «ІНФОРМАЦІЯ» ТА «ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ»: ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Доба Інтернет є епохою безперешкодного, практично миттєвого поширення інформації у глобальних масштабах. При цьому ця інформація розповсюджується у Інтернеті переважно у вигляді творів, які є об'єктами авторського права.

Згідно з частиною 1 ст. 433 ЦК України об'єктами авторського права є: 1) літературні та художні твори, зокрема: романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори (з текстом або без тексту); аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки; переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів; збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; 2) комп'ютерні програми; 3) компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; 4) інші твори.

Усі згадані об'єкти об'єднує те, що вони є результатом творчості або художнього вираження автора. Але, характеризуючи «творчість», маємо враховувати подібність цієї категорії та категорії «інформація», оскільки йдеться про виникнення «інформаційного світосприйняття», у якому поняття інформації посідає чільне місце, а процес еволюції

розуміється як творчий процес, суттю якого є накопичення інформації [2, с. 19].

У такому контексті творчість може розглядатися як процес пошуку, обробки, виробництва і передачі інформації. Отже, і авторський твір також являє собою інформацію певного гатунку. Ця інформація не є матеріальною, але вона фіксується на матеріальних носіях. До появи цифрового запису та Інтернету люди мали справу з творами науки, літератури і мистецтва, зафіксованими на звичайних матеріальних носіях, але з появою Мережі і можливістю оцифрування з'явилися нові форми існування творів, а також нові способи використання вже існуючих.

З огляду на тісний зв'язок об'єктів права інтелектуальної власності з поширенням інформаційних технологій всі об'єкти авторського права умовно поділяють на три великі групи. До першої з них належать твори, у яких творчий результат первинно виражений у інформаційному коді і може бути зафіксованим на нескінченній множині носіїв і на різноманітних їх видах, що фактично означає відсутність зв'язку з конкретним носієм і носієм взагалі. До цієї групи можна віднести літературні твори, музичні твори з текстом і без нього, аудіовізуальні твори, географічні та інші мапи, плани тощо, фонограми, бази даних тощо. До другої групи належать твори, виражені у матеріальній речі і невіддільні від фізичного носія. Це твори скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, садово-паркового мистецтва, містобудування, тощо. Третя група — складається з тих результатів, котрі спочатку були виражені в інформаційному коді, однак автор бажає у майбутньому втілити їх у матеріальному об'єкті або натуральному вигляді. До таких об'єктів належать драматичні або драматично-музичні, сценарні твори, хореографічні твори, твори архітектури, садово-паркового тощо мистецтва у вигляді планів, креслень, макетів тощо.

Твори першої і третьої групи за своєю сутністю не є речами матеріальними, не залежать від матеріального носія і повною мірою мають властивості інформації. Конверсія у інформаційний код або формат об'єктів цих груп відбувається за допомогою технологій оцифрування, при цьому вони практично нічого не втрачають у змісті. Об'єкти другої групи також можуть бути переведені у інформаційну систему, однак при конверсії матеріальних об'єктів авторського і суміжних у інформаційний код відбувається втрата їх тактильного, смакового та інших властивостей. Комунікативна складова цих об'єктів, що визначається властивостями транслявання та мультиплікативності, навпаки, значно посилюється. Це стає можливим за рахунок переходу у інформаційну систему, або кіберпростір [3, с. 21-24].

Оцифруванням є виражений електронними засобами переклад на бінарну мову, що використовує двійкові знаки 1 та 0, будь-якого повідомлення у формі текстів, слів, звуків, статичних або рухомих зображень, які зберігаються у пам'яті комп'ютерів, можуть передаватися у будь-яке інше місце, а потім перетворюються у форми, доступні для

сприйняття людиною [5, с. 4]. Цифрова (або електронна) форма радикально змінила уявлення про об'єктивність форми твору, разом з телекомунікаційними технологіями цифрова форма творів у мережі стає ідеальною формою для подальшого розвитку науки і культури, просвіти і освіти. Відповідно до узгоджених заяв щодо ст. 1 (4) Договору ВОІВ про авторське право та ст. 7, 11, 16 Договору про виконання і фонограми, процес оцифрування ототожнюється з відтворенням, а у Зеленому документі (Green Paper), прийнятий Комісією ЄС 19.07.1995 р., що враховувався при розробці зазначених Договорів, визначається, що термін «відтворення» слід застосовувати й у випадку застосування цифрових технологій [1].

Разом із тим, інформаційні технології не змінили якісно поняття об'єктивної форми твору, оскільки під нею розуміють таку форму, яка забезпечує його існування окремо від творця та робить його доступним для сприйняття іншими особами. Змінився кількісний склад таких форм, пов'язаний з можливостями оцифрування. І хоча визначення і розуміння правової природи правоможності оцифрування ще чекає свого обґрунтування, наявність позитивних властивостей цифрової форми (більший обсяг запису; можливість користуватися будь-яким каналом інформації; можливість створювати ідентичні копії тощо) сумнівів не викликає [4, с. 35].

Список використаної літератури:

1. Авторське право і суміжні права в інформаційному просторі: «Зелений документ», прийнятий Комісією Європейського Співтовариства 19.07.1995 р. // Режим доступу: <http://litterref.ru/qasujgmermer.html>
2. Будник Р.А. Эволюция системы авторских и смежных прав в информационном обществе: от исключительного к инклюзивному праву автора. — М. : Юрлитинформ, 2013. — С. 19.
3. Будник Р.А. Эволюция системы авторских и смежных прав в информационном обществе: от исключительного к инклюзивному праву автора. — М. : Юрлитинформ, 2013. — С. 21-24.
4. Ващинець І.І. Цивільно-правова охорона авторських прав в умовах розвитку інформаційних технологій. — Дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.03. — К., 2006. — 179 с.
5. Керевер А. Проблемы адаптации в цифровую мультимедийную среду. Права на воспроизведение и права на сообщение публице // Бюллетень по авторскому праву. — 1998. — № 2. — С. 4 (С. 4-23).

МАКОВІЙ В. П.

Одеський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ВЕЛИЧИН У ПРАВІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розгляд часу в числі обмежуючих правових конструкцій здійснення цивільного права та виконання цивільного обов'язку наразі є доволі актуальним, що пов'язано з його сутністю як соціально-правовим явищем, пріоритетним покликанням якого є упорядкування цивільного обігу, стабілізація цивільних правовідносин, забезпечення оперативної реалізації їх змісту [1, с. 5]. Конституція України у ст.ст. 41 та 54 визначає серед основних прав та свобод людини право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а також свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. У зв'язку з цим виникає питання застосування юридичних конструкцій, які забезпечують здійснення права інтелектуальної діяльності як різновиду суб'єктивного цивільного права, як наслідок, виділення з поміж них безпосередньо часових величин.

Аналіз нормативного матеріалу Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) та спеціальних законів, який присвячений правовій регламентації відносин інтелектуальної власності, надає привід дійти наступних висновків. По-перше, на розвиток норм загального характеру розділу V “Строки та терміни. Позовна давність” правове регулювання правового часу у межах права інтелектуальної власності створює певні спеціальні положення стосовно темпоральних меж здійснення такого права. Зокрема, у площині права інтелектуальної власності як підгалузі цивільного права часові величини можуть бути розглянуті в розрізі наступних етапів існування суб'єктивного права інтелектуальної власності: 1) виникнення; 2) здійснення; 3) припинення.

По-друге, розгляд правового часу через призму обмеження суб'єктивного права інтелектуальної власності в цілому узгоджується з нормативними приписами, що входять до структури права інтелектуальної власності як підгалузі цивільного права. Дійсно, на прикладі положень Закону України “Про авторське право і суміжні права” маємо наступне. Норми ст. ст. 21-25 Закону містять деталізацію підстав та змісту обмеження авторського права, що полягає у можливості використання творів без згоди автора, в той час як ст. 30 розкриває сутність

переходу творів у суспільне надбання після спливу строку дії авторського права, під яким розуміється вільне використання творів за умови дотримання особистих немайнових прав автора. Тобто маємо прояв часу саме як елементу правового механізму, що забезпечує паритет між приватним інтересом автора та публічним інтересом суспільства, що прагне отримати у використання відповідний об'єкт права інтелектуальної власності [2, с. 122-124].

По-третє, визначальною особливістю вітчизняного законодавства є розгляд часових категорій в розрізі юридичного змісту права інтелектуальної власності на відміну, наприклад, від російського законодавства, де виключні права займають пріоритетне значення, а інші мають факультативний характер згідно ст. 1226 ЦК Російської Федерації (далі – ЦК РФ).

По-четверте, як і в загальних нормах інституту правового часу у праві інтелектуальної власності темпоральні величини представлені двома взаємовиключними поняттями: строк і термін. На думку В.В. Луця час представлений в інститутах права інтелектуальної власності моментами виникнення і строками здійснення особистих немайнових прав інтелектуальної власності, строками чинності майнових прав інтелектуальної власності, строками дії договорів про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [1, с. 91-108].

Наведена систематизація темпоральних величин не у повній мірі відповідає сутності права інтелектуальної власності, оскільки мова має йти про виникнення одночасного повного змісту права інтелектуальної власності. Дійсно, найбільш поширеним є підхід, згідно якого термін як різновид темпоральної величини представлений безпосередньо моментом виникнення права інтелектуальної власності в уповноваженій особи залежно від конкретного результату творчої, інтелектуальної діяльності. Термін як момент виникнення будь-якого із різновидів права інтелектуальної власності, як правило, розглядається як загальний та спеціальний, де перший безпосередньо пов'язаний з правовою природою результатів інтелектуальної власності, а другий з сутнісними особливостями окремих із них. За наслідками компаративного дослідження автором у попередній публікації вже надавались пропозиції щодо приведення вітчизняного законодавства з питань виникнення права інтелектуальної власності на окремі об'єкти у відповідність до міжнародного законодавства й усунення у цій сфері певних прогалин та колізій [2, с. 124-126].

Виокремлення строків чинності майнових та немайнових прав в цілому відповідає їх правовій природі, яка вирізняє особливості їх диференційованого перебігу, а також змісту наявного нормативного матеріалу, як-то ст. 425 ЦК України. При цьому, оперування категоріями строк “здійснення”, строк “чинності” відповідної складової змісту права інтелектуальної власності цілком узгоджується з нормами книги 4

ЦК України, спеціальними законодавчими актами у цій сфері й їх лексичним значенням.

Виокремлення строку дії договорів про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в якості окремого різновиду часу саме права інтелектуальної власності знаходиться поза межами чинності відповідних норм даної підгалузі цивільного права, оскільки таке питання регламентується змістом нормативного матеріалу в рамках договірної права, що опосередковує рух об'єктів права інтелектуальної власності у цивільному обороті.

Наведене підкреслює актуальність дослідження питання систематизації темпоральних величин у праві інтелектуальної власності й створює передумови для подальших розвідок у цьому напрямі.

Список використаної літератури:

1. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія / В.В. Луць. — К.: Юрінком Інтер, 2013. — 320 с.
2. Маковій В.П. Термін серед темпоральних обмежень суб'єктивного права інтелектуальної діяльності / В.П. Маковій // Порівняльно-аналітичне право. — 2015. — № 4. — С. 122-126.

КИРИЛЮК А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
кандидат юридичних наук, доцент

УЧАСНИКИ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ ФОТОГРАФІЇ

Сьогодні є всі підстави вважати, що відсутнє одноманітне й чітке тлумачення механізму виникнення та здійснення співавторства на фотографії, а також виникнення авторських прав у фотографів й осіб, які беруть участь в зйомках. В зв'язку з цим доцільно розглянути питання, пов'язані із виникненням авторських прав у учасників процесу створення фотографії, зокрема осіб, які позують.

Шоу бізнес, складовою частиною якого є й діяльність модельних агенцій, потребує великих витрат та вкладень. Тому, природно, кожен з учасників таких відносин хоче мати юридичну гарантію законного використання й захисту своїх прав.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права», авторське право на твір виникає в результаті факту його створення. Для виникнення та здійснення авторського права не потрібна реєстрація твору або якесь інше спеціальне його оформлення, а також

виконання будь-яких інших формальностей. Автором твору, за відсутності доказів іншого, вважається особа, яка вказана як автор на оригіналі чи екземплярі твору. Це так звана презумпція авторства.

До кола суб'єктів правовідносин, пов'язаних із створенням фотографії, як твору, Закон прямо відносить авторів та співавторів. Автором вважається фізична особа, яка створила своєю власною творчою працею твір. В свою чергу, співавторами визнаються особи, загальною творчою працею яких створено твір.

Авторське право на такий твір належить усім співавторам незалежно від того, чи є такий твір одним нерозривним цілим чи складається з частин, кожна з яких має самостійне значення. Причому, для виникнення авторських прав у конкретної особи або кількох осіб необхідна наявність творчого внеску в створений твір.

Автор або співавтори фотографії — це первинні суб'єкти авторських правовідносин, яким належить вся сукупність виключних особистих майнових та немайнових прав, наявність або відсутність яких у конкретної особи надає чи не надає їй права використання фотографії і, насамперед, у комерційних цілях.

Розглянемо характер відносин кількох осіб в процесі створення фотографії, що породжують співавторство, яке завжди буде нероздільним, коли неможливо реально виділити конкретну частку внеску одного з співавторів твору. Наявність авторських прав у фотографа, як у безпосереднього творця фотографії, який зробив свій творчий внесок, є беззаперечною. В свою чергу, для виникнення авторських прав особи, яка позує, необхідна наявність її творчого внеску в створення кінцевого продукту твору. Постає питання: а чи створює якісь твір або вносить творчий внесок в його створення особа, яка позує?

В першому — особа, яка позує, тільки втілює задум іншої особи, за допомогою позування. При цьому, така особа сама не породжує щось нове, унікальне й оригінальне, тобто в її діяльності відсутній критерій творчості. За суттю, це технічна робота особи, яка позує та використовує вже наявний ідеальний продукт діяльності людського мозку. Об'єктом фотозйомки виступає людське тіло, можливо в поєднанні з предметами. Головне завдання особи, яка позує, в такій ситуації — це передати наявний задум іншої особи. Однак, це не може слугувати підставою для виникнення у особи, яка позує, авторських прав. В цьому випадку маємо нерухоме зображення спеціальної фізичної особи, яка позує, зафіксоване на матеріальному носії.

Ще на початку XX ст. російський вчений О. Піленко писав: «...можна було легко відрізнити діяльність скульптора, який створює статую з мармуру, — від діяльності італійця, найнятого висікти цю статую із мармуру...».

Оплата результатів праці того, хто позує, в такій ситуації здійснюється не за творчу роботу, а за технічну, і може провадитися як в межах трудової, так й цивільно-правової угоди.

В іншій ситуації, особа, яка позує, може бути визнана співавтором фотографії. Слід виходити з того, що співавторство завжди встановлюється за отриманим результатом, а не за процесом роботи. Відповідно до ст. 13 Закону відносини між співавторами визначаються угодою, укладеною між ними. Частіше всього на практиці застосовується усна угода, в якій її учасники визначають свої обов'язки у сумісній творчій діяльності з створення твору.

Ця попередня угода не має юридичного значення при визначенні права авторства на той твір, що може бути створений. Право авторства визначає не ця угода, а факт творчої участі в створенні твору. Якщо особа, яка позує, внесла творчий вклад у створення твору, то в неї є всі підстави бути співавтором фотографії (наприклад, якщо така особа самостійно вибрала собі поставу, поєднання свого тіла з предметами, тощо).

Природно, після створення готового твору співавторам необхідно юридично оформити угоду щодо подальшого його використання. Право опублікування й іншого використання твору в цілому буде належати всім його творцям. Однак в нероздільному співавторстві жоден з співавторів не може без достатніх підстав відмовити іншим в рішенні про опублікування, інше використання чи зміну твору.

Тепер розглянемо ситуацію більш складну — особа, яка позує, знаходиться в трудових відносинах з роботодавцем. Певну складність в таких відносинах становить те, що їх учасниками є три суб'єкта: фотограф, особа (модель), яка позує, та агенція, з якою модель перебуває в трудових відносинах (роботодавець), а також можливе з'явлення службового твору.

Для проведення зйомок укладається угода між фотографом і моделлю агенцією. Якщо фотограф, як самостійний суб'єкт авторських правовідносин, укладає угоду з агенцією про те, що остання надає йому фотомоделей для зйомок, де моделі беруть участь виключно в ролі статистів, то виключні авторські права на фотографії належатимуть тільки йому. Агенція в свою чергу може претендувати на отримання винагороди тільки як за надану послугу.

Якщо ж передбачається, що моделі візьмуть творчу участь в створенні фотографії, то тут, на нашу думку, необхідно, при укладенні угоди між фотографом та агенцією, обов'язково зробити застереження про те, що моделі зроблять творчий внесок в створення фотографії, та частина майнових авторських прав на створені за участю моделі в порядку виконання службових обов'язків фотографії, будуть належати агенції, як роботодавцю. В цьому випадку для запобігання конфліктів доцільно укладення угоди між фотографом та агенцією про порядок використання майнових прав на створені фотографії.

Якщо будь-яка зі сторін бажає мати виключні майнові авторські права одноосібно, то передавати їх доцільно за авторською угодою. Причому сторонами в угоді можуть бути тільки фотограф і агенція. Остання, в свою чергу, зобов'язана укласти з особою, з якою вона перебуває у трудових

відносинах (моделлю), угоду про виплату авторської винагороди за створення та використання службового твору (ст. 16 Закону).

Досі дискусійним є питання про можливе співавторство на фотографію декількох учасників процесу. Як вважає Л. Тимофеєнко: «Фотографічний твір може бути складним синтетичним продуктом, в створення якого вкладені зусилля багатьох осіб. До них належать сценарист, який створив сюжет кадру, опис фону костюма, постаті тощо, режисер-постановник кадру (розміщення персонажів, предметів, інтер'єра тощо), фотомоделі (створення задуманих сценаристом образів), освітлювачі, костюмери, гримери та інші особи, які впливають на кінцевий творчий продукт».

Використовувати фотографічний твір без дозволу власника прав на зображений об'єкт авторського права можна тільки за умови, що такий фотографічний твір було зроблено з метою висвітлення поточних подій в обсязі, виправданому інформаційною метою. Однак і у цьому випадку необхідно зазначати ім'я автора зображеного твору. Фотографічний твір може містити зображення фізичної особи. Згідно законодавства України, публікування, виконання та розповсюдження твору образотворчого мистецтва, на якому міститься зображення фізичної особи, можливе тільки за згоди цієї особи. Якщо фізична особа позувала фотографу за платню, то такий фотографічний твір може бути використаний без згоди цієї особи. У випадку, коли зйомка фізичної особи здійснювалась відкрито на вулицях, зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру, вважається, що згода фізичної особи на зйомку отримана. Особливий правовий статус мають зображення, отримані за допомогою спеціальних технічних пристроїв без участі людини. Такі фотографії позбавлені авторського задуму та творчого характеру лише фіксують дійсність без спроби її інтерпретації. Тому різноманітні метеорологічні знімки, зображення, передані з супутника, не можуть вважатися об'єктами авторського права, що водночас не заважає їм бути власністю організації, що здійснювала зйомку.

ЭННАН Р. Е.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры права интеллектуальной собственности
и корпоративного права, кандидат юридических наук, доцент

РЕФОРМА АВТОРСКОГО ПРАВА В США В XXI ВЕКЕ

В 2012 г. исследовательским комитетом Республиканской партии США был подготовлен отчет о состоянии текущего законодательства США о копирайте (*Three Myths About Copyright Law by Republican Study*

Committee // Internet Archive: <https://archive.org/details/RscThreeMythsAboutCopyrightLaw>). И хотя его убрали из открытого доступа спустя всего сутки после опубликования, он широко обсуждался среди журналистов, сетевых активистов и юристов как один из наиболее передовых документов, посвященных реформе авторского права. К сожалению, из-за вмешательства политиков документ был положен под сукно, а его автор уволен, однако сам факт того, что изложенные в этом документе идеи приходят в головы даже консервативным экспертам, свидетельствует о том, что политика в сфере копирайта в США может свернуть с традиционного «охранительного» пути.

В отчете анализируются заблуждения об авторском праве и возможные реформы, которые бы стимулировали экономический рост в частном секторе, а также привели бы законодательство в соответствие с конституционными принципами. Авторами отмечается, что современный правовой режим — это форма государственной поддержки, которая вредит инновациям и потребителю. В такой системе проигравшие — это новые индустрии, которые могли бы создавать новое богатство и добавленную стоимость.

В документе приводятся конкретные негативные примеры влияния текущей парадигмы интеллектуальной собственности. *Затормаживание индустрии ремиксов и ди-джеев*. Во многих странах существует развитая DJ-культура, а в США ее нет. Культура ремиксов демократичная, начинающие артисты могут соревноваться, опираясь на собственный талант. Молодые ди-джеи выкладывают свои записи в Интернете, некоторые — приобретают популярность. Однако в США ди-джеи не имеют возможности выкладывать, а тем более продавать свои миксы — только выступать вживую. Правила использования музыкальных сэмплов чрезвычайно сложны и часто требуют юридической консультации, чтобы избежать штрафов и судебных исков.

Воспрепятствование научным исследованиям. Научные статьи первой половины XX в. все еще не в общественном достоянии. В этом отсутствует логика, поскольку целью большинства статей является продолжение исследований, а целью авторов — продвижение их области науки и цитирование в других публикациях. Учёные оцениваются по числу цитат из их публикаций, что делает их сторонниками открытого доступа практически по определению (цитируемость публикаций в открытом доступе в среднем в 2,5 раза выше). Разумеется, нужно компенсировать затраты на исследования, но после 14 лет большая часть, если почти не весь стоимостной потенциал произведения оказывается исчерпан, и интерес к распространению работ преобладает. Если бы старые научные документы выкладывались бесплатно в Google Scholar для всех по прошествии разумного срока (сравнимого с длиной патентной охраны) с момента публикации, доступность и использование в научном анализе увеличились бы значительно.

Препятствие созданию публичных библиотек. Огромный объем знаний заперт в книгах и недоступен в Интернете. Проект «Гутенберг» создан, чтобы изменить эту ситуацию и создать сетевую коллекцию всех книг, не защищенных авторским правом. Потенциально он может стать величайшей коллекцией знаний в истории человечества, доступной каждому посредством одного нажатия кнопки. Но доступное знание обрывается в районе 1923 г., когда работы перестают становиться общественным достоянием.

Ухудшение положения смежных отраслей. Текущая парадигма работает для производителей контента, но не для тех, кто создает добавленную стоимость на основе контента. Карательные санкции в отношении журналистики и общественного контроля. Законы позволяют создателям документов объявлять их интеллектуальной собственностью, чтобы скрыть инкриминирующую информацию. И хотя эти документы можно запросить в суде, публикация их в прессе или общественной организацией часто незаконна.

Авторы отчета предлагают конкретные меры по реформе института авторского права. *Реформа вмененного ущерба.* Сейчас правообладателям не нужно доказывать реально нанесенный ущерб: в законах об авторском праве существует вмененный ущерб за нарушения в размере от \$750 до \$30 тысяч за каждый случай. Верхняя планка — \$150,000 за «умышленное» нарушение. В существующей практике правообладатель практически всегда заявляет, что нарушение было умышленным. Кроме того, сложившаяся система нагружает суды, поскольку правообладатели подают массовые иски и используют угрозу штрафа в \$150,000 для урегулирования дела. Возмещение ущерба в делах о копирайте должно компенсировать реальный ущерб правообладателя, а не наказывать нарушителя.

Расширение определения добросовестного использования. В настоящий момент законное определение, что является добросовестным использованием, достаточно произвольно трактуется на основе судебных прецедентов. Например, пародии считаются добросовестным использованием, а сатира — нет.

Ввести наказание за ложные претензии по копирайту. Поскольку наказание за ложные претензии или запросы на удаление контента практически отсутствуют, таковые встречаются очень часто и ограничивают свободу слова. Закон требует от запроса свидетельства о правах на контент, но не свидетельства того, что контент нарушает чьи-то права.

Жестко ограничить сроки действия авторских прав и ввести меры, сдерживающие их продление, в частности: 1) новые работы получают 12 лет защиты, после регистрации. Срок действия авторских прав на существующие работы продлевается с момента принятия нового законодательства; 2) возможность продления срока еще на 12 лет (стоимостью в 1% от всех доходов от объекта авторского права на территории США за первые 12 лет, т.е. все продажи); 3) возможность продления еще на

6 лет (стоимостью в 3% от всех доходов от объекта авторского права на территории США за предыдущие 12 лет); 4) возможность продления еще на 6 лет (стоимостью в 5% от всех доходов от объекта авторского права на территории США за предыдущие 6 лет); 5) возможность продления еще на 10 лет (стоимостью в 10% от всех доходов от объекта авторского права на территории США за все время). Согласно этому предложению, срок действия копирайта заканчивается через 46 лет.

ПЕТРЕЧЕНКО С. А.

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОКРЕМИХ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Право інтелектуальної власності дедалі більше стає найбільш пріоритетною підгалуззю цивільного права як на рівні держави, так і на міжнародному рівні. Особливими об'єктами права інтелектуальної власності є об'єкти, до яких відносять сорти рослин і породи тварин. Враховуючи необхідність оптимізації розвитку сільського господарства в Україні та світі дослідження особливостей міжнародного механізму захисту цих об'єктів є досить актуальним.

Спочатку система патентування була створена для «неживих», промислових винаходів. Розвиток сучасної біотехнології змінив це правило. Перед тим як «патенти на життя» стали реальністю, права на селекційні досягнення були єдиною формою прав інтелектуальної власності, пов'язаною з живими організмами. Але, по-перше, права на селекційні досягнення стосуються лише рослинних сортів (а не генів, наборів генів, клітин або тварин). І, по-друге, права на селекційні досягнення не забезпечують такого сильного захисту, як патенти, і менш економічно вигідні.

Сорти рослин є особливим об'єктом права інтелектуальної власності їх охорона на міжнародному рівні забезпечується Міжнародною конвенцією з охорони нових сортів рослин від 02.12.1961 [1].

Гармонізація охорони інтелектуальної власності на міжнародному рівні позначилася негативним чином на сільському господарстві та охороні прав на сорти рослин. Відповідно до Угоди ТРІПС [2], країни-члени СОТ повинні забезпечити охорону прав інтелектуальної

власності на сорти рослин. При цьому вони вільні обирати спосіб охорони – у формі патентів або іншим чином через запровадження спеціального національного режиму охорони.

У 1996 року було прийнято Директиву ЄС 98/44 Європейського парламенту і ради «Про правову охорону біотехнологічних винаходів» [3]. На особливу увагу заслуговує визначення, наведене в п. (31) Директиви, так як воно демонструє інструмент, який встановлює рубіж між сортами рослин і винаходами, який за аналогією може бути застосований і до тварин: «Групування рослин, що характеризуються особливим геном (а не його повним геномом) не охоплюється охороною нових сортів і, тому не виключається з патентоспроможності, навіть якщо воно містить нові сорти рослин».

Можливість охорони рослин і тварин патентами на винаходи створює ряд проблем, пов'язаних з обсягом прав власників патентів на винаходи і патентів на селекційні досягнення.

При використанні винаходу в селекційному досягненні виникає необхідність отримати дозвіл на використання. Сьогодні фактично неможливо зобов'язати власника патенту надати виключне право селекціонера на використання винаходу. Крім того, наявність патентів на трансгенні рослини і трансгенні тварини без можливості отримання невиключної ліцензії може перешкоджати селекційній роботі, оскільки закриті правом на запатентовані винаходи області досліджень стають комерційно непривабливими для селекціонерів.

Розвиток патентування рослинного матеріалу демонструє, що патентування підтримує біопіратство – крадіжку біологічних ресурсів та знань без визнання або винагороди тим, хто отримав і розвивав ці знання й ресурси.

Міжнародна конвенція з охорони прав на нові сорти рослин обмежує права фермерів купувати насіння з джерел, інших, ніж оригінальні. Звісно, ціна «оригінального» насіння є значно вищою. Компанії, зайняті розробкою і виготовленням насіння, зазначають, що у фермерів немає необхідності купувати насіння сортів рослин, що підлягають охороні. Останні можуть і надалі практикувати вирощування сортів рослин, які не охороняються. Тоді права фермерів не будуть обмежуватися правовою охороною сортів рослин. Угода ТРІПС надає країнам-учасникам певну свободу щодо запровадження національної охорони нових сортів рослин.

Досить проблемним питанням міжнародного механізму охорони права інтелектуальної власності є так звані «патенти на життя». Результати їх використання стали приводом для численних дискусій.

Серед інших суттєвих недоліків застосування патентів на життя можна назвати наступні: обмеженість доступу до медикаментів (патентування медикаментів (з живою матерією у складі та без неї) підвищує їх ціну); людина як об'єкт біопіратства (комерціалізація частин

людського тіла, наприклад, генів, викликає значно більш негативну реакцію в суспільстві); страждання тварин. (можливість отримувати патенти на трансгенних тварин може призвести до використання інженерії в цілях проведення тестів на тваринах).

Варто зазначити, що живі культури завжди конкретні. Вони, на відміну від неживих об'єктів, у формі абстрактних рішень, що дозволяють їх матеріалізувати, не існують. У них сумішений задум творця з його безпосереднім живим результатом. Автору, який працює з живим об'єктом, доводиться визнавати «авторські права природи»: в них речовина, конструкція, спосіб відтворення, та й сам спосіб існування об'єкта «винайдено» природою. Автору залишається тільки в дозволеній нею (природою) межах змінювати об'єкт, пристосовуючи його до задоволення людських потреб.

Таким чином, вважаємо, що відносно охорони модифікованих живих культур, виходячи з вищевказаних особливостей живих об'єктів, слід застосовувати принцип авторського права на складні твори, що складаються з двох частин, що мають самостійне значення.

Список використаної літератури:

1. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин : Міжнародний документ від 02.12.1961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_856
2. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : Міжнародний документ від 15.04.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/981_018
3. Про правову охорону біотехнологічних винаходів : Директива 98/44 Європейського парламенту і ради від 06.07.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : old.minjust.gov.ua/file/31337

ЧОРНООЧЕНКО С. І.

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інтелектуальної власності і права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮЩЕНКО І. А.

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
студентка

ТОВАРНИЙ ЗНАК ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Сьогодні, як ніколи раніше, товарні знакамиють величезне значення на ринку і впливають на формування світогляду і системи цінностей суспільства. Завдяки товарним знакам певні види продукції набувають визнання і репутації, стають впізнаваними і популярними серед великої кількості споживачів. Саме через таку популярність вони потребують посиленої правової охорони, оскільки використовуються недобросовісними виробниками. Захист товарних знаків на світовому рівні вже має більше ніж сторічну практику вирішення. Питаннями такого характеру займалися ряд вчених, зокрема М. Дубинський, А. Пахаренко-Андерсон, О.В. Піхурець. Однак, нерозв'язаними залишаються окремі проблеми у сфері регулювання і охорони товарних знаків.

Звернемося до норм, що встановлюють правову охорону товарних знаків. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (ст. 16) [3] містить перелік виключних прав, які має власник Свідоцтва на торгівельний знак, а також межі таких прав.

З цього переліку дуже чітко видно, що насправді виключне право на товарний знак не є виключним правом на його використання в будь-яких формах. Це — виключне право на використання товарного знака тільки відносно товарів та послуг, для індивідуалізації яких товарний знак зареєстрований. Звідси не є протиправним використання товарного знака в цілях, не пов'язаних із введенням до обігу, просуванням і реалізацією товарів: наприклад, ніяк не обмежено його використання в літературних творах, в художніх цілях тощо.

Все це — наслідки властивостей товарного знака як об'єкта правової охорони. Охороняється формалізована на рівні товарного знака стійка асоціація між товарним знаком і споживчими властивостями товару, існуюча в свідомості споживачів завдяки певним зусиллям з боку виробника товару. Товарний знак служить засобом ідентифікації товарів

виробника у величезній масі однорідної продукції. Тим самим, можна говорити і про асоціацію «товар-виробник», завдяки якій споживачі можуть вибирати з величезної маси товарів, пропонованих на ринку, ті, які вироблені певним підприємцем.

Однак безпосередньо асоціації як такі охороняти юридичними засобами неможливо; тим більше неможливо перетворити їх на об'єкти ринкового обігу. Товарний знак виступає засобом формалізації охоронюваних асоціацій. У цій якості він і отримує правову охорону, яка дозволяє, з одного боку, заборонити дії, спрямовані на використання третіми особами сформованої підприємцем асоціації, а з іншого — зробити допустимим надання іншій особі права користуватися зазначеної асоціацією. Цілком природно, що межі правової охорони товарного знака закінчуються там, де припиняється загроза для асоціації, формалізованої у товарному знаку. Виходячи з даної логіки, чи не порушує і не може порушувати інтересів правовласника будь-яке використання товарного знака, не пов'язане з просуванням і реалізацією товарів?

Інший наслідок специфічної природи охоронюваного об'єкту — встановлення заборони на використання у відповідній сфері позначень, схожих з товарним знаком до ступеня змішування. Подібне використання не є використанням формально охоронюваного об'єкта, але воно є використанням тієї асоціації, яка охороняється насправді. Статті 4, 5 та 6 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» забороняють копіювати чужі позначення, матеріали, товари, зовнішній вигляд товарів [4]. Змішування відносно однорідних товарів викликає у споживача неправдиву асоціацію, що товари, вироблені в дійсності третьою особою, вироблені відомим йому підприємцем. Це — якраз те, чого право, закон прагне не допустити. Виникає питання: чи поширюється право на товарний знак на всі позначення, подібні з ним до ступеня змішування? Якщо встановлюється заборона (вона об'єктивно необхідна для досягнення цілей правової охорони товарного знака) на використання позначень, схожих з товарним знаком до ступеня змішування, не може не існувати суб'єктивного права. Навіть більше того, в самому Законі про товарні знаки не просто забороняється використання позначень, схожих до ступеня змішування з правоохоронними об'єктами, а йдеться про те, що таке використання є порушенням права на товарний знак. Ступінь подібності позначення з товарним знаком у разі порушення права на такий буде в кожному конкретному випадку встановлюватись судом. Останній і повинен визначити, чи виникає загроза змішування, чи ні. Звичайно, подібна модель регулювання викликає критику з причини відсутності належної ступенем визначеності, але розумної альтернативи все одно немає. У той же час законодавче визначення об'єкта права як товарного знака і будь-яких позначень, схожих з ним до ступеня змішування, тільки посилить і так наявну невизначеність. Число можливих «східних до ступеня змішування»

позначень нескінченне, а, значить, об'єкт права не визначений індивідуально і може існувати в незліченній безлічі варіацій.

У силу цього представляється прийнятною модель, використана українським законодавцем: право на використання тільки товарного знака — заборона на використання як товарного знака, так і позначень, схожих з ним до ступеня змішання. Ця модель дозволяє зберегти відносну визначеність суб'єктивного права на товарний знак і, одночасно, забезпечити належний захист об'єкта інтелектуальної власності.

Головними правовими ознаками охороноздатності торговельних марок є те, що вони повинні мати розрізнявальну здатність (тобто не бути схожими до ступеня змішування з іншими торговельними марками) та не бути оманливими (не вводити в оману споживачів) [6].

Далі розглянемо ще один змістовний аспект права на товарний знак за чинним законодавством. Закон оперує поняттям «використання». Під використанням у Законі наводяться такі приклади: «нанесення» такого знака на будь-який товар, послуги, в діловій документації чи рекламі тощо. Очевидно, що все це — форми відтворення ідеального об'єкта у первісному або дещо модифікованому (подібному до ступеня змішування) вигляді. Наприклад, якщо мало місце некомерційне використання знака (під використанням, зазвичай, розуміють пародії, новини, дослідницькі доповіді, редакторські статті, сатиру тощо) [5].

Стосовно правової охорони товарного знака значення відтворення ще більше, ніж в авторському праві. Якщо в останньому існують хоча б деякі, не пов'язані з відтворенням охоронюваного об'єкта (твору) дії, виключне право на вчинення яких належить автору, то Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» про такі дії нічого не говорить. Та в цьому, з урахуванням цілей правової охорони, і немає необхідності.

Нарешті, слід звернути увагу і на те, що право на товарний знак за Законом має подвійну природу. З одного боку, воно є виключним правом (тільки правовласник має право вчиняти певні дії), з іншого — воно є правом забороняти ті дії, які може вчиняти правовласник. Подібна подвійність не є логічною і, на нашу думку, являє собою просто дефект юридичної техніки.

Таким чином, в законодавстві про охорону прав на знаки для товарів і послуг ми бачимо дві традиційні правові форми організації їх обігу як нематеріальних об'єктів: надання права і передача виключного права. Особливістю є те, що ці права надаються власнику за певних умов. Передача права на товарний знак не повинна призводити до омани у свідомості споживачів щодо властивостей товарів та їх виробників, а надання права на нього можливо лише за умови вчинення певних дій, спрямованих на забезпечення збереження якості товарів, що випускаються під тим самим товарним знаком.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 року. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 30, ст. 141).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст. 356).
3. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7. — Ст. 36.
4. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7.07.1996 року. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 36, ст. 164).
5. Пахаренко — Андерсон А. Право товарних знаків США: аналіз Федерально-го Закону про диліюцію товарного знака//Промислова власність в Україні: проблеми правової охорони/ за ред. Шемшученко Ю.С., Бошицького Ю.Л. — К., 2004. — С. 302-313.
6. Ромат Т.Є. — Захист торговельних марок як об'єктів інтелектуальної власності від 21.09.2011р.— Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку — Вип. 3 (34).

ПОЗОВА Д. Д.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМА БАГАТОТЕРИТОРІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ВИКЛЮЧНИМИ ПРАВАМИ СУБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

Питання багатотериторіального управління виключними правами суб'єктів авторського права та суміжних прав вже давно стало предметом дискусій з огляду на потреби постійно зростаючого онлайн-ринку та відповідні незручності при створенні і функціонуванні онлайн-ресурсів з легальним контентом. Як справедливо зазначається в літературі, розуміння терміна «ринок» в контексті економічних інтернет-параметрів сильно змінилося. Розширення інформаційних технологій впливає на усталені традиції торгівлі, криза посилює розвиток «реального» дрібного і середнього підприємництва, змусила шукати більш вигідні бізнес-стратегії, одна з яких — бізнес через Інтернет [1].

Першочергово проблема постала в Європейському Союзі, зважаючи на необхідність забезпечення функціонування єдиного європейського ринку та доступу до нього споживачів з усіх країн-членів на рівних умовах як однієї з провідних засад і мети заснування Співтовариства. Це обумовило ухвалення Європейською комісією Рекомендацій 2005/737/ЕС від 18 травня 2005 року щодо колективного транскордонного управління

авторськими та суміжними правами для легальних музичних онлайн-сервісів [2], проте вони виявилися недостатніми для забезпечення широкого запровадження системи багатотериторіального управління. У зв'язку з цим Європейським Парламентом та Радою Європейського Союзу було прийнято Директиву 2014/26/ЄС від 26 лютого 2014 року про колективне управління авторськими та суміжними правами та багатотериторіальне ліцензування прав на музичні твори для онлайн-використання на внутрішньому ринку [3]. Зазначеною Директивою сформульовано вимоги, яких мають дотримуватися організації колективного управління для здійснення належного управління авторськими та суміжними правами, а також вимоги щодо багатотериторіального ліцензування зазначеними організаціями прав авторів на музичні твори, які призначені для використання онлайн. Як було зазначено Європейською комісією, однією з цілей прийняття зазначеної Директиви є розширення легальної пропозиції онлайн-музики [4].

Зважаючи на транскордонний характер кіберпростору та необхідність задоволення попиту на легальний цифровий контент для інноваційних бізнес-моделей, запровадження багатотериторіальних ліцензій видається неминучим. Звісно, в ідеалі мова повинна йти про створення на ґрунті певної міжнародної некомерційної організації інтегрованої бази даних, яка б об'єднувала репертуар різних національних організацій колективного управління та яка б мала повноваження на видачу багатотериторіальних ліцензій принаймні на право публічного сповіщення та інші способи онлайн-використання об'єктів права інтелектуальної власності. Проте, як свідчить практика, досі подібні спроби не завершувалися успіхом. В якості прикладу можна навести створене у 2000 році завдяки об'єднаним зусиллям таких національних організацій колективного управління, як Buma/Stemra (Голландія), ASCAP (США), PRS for music (Великобританія) та SOCAN (Канада), сумісне підприємство International Music Joint Venture (IMJV), метою якого було забезпечення ефективної та низьковартісної системи управління авторськими правами у цифрову епоху. У 2011 році Всесвітня організація інтелектуальної власності також зробила спробу запустити проект зі створення міжнародної бази даних музичних творів International Music Registry (IMR), проте незважаючи на, здавалося б, великі перспективи, в кінцевому підсумку проект не отримав подальшого розвитку. Створення альтернативної і більш всеосяжної бази даних також було метою групи представників музичної індустрії, у тому числі ряду європейських та американських організацій колективного управління, які об'єднали зусилля навколо проекту єдиного міжнародного каталогу музичних творів – Global Repertoire Database (GRD), започаткованого у 2008 році. Проте, врешті-решт, він так само не був реалізований повністю через залишення проекту низкою організацій колективного управління та припинення фінансування з їхнього боку [5].

Зрозуміло, що складнощі впровадження в життя ідеї глобального ліцензування пов'язані насамперед з технологічними та фінансовими аспектами. Окрім необхідності запровадження принципу багатотериторіального управління інтернет-правами, сам процес видачі ліцензій на використання об'єктів права інтелектуальної власності в цифровому середовищі потребує автоматизації. Це дозволить зменшити витрати часу та інших ресурсів і, таким чином, здешевити вартість послуг, а також забезпечить оперативну обробку численних запитів. Як справедливо відзначається, схема цифрового ліцензування повинна включати розробку технологічних методів додавання до цифрового контенту відомостей про авторів, їх агентів, умови надання ліцензії та використання матеріалів (метадані), створення онлайнових баз даних контенту і можливостей автоматичного обміну інформацією і отримання ліцензій [6].

Список використаної літератури:

1. Братусь Д. В. Защита авторских прав в цифровую эпоху / Д. В. Братусь // Вопросы российской юстиции. – 2015. – № 2 (2). – С. 23–27.
2. Commission Recommendation of 18 May 2005 on collective cross-border management of copyright and related rights for legitimate online music services (Text with EEA relevance) (2005/737/EC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32005H0737>
3. Directive 2014/26/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:084:0072:0098:EN:PDF>
4. Proposed Directive on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing – frequently asked questions (July 7, 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-545_en.htm
5. Klementina Milosic. GRD's Failure [Електронний ресурс] // Music Business Journal. – Berklee College of Music, August 2015. – Режим доступу : <http://www.thembj.org/2015/08/grds-failure>
6. Тарасов Д. А. Авторитетный обзор перспектив права интеллектуальной собственности в цифровой сфере [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lexdigital.ru/2012/030>

**COMPARISON BETWEEN UNREGISTERED DESIGN
PROTECTION AND REGISTERED DESIGN PROTECTION FOR
FASHION GOODS IN THE EU**

Nowadays big companies that are involved in the fashion sphere can gain up to billions of dollars. Of course such companies play not the last role in the world economy, especially in countries such as France, Italy and UK. They can be considered as one of the major subjects of the industrial production. The significant peculiarity that should be kept in mind is that usually it's hard to foretell the exact success of the new fashion product that has been put on the market. Due to that fact, companies do not have any better alternative than to invest large sums *ex ante*. A shining example is a Jimmy Choo case (one of the top level brand established in London). This fashion house is generally very keen on protecting its intellectual property rights and its design portfolio which now counts more than 270 issued design patents [1, p. 156].

However, as far as registration of every design is expensive, overall process is too cumbersome (the prospects for obtaining a registration are 50/50 because up to half of the applications are rejected by the registration offices) and irrelevant even for brands like Jimmy Choo, there is always a possibility to rely on protection that is granted by the unregistered design as the other fashion-houses. These facts led to the benefits that unregistered protection can provide for the designers. While the patent application process is slow and costly, and therefore not well-suited to many fashion items, trademark can protect only the name of the creator or of the fashion house, there is a need to address the benefits that unregistered design protection can bring for fashion works.

In 2002 EU created the Community Design Regulation that established protection for industrial property by registered community designs (RCD) and unregistered community designs (UCD) [2]. However, not all of the designs can be protected, two basic requirements should be followed in order for a design to reach the threshold. First of them is novelty. A design is new if no identical design has previously been made available to the public. Second requirement is notion of individual character which is more subjective than novelty.

These requirements are the same for the RCD and UCD and it is possible to conclude that in general function of a UCD is essentially the same as a function of the RCD. The main aim is that designer can declare that he or she has a design right irrespective of whether it is registered or not. Distinguished feature of the UCD is that a work can be protected only against intentional

copying while RCD are protected against both unintentional and intentional copying. The UCD only protects the designer if their design has been copied, thus, establishing a possibility for the designs that have been produced independently by an other designer to obtain protection and not being considered as an infringement. In this scenario, the second designer only has to prove that he or she was not aware of the protected design [3, p. 7].

It is mistakenly concluded that registration procedure is safer because the creator of the design will be in possession of the relevant document proving his rights and the registered design will be published by official IP office. In an ideal scenario there is no room for the infringement. Although the fact of registration is not an absolute guarantee because there is always a possibility that someone can challenge it. In this scenario unregistered protection is not in a losing position, even opposite. As well, it is possible to use UCD as a test regime. It can be helpful for the designers who present a seasonal collection including brand new products success of which is hard to predict. Registration of the whole line can be costly and irrelative but by using UCD for one year fashion houses can detect commercial value of a new product and decide whether such innovation deserve registration or not [4, p. 6].

Popularity of the UCD and quantity of cases subject matter of which includes design protection increased over the years. Jimmy Choo also decided to rely on the UCD and in 2008 it brought an action against company classes "Towerstone" claiming that it infringed registered and unregistered design rights on Jimmy Choo's Ramona bag [5]. In this case court relied on the concept of informed used and overall impression that two bags would impose on him. It was concluded that defendant simply copied design of the bag because similarities of the two bags were monumentally obvious that overall impression produced by two items was the same.

In the light of the foregoing, it is possible to conclude that protection by the UCD can be more useful then RCD for industries like fashion that need immediate, simple, and low-cost protection. 3 years protection can be considered to be a reasonable period of time in the industry where products can lose their value after a relatively short period of time. So, for better market functioning there is no need in long-term unregistered protection grounded for fashion products.

References:

1. Beltrametti S. Evaluation of the Design Piracy Prohibition Act: Is the Cure Worse than the Disease? An Analogy with Counterfeiting and a Comparison with the Protection Available in the European Community / Silvia Beltrametti. // North-western Journal of Technology and Intellectual Property. – 2010. – C. 147–173.
2. On Community designs: Council Regulation (EC) No 6/2002 of 12 December 2001 // Official Journal of the European Communities.
3. Darcy J. Under-regulated or under-enforced: intellectual property, the fashion industry and fake goods / Jennifer Darcy. // European Intellectual Property Review. – 2013. – C. 1–16.

4. Roth J. Fashion, Copyright, and the Proposed Design Piracy Prohibition Act / J. Roth, D. Jacoby. // IP Litigator. — 2009. — С. 1–8.
5. J Choo (Jersey) Ltd. v. Towerstone Ltd., [2008] E.W.H.C. 346 (H.Ct., 16th January, 2008) (U.K.)

МАРУЩАК Я. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ТОВАРИСТВА В ШВЕЙЦАРІЇ

У 2014 році Україна взяла курс на євроінтеграцію, тому перед нашою державою постало завдання імплементації в правову систему європейських норм права та запозичення правових досягнень європейських держав для прискорення досягнення Україною статусу європейської держави.

Форми інвестиційного товариства Швейцарії відомі вже дуже давно, вони створювалися з метою використання вільних грошових ресурсів, які поєднувалися шляхом вкладів учасників, з метою створення інвестиційних фондів. У наш час, законодавство Швейцарії пропонує бажаним створити або залучитися до такого фонду наступне: можливість управління та контролю за використанням їх майна шляхом створення та участі в такій формі корпорації що оформлює використання спільних капіталовкладень. Це було закріплено в Швейцарському федеральному Законі «Про колективне капіталовкладення» 2006 року. Цей закон заклав можливість створення в договірній формі колективних інвестицій, яке виглядало як особлива юридична особа, а саме — інвестиційне товариство [1].

Попередником такої юридичної особи стала так звана «люксембурзька конструкція інвестиційного товариства зі змінним капіталом». Необхідно додати, що саме ця конструкція була покладена за основу в Законі «Про колективне капіталовкладення». Впровадження цього закону було обумовлене тим фактом, що до прийняття такого закону, приблизно 5 тисяч організацій, які управляли колективними внесками капіталів, в основному, не підпорядковували свою діяльність відповідно до швейцарського законодавства. Такі корпорації надавали перевагу використанню «люксембурзького права», при цьому керуючи великою частиною швейцарських капіталовкладень.

Особливістю таких товариств є те, що розмір їх статутного капіталу та кількість акцій не визначається наперед. Це дає таким товариствам можливість постійної емісії акцій, а також змінювати їх наступну реєстрацію в торгівельному реєстрі. Але, не зважаючи на це, Законом покладається

обов'язок щодо мінімального статутного капіталу такого товариства, який повинен бути не менше 250 тисяч швейцарських марок.

Ще одна особливість такого виду товариств полягає в тому, що відсутність заздалегідь заявленого статутного капіталу, а також кількості акцій, не відповідає традиційним вимогам, які ставить швейцарське законодавство для таких товариств. Необхідно зазначити, що на статус інвестиційних товариств розповсюджуються загальні норми акціонерного законодавства.

Цікавість таких товариств також полягає у вираженні капіталу двома видами акцій, які носять назву «підприємницькі акції» та «інвестиційні акції». Вони не мають заздалегідь заявленої номінальної вартості. Також на такі товариства покладається обов'язок у будь-який час прийняти випущені акції за фактичною вартістю. Що не менш важливо, такому товариству, забороняється бути володільцем своїх акцій, а також, випускати нові акції, що, по суті, означає право на прийняття нових учасників до товариства.

Отже, дане Законом право на розподіл акцій на два види, означає виникнення не рівноправних акціонерів. Підприємницькі акції дають право їх володільцям брати участь в управлінні таким товариством, володільці «інвестиційних акцій» вищезазначеного права позбавлені. Найголовніше полягає в тому, що відповідно до Закону «Про колективне капіталовкладення», вартість акцій як «інвестиційних», так і «підприємницьких» є співрозмірними (абз 1. ст. 39 Швейцарського федерального Закону «Про колективне капіталовкладення» (KAG) від 23.06.2006 р.).

Необхідно зазначити про захист майнових інтересів таких акціонерів, який передбачено у даному нормативно-правовому акті, і виражається зазвичай у вигляді спеціального договору з депозитним банком. Такий договір покладає на банк ряд обов'язків, відповідно до яких він:

- забезпечує постійну емісію акцій;
- проводить облік акцій;
- проводить оцінку фактичної вартості акцій;
- фактично тримає майно товариства у вигляді безготівкових грошових коштів;
- проводить всі розрахунки;
- проводить розрахунки з акціонерами;
- проводить постійний фінансовий контроль за діяльністю виконавчих органів товариства відповідно до закону та статуту товариства;
- проводить контроль за розподілом та використанням прибутку товариства.

Отже, вищевикладені обов'язки банку унеможливають проведення будь-яких махінацій з боку правління товариства.

Інвестиційне товариство допускає для своїх учасників можливість виходу з нього в будь-який момент, також дозволяє необмежений прийом до товариства нових учасників. Необхідно зазначити, що Закон

«Про колективне капіталовкладення» створив ще один різновид інвестиційних товариств, організаційно-правова форма носить назву «закритих колективних капіталовкладень», його суть полягає в заздалегідь зазначеному статутному капіталі, тобто в постійному статутному капіталі. В таких товариствах вихід та прийом учасників відбувається на заздалегідь зазначених умовах.

Отже, в даній формі товариства, дуже чітко виражений захист корпоративних прав його учасників. Майже до мінімуму зведені способи маніпуляцій в такому товаристві, а також зловживань «крупних акціонерів» по відношенню до «дрібних акціонерів».

Список використаної літератури:

1. Швейцарський федеральний Закон «Про колективне капіталовкладення» (KAG) від 23.06.2006 р.=Bundesgesetz über die kollektiven Kapitalanlagen (KAG) vom 23. Juni 2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.swissfunddata.ch/sfdpub/docs/a05-1074-20170228-de.pdf>

КРИВЕНКО М. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ НА МУЗИЧНІ ТВОРИ

Розвиток сучасних технологій в усіх без винятку галузях створив широкий спектр комерційних можливостей які потребують належного захисту. У той же час, доступ до інтернету змушує фундаментально переосмислити необхідність та подальший розвиток законодавчого регулювання захисту авторських прав на музичні твори.

Вітчизняний законодавець присвячує ворах музичної творчості ряд спеціальних положень, в зв'язку з чим доцільно говорити про деякі особливості захисту прав авторів музичних творів. Музиканти і співаки постійно намагаються зупинити розвиток онлайнового піратства, звертаючись до адвокатів або заохочуючи своїх шанувальників купувати оригінальні компакт-диски, а не використовувати піратські компакт-диски. Всі ці зусилля на жаль не вирішують питання запобігання піратства та незаконного поширення пісень. Внаслідок чого, копіювання CD/DVD та піратство стали в наші дні нестримним бізнесом, мільярди доларів були втрачені через незаконне піратство в усьому світі. Слід зазначити, що поширення робіт в цифровому форматі призвело до поширення піратства, так як копії бездоганної якості можуть бути зроблені в необмеженій кількості. Одночасно з розвитком піратства відбувається

розвиток цифрових технологій які направлені на боротьбу з ним, та передбачають вдосконалення технологічних засобів контролю доступу до творів та і їх використання (системи захисту від копіювання).

Технічні засоби захисту, призначені для запобігання несанкціонованого копіювання або копіювання захищеного авторським правом творів, запроваджені договорами та директивами ВОІВ [1].

Захист від копіювання — це технологія, яка захищає медіафайли та твори від плагіату, піратства, незаконного розповсюдження та копіювання.

Слід звернути увагу, що DRM можна розглядати з різних точок зору. DRM — (digital rights management) — програмні або програмно-апаратні засоби, які навмисно обмежують або ускладнюють різні дії з даними в електронній формі (копіювання, модифікацію, перегляд і т.п.) або дозволяють відстежити такі дії.

DRM-ценабір систем контролю і управління доступом. Технологія DRM перешкоджає незаконному розповсюдженню авторського контенту, його копіювання, передачі, перекладу в інші формати. DRM дозволяє обмежити роботу з продуктом необхідними рядками, проводити його обмежене копіювання, дистанційно видаляти необхідний файл на пристрої користувача. Можливості її функціонування досить високі.

Ознаками використання технології DRM власником контенту є:

- файл при відтворенні вимагає ключ у вигляді пароля, ідентифікатора коду або спеціального листа;
- файл запускається тільки в певній програмі;
- скрипт буде працювати тільки на конкретному пристрої (комп'ютері, музичному центрі і т.д.)
- кількість можливих копіювань файлу істотно обмежена DRM ліцензією.

DRM-ліцензія являє собою цифровий ключ, який використовується для розшифровки раніше зашифрованого контенту, при цьому він також дає право на використання даного контенту. Отримати такий ключ можна лише в разі його оплати.

Також існують часткові DRM-ліцензії в вигляді різних «пробних періодів», обмеженого пробного кількості запусків програми і інших видів тимчасового ввозу до функціоналу продукту, після закінчення яких, доступ до програми блокується, а нам пропонують купити повноцінну версію програми [3].

До недоліків DRM відносять:

- істотне обмеження на використання інформації, ймовірну неможливість взагалі будь-якого копіювання, нестабільність і ненадійність роботи програм з таким захистом.

- крім цього в деяких випадках користувач може розмішувати пісні тільки на обмежену кількість пристроїв або записувати їх на компакт-диск обмежену кількість разів.

На даний момент DRM використовується безліччю компаній по всьому світу, серед яких Amazon, AppleInc., Microsoft, ElectronicArts, Sony, 1C, Akella та інші [3].

Вітчизняний законодавець залишив поза увагою питання пов'язанні з технічними засобами захисту авторських прав в цілому та зокрема на музичні твори, що негативно впливає на поширення копіювання та піратства. Враховуючи вище викладене, вважаємо за необхідне, передбачити в ЦК норми пов'язанні з технічними засобами захисту авторських прав.

Список використаної літератури:

1. Директива Європейського Парламенту та Ради Європи 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 року про узгодження певних положень, визначених законами, підзаконними актами та адміністративними положеннями у державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги) (кодифікована версія) Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://cedem.org.ua/library/dyrektyva-yevropejskogo-parlamentu-ta-rady-yevropy-2010-13-yes>
2. Що це DRM ліцензія і її скидання. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dovidkam.com/tehnika/shho-ce-drm-licenziya-i-ii-skidannya.html>
3. Росс Андерсен, «Security Engineering» Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.cl.cam.ac.uk/~rja14/Papers/SEv2-c22.pdf>

БОЗКУРТ М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ

Вивчення проблеми правового регулювання корпоративних прав подружжя представляється вельме важливим і цікавим, оскільки на законодавчому рівні існує чимало колізій і прогалин, які суттєво ускладнюють реалізацію корпоративних прав кожного із подружжя.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти поділу корпоративних прав між подружжям. Одним із актуальних питань яке не отримало однозначного вирішення є питання щодо можливості віднесення корпоративних прав подружжя до спільної власності. І проблемним у цьому аспекті є застосування корпоративного і сімейного законодавства для урегулювання відносин в зазначеній сфері. З одного боку, після внесення майна (ми розглядаємо спільне майно подружжя) до статутного капіталу згідно з ч. 1 ст. 12 ЗУ “Про господарські товариства” воно стає власністю товариства, а учасник набуває право на частку в статутному капіталі товариства, яка відповідає розміру його вкладу та, відповідно,

наділяється належними йому, як учаснику, корпоративними правами. Таким чином із моменту внесення грошових коштів (майна) до статутного капіталу господарського товариства вони втрачають ознаки об'єкта права спільної сумісної власності подружжя. З іншого боку, ст. 60 Сімейного кодексу встановлює, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності.

Дослідженням проблем володіння корпоративними правами особами, які мають подружній статус, займалися такі відомі вчені як: І.В. Спасибо-Фатєєва, В.С. Гопанчук, І.В. Жилінкова, В.М. Кравчук, А.В. Слепакова, Ю.С. Червоний. Переважно досліджувалися питання щодо можливості визнання акції або часток у статутному капіталі господарського товариства об'єктами права спільної сумісної власності, проте не було вироблено єдиної позиції щодо проблем здійснення та захисту корпоративних прав подружжя. Так, І.В. Спасибо-Фатєєва [1, с. 35] та Ю.С. Червоний [2, с. 118] дійшли висновку, що вклад одного з подружжя до статутного капіталу господарського товариства може бути визнано їх спільною сумісною власністю за умови його внесення за рахунок спільних коштів. І.В. Жилінкова [3, с. 203] навпаки зазначає, що немає підстав визнавати такий об'єкт спільним сумісним майном подружжя.

До того ж, не сформульовано однозначного підходу у судовій практиці до вирішення таких спорів. Так, у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 року, у п. 28 якої зазначається, що внесок до статутного капіталу господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Відповідно до позиції Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКЮ» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України, в свою чергу, зазначається, що статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Але поза змістом зазначеного рішення Конституційного суду залишились корпоративні юридичні особи.

З одного боку підхід Верховного суду є цілком обґрунтованим і спрямованим на захист інтересів акціонерів чи засновників від обов'язку приймати до свого складу нового учасника. І судова практика часто іде шляхом визнання трансформації права власності на майно, яке належало подружжю і яке стало внеском до статутного капіталу в інший правовий режим. Тобто власником цього майна стає вже господарське товариство, а в іншого подружжя виникає право вимоги виплати частини вартості майна у випадку необхідності його поділу. Але виникає закономірне питання, а якщо пара перебувала у шлюбі довгий час і участь у господарському товаристві стала вельме вигідною, чому інший з подружжя, хто не є учасником, не може вимагати права участі у цьому товаристві?

В практиці Європейського суду з прав людини набувають захисту, вважаються легітимними і виправданими розумні очікування особи набути майно або майнове право. Поняття “законні очікування” слід розглядати як елементи верховенства права та юридичної визначеності.

Враховуючи, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є частиною українського законодавства, а практика Європейського суду з прав людини застосовується судами України як джерело права, важливим є дослідження правової позиції ЄСПЛ щодо визначення права власності на майно. На відміну від традиційного розуміння інституту права власності, характерного для України, Європейський суд з прав людини тлумачить поняття “майно” набагато ширше у контексті ст. 1 Першого протоколу під “майном” розуміє не тільки “наявне майно”, але й цілу низку інтересів економічного характеру, зокрема акції не лише в частині їх вартості, а й частині прав щодо контролю над підприємством, які вони надають власнику. Слід зазначити, щосама “інтереси економічного характеру” не враховує сучасна українська судова практика, так, наприклад, ВСУ у Постанові від 03.07.2013 р. Робить висновок, що “право на компенсацію вартості частини коштів виникає в іншого подружжя лише щодо спільних коштів, а не статутного капіталу”.

Говорячи про корпоративні права слідвраховувати, що вони поділяються на майнові і немайнові. До останніх належать такі права, як право участі в діяльності товариства, право голосу, право обирати і бути обраним до органів управління. І безумовно не можна не погодитись з думкою про те, що немайнові корпоративні права не можуть підлягати поділу між подружжям. Вони є особистими немайновими правами згідно ст. 100 ЦК України і не можуть окремо передаватись іншій особі. Але, що стосується майнових корпоративних прав, таких як отримання певної частки прибутку (дивідентів) данного товариства, отримання активів у разі ліквідації, а також право на відчуження частки, то, на нашу думку, вони мають належати обом з подружжя. Це було б цілком справедливо, враховуючи факт придбання частки у статутному капіталі товариства за рахунок коштів, що належать на праві спільної сумісної власності. Такий стан правового регулювання був би направлений на захист інтересів сім'ї та другого із подружжя.

Список використаної літератури:

1. Спасибо-Фатеева І.В. Право спільної власності подружжя на частку в статутному капіталі господарського товариства: «за» і «проти» / І.В. Спасибо-Фатеева // Мала енциклопедія нотаріуса – 2008. – № 6. – С. 31-38.
2. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / Под ред. Ю.С. Червоного. – К.: Истина, 2003. – 515 с.
3. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – 855 с.

ШИНКАРЕНКО М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права

ПРИМУСОВЕ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Поняття права інтелектуальної власності яке засноване на принципі, що людина, яка зробила інтелектуальний внесок повинна мати виключне право користуватися плодами своєї праці. Це звучить цілком логічно, але монопольне право надало винахіднику не тільки прямий конфлікт із законами конкуренції, але також має наслідки щодо прав людини.

Важливим суб'єктом у сфері інтелектуальної власності є патентовласник. Для забезпечення його інтересів, отримання майнової винагороди від результатів творчої діяльності, він наділяється виключними майновими правами.

О.І. Харитонova вказує, що майнові права суб'єкта права інтелектуальної власності — це суб'єктивні права учасників правовідносин, що виникають у результаті інтелектуальної, творчої діяльності, які пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, а також з тими матеріальними вимогами, які виникають з приводу розподілу цього майна і обміну. Вони можуть бути, як абсолютним (виключним) правом творця або інших осіб на об'єкт права інтелектуальної власності, так і мати зобов'язальний характер у правовідносинах, пов'язаних з передачею цих прав від автора до іншої особи.

Частина 1 ст. 424 ЦК України включає обидва згадані вище види майнових прав інтелектуальної власності, зазначаючи, що такими майновими правами є: 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Загалом, вказані майнові права інтелектуальної власності належать до абсолютних прав, оскільки мають виключний характер. Разом із тим у процесі їхнього використання можуть виникати також права зобов'язального характеру (наприклад, при укладенні договору про передачу твору автором для використання іншою особою) [1, с. 228].

Разом з тим, зловживання цими правами і необґрунтовані обмеження можливостей інших суб'єктів, використання об'єктів патентного права в різних сферах господарської діяльності, негативно впливають на задоволення суспільства, економічних та соціальних потреб.

Таким чином, існує потреба в наданні гарантій того, що це виключне право патентовласника використовувати патент за призначенням. Примусове ліцензування є однією з таких гарантій, при яких держава що видала патент може дозволити третім особам використовувати патент без згоди власника патенту на сплату розумної винагороди останньому.

Тому звернення до теми примусового ліцензування є доцільним і своєчасним, актуальність якого підтверджена у практиці.

Щодо поняття «примусової ліцензії» Всесвітня організація інтелектуальної власності дає таке її тлумачення: категорія «примусова ліцензія» використовується для позначення явища, протилежного добровільній ліцензії. Володілець добровільної ліцензії має право здійснювати такі дії, які охоплюються виключним правом, з дозволу власника патенту. Такий дозвіл називають, звичайно, ліцензійним контрактом. Він укладається між власником патенту і володільцем ліцензії.

До питань примусового ліцензування зверталися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, І.А. Зенін вказує на те, що примусова ліцензія — це ліцензія, яка надається в разі, якщо запатентовані винахід і промисловий зразок не використовуються, або недостатньо використовуються патентоволодільцем і особами, яким передані права на них, протягом чотирьох років з дати видачі патенту (а запатентована корисна модель протягом трьох років з дати видачі патенту), що призводить до недостатньої пропозиції відповідних товарів [2, с. 43].

В.В. Погуляєв вважає, що примусова ліцензія — особливий вид дозволу на використання результату інтелектуальної діяльності, який надається користувачу незалежно, точніше, проти волі правоволодільця [3, с. 8].

На думку О.Ю. Ніколаєвої, примусова ліцензія — підстава виникнення права використання об'єкта патентного права або селекційного досягнення проти волі правовласника, а також обмеження його абсолютного права [4, с. 9].

Е. Гаврилов розглядає примусову ліцензію як різновид цивільного договору, укладення якого для однієї сторони договору є обов'язковою [5, с. 10]. Загальні норми, що стосуються таких договорів, містяться в ЦК України.

Отже можна зробити висновок, що необхідно вдосконалити регулювання примусової ліцензії за законодавством України, а саме на законодавчому рівні закріпити поняття «примусове ліцензування».

Як здається визначення поняття «примусової ліцензії» можливе, як підстава виникнення виду дозволу.

Список використаної літератури:

1. Харитоновна О.І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади): монографія. — 2011. — С. 228.
2. Гражданское право: В 4 т. Т. 4. Обязательственное право: Учебник / под ред. Е.А. Суханова. — М.: Волтерс Клувер, 2008. — С. 43.
3. Комментарий к части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации (постатейный) / под общей ред. В.В. Погуляева. — М.: Юстицинформ, 2008 // СПС «КонсультантПлюс».
4. Николаева Е.Ю. Спор о выдаче принудительной лицензии // Российская юстиция. — 2010. — № 6. — С. 9.
5. Гаврилов Э.П. О «столкновениях» исключительных прав // Хозяйство и право. — 2010. — № 10. — С. 10.

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

ХАРИТОНОВА О. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Специфіка суб'єктного складу відносин, що виникають в Мережі, визначається особливостями останньої, до яких належать: 1) невизначеність місцезнаходження сторін; 2) складність ідентифікації учасників відносин; 3) існування віртуальних організацій; 4) залежність відносин між учасниками Інтернет від відносин з інформаційними провайдерами.

Відомим (завжди визначеним) суб'єктом авторських правовідносин у Інтернет є володілець авторських прав. Іншою (але не єдиною) стороною у зазначених відносинах є користувачі. Існує ще два види суб'єктів відносин, що виникають у Інтернет: власники інтернет-сайтів, що надають послуги з надання дискового простору для розміщення інформації на сервері, підключеному до Інтернет, та провайдери, що забезпечують функціонування та використання Мережі.

Інтернет-сайти бувають двох видів: платні та безоплатні. Платний сайт надає послуги за плату, тому, оскільки ця діяльність є для нього підприємницькою, виявити його досить просто. Складніше з тими сайтами, які надають безкоштовні послуги у Мережі, оскільки справжнє ім'я, місцезнаходження володілця можуть не відповідати заявленим реєстратору (реєстрація відбувається без явки користувача, для реєстрації необхідні мінімальні дані).

Технічний супровід доступу до інтернет-сайту, що належить клієнту, здійснюють інтернет-провайдери. У залежності від послуг, які надаються ними, розрізняють: провайдери доступу, кеш-провайдери, провайдери посилань тощо.

У законодавстві зарубіжних країн можна виділити три підходи до визначення правового статусу провайдера: 1. «Розширений» – на вимогу

правоволодільця провайдер має право контролювати діяльність користувача, на якого було отримано скаргу; згідно з рішенням органу владних повноважень повинен надавати конфіденційну інформацію про користувачів; видаляти піратський контент або блокувати доступ до сайтів, на яких він міститься; на основі рішення суду припиняти доступ порушники до Інтернет (Франція, США, КНР, Бразилія). Позитивним моментом використання цього підходу є швидкість реагування на порушення авторських і суміжних прав в Інтернет, однак він призводить до певних випадків зловживання та порушення прав осіб на конфіденційну інформацію; 2. «Обмежений» – на вимогу правоволодільця провайдер має право контролювати діяльність користувача, на якого було отримано скаргу, однак розкриття конфіденційної інформації, блокування сайтів та припинення доступу до Інтернет може відбуватися лише на підставі рішення суду (Канада, ФНР, Великобританія). Є найбільш дієвим та справедливим підходом до вирішення проблеми забезпечення провайдером охорони авторських і суміжних прав в Інтернет, з урахуванням при цьому права особи на конфіденційність інформації; 3. «Вузкий» – провайдер має право контролювати дії користувачів лише на вимогу державних органів, при цьому розголошення конфіденційної інформації, блокування сайтів та припинення доступу до Мережі може відбуватися лише на основі рішення суду (Україна, Данія). Світовою спільнотою такий підхід вважається менш ефективним, оскільки не гарантує швидкого реагування на порушення. Попри це, слід зауважити, що така модель забезпечення прав авторів та правоволодільців прийнятна у менш розвинених країнах, оскільки забезпечення провайдерів засобами контролю всіх користувачів Інтернет є фінансово та технічно складною процедурою.

Проблема визначення повноважень Інтернет-провайдерів у більшості країн світу вирішується покладенням на останніх функцій, пов'язаних з наглядом та перевіркою діяльності користувачів Інтернет. У деяких країнах Інтернет-провайдери виконують рішення державних органів щодо видалення піратського контенту, закриття сайтів, відключення користувача від Мережі.

В Україні проблема регламентації діяльності провайдерів є актуальною, оскільки зараз провайдери України не зобов'язані контролювати діяльність користувачів, надавати інформацію про клієнтів (надають лише на підставі рішення суду) і не приймають участі в охороні об'єктів авторського права і суміжних прав від піратства в Інтернет. Лише провайдери змісту (які контролюють наповнення сайтів Інтернет) мають можливість контролювати інформацію, що знаходиться на сайті, видаляти таку інформацію. При цьому дана діяльність ініціюється лише автором або правовласником та залежить цілком від волі провайдера.

Крім зазначених суб'єктів, в ІТ-сфері у зв'язку з появою «мережевого мистецтва» з'являються нові, невідомі до цього творці об'єктів

віртуального (електронного) мистецтва. Оскільки такі об'єкти можуть створюватися без участі людини, відкритим залишається питання про автора та його правовий статус. Варто згадати цікавий приклад з американської судової практики, якому більше ста років. Йдеться про появу механічного піаніно і пошуку відповіді на питання, чи може бути порушене тут авторське право і хто має бути визнаним порушником. Справа дійшла до Верховного Суду США і проблема, яку вирішував суд у 1908 році, полягала у встановленні того, хто відтворює музичний твір: людина чи машина? Оскільки суд не зміг встановити конкретного порушника, у позові було відмовлено. Виготовлення карт для механічного піаніно також не було визнано порушенням, оскільки самі по собі карти музичний твір не відтворюють. У 2009 році четверо студентів подали позов про порушення авторських прав шляхом зберігання їх робіт у базі програми. Коледж вимагав від них надання їхніх письмових творів для перевірки у програмі анти-плагіату, яка порівнює оцінювану роботу з раніше завантаженими у пошуках ідентичних фрагментів і потім зберігає її з метою перевірки творів у подальшому. Суд дійшов висновку, що програма здійснює один з видів добросовісного користування («transformative use») студентських робіт, оскільки таке використання не підпадає під відтворення. Архівовані твори зберігаються на сервері, а співробітники коледжу не читають і не продиляють їх — це робить виключно алгоритм комп'ютерної програми. Оскільки алгоритм не може оцінювати свої дії за критерієм законності/незаконності, відсутнє суб'єктивне ставлення до скоєного діяння, то і воля, як така, теж відсутня. Отже, якщо комп'ютерна програма «читає» твір і, навіть, створює резервну копію, порушення немає, бо лише дії людини можна визнати порушенням.

Зазначимо, що проблема актуалізується у зв'язку з бурхливим розвитком інформаційних технологій, завдяки чому стає можливим створення нових творів за допомогою комп'ютера і софту. Зокрема, можна згадати створення таких творів додатком PRISMA, яке змінює фото за допомогою навченої нейромережі. Формально computer-generated works створені алгоритмом обробки вхідних даних від користувача або бази даних самої програми [1].

І тут все залежить від того, яким є творчий внесок з боку програми: мінімальним або максимальним? У другому випадку постає питання про автора computer-generated works, яке залишається відкритим.

Таким чином, наразі актуальним є визначення кола суб'єктів правовідносин, що виникають у Інтернет, їх правового статусу, відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності у Мережі.

Список використаної літератури:

1. Томаров І. Механическое пианино и computer-generated works // Режим доступу: <http://www.legalshift.com.ua/?p=804>

УЛЬЯНОВА Г. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з наукової роботи, професор кафедри права інтелектуальної власності
та корпоративного права, доктор юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

З нової платформи для вільного розміщення та поширення інформації мережа Інтернет перетворилась на могутній інформаційний ресурс, який має свої специфічні риси, закони функціонування та розвитку.

Поряд з привласненням авторства на об'єкти права інтелектуальної власності в мережі Інтернет широкого поширення набувають нові форми використання результатів творчої діяльності, які дозволяють приховувати факт запозичення чужих інформаційних матеріалів (реплікація, рерайтинг).

Переважають такі форми використовуються засобами масової інформації, які діють в мережі Інтернет. Такі форми запозичення матеріалу з інших сайтів дозволяють плагіаторам економити кошти та час на отриманні нової інформації, висвітлювати актуальні події.

Одним з видів плагіату в Інтернет-ЗМІ є «реплікація». За Вікіпедією, реплікація — «це процес копіювання даних з одного джерела на багато інших і навпаки», свого роду «тиражування» чужого контенту без дозволу автора. Добре, якщо матеріал реплікують перевірений, адже зміни, помилки, що зроблені з тих чи інших причин на одному сайті, можуть бути розповсюджені на інших, що породжує дезінформацію [1].

Другим поширеним способом використання інформаційних матеріалів в мережі Інтернет є рерайтинг, суть якого полягає в перефразуванні чужих матеріалів зі збереженням змісту та інформаційної цінності первинної інформації. Фактично рерайтинг є плагіатом, оскільки передбачає привласнення чужого твору, однак має завуальовану форму.

Попри те, що рерайтинг не може бути визнано правомірним використанням інформаційних матеріалів, безпосередньо серед порушень прав інтелектуальної власності на законодавчому рівні він не передбачений. Крім того довести факт перефразування буває вкрай складно, особливо якщо мова йде про висвітлення поточний подій, загальновідомої інформації, яка може бути отримана з відкритих інформаційних джерел, новин тощо. На сьогодні рерайтинг — це свого роду напрям «професійної» діяльності, сфера послуг, яка поширена в мережі. Чимало сайтів пропонують професійні послуги з рерайтингу та якісного перефразування текстів.

Виділяють два види основних види рерайтингу:

- простий (технічний). Під час такого рерайтингу проводиться заміна слів в оригінальному тексті на синоніми. Для створення таких

матеріалів можна встановити синонімомайзер. Ви знайдете в Інтернеті як платні, так і безкоштовні версії таких продуктів. Ця програма набагато прискорює роботу рерайтера. Пошукові системи сприймають такі тексти, як унікальні, але в них все одно розпізнається оригінальний текст, і якщо читач помітить, що цей текст він вже десь читав, йому це не дуже сподобається;

- складний або глибокий. Такий рерайтинг робиться для дорожчих і серйозних сайтів або видань, він наближений до копірайтингу. Проте принцип залишається тим самим — рерайтер повністю зберігає зміст тексту без вживання своїх думок [2].

Слід зауважити, що окремі способи використання творів в мережі Інтернет, які набувають поширення, не отримали одностайної оцінки щодо їх правомірності. Результати, які з'являються внаслідок такого використання мають риси, спільні з похідними творами, однак не є тотожними їм.

Зокрема, як нову форму використання відомих творів в мережі Інтернет виділяють фанфікшин.

Фанфік — оповідання, в якому автор описує події, що відбуваються у світі, вигаданому кимось іншим. Це популярні фільми, книги, серіали. Автор просто бере відомих персонажів і придумує свою історію з ними.

Сучасний фанфікшн — це великий, диверсифікований, багатомовний простір читання та письма. Це поле літературного досвіду, повністю виведене за межі літератури як індустрії: всі фанфікшн-практики безкорисливі і реалізуються у вільний від основної зайнятості час [3].

Фанфікшн — це діяльність прихильників творчості відомих авторів, які спрямовують її на створення творів, пов'язаних зі своїми улюбленими персонажами, героями, розвитком події оригінального твору тощо. Такі твори виражають власне сприйняття твору автором, який може виступати одним із героїв фанфіка. Переважно об'єкти, які є результатами фанфікшина, поширюються в мережі Інтернет.

Основою для створення фанфіків є художні, літературні твори, художні фільми, які користуються великою популярністю серед споживачів. Яскравим прикладом є «Гаррі Поттер», який об'єднує представників фанфікшина з усього світу.

Слід зауважити, що зі збільшенням інтересу до створення фанфіків їх кількість стрімко зростає, у зв'язку з чим постало питання про плагіат у сфері фанфікшина. На одному з сайтів «Гаррі Поттер фанфики» передбачено, що друкувати чужі фанфіки/переклади категорично заборонено. Плагіат видаляється одразу, а профіль порушника разом з іншими творами видаляється [4].

Отже при фанфікшині постає питання про плагіат оригінального твору та плагіат самих фанфіків. Щодо плагіату оригінального твору слід зауважити таке. Як правило, факт неправомірного запозичення чужого твору при плагіаті приховується, щоб створити враження, що твір

є результатом творчої діяльності плагіатора. При створенні фанфіків оригінальний твір використовується відкрито. Крім того найчастіше запозичується сам персонаж, за участю якого створюються нові твори. У зв'язку з чим доречніше вести мову про правомірність використання охороноздатної частини та збереження цілісності твору. Ураховуючи, що фанфіки переважно поширюються в мережі Інтернет без комерційної мети, спори щодо порушення прав авторів оригінальних творів не виникають. Ситуація може змінитись, якщо фанфіки почнуть опубліковуватись з комерційною метою, а їх автори будуть отримувати винагороду завдяки використанню, переробці оригінальних творів інших авторів.

Список використаної літератури:

1. Панасенко А.Р. Явище плагіату в українській інтернет-журналістиці // International Scientific and Practical Conference "WORLD SCIENCE" № 4(4), Vol. 4, December 2015.
2. Давиденко О.А. Рерайтинг интернет-текста: приемы и принципы [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://naub.ua.edu.ua/2012/rerajtynh-internet-tekstu-priyomy-ta-priyntsyru/>
3. Самутина Н. Великие читательницы: фанфикшн как форма литературного опыта /Н. Самутина //Социологическое обозрение. – 2013. – Т. 12. – № 3. – С. 140.
4. «Гарри Поттер фанфики» [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://www.hogwartsnet.ru/mfanf/rules.php>

КУЛІНІЧ О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
кандидат юридичних наук, доцент

РАТУШНА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
лаборант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У двадцять першому столітті з розвитком технічних можливостей зберігання та передавання інформації, постає проблема визначення у правозастосовчій практиці дій з поширення інформації комп'ютерними мережами, супутниковим зв'язком, радіозв'язком з використанням

електронної пошти, соціальних мережах, sms та mms повідомлень. Порушення прав та інтересів фізичних осіб, що відбуваються завдяки неправомірній передачі повідомлень звукового, візуального та іншого характеру, свідчить про важливість надання юридично-значущої характеристики вказаним діям.

Окремим питанням, що потребує вирішення, є можливість врегулювання відносин щодо здійснення цивільних прав та інтересів фізичних осіб у соціальних мережах. Певна специфіка властива діям з поширення інформації, незалежно від її форми вираження, в мережі Інтернет. Представляє інтерес визначення юридично значимих наслідків таких дій у соціальних мережах в Інтернеті як репост *інформаційних повідомлень, використання хештегу поряд з інформаційними повідомленнями тощо.*

Людина самостійно визначає міру доступу до інформації про своє особисте життя, наприклад, інформуванням про це в соціальних мережах. Проте, як звертає увагу С. П. Гришаєв, слід враховувати, що таке особисте волевиявлення людини може поширюватися тільки на інформацію, що стосується її особисто, і не може поширюватися на інших осіб, навіть якщо вони були причетні до цієї ж події [1, с. 27-29].

З появою соціальних мереж з'явилася можливість поширення форми об'єктивізації зображення людини завдяки пошуку за хештегом, встановлення відмітки на фотографії про конкретну зображену особу з активним посиланням на її сторінку в соціальній мережі тощо. На жаль, на сьогодні не існує єдиної виробленої позиції з правомірності використання таких позначень, але матеріали судової практики свідчать про необхідність врегулювання відносин у цій сфері. Як приклад, можна навести таку суперечку. Фотограф із США опублікував в Facebook серію знімків із людиною в костюмі Санта-Клауса. Відмічаючи його на фото, він вибрав профіль реального жителя Аляски з таким ім'ям, після чого отримав від обуреного порушенням своїх прав чоловіка лист із вимогою видалити теги. Як повідомляє PetaPixel, через погрози фотографові довелося відредагувати відмітки на зображеннях. Як заявив Санта Клаус в електронному листі, відмітивши його на зображеннях, фотограф тим самим дав посилання на сторінку Клауса у Facebook, ввівши користувачів в оману. Насправді на зображеннях був не він, а інший чоловік у костюмі Санти [2].

У соціальних мережах також удосконалюються можливості пошуку зображення людини. Наприклад, компанія Facebook уже розробила програмне забезпечення DeerFace для розпізнавання осіб, яка зможе автоматично знаходити і відмічати на завантажених фотографіях інших людей. Програмному забезпеченню DeerFace під силу виконувати процедуру верифікації особи (воно визнає, що на двох фотографіях зображена одна і та ж особа), а не розпізнавання особи (автоматичний пошук особи по фотографії особи). Тепер людину з реального життя можна ідентифікувати в мережі по особистому аватару [3]. У будь-яком

разі людині слід пам'ятати про параметри безпеки, зокрема про можливість відмовитися від публічних списків пошуку, про можливість встановлення обмежень, підвищення конфіденційності [4]. Ця сфера відносин у своєму розвитку набагато випереджає правове регулювання цих відносин, але питання автоматичного позначення людини за її зображенням потребує правового осмислення.

У соціальних мережах закріплюються правила щодо списку контенту, забороненого для публікації на сторінках користувачів, та намагаються видаляти його у разі появи. Компанія Facebook розробляє програму, що дозволить завадити користувачам соцмереж публікувати на сторінці фото в стані алкогольного сп'яніння. У майбутньому планується, що нова програма також зможе відстежувати публікації інших користувачів чужих фотографій без дозволу [5]. Безперечно, розроблення таких програм є важливим для ефективної охорони цивільних прав та інтересів фізичних осіб, але на практиці можуть виникнути певні питання щодо ефективності такої програми та результативності її показників.

Викладене свідчить про різноманітні проблеми, що виникають при визначенні правових засад охорони цивільних прав та інтересів фізичних осіб у соціальних мережах. На законодавчому рівні підлягають регулюванню особливості використання інформації про фізичну особу у мережі Інтернет, особливості здійснення та трансляції онлайн зйомки тощо.

Список використаної літератури:

1. Гришаев С. П. Право на неприкосновенность частной жизни/ С. П. Гришаев // Гражданин и право. — 2012. — № 12. — С. 11–29.
2. Степанов В. Настоящий Санта-Клаус запретил отмечать себя на фото в Facebook [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://tjournal.ru/p/never-tag-santa> [29.12.2014; 20:39].
3. Adrian A. If I am the Author of my Online Persona, How can I protect it? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.academia.edu/7928102/If_I_am_the_Author_of_my_Online_Persona_How_can_I_protect_it [25.07.2014].
4. Lowe I. Soul stealers. What control do you have over your online images? / I. Lowe, C. Waite // Copyright World. — 2009. — N 192. — P. 24–26.
5. Facebookхочезавадити юзерам публікуватиселфі «під мухою» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tsn.ua/bbc/facebook-hoche-zavaditi-yuzeram-publikuvati-selfi-pid-muhoyu-397062.html> [12.12.2014; 12:37].

БІГНЯК О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІРТУАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Становлення єдиного світового інформаційного простору, проникнення процесів інформатизації й комп'ютерної інтеграції у всі сфери життя суспільства, створення міжнародного ринку інформації і управління на додаток до традиційних ринків товарів, праці та капіталу поставило на порядок денний відповідні зміни у інфраструктурі, а також правовий супровід процесів, що відбуваються.

Якщо категорії ІТ-права, відповідних правовідносин, що виникають у цій сфері, питання правового регулювання надання послуг, електронної комерції вже стають темою дослідження науковців-правників, то проблеми, пов'язані з організаційно-правовими формами у ІТ-сфері на сьогодні цікавлять лише представників економічної науки. Правники ж стикаються з реальністю у вигляді бурхливого виникнення і функціонування такого явища, як віртуальні організації. Тому назріла нагальна необхідність у визначенні сутності, поняття та основних рис таких організацій з правової точки зору.

Віртуальні організації виникають як пристосування бізнесу до умов постіндустріального суспільства, яке існує у реаліях цифрового середовища, коли керівники організацій починають розуміти, що й бізнес розвиватиметься тільки тоді, коли діяльність організації буде міцно пов'язана з сучасними технологіями, зокрема з Інтернетом. При цьому створення і діяльність віртуальних організацій тісно пов'язана з формуванням і розвитком ще одного породження ІТ — мережевої економіки, яку називають також цифровою економікою, або Інтернет-економікою.

Говорячи про поняття віртуальних організацій, слід звернутися до тих, що пропонуються у літературі, переважно, економічного характеру. Зокрема, існує декілька визначень віртуальної організації як мережевої організаційної форми. Віртуальне підприємство, зокрема, визначають як співтовариство територіально роз'єднаних фірм чи співробітників, що обмінюються продуктами своєї праці і спілкуються винятково електронними засобами при мінімальному або цілком відсутньому особистому контакті [2]. З урахуванням особливостей практичного функціонування таких структур, віртуальну організацію визначають як тимчасову коопераційну мережу підприємств (організацій, окремих колективів), які мають ключові компетенції для найкращого виконання ринкового замовлення, що базується на єдиній інформаційній

системі. Її визнають найбільш передовою формою сучасного підприємства, що є об'єднанням мережі організацій з її вузлами і зв'язками з інформаційно-технічними засобами [1, с. 107].

Термін «віртуальна організація» використовують у двоякому сенсі. У абстрактному значенні віртуальна організація означає найбільш передову і ефективну форму побудови організації, що є найкращою з погляду наявних технічних і нових економічних умов. У конкретнішому сенсі, віртуальна організація передбачає мережеву, комп'ютерно-опосередковану структуру компанії, що складається з неоднорідних частин, розміщених у різних місцях. У деяких роботах віртуальні організації, або підприємства позначають іншими термінами: «мережеві організації», «віртуальні підприємства» [6], тощо. Зазвичай, йдеться про мережі партнерів (підприємств, організацій, окремих колективах, які спільно здійснюють діяльність з розробки, вироблення й збуту певної продукції, надання послуг різноманітного характеру.

Здійснюються також спроби дати визначення віртуальних організацій і правниками. Так, віртуальні організації визначаються як існуючі у віртуальному просторі суб'єкти господарської діяльності, до складу яких входять фізичні та юридичні особи, що мають внутрішню структуру, розподіл обов'язків і регламентацію взаємовідносин між учасниками. Ключовою особливістю віртуального підприємства називають при цьому те, що основою об'єднання фізичних і юридичних осіб є сучасні інформаційні або комунікаційні технології [4]. Як здається, запропоноване визначення не можна назвати вдалим, оскільки воно мало чим відрізняється від визначення реальної організації.

З метою з'ясування специфіки віртуальних організацій, слід, на нашу думку, встановити їх характерні риси.

Віртуальні організації мають низку особливостей, характерних рис, які відрізняють їх від організацій у реальному секторі економіки.

Так, віртуальні організації є більш фрагментарними і мінливими, орієнтованими на нові ідеї, інновації, на швидке реагування потреб ринку, що виникають. При цьому віртуальні організації мають нові можливості, які виникають завдяки новітнім інформаційним технологіям. Оскільки віртуальні організації являють собою, як правило, об'єднання зусиль партнерів, таке співробітництво в межах організації носить рівноправний характер, має більш творче забарвлення. Таким чином, побудова відносин ґрунтується на ідеях, компетентності і партнерстві партнерів, що беруть участь у віртуальній організації. Будучи організаційною формою інформаційного суспільства у сфері бізнесу, суспільних комунікацій тощо, глобальні мережі зв'язку, такі як Інтернет, Інтранет сприяють формуванню бізнес-структур, до переліку характерних рис яких входить зниження дефіциту інформації та підвищення ефективності її використання, активізація процесів накопичення та переміщення знань, встановлення високого рівня довіри, інтенсифікація коопераційних взаємозв'язків між фірмами – партнерами тощо.

Такі бізнес-структури завдяки гнучкості можуть швидко адаптуватися до змін ринку та трансформуватися у нові структури, формуючи такий рівень компетенції, який є необхідним для організації виробництва товарів та послуг залежно від потреб ринку.

На відміну від звичайної організації, віртуальна організація може вирішити проблему, що виникла, без залучення значних матеріальних коштів, шляхом пошуку нових партнерів, які мають відповідні ресурси, знання й можливості, для спільної організації та реалізації відповідної діяльності. Зазвичай, таке партнерство є тимчасовим, обмежене певним строком, або досягненням мети, якої прагнули партнери. Нова віртуальна організаційна форма бізнесу виникла як необхідність забезпечувати конкуренцію за обмежених ресурсів та фінансів з метою якнайшвидшої реалізації запитів клієнтів при введенні нових технологічних інфраструктур. Так, зазначається, зокрема, що потенційні можливості економії витрат від візуалізації економічної діяльності підприємств зростають при розвантаженні бізнес-процесів організацій також на тих ринках, де довгий ланцюжок постачань і використання ІКТ дає змогу підприємствам скорочувати кількість посередників при укладанні та виконанні угод. У віртуальних організаціях витрати скорочуються на 10-25% [5].

У світі існує вже чималий досвід у сфері практичного функціонування віртуальних фірм [3, с. 378].

Підсумовуючи проведені дослідження, запропонуємо визначення віртуальної організації як такого виду тимчасового об'єднання фізичних та (або) юридичних осіб, яке створюється з метою спільної організації та реалізації інноваційної діяльності, організації виробництва товарів та послуг залежно від потреб ринку за допомогою інформаційних технологій.

Список використаної літератури:

1. Гошинський А. Віртуальні кластери як об'єкти інтегрованого маркетингового управління // Маркетинг в Україні. — 2009. — № 2. — С. 47.
2. Електронний ресурс: Режим доступу : <http://www.msd.in.ua>
3. Плєскач В.Л., Затонацька Т.Г. Електронна комерція: Підручник. — К.: Знання, 2007. — 535 с.
4. Крупа К.В. Практичний досвід використання віртуальних організацій. Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/41/Рабочий%20стол/аре_2012_1_48.pdf
5. Проскура Є.О. Віртуальні підприємства як нова форма організації бізнесу в умовах побудови інформаційного суспільства Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2009/Economics/42101.doc.htm
6. Сидоренко С. Новые направления в развитии машиностроительных предприятий : Электронный ресурс: Режим доступа : URL.: <http://www.nestu.ru>

ГРИГОР'ЯНЦ Г. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права

ТЕХНІЧНІ СПОСОБИ ОХОРОНИ АВТОРСЬКИХ І СУМІЖНИХ ПРАВ ВІД ПІРАТСТВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Розвиток технічного прогресу, на жаль, має не лише позитивні наслідки, а й стає для порушників надійним помічником у незаконному відтворенні об'єктів авторського права і суміжних прав. І якщо раніше незаконно виготовлені примірники творів були продуктом не вищого ґатунку, то сучасні технології дозволяють порушникам виготовляти цифрові примірники, які є ідеальними копіями оригіналів, та розповсюджувати їх із неймовірною швидкістю. На відміну від розповсюдження звичайних примірників, наприклад книг, аудіо- або відеоносіїв, вартість творів, що розміщені в Інтернеті, а також витрати пов'язані з їх доставкою у мережі, є незначними. Здатність порушників діяти в Інтернеті анонімно та неосвіченість більшості користувачів всесвітньої мережі з питань захисту авторського права і суміжних прав має наслідком наполегливі вимоги міжнародного співтовариства щодо активізації України у боротьбі з Інтернет-піратством [1, с. 141].

Основними та найбільш дієвими заходами захисту об'єктів авторського права і суміжних прав в мережі Інтернет ми вважаємо технічні. Позитивними моментами такого захисту є: превентивний характер — можливість захищати твір до того як правопорушення буде скоєно; ефективність — технічний захист найбільш надійний, оскільки складний у розшифруванні та цим створює перепону для піратської діяльності; вільний вибір — автори та правоволодільці самі вирішують питання надавати своїм творам такий захист чи ні. Негативними сторонами є: необхідність звертатися до осіб, які розбираються у технічних питаннях; не безкоштовний, а в деяких випадках достатньо дорогий спосіб; з появою нових способів захисту, з'являються нові способи обходити такий захист.

Програмні методи захисту є перспективними, оскільки для них характерні гнучкість у проектуванні, адаптованість до алгоритмів програм-об'єктів захисту та, порівняно з апаратними засобами, нижча вартість реалізації. До програмних методів захисту належать шифрування та заплутування, або обфускація (obfuscation) програмного коду. Такі методи ускладнюють структуру програми і, тим самим, процес зворотного або реверс-інжинірингу (reverseengineering). Не менш ефективними у боротьбі з піратством є стеганографічні методи, а саме цифрові водяні знаки, які впроваджують в коди програм для підтвердження авторських прав. Наприклад, якщо в кожен примірник програми

додати водяний знак у вигляді ідентифікаційного номера, то у випадку незаконного копіювання і розповсюдження програми можна визначити недобросовісного користувача [2, с. 82].

Характерною тенденцією у сфері захисту інформації є впровадження криптологічних методів. Однак на цьому шляху ще багато невирішених проблем, зв'язаних з руйнівним впливом на криптозасоби таких складових інформаційної зброї як комп'ютерні віруси, логічні бомби, автономні реплікативні програми, т.п. Об'єднання методів комп'ютерної стенографії і криптографії є гарним виходом з положення, що створилося. У цьому випадку можна усунути слабкі сторони відомих методів захисту інформації і розробити більш ефективні нові нетрадиційні методи забезпечення інформаційної безпеки [3, с. 108].

Для попередження піратських дій щодо об'єктів авторського права і суміжних прав в мережі Інтернет пропонується використовувати метод авторизації через Інтернет, ліцензійні угоди, цифрові водяні знаки, надання безоплатної версії програми на певний строк та програмні методи охорони (такі як шифрування та заплутування програмного коду). Більшість названих прийомів може слугувати також спрощенню процесу доказування у суді.

Можливим варіантом майбутнього регулювання відносин розповсюдження легальних примірників творів може бути система оплати безлімітного доступу до творів, яка включається до суми сплати за користування Інтернетом. Однак такий метод пов'язаний із складнощами розподілу гонорарів між правовласниками та авторами, та технічними методами захисту, які необхідно використовувати для подальшої охорони продукту.

Список використаної літератури:

1. Кетрарь А.А. Правові проблеми захисту авторських та суміжних прав від піратства в мережі Інтернет / А.А. Кетрарь // Часопис цивілістики. — 2013. — № 14. — С. 141–145.
2. Стороженко А.О. Методика захисту програмного забезпечення шляхом впровадження ЦВЗ в асемблерний код програми / А.О. Стороженко, А.Я. Горпенюк, Н.М. Лужецька // Автоматика, вимірювання та керування: [збірник наукових праць] / відповідальний редактор В.Б. Дудикевич. — Львів: Видавництво Львівської політехніки. — Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — 2013. — № 753 — С. 80–84.
3. Навроцький Д.О. Методи комп'ютерної стеганографії / Д.О. Навроцький // Вісник Національного технічного університету України «КПІ». — 2007. — № 35. — С. 105–108.

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТАІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

ГОЛУБЄВА Н. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права,
доктор юридичних наук, професор

УМОВИ ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА НАБУВАЛЬНОЮ ДАВНІСТЮ У СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

На нерухому річ право власності може набуватися за правилами про набувальну давність. Набувальна давність (*usucapio*) — набуття права власності в результаті тривалого володіння майном, що не належить його володільцю.

Позивачем у справах про набуття права власності за набувальною давністю є володільець чужого майна. Відповідачем за позовом про визнання права власності за набувальною давністю є попередній власник майна або його правонаступник, або особа, яка вважає себе власником майна. У разі якщо попередній власник нерухомого майна не був і не міг бути відомим давнісному володільцю, то відповідачем є орган, уповноважений управляти майном відповідної територіальної громади.

Умови визнання права власності за набувальною давністю:

1. Законний об'єкт володіння. Це має бути здатна бути об'єктом права власності річ: матеріальна, досяжна для володіння, що може задовольняти потреби осіб, існуюча, відокремлена від інших річ. Так, якщо будівля не є об'єктом нерухомості, прийнятим в експлуатацію, право на яке зареєстровано в установленому порядку, то набуття права власності за давністю володіння на таке майно неможливо.

2. Незаконність володіння. Особою, що володіє річчю є не власник, більше того, власник ні при яких умовах не може набуття річ у власність за давниною. Законний володільець, також не може пред'явити цей позов. Особа, що володіє з волі власника, що одержала річ прямо від нього (наприклад, за договором оренди) й завжди знає, хто є власником речі, тому для неї виключене набуття за давністю володіння. Найчастіше, незаконним володільцем, насамперед, є набувач речі за недійсним договором про відчуження речі. За цією підставою набуття

право власності на майно можуть лише фізичні і юридичні особи, але не держава.

3. Тривалість володіння: десять років — для нерухомості; п'ять років — для рухомості (окремі правила передбачені для заволоділа майном на підставі договору). Строк володіння включає весь період володіння, здійснюваного власником універсального правонаступництва, що настає в силу спадкування, реорганізації юридичної особи. При цьому сингулярне правонаступництво, тобто одержання речі по окремому правочину, не дає підстав приєднувати строк, протягом якого володіння здійснювалося колишнім власником, тому що закон фактично говорить про перехід прав і обов'язків, чого в цьому випадку не буває.

Плин строку набувальної давнини починається з моменту заволодіння. Разом з тим із загального правила законодавець установлює виключення: якщо особа заволоділа майном на підставі договору з його власником — з часу спливу позовної давності.

Право власності за набувальною давністю на рухомі речі виникає автоматично. На нерухоме майно, транспортні засоби, цінні папери право власності здобувається за рішенням суду. Але моментом набуття є не день винесення рішення суду, а з дня державної реєстрації.

4. Безперервність володіння. Володіння визнається безперервним, якщо воно не переривалося протягом всього строку набувальної давності. У разі втрати не із своєї волі майна його давнісним володільцем та повернення цього майна протягом одного року або пред'явлення протягом цього строку позову про його витребування набувальна давність не переривається (ч. 3 ст. 344 ЦК України). Не переривається набувальна давність, якщо особа, яка заявляє про давність володіння, є сингулярним чи універсальним правонаступником, оскільки в цьому разі вона може приєднати до часу свого володіння увесь час, протягом якого цим майном володіла особа, чийм спадкоємцем (правонаступником) вона є (ч. 2 ст. 344 ЦК України) [1].

5. Добросовісність володіння (*bona fides*, умова про добру совість). Набувач не знає й не може знати про незаконність відчуження речі.

Добросовісність як обов'язкова умова факту володіння за давністю виводиться з об'єктивних критеріїв у якості яких виступають знання або незнання суб'єктом права певних обставин, фактів. Об'єктивність умов, що розкриває поняття добросовісності визначає відсутність суб'єктивізму — вирішального значення думок та поглядів самого суб'єкта та свідчить про прив'язку даних умов до умовно-об'єктивних явищ дійсності.

Найбільш розповсюджена трактовка даного поняття уявляється в тому, що особа не знає і не повинна знати про відсутність у неї права на майно. Саме такий зміст вкладав законодавець в поняття добросовісності (ч. 1 ст. 388 ЦК України).

При цьому не потрібно, щоб набувач досліджував всі попередні угоди з річчю. Разом з тим, якщо в силу закону такі угоди були

неможливі, то набувач це повинен знати (повинен був знати), і в цьому випадку добросовісності бути не може, тому що помилка в розумінні закону не веде до доброї совісті. Тобто добросовісність може бути лише результатом фактичної помилки.

Не може йти мова про добросовісність у випадку, якщо майно купується за ціною очевидно нижче вартості речі.

Добросовісність має мати місце тільки на момент передачі фактичному володільцю майна (речі), тобто на початковий момент.

Верховний Суд України в Аналізі деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ відмічає, що як і при віндикації, при набувальній давності тягар доказування добросовісності лягає на зацікавлену сторону, у першому випадку на відповідача, в другому — на позивача. До того ж застосування до набувальної давності презумпції добросовісності не відповідає буквальному змісту ст. 344 ЦК України, оскільки в силу ч. 5 ст. 12 ЦК України презумпція добросовісності діє тоді, коли законом встановлені правові наслідки недобросовісного здійснення особою свого права (частини 1, 3 ст. 388 ЦК України), тоді як ст. 344 ЦК України вказує на правомірні дії добросовісного заволодіння чужим майном.

На практиці виникає питання, чи потребує доказування факт добросовісного володіння за ст. 344 ЦК України у тому випадку, коли існує судове рішення про відмову особі, яка вважає себе власником майна, в позові про витребування майна (ст. 388 ЦК України). У такому разі значення мають підстави відмови в позові. Якщо підставою для відмови є недоведеність особою права власності на це майно або сплив позовної давності, то добросовісність давнісного володіння цим майном підлягає доказуванню на загальних підставах.

У випадку, коли суд відмовляє у задоволенні віндикаційного позову з підстав неможливості витребування майна від добросовісного володільця, то встановлений таким чином факт добросовісності володіння повторному доказуванню не підлягає.

При цьому, виходячи зі змісту статей 335 і 344 ЦК України, взяття безхазяйної нерухомої речі на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, за заявою органу місцевого самоврядування, на території якого вона розміщена, і наступна відмова суду в переданні цієї нерухомої речі у комунальну власність не є необхідною умовою для набуття права власності на цей об'єкт третіми особами за набувальною давністю [1].

6. Відкритість володіння. Володіння повинне бути відкритим, тобто очевидним для третіх осіб. Це не означає, що володільць спеціально інформувати третіх осіб про своє володіння річчю, але при цьому він має і не приховувати своє володіння річчю. Відкритість володіння необхідна для забезпечення гарантій власникові для витребування речі.

7. Володіння майном, як своїм. Тобто володілець поводить із речю так, якби вона була його власністю: ремонт речі за свій рахунок, її страхування тощо.

В судовій практиці позивачі іноді спробують набути право власності на об'єкти самочинного будівництва за правилами про набувальну давність. Але, з огляду на положення статті 376 ЦК право власності за набувальною давністю на об'єкт самочинного будівництва не може бути визнано судом, оскільки цією нормою передбачено особливий порядок набуття права власності на нерухоме майно, що збудоване або будується на земельній ділянці, не відведений для даної мети, або без належного дозволу чи належно затвердженого проекту, або з істотним порушенням будівельних норм і правил [1].

Певні особливості юридичного складу набуття права власності передбачені для земельних ділянок.

Список використаної літератури:

1. Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав».

КОРОЄД С. О.

Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького,
завідувач кафедри цивільного права і процесу,
доктор юридичних наук, доцент

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ – НОВА ЗАСАДА ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЕКТУ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Цивільне судочинство, як основна судова форма захисту прав громадян, за часів незалежності України зазнавало чималих змін в рамках проведення того чи іншого етапу судової реформи. Її черговий етап, пов'язаний із переформатуванням Верховного Суду України, вплинув й на процесуальне законодавство: Радою з питань судової реформи було розроблено нову редакцію ЦПК, ГПК та КАС України, які вже знаходяться на розгляді Верховної Ради України [1]. Проект нової редакції ЦПК України містить чимало новел, які вже давно напрацьовувались цивільною процесуальною наукою, зокрема в рамках досліджень питань уніфікації та диференціації судових процедур. Адже саме

диференціація судових процедур покликана підвищити ефективність цивільного судочинства з огляду на матеріально-правові та процесуальні особливості певних категорій справ. А відтак, цивільний процес має бути гнучким, тобто передбачати найбільш оптимальні шляхи досягнення завдання цивільного судочинства, зокрема за рахунок встановлення особливих (спрощених) порядків розгляду і вирішення певних категорій цивільних справ, для яких застосування загального позовного порядку є недоцільним.

Саме на таких засадах побудовано нову редакцію ЦПК України, який до основних принципів (засад) цивільного судочинства на законодавчому рівні вперше відносить «пропорційність» (п. 7 ч. 3 ст. 2), яка передбачає визначення судом порядку здійснення провадження у справі з огляду на: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями тощо.

Принцип пропорційності останнім часом згадується в рішеннях Європейського суду з прав людини та Конституційного і Верховного судів України. Науковці теж досліджують цей принцип в аспекті його застосування Європейським судом з прав людини та Конституційним Судом України. Проте, його універсальне розуміння для юрисдикційної діяльності, включаючи й цивільний процес, як в науковій літературі, так й законодавстві та судовій практиці відсутнє.

Так, наприклад, Конституційний Суд України в своєму Рішенні від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 зазначив, що встановлюючи обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень, законодавець повинен керуватися такою складовою принципу верховенства права, як пропорційність. За правовою позицією Конституційного Суду обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним. Застосовані за принципом пропорційності обмеження можуть бути встановлені тільки тоді, коли вони є необхідними та відповідають цілям і загальним інтересам, які визнані Європейським Союзом, або потреби захистити права і свободи інших осіб [2].

В аспекті рішень Європейського суду з прав людини при тлумаченні Конвенції Суд прагне до визначення рівноваги між різними правами та інтересами (мається на увазі як рівновага між правами окремого індивіда та суспільними або державними інтересами, так і баланс між правами окремих осіб, інтереси захисту яких суперечать один одному). По суті, принцип пропорційності, який застосовується Судом при тлумаченні Конвенції, передбачає наявність цілої низки вимог до правових актів держави, що регулюють поведінку індивіда. Вони не можуть бути свавільними, нерозумними, несправедливими, необґрунтованими

або зумовленими примхами законодавців. Обрані засоби мають органічно та раціонально співвідноситися з бажаним результатом, досягнення якого реалізується прийняттям державного рішення. Найбільше уваги Суд приділяє перевірці пропорційності застосованих заходів і поставленої мети [3, с. 530].

Проект нової редакції ЦПК як цивільну процесуальну діяльність в цілому, так й окремі процесуальні дії, прив'язує до завдання цивільного судочинства, яке має досягатися при розгляді кожної окремої справи раціональними шляхами, зобов'язуючи при цьому суд керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі (ч. 2 ст. 2).

Принцип пропорційності за новою редакцією ЦПК України стосується передусім умов застосування загальнопозовного або спрощеного позовного провадження (ч. 4 ст. 20). Водночас, принцип пропорційності застосовується не лише при визначенні виду позовного провадження (загального чи спрощеного), цим принципом суд має керуватися й при вчиненні ряду інших процесуальних дій. Так, зокрема, суд може зменшити розмір витрат на правничу допомогу або на оплату експерта при порушенні вимог щодо їх співмірності (ст.ст. 138, 140). Принцип пропорційності знаходитиме свою реалізацію й під час застосування судом при забезпеченні позову зустрічного забезпечення (ст. 155), а також при встановленні судом розумних строків для вчинення процесуальних дій (ст. 122).

Список використаної літератури:

1. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів від 23 березня 2017 року № 6232, внесений на розгляд Верховної Ради України Президентом України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до документу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
2. Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до документу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15>
3. Цвігун Л. А. Принципи тлумачення права Європейським судом з прав людини / Л. А. Цвігун // Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць. Вип. 62. — Одеса : «Юридична література» ; Національний університет «Одеська юридична академія», 2011. — С. 529-536.

АНДРОНОВ І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

НАБРАННЯ СУДОВОЮ УХВАЛОЮ ЗАКОННОЇ СИЛИ

Визначення порядку набрання судовою ухвалою законної сили, в першу чергу, залежить від вирішення питання про те, чи взагалі власлива судовим ухвалям законна сила. Дане питання в юридичній літературі вирішується по-різному.

Вже серед дореволюційних процесуалістів не було однастайності у думці про наявність чи відсутність властивості законної сили у судових ухвал. Так, Є.О. Нефедьев зазначав, що законної сили можуть набирати лише рішення суду, а не окремі ухвали чи розпорядження, оскільки лише рішеннями спір вирішується по суті, а відповідно, лише ними регулюються матеріальні правовідносини [1, с. 312]. На думку ж Є.В. Васьковського пресічні ухвали, якими закінчується розгляд цивільної справи (про залишення позову без розгляду, про закриття провадження у справі) також набирають законної сили на тих самих умовах, що й рішення [2, с. 353].

Вказаний науковий спір пов'язаний з неоднозначністю підходів до розуміння сутності законної сили судового акту. Науковці, що не визнають за ухвалами можливості набрання законної сили, виходять з розуміння законної сили як формальної істини. Відомий вислів римських юристів *res iudicata pro veritate accipitur* (судове рішення приймається за істину) покладається в основу розуміння законної сили судового рішення як остаточного вирішення спору, усунення спірності та надання визначеності матеріальним правовідносинам між сторонами. Звичайно, судовим ухвалям така дія не властива, оскільки вони, здебільшого, призначені для вирішення поточних процесуальних питань, що виникають у ході розгляду справи. Навіть заключні ухвали, закінчуючи судовий розгляд справи, не вирішують матеріально-правового спору, а отже не мають властивості *res iudicata*.

Як стверджує Т.В. Сахнова, законній силі завжди притаманне сполучення двох складових: *res iudicata* (вирішення справи по суті) та державної волі (правозастосування органом державної влади у певній процесуальній формі).

Ухвали суду, що виносяться в ході процесуальної діяльності, і якіма справа по суті не вирішується, окремо від судового рішення законної сили не набирають. Однак, оскільки вони винесені органом державної влади і є актами застосування права, їм також властиві обов'язковість та властивість реалізованості [3, с. 446-447].

Навіть ті автори, які або ґрунтуючись на тому, що законодавець офіційно визнав законну силу і за судовими ухвалами, або через власне переконання в цьому визнають існування законної сили судової ухвали, все одно вказують на її обмежену дію порівняно з законною силою рішення [4, с. 496].

Варто погодитись з В.П. Скобелевим, який цілком справедливо відзначив, що інститут законної сили був викликаний до життя саме для задоволення нагальних потреб матеріально-правової сфери. Всі інші цілі досягаються як результат основного призначення [5, с. 464]. Тому судовий акт, який не вирішує матеріально-правовий спір по суті, не може набирати законної сили, хоча й, будучи актом судової влади, містить у собі владні приписи, а отже набуває окремих рис, властивих законній силі судового рішення.

Втім процесуальне законодавство України поступово рухається у напрямку закріплення положень, які передбачають набрання законної сили не лише рішеннями, а й ухвалами судів. Так, згідно з ч. 1 ст. 254 КАС України постанова або ухвала суду першої інстанції, якщо інше не встановлено цим Кодексом, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим Кодексом, якщо таку скаргу не було подано. ГПК України не містить окремої норми, яка б регулювала порядок набрання законної сили ухвалою господарського суду, однак Вищий господарський суд України у п. 12 постанови Пленуму від 23.03.2012 № 6 «Про судові рішення» зазначив, що ухвали господарських судів набирають законної сили в день їх винесення, якщо інше не передбачено законом.

Чинний ЦПК України не визначає процесуального порядку набрання ухвалою законної сили, однак вказує на те, що строк і порядок набрання ухвалою законної сили має бути зазначено в її резолютивній частині (ст. 210 ЦПК України). У проекті нового ЦПК України [6] (ст. 262) міститься такий порядок набрання ухвалою законної сили:

«1. Ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

2. Ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями)».

Звичайно, такі положення проекту ЦПК України не можна вважати правильними. Ухвала не може набрати законної сили до закінчення строку її апеляційного оскарження, оскільки в апеляційній інстанції оскаржуються рішення та ухвали, які не набрали законної сили. Тому запропонована редакція статті 262 проекту ЦПК України суперечить як суті апеляції, так і суті законної сили судового рішення, однією з складових якої є незмінність та неспростовність рішення (чи ухвали), які набрали законної сили. Рішення (або ухвала), що набрало законної сили, може бути оскаржене лише у виняткових випадках.

Є. Левіцький пропонує наступне вирішення даного питання: «щоб ухвали суду, якими закінчується розгляд справи чи вирішується питання по суті заявлених до суду вимог (наприклад, ухвали про визнання мирової угоди, закриття провадження у справі, відстрочка і розстрочка, зміна чи встановлення способу і порядку виконання рішення, заміна сторони виконавчого провадження, виправлення помилки у виконавчому листі тощо) набирали законної сили в порядку, передбаченому для рішення суду, тобто після спливу строку для апеляційного оскарження такої ухвали чи після закінчення апеляційного перегляду, а процедурні ухвали суду (наприклад, ухвали про відкладення розгляду справи, витребування доказів, залучення третіх осіб і т.д.) – в день їх постановлення судом» [7].

Така пропозиція заслуговує на увагу, однак з деякими уточненнями. Оскільки більшість названих автором ухвал не вирішують по суті заявлених вимог до суду, пропонується визначити порядок набрання ухвалою законної сили залежно від того, чи підлягає вона апеляційному оскарженню окремо від рішення суду. Таким чином, статтю 262 проекту ЦПК України пропонується викласти в наступній редакції:

«1. Ухвали суду першої інстанції, які підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду, набирають законної сили в порядку, встановленому статтею 274 цього Кодексу для набрання законної сили судовим рішенням.

2. Ухвали суду першої інстанції, які не підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду, набирають законної сили негайно після їх проголошення.

3. У випадку їх негайного виконання, а також якщо відповідно до закону оскарження ухвали не перешкоджає її виконанню, ухвали можуть виконуватись до набрання ними законної сили».

Список використаної літератури:

1. Нефедьев Е.А. Гражданский процесс / Е.А. Нефедьев. – М.: Типолитография В. Рихтеръ, 1900. – 463 с.
2. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Е.В. Васьковский. – М.: изд. бр. Башмаковых, 1917. – 429 с.
3. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.
4. Васильев С.В. Гражданский процесс: Курс лекций / С.В. Васильев. – Х.: Эспада, 2010. – 856 с.
5. Скобелев В.П. Понятие и содержание законной силы судебного решения / В.П. Скобелев // Тенденции развития гражданского процессуального права России. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 452-469.
6. Проект Цивільного процесуального кодексу станом на 10.03.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jrc.org.ua/upload/steps/aaabe65b9a705acf57f2e4b3a3c86ade.pdf>

7. Левіцький Є. Щодо набрання законної сили ухвалою суду в цивільній справі / Є. Левіцький // Юридична газета online: всеукраїнське щотижневє професійне юридичне видання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/shchodo-nabrannya-zakonnoyi-sili-uhvaloyu-sudu-v-civilniy-spravi.html>

ВОЛКОВА Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВАХ ПРО НАДАННЯ НЕПОВНОЛІТНІЙ ОСОБІ ПОВНОЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ

За загальним правилом фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з досягненням повноліття, тобто з вісімнадцяти років (ст. 34 ЦК України) [1]. Однак, в нормах цивільного законодавства передбачаються і інші випадки набуття повної цивільної дієздатності, фізичною особою, яка не досягла повноліття, а саме:

1) з моменту реєстрації шлюбу неповнолітньою особою (ч. 2 ст. 34 ЦК України);

2) якщо неповнолітня особа працює за трудовим договором, а також записана матір'ю або батьком дитини (ч. 1 ст. 35 ЦК України).

3) якщо неповнолітня особа бажає займатися підприємницькою діяльністю та з моменту державної реєстрації її як підприємця набуває повної цивільної дієздатності (ч. 3 ст. 35 ЦК України). Отже, на підставі вище наведеної норми необхідно зазначити, що законом не передбачається право звернення до суду неповнолітньої особи з заявою про надання повної цивільної дієздатності особи, яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. З цього приводу Г.Я. Трипульський зазначає, що «...це положення є похідним з ч. 3 ст. 35 ЦК України, яка встановлює, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. Але на відміну від ч. 2 вказаної статті у даному випадку не передбачена можливість надання повної дієздатності за допомогою рішення суду» [2, с. 53].

Розгляд справ про надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі розглядається в окремому провадженні та є новелою цивільного процесуального законодавства України (ст.ст. 242-245 ЦПК України) [3].

З заявою про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, може звернутися сама неповнолітня особа, яка досягла

шістнадцятирічного віку у випадках, встановлених ЦК України, за умови відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника (ч. 1 ст. 242. ЦПК України). Таким чином відповідно до цивільного процесуального законодавства єдиним суб'єктом, який має право на звернення до суду у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності є фізична особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та бажає набути повну цивільну дієздатність.

Відповідно до ч. 1 ст. 38 ЦПК України заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника. Однак, розглядаючи особливості розгляду справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, необхідно зазначити, що така справа буде розглядатись в судовому порядку в тому випадку, якщо немає згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника, якщо ж немає такої згоди їх інтереси будуть суперечити інтересам неповнолітньої особи. На підставі цього можна зробити висновок, що вище наведені особи не можуть виступати законними представниками, а будуть приймати участь у справі як заінтересовані особи, та наводити аргументи щодо недоцільності надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності.

Щодо договірного представництва, то у теорії цивільного процесуального права існують різні точки зору. Так, одні вважають, що в даній категорії справ можливе представництво за дорученням [4, с. 345; 3, с. 54]. Інші протилежної точки зору [5, с. 467]. Вважаємо за необхідне потримати останню точку зору, оскільки відповідно до цивільного законодавства України особа, яка виступає довірцем у договорі (дорученні) повинна мати повну цивільну дієздатність, тому неповнолітня особа немає права на складання договору (доручення) щодо захисту її інтересу представником в суді.

У розгляді справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності участь представника органів опіки та піклування є обов'язковою (ст.244 ЦПК України). Орган опіки та піклування має надати до суду висновок у справі, в якій повинен обґрунтувати свою думку щодо доцільності надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності.

Здійснивши аналіз чинного законодавства та доктрини права, необхідно зазначити, що у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності заявником є сама неповнолітня особа, а заінтересованими особи у справі є батьки або один з них, опікун, піклувальник, усиновлювачі.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

2. Окреме провадження в цивільному процесі України : Навч. посіб. / Під ред. Р.М. Мінченко. — О. : Фенікс, 2010.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40-41, 42. — Ст. 492.
4. Луспеник Д.Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ. — Харків: Харків юридичний, 2005.
5. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : Монографія / В.В. Комаров та ін. : За заг. ред. професора В.В. Комарова. — Х. : Харків юридичний.

РЯБЧЕНКО Ю. Ю.

Університет державної фіскальної служби України,
доцент кафедри цивільного права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК ГАРАНТІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ СТОРІН ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Основна увага науковців та практичних працівників останніми роками зосереджена на питаннях розвитку способів альтернативного вирішення спорів (далі — способи АВС) без належного опрацювання взаємозв'язку їх із судовою формою захисту (винятки складають лише роботи окремих дослідників, наприклад О.С. Ткачука [1]). Слід вказати, передусім, на роботи таких дослідників, як А.В. Гайдук, В.С. Балух, А.П. Гаврилішин, В.П. Козирева, О. Козляковська, Н.А. Мазаракі, В.Ю. Полатай, Ю.Д. Притика, В.В. Резнікова, Ю.В. Розман. Водночас, ані у вказаних роботах, ані у більш ранніх роботах дослідників, таких, як Н.Д. Бондаренко-Зелінська, Н. Вознюк, У. Воробель, О. Гойко, С. Голдберг, С.В. Ківалов, М.Е. Морозов, О.М. Спектор, В. Тильчик та інших висвітлена вище проблематика не дістала належної уваги.

О.С. Ткачук у своєму монографічному дослідженні «Проблеми реалізації судової влади в цивільному судочинстві» (2016 р.) приділяє значну увагу питанням співвідношення застосування способів АВС (у тому числі медіації) та цивільного судочинства. Зокрема, вказується на три моделі медіації, що виділяються за критерієм інтегрованості медіаційних процедур у судові провадження: сепарована, флуктуаційна та інтегрована [1, с. 493-494]. Аналіз положень проекту Закону України «Про медіацію» від 17.12.2015 р. № 3665 (далі — проект Закону України «Про медіацію») свідчить про застосування флуктуаційної моделі медіації у цивільному судочинстві [2]. Підтримуючи в цілому положення

зазначеного проекту закону, слід вказати на можливість розвитку певних його положень.

Так, відповідно до п. 2.4 Прикінцевих положень, з метою забезпечення застосування медіації під час розгляду цивільної справи пропонується доповнити частину першу статті 201 пунктом 8 щодо закріплення підставою обов'язкового зупинення провадження у справі проведення медіації. Водночас, слід вказати на необхідність доповнення у цьому випадку також ст. 203 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [3], що регламентує строки, на які зупиняється провадження у справі у цьому випадку.

Іншим положенням проекту Закону України «Про медіацію», що потребує конкретизації, є по суті, імперативна норма щодо оформлення медіаційної угоди як мирової (ч. 2 ст. 13). Попри очевидну подібність засад мирової та медіаційної угод, вказане положення викликає принаймні два зауваження. По-перше, щодо доцільності використання імперативного методу правового регулювання у цьому випадку, що традиційно застосовується з метою регулювання публічних відносин. По-друге, ч. 2 ст. 13 вказаного проекту залишає відкритим питання щодо можливості затвердження судом медіаційної угоди.

Відповідно до ч.ч. 5, 6 ст. 175 ЦПК України, предметом перевірки судом мирової угоди при її затвердженні можливо визначити: відповідність умов мирової угоди вимогам закону; відсутність порушень умовами мирової угоди прав третіх осіб; відповідність дій законного представника інтересам особи, яку він представляє. Порівняльний аналіз положень ст.ст. 4, 5, 11, ч. 1 ст. 13, ч. 1 ст. 16 проекту Закону України «Про медіацію» із наведеними вище положеннями ЦПК України свідчить про доцільність збереження вказаної судової перевірки щодо медіаційної угоди.

Таким чином, на сьогоднішній день можливо констатувати наступне.

1. Медіаційну угоду, з точки зору можливості затвердження її судом слід розглядати як вид мирової угоди, якій притаманні певні особливості щодо укладення, але які не мають вирішального значення щодо встановлення особливостей процесуальної форми затвердження її судом.

2. При визначенні наслідків недотримання сторонами медіаційної угоди форми її укладення слід виходити з: а) розуміння її як домовленості сторін; б) висунення ключової вимоги щодо змісту документу, яким оформлено результати медіаційної процедури, а саме щодо відповідності медіаційної угоди критеріям, визначеним у ч. 1 ст. 13 проекту Закону про медіацію, а також ч. ст. 175 ЦПК України.

3. Врегулювання питань форми укладення медіаційної угоди має здійснюватись з використанням, переважно, диспозитивного, а не імперативного методу регулювання.

Окрім наведеного, слід визначити у ЦПК України строки, на які здійснюється зупинення провадження у справі у випадку звернення сторін до проведення медіації під час судового провадження. Це пи-

тання слід врегулювати у ст. 203 ЦПК України шляхом доповнення її відповідним пунктом 6 частини 1.

Список використаної літератури:

1. Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади в цивільному судочинстві: моногр. / Ткачук О.С. — Х.: Право, 2016. — 600 с.
2. Про медіацію: проект закону України від 17.12.2015 р. № 3665 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до док.: система інформаційно-правового забезпечення «Ліга-Закон» станом на 11.03.2017 р.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: за станом на 20 верес. 2016 р. // Офіційний вісник України. — 2004. — № 16 (07.05.2004). — Ст. 1088 (із змінами).

ГОЛОВКО К. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу

МАСОВИЙ ПОЗОВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: У ПОШУКАХ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

Розвиток ринкової економіки, ускладнення її форм та методів, поширення різного роду зловживань у вітчизняній соціально-економічній сфері [19, с. 98-100], вплив правових систем інших держав у результаті взаємного проникнення правопорядків та світової гармонізації засобів захисту порушених прав, зацікавленість держави у встановленні для постраждалих від однотипних порушень рівних можливостей отримати відповідне відшкодування, домінування політичного популізму в законодавчій діяльності породжують тенденції до зростання правових спорів, предметом яких є однорідні права та обов'язки значної кількості осіб. Подібна практика вимагає впровадження якісно нового механізму ефективного розгляду судами великої кількості справ, що характеризуються однотипністю.

При цьому саме рівень реалізації принципів обов'язкового дотримання суддями розумних строків розгляду справ та процесуальної економії вже давно стали мірками справедливого та ефективного правосуддя в розвинутому суспільстві.

Забезпечити ефективний захист від таких порушень «традиційний» цивільний процес із його принципами індивідуалізації та визначеності осіб уже не в змозі. Неефективні в таких випадках і класичні інститути цивільного процесу: процесуальна співучасть, об'єднання справ, процесуальне представництво.

В контексті порушеної проблеми особливого значення набуває впровадження в правову систему України концепції масового позову як перспективної форми судового захисту прав та інтересів значної кількості осіб.

В рекомендаціях круглого столу «Масовий позов: перспективи в Україні через призму зарубіжного досвіду», організованому Верховним Судом України спільно з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка за підтримки Проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» міститься твердження про те, що масовий позов є складовою того правового інструментарію, упровадження якого свідчитиме про розвиток правової системи держави загалом, а його використання дасть змогу вирішити низку правових проблем, зокрема таких, як потреба розширення доступу до правосуддя, економія коштів, у тому числі державного бюджету, підвищення правової культури суспільства, превентивний вплив на поведінку учасників правовідносин із метою попередження неправомірних дій, що можуть призвести до масових порушень прав та інтересів великої кількості осіб, тощо [3, с. 14].

Як зазначає Ю.В. Білоусов, у цілому досвід застосування інституту групового позову у зарубіжних країнах вказує на три основні принципово відмінні моделі його застосування. Ними називають приватний, організаційний та публічний групові позови [2, с. 299]. Для приватного групового позову (*private class action*) притаманне те, що будь-яка особа (фізична чи юридична) може подати вказаний позов за умови, що така особа має власну вимогу і вона є членом групи позивачів. Організаційний груповий позов (*organizational class action*) передбачає те, що позов можуть подати певні організації, не маючи при цьому власних вимог. Якщо законом закріплено право уповноваженого державного органу подавати позов і діяти як позивач, виступаючи у справі від імені певної групи осіб, то мова йде про публічний груповий позов (*public class action*).

Аналіз прикладів законодавчого врегулювання масових позовів в законодавстві зарубіжних держав показує стирання чітких відмінностей між окремими типами таких позовів в процесі уніфікації цього правового інституту, хоча в більшості країн окремі види масових позовів розвинуті по-різному.

Кожна держава обирає ту чи іншу модель масового позову залежно від особливостей власної правової системи та з урахуванням характеру правовідносин, спори в яких потребують вирішення із застосуванням масового позову [15, с. 42].

В Україні потрібно пристосувати цей інститут до власних потреб з врахуванням процесуальних особливостей вітчизняної правової системи, в зв'язку з чим потребує дослідження та оцінювання модель масового позову на предмет її оптимального запровадження та дієвості. Це питання є вкрай важливим з практичної точки зору, оскільки з масовими позовами виникає ряд процесуальних проблем, серед яких:

питання підсудності, процесуальної дієздатності, підвідомчості справ, представництва, доказування, закриття провадження без винесення рішення, ухвалення судових рішень, їх перегляд та виконання тощо.

Разом з тим, запровадження в судочинстві України концепції масового позову повинно відбуватися в процесі послідовної трансформації міжнародно-правового досвіду з врахуванням специфіки національної правової системи, її традицій, культури та стандартів юридичної техніки. Саме тому необхідною є розробка оптимальної процесуально-правової форми масового позову в цивільному процесі України. Така процесуальна форма повинна стати теоретичною платформою для здійснення фактичних законодавчих змін в цьому напрямку та дати поштовх плідним науковим дискусіям з метою подальшого удосконалення вітчизняного судівництва.

Список використаної літератури:

1. Трач Ю.Ю. Передумови формування інституту групового позову в цивільному процесі України / Ю.Ю. Трач // Судова апеляція. — 2009. — № 1(14). — С. 98-103.
2. Висоцька Грета. Позов масового захисту. Україна спробує заощадити час на розгляд однотипних справ // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/116973-ukraina_sprobue_zaoschaditi_chas_na_rozglyad_odnotipnih_spra.html
3. Білоусов Ю.В. Груповий позов: зарубіжний досвід та перспективи його використання в Україні // Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права. — 2012. — № 1 (41). — С. 295–309.
4. Романюк Я.М. Масовий позов: загальна характеристика, зарубіжний досвід і перспективи впровадження в Україні / Я.М. Романюк, О.Л. Майстренко // Вісник Верховного Суду України. — 2015. — № 3. — С. 35-47.

ГОНГАЛО Р. Ф.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НОВОВИЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Перегляд справи за нововиявленими обставинами, будучи елементом системи стадій цивільного судочинства, має багато спільного з іншими провадженнями, проте це провадження має принципові відмінності від «контрольних проваджень» (апеляційне провадження;

касаційне провадження, перегляд судових рішень Верховним Судом України).

Основна відмінність цих проваджень, що несе за собою в якості наслідків інші особливості, криється в принциповій своєрідності підстав до їх порушення.

У найзагальнішому вигляді необхідно відзначити наступне.

Контрольні провадження порушуються на підставі обставин, які були відомі на попередніх стадіях цивільного судочинства та були предметом обговорення сторін. Підставою порушення провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами є юридичні факти, об'єктивно існуючі на момент прийняття рішень, проте стали відомими суду або стороною після набрання судовим рішенням законної сили.

Ці факти носять самостійний характер. У зв'язку з цим перегляд судового рішення в порядку контрольних проваджень допускається лише при наявності підстав, що впливають з матеріалів справи. Якщо ж сумніви в законності та обгрунтованості судового рішення пов'язані з обставинами, які не були відомі суду і виявлені після набрання відповідним рішенням законної сили, питання про перегляд його може бути дозволений тільки в порядку провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами.

З своєрідності підстав порушення розглянутих проваджень впливає різний характер прийнятих судами рішень. Суд в вищестоящих інстанціях може в тому числі змінити перевіряється судові рішення. Суд, який переглядає справу за нововиявленими обставинами, не має права внести зміну в судові рішення, а може лише його скасувати. При цьому суд не зв'язаний рішенням суду, який скасував рішення за нововиявленими обставинами.

Інша відмінність полягає в тому, що суд контрольної інстанції не має права вдруге розглядати за скаргою те ж саме судові рішення, хоча і з інших підстав, а стосовно провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами вказане правило не діє.

Незаконне, необгрунтоване і несправедливе судові рішення ухвалюється з різних причин. Найчастіше судові помилки обумовлені неповнотою і однобічністю дослідження обставин справи і неправильною оцінкою доказів, зібраних у процесі досудової підготовки матеріалів і розглянутих в судовому розгляді.

Однак деякі судові помилки допускаються тому що окремі важливі для правильного вирішення справи обставини, що існували в період судового розгляду, не були відомі учасникам процесу і виявляються вже після набрання судовим рішенням законної сили. У цих випадках виправлення неправосудних рішень здійснюється в стадії перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами.

У літературі немає єдиної думки щодо характеру такого перегляду. Одні автори вважають, що це — стадія цивільного процесу, інші — що це вид судового провадження в цивільному процесі.

На думку С. І. Чорнооченка, перегляд рішень або ухвал суду, що набрали законної сили, а також судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами є самостійною стадією цивільного процесу, а не видом провадження у цивільному процесі [1].

Іншу думку має І. В. Бондар, яка співвідносить терміни «провадження» та «стадія» як філософські категорії цілого і частки, що виражають співвідношення між сукупністю предметів і зв'язок, що об'єднує ці предмети і призводить до появи нових якостей та закономірностей. З огляду на це автор поділяє думку, що „стадія” (етап) – це сукупність процесуальних дій, що здійснюються судом та учасниками процесу, об'єднаних найближчою метою.

Зокрема, при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами можна виокремити як мінімум п'ять стадій: 1) стадія відкриття провадження у справі; 2) стадію підготовки справи до судового розгляду; 3) стадію судового розгляду; 4) стадія ухвалення рішення у справі; 5) оскарження рішення. Сукупність цих стадій і буде об'єднано в провадження [2].

Перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами є самостійним і винятковим провадженням [3].

Самостійність цього провадження визначається в тому, що ця стадія має власні, характерні тільки їй підстави перегляду, об'єкти і суб'єкти, компетенцію суду і процесуально-правове становище осіб, які беруть участь у справі, строки подання заяви про перегляд [4].

Винятковий характер даної стадії обумовлений:

- перевіркою законності і обґрунтованості судових рішень, що вступили в законну силу;
- наявністю специфічних підстав для порушення провадження за нововиявленими обставинами;
- залежністю предмета перевірки судових рішень (їх законності та обґрунтованості) від нововиявлених обставин;
- винятком зі сфери дії деяких загальних правил цивільного судочинства;
- структурою і порядком цивільно-процесуального провадження;
- вузьким колом повноважень судових установ, що розглядають справи за нововиявленими обставинами, і деякими іншими особливостями.

Також слід виділити характерні риси, які відрізняють провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами від інших проваджень. Такими особливостями є:

а) перевіряється законність та обґрунтованість судового рішення не в контексті допущеної судової помилки, а у зв'язку з наявністю нововиявлених обставин;

б) суб'єктами перегляду є суди, які ухвалили рішення та постановили ухвали або видали судовий наказ, незалежно від інстанційної належності судового органу;

в) об'єктом перегляду є рішення суду, ухвала або судовий наказ за умови набрання ними законної сили;

г) суб'єктами права звернення із заявою про перегляд рішення, ухвали, судового наказу є особи, що брали участь у розгляді справи;

д) повноваження суду направлені виключно на встановлення наявності підстав, зазначених у ч. 2 ст. 361 ЦПК.

При перегляді судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами, як вже зазначалося, встановлюються обставини, які не можуть бути встановлені в порядку апеляції чи/та касації. Інший рух справи суперечив би сутності правосуддя, і саме тому закон забороняє встановлювати нововиявлені обставини в порядку апеляційного чи касаційного перегляду, передбачивши для цього особливий процесуальний порядок, який забезпечує необхідні процесуальні гарантії.

Список використаної літератури:

1. Чорнооченко С. І. Цивільний процес, [текст] навч. посіб. [для студ. вищ. навч. Закл.] / С. І. Чорнооченко. — [3-тє вид., перероб. та допов.]. — К. : «Центр учбової літератури», 2014. — 416 с.
2. Бондар І. В. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 / І. В. Бондар ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2009. — 8 с.
3. Кравченко І. Перегляд судами справ у зв'язку з нововиявленими обставинами // Радянське право. — 1977. — № 5.
4. Питомець А. В. Про важливість перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами // Вестник Одесской адвокатуры. — 2013. — № 4. — 79-81 с.

ЖУРИЛО С. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

КАТЕГОРІЯ ІНТЕРЕСУ ЯК ПРЕДМЕТ ЗАХИСТУ ДИТИНИ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Дитина є самостійним суб'єктом належних їй особистих і майнових прав, що відповідає положенням Конвенції про права дитини та прийнятим на себе Україною зобов'язанням забезпечити захист прав та інтересів неповнолітніх.

Права дітей відображені у великій кількості українських законодавчих та інших нормативно-правових актах. Однак, незважаючи на приведення законодавства України у відповідність з нормами міжнародного

права, на практиці виникає ще чимало питань щодо захисту прав та інтересів дітей.

Так зокрема, ст. 18 СК України передбачає можливість кожного учасника сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, безпосередньо звернутися до суду за захистом свого права або інтересу. Отже, суд зобов'язаний надати можливість дитині виступити в судовому засіданні, якщо вона цього бажає, про що може заявити сама дитина, її представник, представник органу опіки та піклування, адміністрація за місцем навчання чи перебування дитини, представники громадськості.

У такому контексті виникає необхідність розглянути поняття «інтересу», бо саме інтереси дитини мають бути визначальним при розгляді справ та винесенні судових рішень.

Термін «інтерес» (від лат. interest — мати значення, важливо) в словнику визначається, як ставлення особи до предмета як до чогось для неї цінного, привабливого. Зміст і характер інтересу пов'язані як з будовою і динамікою мотивів і потреб людини, так і з характером форм і засобів освоєння дійсності, якими вона володіє [1].

В науковій літературі представлені наступні концепції інтересу:

1) суб'єктивна концепція, представники якої вважають інтерес категорією суб'єктивною, він розуміється як явище волі і свідомості та існує лише у внутрішньому світі, а шукати його поза свідомістю немає сенсу; отже, якщо немає усвідомлення інтересу суб'єктом, то немає сенсу говорити і про сам інтерес [2, с. 15; 3, с. 223];

2) об'єктивна концепція визначає, що інтереси існують споконвічно в об'єктивній соціальній реальності поза та незалежно від усвідомлення їх суб'єктом; будучи усвідомленими, інтереси служать стимулом до дії; вони є об'єктивною категорією [4, с. 18; 5, с. 51];

3) змішана концепція, за якою інтересом є діалектична категорія, в якій проявляються обидві охарактеризовані концепції. Суб'єктивна сторона інтересу полягає в психічній налаштованості суб'єкта інтересу за адресою якого-небудь об'єкта (явища), його спрямованості володіти тими чи іншими об'єктами навколишньої дійсності або пізнати об'єкти (явища) дійсності. Об'єктивна сторона інтересу полягає в певній незалежності, відособленості інтересу від його суб'єкта. Таким чином, інтерес не лише отримує відображення в свідомості суб'єкта, а й існує як факт навколишньої дійсності [6, с. 15; 7, с. 17].

У цьому зв'язку правильною видається позиція тих авторів, які розрізняють інтерес як об'єктивні і суб'єктивні процеси усвідомлення і реалізації інтересу. В обґрунтування цієї позиції слушним видаються такі аргументи: 1) усвідомлення інтересу не додає до його змісту нічого нового, оскільки він визначається життєвими умовами, які оточують суб'єкт; 2) інтерес не породжується свідомістю, а існує в дійсності у формі зв'язку суб'єкта з оточуючими його умовами, що проявляється у вигляді суспільних відносин, змістом яких є потреба суб'єкта.

Таким чином, не сам інтерес являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного, а процес його реалізації. Саме в процесі усвідомлення інтересу та його реалізації суб'єктом проявляються, з одного боку, суб'єктивні моменти, що характеризують особисті якості людини: розумові здібності, освіту, культурний розвиток та інші ознаки; з іншого боку — об'єктивні умови її життя: суспільні відносини, соціальні цінності.

Зазначимо, що відповідно до ч. 5 ст. 174 ЦПК України суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє, що, в свою чергу, є забезпеченням прав та законних інтересів неповнолітніх і малолітніх у цивільному процесі. Аналогічне правило діє і щодо укладення мирової угоди (ч. 6 ст. 175 ЦПК України).

Як вірно зазначає Ю. Васирик, ст. ст. 174, 175 ЦПК України взагалі не порушують питання аналізу судом правомірності визнання позову чи відмови позивача від нього, який керується власним розсудом стосовно відповідності таких дій інтересам неповнолітнього. У цьому аспекті цивільне процесуальне законодавство не враховує можливої участі неповнолітнього як сторони у справі, для якого (в разі неприйняття судом відмови від позову, його визнання чи мирової угоди та ухвалення рішення у справі) можуть настати негативні наслідки у вигляді неможливості повторного звернення до суду особисто або через представника чи задоволення явно необґрунтованих вимог позивача. Так, на її думку, досі спірним залишається питання процесуального становища неповнолітніх у справах, коли позов подають із метою захисту їхніх прав іншими особами у випадках, передбачених сімейним законодавством (наприклад, про встановлення батьківства, стягнення аліментів, участь у вихованні дітей) [8].

Відзначимо, що жодних обмежень у реалізації процесуальних прав та обов'язків у неповнолітнього в цивільній справі, де предметом є матеріальні відносини, в які він може вступати самостійно, немає. Навіть те, що суд може в таку справу залучити законного представника, відповідно до ч. 2 ст. 29 ЦПК України, ситуації не змінює, адже позиція законного представника не буде переважальною порівняно з думкою неповнолітнього. Потрібно зауважити, що це стосується лише випадків, коли неповнолітні реалізують цивільні процесуальні права та виконують свої обов'язки в суді у справах, що виникають із відносин, у яких вони особисто беруть участь.

З урахуванням сказаного інтерес можна визначити як об'єктивну категорію, що представляє собою умови благополуччя суб'єкта, в нашому дослідженні — дитини.

Список використаної літератури:

1. Большой энциклопедический словарь. — Режим доступу : <http://www.vedu.ru/bigencdic/24054/>
2. Гош А. Материальные потребности и интересы / А. Гош // Экономические науки. — 1971. — № 7. — С. 14-19.
3. Заозеров М.И. Общественные и личные интересы и их сочетание при социализме / М.И. Заозеров // О диалектике развития советского социалистического общества / Под общ. ред. В.Н. Пилипенко и Г.М. Штракса. — М., 1962. — С. 223 (цит. по : Михайлов С.В. Категория интереса в российском гражданском праве / С.В. Михайлов. — М. : Статут, 2002. — 205 с.).
4. Михайлов С.В. Категория интереса в российском гражданском праве / С.В. Михайлов. — М. : Статут, 2002. — 205 с.
5. Худояров Б.Т. Защита прав и интересов детей по семейному праву республики Таджикистан : дисс. ... канд. юрид. наук / Б.Т. Худояров. — Душанбе, 2000. — 191 с.
6. Беспалов Ю.Ф. Судебная защита семейных прав ребенка : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Ю.Ф. Беспалова. — М., 1997. — 18 с.
7. Першина И.В. Интерес в праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / И.В. Першина. — Нижний Новгород, 2002. — 20 с.
8. Василик Ю. Участь малолітніх та неповнолітніх осіб як сторін у цивільному процесі. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4107/>

СТОЯНОВА Т. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються в державі, питання застосування практики Європейського Суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), як джерела цивільного процесуального права, набувають актуальності та необхідності ґрунтовного концептуального наукового дослідження. Звертається увага на порушення не тільки порядку виконання, а й механізму впровадження рішень ЄСПЛ до судової вітчизняної практики. Так, підставою пильної уваги Ради Європи до цієї проблеми стало не тільки невиконання Україною рішень ЄСПЛ, так станом на 31 жовтня 2016 року до ЄСПЛ надійшло 18 тисяч 250 заяв, а й те що з них — у 12 тисячах заяв йдеться про повторювані порушення, що стосуються тривалих судових проваджень, тривалого та безпідставного тримання під вартою, тортур, порушення права на життя, тощо [1].

Слід дійти висновку, що проблема застосування рішень ЄСПЛ у національній судовій практиці знаходиться у декількох площинах – законодавчій, правозастосувчій та у площині правової свідомості суддів. Інститут застосування рішень ЄСПЛ є, за своєю суттю різновидом судового прецеденту. А судовий прецедент, як джерело законодавства не є знайомим для національної системи права, як наслідок системи законодавства, а, тим самим й для правової свідомості суддівського апарату. Якщо він не є знайомим, тільки імплементацією до внутрішнього законодавства та зобов'язання в законодавстві його виконувати не буде мати швидкої ефективності та дієвої роботи. Такий механізм, як інерція, особливо в багато структурному державному механізмі, як судова система, а тим більше не узгодженість внутрішнього законодавства, не дасть одразу прийняти та впровадити нове джерело право – судовий прецедент. Тому перші результати після імплементації нового джерела права в правозастосовну систему можна очікувати після спливу певного часу.

Постає наступне питання, чи можна визнати практику ЄСПЛ джерелом права вітчизняної правової системи? Надаючи відповідь на таке питання слід зазначити наступне. Під джерелом права, в даному контексті, буде розглядатися загальнотеоретичне визначення джерела права, як зовнішньої форми його вираження.

Впровадження у національну правову систему такої інституції, як Європейський Суд з прав людини відбулося на відповідних правових підставах. Так, по-перше, це Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), ратифікована Законом України від 17 серпня 1997 року [2, ст. 263], яка відповідно ст. 9 Конституції України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, стала частиною національного законодавства України. Саме Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року» передбачається визнання Україною юрисдикції Європейського суду з прав людини, зокрема п. 1 зазначає: «Україна повністю визнає на своїй території щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції». Відповідно до ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори» [3, ст. 540] ратифікація міжнародних договорів України (як одна із форм надання згоди на обов'язковість для неї міжнародного договору) ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору. Тобто, слід дійти висновку, що положення Конвенції імплементуються повністю до системи законодавства України. В свою чергу Європейський суд, як орган який тлумачить положення Конвенції, створює не норми права, а складає практику їх застосування, тим самим роз'яснює положення Конвенції з урахуванням всебічного

міжнародного досвіду та світопогляду. Такий Закон України, як «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [5, ст. 260] в ст. 17 встановлює, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду, як джерело права.

Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) від 18 березня 2004 року, в ст. 8 передбачає: «Суд вирішує справи відповідно до Конституції України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [4, ст. 492]. Окрім того, згідно п.5. у разі невідповідності закону України міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір. До того ж виконання Україною взятих на себе зобов'язань по Конвенції та юрисдикції ЄСПЛ забезпечує Верховний Суд України, що відповідно до ст. 355 ЦПК України переглядає судові рішення у цивільних справах з підстав встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом.

Як вбачається з проаналізованих положень законодавства судові рішення ЄСПЛ є актами тлумачення Конвенції, яка, в свою чергу, є джерелом системи права та законодавства України. А виконання рішень ЄСПЛ забезпечуються посиленням механізмом його впровадження, зокрема найвищим судовим органом в державі – Верховним Судом України, як гарантом дотримання Україною взятих на себе зобов'язань щодо виконання положень Конвенції.

Список використаної літератури:

1. Проблема виконання рішень Європейського суду з прав людини: необхідність системного аналізу та впровадження // Матеріали круглого столу «Національні механізми виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні: роль судової гілки влади» 22 листопада 2016 року: Режим доступу Офіційний сайт Вищої Ради правосуддя: <http://www.vru.gov.ua/news/1880>
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 серпня 1997 // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
3. Про міжнародні договори: Закон України від 29 червня 2006 року // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
4. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.
5. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Закон України від 23 червня 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

ЦАЛ-ЦАЛКО Ю. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ (ОМБУДСМАНА)

Інститут Уповноваженого з прав людини сформувався у межах європейської правової традиції та існує у багатьох країнах. Світовій практиці відомі декілька моделей інституту Уповноваженого з прав людини (омбудсмана), які розрізняються перш за все, місцем яке займає правозахисник у державно-правовій системі, способом призначення, підзвітністю тій чи іншій гілці влади, об'ємом повноважень.

Міжнародна асоціація юристів встановила таке визначення терміна «омбудсман»: «Служба, що передбачена Конституцією чи актами законодавчої влади, очолювана незалежною публічною особою високого рангу, яка відповідає перед законодавчою владою, отримує скарги від потерпілих осіб на державні органи, службовців, наймачів чи діє за власним розсудом і вповноважена проводити розслідування, рекомендувати коригуючі дії і подавати доповіді». Дещо інакше інтерпретують переклад молдавські вчені, які зазначають, що у перекладі «Омбудсман» означає владу або особу, виступаючу за іншого. У юридичному сенсі «Омбудсман» є незалежною, респектабельною особою, уповноваженим Парламентом або Урядом захищати основні права і свободи громадян.

Даний інститут виник у 1809 році у Швеції, наразі посада національного омбудсмена є більш ніж у 100 країнах світу. Омбудсман має різні назви: омбудсман юстиції і Військовий омбудсман у Швеції, Парламентський уповноважений у справах адміністрації Великобританії, Президентський уповноважений за скаргами Венесуели, Національний омбудсман Австрії, Нідерландів, Комісар у справах адміністрації Кіпру, Медіатор (посередник) Франції, Проведор юстиції Португалії, Колегія народного правозахисту Австрії, Народний захисник Іспанії, Уповноважений з прав людини у Польщі, Російській Федерації, Народний правозахисник Хорватії, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Адвокат народу Румунії, Парламентський омбудсман Литви тощо.

Сутність інституту омбудсмана полягає у захисті прав громадян, послаблені в них відчуття беззахисності перед розширеною системою державних органів і установ; зміцнення представницької системи правління, що сприяє зв'язку парламентарів і виборців; незалежність і самостійність у прийнятті рішень віднесених до його компетенції питань.

У більшості країн світу, у яких діє інститут омбудсмена, кандидат на посаду омбудсмана призначається парламентом або однією з його палат. Виключення становлять Румунія, Франція, Великобританія,

Нова Зеландія, деякі країни Африки. У Великобританії парламентський уповноважений призначається королевою, а у Франції Посередник (медіатор) призначається Радою міністрів згідно з законом про заснування посади Посередника 1973 року на 6 років [1, с. 11].

Європейський омбудсман обирається парламентом на 5 років і покликаний розглядати скарги з приводу випадків поганого адміністрування в роботі установ та організацій Європейського співтовариства, за виключенням Європейського Суду. Подібні функції до Європейського омбудсмана виконує Верховний Комісар з прав людини, який існує в Організації Об'єднаних Націй [2, с. 67]. Законодавством Данії, Швеції, Фінляндії, Португалії, Польщі, Югославії визначено строк 4 років, в Іспанії, ФРН, Росії, та в нашій державі — 5 років, в Австрії, Голландії, Франції — 6 років, в Хорватії — 8 років. У Великобританії термін перебування омбудсмана є не обмежений за часом, натомість діють вікові обмеження — особа складає свої повноваження у віці 65 років. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг 40 років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності та протягом останніх п'яти років проживає в Україні [3].

У багатьох країнах світу, зокрема Росії, Канаді, Швеції, Німеччині, Ізраїлі, Австралії та інших країнах, діють спеціалізовані омбудсмани. Спеціалізація омбудсманів допомагає зменшити навантаження на кожного з них та підвищити ефективність їх роботи. Майже у всіх країнах омбудсман, який не виконує свої повноваження може бути достроково усунений з посади.

До завдань омбудсманів у різних країнах належать не лише формальний контроль за дотриманням законності, а й право втручання у діяльність державних органів або посадових осіб, якщо мало місце порушення прав та інтересів особи. Омбудсмани володіють широкими правами щодо доступу до інформації у всіх органах влади. Проте, у деяких країнах діє так званий «парламентський фільтр» — омбудсман отримує скарги та звернення громадян від депутатів парламенту.

Більшість омбудсманів не мають права скасувати рішення державного органу, установи або посадової особи. Натомість вони можуть направити своє рішення до органу, який порушив права особи, з вимогою відмінити його, або звернутися до вищого державного органу, щоб він відмінив рішення підвідомчого органу [4]. І хоча акти омбудсманів не мають обов'язкової сили, а носять більш рекомендаційний характер, вони є дієвими механізмами захисту прав і свобод особи, оскільки не можуть залишитись поза увагою державних органів та громадськості. Механізм правового захисту особи в Україні законодавчо закріплює право омбудсмана на офіційне звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян,

підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб для вжиття відповідних заходів щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина.

Слід відмітити, що на сьогодні в Україні існує проект нового ЦПК. Стаття 57 даного проекту передбачає можливість участі у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, до яких безпосередньо і відноситься Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Частина 2 проекту закріплює, що з метою захисту прав і свобод людини і громадянина у випадках, встановлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може особисто або через свого представника звертатися до суду з позовом (заявою), брати участь у розгляді справ за його позовними заявами (заявами), а також на будь-якій стадії розгляду вступати у справу, провадження в якій відкрито за позовами (заявами) інших осіб, подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи. При цьому Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повинен обґрунтувати суду неможливість особи самотійно здійснювати захист своїх інтересів. Невиконання Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини вимог щодо надання зазначеного обґрунтування має наслідком залишення позовної заяви без руху, повернення заяви [5].

Не дивлячись на різноманітні назви посади омбудсмена у різних країнах, природа посад однакова — або це парламентський контролер за виконавчою владою у країнах класичної моделі або це захисник прав громадян. На відміну від прокуратури, омбудсмен здійснює контроль і веде розслідування з точки зору не тільки законності, а й ефективності, добросовісності та справедливості. Специфіка інституту омбудсмена полягає, в першу чергу, у тому, що він зобов'язаний захищати права та інтереси людини. Омбудсмен ніколи не замінює і не підмінює судову систему. До його компетенції не належать конфлікти між громадянами.

Інституція омбудсмена є не лише бажаним, а й необхідним елементом національної системи захисту прав людини, ключовою ланкою в процесі перетворень у країнах, що стали на шлях демократії та верховенства права.

Список використаної літератури:

1. Конституции зарубежных государств / Сост. В.В. Маклаков. — Москва: БЕК, 1999. — 584 с.
2. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник / А. С. Автономов. — М.: Проспект, 2005. — 547 с.
3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 20. — Ст. 99.

4. Косілова О. І. Інститут омбудсмена в механізмі правового захисту прав і свобод особи — світовий досвід та Україна // Науково-практична Інтернет-конференція 08.10.2013. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.legalactivity.com.ua/in_ex.php?option=com_content&view=article&i=639%3A071013-19&catid=79%3A21013&Itemid=98&lang=ru
5. Проект нового ЦПК України // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/127922-oprilyudneni_proekti_novih_cpk_gpk_ta_kas.html

ЯНІЦЬКА І. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ПОЗИТИВНІ АСПЕКТИ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

Дослідження правової природи та особливостей встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні та подальших шляхів розвитку цього правового інституту з урахуванням руху нашої держави в європейський простір, доцільним є аналіз законодавства країн Європи, що регулює зазначені суспільні відносини. Хотілося б зупинитися на досвіді сучасної Німеччини, який продовжує відрізняти повноту і логічну послідовність правових приписів. Що ж до опіки та піклування, то обидва ці інститути передбачені окремою ч. 3 кн. 4 Цивільного уложення Німеччини далі — ЦУН).

Розділ 1.2.3 кн. 4, що присвячений опіці, містить переважно правила, що торкаються майнових прав неповнолітнього підопічного. Але, природно, він містить ряд положень, що мають пряме відношення до особистих прав дитини. Так, § 1773, названий «Умови», визначає: «Неповнолітньому призначається опікун, якщо на нього не розповсюджується батьківська турбота або якщо батьки не вправі його представляти в особистих або майнових справах». До сказаного ЦУН додає: «Неповнолітньому призначається опікун також у тому випадку, якщо неможливо встановити його сімейний статус» [1, с. 87].

Згідно § 1789 опікун призначається судом у справах опіки з покладанням на нього обов'язку чесно і сумлінно здійснювати опіку. Причому покладання цього обов'язку підтверджується у формі, що замінює присягу. Разом з тим ЦУН звертає увагу на випадки встановлення опіки судом у справах опіки за особистою ініціативою (§ 1774), наприклад коли заходи, вжиті судом по врегулюванню сімейно-правових конфліктів, виявилися безрезультатними.

ЦУН, надаючи суду у справах опіки право її встановити, дає рекомендації щодо вибору опікуна погодившись з існуючими на цей рахунок

правилами і думкою управління у справах молоді. Тут враховуються дві обставини, що виключають, по-перше, неспроможність до здійснення опіки, по-друге, непридатність до виконання обов'язків опікуна.

При виборі опікуна суд у справах опіки повинен вибрати особу, яка за своїми особистими якостями та майновим станом здатна виконувати обов'язки по опіці (§ 1779 (2)). З числа декількох відповідних кандидатур необхідно взяти до уваги передбачувану волю батьків, особисті прихильності підопічного, спорідненість з підопічним і віросповідання підопічного. Ще один обов'язок суду полягає в необхідності заслухати родичів або свояків підопічного, «якщо це можливо без значного затримання або невідповідних витрат» (§ 1779 (3)). Що ж до конкретних правил, дотримання яких є обов'язковим, то кожен німець зобов'язаний прийняти на себе обов'язки по опіці, для здійснення яких він обраний судом у справах опіки (§ 1786), якщо немає причин, що виправдують його небажання. Докладний перелік таких причин містить § 1786, іменований «Право на відмову». При неогрунтованій відмові бути опікуном все одно на нього покладаються, але тимчасово, обов'язки бути опікуном. До того ж суд у справах опіки вправі «спонукати особу, обрану опікуном, до прийняття обов'язків по опіці шляхом встановлення штрафу». Його дозволяється накладати з інтервалом не менше одного тижня. Разом з тим не дозволяється накладати більше трьох штрафів.

ЦУН допускає, по-перше, призначення декількох різних опікунів для спільного здійснення опіки (у разі розбіжностей між ними рішення приймає суд у справах опіки); по-друге, надає батькам право згадувати його в своєму заповіті; по-третє, дозволяє батькам запропонувати свою кандидатуру опікуна. Причому ця кандидатура може бути замінена без згоди особи, покликаній до опіки, тільки в певних випадках, перерахованих в § 1778.

Вартою уваги є особливість ЦУН в частині, що стосується опіки, як такої, а також існування кількох типів опікунів крім основного. У їх числі:

контролюючий опікун, в завдання якого входять контроль за основним опікуном і його підтримка під час укладання певних угод. Контролюючий опікун призначається при будь-яких обставинах. Якщо опіка не повинна здійснюватися декількома опікунами спільно, один з опікунів може бути призначений опікуном, контролюючим іншого (§ 1792 (3)). Контролюючим опікуном може бути управління у справах молоді (§ 1792 (1)). Опікун в особі управління у справах молоді, призначається, якщо фізична особа, що здатна здійснювати опіку, відсутня. Така опіка іменується «посадовою», різновидом якої є опіка, здійснювана управлінням у справах молоді в силу закону.

Таким чином, ЦУН досить повно висвітлює питання, пов'язані з опікою над неповнолітніми. Що ж до піклування над ними, то розд. 3 кн. 4 у вигляді доповнення передбачає «спеціальне піклування» (§ 1909), де сказано: «Особі, на яку розповсюджується батьківська

турбота або опіка, призначається піклувальник у справах, що викликають труднощі у батьків або опікуна».

Зокрема, піклувальник призначається для управління майном, яке зазначена особа набуває в разі смерті когось або яке йому буде безоплатно надано третьою особою за угодами між живими, якщо спадкодавець у заповідальному розпорядженні, а третя особа при наданні встановили, що батьки або опікун не повинні здійснювати управління майном. Спеціальне піклування «належить встановити також у тому випадку, якщо є умови для призначення опіки, проте опікун ще не призначений» (§ 19 093). Призначається піклування й над зачатого дитиною для дотримання його майбутніх прав тою мірою, якою ці права потребують охорони (§ 1912 (1)). Проте батьківські обов'язки з охорони зберігаються «неначебто дитина вже народилася» [2]. Отже, між поняттями «опіка» та «піклування» над неповнолітніми по ЦУН та СК України немає подібності.

Зосередившись на майновій стороні опіки над неповнолітнім, ЦУН досить докладно регламентує передумови встановлення опіки немайнового характеру. Саме тут чимало оригінальних, самобутніх рішень, глибоке вивчення яких може виявитися корисним для української науки, вдосконалення законодавства, правозастосування. Також це дає підстави для висновку про можливість запозичення позитивних напрацювань окремих країн в означеній сфері.

Список використаної літератури:

1. Нечаева А. М. Защита личных прав несовершеннолетнего гражданина в семейно-правовой сфере по Гражданскому Уложению Германии / Александра Матвеевна Нечаева // Государство и право. — 2011. — № 3. — С. 86-94.
2. German Civil Code. BGB [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p6013

АПАЛЬКОВА І. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день основним завданням для нашої країни є реформування судової системи та наближення до європейських стандартів, оскільки метою України — вступ до Європейського Союзу, а відповідно повноправним її членом.

Відповідно сучасні тенденції реформування системи судочинства спонукають звернути увагу на її найвищу інституцію – Верховний Суд, оскільки саме його правовий статус на сьогоднішній день є предметом багатьох дискусій.

Забезпечення кожному права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод при здійсненні правосуддя у цивільних справах на засадах верховенства права досягається, зокрема, шляхом забезпечення права на оскарження судового рішення та його перевірки судом вищестоящої інстанції, в тому числі Верховним Судом.

Сучасний стан судової системи України вже тривалий час зазнає неабиякої критики не тільки від представників юридичної спільноти, але й від суспільства загалом. Причин тому багато, серед них: високий рівень корупції, високий рівень завантаженості суддів, брак часу на вивчення суддею справи, правового матеріалу спору та відповідної судової практики, брак уніфікованої судової практики у певних категоріях спорів, брак досвіду у вирішенні певних категорій спорів, відсутність додаткової спеціальної освіти суддів, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, відсутність спеціалізації судів і, відповідно, стійкої та поглибленої спеціалізації суддів.

Стосовно змін до Цивільного процесуального кодексу України, то на теперішній час існує лише проект, що дещо ускладнює визначення правового статусу та компетенції Верховного Суду.

Аналізуючи за чинним ЦПК України коло осіб, які можуть бути суб'єктами права на звернення до Верховного Суду із заявою про перегляд судового рішення у цивільній справі, залежно від того, що стало підставою для такого звернення, можна поділити на 2 групи:

1) суб'єкти права на звернення до Верховного Суду у зв'язку із неоднаковим застосуванням судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм права; неоднаковим застосуванням судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права – при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності або встановленої законом компетенції судів щодо розгляду цивільних справ; невідповідністю судового рішення суду касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права;

2) суб'єкти права на звернення до Верховного Суду у зв'язку із встановленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом [1, с. 66].

Щодо ж стосується осіб, які не брали участі у справі, але коли суд вирішив питання про їх права й обов'язки. Відповідно, дані суб'єкти звертаються до суду з апеляційною чи касаційною скаргою саме тому, що суд вирішив питання про їх права й обов'язки, а отже вони мають особисту юридичну заінтересованість в результаті розгляду справи. Крім того, саме

за їх скаргою суд апеляційної чи касаційної інстанції відкриває апеляційне чи касаційне провадження у справі. Тобто своїми процесуальними діями дані особи безпосередньо впливають на виникнення цивільних процесуальних правовідносин з судом апеляційної чи касаційної інстанції. Таким чином, можна зробити висновок, що особи, які не брали участі у справі, коли суд вирішив питання про їх права й обов'язки, і які на цій підставі подавали апеляційну чи касаційну скаргу в цій справі, з моменту їх звернення до суду можна вважати особами, які беруть участь у справі. Не притягнення їх судом першої інстанції до участі у справі є наслідком не відсутності у них юридичної заінтересованості у цій справі, а помилкою суду, а тому така помилка не може впливати на правовий статус даних осіб та обмежувати їх процесуальні права.

Список використаної літератури:

1. Апалькова І.С. Перегляд судових рішень Верховним Судом України: Дис. ... канд. юрид. наук. — Одеса, 2015. — 200 с.

БУТ І. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ЩОДО ПРОВАДЖЕНЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТРЕТЕЙСЬКИМ РОЗГЛЯДОМ, ЗА ПРОЕКТОМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ № 6232 ВІД 23 БЕРЕЗНЯ 2017 РОКУ

Проектом Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232 від 23 березня 2017 року (далі — Проект) запропоновано викласти Цивільний процесуальний кодекс України (далі — ЦПК України) в новій редакції [1]. Грунтовні зміни, що пропонуються авторами законопроекту, стосуються впровадження ідей Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, в тому числі щодо розширення переліку категорій справ, які можуть розглядатися судами у спрощеному провадженні [2]. Передбачаються зміни і щодо проваджень в структурі цивільного процесу, пов'язаних з третейським розглядом. Так, Розділ VIII Проекту «Провадження у справах про оскарження рішень третейських

судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів» та Розділ IX «Визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів» передбачають розгляд в рамках одного провадження вимог, що стосуються рішень як міжнародних комерційних арбітражів, так і внутрішніх третейських судів, що в принципі є позитивним, з огляду на спільну правову природу даних юрисдикційних органів.

Так, ст.ст. 24–25 Проекту встановлено особливості визначення інстанційної підсудності: справи щодо оскарження рішень третейських судів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів розглядаються апеляційними судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом, а Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції. Такі зміни, як вважається, мають сприяти пришвидшенню вирішення питання щодо дійсності та законності винесеного третейського рішення та можливості його виконання в примусовому порядку, оскільки кількість судових інстанцій в цих категорії справ зменшується [3]. В той же час, Проектом пропонується відмовитися від неможливості оскарження в апеляційному порядку ухвали про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду (наразі може бути оскаржено лише ухвалу про відмову у видачі виконавчого листа, а належним способом захисту боржника у цьому випадку є звернення із заявою про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню), що дещо нівелює таке спрямування законодавця на якнайшвидше вирішення питання щодо звернення рішення третейського суду до примусового виконання шляхом зменшення кількості інстанцій, у яких може бути розглянута справа..

Частиною 8 ст. 458 Проекту вказано, що до постановлення ухвали за наслідками розгляду заяви про скасування рішення третейського суду, будь-яка сторона має право звернутись до суду з заявою про видачу виконавчого листа на виконання цього ж рішення та просити розглянути її спільно із заявою про скасування цього рішення в одному провадженні. Чинним цивільним процесуальним законодавством (ст. 126 ЦПК України), так само як і Проектом, передбачено можливість об'єднання в одне провадження кількох однорідних позовних вимог за позовами одного й того самого позивача до одного й того самого відповідача чи до різних відповідачів або за позовом різних позивачів до одного й того самого відповідача. Однак це стосується лише позовних вимог, такі вимоги мають бути однорідними та взаємовиключними, а сам термін «провадження» розуміється не як певна процесуальна форма розгляду справи, а як конкретна справа, передана на розгляд до суду.

Зі ст. 15 як чинного ЦПК України, так і Проекту, вбачається, що провадження про оскарження рішень третейських судів, про видачу

виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів є самостійними провадженнями в структурі цивільного процесу. На це вказує і врегулювання даних проваджень окремими главами ЦПК України і розділами Проекту. Оскільки оскарження рішення третейського суду та звернення третейського рішення до примусового виконання є самостійними непозовними провадженнями в рамках цивільного процесу, можливості їхнього об'єднання за чинним законодавством не передбачено. Хоча тісний зв'язок цих проваджень повинен передбачати і можливість одночасного розгляду обох заяв: оскільки заявник вимушений звернутися з заявою, спрямованою на примусове виконання третейського рішення, очевидно, що боржником рішення добровільно виконано не було і ймовірно буде ним оскаржуватись. Однак вбачається за доцільне не просто встановлення можливості об'єднання в одному провадженні розгляд вимог про скасування рішення третейського рішення та про надання дозволу на його примусове виконання, а об'єднання цих двох самостійних проваджень в рамках єдиного провадження. Це зумовлено схожою процесуальною формою розгляду таких заяв, особливим суб'єктним складом, а також тим переліком підстав, які мають наслідком скасування третейського рішення та відмову у наданні дозволу на примусове виконання рішення (частина підстав для скасування рішення третейського суду та підстав для відмови у видачі виконавчого документа є тотожними, а тому доцільним буде надання суду повноважень одночасно з відмовою у видачі виконавчого документа з таких підстав самостійно вирішувати питання про скасування третейського рішення повністю чи частково).

Розгляд справи про скасування рішення третейського суду відбувається за правилами спрощеного позовного провадження – ще однієї новели Проекту, тоді як для провадження щодо видачі виконавчого листа такої можливості не встановлено, хоча це було б логічним, адже ці провадження є подібними між собою як за суб'єктним складом, так і за переліком обставин, що підлягають встановленню, тому вбачається, що в цій частині положення щодо розгляду цих двох категорій справ в спрощеному порядку мають бути уніфіковані, особливо з огляду на те, що розгляд цих справ, як вказувалось вище, може об'єднуватися в рамках одного провадження.

Таким чином, Проектом пропонується як позитивні, так і доволі спірні зміни у регулюванні проваджень щодо оскарження рішень третейського суду та звернення їх до примусового виконання.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Проект Закону № 6232 від 23 березня 2017 року [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної

- Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 // Офіційний вісник України: офіційне видання. – 2015 – № 41. – Ст. 1267.
  3. Про розгляд апеляційних скарг на ухвали місцевих судів про видачу виконавчого листа на рішення третейського суду: Лист Третейської палати України до ВССУ № 173 від 14 травня 2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tretsud.aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=28.2008

ПОЛУНІНА О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Договір роздрібної купівлі-продажу – це договір, за яким продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його. Він може бути укладеним в усній, простій письмовій або електронній формі.

Окремої уваги заслуговує укладання договору роздрібної купівлі-продажу через мережу Інтернет у зв'язку з прийняттям Закону України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 року.

Інтернет-магазин став давно віртуальною торгівельною площею, де покупець у інтерактивній формі обирає необхідний товар та формує собі замовлення. Оскільки пропозиція укласти договір звернена до невизначеного кола осіб та включає всі істотні умови – предмет та ціну, це є публічна оферта. У тому випадку, коли продавець повідомляє на сайті більш конкретні відомості про товар, спосіб оплати і платіжних реквізитах, покупець може оплатити товар за вказаними реквізитами та повідомити продавцю адресу, за якою слід доставляти товар. Коли покупець користується для оплати кредитною карткою, тим самим він доказує продавцю свою платоспроможність, повідомляючи йому номер картки. Продавець може перевірити його рахунок в банку й надати покупцеві платіжний чек [1, с. 39]. Серед науковців давно обговорювалося питання, чи такий договір укладено в мережі Інтернет,

чи Інтернет є лише способом надання товару, аналогічним паперовому каталогу. З цього приводу Р.Б. Шишка та С.В. Резніченко виділяють дві основні точки зору: 1) вибір товарів в інтернет-магазині та формування замовлення є акцептом публічної оферти; 2) оформлення замовлення є зустрічною офертою, яку пропонує покупець [2, с. 109].

Наразі відсутні підстави, щодо точки зору окремих науковців, що електронний договір роздрібної купівлі-продажу укладається лише способом обміну документами за допомогою електронної пошти [3, с. 328-329].

Варто звернути увагу, що загальний порядок укладення договору закріплено ст. 638 ЦК України «договір вважається укладеним, якщо сторони у належній формі досягли угоди з усіх істотних умов договору» [4]. Оскільки Законом України «Про електронну комерцію» встановлено особливі вимоги щодо підписання електронних повідомлень, є нагальною необхідність привести норми ЦК України у відповідність з цими вимогами, зокрема, доповнити ч. 2 ст. 638 ЦК України нормами щодо належної форми вираження акцепту.

Також, так як акцептант не завжди впевнений, з ким він має справу, при укладенні електронного договору роздрібної купівлі-продажу постає також проблема встановлення особи оферента. Більшість споживачів, вступаючи у цивільні правовідносини, не мають ніякої уяви, з ким вони мають справу.

Водночас, у зв'язку з тим, що сторони не вступають в особистий контакт, а для підтвердження достовірності інформації необхідно лише використовувати такі технічні засоби, як пароль, PIN-код чи електронний підпис тощо, виникає проблема ідентифікації споживача. Хоча законодавець у ст. 8 Закону України «Про електронну комерцію» встановив обов'язок покупця, який приймає (акцептує) пропозицію іншої сторони щодо укладення електронного договору, повідомити про себе інформацію, необхідну для його укладення, малоімовірно видається можливість встановлення, наприклад, дієздатності особи, яка буде укладати такий договір.

Слід зазначити, що завдяки стрімкому розвитку комунікаційних технологій та з появою в цивільному обороті нових видів товарів, нових типів договорів і різноманітністю способів їх укладення, спостерігається підвищений інтерес до укладання договору роздрібної купівлі-продажу. Правила про роздрібну купівлю-продаж володіють обов'язковим характером і в першу чергу спрямовані на забезпечення інтересів споживачів, яких законодавець визначає як «слабку сторону», а для їх захисту слугують норми не тільки ЦК України, але також і законодавство про захист прав споживачів [5].

Отже, лібералізація законодавства в сфері регулювання електронного цифрового підпису, на нашу думку, має провадитися шляхом відмови від зайвих вимог до центрів сертифікації ключів та акредитованих центрів сертифікації ключів, які стримують розвиток відповідного ринку послуг в Україні та сприяють встановленню занадто високих цін,

які є надмірними для більшості продавців, що мають намір здійснювати електронну комерцію. Також вбачається необхідним запровадження принципу транскордонної інтероперабельності електронних цифрових підписів, передусім, через запровадження прийнятих у всьому світі стандартів криптографічного захисту інформації. Також вважаємо, що одночасне існування засвідчувальних центрів, центрального засвідчувального органу та контролюючого органу призводить до дублювання функцій у сфері надання електронних цифрових підписів, і лібералізація правового регламентування має полягати, зокрема, саме в звуженні кола перевіряючих органів.

Список використаної літератури:

1. Козьє Д. Электронная коммерция / Д. Козьє: пер. с англ. — М.: Издательско-торговый дом «Русская Редакция», 1999. — 288 с.
2. Цивільне право України: курс лекцій. У 6-ти т. Т. 5. Кн. 2. Договірне право: Ч. 1. Загальні положення та договори на передачу майна у власність / Р.Б.Шишка (керівник авт.кол.), Є.О. Мічурін та ін.; За ред. Р.Б. Шишки. — Харків: Еспада, 2006. — 336 с.
3. Степанов В.С. Договоры в сети Интернет: теория и практика / В.С. Степанов // Цивилистические записки. Выпуск 2. — М.: Статут, 2002. — 330 с.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356.
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // ВВР. — 1991. — № 30. — Ст. 379.

ПРИТУЛЯК В. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

СИСТЕМА АВТОМАТИЗОВАНОГО АРЕШТУ КОШТІВ ЗА ПРОЕКТОМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ»

Україні є демократичною та правовою державою, в якій діє принцип верховенства права. Ефективний судовий захист прав, свобод та інтересів особи, реалізація якого є неможливою без втілення принципу

верховенства права у життя є основною метою функціонування судової гілки влади. В той же час на теренах України відбуваються докорінні зміни у сфері правосуддя, що покликані вдосконалити систему захисту прав та охоронюваних законом інтересів особи. Ці зміни зачіпають не тільки безпосередньо систему цивільного судочинства, що наглядно демонструє подання на розгляд Верховної Ради України та визначення як невідкладного Президентом України проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (надалі – Проект Закону) [1], а й систему примусового виконання судових рішень, що у відповідності до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» (надалі – Закон) [2] є завершальною стадією судового провадження. Саме фактичне виконання прийнятих судом рішень свідчить про ефективність та дієвість судової гілки влади, а система автоматизованого арешту коштів покликана забезпечити оперативне накладення арешту на грошові кошти, які містяться на банківських рахунках відповідача, боржника. Як зазначено у пояснювальній записці до Проекту Закону (надалі – Пояснювальна записка) [3] прийняття цього закону сприятиме подоланню процесуальних проблем, які перешкоджають ефективному судовому захисту в Україні, зокрема і подоланню недосконалості, а подекуди – відсутності ефективних процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, які звертаються до суду.

В той же час, у прийнятому 02.06.2016 р. Верховною Радою України Закону України «Про виконавче провадження» не було передбачено жодних новацій у порядку накладення арешту на грошові кошти боржника у рамках виконавчого провадження. Наразі процедура накладення арешту на кошти відбувається наступним чином: у разі винесення судом відповідного рішення про накладення арешту на кошти, такий документ повинен бути спочатку фізично отриманий зацікавленою стороною, в подальшому переданий до приватного або державного виконавця. Виконавець спочатку виявляє рахунки боржника шляхом направлення запитів, надалі виносить відповідну постанову про арешт коштів боржника та направляє таку постанову простою кореспонденцією до фінансової установи, де такі рахунки відкриті до виконання, після чого власне і відбувається арешт коштів.

Натомість у Пояснювальній записці зазначається, що окрім основних змін до системи здійснення правосуддя Проектом Закону пропонується внести зміни до законів України «Про виконавче провадження», «Про банки і банківську діяльність» та запровадити систему автоматизованого арешту коштів, яка дасть змогу забезпечити оперативне (в межах кількох хвилин) виявлення грошових коштів, які належать відповідачу або боржнику, та накладення на них арешту згідно з судовим рішенням чи постановою виконавця, що має на меті унеможливлення приховати належні відповідачу або боржнику грошові кошти [3].

Відтак ст. 15 Проекту Закону передбачається, що у судах функціонує система автоматизованого арешту коштів, яка забезпечує оперативне накладення арешту на грошові кошти, що містяться на банківських рахунках та водночас є складовою частиною Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [4]. Проектом Закону визначається, що користувачами системи автоматизованого арешту коштів на банківських рахунках в суді є судді. Інформація щодо арешту коштів вноситься суддею (суддею-доповідачем — у разі колегіального розгляду справи) до системи автоматизованого арешту коштів на підставі відповідної ухвали суду, скріплюється його електронним цифровим підписом та підлягає кодуванню. Порядок та особливості функціонування системи автоматизованого арешту коштів визначається Положенням про систему автоматизованого арешту коштів, що затверджується Державною судовою адміністрацією України за погодженням з Міністерством юстиції України та Національним банком України. Наразі поки що жодних положень не розроблено, але підхід законодавця, що передбачає створення робочої групи у складі трьох відомств для розробки Положення вселяє оптимізм щодо функціональної розробленості та досконалості такої системи.

Також Проектом Закону опрацьовано порядок накладення арешту на кошти у разі забезпечення позову (ч.ч. 4-6 ст. 158) та відповідно припинення чинності такого арешту (ч.ч. 14, 15 ст. 155). Відповідні зміни, щодо запровадження та функціонування системи автоматизованого арешту коштів пропонується внести і до Закону України «Про виконавче провадження» (ст. 9-1, 48), де зокрема зазначається, що розпорядником та технічним адміністратором системи автоматизованого арешту коштів є Державна судова адміністрація України, а користувачами — судді, державні виконавці (на думку автора зазначення у Проекті Закону серед користувачів лише державних виконавців та позбавлення відповідного права користування системою приватних виконавців є технічною помилкою, яку вчасно помітять та внесуть відповідні доповнення). Причому забезпеченню достовірності даних, зазначених у відповідних записах у системі автоматизованого арешту коштів, вчинюваних суддями та виконавцями сприятиме обов'язок скріплення запису електронним цифровим підписом судді чи виконавця.

На думку автора запровадження системи сприятиме оперативному накладенню арешту на грошові кошти, що містяться на банківських рахунках відповідача, боржника та сприятиме в подальшому підвищенню авторитету судової влади та збільшить вірогідність фактичного втілення у життя судового рішення в подальшому.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного

- судочинства України та інших законодавчих актів»: Проект Закону України № 6232 від 23.03.2017 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
  3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
  4. Порошенко пропонує Раді запровадити автоматизований арешт коштів на банківських рахунках // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://galfinance.info/banki-i-fiansi/2017/03/28/poroshenko-proponue-radi-zaprovaditi-avtomatizovaniy-aresht-koshtiv-na-bankivskix-raxunkax/>

КАРПЕНКО Р. В.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА СТАТИСТИКИ ОСКАРЖЕННЯ І РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ У ПОРЯДКУ АПЕЛЯЦІЇ

Для аналізу статистичних показників оскарження і розгляду цивільних справ у порядку апеляції звернемо увагу на дані судової статистики, що були надані Відділом аналізу судової статистики та узагальнення судової практики Верховного Суду України, станом на 29 вересня 2016 р. [1]: до апеляційних загальних судів у I півріччі 2016 р. на розгляд усього надійшло 146 тис. [151,9 тис.] справ і матеріалів усіх категорій, що на 3,9 % менше, ніж у I півріччі 2015 р. У тому числі справ і матеріалів: кримінального судочинства – 86,1 тис. [87,6 тис.], що на 1,6 % менше; цивільного судочинства – 54,4 тис. [59,2 тис.], що на 8,1 % менше; про адміністративні правопорушення – 5,5 тис. [5,1 тис.], що на 6,4 % більше.

Щомісяця в середньому кожний суддя апеляційного загального суду (із розрахунку чисельності суддів за штатним розписом) отримував на розгляд по 16,7 [17,2] справ і матеріалів усіх категорій. Апеляційні суди (загальні, адміністративні, господарські) у I півріччі 2016 р. за апеляціями та апеляційними скаргами розглянули 192,9 тис. [221,7 тис.] справ і матеріалів усіх категорій (цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних та про адміністративні правопорушення), що порівняно з I півріччям 2015 р. на 13 % менше.

В апеляційному порядку скасовано і змінено 13 тис. [13,5 тис.] рішень у цивільних справах позовного та окремого провадження, що порівняно з I півріччям 2015 р. менше на 3,2 %; їх частка від кількості ухвалених місцевими загальними судами рішень становила 4,7 % [4,8 %]. Скасовано і змінено в апеляційному порядку 5,9 тис. [10,5 тис.] постанов в адміністративних справах, що на 43,5 % менше порівняно з I півріччям 2015 р.; проте їх частка від кількості тих, що ухвалені місцевими (окружними та загальними) адміністративними судами збільшилась і становила 14,6 % [12 %]. Апеляційні загальні суди за результатами скасування рішень місцевих загальних судів ухвалили 9,7 тис. [10 тис.] нових рішень у цивільних справах, що на 3,5 % менше, або 93,1 % [93,6 %] від кількості скасованих. В апеляційному порядку також скасовано і змінено 7,2 тис. [8,3 тис.] ухвал місцевих загальних судів, або 5,7 % [5,8 %] від кількості ухвалених; із них скасовано – 7 тис. [8,2 тис.].

За нововиявленими обставинами апеляційні загальні суди розглянули 160 [226] заяв щодо перегляду судових рішень у цивільних справах; задоволено 13 заяв, або 8,1 % [14,2 %] від кількості розглянутих; із них скасовано 13 рішень. Упродовж I півріччя 2016 р. апеляційні загальні суди за результатами розгляду апеляційних скарг на судові рішення місцевих загальних судів постановили 93 [92] окремі ухвали, що на 1,1 % більше. У тому числі на порушення норм права та помилки, яких припустилися суди першої інстанції, апеляційні загальні суди постановили 54 [46] окремих ухвали.

Отже, порівнюючи статистичні данні судової практики за 2015 та 2016 роки, можемо дійти до висновку, що показники скасування та змінення зменшилися: в апеляційному порядку скасовано і змінено 13 тис. [13,5 тис.] рішень у цивільних справах позовного та окремого провадження, що порівняно з I півріччям 2015 р. менше на 3,2 %; їх частка від кількості ухвалених місцевими загальними судами рішень становила 4,7 % [4,8 %].

З часу запровадження механізму апеляційного перегляду цивільних справ у судовій практиці апеляційної інстанції завжди актуальним було і залишається питання щодо меж розгляду справи апеляційним судом. Норма статті 303 Цивільного процесуального кодексу України «межі розгляду справи апеляційним судом» потребує значних змін та удосконалення. Цивільне процесуальне законодавство не визначає конкретних випадків застосування ч. 3 ст. 303 Цивільного процесуального кодексу України, як і не містить обов'язкових та факультативних підстав для скасування рішення, а лише покладається на так званий судовий розсуд (що найчастіше призводить до прийняття несправедливих рішень).

З огляду на обмежену можливість подання нових доказів до суду апеляційної інстанції, можна стверджувати про особливість оцінки доказів у цивільному процесі в суді другої інстанції. Особливістю

оцінки доказів у суді апеляційної інстанції є те, що суд повинен враховувати існуючі обмеження допуску в цивільну справу нових доказів, вирішуючи таким чином питання допустимості, що належить до критеріїв оцінки доказів.

Аналіз статистичних даних судової практики за 2015 та 2016 роки, можемо дійти до висновку, що показники надані Відділом аналізу судової статистики та узагальнення судової практики Верховного Суду України, станом на 29 вересня 2016 р. визначають: до апеляційних загальних судів у I півріччі 2016 р. на розгляд усього надійшло 146 тис. [151,9 тис.] справ і матеріалів усіх категорій, що на 3,9 % менше, ніж у I півріччі 2015 р. У тому числі справ і матеріалів: кримінального судочинства – 86,1 тис. [87,6 тис.], що на 1,6 % менше; цивільного судочинства – 54,4 тис. [59,2 тис.], що на 8,1 % менше; про адміністративні правопорушення – 5,5 тис. [5,1 тис.], що на 6,4 % більше.

Список використаної літератури:

1. Аналіз стану здійснення судочинства у I півріччі 2016 року (за даними судової статистики) [Електронний ресурс] – 2016. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>

ДРОГОЗЮК К. Б.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу, аспірант

SCREENSHOT ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У сучасний вік інформаційних технологій, переважна кількість різної інформації передається за допомогою соціальних мереж (Facebook, Twitter, Mixi, Ask.fm, Instagram, ВКонтакті). Більшість людей спілкується, вирішує робочі питання, отримує інформацію про успішність своїх дітей та інш. не через телефонні дзвінки, а у відомих месенджерах (Viber, WhatsApp, Telegram), що породжує збільшення випадків подання сторонами в якості доказів роздруківок матеріалів із зазначених Інтернет-джерел в судовій практиці.

Чинне процесуальне законодавство визначає, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Проте, за вимогою допустимості суд не може прийняти до уваги докази, які були одержані з порушенням порядку, встановленим законом. З врахуванням реалій сьогодення, одразу постає питання, чи не час

закріпити процесуальну процедуру отримання та прикріплення скріншоту сторінки в мережі «Інтернет» до доказової бази в цивільному процесі України?

Скріншот (англ. Screenshot) — термін запозичений з англійської мови, що означає знімок, отриманий комп'ютером та який показує в точності те, що бачить користувач на екрані монітора або іншого візуального пристрою виведення в конкретний момент часу.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в чинному процесуальному законодавстві України не закріплені визначення понять «скріншот» і порядок його використання як доказу рід час розгляду цивільних справ судами.

Проте, потрібно зазначити, що все ж таки деякі шляхи для залучення скріншотів як доказів, хоча й не первинних, все ж такі є. Наприклад, скріншоти, якщо вони роздруковані на папері та є нотаріально завіреними, приймаються за письмові докази. Нотаріус може завірити роздруковану сторінку сайту або електронного листа. Як показує практика, найбільша проблема — знайти нотаріуса, адже подібного роду послуги надають далеко не всі. Та й не кожна особа знає про таку можливість.

На такий вид джерел інформації в рівній мірі поширюються всі вимоги, що пред'являються до доказів, і в першу чергу — належність (можливість прийняття судом при розгляді та вирішенні справи тільки тих доказів, які мають для нього значення), а також допустимість, що було підкреслено вище.

Але все ж таки залишається проблема у ідентифікуванні особи, яка створила і розповсюдила певний електронний документ, що може бути доказом. Наступна проблема — як надійно і правильно зберегти і надати суду електронний доказ, адже його можна легко знищити або змінити [4]. Зрозуміло, що без правильної фіксації електронної документації в разі виникнення спору послатися на електронне листування не вийде. Адже при зверненні до судових інстанцій кожна з сторін спору повинна підтвердити свою позицію належними фактами.

На сьогодні, за умовою відсутності законодавчого врегулювання даного питання, якщо відсутні належні підтвердження того, що певна інформація дійсно була поширена (наприклад, електронний цифровий підпис) і її розміщення вчинене особою, до якої пред'явлено позов, то, на жаль, у більшості випадках такі матеріали розцінюються судами як неналежні докази та не приймаються судом до уваги [4].

Звичайно, існують випадки, коли суддя на власний розсуд перевіряє та оцінює скріншот сторінки у мережі «Інтернет», проте, це не є встановленою процедурою. На даний момент, у деяких судах відсутня технічна база для залучення та перевірки електронних доказів та скріншотів, зокрема, що є окремою проблемою в умовах сучасного технічного прогресу.

У урахуванням наведено вище, потрібно зазначити, що питання застосування скіншоту у цивільному судочинстві є доволі дискусійним та, безумовно, в умовах сьогодення, не може бути проігнорованим. Соціальні мережі, інформаційні технології займають все більше місце в повсякденному житті і майже кожна особа має свою сторінку в Facebook, Instagram та Вконтакті і, отже, судам слід враховувати сучасні тенденції розповсюдження інформації і — як наслідок, появу і визнання такого виду доказів як електронні. Звідси випливає необхідність законодавчого врегулювання процедури встановлення та залучення в якості доказів відповідної інформації з соц. мереж та інших Інтернет ресурсів, а також виробити законодавчі шляхи захищати права осіб у порядку цивільного судочинства з залученням даного виду інформації.

Список використаної літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40-42. — Ст. 492.
2. Про електронний цифровий підпис: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — N 36. — Ст. 276.
3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — N 36. — Ст. 275.
4. Ольга Томарова. Публікація в соціальній мережі як доказ в суді: практика і аналітика [Електронний ресурс] / Ольга Томарова. — 2014. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.legalshift.com.ua/?p=35>

ПОЛЮК Ю. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу

ЮРИДИЧНА ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ

Відповідно до положень Конституції України юрисдикція суду поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. При цьому межі юрисдикції не повинні розмиватися. Правосуддя у цивільних справах, яке є формою здійснення судової влади, має бути спрямоване на захист прав і свобод особистості. Однак, отримання цього захисту має бути не тільки доступним, а й максимально ефективним. Держава законодавчо забезпечує широку можливість звернення до суду, але це зовсім не означає, що будь-яка особа може, звернутись із будь-якою

справою до суду та порушити розгляд справи адже повинні бути додержані правила юрисдикції та підсудності.

Юрисдикція, яка визначає обсяг судового захисту, як елемент доступності правосуддя, має інтерпретуватися як «раціональна» судова юрисдикція, тобто така, яка, з одного боку, дозволяє кожній особі користуватися своїм правом на звернення до суду й відображає повноту судової влади, а з іншого боку, встановлює певну систему обмежень або, як їх можна назвати, «фільтрів» на стадії порушення справи для того, щоб не перевантажувати суди справами, вирішення яких не стосується сфери здійснення правосуддя або юрисдикції конкретного суду. Вимога «раціональності» юрисдикції впливає з резолюцій та рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи з питань забезпечення більш простого доступу громадян до ефективного правосуддя, у тому числі рекомендації № К (86) 12 від 16 вересня 1986 р. відносно заходів щодо недопущення та скорочення надмірного робочого навантаження на суди, яка передбачає необхідність не збільшувати, а постійно зменшувати кількість завдань, які не мають відношення до судового розгляду.

Таким чином, під «раціональною» цивільною юрисдикцією слід розуміти повноваження суду щодо здійснення правосуддя у цивільних справах, тобто розгляд усіх спорів про цивільні права й обов'язки, крім тих, які виключені законодавцем унаслідок міркувань доцільності з компетенції суду за умови існування ефективних механізмів їх захисту.

Систему «фільтрів» «раціональної» судової юрисдикції можна визначити за допомогою критеріїв, додержання яких є необхідним при зверненні до суду. При цьому всі критерії можна умовно поділити на дві групи: ті, які зовсім не дозволяють особі звернутися до суду, і ті, які не дозволяють особі звернутися до даного суду внаслідок допущеної помилки при виборі належної судової установи.

Уявляється, що для визначення критеріїв, які належать до першої групи, тобто тих, які взагалі не дозволяють особі звернутися до суду, слід, перш за все, проаналізувати саме право на звернення до суду, яке знайшло своє закріплення в ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) та зупинитися на питанні юридичної заінтересованості як передумови виникнення права на звернення до суду.

В процесуальній літературі розрізняються поняття юридичної та фактичної заінтересованості [1]. Юридичний інтерес служить підставою до вступу в процес, фактичний такою підставою не може бути. Потенційно будь-який фактичний інтерес може стати юридичним. Достатньо, щоб законодавець визнав за ним таке значення. Однак, поки цього немає, фактичний інтерес процесуально-правового значення не має.

Сутність юридичної заінтересованості полягає в тому, що рішення суду може безпосередньо вплинути на права й обов'язки особи, яка порушує процес або бере в ньому участь для захисту своїх прав або охоронюваних законом інтересів. При фактичній заінтересованості такі наслідки не настають.

Наведене щодо заінтересованості має не лише теоретичне, а й практичне значення. Прикладами неврахування судами України наявності заінтересованості в особи, яка звертається до суду, були справи, які порушувалися акціонерами від власного імені, однак спрямовані були на захист прав та інтересів акціонерних товариств, учасниками яких були такі акціонери. Наприклад, справа за позовом В. М. Барсука в інтересах О. В. Пабата, І. А. Грачова, І. А. Фрунзе, які є акціонерами ВАТ «Луганськобленерго» до Міністерства палива й енергетики України, Державного підприємства «Енергоринок», ВАТ «Луганськобленерго», СДП «Укрспецюст» МЮ України та Луганської філії СДП «Укрспецюст» про визнання недійсними прилюдних торгів (аукціону) з реалізації майна ВАТ «Луганськобленерго» [2] та інші справи. Однак фізична особа-акціонер за чинним законодавством не може звернутися до суду з позовом до посадових осіб акціонерного товариства або третіх осіб на захист порушених прав акціонерного товариства, акціонером якого він є, оскільки він не має юридичної заінтересованості та відповідно до ст. 3 ЦПК України (ч. 1 ст. 4 ЦПК України 1963 р.) не може бути визнаний суб'єктом права на звернення до суду [3]. До речі, такий висновок закріплений і в рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004. Так, у п. 2 резолютивної частини вищезазначеного рішення передбачено, що акціонер може захищати свої права й охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорювання чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства. Порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі й третіми особами, прав та охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом.

Аналіз наведеної норми дає підставу виділити два критерії, дотримання яких є необхідним при зверненні до суду, оскільки свідчать про наявність у особи права на звернення до суду: суб'єктний, який визначає суб'єктів права на звернення до суду, та об'єктний, який визначає об'єкти судового захисту.

Питання про роль заінтересованості в реалізації права на звернення до суду в процесуальній літературі є дискусійним. Одні вчені вважають заінтересованість особи, яка звертається за захистом своїх прав та інтересів, обов'язковою передумовою виникнення або умовою реалізації права на таке звернення до суду. Інші ж з різних підстав заперечують за юридичною заінтересованістю таке значення. Деякі науковці вважають, що за загальним правилом юридичний інтерес не є передумовою права на звернення до суду для осіб, які захищають свої права

й інтереси, за винятком тих випадків, коли органи й особи у випадках, встановлених чинним законодавством, звертаються за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб, а також у деяких категоріях справ, що виникають з публічно-правових відносин.

Уявляється, що заінтересованість, як уже зазначалося, слід розглядати як необхідну властивість суб'єкта, який реалізує своє право на судовий захист. Ця властивість безпосередньо впливає із сутності права на звернення до суду. Її відсутність тягне за собою неможливість подання особою позову та порушення цивільної справи, оскільки їй не належить право на звернення до суду.

Список використаної літератури:

1. Гукасян Р. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве / Р. Гукасян. — Саратов : Приволж. книжн. изд-во, 1970. — С. 39-40.
2. Справа № 2-1501/2001 р. // Арх. Старокиїв. район. суду м. Києва.
3. Ухвала Верховного суду України від 26.12.2001 р. у справі № 6-3994кc01 // Арх. Старокиїв. район. суду м. Києва; Ухвала Верховного Суду України від 26.12.2001 р. у справі № 6-3994кc01 // Арх. Старокиїв. район. суду м. Києва.

СОЛОМАХІНА О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри цивільного процесу

ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЙОГО СУБ'ЄКТИ

На сьогоднішній день у ході правової реформи більшість інститутів цивільного процесу змінюють свій сенс, проте є інститути які на сьогоднішній день, незважаючи на тривалий період часу є досі актуальними, а саме інститут окремого провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 234 ЦПК України окреме провадження — це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи підсудності не оспорюваних прав.

Таким чином окреме провадження є непозовним видом провадження, яке має самостійний предмет захисту. Таким предметом є інтерес особи, яка звертається із заявою до суду. Разом з тим не кожен інтерес особи буде предметом судового захисту в порядку особливого провадження, оскільки інтерес особи, яка охороняється законом, визначається

в певних юридичних фактах, які можуть бути встановлені судом. У порядку окремого провадження можуть розглядатися справи про:

1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визначення фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;

2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;

3) визначення фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;

4) усиновлення;

5) встановлення фактів, що мають юридичне значення;

6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;

7) визначення спадщини від померлого;

8) надання особі психологічної допомоги в примусовому порядку;

9) про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;

10) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб (ч. 2 ст. 234 ЦПК України).

Крім того, в порядку окремого провадження можуть бути розглянуті справи про:

а) надання права на шлюб;

б) розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей;

в) за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі;

г) встановлення режиму окремого провадження за заявою подружжя;

д) інші справи у випадках, встановлених законом (ч. 3 ст. 234 ЦПК України).

Отже, окреме провадження характеризується своїми особливостями, які притаманні тільки даному провадженню. Такими особливостями є: а) окреме провадження починається подачею заяви в суд; б) наявністю заявника і заінтересованої особи, оскільки у такому провадженні сторони відсутні; в) предметом судової діяльності; г) обособленою деталізацією внутрішніх процесуальних правовідносин, у яких є відсутність змагальності та меж судового розгляду.

Таким чином, кожна справа окремого провадження, з процесуальної точки зору, характеризується своєю обособленою самостійністю.

Правове становище суб'єктів в окремому провадженні, характеризується певними ознаками і цим різняться між собою. З урахуванням даних обставин можна провести групування суб'єктів окремого виробництва за направленням їх волевиявлення щодо об'єкта захисту.

Так, до першої групи суб'єктів, які особисто звертаються до суду за захистом своїх інтересів, необхідно віднести осіб у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності (ст. 242 ЦПК України); відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі (ч. 1 ст. 260 ЦПК України); розкриття банком

інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб (ч. 1 ст. 289 ЦПК України); усиновлення (ч. 1 ст. 254 ЦПК України); про надання права на шлюб (ч. 3 ст. 234 ЦПК України); про розірвання шлюбу за заявою подружжя, які мають неповнолітніх дітей (ч. 3 ст. 234 ЦПК України); про встановлення режиму окремого проживання подружжя (ч. 3 ст. 234 ЦПК України).

До другої групи суб'єктів у справах особливого провадження відносяться суб'єкти, які звертаються до суду з метою захисту своїх інтересів поєднуючи їх із захистом інтересів інших фізичних осіб: справи про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою (ст. 249 ЦПК України); обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи (ст. 237 ЦПК України).

До третьої групи суб'єктів у справах особливого провадження відносяться суб'єкти, які звертаються до суду з метою захисту інтересів невизначеного кола осіб: справа про визнання спадщини від померлого (ст. 277 ЦПК України).

До четвертої групи суб'єктів відносяться суб'єкти, які звертаються до суду, поєднуючи свій службовий інтерес з інтересом особи, в інтересах якої вони звертаються до суду у справах про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (ч. 2 ст. 281 ЦПК України); надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку (ч. 2 ст. 281 ЦПК України).

До п'ятої групи належать суб'єкти, які звертаються до суду з метою відновлення правовідносин. До таких справ належать справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення (ст. 256 ЦПК України).

Окремою групою в окремому провадженні виступають зацікавлені особи.

Процесуальний статус зацікавленої особи можна порівняти з контролером, який стежить за тим, щоб в ході судового розгляду заяви не було порушено її особистих прав чи інтересів, оскільки заявники шляхом встановлення певного юридичного факту можуть втручатися у вже сформований коло інтересів зацікавлених осіб.

Яким же чином визначається коло зацікавлених осіб?

При визначенні кола зацікавлених осіб слід враховувати їх юридичний інтерес не тільки особистого і майнового характеру, але і те, що в окремих випадках має державний і правовий характер.

Участь заінтересованих осіб у справах окремого провадження, носить практичну спрямованість, хоч пояснення зацікавлених осіб і не є доказами по справі, вони сприяють розширеному розуміння судом фактичних обставин справи, усуваючи таким непорозуміння між ними та заявниками.

Отже, заінтересовані особи у справах окремого провадження свій приватний інтерес.

Яким же чином зацікавлені особи здійснюють захист свого приватного інтересу в справах окремого провадження?

Процесуальне становище заінтересованих осіб навіть при їх активній процесуальній позиції не дає їм реальної можливості здійснювати безпосередньо свій захист у судовому засіданні, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 57 ЦПК України пояснення зацікавлених осіб не включені в перелік засобів доказування, а тому їх пояснення не є доказами по справі і відповідно з цим суд не має права посилається їх пояснення. Вони розглядаються судом як певна інформація про ті чи інші події або обставини, які необхідно перевірити і дати їм відповідну оцінку.

В той же час ні закон, ні роз'яснення Постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» від 31 березня 1995 р. не дають роз'яснень щодо розмежування правового становища заявників і заінтересованих осіб.

З урахуванням даних обставин є необхідність в такому розмежуванні та визначенні правового становища цих суб'єктів в окремому провадженні. У цій частині С.Я. Фурса зазначає, що заявники, звертаючись до суду, мають свій особистий юридичний інтерес, який в подальшому їм ще потрібно втілити в життя у вигляді судового рішення. Зацікавлені особи вже знаходяться в певному стані і на момент судового розгляду вже мають такі права. Такий погляд вченого підтверджується об'єктивно. Заінтересованими особами у справах особливого виробництва можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, які мають особистий чи громадський інтерес, який безпосередньо або опосередковано пов'язується з наслідками розгляду справи і може мати як позитивні, так і негативні наслідки для таких осіб.

Таким чином, право на звернення досуду у справах окремого провадження є персоніфікованим, як і сам предмет розгляду таких справ. Звернення до суду із заявою у справах особливого провадження заради звернення, не буде мати ніяких процесуальних наслідків.

Список використаної літератури:

1. Цивільно-процесуальний кодекс України (ч. 2 ст. 57, ч. 1 ст. 234, ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 234, ст. 237 ст. 242, ст. 247, ст. 256, ч. 1 ст. 260, ст. 277, ч. 2 ст. 281).
2. Цивільний Кодекс України (ст. 1262).
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» від 31 березня 1995 р.
4. Наковий практичний посібник «Цивільний процес України» Фурса С.Я (стр. 68).

ВИДИ АПЕЛЯЦІЙ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Право на апеляційний перегляд справи являється вагомим чинником отримання законного та обґрунтованого рішення. Право на перегляд в апеляційному порядку судових рішень, що не вступили в законну силу, закріплено на конституційному рівні та вважається складовою права на судовий захист. Однак, неможливо розглядати інститут перегляду судових рішень в апеляційному порядку без дослідження видів апеляції в цивільному процесі. Цивільний процесуальний кодекс України (далі ЦПК) не закріплює чітких видів апеляції, але аналіз його норм надає можливість виділити повну та неповну апеляцію.

Частини 1 і 2 ст. 303 ЦПК України закріплюють загальні правила перевірки апеляційним судом законності та обґрунтованості рішень суду в межах доводів апеляційної скарги та заявлених у суді першої інстанції вимог. Дослідження доказів апеляційним судом відбувається у випадках коли суд першої інстанції досліджував їх з порушенням порядку, неправомірно відмовив у їх дослідженні або якщо неподання до суду першої інстанції доказів було зумовлено поважними причинами.

Стаття 295 у частині 2 ЦПК України зазначає, що при оскаржуванні судового рішення слід зазначати в чому саме полягає незаконність та необґрунтованість судового рішення. Крім того, обов'язково зазначаються нові обставини, що підлягають встановленню, докази, що підлягають дослідженню чи оцінці та обґрунтування поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції, заперечення проти доказів, використаних судом першої інстанції.

Однак, ч. 3 і ч. 4 ст. 303 не обмежує апеляційний суд доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права та якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилась очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду у справах окремого провадження, таке рішення буде перевірено в повному обсязі.

Тобто, при неповній апеляції, апеляційний суд переглядає справу на підставі фактичних обставин справи, що були предметом дослідження у суді першої інстанції та на які вказували скаргники у апеляційній скарзі.

При повній апеляції особам, які беруть участь у справі, дозволяється пред'являти в апеляційний суд разом із фактами і доказами, які вже були предметом розгляду суду першої інстанції, нові факти і докази. В такій

ситуації апеляційні суди, що діють за принципом повної апеляції, не вправі повертати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, а зобов'язані самі ухвалювати рішення по суті. Апеляція в даному випадку має за мету не тільки виправлення упущень суду, але й усунення помилок навмисних або ненавмисних самих сторін [1, с. 856].

З урахуванням останніх змін, що були внесені під час реформування судової системи, слід визнати, що при перевірці прийнятих у справі рішень має місце повна апеляція, а при перевірці в апеляційному порядку ухвал — неповна апеляція [2, с. 546].

Як вбачається із наведеного, порядок розгляду справ при повній і неповній апеляції має певні відмінності. Неповна апеляція в першу чергу свідчить про перевірку апеляційним судом рішення суду першої інстанції і при певних умовах перегляд справи по суті, а повна апеляція направлена на повторний перегляд справи по суті, тобто поряд з перевіркою правильності винесеного рішення, здійснюється новий (повторний) розгляд справи.

При повній апеляції апеляційний суд досліджує фактичну сторону справи у повному обсязі, тобто здійснює ті ж самі дії, пов'язані з дослідженням обставин справи і оцінкою доказів, що й суд першої інстанції. В даному випадку має місце повторний новий розгляд справи, який здійснюється в апеляційному суді.

Завдання апеляції — надати гарантію справедливості рішенням на реалізацію права на судовий захист тому, перевагами повної апеляції можна вважати, що факт подвійного розгляду дає змогу усунути помилки та забезпечується дотримання законності, адже вища інстанція наділена більшою судовою владою. До недоліків повної апеляції слід віднести зловживання правами з боку учасників процесу щодо надання доказів та зниження ролі суду першої інстанції (суди дублюють один одного). Та варто зауважити, що обмеження повноважень апеляційного суду призводило до скасування рішень касаційною інстанцією.

Неповна апеляція відповідає принципу змагальності та дисциплінує учасників судового розгляду, змушуючи їх надавати всі докази до суду першої інстанції. Однак, умови можливості прийняття апеляційною інстанцією до розгляду нових доказів мають бути вичерпно деталізовані в законі (поважність причин неподання доказів).

Підсумовуючи, можна зазначити, що за нормами діючого цивільного процесуального законодавства, в Україні діє як неповна апеляція так й в окремих випадках повна апеляція.

Список використаної літератури:

1. Курс цивільного процесу : підручник /В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 1352 с.
2. Цивільний процес України: підручник / За заг. ред. д.ю.н. проф. Р.М. Мінченко — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. — 720 с.

ПРОБЛЕМАТИКА ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Норми щодо регулювання інституту забезпечення доказів відомі законодавству що діяло на території сучасної України з давніх часів. Так наприклад «Околиця (сусіди), на вимогу позивача або по вказівці сока, оглядали «шкоду» (заподіяний збиток), а потім брали участь у гонінні сліду» [1, с. 666-667].

Пізніше, з розвитком суспільства, державності, економічного обороту, методів та прийомів доказування інститут забезпечення доказів у своєму розвитку набував нових ознак, способів та прийомів його використання в рамках процесу доказування у цивільних справах.

Суттєвий вплив на становлення досліджуваного інституту справив принцип змагальності, який обумовив необхідність сторонам доводити свою позицію на основі доказів, за пасивної ролі суду. Одним з визначальних етапів розвитку законодавства в цьому контексті стало прийняття Статуту цивільного судочинства 1864 р.

Статтями 336, 337 вищевказаного документу, передбачався обов'язок позивача довести свій позов (як вбачається доказами), відповідач в свою чергу зобов'язаний довести свої заперечення. Суд не збирає докази, або «справок» а засновує своє рішення виключно на доказах сторін [2].

Таким чином, зважаючи на змагальну форму судочинства, неабиякого значення набуває процес збору та пред'явлення до суду доказів, які підтверджують факти, як підставу вимог та заперечень сторін.

Проте, зобов'язані особи не завжди можуть подати до суду докази в силу об'єктивних причин. Так, важливий свідок може стати недосяжним через певний час, особи можуть бути не в змозі подати докази в силу того, що вони знаходяться в іншій особі, тощо.

Для допомоги зобов'язаним особам таких випадках приходиться спеціальний механізм — забезпечення доказів.

Чинний Цивільний процесуальний кодекс України (Далі по тексті — ЦПК) не містить визначення цього інституту. Немає єдиного розуміння сутності цього інституту і серед науковців, що дозволяє говорити про складність його осягнення, та не до кінця розкритий потенціал.

В наші дні науковцями пропонується значна кількість визначень сутності забезпечення доказів. Наприклад В.В. Комаров подає забезпечення доказів, як — заходи, спрямовані на збереження відомостей про обставини справи, коли є підстави припускати, що використання цих

відомостей у подальшому може стати утрудненим або неможливим (від'їзд свідка у тривале закордонне відрядження, втрата якостей речі тощо.) Забезпечення доказів віднесено до виключної компетенції судів [3, с. 495].

Забезпечення доказів, це вжиття судом термінових заходів до закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх, як доказів при розгляді цивільних справ — вважає М.Й. Штефан [4, с. 292].

Різноманітність таких визначень породжує значну кількість невизначеностей у можливостях та межах застосування інституту забезпечення доказів в процесі доказування. Така ситуація, як показує практика, досить часто призводить до невірної застосування досліджуваного інституту.

ЦПК України регулюючи процес забезпечення доказів, в свою чергу, містить певні неузгодженості та проблеми регулювання. Так зміст ст. 133-135 ЦПК породжує значну кількість питань. Чи має місце застосування інституту щодо ситуацій котрі вже мають місце, чи їх регулювання зосереджується на ситуаціях, котрі виникнуть в майбутньому? Як співвідносяться між собою заява про забезпечення доказів, та заява про витребування доказів? Чи виконує встановлений порядок забезпечення доказів його цілі та завдання ефективно? Чи достатнім потоком є три дні для подачі позовної заяви до суду? Чи є необхідним повідомляти сторони та інші особи які беруть участь у справі про розгляд заяви про забезпечення доказів, чи це є невиправданим, та таким, що затягує розгляд справи?

Ці питання, беззаперечно є важливими, окремі дослідники вже пропонували відповіді на деякі з них. Так важливими в цьому контексті є праці О.Бадили. С.Я. Фурси, та інших, які вказували на особливості способу допиту свідків, можливості забезпечення доказів нотаріусами, проблеми термінів виконання дій щодо забезпечення доказів, тощо [5, с. 95-121; 6. с. 103-106]. Однак здебільшого, ці праці висвітлюють лише певні аспекти проблематики.

Не вирішуються підняті запитання і в рамках реформи цивільного судочинства, яка набирає обертів в даний час.

Отже подальше ґрунтовне та комплексне дослідження інституту забезпечення доказів є дуже актуальним та важливим на сучасному етапі розвитку науки та цивільного-процесуального законодавства в контексті його ефективності, доступності, своєчасності, тощо, що буде предметом нашого дослідження в майбутньому.

Список використаної літератури:

1. Стецюк Р.Б. Досудова стадія юридичного процесу в Давньоруській державі / Р.Б. Стецюк // Форум права. — 2012р. № 2. — С. 665-669.

2. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на кои они основаны. Часть первая [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/115/107.html#img108>
3. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за редакцією В.В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 1352 с.
4. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. — 624 с.
5. Фурса С.Я. Цюра Т.В. Докази і доказування у цивільному процесі: науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки) / С.Я. Фурса, Т.В. Цюра — К.: Видавець Фурса С.Я., КНТ, 2005. — 256 с.
6. Бадила О. О. Актуальні проблеми забезпечення доказів у цивільному процесі України: необхідність законодавчої регламентації / О.О. Бадила // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. — 2014. — № 1 (99). — С. 103-106.

УСТЮШЕНКО С. Е.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу

ПОВЕРНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ

Відповідно до статті 7 Закону України «Про судовий збір» сплачена сума судового збору повертається за ухвалою суду в разі:

- 1) зменшення розміру позовних вимог або внесення судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом;
- 2) повернення заяви або скарги;
- 3) відмови у відкритті провадження у справі;
- 4) залишення заяви або скарги без розгляду (крім випадків, якщо такі заяви або скарги залишені без розгляду у зв'язку з повторним не-прибуттям позивача або за його клопотанням);
- 5) закриття провадження у справі.

У випадках, установлених пунктом 1, судовий збір повертається в розмірі переплаченої суми; в інших випадках, — повністю [1].

У разі виникнення підстави для повернення судового збору, його повернення здійснюється відповідно до Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 № 845. Зазначеною постановою визначено механізм виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ, прийнятих судами, а також іншими державними органами, які відповідно до закону мають право приймати такі рішення [2].

Повернення сплаченої суми судового збору здійснюється в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної фінансової політики.

Листом Державної судової адміністрації України від 08.11.2016 р. № 11-8060/16 «Про подання на повернення коштів помилково сплаченого судового збору» зазначено, що Постановою Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2011 р. № 106 «Деякі питання ведення обліку податків, зборів, платежів та інших доходів бюджету» одним з органів, що контролює справляння надходжень бюджету за кодом бюджетної класифікації 22030000 «Судовий збір та надходження від звернення застави у дохід держави» визначено суди загальної юрисдикції.

Тобто подання на повернення коштів помилково зарахованого судового збору до органу Державної казначейської служби України повинно здійснюватися судами.

Відповідно до зазначеного суди повинні здійснювати контроль не тільки за надходженням коштів судового збору до державного бюджету та за їх поверненням платникам.

Варто зазначити, що 08.11.2016 р. набрав чинності наказ Міністерства фінансів України від 19.09.2016 р. № 827 «Про затвердження Змін до Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів», затверджено Подання на повернення помилково або надміру зарахованих до бюджету зборів, платежів та інших доходів бюджету, яке надається платнику органом, що контролює справляння надходжень бюджету (тобто місцевими загальними судами Одеської області) [3].

Повернення помилково або надміру зарахованих до бюджету податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджетів здійснюється за поданням органів, що контролюють справляння надходжень бюджету. Подання надається до органу Державної казначейської служби України за формою, передбаченою відповідними спільними нормативно-правовими актами Державного казначейства України та органів, що контролюють справляння надходжень бюджету, з питань повернення помилково або надміру зарахованих до бюджету коштів, або в довільній формі на офіційному бланку установи, за підписом керівника установи або його заступників відповідно до їх компетенції з обов'язковим зазначенням такої інформації:

- 1) обґрунтування необхідності повернення коштів з бюджету;
- 2) найменування (П. І. Б.) платника;
- 3) ідентифікаційного коду за ЄДРПОУ або реєстраційного номера облікової картки платника податків з ДРФО, або серії та номера паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті);
- 4) суми платежу, що підлягає поверненню;

5) дати та номери розрахункового документа, який підтверджує перерахування коштів до відповідного бюджету.

Подання в довільній формі надається платником до органу органу Державної казначейської служби України разом із його заявою про повернення коштів з бюджету та оригіналом або копією розрахункового документа (квитанції, платіжного доручення тощо), який підтверджує перерахування коштів до бюджету.

Таким чином, у разі виникнення підстави для повернення судового збору за ухвалою суду його повернення здійснюється відповідно до Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 р. № 845, а у разі інших підстав, які не перераховані у ст. 7 Закону України «Про судовий збір», в тому числі сплати судового збору без подальшого звернення до суду і відповідно відсутності підстав для ухвалення судового рішення з питання повернення судового збору, кошти повертаються відповідно до Порядку затвердженого наказом Державної казначейської служби України від 10 грудня 2002 року № 226.

Список використаної літератури:

1. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 року № 3674-VI VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 14. — Ст. 87.
2. Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників: постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 року № 845 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 61. — Ст. 2431.
3. Про затвердження Змін до Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів: наказ Міністерства фінансів України від 19.09.2016 № 827 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 86. — Ст. 2818.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

ПОДЦЕРКОВНИЙ О. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права і процесу,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ПРО СИСТЕМНІ ВАДИ ПРОЕКТУ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ

Внесений у Парламент проект Господарського процесуального кодексу містить системні вади, що здатні істотно ускладнити становлення ефективного економічного правосуддя в Україні (законопроект № 6232 от 23.03.2017 р.).

1. Проект зареєстрований у Верховній Раді без попереднього публічного обговорення, без прозорих концептуальних розробок і врахування думки науковців з господарського процесу. Зокрема, не пояснено, які конкретно норми чинного ГПК України застаріли, як саме нові інститути дозволять господарському процесу бути ефективнішим.

2. Скасовується компактний і гнучкий процесуальний кодекс, що забезпечував найкращі показники судочинства навіть у напівзруйнованій судовій системі. Обсяг нового кодексу збільшено втричі, що неодмінно викличе проблеми у правозастосуванні. При цьому спостерігається зайва деталізація, текстуальна багатозначність. З'явилися нові різночитання там, де їх не було, і суперечності багатьох процесуальних новел.

Проект кодексу виглядає «дітищем» політики нормативної інфляції, яка, подолавши небагато проблем, створює безліч нових, обтяжує людину бюрократичними процедурами, при яких правомірна поведінка є винятком, а економічний сенс закону втрачається в ідеальних правових конструкціях

Зокрема, далекими від визначеності виявилися положення про юрисдикцію господарських судів (ст. 21 проекту). Громіздкість формулювань, нечіткість деяких понять, наприклад таких, як «похідність» одних відносин від інших, численні винятки із загальних правил

неминуче призведуть до неоднакового правозастосування й продовження конкуренції юрисдикцій.

3. В проекті ГПК повною мірою збережена радянська модель судочинства, коли суд зобов'язаний установлювати об'єктивну істину в справі. Про це свідчить така підстава для оскарження будь-якого рішення господарського суду, як неповне встановлення обставин, що мають значення для справи (ст. 278 проекту). При цьому з компетенції госпсуду виключаються функції щодо збирання доказів і встановлення цих самих обставин. Це не тільки глибоко суперечливо, а й анахронічно. Адже в юридичній літературі доведено, що принцип абсолютної істини є неприйнятним для цивілізованого правосуддя, тим більше для професійного господарського процесу, де кожна зі сторін зобов'язана довести існування обставин, на які вона посилається в обґрунтування своїх вимог.

4. Впровадження показань свідків у господарському процесі, спір-на сама по собі, порушує процесуальні основи цього інституту. Йдеться про те, що модифікація інституту свідка перетворилося у неприпустиме спрощення. Зокрема, пропонований порядок оформлення заяви свідка в нотаріальному порядку без участі обох сторін має чимало недоліків. У цивілізованих країнах, де передбачена можливість подібного афідевіту, процедура отримання показань свідка поза судовим слуханням застосовується тільки у випадках, коли свідка неможливо викликати в судові засідання. Вимагається також присутність обох сторін, права на формулювання запитань, фіксації порушень процедури тощо. У проекті ГПК немає жодної з відповідних гарантій, а процедура розрахована тільки на показання «зацікавлених» осіб. Це створює ризик затягування справ і маніпулювання доказовою базою недобросовісними учасниками процесу.

5. Проект ГПК не вирішує наявні проблеми правозастосування потенційним інструментарієм. Зокрема, попри передбачену в ст. 124 Конституції можливість закріплення у законі обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів, проект ГПК не деталізує цієї норми (наприклад, для спорів з приводу перевезення вантажів, розірвання або зміни договору, застосування санкцій тощо, що є гостро необхідним), а обходиться лише бланкетним відсиланням до можливості встановлення такого обов'язку в іншому законі (ст.20 проекту). При цьому недотримання досудового порядку врегулювання спору, передбаченого в договорі, взагалі не згадується серед підстав повернення позовної заяви (ст. 175). Таким чином, проект ГПК лише декларує, але не встановлює актуальних процедур досудового врегулювання.

6. Недосконалість проекту ГПК можна чітко простежити у вимозі щодо ведення всіх судових справ у електронному вигляді. Тут слід чекати серйозні проблеми правореалізації. Адже численні труднощі з електронним декларуванням продемонстрували неготовність технічної сторони переведення державних справ у електронну форму. Пропонована

форма електронного документообігу не тільки не відпрацьована в експериментальному порядку, а й не може вважатися абсолютно зручною. Очевидними видаються значні витрати судів на друк документів, затримки в слуханнях справ через збої системи, складнощі попередньої оцінки достовірності доказів тощо.

7. Проект запроваджує інститути, які за багато років існування в інших процесах не довели своєї ефективності. Мова йде про наказне провадження, яке є малорезультативним, але процесуально витратним у цивільному процесі.

В цілому проект ГПК більше схожий на підручник права, ніж на документ, який можна застосовувати на практиці.

Проект ГПК не тільки не дозволяє оперативного розглядати справи, а й уможливорює істотні порушення принципів змагальності та неупередженості процесуального порядку.

Проект ГПК ламає простоту, оперативність і зрозумілість спеціалізованого судочинства на догоду неапробованим правовим конструкціям.

Під удар від такого впровадження потрапляє вся економіка, для якої господарські суди є юрисдикційним інфраструктурним елементом і останнім рубежем, що захищає суб'єктів господарювання від рейдерського поділу власності й правового хаосу.

Отже, проект ГПК не може бути підтримано на науковому рівні.

НИКОЛЕНКО Л. М.

Маріупольський державний університет,
професор кафедри права та публічного адміністрування,
доктор юридичних наук, професор

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Україна проголосила курс на інтеграцію до Європейського співтовариства та наближення української правової системи до європейських та світових стандартів, тому введення до законодавства України положень, які певний час існують у міжнародному законодавстві, є одним із важливих кроків до реалізації цієї мети. В умовах реформування судочинства, посилення процесів гармонізації та зближення національного законодавства з європейським правом в сфері судової діяльності необхідно запропонувати дієві інструменти захисту прав та охоронюваних законом інтересів громадян та суб'єктів господарювання. Судова реформа, яка проводиться в Україні повинна бути спрямована

не тільки на підвищення рівня захисту визначених осіб, але й як стимул для справедливого та ефективного розгляду справ. Дезорганізація законодавчих актів, неповнота і застарілість норм, а також, невідповідність окремих складових судової системи таким сучасним європейським якостям, як: доступність правосуддя, інституціональна незалежність, безпристрасність в матеріальному та процесуальному аспектах, розумність строків, справедливість та ефективність, розширення диспозитивних і змагальних засад, активізація суб'єктів та зниження активності господарських судів, вказують на необхідність удосконалення господарського процесуального законодавства. До традиційних правових проблем тут додається новий виклик, що зумовлений глобалізаційними та євроінтеграційними процесами. Саме тому необхідно спрямувати зусилля на пошук найоптимальніших шляхів посилення ефективного та справедливого судового розгляду.

Сьогодні на обговоренні фахівців знаходиться проект № 6232 Господарського процесуального кодексу України (далі – проект ГПК України). Взагалі проект можливо охарактеризувати, як певний крок до удосконалення господарського процесу, але при ретельному аналізі, деякі положення викликають заперечення.

Наприклад, стосовно Глави 4 проекту ГПК України «Врегулювання спору за участі судді». Глава містить норми, які передбачають можливість врегулювання спору за участі судді за згодою сторін до початку розгляду справи по суті (ст. 187). При аналізі статті можливо зробити висновок, що норми спрямовані на вирішення спору до розгляду у суді, тобто метою є розвантаження суддів, але справа вже знаходиться у суді. Тому про розвантаження суддів, можливо говорити до того як справа потрапила до суду. Про проведення процедури врегулювання спору за участі судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі (ст. 188). Під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, направлені на мирне врегулювання сторонами спору (ст. 189). Тобто, якщо проаналізувати всі статті Глави 4 проекту ГПК України, то можливо зробити висновок, що це начебто медіація, але за складеною міжнародною практикою цей процес не можна віднести до медіації.

В Україні розроблений проект Закону України «Про медіацію». Він ще не прийнятий Верховною Радою України, але тривалий час знаходився на обговоренні та практично всі суперечливі положення усунуто. Тому виникає питання стосовно необхідності впровадження інституту медіації у господарському процесі при відсутності загального законодавчого акту щодо медіації. Згідно проекту Закону України «Про медіацію», медіація – це альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються

в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору. Тобто врегулювання спору за допомогою медіації можливо за межами суду, суддя не може бути медіатором. Медіатор — це незалежний посередник, який допомагає сторонам спору у його вирішенні шляхом медіації. Медіатор не може бути представником державних органів, тим більш він не може бути суддею.

Медіатор не вирішує конфлікт між сторонами, не постановляє обов'язкове для них рішення і не пропонує якихось варіантів вирішення спору. Сторони розробляють варіанти врегулювання спору на підставі власних інтересів та потреб. За проектом ГПК України у статті 189 зазначено, що суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору, що суперечить сутності медіації.

На підставі вищезазначеного можливо зробити висновок, якщо пропонуються нові інститути для застосування у господарському процесі, то вони повинні бути аргументованими та їх метою повинна бути спрямованість на ефективне вирішення господарського спору, захист прав та охоронюваних законом інтересів визначених осіб. Сутність інституту, який запропонований у Главі 4 проекту ГПК України не зрозуміла, норми, не відповідають сутності інституту медіації. Вони не відносяться і до інституту досудового розгляду. Це взагалі новий інститут, який суперечить прийнятим нормам та принципам господарського процесу, тому Главу 4 треба виключити з проекту ГПК України.

Здійснення реформування процесуального законодавства повинно забезпечуватися на високому державному рівні, тому що торкається без виключення інтересів кожного та в цілому всього суспільства. Воно повинно базуватися не тільки на загальновизначаних міжнародних стандартах правосуддя, а також враховувати кращій національний досвід.

БОДНАРЧУК О. Г.

Університет державної фіскальної служби України,
професор кафедри господарського права та процесу,
доктор юридичних наук, доцент

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

Результати дослідження адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу свідчать, що виникла певна прогалина у праві, яка призвела до відсутності регулювання у деяких сферах діяльності, у тому числі і зовнішньоекономічної. Зокрема,

«господарсько-правова відповідальність» не визначена Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [1], що має негативний вплив на розвиток економіки. Крім того, як аргумент зазначимо, що Конституцією України встановлено, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (п. 22 ч. 1 ст. 92) [2, с. 25]. Отже, у переліку видів юридичної відповідальності, закріпленому Конституцією України, господарсько-правова відповідальність не вказана.

Відтак, до прийняття ГК України поняття господарсько-правової відповідальності залишалося дискусійним. Таким чином, з прийняттям ГК України, у розділі V було передбачено поняття господарсько-правової відповідальності, що остаточно підтвердило вірність підходів щодо виділення такого виду юридичної відповідальності. Зокрема, у ст. 216 «Господарсько-правова відповідальність учасників господарських відносин» зазначено, що учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених Господарським кодексом України, іншими законами та договором [3, с. 85].

Господарсько-правова відповідальність — це обов'язок суб'єктів господарювання понести економічне покарання за господарське правопорушення, що означає невиконання умов законів, інших нормативних актів договорів [4, с. 80; 5, с. 278–279]. Відтак, підставою господарсько-правової відповідальності учасників господарських відносин є вчинення ними правопорушень у сфері господарювання.

Сутність господарсько-правової відповідальності пояснюється тим, що вона за формою є правовою, а за змістом — економічною [4, с. 80; 5, с. 279].

За змістом господарсько-правова відповідальність переважно є матеріальною і застосовується у формі певної системи майнових (економічних) санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства. У такому разі суб'єкти господарювання (як господарські організації, так і громадяни-підприємці) несуть лише матеріальні витрати як відповідальність (примусові виплати, неодержання належних сум, зменшення майна внаслідок відшкодування збитків та ін.) [6, с. 11].

О. Бабак стверджує, що види та форми юридичної відповідальності суб'єктів ЗЕД, які передбачаються чинним законодавством та застосовуються контрагентами зовнішньоекономічного контракту (договору), не знайшли правового закріплення у ст. 33 Закону про ЗЕД. Оскільки стрижневою галуззю законодавства, що регулює ЗЕД, є господарське законодавство, крім майнової форми відповідальності суб'єктів ЗЕД, має бути організаційно-правова, яка вже знайшла своє закріплення у ГК України [7, с. 148].

Ми підтримуємо думку вчених, які пропонують внести зміни в чинне законодавство України, зокрема в Закон України «Про ЗЕД» у частині видів та форм відповідальності в зовнішньоекономічній діяльності, виділивши разом з кримінальною господарську та адміністративну відповідальність за порушення прав суб'єктів на власність і здійснення підприємницької діяльності без належного її оформлення та порушення законодавства [7, с. 148; 8]. Внесення таких змін до Закону України «Про ЗЕД» значно зміцнить законність у сфері здійснення ЗЕД і правозастосовчої діяльності органів, які здійснюють контроль за цією діяльністю. Запропоновані зміни й доповнення чітко окреслюють види відповідальності та дають можливість державним органам більш конкретно й дієво запобігати правопорушенням у сфері зовнішньоекономічної діяльності та вести боротьбу із цими правопорушеннями [8].

Список використаної літератури:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України : від 16.04.1991 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 40. — С. 364.
2. Конституція України : із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. — К. : Велес, 2006. — 48 с.
3. Господарський кодекс України [текст] чинне законодавство України зі змінами доповненнями станом на 14 січня 2014 р. : (відповідає офіційному текстові). — К. : «Центр учбової літератури», 2014. — 156 с.
4. Коростей В. І. Трансформація правового регулювання господарської діяльності суб'єктів економіки : Короткий курс лекцій. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. — 150 с.
5. Коростей В. И. Трансформация системы правового регулирования хозяйственной деятельности : проблемы, реализация, перспективы : Монография. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. — 321 с.
6. Щербина В. Господарсько-правова відповідальність : галузевий підхід, особливості застосування та напрями подальших наукових досліджень [текст] / В. Щербина // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. — 2013. — № 3(97). — С. 10–15.
7. Бабак О. Основні види відповідальності суб'єктів господарювання у зовнішньоекономічній діяльності [текст] / О. Бабак // Господарське право. — 2009. — № 40. — С. 144–148.
8. Белова О. І. Особливості визначення відповідальності за правопорушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності [Електронний ресурс] / О. І. Белова. — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11304/%C1>

ВАСИЛЕНКО М. Д.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри господарського права і процесу,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМА РЕЙДЕРСЬКИХ АТАК: ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЩОДО ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ

Рейдерство на сьогоднішній день слід розглядати як суспільне явище, що досягло загрозливих масштабів. Рейдерство в Україні розпочалося ще на початку 90-х років XX століття та триває до сьогодні. Звичайно, що механізми «рейдерських атак» не залишаються примітивними, а удосконалюються з року в рік, разом з удосконаленням «анти-рейдерського» законодавства. Так, звертає та себе увагу зміни законодавства щодо боротьби з рейдерством в зв'язку з вступом у силу Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» (далі – Закон) (див. [1]), який було прийнято з метою забезпечення захисту прав власності, економічних інтересів громадян та інвесторів, а також зменшення ризиків незаконного заволодіння майном. Фактично Законом [1] вносяться зміни до низки нормативних актів, якими передбачається забезпечення захисту прав власності, економічних інтересів громадян та інвесторів, а також зменшення ризиків незаконного заволодіння майном. Більше того, цей нормативно-правовий акт вніс зміни до ряду актів чинного законодавства. Так, останні декілька років під час рейдерських атак актуалізувалося застосування можливостей, які дає КПК України 2012 р., оскільки виявилася використання практики для його застосування в широкому інтервалі можливостей для рейдерів. При цьому залучення правоохоронних органів стало, як правило, невід'ємною складовою при недружньому поглинанні підприємства. Воно, на думку автора, надало практично безмежні можливості для захоплення підприємств з широким спектром інструментів, що визначаються розділом II КПК України «Засоби забезпечення кримінального виробництва». До цих інструментів відносяться: арешти, тимчасове вилучення, усунення з посади, запобіжні заходи. Розширює цю палітру розділ 20 КПК України «Слідчі (розшукові) дії», що включає також допити, обшуки тощо. Співучасниками при використанні можливостей карно-процесуального тиску разом із співробітниками силових відомств стають судді, які мають відповідні зв'язки та хист до таких дій.

Саме з їх дозволу силові структури застосовують весь арсенал засобів забезпечення кримінального виробництва. Ці інструменти дають слідчому практично безмежну владу над підприємством-жертвою.

Він дістає можливість управляти компанією, зокрема: передавати активи в розпорядження «дружнім» компаніям, «утилізувати» майно, гальмувати роботу компанії, не давати можливість вести господарську діяльність тощо. Передача майна або майнового комплексу на відповідальне зберігання фактично представляє собою легальний спосіб ввести своїх людей у фактичне розпорядження майном підприємства. В протилежному випадку можуть бути використані процесуальні забезпечувальні заходи, наприклад у вигляді арешту акцій. Відповідно до процесуальних законів такі заходи суддя вправі застосувати ще на стадії підготовки справи до розгляду, без виклику до суду відповідача. Причому на цій стадії суддя не зобов'язаний витребувати оригінали документів — досить ксерокопій, представлених позивачем. Зрозуміло, що частина цих документів можуть виявитися сфабрикованими. З вступом в силу Закону [1] зазначений негативний вплив суттєво має зменшуватися через введення обов'язковості використання державним реєстратором даних публічних реєстрів та проведення автоматичної реєстрації нерухомого майна на підставі судових рішень. Так, державний реєстратор, під час проведення реєстраційних дій, повинен обов'язково звіряти інформацію з даними публічних реєстрів. Крім цього, реєстраційні дії на підставі судових рішень проводяться реєстратором самостійно за відсутності звернення заявника. Зокрема, буде створена взаємодія між Державним реєстром речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (далі — Реєстр прав) та Єдиним державним реєстром судових рішень (далі — Судовий реєстр). Тобто як тільки відповідне судове рішення з'явиться у Судовому реєстрі — державний реєстратор відразу (автоматично) має провести відповідні реєстраційні дії. Можна констатувати, що завдяки Закону [1] «рейдерські атаки» нерухомого майна більше не будуть проводитись за спиною власника. Відтепер у випадку «рейдерської атаки» власник матиме наступну інформацію про «рейдерів»: інформацію про тип заяви, її реєстраційний номер, дату та час подання, прізвище, ім'я та (за наявності) по батькові заявника. Такі зміни допоможуть швидко реагувати на намагання «віджати» нерухомість. Однак, очевидно, що ефективність нововведення буде прямо залежати від швидкості інформування власника нерухомого майна. При цьому залишається незрозумілим питання про строки такого інформування. Стає обов'язковим нотаріальне посвідчення документів під час реєстраційних дій з юридичною особою, тобто у випадку внесення змін до відомостей про юридичну особу необхідно нотаріально засвідчувати підписи учасників юридичної особи або голови та секретаря загальних зборів на відповідному рішенні загальних зборів та установчих документах. Крім цього, введено обов'язковість нотаріального засвідчення справжності підписів на передавальному акті та розподільчому балансі. Відомо, що поширеним способом «рейдерського захоплення» бізнесу є подання державному реєстратору підробленого пакету документів щодо переходу корпоративних прав до невідомих осіб. При цьому,

державний реєстратор здійснює відповідну реєстраційну дію й передає підприємство невідомим особам. Нововведення допоможуть протидіяти таким схемам. Отже, зазначені зміни — це «крок назад», адже вони ускладнюють процедуру переходу корпоративних прав та збільшують фінансові витрати.

Позитивним моментом стало посилення кримінальної та адміністративної відповідальності в рамках дії цього Закону. Посилення відповідальності має протидіяти реалізації схем, коли державні реєстратори і нотаріуси вступають у змову з «рейдерами» та проводять реєстраційні дії за відсутності відповідних правових підстав. Однак, досить жорстка кримінальна відповідальність може призвести до масової відмови державних реєстраторів проводити правомірні реєстраційні дії. Передбачено також, що державні реєстратори використовують лише захищені носії особистих ключів. Пристрій має вбудовані апаратно-програмні засоби, що забезпечують захист записаних на нього даних від несанкціонованого доступу. Технічно він не буде відрізнятися від існуючого, але реєстраційна дія відбуватиметься в цьому ключі, результат видаватиметься на комп'ютер. Так, до моменту внесення законодавчих змін, рейдери могли «зламати» комп'ютер державного реєстратора, віддалено «викрасти» ключ, зайти до державного реєстру та провести необхідні реєстраційні дії. Проте нововведення завадять рейдерам користуватись такою схемою.

Таким чином, в цілому основні нововведення мають позитивний характер та спрямовані на запобігання «рейдерським захопленням» бізнесу та нерухомості. Якщо говорити про те, наскільки нововведення будуть протидіяти рейдерським атакам, то в основному мова йде не про самі зміни, а саме про їхнє практичне застосування. Так, якщо державні реєстратори та «рейдери» не будуть реально притягатись до посиленої юридичної відповідальності, то про реальну дієвість змін говорити важко.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності : Закон України від 6 жовтня 2016 року № 1666-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 4. — Ст. 800.

ДОБРОВОЛЬСЬКА В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОДАТКОВА СКЛADOVA KONTPOЛIO У CФEPІ ГOCПOДAPIOBANNЯ

У сфері господарювання безліч державних органів контролюючого характеру здійснюють свої повноваження щодо будь-якого суб'єкта господарювання. Але найбільш суворим є органи щодо оподаткування, а саме Державна фіскальна служба України, яка за законодавством є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – єдиний внесок), державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску [1]. Основним із завдань зазначеного органу є здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів. За Податковим кодексом України [2] зазначені органи здійснюють контролюючі повноваження через проведення різноманітних перевірок. Звідси виникає термінологічний і змістовний взаємозв'язок між поняттями «контроль» та «перевірка». Зазначений взаємозв'язок є предметом дослідження у фаховій літературі.

Контроль (від франц. *Controle* – перевірка) – процес, що забезпечує досягнення системою поставлених цілей і що складається з трьох основних елементів: встановлення стандартів діяльності системи, що підлягають перевірці; зіставлення досягнутих результатів з очікуваними та коректування управлінських процесів, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від встановлених стандартів.

Контроль є абсолютно необхідним по наступним причинам:

1) зникає невизначеність. Ніякі ретельно розроблені плани і програми дій не можуть врахувати всілякі ускладнення та обставини. Контроль потрібний для того, щоб, корегуючи рішення задачі, усувати або зменшувати невизначеність;

2) з'являється можливість передбачати кризові ситуації. Помилки і дрібні не вирішені питання, які є завжди, деколи такі численні, що перевищують критичну масу. Звичайно, це відбувається в тому випадку, якщо помилки не виправляти і питання не вирішувати. Контроль

дозволяє фіксувати і виправляти помилки до того, як їх наслідки приведуть до кризи;

3) виявляються не тільки (і не стільки) помилки, скільки успіхи. Контроль дозволяє визначити напрями діяльності, які найбільш перспективні [3, с. 69-70]. З цих же причини податковий контроль є необхідною процедурою для сфери господарювання, адже справляння податків і зборів є конституційним обов'язком суб'єктів господарювання.

Податковий контроль пов'язаний із державним контролем та співвідноситься із ним як частка та ціле, рід та вид. Суб'єктом зазначеного контролю є відповідні посадові особи як особи, які безпосередньо його здійснюють. Так, позитивною є думка про те, що контроль «як правова форма державного керівництва економікою» означає встановлення компетентними органами ступеня відповідності фактичних напрямів і результатів діяльності суб'єктів господарського життя встановленим державою правилам, нормам і нормативам, в також виявлення порушень у діяльності цих суб'єктів, вжиття заходів щодо їх усунення, в тому числі застосування господарсько-правових санкцій [4, с. 48]. Також слушною є думка про те, що податковий контроль є частиною державного фінансового контролю, суть якого полягає у встановленні фактичного стану дотримання вимог чинного податкового законодавства на підконтрольному об'єкті. Він спрямований на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності в ході формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів, що належать державі, а також використання коштів, що залишаються у суб'єкта фінансових правовідносин у зв'язку з наданими пільгами за платежами до бюджетів, державних позабюджетних фондів та кредитів, отриманих під гарантії Кабінету Міністрів України [5, с. 30]. Фінансовий характер податкового контролю проявляється через податки і збори, вираз або форма яких є виключно грошова.

У літературі слушно зауважується, що з прийняттям Податкового кодексу України законодавчо регламентовано поняття податкового контролю (Глава 5) як системи заходів, що вживаються контролюючими органами для контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів та норми, закладені у Податковому кодексі України, спрямовані на забезпечення підвищення рівня захищеності суб'єктів господарської діяльності та гармонізацію інтересів держави і бізнесу. У Кодексі здійснена спроба збалансування досвіду проведення податкового контролю, набутого Україною протягом періоду її незалежності, та міжнародної практики контрольно-перевірочної роботи [6, с. 31].

Таким чином, для сфери господарювання притаманний податковий чинник у вигляді податкового контролю, який представляє собою вид державного фінансового контролю, змістом його є контрольно-наглядова діяльність уповноважених осіб, а об'єктом — документи

(інші форми), які свідчать про правильне та своєчасне нарахування і сплату встановлених зборів і платежів.

Список використаної літератури:

1. Про Державну фіскальну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236 // Урядовий кур'єр від 08.07.2014. — № 120.
2. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України — 2011 р., № 13 / № 13-14. — № 15-16, № 17. — Ст. 556.
3. Вересов Н.Н. Все схвачено: психологические аспекты и сущность управленческого контроля [Электронный ресурс]. Режим доступа: // www.elitarium.ru
4. Господарське право: Практикум / За ред. проф. В.С. Щербини. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 320 с.
5. Гуцаленко Л.В. Державний фінансовий контроль : навч. посіб. / Л.В. Гуцаленко, В.А. Дерій, М. М. Коцупатрий. — К. : ЦУЛ, 2009. — 423 с.
6. Мельник М.І., Лещух І.В. Податковий контроль в Україні: проблеми та пріоритети підвищення ефективності: монографія / М.І. Мельник, І.В. Лещух. — Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України», 2015. — 330 с.

РОМАНАДЗЕ Л. Д.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕДІАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

23 березня 2017 р. Президентом України було внесено законопроект реєстр. № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі — законопроект № 6232). Вказаним законопроектом передбачається викладення в новій редакції Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України, а також внесення змін в низку нормативно-правових актів. Запропоновані зміни є різноманітними та досить кардинальними для українського законодавства. Водночас, суб'єктом законодавчої ініціативи жодним чином не враховано напрацювання стосовно законодавчого закріплення медіації у процесуальному законодавстві України. Зокрема:

- проекти ГПКУ та ЦПКУ не передбачають можливості зупинення судового провадження за спільною заявою сторін для проведення медіації чи примирення іншим способом. Передбачено, що провадження зупиняється лише у разі проведення врегулювання спору за участю судді, що є можливим лише до початку розгляду справи по суті. Проектом ЦПКУ також передбачена можливість зупинити провадження для надання сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення. Інших процесуальних можливостей для офіційного отримання часу для примирення у сторін не має. Це жодним чином не кореспондується з положеннями, що суд «сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами» та, що «під час розгляду справи по суті суд сприяє примиренню сторін. Яким чином сприяє, якщо суд навіть не може зупинити провадження для надання сторонам часу, необхідного для проведення примірювальних процедур? Досконалим в цьому зв'язку є проект Кодексу адміністративного судочинства України ст. 236 якого прямо передбачено, що суд зупиняє провадження у справі в разі звернення обох сторін з клопотанням про надання їм часу для примирення – до закінчення строку, про який сторони заявили у клопотанні. Аналогічна норма існує і в чинному КАСУ. Парадокс ситуації полягає в тому, що попри те, що в адміністративному судочинстві створено найбільш сприятливі процесуальні можливості для примирення сторін, вони повною мірою не реалізуються через неготовність представників суб'єктів владних повноважень брати на себе відповідальність та йти на примирення, що обумовлено бажанням уникнути звинувачень в корупції в цьому зв'язку. Водночас, сторони у цивільному та господарському судочинстві, які не мають жодних обмежень щодо примирення друг з другом, позбавлені процесуальної можливості отримання необхідного часу для примирення;

- не передбачено обов'язку суду щодо з'ясування у підготовчому засіданні чи бажають сторони звернутися до процедури медіації для врегулювання спору мирним шляхом. На противагу цьому в ГПКУ, наприклад, передбачено обов'язок судді з'ясувати чи бажають сторони передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді;

- у проектах ГПКУ, ЦПКУ та КАСУ медіація розглядається виключно як послуга, в той час як логічніше було б розглядати медіацію і як послугу, і як допомогу в залежності від суб'єкта. Якщо медіація залишиться виключно послугою, то виникне питання із можливістю проведення медіації державними службовцями;

- медіація розглядається виключно як досудова процедура врегулювання спору, в той час як більш коректним є термін «позасудова», адже її проведення можливо на будь-якій стадії судового процесу.

Безумовно, до позитиву можна віднести те, що нарешті, у процесуальних кодексах згадується термін «медіація» (правда, як зазначалося вище не в зовсім вдалих формулюваннях) та зроблено спробу забезпечити

дотримання принципу конфіденційності медіації — «не можуть бути допитані як свідки особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням послуг посередництва (медіації) під час проведення досудового врегулювання спору, — про такі відомості». Разом із тим, гарна по суті ідея «вбита» невдалими формулюваннями. По-перше, на теперішній час не існує закону, яким би було визначено обов'язок медіаторів зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм. По-друге, мова йде про відомості, що були довірені медіатору під час проведення досудового врегулювання спору. Але ж медіацію може бути проведено під час судового розгляду у перерві між судовими засіданнями чи на стадії виконання судового рішення. У цьому випадку виникає запитання про те, чи можна допитувати медіатора про такі відомості?!

Єдиним реально відчутним зрушенням в контексті медіації є впровадження механізму стимулювання сторін до мирного врегулювання спору шляхом встановлення норми про повернення з державного бюджету 50 відсотків судового збору у разі укладення мирової угоди, відмови від позову або визнання позову відповідачем. Вбачається більш доцільним, якщо ці положення знайдуть відображення в законі «Про судовий збір». Проектом також передбачається, що при вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує дії сторони щодо досудового вирішення спору та щодо врегулювання спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи на якій такі дії вчинялись.

Очевидно, що зміни до процесуального законодавства мають стати рушійною силою для розвитку медіації. Натомість через свою недосконалість запропоновані положення неспроможні впоратися з цим завданням у зв'язку з чим потребують обов'язкового перегляду.

ЗГАМА А. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПРОБЛЕМИ УНІФІКОВАНОГО ПОНЯТТЯ ЮРИСДИКЦІЇ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНІ

Проектом нового Господарського процесуального кодексу запропоновано відмовитися від розмежування таких термінів, як «підсудність» та «підвідомчість» і введено єдиний термін — «юрисдикція» (предметна,

суб'єктна, інстанційна та виключна). У зв'язку з цим виникає питання, а чи дійсно є альтернатива традиційним поняттям «підвідомчість» та «підсудність»?

Насамперед, зазначимо, що легальне визначення таких термінів як «юрисдикція», «компетенція», «підвідомчість», «підсудність» у процесуальному законодавстві відсутнє. У правовій науці прийнято підвідомчість розглядати у широкому та вузькому розумінні. Зокрема, у широкому розумінні підвідомчість — це коло будь-яких питань, відносно яких зазначений орган держави, суспільства або орган змішаного характеру може здійснювати будь-які покладені на нього функції [1, с. 68]. Проте вважаємо, що практичне значення має визначення підвідомчості саме у вузькому сенсі, коли говорять про коло справ, які судові органи уповноважені розглядати і вирішувати по суті.

Підсудністю традиційно називають розмежування компетенції судово розгляду справ між окремими господарськими судами. При цьому інститут підсудності слугує для визначення конкретного господарського суду, який вирішує конкретну господарську справу.

Відповідно п. 2 ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. На сьогодні цей термін є загальновживаним у трьох значеннях: як юрисдикція держави; як юрисдикція органу держави і як судова юрисдикція [2, с. 104].

Визначаючи сутність поняття «юрисдикція» одні автори пропонують розглядати загальну і спеціальну юрисдикцію судів; інші розмежовують конституційну, загальну і арбітражну юрисдикції; треті пропонують виділяти цивільну, адміністративну, кримінальну юрисдикцію. Досить часто судову юрисдикцію визначають через поняття компетенції. Інколи під терміном «юрисдикція» розуміють спосіб здійснення правозастосовної практики.

Враховуючи вищезазначені погляди, напрошується висновок, що юрисдикцію можна розглядати або як сукупність повноважень судового органу (точніше як компетенцію) на здійснення діяльності щодо судочинства, або як саму цю діяльність. Вважаємо, що надавати беззаперечну прерогативу одній із вказаних позицій буде недоцільно і ось чому. Ті автори, які підтримують першу точку зору, зосереджуються на особливостях цієї діяльності, а ті, які говорять про юрисдикцію як саму діяльність, — на характеристиці й процедурних особливостях такої діяльності. Як видно, досліджуються лише різні грані одного й того ж правового явища.

При цьому компетенція суду — це його права та обов'язки, які він реалізує шляхом вчинення певних дій в рамках процесуального законодавства. Як слушно вказує Н.О. Петренко, компетенція суду включає в себе визначення підвідомчості та підсудності конкретної справи, направленої до суду [3, с. 71-72]. Проте поняття компетенції є більш широким у своєму трактуванні і не може зводитися лише до розгляду певної якоїсь справи, як це має місце з підвідомчістю та підсудністю.

Запровадження у процесуальному законі терміну предметна юрисдикція не може повноцінно замінити поняття підвідомчості. У цьому контексті має рацію Ю. Осіпов, який говорить, якщо предметна компетенція (що відповідає предметній юрисдикції у сучасному трактуванні – А.З.) характеризує зв'язок між повноваженнями та його об'єктом із сторони суб'єкта повноважень (відповідного органу), то підвідомчість характеризує цей зв'язок із сторони їх об'єкта [1, с. 18].

Завданням підвідомчості є точне визначення кола справ, які підлягають віданню судових органів. Компетенція – поняття ширше за підвідомчість і ним охоплюється уся сукупність прав та обов'язків органу, у тому числі – і його право на вирішення певного кола справ [4, с. 28]. Компетенція і підвідомчість співвідносяться як вид і рід [5, с. 158].

Свого часу І.Г. Побірченко абсолютно правильно вказав, що взагалі поняття «юрисдикція» утворене сукупністю двох співвідносних понять: підвідомчості спорів (у розумінні «підлягати юрисдикції») та компетенції органу із вирішення спорів (у розумінні «володіти юрисдикцією») [6, с. 21]. Таким чином, компетенція господарського суду визначає сферу прояву, межі його юрисдикції.

Отже, розвиток науки господарського процесуального права не може відбуватися на заміні одних понять іншими, на непорозумінні їх суті, тим паче якщо останні не розкривають особливостей діяльності органів судочинства. Формуючи дефініційний апарат, варто обережно підходити до уніфікації поняття «юрисдикція», щоб тим самим не зашкодити ефективному функціонуванню системи господарських судів. У процесуальному законі варто залишити традиційні підходи до підвідомчості та підсудності, а поняття юрисдикції та компетенції залишити щодо визначення діяльності державних органів в цілому.

Список використаної літератури:

1. Осіпов Ю. К. Подведомственность юридических дел : учебное пособие / Ю. К. Осіпов. – Свердловск, 1973. – 122 с.
2. Шадура Д. Поняття і зміст судової юрисдикції / Д. Шадура // Вісник прокуратури. – 2007. – № 1 (67). – С. 103-110.
3. Петренко Н.О. Щодо використання термінів «підвідомчість», «компетенція», «юрисдикція», та «підсудність спорів» у господарському процесуальному законодавстві / Н.О. Петренко // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 5. – С. 70-72.
4. Тараненко В. Научно-практический комментарий к Основам гражданского судопроизводства Союза СССР и союзных республик / В. Тараненко, М. Шакарян // Советская юстиция. – 1963. – № 14. – С. 28-29.
5. Дружков П. С. Понятие и виды подведомственности споров о праве и иных правовых вопросов / П. С. Дружков // Вопросы советского государства и права. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1966. – С. 156-167.
6. Побирченко И. Г. Подведомственность хозяйственных споров / И. Г. Побирченко. – К. : РИО МВД УССР, 1969. – 218 с.

ФАКАС І. Б.

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: КРОК ДО ЕФЕКТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Судова система України існує для захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права.

Саме тому впровадження судової реформи віднесено до першочергових завдань в державі. Одним з найважливіших напрямків судової реформи є вирішення комерційних спорів, оскільки від ефективності розгляду та вирішення такої категорії спорів залежить інвестиційний клімат та надходження інвестицій в економіку держави.

Переважно в Європі та світі державні суди вирішують незначну частину комерційних спорів. Спори бізнесу, як правило, вирішують арбітражі, які не належать до державних судових систем. В Україні ж практично всі комерційні спори, за виключенням невеличкої частини, яка припадає на міжнародний арбітраж, вирішуються в державних судах [3].

У зв'язку з набранням 30 вересня 2016 р. чинності Законами України «Про внесення змін до Конституції України» [1] та «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. [2] концептуальними змінами чергового етапу судової реформи стали: — впровадження триланкової системи судоустрою, (місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд України з функціями касаційної інстанції); — подальша ліквідація Вищого господарського суду України та утворення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду України; — впровадження Вищого суду з питань інтелектуальної власності для розгляду певних категорій справ.

Зміна матеріального законодавства неодмінно призводить до реформування процесуального законодавства. У зв'язку з цим у Верховній Раді України зареєстровано законопроект про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів за № 6232 від 23.03.2017 р. [4]. Даний законопроект містить чимало новел. Розглянемо найосновніші з них, що стосуються господарського судочинства.

Переважна більшість процесуальних повноважень суду переглянута виходячи з принципу виконання судом у господарському процесі

виключно ролі арбітра. Суттєво розширюються можливості здійснення господарського судочинства із застосуванням інформаційних технологій («електронний суд»), зокрема, вчинення всіх процесуальних дій через засоби електронного зв'язку з відповідними механізмами ідентифікації та безпеки.

Новими правилами господарського судочинства передбачається право суду застосувати способи забезпечення позову і доказів в будь-який інший спосіб, який ефективно захищає порушене право позивача, якщо такий спосіб не суперечить закону. У господарському судочинстві запроваджується можливість стягнення неоспорюваної заборгованості в порядку наказного провадження, якщо грошова заборгованість за письмовими договорами не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [5].

Нові правила господарського судочинства передбачають спрощення та прискорення розгляду нескладних справ, розгляд справи в розумні строки. Передбачено забезпечення ґрунтовної підготовки та розгляду складних справ, суттєві зміни стосуються представництва в судовому процесі, порядку компенсації судових витрат. Нові правила розгляду справ запроваджуються у Верховному Суді України.

Особливої уваги заслуговують норми законопроекту, що стосуються підтримки судом міжнародного комерційного арбітражу та третейського суду, зокрема, що стосуються забезпечення судом позову та доказів у арбітражному та третейському процесі, визначаються обмеження і чіткі межі втручання судів у розгляд справ, які можуть вирішуватися міжнародним комерційним арбітражем або третейським судом.

Вдосконалено процесуальні механізми у справах про оскарження рішень міжнародного комерційного арбітражу та справах про визнання й надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу: передбачено можливість розгляду клопотань про скасування та видачу дозволу на виконання арбітражного рішення в одному судовому провадженні, визначено особливості оскарження постанов міжнародного комерційного арбітражу щодо наявності у нього компетенції, винесених в порядку розгляду питань попереднього характеру тощо [5].

На наш погляд, основним завданням реформування господарського судочинства має стати поступова імплементація арбітражних принципів до роботи державних судів, а також введення інституту непрофесійних суддів для вирішення господарських спорів.

Заслугує на увагу досвід зарубіжних країн, таких як, зокрема, Франція, ФРН, де судьями торгових судів, є підприємці, керівники приватних підприємств, що мають спеціальні знання. Саме такий підхід зумовлено високим рівнем довіри до державних судів у Європі та відсутністю корупції [3].

Реформування господарського судочинства та наближення його до судової системи європейського зразка не можливе без імплементації арбітражних принципів в роботу державних судів.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 28, ст. 532).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // Відом. Верхов. Ради України. — 2016. — № 31 — Ст. 545.
3. Європейське спрямування господарського судочинства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/evropeyske-spryamuvannya-gospodarskogo-sudochinstva.html>
4. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232 від 23.03.2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
5. Зміни до процесуального законодавства вже у Раді: Основні новели Законопроекту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/zmini-do-protsesualnogo-zakonodavstva-vzhe-u-radi-osnovni-noveli-zakonoproektu/>

ПОПЕЛЮК В. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ «НОВИХ» КОРПОРАТИВНИХ ДОГОВОРІВ

Законодавче врегулювання інституту корпоративних договорів є одним з необхідних питань корпоративної реформи, хоча є досить дискусійним. Сучасна реформа корпоративного законодавства направлена на врегулювання питання укладання корпоративних договорів, який в Україні маловідомий, але має досить потужний потенціал. Це пояснюється високою потребою учасників корпоративних відносин до можливості укладення корпоративних договорів і, по суті, відсутністю такої можливості згідно з українським законодавством.

Крім того, судова практика була не на боці таких угод, так відома справа з приводу акціонерної угоди, укладеної між норвезькою компанією «Теленор» і компанією «Сторм» — акціонерів «Київстар», яка закінчилася тим, що рішення міжнародного комерційного арбітражу в Нью-Йорку не було визнано в Україні та ця акціонерна угода між «Теленором» і «Стормом» була визнана українським судом недійсною [1].

Більш того, Вищим господарським судом України та Верховним судом України в своїх постановках була висловлена позиція з приводу застосування таких договорів, що не давала можливості розвивати практику укладання таких договорів. Так, Пленумом Верховного Суду України в постанові від 24 жовтня 2008 року «Про практику розгляду

судами корпоративних спорів» був зроблений висновок, що відносини між акціонерами товариства щодо його діяльності, а також корпоративного управління регулюється виключно законами та іншими нормативно-правовими актами України [2]. При цьому виключається можливість укладення акціонерами — іноземними юридичними або фізичними особами — угоди (угоди) про підпорядкування відносин між акціонерами та акціонерним товариством з приводу діяльності товариства, корпоративного управління в ньому, іноземному праву, оскільки в силу статті 10 Закону України «Про міжнародне приватне право» такий правочин є нікчемним [3].

Аналіз чинного законодавства засвідчував, що крім Закону України «Про акціонерні товариства», жодним нормативно-правовим актом не вказується на можливість укладення такого виду договору, як корпоративний [4]. Відсутність достатньої правової регламентації і має своїм наслідком незастосування у широкій практиці корпоративних договорів як вітчизняними підприємцями, так і іноземними інвесторами.

В зв'язку з нагальною потребою та в рамках корпоративної реформи Верховна Рада України прийняла законопроект № 4470 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів (далі — «законопроект 4470») [5].

Законопроект 4470 відкриває нові можливості для врегулювання різних питань діяльності господарських товариств, особливо для вирішення так званих «тупикових ситуацій» і корпоративних конфліктів, які можуть виникати між учасниками. В першу чергу, це стосується ситуацій, коли прийняття будь-якого рішення загальними зборами або наглядовою радою є неможливим через різні позиції учасників, які володіють однаковою кількістю голосів (50/50). Так, на думку, деяких експертів, зокрема, А. Свініцького вирішення корпоративних конфліктів можливе з використанням класичних схем: russian roulette (російська рулетка), texas shoot-out (техаська перестрілка), dutch auction (голландський аукціон) [6]. Тетяна Жук, зазначає, що у сторін як договору про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю, так і договору між акціонерами можуть з'являтися можливості врегулювати актуальні питання корпоративного управління господарських товариств, зокрема: голосування на загальних зборах учасників (акціонерів) у визначений договором спосіб; узгодження придбання і/або відчуження частки (акцій) за заздалегідь визначеною ціною; вчинення інших дій, пов'язаних з управлінням господарським товариством, його припиненням або реорганізацією [7].

У той же час, Законопроект 4470 залишив невирішеним значну частину питань, наприклад, незрозуміло чому законодавець обмежив укладення таких договорів тільки в акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю та не передбачив укладання в інших видах господарських товариств. Крім того, судовою практикою розширене поняття «корпоративних відносин» так, частиною 2 пункту 1.1

постанови Пленуму ВГСУ № 4 від 25.02.2016 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» встановлено, що при визначенні підвідомчості справ цієї категорії судам слід враховувати, що з огляду на системний аналіз положень статті 84 ЦК України, частини п'ятої статті 63, частин першої та третьої статті 167 ГК України, Закону України «Про господарські товариства», Закону України «Про акціонерні товариства», статей 1, 19 і частин першої, шостої статті 20 Закону України «Про фермерське господарство», статей 6, 8, 19 та 21 Закону України «Про кооперацію» корпоративні відносини виникають, зокрема, у господарських товариствах, виробничих кооперативах, фермерських господарствах, приватних підприємствах, заснованих на власності двох або більше осіб [8].

Сам факт законодавчого врегулювання цього питання дасть можливість при корпоративному управлінні розширити сферу застосування корпоративних договорів та врегульовувати корпоративні конфлікти.

Список використаної літератури:

1. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://uba.ua/documents/brochure/AstapovLawyers.pdf>
2. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
3. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
4. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
5. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>
6. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/4/14/158819.htm>
7. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://biz.nv.ua/experts/zhuk2/kak-izmenjatsja-korporativnye-dogovory-1005367>
8. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>

ВОЗНЯКОВСЬКА К. А.

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВОЇ ПАЛАТИ В УКРАЇНІ

Торгово-промислова палата України як новий і ефективний інститут ринкової економіки країни створена у 1972 році на базі відділення ТПП СРСР. А в якості Палати незалежної України вона почала активно розвиватися з 1992 року. 2 грудня 1997 року Верховна Рада прийняла Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» [1; 5].

Завдяки освоєнню нових функцій і принципів взаємин з державою й суспільством ТПП України активно сприяє розвитку господарської діяльності, економіки України та її інтеграції у світову економіку. ТПП — це ділове об'єднання, до якого входять підприємства й окремі громадяни, які займаються торгівлею, виробництвом і наданням послуг. Їх головна мета — це захист своєї підприємницької діяльності, свого бізнесу та його розвиток. Це вважається як обслуговуюча та представницька організація, яка з одного боку забезпечує допомогу своїм членам, а з іншого боку — це консультативна організація, яка має вплив на державні органи з метою створення більш сприятливих умов для здійснення підприємницької діяльності [5].

Українську систему ТПП можна віднести до змішаної моделі в силу поєднання в собі рис континентальної й англосаксонської моделі палат. Законодавство практично всіх країн, де використовується така модель палат, передбачає регулювання території діяльності кожної регіональної палати. На території суб'єкта країни або адміністративної одиниці може бути тільки одна палата. Як правило, територія діяльності регіональної або місцевої палати збігається з адміністративно-територіальним поділом країни [4, с. 72]. Континентальна модель передбачає наявність спеціального законодавства, що регулює діяльність палат, обов'язковість членства, закріплення за палатами офіційного статусу консультанта уряду, наявність лише однієї палати у конкретному, визначеному законом регіоні, серйозний контроль діяльності палат зі сторони держави. З іншого боку, для англосаксонської моделі характерні відсутність спеціального законодавства, добровільний характер членства, відсутність обмежень для створення палати та вимог до палат щодо виконання функцій, делегованих державою. Змішана модель, яка використовується в Україні, вимагає поєднання ряду характеристик обох моделей [2, с. 101].

Українська ТПП здійснює функції з представництва інтересів підприємців. Це знаходить своє відображення у всіх статутах і положеннях. Пріоритетним для ТПП України в сучасних умовах є питання участі у створенні й удосконаленні науково обгрунтованої економічної стратегії України. Необхідно по-новому осмислити роль палат у вивченні широкого кола проблем, пов'язаних з розробкою сучасної концепції стійкого розвитку України, визначенням механізмів й інструментів подальших перетворень [3, с. 23].

Інститут торгово-промислових палат має в нашій країні великий потенціал для сприяння розвитку національної економіки й підтримки підприємництва. Торгово-промислова палата є ефективною лобістською організацією, що дозволяє підприємцям законним шляхом впливати на державні органи з метою зниження податкового тягаря, зниження рівню втручання та перевірок органами влади і відстоювання інших своїх інтересів. Саме на цій функції торгово-промислової палати повинен робитися акцент у її наступному розвитку, оскільки в нашій

країні поки що не існує інших цивілізованих форм і механізмів взаємодії влади й бізнесу. Торгово-промислова палата також здатна виконувати інноваційну функцію в розвитку економіки, акумулюючи й аналізуючи передовий досвід, розробляючи пропозиції щодо вдосконалення законодавства, сприяючи обміну досвідом між підприємцями з України та з інших країн.

При ТПП України діють Міжнародний комерційний арбітражний суд, що отримав широке визнання в світі, Морська арбітражна комісія, Третейський арбітражний суд. ТПП України є членом Міжнародної торгової палати і Всесвітньої федерації палат, Асоціації торгово-промислових палат Європи, Ділової ради Чорноморського економічного співтовариства, Асоціації ТПП Центральної Європейської Ініціативи. ТПП України має в 11 країнах світу своїх представників, підтримує партнерські зв'язки з аналогічними національними та регіональними структурами майже у 90 країнах світу. З метою сприяння розвитку міжнародних економічних зв'язків ТПП України створює зі своїми закордонними партнерами спільні дорадчі органи — ділові ради, змішані торгові палати. Представники Палати входять до складу 69 міждержавних комісій з питань торгово-економічного співробітництва, підкомісій і робочих груп у них [1].

У зв'язку із цим розвитку торгово-промислових палат повинна приділятися особлива увага. Основним напрямком цього розвитку на даний момент повинно бути вдосконалення законодавчої основи функціонування торгово-промислових палат, розробка більш повного закону про торгово-промислові палати. Позитивним в даному питанні вважається досвід Німеччини. При наявності належної правової бази торгово-промислові палати будуть функціонувати ще ефективніше, тому що цей інститут показав свою доцільність і значимість, що виражається в активній підтримці торгово-промислових палат підприємцями.

Список використаної літератури:

1. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997// Відомості Верховної Ради України — № 671/97—ВР.
2. Гурняк І. Л. Торгово-промислові палати у системі зовнішньоекономічних зв'язків України: дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Українська академія зовнішньої торгівлі. — К., 2004. — 215 с.
3. Наumenко С. В. Регіональна палата — ключ до нових ринків / С. В. Наumenко // Діловий вісник. — 2003. — № 4 (107). — С. 22—23.
4. Омельченко А. Правовий статус Торгово-промислової палати України як суб'єкта недержавного управління зовнішньоекономічною діяльністю / А. Омельченко // Юридична Україна : Правовий часопис. — 2013/2. — № 8. — С. 71—76.
5. Торгово-промислові палати України та країн СНД // [Електронна версія]. — Режим доступу: <http://books.br.com.ua/>

БОЙЧЕНКО Е. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рекламаційна діяльність (робота) є складовою частиною господарсько-правової роботи будь-якого господарюючого суб'єкта, оскільки, будучи спрямованою на підвищення якості та надійності товарів, робіт, послуг (далі — продукції), покликана в кінцевому рахунку забезпечити захист економічних інтересів цього суб'єкта від недобросовісних дій його контрагентів за договорами.

Традиційно, її безпосереднє ведення покладається на відповідних посадових осіб (служби, відділи) суб'єкта господарювання, функціональні обов'язки яких пов'язані зі сферою використання/вживання поставленої продукції. Ці особи, як правило, і входять до складу рекламаційної комісії. Остання ж підзвітна керівникові господарської організації, але така підзвітність почасти носить формальний характер (у вигляді отримання затверджувальних підписів), позаяк керівник є загальним адміністратором і далеко не завжди — вузькопрофільним спеціалістом-дефектологом. Цього від керівника і не вимагається.

Однак, маємо констатувати, що порядок здійснення рекламаційної роботи регламентується великою кількістю різних нормативних актів відомчого рівня, які, хоча і ґрунтуються на Державних стандартах України, у т.ч. й тих, що розроблені за часів СРСР, але в силу їх належності до різних галузей господарської діяльності, пов'язаності ДСТУ із безліччю продукції у цих галузях, утворюють певну «розпорошеність», нечіткість у сприйнятті тих дій, що мають вчиняти представники як споживача так і постачальника рекламованої продукції. Наприклад, порядок здійснення рекламаційної роботи тільки в питаннях щодо постачання військової рухомої техніки регламентується більш ніж 10 нормативно-правовими актами (від міжнародного до внутрішнього характеру) та не менш ніж 4 державними стандартами [1, с. 132-133].

Інакше кажучи, відсутній «державний стандарт», який би визначав загальні підстави, процедуру, строки, порядок оформлення рекламаційних документів, правильність пред'явлення реклаमाції постачальникові та багато інших пов'язаних питань, що і представляють собою рекламаційну роботу в цілому.

Так, на сьогоднішній день на нормативно-правовому рівні відсутнє, навіть, поняття «рекламаційної діяльності». Окремі випадки надання визначень цього поняття, що мають місце на відомчих рівнях,

не дозволяють отримати чітке уявлення про цей комплекс дій (див., наприклад, стандарт ДКАУ [2, п. 3.1.15]). Не приділяється уваги вказаній проблематиці і в науково-юридичній літературі.

При цьому йдеться не просто про необхідність прийняття окремого національного стандарту з вказаного питання, а про потребу більш широкопрофільного та загальнозживаного нормативно-правового акту, ніж ДСТУ, єдиного у межах країни, що встановить узагальнені правила ведення рекламаційної діяльності. Представляється, що такий акт має бути прийнятий на рівні постанови Кабінету Міністрів України.

Важливість такого кроку та потреба у ньому переслідує подвійну мету.

По-перше, це сприятиме чіткому розумінню різними учасниками рекламаційної діяльності алгоритму необхідних дій, що мають бути реалізовані ними чи їх контрагентами, обсягу існуючих повноважень, межі власної відповідальності і т.ін., через встановлення і використання спільної понятійно-категоріальної термінології у цій сфері, визначення прав та обов'язків членів рекламаційної комісії (комісії з дослідження дефектів продукції) та інших відповідальних осіб, узагальненого переліку документів (актів, повідомлень та ін.), що складаються у зв'язку із рекламаційною роботою, правил і строків їх оформлення, вручення, реагування тощо.

Так, класний спеціаліст з питань експлуатації продукції, наприклад, у сфері вагобудівельного виробництва, будучи призначеним у відповідну комісію, може бути зовсім не обізнаний із правилами складання рекламаційних документів та/або не ставитися до їх виконання з належною відповідальністю тощо.

По-друге, слід визнати, що рекламаційна робота по своїй сутності є дуже важливим етапом вирішення майнових питань господарюючого суб'єкта, тому повинна розглядатися як передпретензійна або, навіть, передпозовна стадія господарсько-правової роботи, що проводиться цим суб'єктом. Адже рекламаційний акт та/чи інший відповідний документ, цілком можуть розглядатися як письмові докази при судовому вирішенні майнового спору. Зокрема, повідомлення постачальника про необхідність вжиття заходів відновлення конкретної продукції є необхідною передумовою для надсилання йому претензії.

Висловлене передбачає більш активне залучення до рекламаційної діяльності юридичної служби, яка і очолює або повинна очолювати увесь комплекс заходів правової роботи господарюючого суб'єкта, що включає ведення і договірної, і претензійно-позовної роботи. Мається на увазі не безпосередня участь фахівців юридичної служби в проведенні дефектації продукції, оформленні її результатів тощо, а організаційна, правовиховна роль цієї служби, спрямована на правове інформування як спеціалістів так і керівного складу суб'єкта господарювання з питань правильного ведення рекламаційної роботи, її важливості для ефективного захисту майнових інтересів підприємства, відповідальності посадових осіб за нехтування цими інтересами, тощо.

На важливу роль юридичної служби в процесі ведення господарсько-правової роботи справедливо вказує В.К.Мамутов, який наполягає, що специфіка юридичної служби, зокрема, полягає в критичному підході до «звичних» порядків, до існуючої на тих чи інших ділянках практики господарювання і взаємовідносин. Юридична служба там, де вона вміло поставлена, забезпечує правильне приймання вантажів, боротьбу з недовантаженням і недотачами, з розтринькуванням і розкраданням матеріальних цінностей [3, с. 371-372]. Зазначене у повній мірі можна застосувати і до вірного сприйняття значення юридичної служби при організації рекламаційної діяльності на підприємстві.

Список використаної літератури:

1. Правова робота в Збройних Силах України: Навч. посібник / За заг. ред. В.І. Кириленка. — К.: РВЦ «Військовий інститут», 2010. — 408 с.
2. Правила пред'явлення та задоволення рекламаций продукції: затв. нац. Національного космічного агентства України № 52 від 25.02.2005 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.nkau.gov.ua/nsau/pravonsau.nsf/.../\\$FILE/COU.0020.остаточна%20ред..doc](http://www.nkau.gov.ua/nsau/pravonsau.nsf/.../$FILE/COU.0020.остаточна%20ред..doc)
3. Мамутов В.К. Экономика и право: Сб.науч.тр. — К.: Юринком Интер, 2003. — 554 с.

БУДУРОВА Г. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Збереження значного масиву власності у руках держави, невтішні результати приватизації та низькі показники ефективності численних державних підприємств стабільно актуалізують питання управління об'єктами державної власності. Неефективне державне господарювання, в першу чергу, пов'язують із відсутністю організаційно-структурних перетворень та невдалим менеджментом таких компаній.

Вирішення зазначених проблем є ключовим елементом реформи управління державною власністю, на втілення якої спрямовано положення Закону України № 1405 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності» від 02.06.2016 року, який впроваджує міжнародні стандарти корпоративного управління для держкомпаній та створює механізми для захисту держкомпаній від політичного втручання, а також

для забезпечення прозорості та підзвітності їх діяльності [1]. Так, Закон передбачає створення наглядових рад на державних унітарних підприємствах та господарських товариствах, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі (далі – державних підприємствах), склад яких формуватиметься як з представників держави, так і з незалежних членів. У такий спосіб пропонується усунути від управління держпідприємствами міністерства та відомства, мінімізувати політичний вплив на їх діяльність та скасувати по суті «ручне» управління цими суб'єктами господарювання.

Як стверджує Ю. Ковалів, передача цих повноважень від чиновників до наглядових рад дозволить чітко розмежувати функції управління: держава виконує функцію акціонера, незалежна наглядова рада – функції стратегічного управління і нагляду за менеджментом, а менеджмент займається операційним управлінням [2].

Відповідно до внесених змін, наглядова рада обов'язково утворюватиметься на державних унітарних підприємствах та в господарських товариствах, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, за наявності одного з таких критеріїв: 1) вартість активів держпідприємства перевищує 2 млрд. гривень; 2) розмір чистого доходу перевищує 1,5 млрд. гривень; 3) розмір статутного капіталу новоутвореного держпідприємства перевищує 2 млрд. гривень; 4) кількість акціонерів – власників простих акцій такого господарського товариства становить 10 або більше осіб.

До наглядових рад має перейти значний обсяг повноважень по управлінню держпідприємствами, які зараз зосереджені в руках міністерств, зокрема: погодження проекту стратегії, річного фінансового плану державного унітарного підприємства та звіту про його виконання, а також проектів інших рішень, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства; прийняття рішення про розміщення державним унітарним підприємством цінних паперів та їх викуп; призначення на посаду та припинення повноважень керівника; обрання незалежного аудитора та визначення умов договору з ним; надання згоди на вчинення господарського зобов'язання, щодо якого є заінтересованість, і значного господарського зобов'язання; визначення форм контролю за фінансово-господарською діяльністю та ефективністю управління держпідприємством та ін. (ст. 11-4 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

Здійснення цих повноважень забезпечуватиме персональний склад наглядової ради, що формуватиметься з представників держави та незалежних членів у кількості від п'яти до одинадцяти осіб. При цьому незалежні члени наглядової ради повинні становити більшість від її загального складу [3, п.п. 5, 6]. На наш погляд, встановлення вимог до кваліфікації та досвіду незалежних членів, критеріїв їх неупередженості та відбору на конкурсних засадах, скасування голосування на підставі отримуваних від уповноваженого органу управління завдань має

забезпечити більш гнучкий та професійний механізм прийняття рішень, які відповідають інтересам держкомпанії, а не продиктовані політичними мотивами, самостійність та невтручання в операційну діяльність такого суб'єкта господарювання. Системно впливати на стан справ та ефективність діяльності підприємства мають дозволити і зміни щодо забезпечення прозорості фінансової звітності компанії через проведення обов'язкового незалежного аудиту та більш жорсткі стандарти розкриття інформації про держкомпанію та її керівництво.

Сьогодні, через рік після законодавчих змін у систему корпоративного управління в державних підприємствах, які відповідають стандартам Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), зарано оцінювати результати реформи. Певні кроки у цьому напрямку зроблені урядом, яким затверджено ряд постанов направлених на втілення у життя законодавчих приписів у цій сфері, зокрема, формування персонального складу наглядових рад (положень щодо проведення конкурсного відбору та порядку визначення та затвердження кандидатів представників держави) тощо, та реальне створено наглядові ради у ряді держпідприємств. Але слід підкреслити і певний супротив реформаторам — на 15 державних підприємствах, всупереч вимогам МВФ, наглядові ради вчасно не сформовані.

Разом з тим, пропоновані зміни слід оцінити вкрай позитивно — відповідна система управління державними не лише корпоративними, а й унітарними підприємствами виправдовує себе як у країнах з ринковою, так і з перехідною економікою. В Україні, за належного механізму її запровадження, така система дасть змогу у подальшому здійснювати вплив, моніторинг та давати незалежну оцінку роботи виконавчих органів (правління) компаній, але головна оцінка роботи наглядових рад — підвищення ринкової капіталізації компаній, покращення інвестиційного клімату, довіри та співпраці з вітчизняними підприємствами, в т.ч., у зовнішньоекономічній сфері.

Список використаної літератури:

1. Державними підприємствами замість міністерств будуть керувати наглядові ради [Електронний ресурс] / Урядовий портал // Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248839060&cat_id=244277212
2. Ковалив Ю. Как принятый Закон «О корпоративном управлении» повлияет на реформу госпредприятий [Электронный ресурс] / Ю. Ковалив // Грушевского, 5 // Режим доступа: <http://grushevskogo5.com/zakonoproektu/kak-prinyaty-zakon-o-korporativnom-upravlenii-povliyaet-na-reformu-gospredpriyatij/>
3. Деякі питання управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 142 // Офіційний вісник України. — 2017. — № 24. — С. 113. — Ст. 686.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ГАРАНТІЙ УРЯДУ У МЕХАНІЗМІ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Чіткий євро-інтеграційний вектор подальшого розвитку України ставить перед законодавцем, виконавчою владою, практиками і науковою спільнотою нові, але для кожного власні задачі. Швидкість реалізації цих задач має не лише важливе економічне, а й соціальне, політичне та інше значення, що зокрема пов'язано із шляхом до європейських стандартів.

В умовах інтеграційних процесів в Україні виникає необхідність реформації обладнання або часткового чи повного переоснащення виробничих підприємств, пошуку нових і розширення існуючих ринків збуту вітчизняної продукції, необхідність становлення і розвитку виробництва імпортозамінних товарів, а також необхідність виваженої підтримки вітчизняного бізнесу. Ці та інші потреби вітчизняної економіки в процесі реформування потребують значних фінансових витрат. В умовах очевидного дефіциту бюджетних коштів в Україні, саме фінансова складова реформування економіки України є найвразливішим місцем і гальмує цей процес. Така ситуація вказує на необхідність пошуку надійних та мало-витратних джерел відповідного фінансування.

Одним з таких джерел є кредитні ресурси вартість яких у світі залежить від низки чинників: ступеню ризику; їх різновидів; походження ресурсу; умов та гарантій повернення; та ін.

Вбачається, що ефективним засобом який дасть змогу залучити такі ресурси, незалежно від вказаної низки чинників — є гарантія Уряду (державна гарантія), що є одним із різновидів публічних гарантій у сфері господарювання, що з урахуванням поняття, ознак, функцій, характерного методу правового регулювання, спрямованості на задоволення як приватних так і публічних інтересів, є виключно господарсько-правовим та зобов'язальним інститутом за природою [2]. Зміст якого складають відповідні гарантійні зобов'язання — зобов'язання гаранта повністю або частково виконати боргові зобов'язання суб'єкта господарювання — резидента України перед кредитором у разі невиконання таким суб'єктом його зобов'язань за кредитом (позикою), залученим під державну чи місцеву гарантію [1, п. 15-1 ч. 1 ст. 2].

Механізм надання та застосування гарантії Уряду (далі — КМУ), з метою забезпечення виконання вітчизняними суб'єктами господарювання, одночасно в рамках забезпечення конкуренції на фінансові

ресурси і інтеграції України до ЄС, підлягає удосконаленню, в першу чергу в частині запровадження більш ефективних та справедливих конкурсних (конкурентних) процедур відбору кредиторів та реципієнтів за державною гарантією.

З цією метою потрібно потребує удосконалення діючий порядок надання державних гарантій, що включає в себе етапи: прийняття рішення суб'єктом господарювання про реалізацію та/або участь в реалізації відповідного інвестиційного проекту; державної експертизи та оцінка економічної ефективності інвестиційного проекту; вирішення питання щодо підтримки інвестиційного проекту відповідним центральним органом виконавчої влади (далі – ЦОВВ); погодження ЦОВВ зазначених документів з Віце-прем'єр-міністром України; ідентифікацію та оцінку ризиків; визначення умов забезпечення виконання зобов'язань; розрахунок плати за надання державної гарантії; розгляд документів та вирішення питання Фінансово-кредитною радою про підтримку та подання пропозицій КМУ; розробка та подання на розгляд КМУ відповідного узгодженого проекту постанови; прийняття акту про надання державної гарантії та його підписання; та інші.

Як бачимо досить складний, забюрократизований і термінологічно тривалий порядок надання гарантій Уряду, що має місце на сьогодні, потребує спрощення. Але однозначно спрощений механізм має забезпечувати одночасно можливість ефективної охорони та захисту прав та інтересів як держави-гаранта, так і учасників гарантованого зобов'язання (позичальника та інвестора). Даний механізм має бути спрямований на задоволення не лише приватних інтересів позичальника та інвестора, а в першу чергу на задоволення публічних інтересів – інтересів держави (окремої її частини, адміністративно-територіальної одиниці). Реалізацію публічних державних інтересів в процесі державного гарантування вбачається можливим, в першу чергу через реалізацію найважливіших державних регіональних програм, шляхом забезпечення їх фінансування за рахунок дешевого кредитного ресурсу, залученого державою під державні гарантії на конкурентних та публічних засадах, а також надання даного кредитного ресурсу суб'єктам, в межах реалізації виключно державних та регіональних програм економічного розвитку, яких також варто визначати на конкурентних та публічних засадах.

Забезпечення публічності і конкурентних засад відбору як інвестора так і позичальника, вбачається можливим виключно, шляхом запровадження відповідних онлайн конкурсів (тендерів) та аукціонів. Впровадження саме таких механізмів передбачає розробку відповідного нормативного підґрунтя, шляхом закріплення основних засад порядку надання гарантій Уряду на рівні Бюджетного кодексу України та прийняття окремої постанови КМУ «Про порядок надання державних гарантій», в якій має бути унормована та удосконала процедура надання

державних гарантій виключно через проходження конкурентний та відкритих(публічних) процедур.

Саме такий підхід, як вбачається, забезпечить в майбутньому дієвість, ефективність інституту державної гарантії, зменшить бюрократичну тяганину, впровадить конкурентні засади у процес державного гарантування, як наслідок знищить корупційну складову та надасть змогу використовувати даний господарсько-правовий інститут на благо публічним економічним інтересам держави.

Список використаної літератури:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50/№ 50-51. — Ст. 572.
2. Гофман О. Р. Державна гарантія як засіб забезпечення виконання господарських зобов'язань: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. — «Господарське право; господарське процесуальне право» / О. Р. Гофман. — Одеса. — 2014. — 20 с.

КАРТУЗОВ М. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук

НОВИЙ ЕТАП РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Відповідно до положень Конституції України Україна є правовою державою, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість її діяльності. Головним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод людини. Новелою чинного законодавства України є превалювання принципу верховенства права, реалізація якого є неможливою без ефективного судового та альтернативного захисту прав, свобод та інтересів особи.

На недосконалість судового захисту в Україні неодноразово вказував у своїх рішеннях щодо України Європейський суд з прав людини, вказуючи на такі проблеми української судової системи, як недостатня правова визначеність, недотримання розумних строків розгляду справ, обмеження права доступу до суду, недостатнє дотримання принципів незалежності і неупередженості суду тощо.

Для ефективної реалізації права на ефективний захист прав, свобод та інтересів особи в Україні необхідні як інституційні зміни, так і зміни процесуального законодавства. Спробою визначення обсягу та наповнення необхідних у процесуальному законодавстві змін є Стратегія

реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, яка схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276. В цієї Стратегії наведено аналіз недоліків у правовому регулюванні як системи судоустрою, так і судочинства України, визначено основні напрями реформування цих галузей законодавства, в тому числі підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій.

В частини інституційних змін, спрямованих на забезпечення здійснення правосуддя професійними та незалежними суддями, в 2015-2016 роках були прийняті Закони України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про судоустрій та статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя». Однак, ці зміни торкалися тільки оновлення суддівського корпусу та формування нової структури Верховного Суду України.

Подоланню процесуальних проблем, які перешкоджають ефективному захисту прав, свобод та інтересів особи присвячений законопроект «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».

Автори законопроекту визначили процесуальні проблеми, які мають бути вирішені у разі прийняття вищезазначеного законопроекту:

- формальне ставлення судів до дотримання конституційних та встановлених законом принципів судочинства, в тому числі змагальності сторін;

- недостатній рівень єдності та послідовності правозастосовної практики;

- недосконалість, а подекуди — відсутність ефективних процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, які звертаються до суду;

- недосконалість правил та неузгодженість в розмежуванні юрисдикції судів;

- надмірна тривалість розгляду справ та відсутність правової визначеності через практично необмежені можливості перегляду рішення суду по суті спору;

- невиправдані формальні та неформальні обмеження у використанні деяких засобів доказування;

- абсолютизація принципу поширення юрисдикції судів на всі правовідносини;

- нерозвиненість інструментів підтримки системи альтернативних способів вирішення спорів;

- надмірні витрати організаційних, людських та фінансових ресурсів для розгляду судом справ незначної складності та таких, спір в яких фактично відсутній;

- низький рівень правової культури учасників процесу, зловживання процесуальними правами та невиконання процесуальних обов'язків,

поєднані з неефективними заходами відповідальності за порушення правил судового процесу.

Автори законопроекту вважають, що запропонований законопроект може сприяти подоланню вищевказаних проблем. Розглянемо, яким чином мають бути вирішені проблеми чинного процесуального законодавства України.

Першочерговим завданням реформування господарського судочинства має бути провадження ефективного захисту прав особи, яка звертається до суду, як превалюючого завдання судочинства.

При прийнятті процесуальних рішень і застосуванні будь-яких процесуальних норм суд має керуватися, у першу чергу, основним завданням судочинства, яким є ефективний захист прав та інтересів особи. На цьому ж принципі базується і право суду застосувати на вимогу особи, яка звернулася до суду, спосіб захисту її права, який не передбачений законом або договором, якщо передбачені законом або договором способи не забезпечують ефективного захисту такого права.

Для реалізації цього завдання суду має надаватися ряд дискреційних повноважень при вирішенні процесуальних питань.

1. Змагальність, диспозитивність та пропорційність як засади судочинства.

Законопроект передбачає низку змін, направлених на забезпечення таких засад судочинства, як змагальність, диспозитивність та пропорційність.

Переважна більшість процесуальних повноважень суду переглянута виходячи з принципу виконання судом у цивільному та господарському процесах більш ролі арбітра, ніж слідчого. Тобто, законодавець пропонує відмовитися від так званого «інквізиційного» стилю ведення судового процесу, який є характерним не тільки для країн колишнього СРСР, а і для країн континентальної системи права, та перейти до «змагального» (adversarial) стилю ведення судового процесу, де ведучу роль грає адвокат.

Збільшено рівень диспозитивності судочинства: докази, включаючи висновки експертів, подаються виключно сторонами; суд витребує докази і призначає судову експертизу лише у визначених законом випадках. Вважаємо, що принцип диспозитивності вже використовувався у господарському процесі після проведення малої судової реформи 2010 року – суд міг витребувати докази з власної ініціативи тільки до початку розгляду справи по суті. Звуження ролі суду у господарському судочинстві може призвести до катастрофічних наслідків, враховуючи те, що більшість адвокатів знайома з «змагальним» стилем ведення судового процесу тільки по американським фільмам. Інститут трасту дуже плідно працює в країнах англо-саксонської системи права, але усі пам'ятають невдалу спробу імплементації довірчих товариств в правове поле України. Вважаємо, що в справі імплементації принципів

змагальності та диспозитивності в господарському судочинстві вкрай необхідна поступовість.

Законопроект (ст. 16) також використовує принцип пропорційності, відповідно до якого суд зважає доцільність процесуальних дій порівняно із завданням судочинства, значенням справи, ціною позову, розміром судових витрат, визначає вид забезпечення позову, розмір зустрічного забезпечення, розподіляє судові витрати, визначає строки подання заяв по суті справи, вживає заходів процесуального примусу тощо. З урахуванням принципу диспозитивності сторонам надається фактична, а не формальна свобода на будь-якій стадії судового процесу відмовитись від позову або укласти мирову угоду, предмет якої до того ж (на відміну від чинних правил) може виходити за межі предмета спору, якщо це не порушує вимоги закону і права третіх осіб.

2. Нові правила юрисдикції та підсудності

Авторами законопроекту заявлено, що «відповідно до нових правил юрисдикції та підсудності юрисдикція між загальними, господарськими та адміністративними судами розмежовується залежно, в першу чергу, від предмета спору, а не суб'єктного складу сторін», але насправді правила визначення компетенції господарських судів не змінилися.

Автори законопроекту, з метою попередження юрисдикційних спорів та «дублювання» цивільних, господарських, адміністративних справ, пропонують ввести поняття «похідних вимог», які в окремих випадках можуть бути об'єднані з основними, навіть, якщо окремо вони мали б розглядатися за різними правилами судочинства. Але ці механізми вже використовувалися у ГПКУ, зокрема в частині «похідних» вимог у справах про банкрутство.

Також до кодексів включено низку механізмів, які мають запобігати маніпуляціям з визначенням підсудності.

3. Розширення засобів доказування, дієві механізми забезпечення доказів та позову.

Крім упорядкування і доопрацювання норм, що стосуються способів захисту, кодекси доповнено новелами, які, зокрема, регулюють визначення, порядок надання та дослідження електронних доказів, проведення експертизи не тільки на підставі ухвали суду, а й на замовлення учасників справи тощо.

Правила господарського процесу доповнено нормами, які дозволяють використовувати показання свідків як субсидіарне джерело доказів.

Як вже зазначалось, новими правилами цивільного і господарського видів судочинства передбачається право суду застосувати способи забезпечення позову і доказів не тільки у спосіб, визначений законом або договором, але і в будь-який інший спосіб, який ефективно захищає порушене право позивача, якщо такий спосіб не суперечить закону.

Новелою, що довго очікувалась спеціалістами господарського процесу, є застосування інституту зустрічного забезпечення у різних формах, яка має збалансовувати «систему стримань та противаг».

За допомогою інституту зустрічного забезпечення заявник має обов'язок відшкодування шкоди, завданої відповідачу необґрунтованим забезпеченням позову.

Також інтересною новелою є застосування у господарському процесі системи автоматизованого арешту коштів, за допомогою якої господарські суди зможуть у спрощеному порядку вживати забезпечувальні заходи у вигляді накладення арешту на грошові кошти, які знаходяться на банківських рахунках сторін спору. Але цей механізм є новим и зрозуміло, що потрібен час і практика для його успішного використання.

РИКОВА О. М.

Одеський апеляційний господарський суд,
помічник судді, кандидат юридичних наук

РЕФОРМУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: РЕФОРМА ПРАВОСУДДЯ ЧИ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ?

Поза сумнівом, реформа правосуддя в Україні є нагальною, її відсутність гальмує проведення багатьох інших реформ.

В рамках реформування процесуального законодавства Радою з питань судової реформи розроблений законопроект «Про внесення змін до процесуальних кодексів, у тому числі і до Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів» [1].

Суттєвих змін зазнало багато інститутів, зокрема, інститути доказового права, забезпечення позову, попередніх забезпечувальних заходів, а також передбачено запровадження нових інститутів (введення інституту свідків, введення інституту врегулювання спору суддею). Редакція нового ГПК України змінює традиційний підхід до видів провадження в господарському судочинстві: крім загального позовного, передбачає спрощене позовне та наказне провадження [2].

Такий законодавчий хід визвав численні дискусії серед вчених, праників та правознавців, оскільки означене реформування, на перший погляд, здається величезним кроком вперед до такої бажаної судової реформи. Поряд з цим, новації законопроекту оцінюються доволі критично, оскільки реалізовано методологічно хибний підхід до надмірного регулювання процесуальної діяльності та обмеження самостійності суду у визначенні порядку слухання справи, що несе загрозу використання приписів закону для зловживання процесуальними правами, зволікання процесу та спотворення його завдань.

Як відзначає доктор юридичних наук, професор О. Подцерковний, що у новому кодексі мало б бути вирішено питання загальної моделі та специфіки господарського процесу, потреби у новітніх інститутах. Однак, проект нового ГПК України зберіг окремі архаїзми на кшталт вимог до господарського суду встановити «об'єктивну істину» у справі, що суперечить західному досвіду та реальним повноваженням суду в процесі доказування [3].

Досить скептичними є судження відносно змін щодо юрисдикції судів, яка запроваджує нові правила юрисдикції та підсудності між загальними, господарськими та адміністративними судами щодо розмежування її залежно не від суб'єктного складу сторін, а від предмета спору.

Багато нарікань щодо недоцільності введення в господарський процес свідків. Адже фактично відсутні справи, рішення в яких могло бути змінене лише через наявність показань цих осіб. Натомість їх залучення створюватиме передумови для зловживань. На ризик затягування процесу вказував й О. Байдерін [4]. Недоречним є й приписи щодо письмового опитування учасників справи в якості свідків.

Суперечливим є положення щодо надання можливості учасникам справи заявляти відвід судді як до, так і після відкриття провадження у справі, оскільки на практиці це може призвести до неможливості суддею розглянути справу по суті.

Викликають сумніви реалізація положення й щодо випадків зупинення провадження, у зв'язку з тим, що суддя дійшов висновку про необґрунтованість заявленого йому відводу і має передати справу на розгляд судді, який не входить до складу суду, оскільки у такому випадку, на практиці це може спричинити свідоме зловживання особами своїми процесуальними правами та затягування розгляду справ судом.

Доволі скептичними є судження відносно й змін щодо підстав звільнення від відповідальності, зокрема, про те, що обставини, встановлені щодо певної особи рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участь у справі, в якій такі обставини були встановлені.

Однак, зазначеними положеннями нівелюється поняття преюдиційності фактів, встановлених рішенням іншого суду, яке набрало законної сили.

Є багато положень, які залишаються взагалі неврегульованими, зокрема, не передбачено визначення строку, на який вилучаються докази для дослідження судом і яким саме чином вони мають бути повернуті особі назад, що суперечить приписам Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Варто відмітити, що законопроект містить й багато суперечностей між його статтями, дублювання положень статей, а деякі положення взагалі невілюють усі принципи господарського судочинства, що

в свою чергу призведе до порушення основних принципів Організації Об'єднаних Націй про незалежність суддів, схвалених Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй.

Запроваджуючи зміни в рамках реформування процесуального законодавства, необхідно, перш за все, пам'ятати про те, що будь-які зміни є небезпечними для національного правового поля. Тому, для ефективного проведення судової реформи України, особливо в рамках реформування процесуального законодавства, потрібно, насамперед, здійснити системний аналіз розвитку судочинства в інших правових системах, вивчити їх досвід, здійснити змістовне та послідовне дослідження позитивних та негативних наслідків для національної правової системи, а вже потім вводити ті чи інші зміни до національного законодавства України. Адже, в протилежному випадку національне правове поле України стане ареною для проведення експериментів, а не сприятиме проведенню ефективної реформи в Україні.

Список використаної літератури:

1. Законопроект «Про внесення змін до процесуальних кодексів, у тому числі і до Господарського процесуального кодексу України, та інших законодавчих актів» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Ради з питань судової реформи. — Режим доступу: <http://jrc.org.ua/news>
2. Кривецький О. Проект нового ГПК: актуальні питання [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Судова влада України. — Режим доступу: <http://lv.arbitr.gov.ua>
3. Бадурова Г. Що привнесе в господарський процес новий ГПК: роздуми науковців та практиків // Закон і бізнес. — 17 (1263) 23.04-29.04.2016.

ЛАЗАРЄВА Н. М.

Миколаївського інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивілістичної юриспруденції

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

До суб'єктів господарської діяльності, які відносяться до некомерційних, тобто створених без мети отримання прибутку, відносяться релігійні організації. В процесі своєї діяльності для забезпечення своїх господарських потреб вони вимушені здійснювати дії господарського характеру.

Питання створення та діяльності зазначених суб'єктів регламентуються нормами Конституції України, Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», нормами Цивільного та Господарського кодексів України, Статутом про управління Української Православної церкви тощо.

Реєстрація релігійних організацій відбувається відповідно до статті 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» відбувається в обласній, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, а в Автономній Республіці Крим – у Раді міністрів Автономної Республіки Криму. З моменту реєстрації організація набуває статусу юридичної особи і користується правами і несе обов'язки відповідно до чинного законодавства і своїх статутних документів (статуту або положення).

Є певні особливості й щодо припинення діяльності цих суб'єктів у судовому порядку. Відповідно до положень статті 16 зазначеного закону, у судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється лише у випадках: вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена статтями 3, 5 і 17 цього Закону; поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи; систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо); спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій. Таким чином припини діяльність у судовому порядку за підстав передбачених Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» не можливо.

В Статуті про управління Української Православної церкви, прийнятому Собором Української Православної Церкви 25-27 листопада 1990 року із змінами та доповненнями, що приймалися Собором єпископів Української Православної Церкви 27 травня 1992 року та Собором Української Православної Церкви 26 червня 1992 року та 21 грудня 2007 року, питання господарської компетенції розподіляються між різними органами управління та їх посадовими особами.

Відповідно до пункту 6 Розділу I зазначеного Статуту всі установи Української Православної Церкви: Київська Митрополія Української Православної Церкви, синодальні установи, управління епархій, парафії, монастирі, духовні навчальні заклади, місії, братства і сестринства – мають цивільну правоздатність і є юридичними особами з моменту реєстрації їхніх статутів в органах державної влади відповідно до чинного законодавства.

Священний Синод Української Православної Церкви є органом управління Української Православної Церкви у період між Соборами

єпископів Української Православної Церкви, до обов'язків якого віднесено вирішення питань господарської юрисдикції, а саме: утворення, реорганізація і ліквідація синодальних установ та місій, ухвалення їхніх статутів, нагляд за їхньою діяльністю, а також призначення їхніх керівників; утворення, реорганізація і ліквідація духовних навчальних закладів, ухвалення їхніх статутів, призначення або затвердження їхніх ректорів; утворення, реорганізація і ліквідація монастирів, будівництво нових храмів та турбота про реставрацію старих, нагляд за станом архітектурних пам'яток та церковних старожитностей; вирішення питань, пов'язаних з володінням, користуванням, розпорядженням будівлями та майном, призначенням спеціально для здійснення цілей та завдань Української Православної Церкви, а також установлення порядку розпорядження, володіння та користування іншим майном Української Православної Церкви; вирішення церковно-господарських і фінансових питань.

Деякі посадові особи теж наділені компетенцією вирішення певних питань господарської діяльності.

Так, здійснюючи управління єпархією, єпархіальний архієрей дає благословення на будівництво та ремонт храмів, молитовних будинків, каплиць та інших споруд (церковно-адміністративні споруди, будівлі духовних навчальних закладів, монастирські житлові та господарські приміщення, споруди церковних закладів, підприємств тощо) і піклується про те, щоб їхній зовнішній вигляд і внутрішнє вбрання відповідали православної церковній традиції з урахуванням вимог діючого законодавства, що регламентує архітектурну діяльність, містобудування.

Парафії також приймають участь у господарській діяльності зокрема шляхом проведення парафіяльних зборів на яких розглядають питання про відповідальність за збереження отриманого від держави та набутого в інший спосіб майна; приймають рішення про розпорядження майном, що належить парафії; піклуються про наявність усього необхідного для здійснення богослужіння, визначаючи необхідність придбання церковного начиння; планування господарської діяльності парафії; обговорення та ухвалення річного бюджету, включаючи визначення розмірів відрахувань на загальноцерковні, єпархіальні, внутрішньопарафіяльні, добродійні та інші цілі; ухвалення планів та проектно-кошторисної документації на будівництво і ремонт храму та інших приміщень, що належать парафії.

У зв'язку з тим, що компетенція органів Української православної церкви та їх посадових осіб регламентована та розмежовується Статутом при вирішенні питання щодо повноважень відповідної особи необхідно керуватись саме нормами цього нормативного акту.

Список використаної літератури:

1. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 25. — Ст. 283.

2. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 31-32. — Ст. 263.
3. Статут про управління Української Православної Церкви 1990 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://orthodox.org.ua>

АЛЕКСЄВА І. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри господарського права і процесу

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ДОЦІЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ МИТНОЇ ЗОНИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Митна зона є не адміністративно-політичним, а господарським утворенням, тому її кордони та конфігурація визначаються виходячи із економічної доцільності. Розміри можуть складати із декількох квадратних кілометрів до території всієї країни. Якщо кордони зони співпадають із адміністративною територією, то керівництво її діяльності покладається на місцеві органи. В іншому випадку за рахунок підприємств, місцевих та центральних органів управління створюється спеціальна адміністрація, що діє на комерційних принципах під керівництвом запрошеного по контракту спеціаліста, яка вирішує усі проблеми, в тому числі, іноземних інвесторів.

Наразі, згідно з Митним кодексом України, митні зони можуть створюватися у пунктах пропуску через державний кордон України, на територіях морських і річкових портів, аеропортів, на залізничних станціях, на територіях деяких підприємств тощо.

Митні зони призначені для залучення капіталу, створення нових робочих місць та сприяння експорту. Головна проблема по відношенню до митних зон — недостатність вихідного капіталу, неадекватна рекламна підтримка конкретних проектів і митних зон, а також відсутність чітких організаційних та адміністративних вказівок для підприємств. Зони такого типу є найбільш простими та потребують мінімального об'єму капіталовкладення на їхнє створення [1].

Сьогодні, коли зростає інтерес до проблем регіонального розвитку, зв'язки між зонами та регіонами, у яких вони розташовані, набувають істотного значення. Це логічно, якщо брати до уваги, що регіон, в основному, забезпечує постачання зон, а з іншого боку, він заінтересований в одержанні правдивої оцінки і можливих відрахувань для його соціально-економічного розвитку. Питання, очевидно, можна було б вирішити шляхом резервації для регіону частини коштів, що йдуть

на сплату податків, і валютних відрахувань зони в бюджет, а також частини продукції, що випускається зоною за державним замовленням, включаючи споживчі товари. Можливим є також надання взаємних преференцій при укладенні економічних угод між регіоном і зоною. Крім того, представники регіону можуть увійти до складу органів управління зон.

Питання про статус зон необхідно також розглядати тоді, коли регіон, на території якого вони розташовані, переходить на самофінансування. Через свою специфічність як елементів уніфікованої зовнішньоекономічної політики країни, вони краще вписуються в підпорядкованість національним органам управління. Тому платежі, які вони роблять у бюджет, повинні враховуватися при визначенні порядку розрахунків із відповідним регіоном, що самофінансується. Другий метод, тобто повне включення зон у систему господарства регіону, що самофінансується, є менш прийнятним, оскільки це збільшує розрив між зоною і національним ринком, знижує економічний ефект зон і перекладає вартість наданої зони преференційного режиму на місцевий бюджет [2].

Аналізуючи господарський аспект правової природи митної зони, то можна прийти до висновку, що митна зона представляє собою не адміністративно-політичне, а господарським утворенням, тому її кордони та конфігурація визначаються виходячи із економічної доцільності. Розміри можуть складати із декількох квадратних кілометрів до території всієї країни. «Митна зона» означає частину території держави, де ввезені об'єкти речових прав в якості інвестицій звичайно розглядаються в тому, що стосується імпортних мит та податків, як таких, що знаходяться за межами митної території та не є предметом звичайного митного контролю.

Для створення митної зони потребується ряд факторів, до яких відносять: зручне географічне положення; транспортний та телекомунікаційний зв'язок із зовнішнім ринком; розвиток економічної інфраструктури; певний рівень виробництва в регіоні та наявність висококваліфікованого персоналу, в тому числі для існування зовнішньоекономічної діяльності; наявність розвиненої соціальної сфери. Як територіальне утворення, виділене за межі національної митної території, спеціалізуються на операціях по складуванню та обробці товарів у відповідності з умовами внутрішнього ринку збуту (обгортка, маркування, контроль якості, найпростіша доробка і т.п); володіє рядом специфічних ознак вільних зон, тобто звільнення від мит; можливості повністю або частково вільного переміщення товарів, послуг, інтелектуальної власності, інвестицій, робочої сили через державний та митний кордони; спрощений порядок реєстрації підприємств у митній зоні; застосування пільг по податкам на прибуток; праві вільного перевезення закордон прибутку; спрощених правилах в'їзду та виїзду іноземців (річна багатократна віза); низьких тарифах на комунальні послуги, зниженій орендній платі, процентах на кредити для будівництва; низькому рівні розходів

на робочу силу (за рахунок державної підготовки кадрів) та охорону навколишнього середовища (переважно в країнах, що розвиваються); спрощеному порядку ведення зовнішньоторгових операцій, що сприяють розвитку ведення господарської діяльності, та інше. Ці пільги можуть застосовуватися у самих різних комбінаціях.

Список використаної літератури:

1. Customs area [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.businessdictionary.com>
2. Управління зовнішньоекономічною діяльністю. Частина 1. Березовенко С.М. <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/30/35/>

ШИНКАР М. Л.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри господарського права і процесу

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ САНАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Банкрутство та саме ліквідація банківської установи слід охарактеризувати як один з негативних наслідків в діяльності банківської системи країни в цілому, адже «зникнення» банку суттєво впливає на економічну та соціальну діяльність держави. Неспроможність банківської установи погасити свої зобов'язання за пасивними операціями призводить до збитків для клієнтів, вкладників, акціонерів та держави. Загалом фінансова криза та ліквідація банку несуть за собою низку негативних наслідків, усунення яких позитивно вплинуло би на економічну стабільність держави та суспільства.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [1] відкликання банківської ліцензії здійснюється після його ліквідації. Банк в Україні може бути ліквідований за рішенням власників банку; та у разі відкликання Національним банком України банківської ліцензії з власної ініціативи або за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Національний банк України має право відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у разі, якщо: виявлено, що документи, надані для отримання банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію; банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії; встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або

фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Основою санаційної концепції мають бути санаційні заходи, спрямовані на локалізацію та «лікування» причин кризи, а не наслідків їх прояву. В цілому, санаційні заходи здійснюються наступними шляхами: нейтралізація можливих причин кризи та зумовлених ними «слабких місць» та виявлення та розвиток сильних сторін об'єкта санації.

Програма фінансової санації розробляється безпосередньо банком і має повинна такі наступні заходи:

- 1) аналіз чинників, що призвели до погіршення фінансового стану та збиткової діяльності банку;

- 2) каталог санаційних заходів з розрахунком економічного ефекту від їх здійснення і календарним графіком реалізації заходів;

- 3) прогнозні показники діяльності банку на період завершення проведення заходів фінансової стабілізації;

- 4) бюджет витрат щоквартально в цілому по банку та з розподілом за філіями.

Одним з важливих напрямів покращення фінансового становища банку є підвищенням рівня його ліквідності. У ході антикризового управління ліквідністю та фінансуванням комерційного банку за доцільне вважається врахування рекомендацій так званого Базельського комітету. Рекомендації зводяться до необхідності прогнозування ймовірних змін у структурі активів і пасивів, позабалансових вимог і зобов'язань банківських установ за трьома сценаріями: за звичайного стану фінансів; за умов кризової ситуації в окремому банку; за загальної кризи на грошово-кредитному ринку.

Однак, слід відмітити, що банку, який знаходиться в режимі «оздоровлення» забороняється відкривати депозитні рахунки або здійснювати будь-які операції з уже діючими у них рахунками; залучати нових фізичних або юридичних осіб та, загалом, здійснювати будь-які операції пов'язані з збільшенням вкладів в ньому.

Водночас, якщо ж банк прийняв позитивне рішення щодо власного оздоровлення, за ним не залишається право вільного керівництва над своєю діяльністю, адже контроль за діями (діяльністю) відповідного банку покладається на Національний банк України.

Але, тут виникає така особливість, що гарантом банківського сектору держави виступає Національний банк України, але приймаючи до уваги статистику «зникнення» банківських установ в Україні, а саме: станом на 01 січня 2016 року налічувалось 117 банків, а уже 01 січня 2017 року – 94 банки, ми бачимо значний стрибок в зменшенні банківських установ [3]. Отже, Національний банк не виявляє зацікавленості в стабілізації діяльності та «лікуванні» будь-якого банку. Звісно, для стабілізації діяльності та можливої санації банку Національний банк може надати стабілізаційну позику, але надання якої в умовах

теперішньої економічної кризи в Україні є неможливим через суттєвий дефіцит в бюджеті України.

На мою думку, корисним елементом в оздоровленні банківської установи є запозичення одного з елементів санації юридичних осіб з Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [2], а саме зміна керівника даного підприємства (в нашому випадку – банку), зміна роду діяльності (наприклад, зміна осіб, що обслуговуються даним банком), а також закриття або розпродаж філій даної організації. Таким чином, ці методи змогли би покращити становище банку та відновити його роботоздатність.

Отже, невелика кількість причин виходу банківської установи з ринкової системи держави може призвести до трагічних наслідків. Тому, держава, зі своєї сторони, повинна бути зацікавлена в наданні належної допомоги в «оздоровленні» банку своєї держави, адже банк самостійно не в силах вчинити усі вищезазначені заходи щодо власної реабілітації. Але, на даний момент в Україні така позиція не затверджена.

Список використаної літератури:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440.
3. [Електронний ресурс] // Режим доступу // <https://www.epravda.com.ua/news/2017/01/29/619143/>

ПОГОСЯН А. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО УЧАСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

На даний час така проблема, як розвиток системи місцевого самоврядування, викликає значний інтерес, оскільки переважна частина життєдіяльності населення протікає в різних муніципальних утвореннях. Місцеве самоврядування має забезпечувати захист інтересів громадян на відносно невеликій території: реалізовувати різні потреби громадян у праці, забезпеченні соціальними благами різного роду, надавати освітні, медичні послуги, створювати сприятливі умови для

малого і середнього бізнесу, а також забезпечувати охорону навколишнього середовища, охорону громадського порядку і таке інше.

Актуальність дослідження полягає у тому, що на сьогоднішній день виконавча влада в Україні зосереджує нашу увагу на процесах децентралізації, передачі повноважень на місця, збільшення податкових надходжень у місцеві бюджети, щоби територіальні громади могли самі себе забезпечувати, вчасно вирішували важливі питання життєдіяльності громади, були самодостатніми і були активними учасниками господарських правовідносин, мали всю необхідну медико-оздоровчу, освітню, економічну інфраструктуру.

Об'єкт дослідження — місцеве самоврядування в Україні.

Предмет дослідження — місцеве самоврядування як учасник господарських правовідносин.

Мета даного дослідження: визначення правової природи органів місцевого самоврядування як учасника господарських правовідносин.

Однією із загальновизнаних ознак сучасної демократичної держави є наявність у ній повноцінного місцевого самоврядування. Саме тому, стаття друга Європейської хартії місцевого самоврядування зазначає, що принцип місцевого самоврядування повинен бути визнаним в національному законодавстві країни і за можливості — в її конституції [1, ст. 2].

Місцеве самоврядування виступає як окремий спосіб здійснення народом належної йому влади, як форма народовладдя, що впливає із ст. 5 Конституції України, а згідно статті 7, в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування [2]. Місцеве самоврядування є однією з підвалин сучасної демократичної системи управління, вагомим засобом оптимізації державного управління, забезпечуючи можливість самостійного функціонування, без втручання органів державної влади, спираючись на самоорганізацію і самофінансування.

Однією з теорій місцевого самоврядування є господарська теорія, прихильники якої намагалися змістити акценти проблеми організації місцевого життя в основному до господарських справ. Вони говорили, що політичні справи повинні бути у віданні держави, а справи господарські (майнові) мають належати громаді. Громада сама управляє своїм майном і через майнові (господарські) відносини самоорганізовується.

Відповідно до ст. 2 Господарського кодексу України (далі — ГКУ), учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності [3].

Держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування є учасниками відносин у сфері господарювання, але не є суб'єктами господарювання. Аналіз ГКУ уможлиблює припущення, що господарською

компетенцією органи державної влади та органи місцевого самоврядування наділяються не завжди, а тільки в певних випадках.

Місцеве самоврядування нерідко представляють як «публічну корпорацію», в якій населення муніципального утворення розглядається як свого роду корпоративний власник [4, с. 33], а «виплати дивідендів по акціях» виробляються у вигляді суспільно значущих товарів і послуг» [5, с. 15].

Як суб'єкт господарської діяльності, що володіє певною власністю, будь-який орган місцевого самоврядування спочатку наділений всіма базовими ознаками підприємницької структури [6, с. 44] і тому має повне право вступати в економічні взаємини з будь-якими іншими господарюючими суб'єктами — підприємствами, установами, організаціями, як знаходяться, так і не перебувають у муніципальній власності.

Аналіз господарської діяльності органів місцевого самоврядування дозволяє зробити висновки, що муніципальні органи виступають як механізм акумуляції коштів територіальної громади, систематично, на власний ризик складають чисельні договори щодо оренди та концесії об'єктів комунальної власності, договори у сфері громадських пасажирських перевезень та інші, пов'язані з використанням об'єктів комунального майна, укладаються на засадах рівності сторін, на конкурсній основі та на конкурентних засадах.

Тобто, в цілому органи місцевого самоврядування за змістом своєї діяльності є активними учасниками господарських відносин.

Список використаної літератури:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування // Офіційний вісник України. — 2015. — № 24.
2. Конституція України// Офіційний вісник України. — 2010. — № 72/1.
3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : від 16.01.2003 № 436-4. — Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>
4. Муниципальное управление: социальноэкономическое развитие города / А. Н. Алисов, А. Л. Гапоненко, С. Б. Мельников, В. А. Николаев. — М. : Логос, 2002. — 64 с.
5. Воронин, А. Г. Муниципальное хозяйствование и управление: проблемы теории и практики / М., 2002. — С. 41-42.
6. Шумянкова, Н. В. Муниципальное управление / Н. В. Шумянкова. — М. : Экзамен. — 2004. — 640 с.

ЗАПОРОЖЧЕНКО Л. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТАРИФІКАЦІЇ ПОРТОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Вантажопереробка в морських торговельних портах України за офіційними даними ДП «Адміністрація морських портів України» у 2016 році скоротилася на 8,9% у порівнянні з 2015 роком, що зумовлено рекордним за останні роки незалежності падінням вантажопотоку [6]. Основна причина різкого падіння — зниження транзиту (- 35,1%), яке стало наслідком політичної ситуації, а саме: практичне припинення експорту російського вугілля, залізорудної сировини, чавуну та інших вантажів через українські порти. Необхідною умовою стабілізації ситуації є перегляд діючої тарифної політики в вітчизняних морських портах, що зумовлено переорієнтацією на нові ринки та транспортні шляхи, у тому числі по напрямку «Європа — Азія» (транскаспійський міжнародний транспортний маршрут), а також створення привабливих умов для учасників транзитного ринку з урахуванням світового досвіду та міжнародного законодавства.

Закон України «Про морські порти» від 17 травня 2012 року № 4709-VI передбачає різні підходи до формування портових тарифів в залежності від виду послуг на які встановлюються. Таким чином, тарифоутворення пішло шляхом часткової лібералізації, — надання підприємствам портової діяльності самостійності щодо можливості встановлювати, зменшувати чи підвищувати тарифи. Держава залишила за собою право встановлення єдиних тарифів на спеціалізовані послуги, що надаються у морському порту суб'єктами природних монополій, а також послуги, які оплачуються у складі портових зборів [1].

Питання визначення вільних тарифів на надання портових послуг залишається досить гострим, надана законодавством свобода у їх встановленні, на практиці призвела до формування стивідорними компаніями тарифів без огляду на рівень пропозицій у галузі. Що зумовило неконкурентоздатність вітчизняних портових операторів, портові збори та тарифи на послуги, що надаються у морських портах в Україні є одними з найвищих у Європі. До того ж, слабка завантаженість потужностей морських портів пов'язана з низькою якістю послуг, тарифи на встановлення яких пов'язані з портовими зборами та оплачуються у їх складі, зокрема, невідповідність фактичних глибин в акваторії портів паспортним показникам, що призводить до додаткових витрат при виконанні вантажно-розвантажувальних робіт, та як наслідок, — втрати усіма портовими операторами, у тому числі і приватними, вантажопотоків.

Слід підкреслити, що тарифна політика у морських портах залежить від економічної привабливості національної транспортної системи в цілому, обґрунтованості застосовуваних принципів розрахунку тарифних ставок всіх складових національної транспортної системи. Впровадження системи пільгових тарифів, рівень яких повинен узгоджуватися на паритетних умовах, враховуючи пропозиції кожного порту та залізниці, а також важливості вантажопотоку. Таким чином, знижки виступають елементом ціноутворення, а також частиною маркетингової стратегії підприємств щодо залучення нових вантажопотоків.

Сучасний кризовий стан економіки вимагає створення та впровадження механізму правового регулювання господарської діяльності, який буде направленим на забезпечення фінансово-економічної стабільності підприємств морегосподарського комплексу, одним з ключових важелів якого є політика регулювання тарифів у портах шляхом запровадження граничних ставок тарифів, що будуть єдиними для всіх створених компаній незалежно від їх відомчої приналежності та форм власності.

Реформа у морській сфері здебільшого направлена на залучення інвестицій в об'єкти портової інфраструктури та можливості розвиватися приватному капіталу в портовому бізнесі, не надаючи тарифній політиці держави належної уваги, проте саме вона є тим самим інструментом, що зможе виробити загальні та прозорі правила гри на ринку, а також сформувати конкурентне середовище в умовах диверсифікації портових послуг.

Список використаної літератури:

1. Про морські порти України : Закон України від 17 травня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 7. — Ст. 65.
2. Аналітична записка: Щодо стратегічних пріоритетів реалізації потенціалу України як морської держави [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/490>
3. Горбаченко С.А. Оптимізація тарифів як чинник підвищення конкурентоздатності морегосподарського комплексу України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/490>
4. Гурнак В. Реалізація Комплексної програми утвердження України як транзитної держави / В. Гурнак, О. Ананченко, М. Гурнак // Економіка України. — 2011. — № 7. — С. 26–37.
5. Кібік О.М. Економіка портового господарства: Навч. посібник / О.М. Кібік. — Одеса: ОНМУ, 2004. — 280 с.
6. Підсумки діяльності морських портів у 2016 році. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pidsumky-diyalnosti-morskyh-portiv-u-2016-roci>

ПОВНОВАЖЕННЯ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА

Діяльність арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) здійснюється в порядку та спосіб визначених Законом України «Про відновлення платоспроможності або визнання його банкрутом» (далі – Закон).

Закон чітко визначає та встановлює межі виконання арбітражним керуючим своїх професійних обов'язків, а саме: з моменту винесення ухвали (постанови) про його призначення до моменту припинення здійснення ним повноважень. При цьому, арбітражний керуючий прирівнюється до службової особи підприємства – боржника [1]. Тобто, основним правоналежним документом є ухвала господарського суду, яка виноситься під час провадження у справі про банкрутство.

Підставами для припинення справи про банкрутство слугують обставини, які визначаються положеннями як ст. 83 Закону, так і ст. 80 ГПК України (правова позиція викладена в постанові Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 року по справі № 3-148гс14) [2].

З моменту винесення ухвали (постанови) про призначення арбітражного керуючого у справі про банкрутство на нього поширюються як права, так і обов'язки, обсяг повноважень для вчинення правочинів, відповідальність, а також гарантії визначені законодавцем в частині незалежності, умов та джерел оплати послуг тощо.

Особливий правовий статус арбітражного керуючого під час здійснення своїх повноважень щодо управління боржником виокремлює його поза межі гарантій, прав та обов'язків, які визначаються Кодексом Законів про Працю України та Цивільного кодексу України в частині врегулювання трудових питань.

Правознавцем Таланом Л.Г. визначається, що при виконанні своїх повноважень в справах про банкрутство, на арбітражного керуючого, як на службову особу у різних процедурах, покладаються як загальні повноваження, так і особисті повноваження, тобто Законом та судом на арбітражного керуючого покладаються організаційно – розпорядчі та адміністративно – господарські повноваження, порушення яких тягне за собою відповідальність, відповідно до діючого законодавства [3, с. 18].

Однак, абзацом другим частини сьомої статті 28 Закону передбачається можливість продовження виконання арбітражним керуючим

повноважень керівника (органів управління) під час процедури санації після припинення провадження у справі про банкрутство боржника до моменту їх призначення в установленому порядку.

Реалізація вищевказаної законодавчої норми застосовується після завершення процедури банкрутства, де норми Закону не поширюють свою дію, не узгоджується з вимогам ст. 4 Закону, ст. 43 Конституції України та унеможливує застосування положень КЗпП України та ЦК України через особливий статус арбітражного керуючого.

Можливо дійти до висновку, що в такій ситуації арбітражний керуючий:

- здійснює повноваження керівника без відповідної ухвали господарського суду та після завершення провадження по справі;
- не є штатною одиницею боржника;
- не має права укладати цивільно-правової угоди на виконання функцій керівника;
- не отримує оплати послуг та винагороди за свою професійну діяльність.

Дискусійним залишається питання відповідальності, адже реалізація професійних обов'язків арбітражним керуючим фактично не відбувається, дисциплінарне стягнення застосувати не можливо, він не є підзвітний комітету кредиторів чи господарському суду. Тим паче, застосування положення абзацу другого частини сьомої статті 28 Закону не обмежено виключними строками, а визначений «установлений порядок» може бути не реалізовано чи оскаржено.

Фактично арбітражний керуючий може стати заручником зазначених обставин. Тим паче, арбітражний керуючий, відповідно до установчих документів підприємства, втрачає повноваження на його управління та не може виступати він його імені у взаємовідносинах з третіми особами.

Зауважимо, що гарантії, які передбачаються Законом для арбітражного керуючого мають поширюватися й на виконання вимог абзацу другого частини сьомої статті 28 Закону, що дозволить захистити як і інтереси незалежної професійної діяльності, боржника та поточних кредиторів.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: Закон України від 22.12.2011 р. // Голос України від 18.01.2012
2. Постанова Верховного Суду України від України від 21 жовтня 2014 року по справі № 3-148гс14 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41242764>
3. Талан Л.Г. Арбітражний керуючий, його статус і повноваження у різних процедурах справи про банкрутство відповідно до Закону України «Про від-

новлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції від 22 грудня 2011 р. // Науково-практичний юридичний журнал. — К., 2013 — № 7/8 — С. 7-18.

ШЕВЧУК А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ЩОДО ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розвиток суб'єктів господарювання в Україні за попередні роки з особливою гостротою поставив питання про роль і місце держави в економічних процесах, зокрема в регулюванні через підтримку суб'єктів господарювання, тобто належному господарсько-правовому забезпеченні державної підтримки суб'єктів господарювання малих підприємств.

В першу чергу для здійснення підтримки сектору господарювання має бути розроблена, так звана програма державної підтримки, тобто на рівні законодавства — державна політика підтримки суб'єктів господарювання, яка втілюється вона через вертикаль органів державної влади, які безпосередньо здійснюють функцію управління та регулювання в межах своєї компетенції.

Поняття «державна підтримка» є нормативно визначеним та є предметом наукових досліджень. Так, під поняттям «державна підтримка малого бізнесу» мають на увазі будь-які державні заходи з фінансового сприяння в інтересах суб'єктів господарювання, що створюють для цих суб'єктів прямі чи приховані переваги і мають грошову оцінку. Надання підприємствам державної підтримки здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів шляхом зменшення їх доходної частини (у разі податкових пільг), або за рахунок грошових коштів державних підприємств та організацій. Основні форми державної підтримки суб'єктів економічної діяльності, у тому числі малого бізнесу, це: пряме бюджетне фінансування підприємств з боку державного та місцевих бюджетів; податкові пільги; часткове покриття державою відсотків за кредитами та покриття інших фінансових витрат; державні гарантії за кредитами; обов'язкове державне страхування комерційних ризиків; пільгові тарифи на товари та послуги, що надаються державою або державним підприємством; списання заборгованості з податків і податкових зборів, які підприємство не в змозі покрити самостійно [1, с. 277].

На необхідність визначення поняття державної підтримки та встановлення її елементів вказує і Д. В. Лічак, яка зазначає, що таке визначення є найважливішою умовою для ефективного контролю з боку уповноважених органів за її наданням з ціллю перевірки її ефективності та впливу на конкуренцію. Даний науковець також вказує, що важливість надання визначення державній підтримці підтверджується і досвідом ЄС та СОТ, нормативні документи яких не мають чіткого визначення «державної підтримки», «державної допомоги» та «субсидій», але численна судова практика підтверджує необхідність надання такого визначення та намагається надати його, розглядаючи широке коло справ з цього приводу [2, с. 19]. А. М. Селіванов вважає, що державна підтримка функціонування суб'єктів господарювання — це комплекс підходів, напрямів і заходів, які визначають необхідні дії у сфері юридичного, економічного, організаційного, інформаційного та іншого забезпечення діяльності суб'єктів господарювання [3, с. 108]. І. М. Титарчук розглядаючи державну підтримку сільського господарства, визначає її як комплекс законодавчо та організаційно визначених довгострокових бюджетних заходів, що об'єктивно необхідні для формування сприятливого конкурентного середовища розвитку галузі з метою гарантування продовольчої безпеки [4, с. 6]. Недоліком даного підходу є зосередження уваги на виключно фінансовій природі державної підтримки, не зважаючи на інші її прояви.

Надання фінансової державної підтримки здійснюється спеціально повноваженим органом у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, іншими органами виконавчої влади, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, Українським фондом підтримки підприємництва й іншими загальнодержавними фондами, регіональними та місцевими фондами підприємництва.

Щодо нормативного визначення зазначеного поняття слід зазначити Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [5], який визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва, але не містить такої правової дефініції як державна підтримка. Спеціальні норми визначають державну підтримку щодо окремої сфери господарювання стосовно її суб'єктів, так, в Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [6] державна підтримка засобів масової інформації визначається як сукупність правових, економічних, соціальних, організаційних та інших заходів державного сприяння зміцненню і розвитку інформаційної галузі, її інфраструктури.

Таким чином, державна підтримка є правовою категорією, яка представляє собою сукупність дій держави організаційного, фінансового, інвестиційного та іншого характеру, з метою надання певних пільг

(державної допомоги) суб'єктам господарювання з метою їх належного забезпечення, стабільності конкурентоспроможності та фінансово-розрахункового стану.

Список використаної літератури:

1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. — К.: Т-во «Знання», 2001. — 277 с.
2. Лічак Д. В. Господарсько-правове забезпечення непрямої державної підтримки суб'єктів господарювання: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04 / Діна Володимирівна Лічак. — О. — 2011. — 210 с.
3. Мале підприємництво в Україні (проблеми державної підтримки): Зб. наук, праць. права і підприємництва АпрН України, 1999. — 117 с.
4. Титарчук І. М. Державна підтримка сільського господарства в умовах трансформації економіки АПК: автореф. дис. канд. юрид. наук: 08.07.02 / І. М. Титарчук. — К., 2006. — 20 с.
5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 3. — Ст. 23.
6. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 50. — Ст. 302.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

КУЗНЕЦОВА Т. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»
професор кафедри журналістики,
доктор наук із соціальних комунікацій, професор

ДО НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ РОЛІ ЗМК

В умовах інформаційної епохи ЗМК набувають особливої значущості: інформуючи аудиторію про ті чи інші події, вони транслюють й оцінюють дійсність, тим самим формують уявлення про добро і зло, правильне й неправильне, тобто здійснюють аксіологічний вплив на реципієнтів.

Дослідники масово-комунікаційних процесів тривалий час не звертали уваги на аксіологічну роль медіа. Серед основних функцій масової комунікації традиційно розрізняли інформаційну (трансляція подій навколишнього світу), регульовальну (вплив на соціум та пізнання його через зворотний зв'язок), культурологічну (збереження й передача культурної спадщини від покоління до покоління), які свого часу запропонував Г. Лассвелл.

Про аксіологічну роль ЗМК у комунікативістиці заговорили наприкінці минулого століття, звернувшись до вивчення етичних проблем мас-медіа. Про це сьогодні все частіше пишуть вітчизняні й зарубіжні дослідники (О. Гриценко, В. Іванов, Н. Костенко, Й. Лось, О. Кузнецова, Б. Потятиник, В. Різун; Ю. Буданцев, А. Капто, Н. Стівенсон, Ю. Хабермас; В. Березін, В. Грачов, М. Дегтярьов, Я. Засурський, С. Корконосенко, М. Назаров, М. Найдюнов, О. Полікарпова, В. Прозоров, Є. Прохоров, Л. Світич, Т. Сурикова, І. Фомичева, Д. Ховалиг та ін.). Акцентуючи увагу на деструктивній діяльності ЗМК, науковці наголошують, що мас-медіа повинні виконувати ціннісно-орієнтовну місію, їх ідеалом є «добро в мисленні, співмисленні» (В. Березін), що гармонізує сучасний світ.

Сучасні мас-медіа успішно відіграють роль важливого «настроювача» ціннісних орієнтацій суспільства, оскільки саме вони виявляються найбільш ефективними порівняно з іншими чинниками формування ціннісної системи. Медіа задають певні аксіологічні моделі поведінки,

з якими реципієнти співвідносять свої моральні принципи, ціннісні орієнтири й навіть виробляють стереотипи мислення під впливом транслюваних зразків.

Таку ситуацію можна пояснити тим, що в інформаційну епоху саме ЗМК стають основним каналом отримання інформації, способом залучення реципієнта до реальної дійсності та її подій. Сьогодні зростає доступність і значущість інформаційних потоків. Мас-медіа поступово перетворюються на основне джерело інформації, що активно збільшує діапазон свого вияву. Нещодавно події реальної дійсності транслювали друковані, радіо- й телевидання. Нині цю місію активно виконує комп'ютерна мережа. В інформаційну епоху ЗМК спроможні вести діалог з будь-яким респондентом: комунікативні технології «стирають» просторово-часові кордони, завдяки чому інформація стає все більш доступною. Практично кожний член інформаційного суспільства має можливість споживати інформацію за власними інтересами й потребами.

Сучасна людина не лише перебуває в медіасередовищі, а й потребує цього перебування. При цьому ЗМК є активним агентом, що не лише надсилає ініціативні стимули, а навіть інколи пропонує відповіді-реакції (наприклад, авторський коментар подій, сміх за кадром тощо), тим самим впливає на формування настанов і життєвої позиції реципієнта (особливо молоді), тобто здійснює аксіологічний вплив.

Особливо аксіологічної значущості мас-медіа набувають у кризові, переломні епохи, коли в суспільстві відбуваються процеси нівелювання соціально важливих цінностей, витіснення загальнолюдських морально-етичних домінант на нижні щаблі ціннісної шкали. Саме тоді ЗМК претендують на роль посередника в пошуку людиною ціннісних орієнтирів.

Визначальним моментом є те, що масові комунікації не лише забезпечують можливість масового охоплення великих аудиторій, але й пропонують суспільству низку нових ціннісних домінант, які можуть «вростати» в масову свідомість, витіснити попередні цінності реципієнта, соціальних груп чи соціуму загалом.

Тиражовані негативні стандарти й норми поведінки призводять до формування викривлених характеристик життєвих орієнтирів у свідомості адресата. Слід згадати серіали, негативні герої яких подані в позитивному контексті, чи звернутися до популярних телевізійних ігор, які пропагують цінності наживи, інколи навіть «змушують» нехтувати моральними принципами.

Транслюючи ті чи інші події, мас-медіа визначають «порядок дня» — формують ієрархію важливості тем, які перебувають у фокусі уваги медіа-аудиторії. Це, у свою чергу, здатне здійснити вплив на психічний стан споживачів інформації, інколи навіть на їхню поведінку.

Звичайно, результати медіавпливу залежать як від зовнішніх змін соціального характеру, так і від глибинних, індивідуальних процесів, що відбуваються з суб'єктами медійної комунікації. Різні реакції на одні й ті самі комунікаційні подразники значною мірою зумовлені життєвим

досвідом, рівнем освіти, індивідуальними психологічними особливостями споживачів інформації тощо. Ефективність і сила інформаційного впливу залежать від прийнятого в соціумі ступеня довіри до мас-медійної інформації, стійкості власної позиції реципієнта стосовно тих чи інших суспільних явищ, подій. Дієвість впливу спричинена й специфікою політичної системи суспільства. Проте в інформаційно-комунікаційному суспільстві ЗМК стають невід'ємною частиною життя кожної людини, а відтак впливають на соціокультурний розвиток суспільства.

Отже, у реаліях інформаційної епохи ЗМК, відіграючи роль основного джерела знань та активного суспільного «діяча» (агента, зв'язківця, порадника, обвинувача), набувають статусу соціальної цінності. Їх можна визнати особливим аксіологічно-інформаційним механізмом, що транслює, адресує й за певних умов навіть змінює цінності в суспільстві. У ситуації кризи ціннісної системи мас-медіа є посередником у пошуку ціннісних домінант. Створена ними аксіосфера задає аксіологічні моделі поведінки, з якими реципієнти співвідносять свої моральні принципи, ціннісні орієнтири і навіть виробляють стереотипи мислення під впливом трансльованих зразків. ЗМК здатні здійснити потужний медіавплив на емоції та почуття реципієнта, тим самим сформувати психічно комфортний або дискомфортний клімат у соціумі.

ГРУШЕВСЬКА Ю. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ НАТИВНОЇ РЕКЛАМИ: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Вважається, що термін нативна (чи природна) реклама (Native Ad) з'явився у 2011-2012 рр. Дослідники так розкривають нативну/природну рекламу: вона має бути органічною, ненав'язливою й не відволікати. Завдання такої реклами — надати якісний контент, форма якого узгоджується з платформою розміщення. Контент-маркетинг може розглядатися як одна з форм природної реклами, що пропонує корисний і якісний контент, проспонсорований рекламодавцем. Нативна реклама не ідентифікується як реклама й не викликає у аудиторії відторгнення така реклама не створює у споживача враження «чужорідності», але її розміщення обходиться дорого й не дає прямих продажів [3; 4].

Фахівці [3; 4] виокремлюють переваги й недоліки використання нативної реклами. До переваг відносять: 1) місце розміщення — нативна реклама є там, де хоче й готовий її побачити споживач; 2) термін розміщення практично необмежений, оскільки нативна реклама часто трансформується у вірусну (споживач сам хоче поділитися такою інформацією й стає ретранслятором реклами); 3) оскільки нативна реклама носить ненав'язливий, неагресивний характер, то не викликає у споживачів негативних емоцій, тому загальне ставлення й довіра до бренду покращуються; 4) найчастіше нативна реклама представлена у форматі повноцінної статті з прикладами, ілюстраціями, інфографікою, відео; 5) нативну рекламу неможливо (наразі) блокувати на відміну від банерної реклами в інтернеті. Основною перевагою для ЗМІ є отримання великих прибутків від використання нативної реклами. Недоліками вважають складнощі з бюджетом саме на нативну рекламу; з налаштуванням на конкретний контент й платформу розміщення; з можливою втратою аудиторії в зв'язку з невідповідністю реклами контенту, а також в зв'язку із виникненням у споживача почуття обману, коли він зрозуміє, що насправді прочитана стаття — замовний і оплачений матеріал.

На наш погляд, нативна реклама мало корелюється з загальновизнаними принципами реклами та професійними етичними кодексами. У зв'язку зі спробами замаскувати оплачений контент у вигляді нативної реклами та порушенням законодавства України щодо використання прихованої реклами у рекламному інформаційному контенті вітчизняних ЗМІ виникає важливе питання протистояння між соціальною відповідальністю й професійними цінностями у сфері рекламної та PR-діяльності.

Одним з основних принципів «Правил професійної етики у рекламі» є те, що рекламна інформація не повинна підривати суспільну довіру до реклами. П. 3.9 Правил говорить: Інформаційний, авторський чи редакційний матеріал, який цілеспрямовано звертає увагу споживачів на конкретну арку (модель, артикул) продукції або на її виробника для формування інтересу і сприяння реалізації продукції, а також містить вихідні дані (реквізити) особи, що виробляє або розповсюджує зазначену продукцію, має бути вміщений під рубрикою «Реклама» чи «На правах реклами». Моральна відповідальність за невиконання правил покладається на рекламодавців, виробників, розповсюджувачів реклами, рекламні підприємства та агенції, видавництва, власників та керівників засобів масової інформації, всіх учасників рекламного процесу [2, с. 11].

Сутність викладеного дає підстави для таких висновків:

1) наразі немає чітких, загальноприйнятого визначення поняття *нативна реклама*. Як результат — відсутні критерії, за якими можливо віднести статтю чи до власне редакційного матеріалу чи до реклами як оплаченої інформації;

2) недобросовісність деяких рекламодавців/рекламопоширювачів при розміщенні нативної реклами без вказівки, що це є саме реклама, вводить в оману споживачів щодо справжніх цілей такої інформації;

3) виникає неоднозначність в етичному аспекті використання нативної реклами: чи чесно подавати рекламну інформацію, замасковану під редакційний матеріал, незважаючи на те, що споживач охоче сприймає такий корисний для себе контент, але цей контент є оплаченою інформацією й виконує конкретні маркетингові цілі рекламодавця.

Для зростання ефективності при просуванні товарів чи послуг на ринку фахівці сфери реклами й зв'язків з громадськістю разом з маркетологами шукають нові, оригінальні шляхи донесення до споживача й засвоєння ним необхідної для маркетингових цілей інформації. Жанрові утворення постійно «дрейфують», «дифузують» й тим самим своєю новизною впливають на споживача за рахунок нових ефективних поєднань. Проте слід зауважити, що принципами реклами були й залишаються правдивість, законність, точність, достовірність, використання форм та засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди, а реклама повинна відповідати принципам добросовісної конкуренції [1], тому необхідно напрацювати загальні для всіх фахівців у сфері реклами й PR правила щодо використання нативної реклами.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про рекламу» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – С. 181. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>
2. Правила професійної етики в рекламі // Маркетинг и реклама. – 1999. – №10. – С. 10-11.
3. Резницкая Н. Естественная реклама: история появления, примеры использования, тенденции развития [Электронный ресурс] / Н. Резницкая. – Режим доступа: <http://blog.uamaster.com/estestvennaya-reklama>
4. Соболевский А. П. Реклама в мобильных приложениях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/64942/>

ПАРХІТЬКО О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

ІГРОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Сучасний масовокомунікаційний простір розвивається швидкими темпами. Не так давно, у 90-ті роки ХХ століття, обличчя масової комунікації докорінно змінилося внаслідок появи Інтернет. Наразі йде мова

про те, що найближчим часом людство зможе обходитися без всесвітньої мережі. Подібні швидкоплинні трансформації змушують час від часу піддавати ревізії поняття «нові медіа», що є вкрай важливим для розуміння комунікаційних процесів сьогодення. Особливо це стосується дефініції поняття та тих медіа, що входять до його складу. Життя сучасної молоді неможливо уявити без комп'ютерних ігор, тож питання, чи входять ці ігри до складу нових медіа, має становити неабиякий інтерес для сучасного наукового дискурсу. Принциповість питання полягає в тому, що комп'ютерні ігри сприймаються з наукової точки зору як дещо не зовсім серйозне, не варте уваги. Однак ігнорувати вплив комп'ютерних ігор на розвиток сучасної молоді наразі не представляється можливим, що й становить актуальність даного дослідження.

Мета дослідження — довести, що комп'ютерні ігри є повноцінним різновидом нових медіа. Означена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) скоригувати поняття «нові медіа» в контексті трансформацій сучасного масовокомунікаційного простору; 2) визначити критерії, які дозволяють зараховувати певні явища масової комунікації до складу нових медіа; 3) розкрити природу сучасних комп'ютерних ігор на прикладі відеоігри «The Sims».

Розглянемо кілька визначень нових медіа. У «Національній соціологічній енциклопедії» знаходимо наступне визначення: «New media — поняття, що належить серії концептуальних нововведень міждисциплінарного аналізу соціокультурних змін початку нового тисячоліття, пов'язаних із появою комп'ютерних мереж, Інтернет, цифрових систем збереження та передачі даних, конвергенції різноманітних засобів комунікації» [1]. Наведене визначення є недосконалим. У ньому йдеться про те, з чим пов'язане поняття «нові медіа», однак відсутні сутнісні характеристики самого поняття.

Американський дослідник Брендон Фогт ставиться до нових медіа як до «контенту, доступного за вимоги в мережі Інтернет, на певному цифровому приладі, який зазвичай передбачає зворотню реакцію користувачів та їхню креативну участь у процесі створення» [4; 17]. Подане визначення містить такі ключові для розуміння нових медіа концепти, як використання мережі Інтернет, наявність цифрового носія та активне залучення цільової аудиторії до процесу створення продукту. Втім, певні сумніви викликає вживання слова «контент», за допомогою якого, власне, й відбувається тлумачення нових медіа. На нашу думку, термін «медіа» обов'язково повинен вказувати на наявність певної форми, яка, у свою чергу, містить той чи інший контент.

Недолік попереднього визначення намагається подолати американський науковець Рассел Нойманн: «New media — це новий формат існування засобів масової інформації, які є постійно доступними на цифрових носіях і передбачають активну участь користувачів у створенні та поширенні контенту» [3]. Визначення Р. Нойманна вважаємо досить вдалим і надалі будемо послуговуватися ним у подальшій роботі.

Важливими ознаками нових медіа можна вважати: швидкість, відкритість, лаконічність, образність, інтерактивність [2; 98]. Спробуємо розібратися, наскільки ці ознаки відповідають природі комп'ютерних ігор. Для аналізу нами було обрано відеоігру в жанрі симулятора життя «The Sims». На нашу думку, ця гра ідеально підходить для нашого дослідження внаслідок специфічного жанру та популярності серед масової аудиторії. Гра «The Sims» відповідає критерію «швидкість», оскільки користувач може у прискореному режимі отримати симулякр життєвого досвіду. Зокрема, одна доба триває 24 хвилини. Упродовж гри користувач може оволодіти навичками поведінки у соціумі, спілкування, працевлаштування, навчання, що відповідає освітній функції ЗМІ.

Гра «The Sims» постійно оновлює контент за рахунок додатків, які відповідають різноманітним аспектам людського життя. Деякі додатки навіть розширюють людський досвід за допомогою фентезійного контенту.

Критерій «лаконічність» реалізується за рахунок того, що гру створено заради втілення конкретної мети — спростити сучасним молодим людям інтегрування в соціум. Доступна користувачу парадигма дій та варіантів розвитку сюжету обмежується окресленою метою.

Поза сумнівом, «The Sims» створює досить імовірний образ сучасного соціуму. Зокрема, гра дозволяє реалізувати весь спектр людських стосунків, психологічних станів та настроїв. Користувач може обирати інтер'єр будинку, зовнішність героїв, ландшафт місцевості.

Гра «The Sims» побудована таким чином, що дозволяє безкінечну кількість варіантів реалізації життєвої історії персонажу. Важливо, що кожна дія користувача певним чином впливає на розвиток сюжету. Отже, у грі яскраво відтворено критерій інтерактивності.

Комп'ютерні ігри відбирають значну частину життя молоді. Внаслідок цього вони вимагають ретельної уваги з боку сучасних науковців. Комп'ютерні ігри досягли того рівня розвитку, коли вони спроможні деталізовано відтворювати людське життя, психологічні стосунки в соціумі. Більше того, за допомогою ігор автор може нав'язувати користувачу певні стереотипи та моделі поведінки. Тож подальші наукові розвідки мають охоплювати широкий спектр питань та проблем — маніпулятивність, інтерактивність, віртуалізація реального життя тощо.

Список використаної літератури:

1. Національна соціологічна енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://voluntary.ru/termin/novye-media.html>
2. Стинс О., Фухт ван Д. Новые медиа // Вестник ВолГУ. Серия 8. — Вып. 7. — 2008. — С. 98-106.
3. Neumann W. R. Media, technology, and society; theories of media evolution [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wrneuman.com/nav_pub_100_586819696.pdf
4. Vogt B. The Church and New Media // Our Sunday Visitor Inc. — P. 16-21.

КОЛКУТИНА В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

КОМУНІКАТИВНА ПРИРОДА ЖУРНАЛІСТСЬКОГО, ХУДОЖНЬОГО ТА ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОГО ТЕКСТУ

Комунікативна тріада «автор-текст-читач» стала однією із найскладніших, найсуперечливіших, але й найпопулярніших проблем у сучасній публіцистиці та літературознавстві, а актуалізація відносин автора-критика-реципієнта відкриває широкі перспективи для дослідження журналістських, художніх, літературно-критичних текстів, рецептивні ресурси якого невичерпні. Проте, цікавою, як на наш погляд, залишається проблема функціонування і правильного витлумачення у цих текстах суті та взаємозв'язку між поняттями «знак», «текст», «образ», «твір», «дискурс», діалогічність та інтертекстуальність. Узагальнимо наші спостереження:

1. Слушною і продуктивною нам видається запропонована П. Іванишиним схема художньо-літературної комунікації: «письменник (автор) – авторський художній твір – художній текст – читач (реципієнт) – читацький художній твір» [1, с. 271]. На наш погляд, у проєкції до тексту журналістського її доречно застосувати, трансформуючи таким чином: журналіст (автор)– авторський журналістський твір – журналістський текст – читач (реципієнт) – читацький журналістський твір.

2. Одним із ключових аспектів дослідження сучасного літературно-критичного тексту є усвідомлення його перш за все комунікативної природи. У такий спосіб як основні елементи у структурі літературно-критичного твору виокремлюються комунікація та діалог, котрий диференціюється так: діалог критика з читачем; діалог автора розвідки з тим письменником, якого він досліджує; діалог реципієнта з досліджуваним критиком митцем.

Відтак, літературна критика є відносною посередницькою ланкою між автором (письменником) і читачем: «Критика може залишити за собою лише відносне право на посередництво між автором і його «адресатом», виконуючи місію провідника, який сприяє формуванню смаку в «компетентного читача» (Шобер)» [5]. У процесі такого діалогу виникає критичний *дискурс*, пов'язаний з комунікативно-рецептивними факторами (про що писав М. Бахтін), який, на нашу думку, спрощено було б вивчати, не узгодивши модель наратора-критика. Оскільки наратив – це оповідь, яка може бути інтерпретована та розказана по-іншому, в тому числі мовою не тільки кіно чи живопису, а й літературно-критичною, науковою (рецензією, відзивом, статтею), ми дотримуємося думки: наратор у літературно-критичному

тексті — це суб'єкт повіствування, посередник між автором (літературним критиком) та художньо-критичним світом книги; уявна постать, що викладає для різнотипного читача перебіг подій та впливає на нього. Він не тільки аналізує, уособлює, а й перебуває поза межами цього тексту. У результаті таких «читацьких» спостережень узагальнюються його думки та відбувається формування рецептивних ресурсів тексту та психологічного ферменту його сприйняття (праці О. Потебні, Л. Виготського, Ігнатенко М., Г. Клочка, О. Червінської).

3. Літературно-критичний текст постає як поліфункціональний дискурс-полілог між критиком, автором твору (письменником) та реципієнтом (або адресатом), в результаті чого формується комунікативне поле. Наприклад, в есеїстиці Д. Донцова зосереджено на колі питань про інтерпретацію, мистецькі пріоритети, орієнтири, цінності художніх творів, сфокусованих, трансформованих крізь призму гасла «мистецтво заради мистецтва», спрямованих на різне коло читачів.

4. Літературно-критичні та історико-літературознавчі оцінки журналіста, письменника або літературного критика, що викладені у журнально-газетних статтях, збірках або ж книгах, залежать від трансформації літературного процесу, від характеру критичних міркувань, літературно-критичних уподобань та сили уяви автора. Оцінний аспект має індивідуально-неповторний, суб'єктивний характер. Духовна, емоційна база автора — журналіста, письменника чи критика — виражається через естетичну оцінку, естетичне почуття, за допомогою логіко-понятійних засобів, яскравих описів-аналогій [2, с. 11].

5. Важливу роль у структурі журналістського та літературно-критичного текстів відіграють атрибутивні ознаки, специфічні засоби вираження критичних оцінок і суджень того чи іншого автора, поетикальні, лінгвостилістичні, рецептивно-риторичні аспекти. В одній текстовій площині спостерігаються «збіжності діалогічних горизонтальних (суб'єкт-реципієнт) та вертикальних (текст-контекст) векторів» [4, с. 400]. За Р. Бартом, йдеться про «перспективу цитатій, зіткану зі структур марева», «фрагментів чогось прочитаного, побаченого, здійсненого, пережитого» [1].

Список використаної літератури:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт — М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. — 616 с.
2. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця ХІХ століття) [Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів] // Р. Гром'як. — Тернопіль: Підручники & посібники. — 1999. — 224 с.
3. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти): [монографія] / П. Іванишин. — Дрогобич : Відродження, 2005. — 308 с.

4. Ковалів Ю. Абетка дисертанта / Юрій Ковалів. — Київ : Твім інтер, 2009. — 460 с.
5. Червінська О. В., Зварич І. М., Сажина А. В. Психологічні аспекти актуальної рецепції тексту. Теоретико-методологічний погляд на сучасну практику словесної культури : [навчальний посібник]. / О. В. Червінська, І. М. Зварич, А. В. Сажина. — Чернівці : Книги — XXI, 2009. — 282 с.

ПОРПУЛТ О. О.

Інститут журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
докторант кафедри соціальних комунікацій, кандидат філологічних наук, доцент

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОГО КОНТИНУУМУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Реальність сьогодення фіксує інтенсифікацію процесів глобалізації/глокалізації, масифікації/демасифікації, переживаючи період адаптації до новітніх форм соціальнокомунікаційної взаємодії, обумовленої розвитком мережових технологій. Паралельно з утриманням довіри до традиційних засобів масової комунікації у сучасному суспільстві підвищується релевантність інформаційних повідомлень, поширюваних у відкритому інтернет-середовищі окремими користувачами, тобто вертикальна модель циркуляції інформаційних потоків повільно поступається руху інформації «по горизонталі», від індивіда до індивіда. У таких умовах, слід визнати, будь-який актор інтернет-середовища здатний побудувати власну інформаційну модель прагматичного спрямування не лише відповідно до уподобань і смаків, а й закласти перспективи розвитку інформаційних потреб, визначити просторово-часові параметри як для повідомлень, що його цікавлять, так і запрограмувати систему просторово-часових координат перебування в мережі.

Просторово-часовий континуум віртуальної реальності, поява якого обумовлена інформаційно-технологічними винаходами і, відповідно, змінами соціальнокомунікаційних пріоритетів, перебуває в полі зору багатьох зарубіжних теоретиків комунікації понад півстоліття: Г. Інніс, М. Маклюен, Н. Луман, Дж. Б. Томпсон, М. Кастельс, Ж. Дерріда, Дж. Лалл, Т. Еріксен та ін. Проте науковці зосереджують увагу на нестійкій, хаотичній, схильній до трансформацій і непередбачуваних змін реальності сьогодення, а час і простір розуміються як тло, як прихована система координат, як ледве вловимі параметри перманентної реальності буття і повсякденності. Нарощення технологічних засобів,

процеси інтернетизації, омереження, глобалізації спричинили небувале технологічне підкорення часу і простору, що дало змогу людству подолати часові та просторові межі:

- спресовували час і відстань з метою фінансової вигоди (Г. Інніс), при чому можливість «розвивати систему управління, яка б давала змогу перевіряти зміщення комунікації й оцінювати значущість простору і часу», на думку Г. Інніса, є основною проблемою Західного світу [4, с. 217];

- «скасували простір і час, принаймні в межах нашої планети» [5, с. 5], (М. Маклюєн), «однаковість темпорального часу починає нас дратувати. В епоху простору-часу ми прагнемо множинності ритмів, а не їх повторюваності» [5, с. 165];

- перетворили час на «просто штучно організовану хронометрію, а не щось, що за своєю природною сутністю було б необхідним або неможливим» [1, с. 116] (Н. Луман);

- спровокували появу «despatialized (позапросторової) одночасності» [6, с. 32] (Дж. Б. Томпсон);

- породило «часовий час», що «є результатом заперечення часу, минулого і майбутнього, в мережах простору потоків» [2, с. 507] (М. Кастельс).

У сучасному суспільстві, теперішнє поглинає минуле і майбутнє, виявляється самодостатнім, унеможлиблює вихід за його власні межі «в інший час». Час більше не є об'єктивним та універсальним, він суб'єктивний, це «власний» час актора віртуальної реальності, що існує тільки «зараз». Сучасна людина відмовляється від лінійного усвідомлення часу, згідно з яким існує минуле й майбутнє і, як наслідок, відмовляється від лінійного розуміння історичного часу. Так, в інформаційній культурі з'явилося абсолютно нове переживання часу – on-line, що припускає синхронізацію автора і реципієнта. Подібний вид спілкування можна охарактеризувати як апросторово-ачасовий, позбавлений певної точки відліку, єдиної для всієї сукупності користувачів інтернету і позначеної в реальності як «дійсне, сьогочасне». Це «мить ока» – це те, що одночасно і вже відбулося, і ще не настало (Ж. Дерріда).

Отже, провідною властивістю просторово-часових координат віртуальної реальності є здатність сьогоднішньої людини «кроїти» і час, і простір «під себе»: у віртуальному середовищі зберігаються традиційні вимірювальні параметри, що виступають як точки кореляції з реальністю, проте віртуальність дає змогу користувачеві на власний смак трактувати ці параметри. Простір і час у віртуальному середовищі «працюють» виключно на конкретного користувача, вони виступають своєрідним шляхом сприйняття інформації, що є актуальною саме «тут і зараз». Додамо, що в подальшому, сконструйований під певного актора соціальної мережі, цей просторово-часовий континуум

не має значення як для інших користувачів у цілому, так і для даного користувача зокрема.

Список використаної літератури:

1. Луман Н. Реальність мас-медіа / Луман Н. ; за ред.. Іванова В. та Мінакова М. — К. : ЦБТ, 2010. — 158 с.
2. Castells M. The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture / Castells M. ; 2nd ed. — Chichester, West Sussex, United Kingdom : Blackwell, 2010. — 625 p.
3. Derrida J. Given Time: I. Counterfeit Money / Derrida J. — Chicago : The University of Chicago Press, 1992. — 172 p.
4. Innis H. Empire and Communication / Innis H. — London : Oxford University Press, Amen House, 1950. — 230 p.
5. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man / McLuhan M. ; reprint. — London, New York : Routledge, 2010. — 392 p.
6. Thompson J. The Media and Modernity: A Social Theory of the Mediac / Thompson J. — Stanford : Stanford University Press, 1995. — 314 p.

ІВАНИЦЬКА Б. В.

Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
асистент кафедри журналістики та засобів масової комунікації,
кандидат наук із соціальних комунікацій

ПОТРЕБА В ОРГАНІЗАЦІЇ ФАХОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ ГАЛИЧИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЧАСОПISУ «ПИСЬМО З «ПРОСВІТИ»)

1 жовтня 1877 р. у Львові вийшло перше число часопису «Письмо з «Просвіти», що був розрахований, попри його назву, передовсім на сільську аудиторію. Перші три числа часопису редагував О. Партицький. Наступні — А. Вахнянин, який, до речі, вперше за редакторську працю у отримував гонорар — 30 злотих на рік. Попередні редактори працювали на громадських засадах [4, с. 75]. На його сторінках друкувалися невеликі за розміром публікації на сільськогосподарську тематику та літературно-художні твори малих жанрів. Однак протримавшись в інформаційному полі Галичини два роки — до половини 1879 р., часопис припинив своє існування [2, с. 78].

Причина цього була в тому, що, як зазначалося в «Справозданню товариства з року 1879», багато членів «Просвіти» почали домагатися, аби на сторінках цього часопису друкувалися й політичні новини.

Центральний відділ не погодився на такі пропозиції, мотивуючи це тим, що видання можуть звинуватити в тому, ніби воно «займається політикою». Не дійшовши компромісу, було вирішено випуск «Вістей з Просвіти» припинити.

Лише через 15 років, у 1894 р., часопис відновив випуск під назвою «Читальня – Письмо з Просвіти» за редакцією члена Головного відділу Товариства К. Паньківського. Було встановлено фіксовану річну передплату 4 корони для членів «Просвіти», для інших – 6 корон. Однак через те, що часопис через малу кількість передплатників став збитковим, 1897 р. його перестали видавати, а кошти, призначені для нього, передали для видання нової газети, що почала видаватися цього ж року як тижневик під назвою «Свобода», за редакцією К. Левицького.

На сторінках «Свободи» друкувалися статті з економічної проблематики й вісті як з товариства «Просвіта», так й загалом з просвітнього руху в краю. Таким чином, «Свобода» протягом десяти років фактично була неофіційним органом «Просвіти». Однак в 1907 р., коли Товариство очолив П. Огоновський, «Просвіта» знову приступила до видання власного друкованого органу під первісною назвою – «Письмо з «Просвіти». Редактором було призначено Я. Веселовського. Видавався часопис малим форматом раз на місяць обсягом до одного друкованого аркуша. Оскільки ж в краї гостро відчувався брак неполітичного популярно-наукового часопису для народу, старалася редакція заповнити брак такого часопису саме своїм «Письмом з «Просвіти», й з цієї метою друкувала статті про визначних українських письменників і діячів, про здобуття волі іншими народами та про їх поступи в просвіті і добробуті, пропагуючи й українцям перейняти досвід інших націй.

Виходячи з того, що оформлення видання є важливим елементом сприйняття його змісту [5, с. 149], часопис почав вмещувати більше ілюстрацій, що допомагали глибше зрозуміти сутність текстового дискурсу.

З 1908 р., коли до редагування часопису приступає емігрант «з Великої України» Г. Хоткевич, «Письмо з «Просвіти» стає двотижневиком. Метою зміни періодичності стало не лише бажання оперативніше відгукуватися на злочинні події, а й домогтися нового припливу читачів, саме тому річна передплата не змінюється. Однак навіть за таких умов кількість передплатників збільшується не суттєво, «хитаючись між числом 500–1000» [3, с. 32].

Через рік видавнича комісія при товаристві «Просвіта» «рішила змінити характер органу: із популярно-белетристично-просвітнього на чисто становий орган, усунувши зовсім часть літературну» [6. – Ф. 1015, спр. 76, арк. 94]. Відтак усі матеріали згруповувалися в семи провідних відділах: 1) статті в справах організації просвітньої роботи; 2) статті на теми народної освіти і виховання; 3) огляди просвітньо-організаційного руху на всіх українських землях; 4) огляди просвітньо-організаційного руху за межами України; 5) огляд діяльності Головного

відділу Товариства «Просвіта», його філій і читалень; 6) огляд популярних видань; 7) інформаційний відділ у справах просвітньо-організаційних.

Таким чином, «Письмо з «Просвіти» із часопису, призначеного для масового поширення у краю, став фаховим журналом, підручною книгою для тих, хто працював над просвітою народу, тим друкованим органом товариства, який єднав усі осередки українського просвітянського життя. Українська суспільність «отримала орган, в якому широко обговорювалися просвітні потреби народу..., містилися і статті правничі, ветеринарські і лікарські» [1, с. 94].

Особливо популярним став часопис в 1911–1914 рр., коли активну участь у формуванні його змісту почав Ю. Балицький, який перевів видання із газетного на книжковий формат, запровадив постійні рубрики «Наш поради́ник», «Дописи», «Просвітня робота у чужих» тощо.

Воєнні дії 1914 р. поклали край виданню часопису. Лише в 1916 р. була спроба налагодити випуск часопису, та світ побачило лише одне його число – за липень, яке мало інформативний зміст. Неодноразові спроби почати випуск часопису успіху не приносили. Тільки в середині грудня 1921 р. у світ вийшло перше число (подвійне, з нумерацією № 1/2) відновленого «Письма з «Просвіти» за редакцією В. Дорошенка.

Відновлений часопис почав друкувати твори красного письменства, вів календар історичних подій, тобто знову став популярним літературно-освітнім часописом, а не суто фахово-освітнім органом, яким був до війни. Особливу увагу редакція почала приділяти листам читачів. Майже не було випуску, в якому б не друкувалися селянські дописи. Нерідко матеріали позаштатних авторів, за нашими підрахунками, займали до 65% площі часопису.

Із 1923 р. журнал почав видаватися як місячник під назвою «Народна Просвіта», і під такою назвою припинив своє існування в 1927 р. Між тим усе більше відчувалася потреба в організації фахово-господарської періодики.

Список використаної літератури:

1. Злупко С. На катах рідної землі / Степан Злупко. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 284 с.
2. Нарис історії «Просвіта» / Р. Іванчук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середак. – Львів – Краків – Париж: «Просвіта», 1993. – 232 с.
3. Струк З. Діяльність українських кооператив у Західній Україні 1921–1939 рр. / Зоряна Струк. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 152 с.
4. Терновиця О. У змаганнях до світла. – Львів, 1928. – 59 с.
5. Фрост К. Дизайн газет и журналов: Перевод с англ. / Крис Фрост. – М.: Университетская книга. 2008. – 231 с.
6. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника: відділ рукописів.

ANDREEVA A.

National University "Odessa Law Academy"
Faculty of Journalism,
PhD in Social communications

**VOLUNTEER MOVEMENT IN UKRAINE
AS AN ELEMENT OF CIVIL SOCIETY FORMATION**

Historically, the idea of voluntary assistance in former Soviet Union was originally imposed by the regime. The key word – "imposed". People were always ready to help each other, work together for the common good, but necessity to do it systematically, obligatory and without real impact, repelled a) the desire of active social actions and, as a result, b) loss of faith in the quality selfless assistance.

Events of the past 3 years have radically changed the situation.

Unique and in fact an incredible rise of the volunteer movement in Ukraine has shown and confirmed the willingness of people to change. "Revolution of Dignity" has put the country's population in unique circumstances, when ordinary people realize that they need the others, the same people as they are. This all bring the opportunity and the inner desire to help, influence on situation and change the world / country around.

Before Euromaidan volunteer movement in Ukraine mainly existed as a nonprofit activity for youth:

- assistance in a youth projects (such as urban projects, festivals, concerts, games, etc.);
- volunteer work camps in Ukraine and abroad (in the framework of European programs like Youth in Action and independent nonprofit organization Service Civil International (SCI) held youth exchange, where youth cooperates with the local community, working for the good of society and getting to know the culture of the host country);
- social volunteer assistance to vulnerable segments of the population (this includes children, pensioners, disabled, poor people, etc.).

Attitude towards such activities were quite skeptical in Ukrainian society, organizations had to carry out educational activities to show the consistency and effectiveness of voluntary work. The events of the Revolution of Dignity radically changed the attitude towards volunteer activity in Ukraine.

About 80% of Ukrainians consider volunteering as a mandatory component of the development of society according to recent polls. This indicates the process of the fundamental reassessment of the values of modern Ukrainian citizens. Volunteering has become a driving force for social change in the country. According to the UN on 2014 in Ukraine, operated 750 volunteer groups with total amount of people about 10 million (which is 23% of the population). Age of Ukrainian volunteers is about

30-35 years; it is usually active part of society – students, journalists, IT specialists, accountants, businessmen [1]. Today's active volunteering work is done in two directions:

- military assistance (such as food, clothing, medicines, special technical devices etc.);
- assistance to displaced people from eastern regions of Ukraine (evacuation, finding housing, legal assistance, food etc.).

Euromaidan can be seen as one big selfless action, which led to formation of Ukrainian civic society. From this point, volunteer help started perceived as a sincere assistance of "friendly citizens". These people came after work to help to cook on Maidan / placed aid - activists / transported medicines to needy, did different kind of job and then he/she returned home and continued to live and be responsible citizen of the country. This kind of behavior was new for Ukraine mentality. At that period volunteers warmed, fed, bandaged, played along with all on a protest – it has become an unique stage of development of the country's civil consciousness, because every Ukrainian in blink of an eye became a volunteer. Every one could help and every action worked for common good.

Volunteer movement generally increased the activity of the society and gave a new strong impetus to the development of the creative potential of young people. The creative process has gone through the experience of those who were "hardened" at Maidan protests and those who watched the situation from the outside, was not directly there, but who did not remain on the sidelines. "Vavilon'13" movement, a set of short movie-sketches "Black Notebook of Maidan", experimental film "Varta 1.Lviv.Ukraine" by Yuriy Hrytsyna, "Relatives" by Vitaly Manskiy, and many other creative artistic works. Active civic position of young people has provoked growing interest in the documentary, which makes possible to fix the world around "here and now". All Ukrainians had the right to speak, to act and to be heard. The nation will need a lot of time to rethink the received experience.

"There are more 100 million volunteers in Europe, 3 out of every 10 Europeans claim to be active in a voluntary capacity and nearly 80% of European citizens feel that voluntary activities are an important part of democratic life in Europe. Hence an investment in Volunteering is an investment in society's social cohesion" (European charter on the rights and responsibilities of volunteers) [2, p. 3].

Due to the visible results of the work and real-life examples of assist, Ukrainians in their experience meet with positive potential of changes. If we talk about volunteering as an element of development of civil society, it is a dynamic process which is going through a different peak periods. So now, after a lapse of time, it is important to support, motivate and continue to show positive results of the transformation of society and the state. It is important not only to give a hope, but also to show how it transforms into reality.

References:

1. Kulko I. Volunteering in Ukraine: how to hold and increase the motivation? [Internet] / I. Kulko // Zerkalonedeli, 2016. – Available from: <http://gazeta.zn.ua/internal/volonterstvo-v-ukraine-kak-podderzhat-i-usilit-motivaciyu-.html> (15.01.2016)
2. Volunteering Charter. European charter on the rights and responsibilities of volunteers [Text] // European Youth Forum. – 2012. – P. 9. – ISSN : 2032–9938.

ПИСАРЕНКО Л. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики

ВПЛИВ ЗМІ НА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ

Загальновідомо, що широке проникнення ЗМІ в життя суспільства відіграє як об'єднуючу роль, що сприяє консолідації суспільства, так і роз'єднуючу, впроваджуючи в суспільну свідомість негативні стереотипи, що, на думку Г.Блумера, особливо є відчутним у кризові періоди історичного розвитку суспільства, коли люди у стані соціальної невизначеності особливо підпадають під вплив, легко відкликаються на різні нові стимули, ідеї, а також більше піддаються пропаганді й різним маніпулюванням [1, с. 123].

Значний вклад у вивчення проблеми свідомості внесли зарубіжні дослідники: Г. Гегель, Г. Блумер, І. Борн, Г. Лебон, У. Ліппман, М. Маклюен, З. Фрейд, Е. Фромм та інші. Велику увагу темі впливу ЗМІ на суспільну свідомість та маніпулювання нею засобами масової інформації приділяли А. Данілова, С. Кара-Мурза, В. Шейнов та вітчизняні науковці П. Лісовський, Г. Поцепцов, Т. Тепенчак, Т. Кузнєцова, О. Холод, А. Щербина та інші.

ЗМІ через суспільство впливають на кожну людину окремо, викликаючи певні дії, емоції. Саме через ЗМІ формується громадська думка – стан масової свідомості, який містить у собі приховане чи відверте ставлення різних соціальних спільнот до проблем, подій дійсності [2, с. 64].

Оскільки ЗМІ є представниками певних організацій, то їх завданням є досягнення власних цілей і цілей цієї організації. То ж ЗМІ повинні контролювати потік інформації й маніпулювати ним. Пропаганда розробила велику кількість прийомів і методів для маніпуляції суспільною свідомістю, які ефективно впливають на маси, серед яких дієвим є метод дезінформації, який полягає в подачі інформації, яка є неправдивою, у певний момент. Дезінформація подається в основному

з різних джерел і спрямована на підсвідомість людей, вона може використовуватися в момент прийняття дуже важливого рішення, а от коли стане відомою правда — мета дезінформації вже досягнута. ЗМІ користуються методами підсвідомого впливу, коли ставлення суспільства до певних явищ формується за допомогою стереотипних уявлень, що вводяться до новин, автоматично викликаючи в масовій свідомості чи то негативну, чи то позитивну реакцію на конкретну подію. То ж у такому випадку завдання ЗМІ полягає у зумовленні стійкого ставлення людей до цього явища. А оскільки людина схильна до навіювання (вплив на особистість, що викликає в людини всупереч її волі й свідомості, певних почуттів або спонукає її до конкретних дій), то в сучасній журналістській практиці використовується один з прийомів — створення резонансу, який полягає в тому, що використовується схильність аудиторії гостро реагувати на різні расові, національні, релігійні ситуації. ЗМІ маніпулюють національними стереотипами для провокування певних дій. Елементи навіювання подаються в будь-який час в новинах, фільмах, у друкованій продукції. Ці елементи примушують людину діяти певним чином [3].

Вплив масової інформації на процес сприйняття, на свідомість людей часто досягається за допомогою міфотворчості, іміджів, стереотипів. Міфи ґрунтуються на реальних фактах і подіях, то ж і сприймаються як істина. Основою механізму міфологізації є підтасовування, приховування фактів, подій, документів. Поширенню міфів часто сприяє низька інформаційна культура, схильність людей до некритичного мислення.

Що ж стосується іміджу, то його визначають як сфабрикований образ, який формується через навіювання певних асоціацій. Оскільки імідж впливає на психіку людини, він легко сприймається, запам'ятовується і тому часто використовується в рекламі. Саме імідж ефективно використовується як засіб пропаганди й інструмент управління свідомістю. Стереотипи — це усталене ставлення до подій, яке вироблене на основі порівняння їх з внутрішніми ідеалами. Стереотипи формуються під впливом двох факторів: несвідомої колективної переробки й індивідуального соціокультурного середовища, а також цілеспрямованого ідеологічного впливу ЗМІ. За допомогою стереотипів легко маніпулювати свідомістю людей. ЗМІ привчають людину мислити стереотипами і знижують інтелектуальний рівень повідомлень так, щоб вони перетворилися на інструмент затямарення свідомості.

ЗМІ стали основними джерелами інформації, що формують внутрішній світ людини і мають величезний вплив на її свідомість, багато в чому формують життєву позицію, світогляд.

Список використаної літератури:

1. Блумер Г. Коллективное поведение: Пер. с англ. // Американская социологическая мысль: Тексты. — М., 1994. — 278 с.
2. Грушин Б. А. Мнение о мире и мир мнений / Б. А. Грушин. — М. : Политиздат, 1967. — С. 64-67.
3. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком: Психология манипулирования / В. П. Шейнов. — М. : АСТ, 2005. — 267 с.

ЛІТВІНЧУК І. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри журналістики

НЕБЕЗПЕЧНА ПРОДУКЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 227 КК УКРАЇНИ

У ст. 227 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції [1]. Н.В. Наумчук предметом злочину, передбаченого ст. 227 КК України, називає небезпечну продукцію, але приходить до висновків, що на законодавчому рівні він визначений досить недосконало, оскільки відсутня у першу чергу єдність термінології. На його думку, найбільш прийнятним для характеристики предмета злочину, передбаченого досліджуваною статтею, є визначення «продукції», що закріплене у Законі України «Про захист прав споживачів», оскільки охоплює будь-які товари, як харчові, так і нехарчові, а також роботи і послуги [2, с. 244-245]. Автор цілком слушно зауважує, що диспозиція статті хоч і є бланкетною, вона відсилає не до стандартів, норм, правил і технічних умов, а лише до нормативно-правових актів, що є дещо невдалим та потребує змін. Крім того, пропонується виключити з назви статті вказівку лише на ринок України, що зробить можливим застосовувати цю статтю до небезпечної продукції, призначеної на експорт.

Оскільки одним із елементів криміналістичної характеристики є предмет злочинного посягання, вважаємо за доцільне детальніше з'ясувати сутність поняття «небезпечна продукція» та встановити чи має недосконалість її законодавчого визначення негативний вплив на практику протидії злочинності та розслідування такого роду злочинів.

Під введенням у обіг небезпечної продукції (випуском на ринок) розуміють будь-яке платне або безоплатне постачання продукції для її розповсюдження, споживання (використання) на ринку України під

час здійснення господарської діяльності (для позначення цього законодавець вживає термін «перше надання продукції на ринку України»). Поняття «уведення в обіг» охоплює собою введення як тієї продукції, що виробляється в Україні, так й імпортованої. Небезпечну продукцію можна класифікувати за місцем її виготовлення – на території України та за її межами [3].

У загальному під поняттям «небезпечний» розуміють «той, що може заподіяти кому-небудь щось неприємне, якесь нещастя; той, що загрожує чієму-небудь життю, здоров'ю». Поняття «продукція» трактується як «сукупність продуктів (товарів), що випускаються окремим підприємством, певною галуззю промисловості, сільського господарства або всім народним господарством країни» [4, с. 747, 1152]. На практиці переважають випадки введення в обіг на ринку України саме небезпечної харчової продукції. Також можна зустріти класифікацію продукції на п'ять груп у залежності від того, яка угода СОТ застосовується, а саме: 1) сільськогосподарська, харчова та суміжна продукція; 2) фармацевтична продукція; 3) послуги; 4) продукція у вигляді нерухомого майна; 5) промислова продукція.

Продукцією, як зазначено у п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції», вважається будь-яка речовина, препарат або інший товар, виготовлений у ході виробничого процесу. У загальному це поняття охоплює: 1) послуги та роботи; 2) харчові продукти, харчові добавки, ароматизатори, дієтичні добавки та допоміжні матеріали для переробки харчових продуктів; 3) продукти тваринного походження; 4) корми, кормові добавки та префікси; 5) живі рослини і тварини; 6) продукція людського, рослинного і тваринного походження, що безпосередньо використовується як репродуктивний матеріал, призначений для відтворення; 7) спирт, алкогольні напої та тютюн; 8) лікарські засоби та ветеринарні препарати; 9) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори; 10) ядерні матеріали, спеціальні матеріали, що розщеплюються, інша продукція у сфері використання ядерної енергії; 11) вироби військового призначення; 12) об'єкти містобудування; 13) продукція, що була у вжитку, поставлена як предмет антикваріату або як продукція, що підлягає ремонту чи відновленню перед її використанням за умови, що постачальник надає інформацію особі, якій ця продукція постачається, про необхідність її ремонту чи відновлення [3].

Безпечна нехарчова продукція, відповідно до ст. 1 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції», – це будь-яка продукція, яка за звичайних умов або обґрунтовано передбачуваних умов використання (у тому числі щодо строку служби та за необхідності звернення в експлуатацію вимог стосовно встановлення і технічного обслуговування) не становить жодного ризику чи становить лише мінімальні ризики, зумовлені використанням такої продукції,

які вважаються прийнятними і не створюють загрози суспільним інтересам [3]. Безпечний харчовий продукт, відповідно до ст. 1 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», — це харчовий продукт, який не створює шкідливого впливу на здоров'я людини безпосередньо чи опосередковано за умов його виробництва та обігу з дотриманням вимог санітарних заходів та споживання (використання) за призначенням. [5]. Доказом безпечності продукції є її відповідність національним стандартам, що гармонізовані з відповідними європейськими стандартами. Такий перелік формується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації, та оприлюднюється станом на 1 січня поточного року шляхом опублікування у засобах масової інформації. Тому небезпечна продукція — це продукція, що не відповідає вимогам (стандартам), які встановлені щодо неї законодавством.

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що під небезпечною продукцією слід розуміти продукцію, що не відповідає вимогам, які встановлені законодавством, яке регулює стандарти, норми, правила і технічні умови щодо її виготовлення та зберігання. Класифікувати її з криміналістичної точки зору можна на декілька груп: 1) за місцем виготовлення небезпечної продукції (на Україні чи за її межами); 2) за наміром розповсюджувати небезпечну продукцію (на ринках України, за кордоном, транзит); 3) харчову та нехарчову.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Наумчук Н.В. Проблеми визначення предмету злочину, передбаченого статтею 227 КК України / Н.В. Наумчук // Право і суспільство. — 2014. — № 1–2. — С. 243–245.
3. Про загальну безпечність нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: Перун, 2009. — 1736 с.
5. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО ЗОВНІШНЬОЇ РЕКЛАМИ ОДЕСИ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Реклама сьогодні є одним з чинників, який впливає на світосприйняття людей, формує їх ціннісні орієнтації і навіть може впливати на спосіб життя. Майже на кожному кроці зустрічається реклама, тому її неможливо не сприймати. Вона формує поведінку людини, ставлення до певних суб'єктів та об'єктів, спрямовує бажання споживати та/або купувати ті чи інші товари.

Зовнішня реклама на сьогоднішній день є невід'ємною частиною кожного соціокультурного простору, в тому числі й міста. Навіть можна сказати, що ніхто вже не уявляє собі міста без рекламних щитів, бігбордів тощо. В Одесі зовнішня реклама має свої особливості, серед яких особливо виділяється суто одеський культурний колорит, суто одеська символіка. Наприклад, комунікативна складова яскраво проявляється в соціальній рекламі, так звана «чисто одесская реклама», що з'явилася на вулицях міста в 2015 році і представлена такими слоганами: *«Здесь все свои», «Это же культурный город, сбавьте, пожалуйста, скорость»* тощо.

З метою виявлення ставлення молоді до зовнішньої реклами Одеси було проведеного опитування серед студентів-правників віком від 18 до 25 років (в опитуванні брало участь 100 осіб). За нашими спостереженнями було з'ясовано таке:

На питання «Як ви вважаєте, реклама це — ... «61% респондентів назвали відповідь: «набридливе явище, яке не має соціальної та культурної цінності»; 86% відповіли: «корисний спосіб повідомити суспільству новини про нові товари, події або соціально важливу інформацію»; 30% вважають, що «реклама — це спосіб заробити гроші на довірливих людях».

На питання «Як Ви ставитесь до реклами на вулицях міста Одеси?» 9% дали відповідь: «повністю схвалюю»; 90% відповіли, що схвалюють частково; 13% категорично заперечують і 88% ставляться до неї байдуже.

На питання «Чи звертаєте Ви увагу на рекламу, коли їдете на навчання/роботу у громадському транспорті?» 2% відповіли: «так, не уявляю міста без рекламних щитів»; 28% дали відповідь: «так, її стало надто багато в останні роки, вона сама кидається в очі»; 68% звертають, але не концентрують на ній увагу і 6% не звертають увагу взагалі.

На питання «Як Ви вважаєте, спотворює реклама зовнішній вигляд міста?» 36% дали відповідь, що в цілому не спотворює; 39% вважають: «так, спотворює»; 6% відповіли, що дуже спотворює і 17% — не задумувався над цим питанням.

На питання «Що може привернути Вашу увагу до реклами» дали наступні відповіді: 38% – яскравий малюнок; 36% – яскраві кольори; 41% – обличчя «зірки», відомої особи, музичної групи; 38% – текст або слоган, розмір тексту; 20% – розмір рекламного щита, вивіски і тп.

На питання «Як Ви вважаєте, якої реклами більше на вулицях Одеси?» 97% відповіли, що комерційної і всього лише 4% вважають, що соціальної.

На питання «На Вашу думку, відрізняється реклама в Одесі від реклами в інших містах?», ми отримали такі відповіді: 10% – так; 33% – ні; 42% – відрізняється, але не суттєво; 19% – не звертав уваги.

На питання «Чим саме, на Вашу думку, відрізняється реклама в Одесі від реклами інших міст?» 27% опитуваних відповіли, що кольорами та символікою міста; 20 % – гумор; 50 % – морська символіка; 31 % дали відповідь «інше», розуміючи під цим, що реклама Одеси мало чим відрізняється від реклами в інших містах.

На питання «Чи знаєте Ви, що означає «Якір-серце» на вулицях міста?» 19 % відповіли «так» і вказали, що саме. Варіанти розподілились наступним чином: «любов до Одеси» (26%), «символ міста» (21%), «Я люблю Одесу» (10%), «місто Одеса» (1%), «морське місто» (1%). 25% відповіли – ні; 10% – не знаю про що мова і 9% ніколи його не помічали. Варто зазначити, що «Якір-серце» є туристичним символом Одеси і частиною брендбуку міста, який було затверджено у 2012 році.

Проаналізувавши вищенаведені дані, ми можемо визначити, що ставлення студентів-правників віком від 18 до 25 років до реклами на вулицях міста виявляється таким чином:

1. Більшість молоді вважає, що реклама – це корисний спосіб повідомити суспільству новини про нові товари, події або соціально важливу інформацію.

2. 90 % молодих людей частково схвалюють рекламу на вулицях міста.

3. 68% респондентів, їдучи на навчання/роботу у громадському транспорті, звертають, але не концентрують на рекламі увагу.

4. 36% опитуваних вважають, що реклама в цілому не спотворює зовнішній вигляд міста.

5. Привернути увагу молоді до рекламного щита найчастіше може обличчя «зірки», відомої особи або музичної групи та яскравий малюнок і кольори.

6. Майже всі опитувані вважають, що на вулицях міста найбільше комерційної реклами та майже немає соціальної.

7. Переважна більшість вважає, що реклама в Одесі відрізняється від реклами інших міст, але не суттєво.

8. Більшість молодих людей вважають, що реклама Одеси відрізняється від реклами інших міст саме морською символікою.

9. «Якір-серце» для більшості опитаних незнайомий, а для інших він означає «любов до Одеси» або «символ міста».

ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

МАМИЧ М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

КОМУНІКАТИВНА ІНТЕНЦІЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО КОНТЕНТУ ДРУКОВАНИХ МЕДІАТЕКСТІВ 40–80-Х РОКІВ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ

Офіційно-діловий контент, як відомо, репрезентує офіційну, ділову, подієву інформацію, кожна з яких становить особливий різновид субконтенту. Така інформація не становить основу соціальних, духовних і біологічних потреб людини, але входить до розряду пізнавальних потреб (п'ята в пірамідній ієрархії А. Маслоу [3]). Але це не применшує її значення, бо виокремлені з друкованих текстів лінгвокультурологічні індикатори цінностей (далі – ЛІЦ) узгоджені з вербалізованими соціальними (соціальний стан, статус, працьовитість, професія, родина, терплячість, рівність статей тощо); політичними (свобода слова, громадянська свобода, законність, мир тощо); моральними (добро, благо, любов, дружба, обов'язок, честь, порядність тощо) цінностями.

Поняття 'офіційно-діловий контент' не збігається з поняттям 'офіційно-діловий стиль'. Останній, як відомо, представлений у сучасній літературній мові жанрами 'Указ', 'Договір', 'Закон', 'Кодекс', 'Постанова', 'Наказ', 'Заява' тощо, характеризується високою книжністю, наявністю формуляра, реквізитів, мовних штампів, що робить тексти документів універсальними за формою і структурою.

'Офіційно-діловий контент' – це поняття журналістикознавства і медіастистики, з яким пов'язують інформування громадськості про події суспільного, політичного, економічного, ділового життя різних рівнів. Отже, йдеться про: 1) трансформацію текстів офіційно-ділового стилю для ЗМІ; 2) публіцистичні медіажанри з характерним лексичним, фразеологічним наповненням, що відображають ціннісно-аксіологічні орієнтири передаваної інформації; 3) використання контенту для впровадження в масову свідомість через мовні та візуальні канали соціально-політичних, професійних і морально-психологічних

ЛПЦ, усталених в офіційному дискурсі влади в певний період її функціонування.

Провідне комунікативне інтенційне наповнення (офіційно-ділове та ідеологічно-пропагандувальне) аналізованого контенту пов'язане з його мовно-стилістичними особливостями, а тому детерміноване поширенням інформації, впливом на адресатів за допомогою цієї інформації з метою трансформації офіційного дискурсу влади, її ідеології, з метою регулювання громадсько-політичної ситуації, стосунків між владою і людьми, обслуговування потреб читачів у офіційній інформації.

Офіційна інформація на сторінках часопису зі змішаним контентом та ціннісно-смысловими координатами не може не змінюватися, не піддаватися публіцистичному впливові насамперед через високий сугестивний потенціал, закладений у ній.

Аналізований різновид контенту найбільш чітко виражений у періоди 40–50-х та 60–70-х рр. минулого століття, причому із помітною вже у 60-ті тенденцією до зменшення такої дослівної інформації, яка модифікується, її заступає широке коло жанрових різновидів медіатекстів-ідеологем. Тематичні категорії цих документів, їхня структура і ключові поняття залишалися незмінними до середини 80-х рр. XX ст. [2, с. 14]. Мета публікування цих матеріалів – утвердження лінгвокультурологічних індикаторів ідеологічних цінностей соціуму, серед яких *мир, сила провідної політичної партії та піднесення соціального статусу і політичної, професійної ролі людини в тоталітарному офіційному дискурсі*. Уривок із документа зі збереженою в оригіналі структурою, рубрикацією, може мати публіцистичну назву, що акцентує увагу на важливості офіційної інформації або офіційну назву будь-якого закону.

Крім опублікування змін до законів і розгорнутих цитат із статей законів, у 1980-х рр. вдавалися до опублікування формулярів-зразків документів (заяв, звернень). У цей період публікувалися документи Всесвітнього конгресу матерів, Звернення Всесвітньої асамблеї миру, Звернення Бюро Всесвітньої Ради Миру, Указ Президії Верховної Ради СРСР, Вітання ЦК КПРС з нагоди свята 8 Березня, Відкритий лист делегатів XXI з'їзду КПРС, Вітання з нагоди річниці визволення України від німецько-фашистських загарбників та ін. Найбільший текст офіційного різновиду контенту аналізованого періоду – Конституція СРСР 1977 року. Такі тексти прийнято кваліфікувати як авторитетні, оскільки вони детермінували офіційний дискурс [2, с. 14; 1]. Одні з названих документів надруковано в незміненому вигляді, інші ж адаптовані для масового видання, і у такий спосіб офіційна інформація зазнавала жанрово-стильової трансформації у подієву, але вагому, ключову для конкретного часу.

Медіатексти офіційного різновиду контенту 40–80-х рр. XX ст. – носії публіцистичних мовних образів держави СРСР, людей, які осповодують своє бачення життя як миру без війни, публіцистичного образу

світової громадської думки, які створюють характерні стилістично марковані лексеми, словосполучення і кліше.

Отже, медіатексти офіційного різновиду субконтенту в середині минулого століття були провідниками офіційного дискурсу, ідеології боротьбизму (О. Г. Тодор називає слово *боротьба* актуальним у словосполученнях мови ЗМІ 50–80-х рр. XX ст. [4, с. 68]) й утвердження у мовній свідомості спільноти позитивних образів влади, народу.

Список використаної літератури:

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика і культура мови / С. Я. Єрмоленко. — К. : Довіра, 1999. — 431 с.
2. Зарецький О. В. Офіційний та альтернативний дискурси. 1950–80-ті роки в УРСР / О. В. Зарецький. — К. : Інститут української мови НАН України, 2008. — 443 с.
3. Maslow A. Self-actualizing and Beyond [Електронний ресурс] / A. Maslow // Challenges of Humanistic Psychology. N. Y., 1967. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.psychology.ru/library/00037.shtml>
4. Najnowsze dzieje językuw słowiańskich. Українська мова 1945–1995 рр. / за ред. С. Я. Єрмоленко. — Opole, 1999. — 268 с.

КИСЕЛЬОВА А. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики

МОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ У ТЕКСТАХ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Відповідно до ст. 10 Закону № 3018-III, українська мова є мовою судочинства, а всі судові документи мають бути укладені українською мовою, зокрема послуговуючись офіційно-діловим її стилем, який має характеризуватися послідовністю і точністю викладу фактів, документальністю, емоційно-експресивною нейтральністю висловів та, безумовно, нормативністю мовних засобів. Однак судові рішення, що наявні у публічному доступі на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень, у більшості випадків аж ніяк не відповідають вищезазначеним вимогам, оскільки містять істотну кількість помилок, пов'язаних із недотриманням мовних норм. Найочевиднішим й найважливішим джерелом таких помилок, на нашу думку, є мовна інтерференція, визначена Л.І. Баранниковою як “зміна в структурі або елементах структури однієї мови під впливом іншої”, що у наших реаліях означає несвідоме накладання мовних норм російської мови на українську і призводить до виникнення “суржику” (зазвичай притаманного усному мовленню) у документах офіційно-ділового стилю.

Об'єктом дослідження є судові мовлення, предметом — знайдені в ньому випадки невідповідності нормам української мови.

Фактичним матеріалом стали тексти 50 судових рішень, представлених у широкому доступі на сайті “Єдиний державний реєстр судових рішень”.

Проаналізувавши тексти 50 судових рішень, які були складені та ухвалені судами Одеської, Миколаївської, Львівської, Харківської, Сумської та Полтавської областей, ми знайшли цілу низку помилок, на всіх рівнях мовної системи. У даній роботі, проте, звернемо увагу саме на ті, що спричинені впливом норм російської літературної мови, зокрема офіційно-ділового її стилю, на таких рівнях:

1. Вживання слів, яких не існує в українській мові чи вживання слів у хибному значенні. *[Згідно з ч. 3 ст. 105 ГПК України, постановою набирає законної сили з дня її прийняття...]*, хоча нормативними, на відміну від “вступает в законную силу”, є варіанти “набути законної сили” чи “набути сили закону”, залежно від конкретного значення звороту; *[...відзив на позовну заяву з викладенням мотивів повного або часткового відхилення вимог позивача з посиланням на діюче законодавство...]* (тут і далі — пунктуація та орфографія прикладів збережена), де слово “діюче” (від рос. “действующее”) має бути замінено словом “чинне”; *[Слід зазначити, що скаргником невірно здійснюються арифметичні розрахунки...]*, незважаючи на тлумачення слова “вірно” як “відданий, який не зраджує”, що є вужчим за російське “верный”; *[Роз'яснити право на подачу до апеляційного суду заперечень на апеляційну скаргу в письмовій формі в строк до 10 червня 2016 року...]*, оскільки російське “срок” мало в даному випадку бути замінене українським “термін” (“певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення”); *[...але щодо яких суд вирішив питання про їх права та обов'язки...]* та *[...що після смерті ІНФОРМАЦІЯ_1 р. їх батька ОСОБА_3 відкрилась спадщина...]* як приклад нерозрізнення форми Родового відмінка особового займенника “вони” — “іх” та присвійних займенників “іхній, їхня, їхнє, їхній”. Останні є нормативними для української мови на відміну від російської, де вважаються просто-річною вимовою; *[...на протязі двох років...]* там, де належить вживати “протягом”, бо “на протязі” (укр.) перекладається як “на сквозняке” (рос.); *[...виходячи з об'єктивних обставин, як-то майновий стан заявника тощо, та не являється обов'язком суду...]* як випадок буквального перекладу, замість “є”.

2. Сполучення та узгодження слів із порушенням норм української мови. *[...перебіг строку подання касаційної скарги на постанову апеляційного господарського суду починається з наступного дня після прийняття відповідної постанови...]*, що є дослівним перекладом “течение срока” (рос.), тоді як українське термін має значення “певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення” і не потребує в даному контексті додаткових слів; *[Як доказ неоднакового*

застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права...], де помилка є результатом комбінування українського “тих самих” (яке і є правильним варіантом) і російського “одних и тех же”; [За таких обставин колегія не приймає до уваги наведене відповідачем у клопотанні...], яке представляє одну з найпоширеніших помилок російсько-української інтерференції, бо в українській мові такі слова, як “увага”, та “участь” сполучаються із дієсловом “брати”; [Судом встановлено...] та [...відповідачем до апеляційної скарги було надано докази сплати судового збору (квитанці від 29.12.2015 № 173).], що ілюструє розповсюджену практику помилково вживати в українській мові безособові форми дієслова на -но, -то у поєднанні із називанням діяча в орудному відмінку. Наведене є нормативним в російській мові, але в українській вживання таких форм доречне лише у випадку, коли дію виконує невідома або неназвана особа.

3. неправильне вживання прийменників – передавання їх кальками відповідних похідних прийменників російської мови чи використання їх із неправильними формами іменників. [Заслухавши пояснення представника позивача та дослідивши письмові докази по справі, суд приходить до висновку...] – у першому випадку варто вживати прийменник “у” (“у справі” (укр.) – “по делу” (рос.)), а в другому – безприйменникову конструкцію “дійти висновку” замість калькування російського “приходить к выводу”; [Справу просить розглянути у його відсутності...] – в цьому контексті сполучення “у відсутності” (давальний відмінок) має інше значення, відмінне від “за відсутності” (родовий відмінок); [...досудове розслідування здійснено у порушення вимог...], де вислів також є кількою з російської і має бути замінений на “на порушення вимог”; [Справу призначити до розгляду в засіданні 02.09.99 на 11-25 год. по вул. Личаківська, 81...] нормативним прийменником в цьому контексті є “на”, проте в офіційно-діловому стилі конструкцію варто було б замінити на “за адресою”; [Відповідно адміністративного протоколу...] та [...у відповідності до ч. 2 ст. 194 КПК України...] суперечать нормі, за якою незмінними прийменниковими конструкціями є “відповідно до” та “у відповідності з”.

Наведені помилки через свою природу найчастіше залишаються непоміченими та продовжують поширюватись у професійному мовленні юристів, що увиразнює значущість подальших розробок цієї теми та розповсюдження отриманих результатів.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРИФРАЗ У МОВІ СУЧАСНИХ ЗМІ

Сучасне суспільство неможливо уявити без преси, яка є своєрідним інформатором, що подає відомості про найрізноманітніші події внутрішнього та зовнішнього життя країни, активно реагує на суспільні процеси й віддзеркалює їх. ЗМІ здатні швидко і майже тотально охоплювати найширші аудиторії, що дає їм змогу формувати суспільну думку, визначати духовні цінності. Крім того, періодичні видання відіграють важливу роль у стилістичному збагаченні й нормуванні літературної мови, зокрема її лексичного складу.

Публіцистичний стиль реагує на зміни у суспільному житті, впливає на формування громадської думки за допомогою слів-понять (перифрази, гра слів, жаргонізми, фразеологізми тощо). Останнім часом в цьому жанрі все виразніше виступає тенденція до використання експресивно-емоційних засобів мови, одним з яких є перифраза — описовий зворот мови, за допомогою якого зміст слова передається не прямо, а через характерні ознаки [1, с. 76].

Таке ж визначення, але більш детальне, дає професор О. Пономарів: «Перифраза — описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називається не прямо, а описово, через характерні їх риси. [2, с. 148]. Аналізуючи ці визначення, доходимо висновку, що ЗМІ переважно використовують перифрази для вироблення власного, неповторного стилю (щоб яскраво вирізнитися серед конкурентів), увиразнення, надання матеріалам експресивності, емоційності. Частотність і регулярність вживання перифрази з часом призводить до того, що вони набувають ознак, властивих фразеологізмам: відтворюваність, стійкість у складі й структурі, фіксоване становище компонентів. Виробилися навіть класичні варіанти на зразок: *четверта влада* (засоби масової інформації), *красне письменство* (поети), *люди в білих халатах* (лікарі), *чорне золото* (кам'яне вугілля, нафта), *майстри шкіряних рукавичок* (боксери), *акули пера* (журналісти) та ін.

Прийом перифразування має давню історію вживання в художньо-поетичному мовленні: *Каменярь* — І. Франко, *сонцепоклонник* — М. Коцюбинський, *Кобзар* — Т. Шевченко та інші. Однак поступово перифрази стали досить активно використовуватися в публіцистиці, посідаючи чільне місце серед ефективних прийомів творення газетної експресії. У тексті вони більш образні, незвичайні, що особливо помітно на фоні нейтральних слів. Поєднання експресії і стандарту — хара-

ктерна риса публіцистичного мовлення, а перифраза, окрім здатності посилити виразність тексту, дієвість вислову, може виконувати й шаблонізуючу функцію.

Появу перифраз провокують екстралінгвальні фактори, що впливають і на авторів, і на реципієнтів – різноманітні події політичного, економічного, суспільного, культурного життя: виборча кампанія, формування бюджету країни, участь у концерті, офіційні чи неофіційні візити, гучний судовий процес, екологічна катастрофа та інше. Позитивне чи негативне ставлення до цих подій та людей, які беруть у них безпосередню участь, має значення для творення перифраз.

Сьогодні у мові ЗМІ помітно виражена зміна соціальної оцінності з нейтрально-позитивної (цього вимагав тоталітарний режим) до негативної (наслідок демократизації мас-медіа). Це явище виразно засвідчують газетні перифрази у виданнях різних років, пор: *свят окомуністичної праці* (суботник) і *каламутн апора реформ, жорстока прелюдія до Апокаліпсису* (сучасна політична ситуація в країні). Однозначно негативних перифраз, які мали місце за радянських часів (*навіжений фюрер, пес війни*) у сучасних заголовках україномовних ЗМІ практично не спостерігається. Однак натомість ми можемо бачити перифрази-антропоніми, які містять приховану негативну характеристику або іронічний підтекст: *сірий кардинал секретаріату президента, акула горілкового бізнесу, головний МНСівець країни*. Нанегативний, іронічно-саркастичний оцінці перифрастичних висловів у мові сучасних друкованих видань наголошує О. Андрейченко [3, с. 9].

Однак більшість перифраз на позначення відомих осіб мають заздалегідь позитивну характеристику: *золотий голос України, королева кіноекрану, легенда краю*. Наслідуючи вимоги комунікативного етикету, перифрази служать засобом досягнення більшої благозвучності мови, відволікають увагу реципієнта від негативних сторін предмета мовлення і сприяють облагороджуванню його у сприйнятті читачем. Перифрази-антропоніми сучасного журналістського дискурсу не можна назвати унікальними, вони швидше універсальні. Виникнення перифраз можна пов'язати з характером вихідного образу та чіткістю переносного значення, із специфікою засобу вираження і різними супутніми асоціаціями. В заголовках засобів масової інформації, як і в текстах ЗМІ, можна виділити кілька популярних і продуктивних моделей творення таких перифраз. *Королева / король – сцени, римейків, подіуму, серцеце, джазу; король – нафтовий, горілчанний, шаховий, автомобільний. Майстер – шаблі, м'яча, пензля. Зірка – естради, політики, футболу; суперзірка, мегазірка, зірка першої величини. Залізна леді – грузинської, української політики, кіно, телебачення тощо.*

Особливу увагу мовознавців привертають фразеологічні одиниці й перифрастичні вислови, що образно представляють реалії з політичного життя суспільства. Незаперечним є факт, що політика – одна з найбільш обговорюваних тем у різних суспільних колах. Це підтверджується

й тим, що провідні видання свої перші сторінки відводять для висвітлення політичних новин.

Перифрази належать до постійних і невичерпних засобів оновлення лексичного складу газети і збагачення її зображальних ресурсів. Як зазначає Д. П. Вовчок, «окрім основної образно-характеризувальної функції, перифраза виконує у газетіше три важливі функції: стилетвірну, нормативно-стилістичну та функцію економного висловлювання» [4, с. 227].

Список використаної літератури:

1. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Знання, 2013. — 340 с.
2. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови: Підруч. — К., 2000. — 248 с.
3. Андрейченко О. І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця XX — початку XIX століття): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т укр. мови НАН України. — К., 2006. — 24 с.
4. Вовчок Д. П. «Экономическая» функция газетных метафорических парфраз / Д. П. Вовчок // Исследования по стилистике. — № 4. — С. 225—234.

ДУБРОВА Н. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ МОВИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Мова як першооснова формування національної правничої системи безпосередньо впливає на процеси правоутворення та законотворення. Матеріалізація закону та набрання ним чинності відбувається саме через втілення правової ідеї в мовну форму. Для регулювання будь-яких суспільних відносин право має отримати формалізуватися саме через мовне вираження [2, с. 3].

Юридичне функціонування мови визначається низкою факторів як лінгвістичного, так і екстралінгвістичного порядку [3, с. 96].

На сучасному етапі політичного, суспільного та економічного розвитку України адаптація національного законодавства до норм права ЄС має особливу значущість та актуальність, оскільки з цим процесом пов'язане не тільки створення відповідної правової бази для майбутнього вступу до ЄС, а й досягнення інших важливих для нашої держави цілей [4, с. 130].

Необхідно домагатися, щоб закони були точними й дохідливими, щоб мова закону була єднанням законодавчої волі та думки, щоб у законі були виражені особливості української законодавчої стилістики не лише за змістом, а й за формою [6, с. 17].

В Україні щорічним планом заходів з виконання Загальнодержавної програми адаптації визначаються серед інших і переклади актів законодавства ЄС українською мовою, підготовка глосарію термінів європейського права тощо.

За експертними даними, для входження у правове поле Європи Україні потрібно прийняти нові або внести відповідні зміни майже до 4 тис. законів та інших нормативно-правових актів. Крім того, досить часто прийняті документи не відповідають «євростандартам» ані з юридичної, ані з лінгвістичної точки зору. Проблема полягає не стільки в кількісних показниках, скільки у якісному змісті законодавства, адже в ЄС особливе значення приділяється саме якості правових актів. Рада ЄС прийняла спеціальне рішення з приводу правил їх підготовки. Згідно з цими правилами, правовий акт повинен відповідати таким вимогам: бути чітким, без зайвої довжини, не двозначним, без надмірного застосування скорочень, не містити жаргонних висловів, надто довгих фраз, незрозумілих посилань на інші тексти, ускладнень, що роблять акт складним для читання [5, с. 75]. Тож і українські правники та лінгвісти мають долучитися до процесу удосконалення рівня культури мови національного законодавства, адже точність і ясність юридичних формулювань, їхнє адекватне мовне втілення, правильне вживання правової термінології багато в чому визначають ефективність законодавства, сприяють формуванню дієвої правової системи України.

Більш ефективному процесові наближення правового поля держави до стандартів права ЄС, а також створенню єдиної, цілісної системи законодавства України сприятиме комплексне втілення низки заходів, серед яких створення українсько-європейського глосарію юридичної термінології; підготовка фахівців з європейського права та лінгвістів.

Одним з яскравих прикладів адаптації національного законодавства до правового поля ЄС є славнозвісний Закон України «Про очищення влади», відомий як Закон про люстрацію. Запозичення інституту люстрації є, безумовно, позитивним кроком. Щодо мовних процесів, задіяних у тексті Закону України «Про очищення влади», можна зазначити наступні: повернення в активний лексико-семантичний простір тексту закону лексем, що знаходяться на периферії активного вжитку: *узурпація влади, учасник бойових дій, Національна гвардія України, мобілізація, політичні в'язні*; повернення в активний лексико-семантичний простір тексту закону лексем, що знаходяться поза периферією активного вжитку, але на даний момент є ситуативно актуальними — архаїзмів: *КДБ СРСР; КДБ УРСР*; використання в активному лексико-семантичному просторі тексту закону лексем, що знаходяться у центрі активного вжитку через свою популярність, залишаючись неологізмами: *антите-*

рористична операція; податкова міліція; Урядовий уповноважений з питань антикорупційної політики; громадський орган з питань люстрації; використання віддієслівного іменника «очищення», який означає водночас і процес (ознака дієслова), і результат (ознака іменника), для утворення неологізма «очищення влади»; наявність синонімії самого терміна «очищення влади» / «очищення влади (люстрація)» / «люстрація».

Слід зазначити, що лексичний шар законодавчої мови, тобто термінологічна база законів, знаходиться під безпосередньою увагою фахівців-лінгвістів та правників і є найбільш вивченим [1, с. 8]. Інші аспекти дослідження текстового масиву мови законодавства, зокрема їхньої морфологічної та синтаксичної специфіки, залишаються недостатньо висвітленими в лінгвістичній науці. Актуальність та необхідність здійснення досліджень такого характеру полягає в тому, що дотримання законів граматики забезпечить високу якість мови сучасних законодавчих актів, дозволить удосконалювати національну законодавчу систему держави в майбутньому та сприятиме адаптації мови українського права до мовного простору законодавства ЄС.

Список використаної літератури:

1. Зархіна С. Е. Мова права як предмет філософсько-логічного аналізу (історичний аспект): автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.12 / С. Е. Зархіна; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 20 с.
2. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / С. П. Кравченко; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2000. – 20 с.
3. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія / М. І. Любченко. – Х.: ТОВ «ВИД-ВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. – 280 с.
4. Синюта Л. Л. Мова як фактор правового поліцентризму / Л. Л. Синюта // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2012. – С. 126–131.
5. Туранін В. Ю. Феномен юридичної мови: концептуалізація проблеми / В. Ю. Туранін // Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – 2013. – № 2 (61). – С. 73–79.
6. Хижняк С. П. Юридические терминосистемы как особые фрагменты языковой картины мира / С. П. Хижняк // Совр. лингвист. и метод.-дидакт. исслед. – 2013. – С. 15–27.

ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНО-ЕМОЦІЙНОГО ВПЛИВУ У СУДОВИХ ПРОМОВАХ АДВОКАТІВ

Аналізуючи лінгвістичну природу судової промови, сучасні дослідники відзначають специфіку, яка різко відрізняє її від лінгвістичної природи інших різновидів публічного виступу (Алексєєв Н.С., Дев'яткіна В.В., Кацавець Р.С., Леонтьєв А.Н., Лікас А.Л., Молдован А.В.). Підкреслена діалогічність, дискусійно-полемічний характер, широке використання термінів, віддієслівних іменників, специфічна лексика, ігнорування заборони на використання мовних кліше та інші особливості судової промови дозволили Новичихиній М.Є зробити висновок про те, що судова промова являє собою виступ особливого типу [4, с. 28]. Схожі висновки з'явилися результатом досліджень прагматики мовного спілкування в правовій сфері. Губаєва Т.В., зокрема, вважає, що мовну поведінку юристів необхідно розглядати в зв'язку з пізнавальною та комунікативною специфікою правової сфери [2, с. 71]. Однак до цього часу до кінця не досліджені типові лексико-семантичні і синтаксичні конструкції які характерні для текстів адвокатських промов, не здійснено аналіз їх жанрової специфіки, впливового потенціалу, незважаючи на те, що саме вони складають своєрідний смисловий стрижень таких мовленнєвих масивів. Наведене визначає загальну скерованість та актуальність пропонованої статті, підкреслює і залучення оригінального фактичного матеріалу – судових промов адвокатів, вміщених до збірки «Судові промови адвокатів України».

Судова промова, кваліфікована дослідниками як «публічна промова, звернена до суду, а також до всіх учасників та присутніх при розгляді кримінальної або цивільної справи, виголошена в судовому засіданні, яка представляє собою виклад висновків оратора по даній справі і його заперечення іншим ораторам» [6, с. 321].

Судова промова повинна бути переконливою. Переконання досягається двома шляхами: раціональним і емоційним [1, с. 33]. Вважається, що при аналізі непрямих доказів використовуються логічні способи впливу, при ясній фабулі справи – емоційно-експресивні засоби впливу. Безсумнівно, раціональний вплив є головним в судовій промові, він досягається шляхом організації матеріалу на основі достовірних фактів, логічності, доказів. Експресивно-емоційний вплив у судовій промові досягається шляхом використання зображально-виражальних засобів мови, таких як метафора, антитеза, паралелізм, гіпербола, порівняння, іронія та ін. [3, с. 28]. До прийомів експресивно-емоційного впливу також відносяться адресація, тобто звернення до судді і присяжних:

«Ваша честь, пан Форман і панове!», «Товариші судді!» Вживання займенників: *ти, твій*, дієслів наказового і спонукального способу: *«... нехай на цьому судовому засіданні присутні не тільки ваші уми, а й серця,... подивіться всі в добрі очі нашого підсудного, подумайте про його майбутнє, відчуйте його душевний стан*», вираз особистого ставлення до аналізованого матеріалу: *«Я дозволю собі ще раз ве нутся до цього питання,... я думаю, товариші судді... [5]*, *«* Адвокат завжди прагне залучити членів суду в хід своїх міркувань. Вживаючи займенник *«ми»*, адвокат таким чином підсвідомо об'єднує себе з присяжними ставить себе і їх на один бік, і одночасно протиставляє себе прокурору і його прихильникам займенником *«вони»*: *«Чи будемо ми намагатися применшувати значення злочинів? Ні, ми, очевидно, не підємо цим шляхом [5]*. *«* Як правильно, увага аудиторії акцентується на тому, що підкреслює оратор. Цього можна досягти завдяки використанню анафори, яка підвищує не тільки експресію, але і переконливість мови: *«Ви прийшли сюди в слуханості закону. Ви прийшли сюди, у відповідь на вимогу суду, Ви прийшли сюди, тому що ви вірні люди своєї держави* » [5].

Отже, усне публічне мовлення в суді передбачає ситуацію безпосереднього групового спілкування. Найбільш значимі три види мовного впливу на аудиторію: інформування, переконання і навіювання. Це означає, що будь-яка судова мова повинна бути спрямована не тільки на передачу об'єктивної інформації, а й на оцінку подій чи явищ. Неточний вибір слів може привести до неточних висновків і винесення помилкового вироку. У судових промовах широко використовуються стилістичні фігури, в яких образність досягається загальною організацією висловлювання. Судова мова будується не тільки на основі взаємодії раціонального та емоційного планів, логічні елементи розробляються з урахуванням зображально-виражальних можливостей мови. Вживання риторичних фігур у судовій промові може бути функціонально виправдано в тому випадку, якщо вони використовуються оратором для досягнення поставленої мети, а не заради прикраси висловлювання.

Список використаної літератури:

1. Горський Г.Ф., Кокорев Л.Д., Котов Д.П. Судова етика. / Г.Ф. Горський, Л.Д. Кокорев, Д.П. Котов. — Воронеж, 1973. — С. 121.
2. Губаева Т.В. Практичний курс російської мови для юристів. — Казань, 1990. — С. 187-192.
3. Нерсисянц В.С. Философия права / В.С. Нерсисянц. — М., 2005. — С. 48.
4. Новичихина М.Е. Ведение спора / М.Е. Новичихина. — Воронеж, 1994. — 321 с.
5. Судові промови адвокатів України / Редкол.: В.В. Медведчук (голова) та інші — К.: Ред. журн. «Адвокат», 2000. — (Сер. «Адвокатура України»). Кн. 1. — 216 с.

6. Юридична енциклопедія в 6-ти томах/ Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. — К.: «Укр.енциклопедія». — 1998.
7. Судові промови адвокатів України / Редкол.: В.В. Медведчук (голова) та інші — К.: Ред. журн. «Адвокат», 2000. — (Сер. «Адвокатура України»). Кн. 1. — 216 с.

ЗАВАЛЬСЬКА Л. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики

МАНІПУЛЯТИВНА СТРАТЕГІЯ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Конфліктна взаємодія в політичній комунікації передбачає асиметричні комунікативні ролі учасників спілкування та відсутність спільної комунікативної мети, що реалізується за допомогою вербальної агресії, відповідних лексико-граматичних засобів, невербальної поведінки. На думку дослідників, конфлікт — це «парний поведінковий акт, що має амбівалентний характер; специфічна взаємодія опонентів (конфронтація) — однобічне або двобічне непідтвердження рольових очікувань, розходження опонентів у розумінні або оцінці ситуації» [1, с. 7]. Стратегії конфліктного типу, зважаючи на це, демонструють відсутність спільної мети та налаштованості на успішність вирішення комунікативного завдання. Основною конфліктною стратегією вважаємо маніпулятивну.

О. Л. Михальова наводить таке визначення маніпуляції, релевантне для політичного дискурсу: «Маніпуляція — це різновид психологічного впливу, скерованого на спонукання адресата до здійснення визначених адресантом дій за допомогою прихованого структурування світу у свідомості адресата в результаті майстерного впровадження в його психіку цілей, бажань, намірів, настанов, що не збігаються з тими, які об'єкт впливу міг би сформулювати самостійно» [2, с. 77]. Маніпуляція має різноманітні засоби репрезентації, проте в політичному інтерактиві насамперед фіксуємо специфічне подання інформації: перекручування, приховування інформації, маніпулювання зі способом і часом її подання, підпорогове подання інформації [3, с. 49]. Ми характеризуємо маніпулятивну стратегію у співвідношенні з аргументативною, кваліфікуючи обидві як риторичні: маніпулятивна скерована на ірраціональний вплив, а аргументативна — на раціональний. Риторичний характер маніпулятивної зумовлений тим, що мовець не стільки впливає на опонента та аудиторію, скільки ухиляється від прямих відповідей, заплутує співрозмовника, створює ефект «паралельної» комунікації, тоб-

то різними способами буде кваліфікаційний. Комплекс прийомів маніпулятивного впливу ґрунтовно описано у мовознавчій літературі (Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кутуза, В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода та В. М. Корнєєв, Н. В. Слухай, І. Ю. Черепанова та ін.). Серед таких прийомів у ПД частотним є «навішування ярликів», напр.: А. Куликов: *Я знаю лідера фракції Єфремова. І то не дуже близько. О. Ляшко: Лідера фракції, яка довела до того, що Янукович став диктатором, яка допомогла Януковичу розграбувати країну... І сьогодні ці недобитки, паразити продовжують грабувати країну і намагаються сидіти далі в парламенті.* (Свобода слова. 08.07.2014 р.). Цей прийом передбачає залучення оцінної лексики, політичних метафор, наведення образних характеристик політичних опонентів. безпідставні звинувачення тощо: фіксуємо на лексичному рівні інвективи, стилістично знижену лексику, лексеми з негативною оцінкою.

Маніпулятивна стратегія представлена тактиками трансформації інформації, ігнорування, метафоризації та іронізації. Тактика трансформації інформації скерована на вплив на адресата з метою його переконання та реалізована насамперед через підміну інформації: відповідаючи на поставлене питання або коментуючи певну проблему, політик відхиляється від теми розмови, вдаючись до декларативних заяв чи апелюючи до почуттів реципієнтів, напр.: А. Куликов: *Як ви пропонуєте захистити цих людей?* Ю. Тимошенко: *Я пропоную захищати Україну. Насправді сьогодні йде боротьба не за частину Донбасу. Повірте мені: сьогодні йде боротьба, бути Україні чи не бути Україні* (Свобода слова. 22.09.2014 р.). Тактику ігнорування політики найчастіше використовують під час спілкування з журналістами, іншими політиками тощо, напр.: М. Добкін: *Послухайте, не вам вирішувати, що я буду робити. Але стояти я буду за свою Батьківщину. Прийде час, треба буде — встану.* Ю. Тимошенко: *І де вона у вас?* М. Добкін: *Готові Ви бути медсестрою в нашому загоні — будь ласка. Сумку з медикаментами видадимо* (Свобода слова. 05.05.2014 р.). Тактики метафоризації та іронізації часто використовуються з маніпулятивними цілями, напр.: М. Лубківський: *І після того, як Україна була ослаблена, вона зазнала удару у спину. Це важке відчуття, але це важке відчуття не має опускати руки. Для дипломатії є шанс, для дипломатії є можливість. І я впевнений, що Росія почує нас. Тому що ми не говоримо з позиції зла. У 21-му столітті нормальна держава не може говорити з піною на вустах* (Шустер Live. 17.03.2014 р.). Метою цієї тактики є уяскравлення мовлення, що посилює суспільний ефект.

Отже, маніпулятивна стратегія скерована на ірраціональне сприйняття адресатами, на активацію правої півкулі головного мозку, тому що передбачає вплив на підсвідомість, що в політичному дискурсі виражено через використання лексичних і граматичних засобів маніпулятивного характеру.

Список використаної літератури:

1. Белоус Н. А. Конфликтный дискурс в коммуникативном пространстве : семантические и прагматические аспекты : автореферат дисс. на соискание ученой степени д. филол. н. : спец. 10.02.10 — теория языка / Н. А. Белоус. — Краснодар, 2008. — 40 с.
2. Михалева О. Л. Политический дискурс : Специфика манипулятивного воздействия / О. Л. Михалева. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 256 с.
3. Різун В. В. Лінгвістика впливу : [монографія] / В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода, В. М. Корнєєв. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. — 148 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

ПЕРЕВОЩИКОВ Ю. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор, доктор біологічних наук

РІВЕНЬ СОМАТИЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТОК НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Здоров'я майбутніх фахівців юриспруденції пов'язане із організацією навчального процесу з фізичного виховання у ВНЗ та певним чином залежить від рівня фізичної активності у динаміці навчання [1; 2; 4]. Окремо слід зазначити, що під час навчання значну роль відіграє усвідомлення необхідності відповідної професійно-прикладної фізичної підготовки, яка в багатьох випадках визначає професійну успішність майбутнього фахівця.

Матеріали та методи. Для характеристики здоров'я студенток НУ «ОЮА» нами була обрана система оцінки рівня фізичного здоров'я (РСЗ) запропонована Г.Л. Апанасенко [1], яка зарекомендувала себе як достатньо інформативна щодо визначення рівня киснезабезпечення організму [2].

Всього були обстежені 47 студенток 2-го курсу НУ «ОЮА» віком 18-19 років. Методика визначення РСЗ передбачає визначення низки антропометричних та функціональних параметрів діяльності організму [3]. А саме, вимірювання довжини (см) та маси тіла (кг) з подальшим розрахунком індексу маси тіла ($IMT, \text{кг/м}^2$), кистьової динамометрії з розрахунком силового індексу ($CI, \%$), життєвої ємності легень з розрахунком життєвого індексу ($ЖІ, \text{мл/кг}$), частоти серцевих скорочень та артеріального тиску з розрахунком індексу Робінсона ($IP, \text{у.о.}$), а також проведення навантажувального тесту зі стандартним фізичним навантаженням з визначенням часу відновлення ЧСС.

Результати дослідження. Визначення РСЗ студенток дозволило встановити, що серед обстеженої когорти у жодному з випадків не реєструвався РСЗ вище середнього та високий, а середній — тільки у $\frac{1}{4}$ студенток. Суттєве занепокоєння викликає значна кількість студенток,

а це 57%, що мають низький РСЗ. Дана обставина спонукала нас до аналізу окремих складових, які в будь-якому разі дозволять встановити проблематичні складові фізичного розвитку, що впливають на загальний рівень функціонування органів та систем організму.

Аналізуючи дані, представлені у табл. слід зазначити, що найбільш оптимальним серед всіх показників є показник ІМТ, який тільки в 6% випадків перевищує належні величини і переважної більшості студенток (81%) знаходиться в межах популяційних значень.

Таблиця

Розподіл складових параметрів РСЗ за рівнями (%)

Параметр	Рівень				
	низький	нижче середнього	середній	вище середнього	високий
ІМТ	2	11	81	4	2
ЖІ	21	19	19	17	23
СІ	74	11	0	11	4
ІР	4	17	23	38	17
Час реституції	38	30	19	9	4

Певним чином доповнюють отримані результати дані аналізу інших складових. У значної кількості студенток (40%) відзначаються добрі резерви системи дихання за параметрами ЖІ, проте у такої ж кількості студенток показники ЖІ знаходяться в межах нижче середніх, що засвідчує можливі проблеми системи зовнішнього дихання. Дана обставина є достатньо інформативною щодо можливості корекції фізичного здоров'я студенток НУ «ОЮА» засобами і методами фізичного виховання, спрямованими на розвиток правильного дихання, рухливості грудної клітини, корекції постави, тренування м'язів вдиху, адже зазначені параметри прямо або непрямо свідчать про наявність рестриктивних порушень у дихальній системі, що є однією з передумов зниження загальної працездатності студенток, і може відображатись на результатах навчання у ВНЗ.

Найбільший внесок у зниження РСЗ серед студенток НУ «ОЮА» вносить суттєве зниження проявів відносної сили, яка прямо пов'язана з параметрами СІ, який в 74% випадків знаходиться в межах низьких значень. З огляду на фізіологічну ємність даного параметру слід зазначити, що він є достатньо інформативним з позицій характеристики розвитку м'язової системи, непрямо пов'язаний з ефективністю насосної функції серця та із схильністю до ураження венозної системи, що, на нашу думку, вимагає відповідної корекції із використанням засобів і методів фізичного виховання. Достатньо інформативним є те, що у 15% студенток даний параметр перевищує пересічні дані. Дещо суперечливими, однак вагомими є дані аналізу

показників індексу Робінсона та толерантності до фізичних навантажень. За першим з них чітко відзначається достатньо виражена схильність до економізації функції серцево-судинної системи у стані спокою у 55% студенток, а за другим — у 68% студенток погана адаптація до дозованих фізичних навантажень. При цьому тільки 15% студенток мають добрі та відмінні показники толерантності до фізичних навантажень. Останнє прогнозує низькі показники загальної фізичної працездатності, яка чітко пов'язана з реактивністю та швидкістю відновлення діяльності серцево-судинної системи у відповідь на дозоване фізичне навантаження, а також низькі резервні можливості вегетативної регуляції кардіореспіраторної системи [5].

В цілому, проведені дослідження дозволили встановити, що студентки НУ «ОЮА» мають низькі показники фізичного здоров'я, які лімітуються, в першу чергу, за рахунок показників силової підготовленості та параметрів загальної працездатності. Останні результати свідчать про необхідність диференційованого застосування відповідних засобів та методів фізичного виховання на заняттях, що має беззаперечне значення у підготовці кваліфікованих працівників системи юриспруденції України.

Список використаної літератури:

1. Апанасенко, Г.Л., Попова, Л.А., Маглёванный, А.В. Санология. Основы управления здоровьем. Саарбрюккен: LAP, 2012. — 404 с.
2. Бушуєв, Ю.В. Фізична працездатність студентів з різними рівнями соматичного здоров'я. Наукові праці НМАПО ім. П.Л. Шупика. — 2006. — Т. 15 (2). — С. 301-307.
3. Романчук, О.П. Лікарсько-педагогічний контроль в оздоровчій фізичній культурі. — Видавець Букаєв В.В., 2010. — 206 с.
4. Соколова, Н.И. Превентивная физическая реабилитация — путь к здоровью нации. Киев, 2005. — 372 с.
5. Guziy, O.V., Romanchuk A.P. Multifunctional determinants of athletes' health // Journal of Medicine and Health Research, 2017. — 2 (1). — P. 12-21.

МОРОЗ І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри фізичного виховання,
кандидат педагогічних наук, доцент

ПАВЛОВ Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри фізичного виховання,
кандидат педагогічних наук, доцент

СПОРТИВНИЙ СТИЛЬ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ, МІЦНЕ ЗДОРОВ'Я І ФІЗИЧНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Фізична культура забезпечує формування у студентів здорового стилю життя, фізичного і психічного здоров'я, і досягнення їх необхідного рівня функціональних можливостей, загальної фізичної підготовленості, високої працездатності.

Обов'язковою формою омолодження організму людини, збереження його у відмінній формі, уповільнення процесів старіння, вважаються заняття фізичною культурою. Тренована людина значно краще переносить різні перевантаження, охолодження, коливання атмосферного тиску, інфекції, віруси. Люди, заняття фізичною культурою, для яких стало невід'ємною частиною життя, здатні з легкістю впоратися з фізичними, емоційними, стресовими ситуаціями. Зовсім необов'язково, щоб отримати максимальну користь фізкультури, витрачати час і великі кошти для відвідування тренажерних залів.

При регулярних заняттях на уроках при університеті можна позбавити студентів від багатьох проблем, пов'язаних зі здоров'ям. Систематичні заняття особливо при стресових ситуаціях, дадуть виключно позитивні результати.

Першим критерієм розподілу студентів є результати їх медичного обстеження, яке проводиться на кожному курсі на початку навчального року. Після проходження обстеження лікар визначає стан здоров'я, фізичний розвиток кожного студента і розподіляє його в одну з медичних груп: основну, підготовчу або спеціальну. У спеціальну групу зараховуються за показниками лікарського огляду студенти, які мають певні відхилення у стані здоров'я постійного або тимчасового характеру. Заняття характеризуються оздоровчо-реабілітаційною спрямованістю. Разом з тим у міру можливостей студентів вирішуються спільні завдання курсу фізичного виховання. В якості основних засобів використовуються загально-підготовча гімнастика і дозовані вправи, залежно від характеру захворювань. Значна частина студентів спеціальної групи

зазвичай потребує постановки правильного дихання і спрямованому впливу на функції серцево-судинної системи, для чого використовуються комплекси спеціальних дихальних вправ, а також вправи, що розширюють аеробні можливості організму.

Учбовий процес по фізичному вихованню в спеціальному учбовому відділенні переважно направлений на: зміцнення здоров'я; загартування організму; підвищення рівня фізичної працездатності; придбання необхідних і допустимих для студентів професійно-прикладних умінь і навиків, та тощо.

Регулярні фізичні навантаження покращують діяльність мозку, підвищують вироблення серотоніну, який суттєво впливає на якість його роботи. Цілком очевидним є той факт, що люди з доброю фізичною підготовкою більш успішні на роботі, у них, як правило, хороша кар'єра. Численними дослідженнями встановлено, що динаміка розумової працездатності у студентів протягом усього періоду навчання у вузі залежить від обсягу фізичних навантажень у режимі дня і навчального тижня. Спостерігається тісний зв'язок між фізичною та розумовою працездатністю. Підвищення фізичної працездатності при систематичних заняттях з фізичного виховання супроводжується поліпшенням функціонального стану центрально-нервової системи, що сприятливо позначається на розумовій працездатності студентів.

Будь-які фізичні навантаження викликають реакцію розслаблення. Така реакція безумовно служить потужним чинником відволікання. Фітнес дійсно здатний запобігти початковій депресії і допоможе впоратися з будь-якими стресовими ситуаціями більш оперативно і з найменшими втратами для здоров'я. Фізичні вправи знімають почуття тривоги, таким же чином як вони знижують стрес і покращують настрій, за допомогою сприяння виробленню ендорфінів.

Вони також можуть допомогти впоратися з депресією. Багато досліджень показують, що регулярні фізичні вправи приносять користь людям, які страждають від депресії. Завдяки тому, що організм виробляє ендорфіни під час тренування, вправи служать причиною появи позитивних почуттів, допомагаючи запобігти депресії.

Заняття спортом збільшують самооцінку. Фізичні вправи допомагають підвищенню самооцінки, створюючи позитивний образ тіла, яке є більш здоровим, підтягнутим, і естетично виглядаючим.

Тренування покращують настрій. Згідно з дослідженнями, регулярні фізичні вправи є ефективним засобом підняти настрій. Коли людина починає тренування, його серцевий ритм збільшується і мозок виділяє хімічні речовини, які сприяють гарному настрою і викликають відчуття благополуччя і ейфорію, в той же час, заспокоюючи виснажені нейрони в головному мозку, які викликають поганий настрій.

Навіть 20-30 хвилин, присвячених ранковій зарядці, здатні повністю змінити весь день. Під час фізичних навантажень в організмі виробляються, так звані, гормони щастя — ендорфіни. Завдяки цим

гормонам, людина відчуває приплив енергії, істотно підвищується працездатність, поліпшується настрій. Найголовніше в цій страві – навчитися оптимізації. Немає необхідності виділяти певний час на похід в зал, можна робити вправи протягом дня, наприклад безпосередньо на заняттях 2 рази на тиждень. Головне – бажання.

Наскільки кращими стануть ваші стосунки, якщо пару разів на тиждень ви і ваша подруга або друг, будуть проводити з вами час в спортивному залі. Спорт – це теж праця, а спільна праця об'єднує.

Вибирайте на свій смак, фізичним можливостям, віковій групі заняття фізкультурою. Займайтеся регулярно, постійно стежте за самопочуттям, міняйте навантаження для отримання всієї користі вашого організму. Знайте, що час, проведений в басейні, на біговій доріжці, в спортивному залі не витрачено вами даремно. Бережіть своє здоров'я!

ЧЕРТОВ І. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри фізичного виховання

ВПЛИВ СПЕЦІАЛЬНО-ПІДГОТОВЧОГО КОМПЛЕКСУ ДЛЯ ТРЕНУВАННЯ БОРЦІВ

Спортивна наука постійно збагачує практику новими знаннями щодо ролі сенсорних систем організму в забезпеченні ефективної спортивної та змагальної діяльності борців. Досить повно вивчена функція вестибулярного аналізатора, який розглядається як багатомірний біологічний перетворювач механічної енергії кутових та прямолінійних прискорень у сигнали про положення та рух тіла, як компонент складної функціональної системи, що здійснює функцію рівноваги та просторової орієнтації.

У зв'язку з цим постає питання розробки та поширення тренувальних методик направлених на покращення роботи вестибулярного апарату спортсменів борців у процесі навчально-тренувальних занять і змагань.

Як експериментальна модель такого виду спорту нашу увагу привернула спортивна боротьба, яка вміщує величезний арсенал технічних прийомів і дій, які пов'язані зі зміною положення тіла спортсмена у просторі, що стрімко протікають в обмеженому інтервалі часу. Недостатня розробка методики удосконалення статодинамічної стійкості для спортсменів-борців, обумовили необхідність проведення наших досліджень [2].

У спортсменів борців різного ступеня тренуваності, зміна у роботі активності м'язів відображає пластичність координаційних перебудов керуючих нервових центрів, миттєві адаптаційні перебудови системи управління рухами, шляхи розширення функціональних резервів. Однак проблема підвищення статодинамічної стійкості в процесі довгострокової адаптації до напруженої м'язової діяльності є однією з найбільш слабо освітлених.

Мета роботи – розробити та експериментально перевірити методику розвитку стійкості борців засобами «Вольової пластики».

Завдання дослідження:

1. Вивчити стан статодинамічної стійкості у спортсменів-борців різної кваліфікації та її динаміку під впливом спеціального тренування.

2. Розробити та апробувати методику розвитку стійкості борців засобами «Вольової пластики» для застосування її у структурі допоміжної фізичної підготовки спортсменів-борців у місцях проведення навчально-тренувальних занять.

У роботі використовувались наступні методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної і спеціальної літератури; педагогічне спостереження за тренувальним процесом; тестування статичної рівноваги: стабілографія, кефалографія (у модифікації В.Г. Базарова), тест Флейшмана, тестування динамічної рівноваги: іхнографічні проби – «ходіння напростець», «крокуючий» тест Фукуда, визначення вестибулярної стійкості (за Лозановим- Байченко).

Розробка методики розвитку стійкості борців засобами «Вольової пластики» та дослідження було проведено на базі лабораторії функціонального впливу на організм людини і лабораторії функціональної діагностики НПУ імені М.П. Драгоманова.

Наше дослідження показало, що значний внесок у результативність спортивної діяльності вносить постуральна система, здатність підтримки рівноваги тіла шляхом динамічної стабілізації його положення щодо вектора гравітації, де вміння зберігати рівновагу визначає підсумковий результат [3].

Нами розроблено та апробовано спеціально-підготовчий комплекс фізичних вправ для борців з системи «Вольова пластика» направлений на тренування стійкості спортсменів борців [1].

Висновки:

Аналіз спеціальної літератури переконує в тому, що у відносно незначній кількості публікацій висвітлені питання методики тренування вестибулярного аналізатора для спортсменів-борців та відсутні прості але дієві методики підвищення статичної і динамічної рівноваги.

Розроблена методика вдосконалення статодинамічної стійкості, з системи «Вольова пластика», є ефективним засобом розширення її функціонального діапазону.

Запропонована методика вдосконалення статодинамічної стійкості направлена на керування зміною кутових характеристик загально

центру тяжіння у структурі навчально-тренувальних занять спортсменів-борців призводить до значного поліпшення показників статичної та динамічної рівноваги: у спортсменів експериментальної групи — на 51,4 %, контрольної — на 22,7 %. Стійкість вестибулярного аналізатора до надмірних адекватних подразнень підвищується у 95 % юних борців експериментальної групи і лише у 57,5 % — контрольної.

Список використаної літератури:

1. Арзютов Г.М. Кінезіологія «живих рухів» у спорті / Г.М. Арзютов, В.О. Гаврилюк, В.Л. Лукіянчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). — К., 2014. — Вип. 11 (52). — С. 4-9.
2. Быков Е.В. Состояние функции равновесия у высококвалифицированных спортсменов с различной активностью уровней нейровегетативной регуляции ритма сердца / Е.В. Быков, М.М. Кузиков, Н.Г. Зинура // Медицина для спорта-2011: матер. I Российского конгресса с междунар. участием. — М., 2011. — С. 73-77.
3. Гаже П.М. Постурология. Регуляция и нарушения равновесия тела человека / П.М. Гаже, Б. Вебер. — СПб. : МАПО, 2008. — 312 с.

ФИДИРКО М. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры физического воспитания,
кандидат педагогических наук, доцент

АНТИПОВА Ж. И.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания

ПОВЫШЕНИЕ ДВИГАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПЕРИОД ЭКЗАМЕНАЦИОННОЙ СЕССИИ

Эффективная подготовка специалистов в вузе требует создания условий для интенсивного и напряженного творческого учебного труда без перегрузки и переутомления, в сочетании с активным отдыхом и физическим совершенствованием. Этому требованию должно отвечать такое использование средств физической культуры и спорта, которое способствует поддержанию достаточно высокой и устойчивой учебно-трудовой активности и работоспособности студентов. Обеспечение данной функции физического воспитания является одной из ведущих в социальном отношении.

Результаты многочисленных исследований свидетельствуют о том, что здоровье человека напрямую связано с его работоспособностью, а физическое развитие студентов с их успеваемостью [1; 3].

Два раза в году у студентов связаны с экзаменам — зимняя и летняя экзаменационные сессии. Экзамены являются своеобразным подведением итогов в учебе. Они служат определенным стимулом к увеличению объема, продолжительности и интенсивности учебной деятельности, мобилизации всех сил организма. В этот период при средней продолжительности самоподготовки 8-9 часов в день интенсивность учебного труда повышается на 86-100%. Все это происходит в условиях изменения жизнедеятельности студентов. У многих из них в этот период возникают отрицательные эмоции, неуверенность в своих силах, чрезмерное волнение и страх, наблюдается последовательное снижение показателей умственной и физической работоспособности. В то же время более высокий уровень физической подготовленности помогает организму студентов более экономично справиться с требованиями экзаменационной сессии.

Одним из главных мероприятий, направленных на повышение умственной работоспособности студентов, является постоянное поддержание организма в состоянии оптимальной физической тренированности. Этому требованию должно отвечать такое использование средств физической культуры и спорта, которое способствует поддержанию достаточно высокой и устойчивой учебно-трудовой активности студентов. Обеспечение данной функции физического воспитания является одной из ведущих в социальном отношении.

Современные исследования [2; 4] позволяют рассмотреть ряд вариантов проведения занятий по физическому воспитанию в зачетный и экзаменационный период, каждый из которых оказывает положительное воздействие на работоспособность и психоэмоциональное состояние студентов:

1 -й вариант — 90 мин. Содержание — плавание, спортивные игры, легкоатлетические и общеразвивающие упражнения (раз в неделю);

2-й вариант — 45 мин. Содержание — упражнения на внимание, общеразвивающие, подвижные и спортивные игры (два раза в неделю);

3-й вариант — 60-70 мин. Содержание — спокойный бег, выполнение разученных комплексов танцевальной аэробики и стретчинг упражнения (ежедневно);

4-й вариант — до 2 часов. Содержание — активный отдых на свежем воздухе.

Для повышения работоспособности в течение учебного дня целесообразно использовать так называемые малые формы физического воспитания — физкультурные паузы — т.е. выполнения физических упражнений в перерывах между занятиями.

Необходимость создания сбалансированной системы обучения и физического воспитания обусловлена следующими причинами:

- во-первых, увеличением с каждым днем, в арифметической прогрессии, потока новой информации и объёма изучаемого студентами учебного материала и, как следствие, недостаток свободного времени для занятий физической культурой;

- во-вторых, ухудшением состояния здоровья молодежи;

- в-третьих, снижением уровня физической подготовленности в связи с изменением социально-экономических и экологических условий жизни.

Качественная подготовка молодых специалистов предполагает, прежде всего, повышение качества и эффективности всего процесса обучения в вузе. Важным условием, определяющим эффективность учебного процесса, является высокий уровень умственной и физической работоспособности студентов, а также учебно-трудовая активность студентов. Высокий уровень умственной и физической работоспособности в процессе учебной деятельности студентов обуславливается многими внешними и внутренними факторами. Среди них большую роль играет правильная организация учебного труда студентов, включающая в себя, как обязательный элемент, занятия физической культурой и спортом.

Таким образом, повышение двигательной активности студентов в период экзаменационной сессии достигается во многом при адекватном для каждого индивида использовании средств физической культуры, методов и режимов воздействия.

Список использованной литературы:

1. Виленский М.Я., Ильинич В.И. Физическая культура работников умственного труда. — М.: Знание, 1987. — 135 с.
2. Иванов Н.Ю. Физкультурная пауза в вузе // Теория и практика физической культуры. — 1961. — Том 4, в. 1. — С. 51-53.
3. Козлов, Д.В. Двигательная активность и ее значение в формировании творческого потенциала студенческой молодежи / Д.В. Козлов, В.В. Пономарев// Актуальные вопросы физической культуры и спорта: Материалы XI Всероссийской науч.-практ. конференции. — Томск.: Изд-во ТГПУ. — 2008. — С. 87-95.
4. Полиевский С.А. Стимуляция двигательной активности: Монография. — М.: ФИС, 2006. — 256 с.

ШУРХАЛ Л. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания

СУЛИМА И. Л.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ПОДГОТОВКА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Физическое воспитание в учебных заведениях является неотъемлемой частью образования. От качества организации и проведения занятий со студентами зависит уровень их физической подготовленности, физического развития, а также обеспечение подготовки к профессиональной деятельности.

Целенаправленное использование средств физической культуры для успешного освоения профессии и для оптимизации условий профессионального труда сегодня не вызывает сомнения. О тесной взаимосвязи физической культуры и трудовой профессиональной деятельности говорит уже тот факт, что существует целый ряд понятий, которые с одной стороны характеризуют те или иные элементы и стороны профессиональной деятельности, а с другой — входят в структуру понятий физической культуры [1].

Современный труд приводит к перегрузкам одних функциональных систем организма и недогрузкам других, что неблагоприятно сказывается на общей дееспособности человека. Чтобы корректировать эти психофизиологические «перекося», проводятся мероприятия в системе организации труда, в числе которых и направленное применение специально подобранных физических упражнений. Использование средств физической культуры и спорта в целях поддержания и повышения общей и профессиональной дееспособности человека в теории и практике физической культуры получило название профессионально — прикладная физическая подготовка (ППФП).

Профессионально-прикладная физическая подготовка — это специально направленное и избирательное использование средств физической культуры и спорта для подготовки человека к определенной профессиональной деятельности.

Каждая профессия предъявляет к человеку специфические требования и часто очень высокие к его физическим и психическим качествам, прикладным навыкам. В связи с этим возникает необходимость профилирования процесса физического воспитания при подготовке студентов к трудовой деятельности, сочетания общей физической под-

готовки со специализированной профессионально-прикладной физической подготовкой [2; 3; 4].

Для расширения психофизической подготовки с профессиональной направленностью в основном учебном отделении могут быть организованы специализированные учебные группы по ППФП, а в спортивном — учебные группы по прикладным видам спорта. Студенты, занимающиеся в специальном учебном отделении, осваивают те элементы, которые доступны им по состоянию здоровья. ППФП студентов на учебных занятиях проводится в форме теоретических и практических занятий.

Цель теоретических занятий — дать будущим специалистам прикладные знания, которые бы обеспечили сознательное и методически правильное использование средств физической культуры и спорта для подготовки к профессиональным видам труда. Вопросы ППФП, связанные с техникой безопасности, целесообразнее объяснять именно во время практических занятий.

В свободное время ППФП предусматривает такие формы:

- секционные занятия в вузе по прикладным видам спорта под руководством преподавателя — тренера;
- самостоятельные занятия прикладными видами спорта в различных спортивных группах вне вуза (в туристических клубах и т.д.);
- массовые оздоровительно — физкультурные и спортивные мероприятия, например, внутривузовские соревнования между учебными группами, курсами, факультетами.

В большинстве случаев будущая профессиональная деятельность связана с высокими психоэмоциональными нагрузками. Она требует в определенных случаях обладания физической силой, более высокую меру ответственности за свое поведение, в том числе — поведение по отношению к здоровью. Все это говорит о том, что установки на здоровый образ жизни входят как составная часть в профессиональный статус будущего специалиста. Профессиональный статус формируется поэтапно, в основном, в период обучения в вузе. Основная сложность в формировании этой установки состоит в том, что в основе поведения лежат самые различные потребности, в том числе наличие привычек у человека, связанных с курением, употреблением алкоголя и наркотических средств. Именно правильной самооценке здоровья в среде студентов должно уделяться основное внимание при формировании ценностного отношения к их здоровью и, в частности, следование ими здоровому образу жизни. Таким образом, актуальность формирования мотивации на ведение здорового образа жизни в процессе обучения в высшем учебном заведении подчеркивает то, что чем раньше формируется конкретное диспозиционное поведение, тем эта позиция оказывается стабильнее в последующей жизни.

Реализация данных положений позволит сделать воспитательную работу в вузе способствующей не только физическому и психическому

здоровью студентов, но и успешности их профессиональной социализации и последующей профессиональной деятельности.

Список использованной литературы:

1. Завидівська Н.Н. Професійно – прикладні основи формування здорового способу життя студентів вищих навчальних закладів: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Завидівська Наталія Назарівна. – Львів, 2002. – 168 с.
2. Волков В.Л. Основи професійно-прикладної підготовки студентської молоді / В.Л. Волков. – К.: Знання України, 2004. – 82 с.
3. Зуев В.А. Развитие физических качеств подрастающего поколения средствами физической культуры. – Минск, 1990. – 71 с.
4. Раевский Р.Т. Актуальные проблемы профессионально-прикладной физической подготовки и методология их решения / Р.Т. Раевский, С.М. Канишевский // Актуальные проблемы профессионально-прикладной физической подготовки: Наук.-метод. журнал. – О : Наука и техника, 2010. – № 1 (1). – С. 6-10.

БАРСУКОВА Т. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

БІРЮКОВ О. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Аналіз наукових джерел свідчить про значну активізацію дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених до певних аспектів проблеми фізичного виховання студентської молоді [1; 2; 4].

Державні вимоги до системи фізичного виховання дітей, учнівської і студентської молоді розроблені відповідно до Законів України “Про фізичну культуру і спорт”, “Про освіту”, “Державної програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні” і спрямовані на їх реалізацію.

Метою Державних вимог є визначення ідеологічних, науково-методичних і організаційних основ фізичного виховання та створення оптимальних умов для його ефективного функціонування. Вимоги виражають державну політику в галузі фізичного виховання в дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих закладах освіти, служать основою для визначення головних напрямів удосконалення фізичного виховання молодого покоління.

Визначення найважливіших перспектив розвитку освіти і виховання у ХХІ столітті потребує орієнтації на певні гуманістичні цінності, передусім на визнання самоцінності людини, усебічний розвиток якої має стати головною метою освітньо-виховного процесу [3; 5; 6].

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні характеризується погіршенням стану здоров'я населення. За даними ВОЗ здоров'я людини на 50% залежить від активного способу життя. Зрозуміло, що повноцінно прожити життя і бути корисним для суспільства, за всіх інших рівних умов, більше шансів у здорової людини. Тому, одним із перспективних і ефективних шляхів покращання здоров'я є впровадження здорового способу життя, збільшення рухової активності, впровадження у повсякденне життя різноманітних форм фізичної культури.

Однак, як свідчать наявні відомості спосіб життя переважаючої більшості молоді та дитячого населення країни ще досить далекий від здорового. Серед причин такого становища суттєве місце займає і недостатність фахівців, які повинні займатися вирішенням цієї проблеми.

На сучасному етапі освітні завдання фізичного виховання, пов'язані з навчанням знанням, методичним умінням та навичкам, вирішуються, як правило, недостатньо ефективно. Це є наслідком історично обумовленого вузького, «нормативного», підходу до фізичного виховання як способу лише фізичної підготовки молоді. При такому підході норматив, який відображає рівень фізичної підготовленості, стає основним критерієм ефективності фізичного виховання. Необхідність фізкультурної освіти, як правило, визнається, але учні та студенти не здобувають її в достатньому обсязі. У результаті учні та студенти виявляються не підготовлені до самостійного використання засобів фізичної культури для саморозвитку.

Ще однією проблемою є відсутність наступності фізичного виховання в середній школі та вищому навчальному закладі. Про це свідчить недостатній взаємозв'язок змісту практичного та теоретичного навчального матеріалів.

На цей час постала необхідність докорінних змін системи фізичного виховання як у середній школі, так і у ВНЗ на основі усвідомлення суті, цілей, завдань, змісту педагогічного процесу. Досягнення високих показників у системі підготовки гармонійно розвинутих фахівців неможливо без наукового підходу до організації фізичного виховання як у школі, так і у ВНЗ.

З підвищенням вимог до якості підготовки сучасних спеціалістів виникає потреба у створенні нових підходів та технологій навчання, що зможуть забезпечити високий рівень психофізичного стану майбутніх спеціалістів в оптимальних умовах організації та забезпечення їхнього здорового способу життя.

Фізичне виховання студентської молоді покликане забезпечити високу потребу в систематичних заняттях фізичною культурою і спортом

та здоровий спосіб життя, а також розвиток і вдосконалення основних рухових якостей, фізичний розвиток і зміцнення здоров'я, виховання усвідомленої потреби ведення здорового способу життя.

Список використаної літератури:

1. Андрюшенко Л.Б. Спортивно-ориентированная технология обучения студентов по предмету «Физическая культура» // Теория и практика физ. культуры. — 2002. — № 2. — С. 47-54.
2. Дубогай О. Д. Фізичне виховання і здоров'я : навч. посіб. / О. Д. Дубогай, Завидівська Н. Н., та інш. — К. : УБС НБУ, 2012. — 270 с.
3. Красуля М. А. Удосконалення системи фізичного виховання в умовах безперервної освіти / М. А. Красуля, А. В. Красуля // Вчені зап. Харк. гуманітар. ін-ту «Нар. укр. акад.» / Х. : Изд-во НУА, 2004. — Том X. — С. 165—175.
4. Паффенбаргер Р.С., Ольсен Э. Здоровый образ жизни: Пер.с англ. — К.: Олимпийская литература, 1999. — 320 с.
5. Подрігало Л. В. Підвищення якості та наступності викладання предметів оздоровчо-лікувальної спрямованості при підготовці бакалаврів за фахом «Фізичне виховання» / Л. В. Подрігало, С. А. Пашкевич, М. І. Галашко // Вісник ЧНПУ. — Чернівці : ЧНПУ, 2011. — Вип. 86. — Т. 2. — С. 416—419.
6. Раевский Р.Т., Канишевский С.М. Социальный заказ на физическое воспитание студенческой молодежи в XXI веке / Р. Т . Раевский, С. М. Канишевский // Теория и практика физического воспитания. — 2004. — № 2. — С. 37-42.

НІКІТЧЕНКО М. Б.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ГОЛОВКО В. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ЗАВЕРЗАЄВ В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ВПЛИВ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ НА М'ЯЗИ

Фізичні навантаження при трудових процесах, природних рухах людини та заняттях спортом впливають на всі системи організму, у тому числі і на м'язи.

У тілі людини нараховується близько 600 м'язів. Більшість з них парні і розташовані симетрично по обидва боки тіла людини. М'яза складають: у чоловіків — 42% ваги тіла, у жінок — 35%, у спортсменів — 45-52%. По походженню, будівлі і навіть функції м'язова тканина неоднорідна. Основною властивістю м'язової тканини є здатність до скорочення — напрузі складових її елементів [1]. Для забезпечення руху елементи м'язової тканини повинні мати витягнуту форму і фіксуватися на опорних утвореннях (кістах, хрящах, шкірі, волокнистої сполучної тканини і т.п.).

У різних видах спорту навантаження на м'язи відрізняється як по інтенсивності, так і по обсягу, у ній можуть переважати статистичні чи динамічні елементи. У зв'язку з цим зміни, що відбуваються в м'язах, будуть неоднакові. Як відомо, спортивне тренування збільшує силу м'язів, еластичність, характер прояву сили й інші їхні функціональні якості. Разом з тим іноді, незважаючи на регулярні тренувальні заняття, сила м'язів починає знижуватися і спортсмен не може навіть повторити свій колишній результат. Тому дуже важливо знати, які зміни відбуваються в м'язах під впливом фізичного навантаження, який руховий режим спортсмену рекомендувати; чи належить спортсмену мати повний спокій (адінамію), перерву у тренувальному процесі, чи мінімальний обсяг рухів (гіподинамію), чи нарешті, проводити тренування з поступовим зменшенням навантаження. Зміни в будівлі м'язів у спортсменів можна визначити методом біопсії (узяття особливим способом шматочків м'язів) у процесі тренування. Експерименти показали, що навантаження переважно статистичного характеру ведуть до значного збільшення обсягу і ваги м'язів [2; 3].

Також при роботі статистичного характеру збільшується поверхня їхнього прикріплення на кістах, коротшає м'язова частина і подовжується сухожилля. Відбувається перебудова в розташуванні м'язових волокон. Кількість щільної сполучної тканини в м'язах між м'язовими пунктами збільшується, що створює додаткову опору. Крім того, сполучна тканина по своїх фізичних якостях значно протистойть розтягуванню, зменшуючи м'язову напругу. Підсилюється трофічний апарат м'язового волокна: ядра, саркоплазма, мітохондрії.

Міофібрилли (скорочувальний апарат) у м'язовому волокні розташовуються рихло, тривале скорочення м'язових пучків утрудняє внутрішній кровообіг, посилено розвивається капілярна мережа, вона стає узкопетливий, з неоднаковим просвітом.

При навантаженнях переважно динамічного характеру вага й обсяг м'язів також збільшуються, але в меншому ступені. Відбувається подовження м'язової частини й укорочення сухожилля. М'язові волокна розташовуються більш паралельно, по типу веретеноподібних. Кількість міофібрилл збільшується, а саркоплазми стає менше. Чергування скорочень і розслаблень м'яза не порушує кровообігу в ній, кількість

капілярів збільшується, їхній хід залишається більш прямолінійним. Кількість нервових волокон у м'язах, що виконують переважно динамічну функцію, у 4-5 разів більше, ніж у м'язах виконуючих переважно статистичну функцію. Рухові бляшки витягаються уздовж волокна, контакт їх з м'язом збільшується, що забезпечує краще надходження нервових імпульсів у м'язи. При зниженому навантаженні м'яза зменшуються в обсязі, капіляри їх звужуються, у результаті чого м'язові волокна виснажуються, рухові бляшки стають менших розмірів. Тривала гіподинамія приводить до значного зниження сили м'язів.

При помірних навантаженнях м'язи збільшуються в обсязі, у них поліпшується кровопостачання, відкриваються резервні капіляри. За спостереженнями П.З. Гудзя, під впливом систематичного тренування відбувається робоча гіпертрофія м'язів, що є результатом стовщення м'язових волокон (гіпертрофії), а також збільшення їхньої кількості (гіперплазії). Стовщення м'язових волокон супроводжується збільшенням у них ядер, міофібрилл. Збільшення числа м'язових волокон відбувається трьома шляхами: за допомогою розщеплення гіпертрофованих волокон на два-три і більш тонких, зростання нових м'язових волокон з м'язових бруньок, а також формування м'язових волокон із кліток сателітів, що перетворюються в міобласти, а потім у м'язові трубочки. Розщеплення м'язових волокон сприяє перебудові їхньої моторної іннервації, у результаті чого на гіпертрофованих волокнах формуються одне-два додаткових моторних нервових закінчення.

Завдяки цьому розщепленню кожне нове м'язове волокно має власну м'язову іннервацію. Кровопостачання нових волокон здійснюється капілярами, що ново утворюються та проникають вглиб подовжного розподілу. При явищах

хронічної перевтоми одночасно з виникненням нових м'язових волокон відбувається розпад і загибель уже наявних. Важливе практичне значення при перетренованості має руховий режим. Установлено, що гіподинамія діє негативно на м'язи. При поступовому ж зменшенні навантажень небажаних явищ у м'язах не виникає. Широке застосування методу динамометрії дозволило установити силу окремих груп м'язів у спортсменів і скласти топографічну карту.

Із вище сказаного можемо зробити висновок, що фізичні вправи є одним із основних засобів розвитку м'язового апарату. Навантаження на м'язовий апарат здійснюється за рахунок фізичних вправ і підбирається для спортсмена індивідуально тренером, корегуючи інтенсивність, час відпочинку, вагу та тренувальний процес.

Список використаної літератури:

1. Анатомія людини: Підручник для технікумів фізичної культури / За ред. А.А. Гладишева. — М. Фізкультура і спорт, 1977. — 343 с.

2. Полынкин В.С. Влияние дозированных физических нагрузок на развитие мышечной работоспособности. — М.: ВОС, 1983. — С. 49-52.
3. Уилмор Дж.Х. Физиология спорта и двигательной активности: Пер. с англ. / Дж.Х. Уилмор, Д.Л. Костилл. — 504 с.

ГОГОЛЄВА О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

ВОРОБІЙОВА О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

БУРЦЕВА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

**СУЧАСНІ ОЗДОРОВЧІ ЗАХОДИ ФОРМУВАННЯ
ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я**

Сучасне положення стану свідчить про те, що пріоритетною проблемою загальнодержавного значення, яка вимагає нагального вирішення є проблема зміцнення здоров'я студентської молоді як найвищої соціальної цінності. Особливого значення набувають цілеспрямовані дії щодо збереження стану репродуктивного здоров'я молодих дівчат, яке є невід'ємною складовою частиною здоров'я нації в цілому і має провідне значення для забезпечення сталого розвитку суспільства. Збереження здоров'я нації — об'єктивна необхідність сьогодення, тому зусилля молодшої дівчини повинні бути спрямовані на відновлення втрачених резервів здоров'я, збереження і продовження здорового роду, забезпечення високої соціально-творчої активності і професійної діяльності. Важливим напрямком діяльності вищих навчальних закладів є пошук необхідних оздоровчих заходів, нових форм зміцнення здоров'я та здійснення психопрофілактичних методів у процесі навчання і виховання, впровадження технологій щодо зміцнення та збереження здоров'я у навчально-виховний процес [1].

Протягом останнього десятиріччя в Україні склалася тривожна ситуація: різко погіршилося здоров'я та фізична підготовленість учнівської і студентської молоді.

Це насамперед пов'язано з кризою в національній системі фізичного виховання населення, яка не відповідає сучасним вимогам і міжна-

родним стандартам фізичної підготовленості людини. Основними причинами кризи є: знецінення соціального престижу здоров'я, фізичної культури та спорту, відставання від сучасних вимог усіх ланок підготовки і перепідготовки фізкультурних кадрів, недооцінка у навчальних закладах соціальної, оздоровчої та виховної ролі фізичної культури та спорту; залишковий принцип її фінансування. Отже виникла необхідність радикальної перебудови системи фізичного виховання молоді відповідно до соціальних і економічних змін, що відбуваються в Україні на основі Конституції.

Як свідчать дані медичного огляду студентів перших курсів університету, близько третини з них мають відхилення у фізичному розвитку та здоров'ї. Тому, не зважаючи на те, що у навчальних закладах, зокрема в університетах питанню фізичної культури та спорту завжди приділялася і приділяється значна увага, пере нами також стоїть завдання подальшого поліпшення системи фізичного виховання студентської молоді.

Стратегічною метою фізичного виховання студентської молоді в університеті є формування у неї фізичного, морального та психічного здоров'я, усвідомленої потреби у фізичному вдосконаленні, розвитку інтересу і звички до самостійних занять фізичною культурою та спортом, набуття знань і вмінь здорового способу життя.

З метою підвищення якості проведення занять з фізичного виховання і спортивного тренування необхідно забезпечити:

- розробку і використання навчальних і тренувальних програм з фізичного виховання;
- проведення семінарів та науково-методичних конференцій з питань фізкультурно-масової, оздоровчої та спортивного роботи з запрошенням представників інших навчальних закладів;
- розробку перспективного плану розвитку фізкультурно-масової і оздоровчої роботи в університеті;
- розробку нормативів фізичної підготовки студентів, контрольних та залікових нормативів.

Головними критеріями ефективності фізичного виховання випускників університету є:

- знання основ організації і методики найбільш ефективних видів і форм раціональної рухової діяльності й умінь застосовувати їх на практиці у своїй фізичній активності;
- знання основ методики оздоровлення і фізичного удосконалення традиційними і нетрадиційними засобами та методами фізичної культури;
- знання основ професійно-прикладної фізичної підготовки й умінь застосовувати їх на практиці;
- сформована навичка до щоденних занять фізичними вправами у різноманітних раціональних формах;

- систематичне фізичне тренування з оздоровчою або спортивною спрямованістю;

- зміцнення здоров'я сприяння правильному формуванню і всебічному розвитку організму, профілактики захворювання, забезпечення високого рівня фізичного стану, працездатності на протязі всього періоду життя;

- участь у реалізації міжнародних фізкультурно-оздоровчих програм;

- укладання угод про співробітництво у сфері фізичного виховання і спорту з навчальними закладами інших країн.

До основних засобів фізичного виховання і зміцнення здоров'я належать:

- теоретичні відомості, заняття гімнастикою, заняття з легкої атлетики, рухливі ігри, спортивні ігри, кросова підготовка.

Розв'язання проблеми збереження здоров'я, забезпечення гармонійного розвитку особистості й навчальних закладах є досить актуальною проблемою, що має великий практичний інтерес. У зв'язку з цим перед фізичною культурою, як основою забезпечення зміцнення здоров'я молоді висуваються нові завдання, які потребують розробки сучасних технологій організації системи фізичного виховання, програми фізкультурно-оздоровчої роботи, що забезпечує покращення всіх складових здоров'я – психічного, соціального, фізичного.

Список використаної літератури:

1. Раевский Р.Т., Канишевский С.М. Социальный заказ на физическое воспитание студенческой молодежи в XXI веке / Р.Т. Раевский, С.М. Канишевский // Теория и практика физического воспитания. — 2004. — № 2. — С. 37-42.

КАЛІБЕРДА О. Г.

Міжнародний гуманітарний університет,
завідувач кафедри фізичного виховання

ПРО ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ СПОРТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Питання формування здорового способу життя дітей, школярів та студентської молоді засобами фізичної культури та спорту завжди знаходились у центрі уваги керівників Національного університету «Одеська юридична академія» та Міжнародного гуманітарного університету на чолі з Президентом НУ «ОЮА» та МГУ, народним депутатом

України С.В. Ківаловим. В НУ «ОЮА» та МГУ протягом багатьох років створювалась та розвивалась цілісна система фізичного виховання для залучення до фізкультурно-спортивних занять студентської молоді та усіх верств населення, здійснювалось будівництво та реконструкція спортивних споруд, оснащення їх сучасним обладнанням.

Виконання в Одеському регіоні завдань Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» [1] потребують підготовки фахівців спортивного менеджменту для організації та управління у галузі фізичної культури та спорту. Спортивний менеджмент – це адміністрування і економіка спорту, управління спортивними спорудами та організація спортивно-видовищних заходів і змагань, індустрія спортивних товарів і спортивний туризм, менеджмент спортивних клубів і спортивний маркетинг.

З метою оцінки передумов та обґрунтування відкриття на базі МГУ спеціалізації «Спортивний менеджмент» було проведено моніторинг кадрового забезпечення фізкультурно-спортивних організацій Одеського регіону та визначення попиту на фахівців спортивного менеджменту. Здійснено запити та обговорення питань підготовки та подальшого працевлаштування фахівців спортивного менеджменту з Управлінням з фізичної культури та спорту і Департаментом освіти та науки Одеської міської ради, Управлінням молодіжної політики та спорту Одеської ОДА, обласним відділенням Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України, керівниками ДЮСШ та спортивних клубів [2; 4; 5]. За експертними оцінками керівників та працівників фізичної культури та спорту, спортивних федерацій та клубів прогнозований попит на спеціалістів спортивного менеджменту складає 20-25 фахівців на рік.

Для залучення абітурієнтів до вступу в МГУ проведені анонсування у засобах масової інформації, День відкритих дверей та спортивні заходи [2; 3; 4; 5].

Передумови відкриття спеціалізації в МГУ – це сучасний комплекс кадрового, матеріально-технічного, навчально-методичного, організаційного та інформаційного забезпечення фізичного виховання та підготовки майбутніх фахівців спортивного менеджменту:

- професорсько-викладацький склад факультету економіки і менеджменту та кафедри фізичного виховання: професори та доценти, науковці та фахівці, які мають досвід організації та управління у сфері фізичної культури та спорту;

- навчальні аудиторії із сучасним обладнанням та комп'ютерною технікою;

- сучасна спортивна інфраструктура за міжнародними стандартами, у складі якої універсальний спортивний комплекс «Університет» з літньою та зимовою спортивними аренами: футбольні поля, майданчики для спортивних ігор і пляжного волейболу, тренажерне містечко,

тенісний корт, спортивні зали, трибуни для глядачів, що розташовані в приморській зоні 8-ї станції Великого Фонтану та поряд з навчальними корпусами;

- студентські гуртожитки з відмінними житлово-побутові умовами;
- значний досвід організації та проведення масових спортивно-видовищних заходів, національних і міжнародних змагань, пропаганди спорту, надання спортивно-оздоровчих послуг. На спортивних спорудах НУ «ОЮА» та МГУ проводяться студентські Універсиади, міські, регіональні, національні та міжнародні змагання з багатьох олімпійських та неолімпійських видів спорту. В організації та проведенні змагань беруть участь викладачі фізичного виховання, тренери, судді, працівники спортивних федерацій, спортивні менеджери, студенти-волонтери. На спортивній базі МГУ працює СДЮСШОР з художньої гімнастики.

Серед випускників і студентів НУ «ОЮА» та МГУ – майстри спорту та майстри спорту України міжнародного класу, переможці, призери та учасники обласних, Всеукраїнських та Всесвітніх Універсіад, чемпіонатів і Кубків України, Європи та Світу, Перших Європейських ігор, фіналісти Олімпійських ігор. Вони успішно поєднують навчання з професійною спортивною діяльністю. За високі досягнення провідним спортсменам-студентам НУ «ОЮА» та МГУ надається матеріальна допомога Одеської обласної державної адміністрації та Одеської міської ради.

На підставі результатів проведених досліджень, оцінки існуючого попиту та наявності необхідних умов для підготовки профільних фахівців зроблено висновок про доцільність відкриття спеціалізації «Спортивний менеджмент» на факультеті економіки і менеджменту МГУ. Завдяки поєднанню академічної підготовки з практико-орієнтованим підходом у процесі навчання, використанням можливостей власної спортивної інфраструктури та фізкультурно-спортивних організацій Одеського регіону студенти придбають професійні компетенції спортивних менеджерів.

Список використаної літератури:

1. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність-здоровий спосіб життя-здорова нація» [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 09.02.2016 р. № 42/2016. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/422016-9772>
2. Засідання Управління ФКС ОМР [Електронний ресурс]: МГУ. – Режим доступу: <http://mgu.edu.ua/pro-universitet/novini/479-zasidannya-upravlinnya-fks>
3. День відкритих дверей [Електронний ресурс]: МГУ. – Режим доступу: <http://mgu.edu.ua/pro-universitet/novini/491-den-vidkritikh-dverej-25-bereznia>
4. Факультет економіки та менеджменту МГУ пропонує [Електронний ресурс]: Управління молодіжної політики та спорту Одеської ОДА. – Режим доступу:

<http://ussm.odessa.gov.ua/novosti/fakultet-ekonomki-ta-menedzhmentu-mgu-proponu-specalzacyu-sportivnij-menedzhment/>

5. Футбольний турнір на Кубок Президента МГУ С.В. Ківалова [Електронний ресурс]: Департамент освіти та науки Одеської міської ради. — Режим доступу: <http://don.od.ua/2017/04/05/футбольний-турнир-серед-команд-загал/>

САМОЛЕНКО Т. В.

Київський національний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри фізичної культури,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

ЗАХАРІНА Е. А.

Класичний приватний університет,
завідувач кафедри теоретичних основ фізичного
та адаптивного виховання, доктор педагогічних наук, доцент

РУХЛИВІ ІГРИ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості старших дошкільників дозволяють розвивати і вдосконалювати рівень швидкості і спритності саме в цьому віці. Саме через рухливі ігри, діти найбільше досягають високих результатів, ніж просто виконуючи вправу, завдання. Саме вони, як рухова діяльність мають певну специфіку: вони вимагають від дитини швидкої реакції на сигнали і несподівані зміни ігрової обстановки. Так як, гра є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку. Підвищення загальної фізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку буде ефективним, якщо ввести в фізкультурні заняття в дитячому садку різноманітні доступні рухливі ігри. Рухливі ігри мають велике значення в житті дитини, тому що являють собою незамінний засіб отримання дитиною знань і уявлень про навколишній світ. Рухливі ігри зміцнюють фізичне здоров'я, навчають життєвим ситуаціям, допомагають дитині отримати правильний розвиток. Вони впливають на розвиток мислення, кмітливості, вправності, спритності, морально-вольових якостей. Саме в грі дитина пізнає навколишній світ, його закони, вчиться жити за правилами. Діти обожають рухатися, стрибати, скакати, бігати навипередки. Рухливі ігри за правилами — це свідоме, активна діяльність дитини, для якої характерно своєчасне і точне виконання завдань, пов'язаних з правилами, обов'язковими для

всіх учасників. Рухлива гра — це вправа, за допомогою якої діти готуються до життя [2; 3].

Актуальною проблемою є необхідність розвитку загальної фізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку через рухливі ігри. Як відомо гра є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку. У дошкільному віці в результаті цілеспрямованого педагогічного впливу формується здоров'я, звичка до здорового способу життя, загальна витривалість, працездатність організму і інші якості, необхідні для повноцінного розвитку особистості. Завданням фізичного виховання (йдеться в Концепції дошкільного виховання) — «Є пошук ефективних засобів вдосконалення і розвитку рухової сфери дітей дошкільного віку на основі формування у них потреби в рухах». Оздоровчу спрямованість повинна мати вся організація життєдіяльності дитини в дошкільному навчальному закладі. Фізичне виховання дітей дошкільного віку є першою сходинкою освіти і виховання. Саме в дошкільному віці, в результаті цілеспрямованого впливу, формуються: здоров'я, загальна витривалість і працездатність, життєдіяльність, підвищуються функціональні можливості і інші якості, необхідні для гармонійного розвитку особистості. Рухливі ігри дуже доступні, розважальні, пробуджують інтерес у дошкільників, що важливо для педагогічного процесу закріплення правильних рухових дій, навичок, розвитку різних фізичних якостей, для життєдіяльності. Метою занять фізичною культурою в дошкільному закладі вважають зміцнення здоров'я дітей та організацію здорового способу життя шляхом володіння знаннями про функціонування свого організму і засобами його захисту. Рухлива гра є засобом і методом фізичного виховання. Зміст рухливих ігор для маленьких дітей в дитячому садку спрямовані на розвиток видів руху: бігу, стрибків, лазіння.

Метою роботи стала необхідність виявити ефективність використання рухливих ігор у фізичній підготовці дітей старшого дошкільного віку. На підставі вивчених джерел науково — методичної літератури, з'ясували, що рухливі ігри є засобом і методом фізичного виховання. Особливістю даних ігор є класифікація та методика їх проведення у старших дошкільників. Завдання дослідження — розробити та апробувати комплекс рухливих ігор з розвитку швидкості і спритності у старших дошкільнят.

В результаті проведеного тестування дітей було виявлено, що фізична підготовленість у випробуваної групи знаходиться на різних рівнях, взяло участь двадцять дітей старшого дошкільного віку. Був розроблений і обраний комплекс рухливих ігор, спрямований на розвиток фізичних якостей дітей старшого дошкільного віку. У комплекс були включені тридцять ігор, спрямованих на вдосконалення фізичних якостей швидкості і спритності [1]. Запропоновані ігри розділили на: ігри на розвиток швидкості (основний рух — біг, стрибки); ігри на розвиток спритності (основний рух — метання). Основними рухами в іграх були

біг, стрибки, метання. Так само проводилися сюжетні, безсюжетні, спортивні та народні ігри, різні спортивні естафети. Підбиралися ігри з урахуванням вікових особливостей, пори року, підготовленості дітей. А також були проведені бесіди та надані рекомендації батькам, як правильно проводити рухливі ігри в домашніх умовах. Порівняльний аналіз результатів, отриманих після проведення експерименту, показав, що рівень підготовленості дітей підвищився.

Таким чином, рухливі ігри впливають на розвиток дитини, і зокрема, на формування фізичних якостей, як швидкість і спритність. Цьому виду ігор відведене певне місце у виховно-освітньому процесі. Розвиток фізичних якостей у старших дошкільників призводить до зміцнення організму, його оздоровленню, розвитку емоційної сфери, підвищенню позитивного стану психіки. Використання різноманітних рухливих ігор зробило позитивний і ефективний вплив на розвиток фізичних якостей у старших дошкільників. Передбачається, що підвищення загальної фізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку буде ефективним, якщо ввести в фізкультурні заняття в дитячому садку різноманітні доступні рухливі ігри. Щоб зацікавити дітей, педагоги-вихователі самі повинні знати історію їх появи, і їх виховне значення.

Список використаної літератури:

1. Фатеева Л.П. 300 подвижных игр для младших школьников. Популярное пособие для родителей и педагогов / Л.П. Фатеева; худож. М.В. Душин, В.Н. Куров. — Ярославль: Академия развития, 2006. — 224 с.
2. Vospitatel.com.ua/zaniatia/igry/kartoteka-podvijnih-igr.html
3. Pedsovet.su — Інтернет спільнота вчителів.

ЗМІСТ

Передмова до тому 2 президента Національного університету «Одеська юридична академія» С. В. Ківалова	3
---	---

РОЗДІЛ ІХХ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Підрозділ 1. **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Ківалов С. В. Варіативність рішень при реалізації владних повноважень як підстава для компромісного врегулювання публічно-правового спору	6
Біла-Тіунова Л. Р., Хамходера О. П. Щодо визначення поняття «поважні причини» для електронного декларування	8
Муза О. В. Адміністративні послуги як провідний інститут адміністративного матеріального права України	11
Тодощак О. В. Основні напрямки реформування адміністративної відповідальності в Україні	13
Неугодніков А. О. Конкурс на зайняття вакантної посади державної служби: процедурний аспект	16
Карпунцов В. В. Сучасні проблеми правового регулювання трансформації процесуального статусу прокурора у судовому адміністративному процесі	19
Денисова А. В. Сутність адміністративної процедури нагляду органів виконавчої влади	21

Болокан І. В. Системно-комунікаційний підхід у дослідженні правової категорії «реалізація адміністративно-правових норм»	23
Пузанова Г. Й. Государственная политика иностранного инвестирования: пути совершенствования	26
Легеца Ю. О. Окремі проблеми визначення сутності адміністративної відповідальності у сфері використання природних ресурсів.....	28
Федчишин С. А. До питання про заохочення дипломатичних службовців (досвід США)	30
Хомишин І. Ю. Принципи діяльності Національного агентства із забезпечення якості освіти	33
Сандул Я. М. Співвідношення компетенції та адміністративної правосуб'єктності виконавчих органів місцевих рад.....	36
Гнатівська А. І. Делегування повноважень як ознака правової держави.....	38
Савчук Р. М. Відповідальність перекладача як учасника адміністративного судочинства	40
Бондаренко К. В. До питання системи принципів публічного адміністрування.....	43
Козачук Д. А., Михайлов О. М. Перспективи перегляду принципів адміністративного судочинства у світлі оновлення процесуального законодавства в Україні.....	45
Маслова Я. І. Національне агентство з питань запобігання корупції: особливості адміністративно-правового контролю у сфері боротьби з корупцією	48
Корнута Л. М. Окремі питання підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців: досвід Японії для України.....	50
Панфілов О. Є. Участь громадськості в заходах щодо протидії і запобіганню корупції в Україні	53

Білокур Є. І.	
Щодо категорії «адміністративний менеджмент» у доктрині українського адміністративного права	55
Лавренова О. І.	
Окремі аспекти процедури подання електронних петицій, адресованих органам місцевого самоврядування	57
Фуглевич К. А.	
Протидія корупції в Україні	60
Локтева-Маклашова Н. В.	
Удосконалення правового забезпечення державного управління водними ресурсами за басейновим принципом при впровадженні інтегрованих підходів	63
Ткаля О. В.	
Адміністративно-попереджувальні заходи: загальнотеоретичний аналіз.....	65
Мазіна О. О.	
Необхідність юридичного забезпечення публічних закупівель	68
Даниленко Ю. С.	
Процедура оцінювання кандидатів на державну службу: поняття та характерні ознаки	70
Біла-Тюріна Ю. З.	
Ознаки поліцейських послуг та їх характеристика	72
Хоменко А. В.	
Юрисдикція адміністративних судів у вирішенні земельних спорів	74
Богаченко А. А.	
Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві України	77
Шкарпицька В. К.	
Окремі питання дисциплінарної відповідальності військовослужбовців	79
Журба М. А.	
Локальний рівень нормативно-правового забезпечення розвитку фізичної культури і спорту в Україні	81
Пилипів Р. М.	
Контроль і нагляд за діяльністю патрульної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху	84

Булгаков О. С.

Юрисдикція адміністративних судів у вирішенні спорів,
пов'язаних з проходженням публічної служби 86

Підрозділ 2.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Сідор М. І.

Громадський фінансовий контроль як обов'язкова складова
правової держави 88

Солдатенко О. В.

Минуле, сучасність та майбутнє науки фінансового права 91

Нестеренко А. С., Барін О. Р.

Пропорційне або прогресивне оподаткування в Україні? 93

Рябченко О. П.

Актуальні питання вдосконалення правового регулювання
організації проведення досліджень з питань дотримання
законодавства у сфері запобігання та протидії
легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом 96

Гетманець О. П.

Бюджетний контроль в системі фінансового права 98

Боднарук Ю. В.

Про певні недоліки визначення законодавцем кола платників
збору за місця для паркування транспортних засобів 101

Резнік О. М.

Створення нового правоохоронного органу у сфері забезпечення
фінансової та економічної безпеки: реалії для України 104

Голоядова Т. О.

Реформування податкової системи України
для покращення інвестиційного клімату 106

Андрійченко Н. С.

Принципи організації та діяльності Служби безпеки України
як спеціального суб'єкта фінансової системи України 108

Тесля Л. В.

До питання юридичної відповідальності органів
селищних рад у сфері бюджетної діяльності 111

Койчева О. С.

Біткойн та його перспективи в Україні 114

Нестеренко А. А. Триваючі правопорушення у фінансовому праві	117
Добровінський А. В. Бюджет територіальної громади як правова основа розвитку місцевого самоврядування в Україні.....	119
Дубченко О. В. Правові основи видатків на Збройні сили України	121
Олексій У. О. Рахункова палата як орган парламентського контролю за публічними фінансами	123
Савчук В. С. Принцип справедливості у правовому регулюванні ринку цінних паперів в Україні.....	125
Солопенко В. В. Еволюція поняття «видатки бюджету» в науці та законодавстві України	128

РОЗДІЛ XX

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Полянський Ю. Є. Актуальні проблеми реорганізації прокуратури	131
Долежан В. В. Реформування прокуратури. процес завершено?	134
Бакаянова Н. М. Реалізація принципу виборності в адвокатському самоврядуванні	136
Селезньов В. А. Сучасний період розвитку Служби безпеки України.....	138
Свида О. Г. Проблеми забезпечення дотримання суддями етичних правил поведінки.....	141
Ковальчук І. С. Перспективи удосконалення порядку зайняття посади Генерального прокурора України.....	143

Іскендеров Е. Ф.	
Організаційно-правовий статус директора Національного антикорупційного бюро України	145
Билиця І. О.	
Вплив психологічного клімату на прокурорів та шляхи його зміцнення	148
Гончаренко Г. А.	
Система підготовки кадрів для Служби безпеки України: сучасний стан та перспективи розвитку	151
Овчаренко О. М.	
Питання співвідношення підстав відповідальності судді за неправосуддя і перегляду рішення суду вищими судами.....	153
Храпенко О. О.	
Тактика складання процесуальних документів адвокатом у цивільному процесі	156
Вернидубов І. В., Белікова С. О.	
Актуальність вдосконалення професійної підготовки юристів в Україні з врахуванням європейського досвіду	158
Нестерчук Л. П.	
Деякі питання удосконалення судової влади в Україні	161
Курганський О. В.	
Деякі питання визначення судоустрою України та його системи	163
Грічун Г. С.	
Міжнародні стандарти щодо реалізації принципу незалежності суддів.....	166
Кісліцина І. О.	
Участь прокурора в укладанні угод про визнання винуватості в підготовчому судовому засіданні.....	168
Кривенко О. В.	
Зародження інституту прокуратури на території України.....	171
Казак О. А.	
Проблеми реалізації прокурором конституційної функції представництва інтересів держави у суді	173
Питомець А. В.	
Використання адвокатом спірних положень КПК України на користь позиції захисту	176

Ковальова Я. О., Роменської С. В. Проблемні аспекти діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури	179
Новоселова В. В. Правові засади формування довіри до судової влади в Україні.....	181
Крусян Р. А. Міжнародні стандарти морально-етичної поведінки суддів	183
Чекмарьова Л. Ю. Особливості цивільно-правової відповідальності адвоката	185
Деменчук М. О. Проблеми забезпечення єдності судової практики в сучасних умовах.....	187
Чешко А. А. Місце Національного антикорупційного бюро України в системі правоохоронних органів України.....	190

РОЗДІЛ XXI

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стрельцов Є. Л. Кримінально-правова норма: принципові ознаки	193
Туляков В. О. Новітні методи у дослідженнях науки кримінального права	195
Савинова Н. А. Информационная (технологическая) сингулярность уголовного права	199
Глушков В. О., Дорохіна Ю. А. Кримінально-правова політика щодо охорони власності.....	203
Топчій В. В. Кримінальний проступок: правова необхідність чи політична забаганка	205
Козаченко О. В. Дефініція закону про кримінальну відповідальність.....	208
Мирошніченко Н. А. Об'єкт та предмет кримінально-каранної контрабанди.....	211
Полянський Є. Ю. Про небезпечне водіння автомобіля та відповідальність «автомажорів»	214

Підгородинський В. М.

Переслідування за критику: історія та сучасні підстави
кримінальної відповідальності 216

Балобанова Д. О.

Зміни до Кримінального кодексу України у законопроекті
«Про внесення змін до Господарського процесуального
кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України,
Кодексу адміністративного судочинства України
та інших законодавчих актів»..... 219

Вечерова Є. М.

Стабільність та динамізм кримінального законодавства:
сутність, зміст, обумовленість 221

Горбачова І. М.

Невиконання судового рішення:
дієвість кримінально-правової заборони 224

Ніколасенко Т. Б.

Деякі питання щодо нормативної узгодженості
правового регулювання позбавлення військового звання
як виду покарання та дисциплінарного стягнення 226

Гуртовенко О. Л.

Принцип і метод збалансованості кримінального права 229

Дмитрук М. М.

Співвідношення «діяння» та «заклику до його вчинення»
в теорії кримінальної законотворчості 231

Коломісць Ю. Ю.

Духовно-моральні основи кримінального права..... 234

Мирошниченко Н. М.

Деякі пропозиції щодо удосконалення покарання
у виді позбавлення волі до неповнолітніх..... 236

Михайленко Д. Г.

Диференціація режимів кримінально-правового впливу
на корупцію в Україні 238

Федоров В. Н.

Правила поведения во время массовых акций.
Когда ты не дома: кодекс выживания..... 241

Хімченко С. А.

Поняття, ознаки та види злочинів в сфері медичної діяльності 243

Чугуніков І. І. Множинність злочинів: теоретичні аспекти та проблеми правозастосування	247
Тавлуй О. В. Об'єкт незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння)	252
Хильченко А. С. Оптимізація пеналізаційних засад при наявності кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складу злочину	254
Колодін Д. О. Проблеми кваліфікації порушення рівноправності громадян за об'єктом злочину	257
Бабенко Г. О. Звільнення від кримінальної відповідальності та призначення покарання неповнолітнім: проблема конкуренції норм	259
Larkin M. O., Bandrovsky V. O. Compellability of the spouse or civil partner under law of the United Kingdom of Great Britain	262
Ковальова І. С. Процесуальна здійсненність притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 354 Кримінального кодексу України	264
Чорнорот Н. В. Кримінально-правова охорона лікарської таємниці: історія і сьогодення	266
Полегенька О. Р. Специфічні ознаки суб'єктів військових злочинів	269
Абакіна-Пілявська Л. М. До питання кваліфікації причетності до злочину	271
Степаненко О. В. Реалізація принципу доцільності при здійсненні криміналізації.....	274
Кузембаєв О. С. Співвідношення понять «джерело кримінального права» і «джерело кримінального закону»	277
Тимофеева Л. Ю. Посягательство на полову свободу в контексте гуманистического планирования.....	280

РОЗДІЛ XXII

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Дрьомін В. М.

Протидія деінституціоналізації органів державної влади
та управління: завдання для кримінологічної науки 283

Головкін Б. М.

Поняття корупційної злочинності у митній сфері 285

Сердюк П. П.

Кривопутья относительного измерения
интенсивности преступности 288

Березовський А. А.

Окремі суспільно-небезпечні прояви судової реформи в Україні:
включене спостереження 290

Аніщук В. В.

Запровадження служби пробації в Україні 292

Черкасов С. В.

Запровадження концепції пробації в Україні 294

Мельничук Т. В.

Амбівалентність економічної девіантності 296

Раковська Ю. В.

Діти-біженці в умовах зростаючої загрози торгівлі людьми 299

Марчук А. І.

Реформування зарубіжних пенітенціарних систем
з урахуванням криміногенного потенціалу засуджених 301

Федчун Н. О.

«Людський» фактор у системі загроз кримінологічній
безпеці мореплавства 304

Ізовіта А. М.

Проблеми соціальної реабілітації осіб,
які потерпіли від злочинів 306

Головчук В. А.

Актуальні питання латентності завідомо незаконних затримання,
приводу, домашнього арешту або тримання під вартою 308

Цитряк В. Я.

Організаційно-допоміжні ресурси у забезпеченні
функціональності корупції 310

Дикий О. В.

Сучасні тенденції злочинності в Україні у контексті динаміки кримінального закону 313

Білявська Д. І.

Сучасні проблеми виконання покарання у вигляді штрафу 315

Гречаний Р. С.

Зміни законодавства та деформація основних принципів кримінально-виконавчої системи як наслідок 317

Чернишов Г. М.

Вторинна злочинна діяльність: можливі напрямки кримінологічного дослідження 319

Ілько С. А.

Соціально-психологічні проблеми наркотизму молоді 322

Кльован Н. В.

Роль громадськості у постпенітенціарній адаптації звільнених 324

Калініна А. В.

Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: інформаційно-психологічна складова 326

Дика Є. О.

Віктимологічна ситуація як джерело кримінальної насильницької поведінки 329

Гаркуша Ю. О.

Доведення до самогубства, вчинене з використанням соціальних мереж: кримінологічний аналіз 331

Мокряк М. О.

Теорії негативного впливу засобів масової інформації 334

Єрмолаєва-Задорожня С. В.

До питання про поняття перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів 337

Мокляк В. В.

До питання про роль засобів масової інформації у терористичній діяльності 339

Панова С. В.

Віктимологічна профілактика крадіжок, поєднаних з проникненням у житло 341

Романашук К. А.

До результатів експертних оцінок злочинів, передбачених ст. 175 КК України 344

Прижбило О. В.	
Щодо класифікації імпульсивних злочинів	346

Махатадзе К. Г.	
Щодо необхідності кримінологічного осмислення залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	349

РОЗДІЛ XXIII

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Аленін Ю. П.	
Проблемні питання регламентації кримінально-процесуальної компетенції окремих учасників кримінального провадження	352

Гловюк І. В.	
Забезпечення подання стороною обвинувачення виправдувальних доказів у судовому розгляді	354

Крет Г. Р.	
Перелік майна, на яке не може бути накладено арешт у кримінальному провадженні: необхідність нормативного визначення	356

Дроздов О. М.	
Актуальні питання діяльності захисника під час екстрадиції (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини)	358

Волошина В. К.	
Зміст засади недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні	361

Гуртієва Л. М.	
Частини (етапи) стадії судового розгляду у кримінальному провадженні України	364

Підгородинська А. В.	
Центральні (уповноважені) органи України при здійсненні міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні	366

Пожар В. Г.	
Щодо правової природи представництва прокурором інтересів осіб або держави у кримінальному провадженні	369

Шилін Д. В.	
Співвідношення преюдиції та загальновідомих фактів	371

Ковальчук С. О.

Дослідження речових доказів у структурі кримінального процесуального доказування 373

Мудрак І. В.

Щодо поняття забезпечення права потерпілого на процесуальну комунікацію під час кримінального провадження 375

Лукашкіна Т. В.

Поняття потерпілого у кримінальному провадженні України потребує вдосконалення 378

Торбас О. О.

Оптимізація КПК України в частині регулювання приватного обвинувачення 380

Чорнозуб Л. В.

Співпраця України та Європолу у боротьбі зі злочинністю 383

Дрішлюк К. В.

Завдання кримінального судочинства в світі судової реформи в Україні 385

Мурзановська А. В.

Підстави кримінально-процесуальної відповідальності 387

Малахова О. В.

Значення реалізації *favor defensionis* у кримінально-процесуальному доказуванні 390

Степаненко А. С.

Співвідношення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та внутрішнього переконання 392

Дидич О. Ю.

Щодо особливостей принципів кримінального процесу 394

Бойко І. І.

Кримінальний процесуальний примус в процедурі екстрадиції: питання нормативно-правового регулювання 396

Волошанівська Т. В.

Особливості імплементації в Україні європейських стандартів щодо забезпечення права на захист у кримінальному провадженні 399

Завтур В. А.

Деякі питання вирішення клопотань про продовження запобіжного заходу судом апеляційної інстанції 402

Бабчинська Т. В.

Реалізація права на захист на початку судового розгляду
кримінального провадження 404

Маленко О. В.

Участь слідчого судді у спеціальному кримінальному провадженні
(in absentia) 406

РОЗДІЛ XXIV

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ, СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

Тищенко В. В.

Щодо поняття, завдань і змісту криміналістичної тактики 409

Журавель В. А., Авдєєва Г. К.

Судова експертиза у світлі судової реформи в Україні 412

Пчолкін В. Д., Іванцова О. В.

Особливості криміналістичної класифікації злочинів,
що вчинюються у галузі цукрового виробництва 414

Аркуша Л. І.

Рівні організованої злочинної діяльності 417

Бєлік Л. С.

Деякі причини високого рівня латентності злочинів,
пов'язаних з одержання неправомірної вигоди 419

Ващук О. П.

Щодо виокремлення напрямів дослідження тактики
використання невербальної інформації в криміналістиці 422

Dyntu V. A.

Forensic analysis of the darknet 424

Калугін В. Ю.

Актуальні питання початкового етапу досудового розслідування 426

Комісарчук Р. В.

Поняття та зміст розкриття злочинів, що вчиняються
у господарській сфері діяльності 428

Паляничко Д. Г.

Застосування криміналістичних знань
в адвокатській діяльності 431

Самойленко О. А.

Окрема криміналістична методика в контексті
сучасного кримінального процесуального закону 433

Цехан Д. М.

Структура організаційного рівня оперативно-розшукової протидії
злочинності у місцях позбавлення волі 436

Чумак С. П.

Некоторые проблемы экспертного исследования
отдельных объектов 438

Білоус В. В.

Криміналістичний відеозапис і повнота фіксування
судового процесу технічними засобами 440

Кіян О. В., Кіян Т. М.

Поняття і значення методів криміналістики 443

Федосова О. В.

Особа неповнолітнього злочинця в структурі криміналістичної
характеристики корисливо-насильницьких злочинів 446

Гресь Ю. О.

«Тактичне правило» та «криміналістичний алгоритм»
як категорії криміналістичної тактики 448

Чіпко Н. В.

Технологія у вчиненні та розслідуванні шахрайства
у сфері обігу автотранспорту 451

Панасюк А. О.

Практика використання мережі Інтернет у виявленні
та розслідуванні злочинів..... 453

Касько В. М.

Технологія встановлення особи рецидивіста..... 455

Бєлова Л. М.

Проблемне питання встановлення давності
реквізитів документів, а саме відтисків печатки та штампів..... 458

Білоус О. П.

Про наукове забезпечення боротьби з конвертаційними центрами ... 460

Братінов І. І.

Деякі питання криміналістичної класифікації злочинів,
що вчиняються наркозалежними особами 462

Климаш С. М. До питання криміналістичної характеристики протидії розслідуванню замовних вбивств.....	466
Мукієнко Д. С. Особливості правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.....	468
Шкрибайло М. В. Схеми шахрайств при працевлаштуванні.....	471
Шульга Ю. О. Слідова картина розбоїв, вчинених із проникненням у житло	473

РОЗДІЛ XXV АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Харитонов Є. О. Проблеми правової адаптації у контексті євроінтеграційних прагнень України.....	477
Голубєва Н. Ю. Умови визнання права власності за набувальною давністю у судовому порядку.....	480
Гуйван П. Д. Часові межі суб'єктивного права	482
Адамова О. С. «Фактичний шлюб» як об'єктивна реалія сьогодення	486
Адаховська Н. С. Деякі правові аспекти опіки та піклування з іноземним елементом.....	488
Берназ-Лукавецька О. М. Інформаційна безпека фінансових установ.....	490
Глиняна К. М. Право на обов'язкову частку малолітніх та неповнолітніх дітей у цивільному праві України та окремих зарубіжних країн	492
Вороніна Н. В. Страхування військовослужбовців.....	496
Goncharenko V. A. Property rights of cohabiting couples in England	498

Манжосова О. В.

Проблеми забезпечення та реалізації права
на медичну допомогу: цивільно-правові аспекти..... 501

Достдар Р. М.

Принцип свободи заповіту в контексті прав неповнолітніх осіб..... 503

Діденко Л. В.

Норми цивільного процесуального права
як загальні правила поведінки для учасників процесу 506

Давидова І. В.

Криптографічний захист інформації в контексті використання
електронного цифрового підпису при вчинення правочинів..... 508

Деревнин В. С.

Завещательный отказ по законодательству Украины
и некоторых зарубежных стран 511

Завальнюк С. В.

Окремі спірні питання, які виникають з приводу
державної реєстрації обтяжень нерухомого майна,
а саме іпотечними зобов'язаннями 514

Калітенко О. М.

До питання про визначеність категорій
«сфера цивільного права» та «сфера сімейного права»..... 517

Кривенко Ю. В.

Щодо питання цивільно-правового захисту прав
військовослужбовців..... 519

Костова Н. І.

Юридичні аспекти правової освіти застосування
західноєвропейського досвіду 521

Некіт К. Г.

До проблеми розмежування доменних імен та товарних знаків..... 523

Сафончик О. І.

Деякі питання сформованих стандартів
у сфері сімейного права країн-членів Євросоюзу 526

Суха Ю. С.

Договірна рівновага як співвідношення майнових інтересів
сторін при істотній зміні обставин 528

Токарева В. О.

Страховання ризику тероризму 530

Форманюк В. І.	
Співвідношення категорії «суб'єкт цивільного права» та категорії «правова свідомість»	533
Цибульська О. Ю.	
Види заповідальних відказів за цивільним законодавством Чеської Республіки	536
Фомічова Н. В.	
Деякі питання тестаментоздатності за цивільним законодавством України та зарубіжних країн	538
Chanysheva A. R.	
The moment of emergence of civil obligations	541
Гнатів О. М.	
Дотримання принципу свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, щодо юридичних осіб, створених за участю держави	543
Швидка В. Г.	
Характеристика категорії «виселення» у житловому праві	545
Жорнік М. О.	
До питання реалізації способів захисту цивільних прав та інтересів	548
Данильченко О. В.	
Особисті немайнові права подружжя, їх закріплення та особливості	550
Андрієнко В. В.	
Роль міжнародних організацій у розробці уніфікованих механізмів правового регулювання форфейтингових операцій	553
Найдьон А. В.	
Стипуляція як форма укладення договору зберігання: екскурс в історію.....	555
Денисяк Н. М.	
Становлення та формування нотаріату як самостійного інституту в Україні.....	557
Вонсович Х. І.	
Репродуктивний туризм.....	560
Мельник О. В.	
Окремі аспекти правового регулювання особистих немайнових відносин у родині.....	562

Фасій Б. В.

До питання про допустимість субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до господарських відносин..... 565

Абрамов М. В.

Усунення від права на спадкування особи, що ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві 567

Бобошко О. О.

Проблемні питання тлумачення понять:
«припинення договору» та «розірвання договору»..... 569

Громова А. О.

Щодо питання про недійсність правочинів в кредитній сфері..... 572

Драгомирова Ю. В.

Особливості розірвання шлюбу державним органом реєстрації актів цивільного стану за заявою подружжя, яке не має дітей 574

Іванов А. В.

Основні ознаки девелопменту нерухомості в Україні..... 576

Кізов С. А.

Історичне підґрунтя формування інституту обмежень права власності 578

Куцин А. В.

Щодо визначення місця інституту зобов'язань з відшкодування шкоди у системі цивільних правовідносин 581

Кушнерук Д. В.

До питання про конфіскацію як підставу виникнення державної власності..... 584

Микитей А. О.

Відповідальність сторін за договором будівельного підяду 586

Обіход О. М.

Об'єкт незавершеного будівництва як предмет договору найму (оренди) будівлі або іншої капітальної споруди..... 588

Пеструєв Д. М.

Традиція регулювання діяльності в чужому інтересі у законодавстві України..... 590

Сегенюк А. В.

Особливості спадкування за правом представлення 593

Стеценко О. С.

Проблеми правового регулювання правочинів щодо об'єктів нерухомого майна..... 595

Жданкіна Л. К.

Система принципів припинення цивільного зобов'язання
зарахуванням зустрічних однорідних вимог.....597

РОЗДІЛ XXVI

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

Харитонова О. І.

Категорії «інформація» та «об'єкт авторських прав»:
до проблеми співвідношення 601

Маковій В. П.

Систематизація темпоральних величин
у праві інтелектуальної власності 604

Кирилюк А. В.

Учасники процесу створення фотографії.....606

Эннан Р. Е.

Реформа авторського права в США в ХХІ веке 609

Петrenchенко С. А.

Актуальні аспекти міжнародно-правової охорони
окремих об'єктів права інтелектуальної власності.....612

Чорноооченко С. І., Ющенко І. А.

Товарний знак як специфічний об'єкт
цивільно-правової охорони 615

Позова Д. Д.

Проблема багатотериторіального управління виключними
правами суб'єктів авторського права та суміжних прав.....618

Бичковська М. Є.

Comparison between unregistered design protection
and registered design protection for fashion goods in the EU.....621

Марущак Я. С.

Корпоративні права та обов'язки учасників
інвестиційного товариства в Швейцарії.....623

Кривенко М. О.

Технічні засоби захисту на музичні твори 625

Бозкурт М. В.

Корпоративні права подружжя 627

Шинкаренко М. В.

Примусове ліцензування об'єктів промислової власності: до проблеми визначення поняття	630
--	-----

РОЗДІЛ XXVII ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Харитонов О. І.

Субєкти правовідносин в мережі Інтернет	633
---	-----

Ульянова Г. О.

Використання творів в мережі Інтернет	636
---	-----

Кулініч О. О., Ратушина О. В.

Окремі питання охорони цивільних прав та інтересів фізичної особи у соціальних мережах	638
---	-----

Бігняк О. В.

Віртуальні організації: до визначення поняття	641
---	-----

Грігор'яни Г. І.

Технічні способи охорони авторських і суміжних прав від піратства в мережі Інтернет	644
--	-----

РОЗДІЛ XXVIII ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Голубєва Н. Ю.

Умови визнання права власності за набувальною давністю у судовому порядку	646
--	-----

Короєд С. О.

Пропорційність — нова засада цивільного судочинства: аналіз положень проекту нової редакції Цивільного процесуального кодексу України	649
---	-----

Андронов І. В.

Набрання судовою ухвалою законної сили	652
--	-----

Волкова Н. В.

Щодо визначення кола осіб, які беруть участь у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності	655
---	-----

Рябченко Ю. Ю.

Розвиток гарантій реалізації прав сторін щодо застосування
медіації у цивільному судочинстві 657

Головко К. В.

Масовий позов в цивільному процесі України:
у пошуках оптимальної моделі.....659

Гонгало Р. Ф.

Поняття, сутність та значення перегляду судових рішень
у зв'язку з нововиявленими обставинами 661

Журило С. С.

Категорія інтересу як предмет захисту дитини в судовому процесі 664

Стоянова Т. А.

Практика Європейського суду з прав людини
як джерело цивільного процесуального права України 667

Цал-Цалко Ю. Ю.

Міжнародний досвід функціонування інституту
уповноваженого з прав людини (омбудсмана).....670

Яніцька І. А.

Позитивні аспекти зарубіжного досвіду
у сфері опіки та піклування 673

Апалькова І. С.

Суб'єкти права на звернення до Верховного Суду України 675

Бут І. О.

Щодо проваджень цивільного процесу,
пов'язаних із третейським розглядом, за проектом закону № 6232
від 23 березня 2017 року.....677

Полуніна О. О.

Укладання договору роздрібної купівлі-продажу
через мережу Інтернет 680

Притуляк В. М.

Система автоматизованого арешту коштів за проектом
Закону України «Про внесення змін до Господарського
процесуального кодексу України, Цивільного процесуального
кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України
та інших законодавчих актів України» 682

Карпенко Р. В.

Аналіз судової практики та статистики оскарження
і розгляду цивільних справ у порядку апеляції.....685

Дрогозюк К. Б. Screenshot як один із засобів доказування у цивільному процесі України.....	687
Полюк Ю. І. Юридична заінтересованість як передумова виникнення права на звернення до суду	689
Соломахіна О. М. Окреме провадження та його суб'єкти.....	692
Ліопол І. М. Види апеляції в цивільному процесі	696
Лезін Є. Є. Проблематика інституту забезпечення доказів в цивільному процесі України.....	698
Устюшенко С. Е. Повернення судового збору	700

РОЗДІЛ XXIX АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Подцерковний О. П. Про системні вади проекту Господарського процесуального кодексу	703
Ніколенко Л. М. Деякі аспекти реформування господарського процесуального законодавства	705
Боднарчук О. Г. Доцільність застосування господарсько-правової відповідальності у зовнішньоекономічних відносинах	707
Василенко М. Д. Проблема рейдерських атак: зміни в законодавстві щодо його покращення.....	710
Добровольська В. В. Податкова складова контролю у сфері господарювання	713
Романадзе Л. Д. Медіація в контексті змін до процесуального законодавства	715
Згама А. О. До проблеми уніфікованого поняття юрисдикції у господарському процесуальному законі.....	717

Факас І. Б. Реформування господарського процесуального законодавства: крок до ефективного судочинства	720
Попелюк В. П. До питання «нових» корпоративних договорів	722
Возняковська К. А. Особливості діяльності Торгово-промислової палати в Україні.....	724
Бойченко Е. Г. Проблематика правового регулювання рекламційної діяльності	727
Будурова Г. М. До питання реформування системи органів управління державними підприємствами	729
Гофман О. Р. Удосконалення порядку надання гарантії уряду у механізмі стимулювання розвитку економіки України	732
Картузов М. Ю. Новий етап реформування господарського процесу: преваги та недоліки.....	734
Рикова О. М. Реформування процесуального законодавства: реформа правосуддя чи процесуальний експеримент?.....	738
Лазарева Н. М. Українська православна церква як суб'єкт господарської діяльності.....	740
Алексєєва І. М. Господарсько-правова доцільність створення митної зони як чинник розвитку прикордонного співробітництва.....	743
Шинкар М. Л. Проблемні аспекти проведення санації банківських установ в Україні	745
Погосян А. А. Загальнотеоретичні положення щодо участі органів місцевого самоврядування у господарських правовідносинах	747
Запорожченко Л. С. До питання правового регулювання тарифікації портових послуг в Україні.....	750

Степаненко І. Є.

Повноваження арбітражного керуючого після завершення процедури банкрутства..... 752

Шевчук А. В.

Щодо поняття державної підтримки суб'єктів господарювання..... 754

РОЗДІЛ XXX

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Кузнєцова Т. В.

До наукового осмислення аксіологічної ролі ЗМК..... 757

Грушевська Ю. А.

Використання нативної реклами: етичний аспект..... 759

Пархітько О. В.

Ігрові тенденції в сучасному медіадискурсі 761

Колкутіна В. В.

Комунікативна природа журналістського, художнього та літературно-критичного тексту 764

Порпуліт О. О.

Маніпулятивний потенціал просторово-часового континууму в інформаційному суспільстві..... 766

Іваницька Б. В.

Потреба в організації фахово-господарської періодики Галичини у міжвоєнний період (на прикладі діяльності часопису «Письмо з «Просвіти»)..... 768

Andreeva A.

Volunteer movement in Ukraine as an element of civil society formation 771

Писаренко Л. М.

Вплив ЗМІ на свідомість українців..... 773

Літвінчук І. С.

Небезпечна продукція як елемент криміналістичної характеристики злочину, передбаченого ст. 227 КК України 775

Кірінко О. В.

Ставлення молоді до зовнішньої реклами Одеси: соціокультурний аспект 778

РОЗДІЛ XXXI

ЛІНГВІСТИКА ПРАВА ТА ЗМІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мамич М. В.

Комунікативна інтенція офіційно-ділового контенту
друкованих медіатекстів 40–80-х років минулого століття 780

Кісельова А. А.

Мовна інтерференція у текстах судових рішень 782

Ануфрієва Н. Д.

Особливості функціонування перифраз у мові сучасних ЗМІ 785

Дуброва Н. І.

Особливості сучасного розвитку мови українського права 787

Слишинська Г. М.

Засоби експресивно-емоційного впливу
у судових промовах адвокатів 790

Завальська Л. В.

Маніпулятивна стратегія комунікації в українському
політичному дискурсі 792

РОЗДІЛ XXXII

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Перевощиков Ю. О.

Рівень соматичного здоров'я студенток Національного університету
«Одеська юридична академія» 795

Мороз І. В., Павлов Ю. В.

Спортивний стиль життєдіяльності, міцне здоров'я і фізична
підготовленість студентів вищих навчальних закладів 798

Чертвов І. І.

Вплив спеціально-підготовчого комплексу для тренування борців 800

Фидирко М. А., Антипова Ж. И.

Повышение двигательной активности студентов в период
экзаменационной сессии 802

Шурхал Л. А., Сулима И. Л.

Физическое воспитание как подготовка
к профессиональной деятельности 805

<i>Барсукова Т. О., Бірюков О. А.</i>	
Підвищення якості освіти в системі фізичного виховання.....	807
<i>Нікітченко М. Б., Головка В. М., Заверзаєв В. В.</i>	
Вплив фізичних вправ на м'язи	809
<i>Гоголева О. М., Воробйова О. М., Бурцева О. В.</i>	
Сучасні оздоровчі заходи формування та зміцнення здоров'я.....	812
<i>Каліберда О. Г.</i>	
Про підготовку фахівців спортивного менеджменту в Міжнародному гуманітарному університеті.....	814
<i>Самоленко Т. В., Захаріна Е. А.</i>	
Рухливі ігри як спосіб підвищення фізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку.....	817

НОТАТКИ

Наукове видання

**ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ: МИНУЛЕ,
СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ**

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції**

19 травня 2017 року, м. Одеса

У двох томах

Том 2

Українською, російською та англійською мовами

Верстка — Н.М. Ковальчук

Підписано до друку 04.05.2017. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Newton. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 49,29. Тираж 350. Замовлення № 0517-423.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня — Видавничий дім «Гельветика»
65009, м. Одеса, вул. Сегедська, 18, офіс 431
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.